

**EDITIONES INSTITUTI FRANCISCANI
UNIVERSITATIS S. BONAVENTURAE
ST. BONAVENTURE, N. Y.**

**GUILLELMI DE OCKHAM
Opera Philosophica et Theologica**

OPERA THEOLOGICA

V

**GUILLELMI DE OCKHAM
OPERA PHILOSOPHICA ET THEOLOGICA
AD FIDEM CODICUM MANUSCRIPTORUM EDITA**

**CURA
INSTITUTI FRANCISCANI
UNIVERSITATIS S. BONAVENTURAE**

St. Bonaventure University

St. Bonaventure, N. Y.

1981

VENERABILIS INCEPTORIS

GUILLELMI DE OCKHAM

**QUAESTIONES
IN LIBRUM SECUNDUM SENTENTIARUM
(REPORTATIO)**

EDIDERUNT

GEDEON GÁL, O. F. M.

ET

REGA WOOD

St. Bonaventure University

St. Bonaventure, N. Y.

1981

Editioni atque impressioni huius voluminis munifice contulit
Donatio Publica ad Artes Liberales Promovendas, quae est admi-
nistratio sui iuris Statuum Foederatorum (*vulgo National Endowment*
for the Humanities) per suam sectionem cui curae est libros edendos
et evulgandos promovere.

Copyright © 1981 The Franciscan Institute
of St. Bonaventure University

Library of Congress Catalogue Card Number: 80-70356

PRINTED IN ITALY

Tipografia Porziuncola — Santa Maria degli Angeli

I N T R O D U C T I O

I

De codicibus manuscriptis et de editione Lugdunensi Reportationis

Editione critica *Ordinationis* seu *Scripti in I librum Sententiarum* Guillelmi de Ockham (*Opera Theologica* I-IV, St. Bonaventure, N.Y. 1967-1979) feliciter ad finem perducta, nunc editionem criticam *Reportationis* seu *Quaestionum in libros II-IV Sententiarum* adgredimur. Hae quaestiones apparebunt ut *Opera Theologica* V-VII; in *Opera vero Theologica* VIII edentur tres quaestiones disputatae eiusdem Venerabilis Inceptoris, magna quaestio *De connexione virtutum* (alias *Quaestio super Bibliam*) et quaedam aliae quaestiones et dubitationes quae in variis codicibus manuscriptis variis locis leguntur.

Liber secundus, qui ad praesens solus nostra interest, in quindecim codicibus manuscriptis ad nos pervenit¹. Sex ex his continent *Reportationem* simul cum *Ordinatione*, novem vero *Reportationem* tantum. In undecim habetur textus completus quaestionum libri secundi, in quattuor autem textus abbreviatus.

Licet codices illi qui continent *Ordinationem* iam descripti sint in *Opera Theologica* I, pp. 11*-17* et II, pp. 8*-13*, iuvat hic omnes simul breviter describere, speciali tamen ratione habita libri secundi.

¹ Elenchum codicum, partiale vel totalem, in quibus *Scriptum (Ordinatio)* et *Reportatio* Guillelmi de Ockham in libros *Sententiarum* asservatur vide apud Ph. Boehner, «Manuscrits des œuvres non-polémiques d'Occam», *La France Franciscaine*, XXII (1939), 173s.; idem in *Collected Articles on Ockham* (ed. E. M. Buytaert, Franciscan Institute Publications, Philosophy Series 12, St. Bonaventure, N.Y. 1958, 31s.); L. Baudry, *Gillaume d'Occam. Sa vie, ses œuvres, ses idées sociales*, I: *L'homme et les œuvres*, Paris 1950, 276-79; F. Stegmüller, *Repertorium Commentariorum in Sententias Petri Lombardi*, I, Heribipoli 1947, nn. 294-95, pp. 134ss. Specialiter de codicibus *Reportationis* et de eorum qualitate egit Ph. Boehner, «The Notitia Intuitiva of Non-Existents According to William Ockham. With a Critical Study of the Text of Ockham's *Reportatio*», *Traditio*, I (1943), 240-45; idem in *Collected Articles* cit., pp. 293-300.

Codices collati:

1. – **Codex A.** – *Mediolani, Bibl. Ambrosiana*, C. 281 inf. – Membranaceus, saec. XIII-XIV, mm. 352×242, ff. 145, binis columnnis, duabus manibus scriptus. Constat ex duobus codicibus in unum compactis. Primus, ff. 1-70 (64 lineis per columnnam) continet *Reportationem*, alter vero, ff. 71-145, *Expositionem* Thomae Aquinatis in *libros Physicorum Aristotelis*¹.

Liber II *Reportationis* incipit in summa pagina 1r: « Circa 2m librum. Primo circa distinctionem primam quaero », et in columna, f. 1ra: « Utrum creatio actio qua Deus denominatur formaliter creans... ».

Explicit f. 30rb: « patet, quia idem obiectum est obiectum cognitivae et suae appetitivae ».

F. 70v notatur: « Iste liber est ad usum fratris Philippi Bonhomberti de conventu Salinensi (Salins). Et emit in conventu Divion. (Dijon)² dum erat studens ibidem anno Domini millesimo CCCCxiij ».

In parte vero interiore tegumenti anterioris, variis manibus variisque temporibus, haec scripta sunt: « Quaestiones theologicae ». Deinde: « scilicet Commen. in 2m, 3m et 4m Sententiarum Guillelmi Ockham; D. Thomae comm. in Libros Physicorum ». Deinde: « Hunc codicem una cum multis aliis Avenione vehendum curavimus ».

2. – **Codex B.** – *Gottingae, Bibl. Universitatis, Theol. 118*³. – Chartaceus, anno 1467 correctus et illuminatus, ff. 383, mm. 390×295, binis columnnis, 62-65 lineis per columnnam. Scriptus est ab uno amanuense Germanico.

Liber II incipit f. 200ra: « Utrum creatio actio... ».

Explicit f. 257ra: « talis est ex se quod repreäsentat visui rem sibi oppositam secundum situm »⁴. Deinde: « Sequitur 3us Ockam ».

Codex iste continet omnes quattuor libros *Sententiarum simul cum septem Quodlibetis*.

¹ Cf. H. V. Shoomer, *Codices Manuscripti Operum Thomae de Aquino*, II, Romae 1973, n. 1686, p. 333.

² Conventus Fratrum Minorum Salinensis fundatus est a. 1230, Divionensis vero a. 1244. Vide J. R. H. Moorman, *Medieval Franciscan Houses* (sub prelo).

³ Cf. *Verzeichniss der Handschriften im preussischen Staate*, II, Berlin 1893, 359s.; Guillelmi de Ockham, *Quodlibeta Septem* (*Opera Theologica* IX, ed. I. C. Wey, St. Bonaventure, N.Y. 1980, 12*).

⁴ Cf. *Notabile* quod in editione Lugdunensi legitur in libro II, q. 26, sub littera T. In editione vero critica quaeratur in *Opera Theologica* VIII, immediate post « Discursus brevis de peccato originali ».

3. – Codex C. – *Oxonii, Bibl. Collegii Balliol* 299 1. – Membranaceus, ante 1368, ff. 210, mm. 395×275, binis columnis, 66–75 lineis per columnnam. Exaratus est unica manu Anglica. Multae sententiae rescriptae sunt in rasura, litteris et verbis frequenter multum contractis.

Liber II incipit f. 132va: « Utrum creatio actio... ».

Explicit f. 154rb: « patet, quia idem obiectum est obiectum cognitivae et suae appetitivae ».

F. 132rb praemissus est elenches 18 quaestionum libri secundi.

4. – Codex D. – *Oxonii, Bibl. Collegii Merton* 100 2. – Membranaceus, saec. XIV, ff. 202, mm. 344×264, binis columnis, 60 lineis per columnnam.

Liber II incipit f. 115ra: « Rerum creationem insinuans Scriptura. Circa istam distinctionem quaero utrum creatio actio... ».

Explicit f. 146vb: « sicut patet quod idem obiectum est obiectum cognitum (!) et appetitivae suae ».

Deinde: « Explicit hic liber, Doctor sit criminis liber. Secundus ». Et iterum, manu posteriore: « Explicit hic liber, scriptor sit criminis liber ».

F. 113va–vb leguntur tituli 20 quaestionum libri secundi.

5. – Codex E. – *Monachii, Bibl. Universitatis*, F. 52 3. – Membranaceus, saec. XIV, ff. 279, mm. 338×230, binis columnis, 58 lineis per columnnam. Scriptus est unica manu Gallica, excepta tabula quaestionum f. 279r-v.

Liber II incipit f. 199ra: « Utrum Deus sit causa prima et immediata omnium... ».

Explicit f. 221vb: « patet, quia idem obiectum est obiectum cognitivae et suae appetitivae ».

Primae duae quaestiones libri II leguntur ff. 267ra–270ra, post ultimam quaestionem libri IV. Ff. 279ra–279vb scriptus est, alia manu, elenches quaestionum omnium quattuor librorum. Codex olim pertinebat ad bibliothecam Fratrum Minorum in oppido Landshut.

¹ Cf. R. A. B. Mynors, *Catalogue of the Manuscripts of Balliol College Oxford*, Oxford 1963, 318s.; Guillelmi de Ockham, *Scriptum in I Sententiarum*, distinctiones 2-3 (*Opera Theologica* II, ed. S. Brown et G. Gál, St. Bonaventure, N.Y. 1970, 19*-22*); A. B. Emden, *A Biographical Register of the University of Oxford to A. D. 1500*, III, Oxford 1959, 2055.

² Cf. H. O. Cox, *Catalogus codicium manuscriptorum qui in Collegiis Aulisque Oxoniensibus hodie adservantur*, I, Oxoniae 1852, 50; F. M. Powicke, *The Medieval Books of Merton College*, Oxford 1931, 152.

³ Cf. G. Schott, *Die Handschriften der Universitätsbibliothek München*, Wiesbaden 1974, 69s.

6. – Codex F. – *Parisiis, Bibl. Mazarine 893* 1. – Membranaceus, saec. XIV, ff. 193, mm. 321×230, binis columnis, 47 lineis per columnam. Exaratus est unica manu libraria, probabiliter in Gallia.

Liber II incipit f. 1ra: « Circa 2m Sententiarum primo quaeritur utrum creatio actio... ».

Explicit f. 64vb: « et secundum hoc videtur quod iustitia originalis dicat aliquid absolutum superadditum virtutibus moralibus². Deinde: « Haec de quaestionibus super secundum librum etc. Explicit. Explicit 2us Okam ».

7. – Codex G. – *Giessae, Bibl. Universitatis 732* 3. – Chartaceus, saec. XV, ff. 218, mm. 314×215, binis columnis, 47-51 lineis per columnam. Exaratus est tribus manibus Germanicis.

Liber II incipit f. 1ra: « Circa secundum librum Sententiarum quaero utrum creatio actio... ».

Explicit f. 92vb: « et ideo dicit Philosophus quod est aliud genus alterationis ab illa alteracione⁴. Deinde: « Explicit 2us liber ».

Codex iste probabiliter scriptus est ad usum Gabrielis Biel, sicut codices 731 et 733 eiusdem bibliothecae⁵.

Elenchus 24 quaestionum libri II legitur f. 216rb. Ultimus titulus, non numeratus, est: « Utrum Christus iustus legislator sit omnium cognitor ». Huic titulo praemissum est verbum: « Extravagans »; post titulum vero sequitur nota: « Haec quaestio magis pertinet ad 3. librum ». In codice ipso haec quaestio scripta est ff. 92vb-96vb, post finem libri II. Descripta autem esse videtur ex codice F (Mazarine 893), ubi legitur ff. 161ra-163va, post tabulam quaestionum libri IV.

¹ Cf. A. Molinier, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Mazarine*, I, Paris 1885, 419s.; L. Baudry, « Sur trois manuscrits Occamistes », *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, X-XI (1935-1936), 157-61.

² Verba ista occurunt in *Notabilibus* quae in editione Lugdunensi sequuntur q. 26, U. Iste « Discursus brevis de peccato originali » edetur in *Opera Theologica* VIII.

³ J. V. Adrian, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Academicae Giessensis*, Francoforti ad Moenum 1840, 221. Iuxta epistulam Doctoris Bayerer ad R. Wood, data 3 Decembris 1976: « Diese Sammlung [Handschriften aus dem ehemaligen Fraterherrenstift St. Markus zu Butzbach] wurde zwischen 1469 und 1479 von dem damaligen Prior Gabriel Biel aufgebaut ».

⁴ Verba ista occurunt in *Notabilibus* quae in editione Lugdunensi sequuntur q. 26 libri II, sub littera S, in editione vero critica in libro III, q. 4 (*Opera Theologica* VI, ed. F. Kelley et G. Etzkorn, St. Bonaventure, N.Y. 1981, 148).

⁵ Cf. Ockham, OTh II, 8*-13*; Guillelmi de Ockham, *Scriptum in I Sententiarum, distinctiones 4-18* (*Opera Theologica* III, ed. G. Etzkorn, St. Bonaventure, N.Y. 1981, 13*); OTh IX, 9*ss.

Codices lecti sed non collati:

8. – Codex H. – *Bruxellis, Bibl. Regia 3512*¹. – Membranaceus, saec. XIV, ff. 156, mm. 310×235, binis columnis, manu unica scriptus, 48 lineis per columnam.

In summa pagina 1 legitur: « Incipiunt reportata magistri Guillelmi Ockham Anglici super tres ultimos libros Sententiarum ».

Liber II incipit f. 1ra: « Utrum creatio actio... ».

Explicit f. 65va: « et ideo dicit Philosophus quod est aliud genus alterationis ab illa alteratione »².

Deinde, omisso paragrapho T, additur: « Nota quod in aliquibus libris in fine huius 2i aliquid habetur de peccato originali. In aliis autem illud habetur in 3° huius, ante illam quaestionem: Utrum in beata Virgine fuerit fomes. Intendit autem dicere quod loquendo de peccato originali de facto³... Quia autem hanc materiam eodem modo et in eisdem verbis pertractat 3° quolibet, quaestione 10a⁴, ubi quaerit utrum beata Virgo potuisset stare in (f. 65vb) originali peccato tantum per instans, prout vidi eam in isto opere pertractatam, ubi etiam plura de hac materia loquitur, ideo hic transivi. Quaere ibi. – Subdit autem hic dubium unum quod sequitur: Utrum Deus aliquem existentem in puris naturalibus posset primo acceptare... et tunc fuisset vere mutatio in se vel in alio ». Haec habentur in editione Lugdunensi, q. 26, sub litteris X-Z, sed edentur in *Opera Theologica* VIII.

Amanuensis istius codicis plura exemplaria prae oculis habebat. Hoc planum est ex verbis « in aliquibus libris » et « in aliis autem ». Sed exemplaria ista in ordine quaestionum, notabilium et fragmentorum discordabant, ideo scriptor exemplar melius ordinatum parare tentatus est, ut planius patebit in editione librorum III et IV.

9. – Codex K. – *Salamanticae, Bibl. Universitatis, 2641*, (Olim, Matriti, Palacio 206)⁵. – Membranaceus, saec. XIV, ff. 147, mm. 330×215, binis columnis, manu unica, 46 lineis per columnam.

Liber II incipit f. 1ra: « Utrum creatio actio... ».

¹ Cf. J. Van Den Gheyn, S.J., *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, Bruxelles 1903, 72.

² Vide supra, p. 10, notam 4.

³ Iste « Discursus brevis de peccato originali » edetur in *Opera Theologica* VIII.

⁴ Vide Ockham, OTh IX, 240-43.

⁵ Cf. G. Fink-Errera, « A propos des bibliothèques d'Espagne: Tables de Concordances », *Scriptorium*, XIII (1959), 89-118.

Explicit f. 58va: « patet quia idem obiectum est obiectum cognitivae et suae appetitivae ». Deinde: « Explicit 2us, incipit tertius ».

Ff. 145ra-147va, post finem libri IV, legitur tabula trium librorum cum brevi compendio quaestionum. Ordo tamen quaestionum in tabula non convenit cum ordine quaestionum in codice, sed potius cum ordine quaestionum codicis Olomucensis.

10. – Codex L. – *Olomutii, Bibl. Capitularis, C. O. 327.* – Membranaceus, finitus est anno 1343 [cod.: 1143], ff. 75, binis columnis, 59–61 lineis per columnam. Exaratus est manu unica, plurimis notis marginalibus additis.

Continet abbreviationem criticam *Reportationis* quaestionum in libros II-IV *Sententiarum*. In summa pagina 1 scriptum est, manu recentiore: « Liber Venerabilis Inceptoris domini Wilhelmi de Ockam ordinis fratrum minorum super 2°, 3° et 4° *Sententiarum* ».

Liber II incipit f. 1ra: « Utrum creatio actio... ».

Explicit f. 34ra: « sed natura huius corporis specularis et perspicui talis est ex se quod repreäsentat visui rem sibi oppositam secundum situm ».

Finitur igitur sicut codex B (n. 2). Tabula et breve compendium quaestionum omnium trium librorum legitur ff. 74ra-75ra. Eadem tabula legitur in fine codicis K.

11. – Codex M. – *Florentiae, Bibl. Nat., Conv. soppr. A. 3. 801.* – Membranaceus, saec. XIV, ff. 201. Constat ex duobus codicibus in unum colligatis. Primus, ff. 1ra-132va, mm. 348×265, binis columnis, pluribus manibus conscriptus, continet redactionem incompletam *Ordinationis* in I *Sententiarum*¹. Alter, ff. 133ra-201va, mm. 338×255, una manu scriptus, binis columnis, 66 lineis per columnam (primis duabus columnis exceptis) continet *Reportationem* quaestionum in libros II-IV *Sententiarum*.

Liber II incipit f. 133ra: « Circa 2m librum. Primo circa distinctionem primam quaero utrum creatio actio... ».

Explicit f. 159rb: « patet quia idem obiectum est obiectum cognitivae et suae appetitivae ».

Amanuensis, quantum ad quaestiones libri II spectat, fideliter transcripsit codicem A seu Mediolanensem.

¹ Cf. Guillelmi de Ockham, *Scriptum in I Sententiarum*, prologus et distinctio 1 (*Opera Theologica I*, ed. G. Gál et S. Brown, St. Bonaventure, N.Y. 1967, 11th, 19th).

Codices ex toto non lecti nec collati:

12. – *Berolini, Bibl. Status, lat. Q 928.* – Chartaceus, saec. XV, ff. 124, scriptus est ab uno amanuense, binis columnis, 49–52 lineis per columnam. Est fidelissimum exemplarium codicis L (Olomucensis).

Liber II incipit f. 1ra: «Utrum creatio actio...».

Explicit f. 57va: «sed natura huius corporis specularis et perspicui talis est ex se quod repraesentat visui rem sibi oppositam».

Ff. 121ra–124ra legitur tabula et compendium quaestionum sicut in codicibus K et L.

13. – *Monachii, Bibl. Status, clm. 8943 1.* – Chartaceus, saec. XIV, f. 171, mm. 210×155, plenis paginis (exceptis ff. 166–170), 40–47 lineis per paginam. Scriptus est a duobus amanuensibus Germanicis. Olim pertinebat ad bibliothecam Fratrum Minorum Monacensis.

Continet, inter varia opera plurium auctorum, *Reportationem* quaestionario Ockham in libros II et IV *Sententiarum*.

Liber II incipit f. 41r: «Utrum creatio actio...».

Explicit f. 91v: «et illud satis est pro me». Deinde: «Explicit 2us Ocham».

Finitur igitur versus finem quaestionis 20. Vide infra, p. 444, lin. 14.

14. – *Parisiis, Bibl. Nat. lat. 15,904.* – Membranaceus, saec. XV, ff. 214, mm. 295×210, binis columnis, 60–65 lineis per columnam. Scriptus est a pluribus manibus. Ff. 1–178 continent *Ordinationem*, et ff. 204–210 abbreviacionem primae partis *Summae Logicae* 2. Inter has duas legitur abbreviatio incompleta *Reportationis* quaestionum libri II.

Liber II incipit f. 179ra: «Utrum creatio actio...».

Explicit f. 203vb: «alicuius obiecti extrinseci, puta bovis vel asini».

Haec verba occurunt in q. 16, infra, p. 381, lin. 11.

Iste codex continet eandem abbreviationem criticam quae habetur in codicibus Olomucensi et Berolinensi, sed non est eorum exemplarium nec vice versa.

¹ Codex iste minutatim descriptus est a G. J. Etzkorn, «Codex Latinus Monacensis 8943: Mediaeval Potpourri, Contemporary Conternation», in *Studies Honoring Ignatius C. Brady, O.F.M.*, St. Bonaventure, N.Y. 1976, 247–68.

² Cf. Guillelmus de Ockham, *Summa Logicae* (*Opera Philosophica* I, ed. Ph. Boehner, G. Gál et S. Brown, St. Bonaventure, N.Y. 1974, 32*).

15. – *Erfordiae, Bibl. Civit., cod. Amplon. 4°, 109¹.* – Chartaceus, saec. XV, ff. 120, plenis paginis, circa 45 lineis per paginam.

Continet abbreviationem, valde compendiosam, *Ordinationis* et partem *Reportationis* libri II, sed confuse. *Quaestiones* 8, 12-16 et 19 omissae sunt.

Liber II incipit f. 94r: « Utrum creatio passio... ».

Explicit f. 120r: « tam genere quam specie possent habere eandem mensuram durationis suae. – Dic quod utraque pars potest. Et non plus ponit de ista quaestione ».

Haec verba leguntur in q. 11, infra, p. 250, lin. 16s.

F. 120v leguntur fragmenta quaestionum 5 et 6 prius omissa.

Fragmenta:

a) Oxonii, Bibl. Collegii Mertonensis cod. 106 2. – Post textum et tabulam *Ordinationis*, f. 135ra-b exhibetur tabula quaestionum *Reportationis* II-IV et tituli primarum quinque quaestionum *Quodlibet* primi. Libro II assignantur 20 quaestiones, ex quibus una est quaestio disputata.

b) Parisiis, Bibl. Nat. lat. 16,708. – Ff. 252r-253r et 263r-263v legitur breve compendium quaestionum 1, 8-9, 11-16 libri II.

c) Parisiis, Bibl. Nat. lat. 15,561. – Ff. 269ra-270vb legitur tabula quaestionum *Reportationis*. Index libri II numerat 20 quaestiones.

d) Vaticana Civitas, Bibl. Apost. lat. 952 3. – Ff. 35vb-36rb (post cap. 51 primae partis *Summae Logicae*) legitur quaestio 1 libri II, hac nota praemissa: « Sequens quaestio habetur 2° sententiarum Hokam, tamen non quidquid est ibi est hic sed bene e converso ».

Editio Z (collata). – *Lugduni 1495* 4. – Continet *Ordinationem* seu *Scriptum in I Sententiarum, Reportationem* seu *Quaestiones in II-IV Sententiarum* et *Centiloquium Theologicum* Guillelmo de Ockham adscriptum.

Ordinatio non est nisi nova impressio, litteris et notis marginalibus aucta, editionis Argentoratensis a. 1483, quam probabiliter Gabriel Biel paravit⁵. Liber II occupat folia (non numerata) 273ra-342va, binis columnis, 55 lineis per columnam. Praecedunt ff. 2ra-24rb tituli quaestionum omnium quattuor librorum cum tabula alphabeticā.

¹ Cf. W. Schum, *Beschreibendes Verzeichniss der Amplonianischen Handschriftensammlung zu Erfurt*, Berlin 1887, 368s.

² Cf. Ockham, OTh I, 15*-16* et OTh IX, 17*-19*.

³ Cf. A. Pelzer, *Codices Vaticanani Latini*, II, Civitas Vaticana 1931, 396s.; Ockham, OPh I, 15*.

⁴ Cf. L. Hain, *Repertorium Bibliographicum*, II, Milano 1948, n. 11942, pp. 517s.; W. A. Copinger, *Supplementum to Hains's Repertorium Bibliographicum*, I, Milano 1950, n. 11942, p. 355.

⁵ Cf. Ockham, OTh II, 12*.

Liber II incipit f. 273ra: « Circa secundum sententiarum quaeritur. Utrum creatio actio... ».

Explicit f. 342va: « et tunc fuisset vere mutatus in se vel in alio. – Et in hoc clauduntur quaestiones super secundum sententiarum ».

Sic finiuntur Notabilia et Dubitationes quae in editione Lugdunensi sequuntur q. 26 libri II, quae tamen in *Opera Theologica* VI et VIII edentur.

Editionem paravit Augustinus de Ratisbona, O.S.A., tunc baccalarius theologiae formatus¹, et impressa est Lugduni in officina typographica Iohannis Trechsel, Iodoco Badio Ascensio adiuvante. Anno 1962 ista editio reproducta est per The Gregg Press.

II

De affinitatibus et de qualitate codicum manuscriptorum

Reportatio quaestionum Venerabilis Inceptoris in II librum *Sententiarum* in quindecim codicibus manuscriptis et in una editione ad nos pervenit. Quattuor ex quindecim codicibus (nn. 10, 12, 14-15) textum abbreviatum

¹ Iodocus Badius Ascensius, in epistula qua editionem libri *Sententiarum* Roberti Holcot Marco Alexandro de Benevento dedicat, haec scribit: « Quia in re magnam partem Venerabilis religiosus F. Augustinus de Ratispona ordinis heremitarum divi Augustini et sacre theologie parvissim baccalarius formatus sibi vendicare iustissime posset, qui cum superioribus annis dyalogum M. Guilhelmi de Ockham et questiones super quattuor sententiarum libros diligentissime recognovisset... Cuius ideo nunc minimum ut omnibus bonas artes colentibus et notum et dilectum (ut iustum est) faceremus ». Roberti Holcot, *Super quattuor libros sententiarum questiones etc.*, Lugduni 1497, f. 1v. — De Augustino autem A. Kunzelmann, *Geschichte der Deutschen Augustiner-Eremiten*, Sechster Teil: *Die bayerische Provinz vom Beginn der Neuzeit bis zur Säcularisation* (Cassiciacum XXVI, Würzburg 1975, 9) inter alia haec habet: « Augustinus Molitor (Müller) stammte aus Ingolstadt, wo er um das Jahr 1462 geboren wurde. Nach seiner Heimatstadt (Auripolis) wurde er auch Auropolitanus genannt. Zu Regensburg wurde er Mitglied des Augustinerordens, darum heisst er auch Augustinus de Ratisbona. Im dortigen Kloster studierte er zunächst Philosophie. Zum Studium der Theologie sandte man ihn nach England, wo er vor allem die Universität Oxford besuchte. Nach Deutschland zurückgekehrt, dozierte er zunächst eine Zeitlang am Studium des Kölner Augustinerklosters. Dann erwarb er sich in Paris den theologischen Doktorgrad. Am 9. Februar 1501 erfolgte seine Aufnahme in das Doktorkollegium der theologischen Fakultät der Wiener Universität. Cf. etiam J. J. Gavigan, « De doctoribus theologiae O.S.A. in Universitate Vindobonensi », *Augustinianum*, V (1965), 284.; F. L. Miksch, « Der Augustinerorden und die Wiener Universität », *Augustiniana*, XVI (1966), 442s. — Ut J. K. Frage benigne nos certiores fecit, Augustinus noster licentiam docendi theologiam obtinuit in universitate Parisiensi, die 13 Januarii, anno 1498. Ita enim legitur in codice Paris., Bibl. Nat. lat. 5657-A, f. 30r. Sed ubinam fuerit tempore quo editionem *Reportationis* parabat, nescimus.

exhibent. Textus codicis Erfordiensis (n. 15) est incompletus, arbitrarie contractus et confuse scriptus, qua de causa pro nostra editione nullius utilitatis est. Alii tres, scilicet nn. 10, 12 et 14 (Olomucensis, Berolinesis et Paris., Nat. lat. 15,904) habent textum critica ratione abbreviatum. Codex Berolinensis non est nisi accurata et pulchra transcriptio codicis Olomucensis, ideo nullius est momenti. Olomucensis (n. 10) et Parisiensis (n. 14) a communi exemplari derivant, sed Parisiensis est incompletus, ideo in posterum per 'abbreviationem' intelligemus codicem Olomucensem, quem in apparatu fontium et lectionum variantium per L significabimus. Abbreviator quidem doctrinam Inceptoris optime novit, eam tamen non semper approbavit. De quibusdam eius explanationibus non curavit, aliis vero praetulit solutionem quam ipsemet habuit in propriis quæstionibus Norvicensibus. Codex Olomucensis finitus est « anno 1343 [cod.: 1143] in vigilia beatae Mariae Virginis », sed non erat exemplar abbreviatoris, quia in eo tales errores occurunt qui ipsi abbreviatori, homini scilicet docto, attribui non possunt. Textum quidem huius codicis, in multis a textu communi differentem, conferre non potuimus, sed eum attente perlegimus et omnia quae nobis notatu digna videbantur in apparatu rettulimus.

Quantum ad codices lectos sed non collatos spectat, Bruxellensis (n. 8) scriptus est ab amanuense qui doctrinam Ockham bene intellexit et praeter *Reportationem* etiam *Ordinationem* et *Quodlibeta* eiusdem novit. Plures codices *Reportationis* præ manibus habuit et animadvertisit differentiam inter eos. Unum tamen potissimum secutus est, cuius textus similis erat textui codicis K (n. 9), ut videri potest in Appendice, pp. 463-75. In textu exemplaris sui transcribendo via ac ratione peculiari processit in quantum verbis reportatoris verba idem valentia vel similia ubicumque potuit substitut velut si synonymis studuisse. Ex. gr. scripsit 'Caesarem' pro 'Antichristum', 'capitur' pro 'accipitur', 'nedum' pro 'non tantum', 'clarum' pro 'manifestum', 'dicentis' pro 'exprimentis', 'aut' pro 'vel', 'quo ad' pro 'quantum', 'aeterna' pro 'spirituallia', 'voce' pro 'nomine', 'tantum' pro 'pure', 'scilicet' pro 'puta', 'natus est habere' pro 'potest habere', 'intensos' pro 'excellentes', 'creaturam' pro 'ipsamet creatura', et plurima huiusmodi. Hunc quidem codicem attente perlegimus, sed nonnisi lectiones eius utiliores notavimus et per H signavimus.

Codex Florentinus (n. 11) quantum ad quæstiones libri secundi spectat est fidelis descriptio codicis Mediolanensis (n. 1). Amanuensis quidem quandoque erravit, quaedam omisit, sed nonnumquam pauca verba quae series sermonis requirebat propria auctoritate supplevit et nonnullos errores exemplaris sui correxit. Hunc codicem perlegimus ad lectionem codicis Mediolanensis confirmandam, et hic atque illic lectiones ei proprias per M indicavimus.

Codex Salamanticensis (n. 9) scriptus est a quodam amanuense (probabiliter Hispanico) qui non intellexit quae scripsit et ideo plurimos errores, saepe absurdos, commisit. Partem quaestionum descripsit ex uno, partem vero ex alio exemplari. In medio quaestionis decimae, ubi exemplar mutavit, duas columnas quaestionis quartae sine ulla nota repetiit. Omnes quaestiones, praeter primam, introducuntur verbis: «Consequenter quaeritur». Tabula quaestionum non correspondet ordini quaestionum in ipsomet codice, sed correspondet potius tabulae quae legitur in codice Olomucensi (n. 10). Hunc codicem solum pro quaestionibus 3-5 contulimus, ubi codex Giessensis (n. 7) conferri non potuit.

Scriptor codicis latini Monacensis 8943 (n. 13) animum magis ad doctrinam quam ad verba Inceptoris attendit. Formam sententiarum saepe mutavit et eas, si commode potuit, paucioribus verbis expressit. Errores quoque et omissions non raro occurrunt. Ex gr. ubi textus communis habet: «Minor probatur, quia positis extremis — scilicet Deo et creatura — oritur creatio sicut positis extremis oritur relatio», amanuensis huius codicis scribit: «Maior probatur, quia positis terminis — scilicet Deo et creatura — oritur creatio sicut positis terminis relatio». Notae marginales sunt frequentes et quandoque utiles, et earum rationem habuimus, sed lectiones variantes huius codicis non notavimus. Alia redactio vel alia reportatio quaestionis sextae, quae in appendice (pp. 449-63) editur, etiam in hoc codice occurrit, sed sententialiter tantum convenit cum illis quae in codicibus Gottingensi (n. 2) et Giessensi (n. 7) leguntur.

Ceteros septem codices, simul cum editione Lugdunensi, contulimus et lectiones eorum notavimus, sed omissions quae in uno solo codice occurrunt plerumque non notavimus, quia in multis sententiis vix est verbum quod unus vel alius codex non omisit. Neque notavimus transpositiones verborum, repetitiones et errores manifestos vel absurdos nisi hic atque illic gratia exempli.

Ph. Boehner codices *Reportationis*, qui sibi innotuerunt, iam fere quadraginta annis ante examinavit, inter se comparavit et de eorum fidelitate iudicium dixit. Ipse duos codices indicavit qui, suo iudicio, textum aliis fideliores et correctiores exhibent: unus erat codex Florentinus (n. 11), alias codex Collegii Balliol. 299 (n. 3)¹. Sed si Boehner scivisset codicem Florentinum non esse nisi exemplarium codicis Mediolanensis (n. 1), hunc illi absque dubio praetulliset.

¹ Ph. Boehner, «The Notitia Intuitiva» cit. (*Traditio*, I, pp. 243s.; *Collected Articles*, pp. 298s.).

Scriptor codicis Mediolanensis intellexit quae scripsit et attento animo laboravit. Praeterea, quaestiones libri secundi accurate correxit. Quandoque apposuit in summis vel in imis paginis paragraphos introductorios alteros, forsitan eo fine ut quaestiones Inceptoris ad distinctiones libri *Sententiarum* Petri Lombardi aptaret (cf. infra, qq. 2, 3-4, 7, 8, 11). Isto paragraphos amanuensis codicis Florentini in columnas introduxit, nos vero in apparatu adnotationum rettulimus. Habet etiam duas notas criticas. Prima posita est ad marginem ubi incipit quaestio decima quinta libri tertii: «Utrum de anima tanquam de subiecto sit tantum unus habitus scientificus», quae edetur in *Opera Theologica* VIII. Scriptor notat: «Ista quaestio non est ipsius Ockham». Altera legitur in margine ubi incipit ultima quaestio libri quarti: «Utrum voluntas beata necessario fruatur Deo». Ista quaestio, iuxta scriptorem, non est pars *Reportationis*. Sribit enim in margine: «Hic finitur reportatio super 4m Okam quae continetur in X praecedentibus quaestionibus, sequens vero superaddita fuit per reportatorem, scilicet Adam Guda, nunc magister tunc autem eius discipulus». Utrum autem istae notae criticae veritati respondeant necne, in introductionibus ad *Opera Theologica* VII et VIII tractabitur. Quomodocumque sit, verba «nunc magister» suggestunt codicem scriptum fuisse antequam Adam de Wodeham († 1357) e vita migraret et postquam ut magister, circa a. 1337, actu regere incepit.

Codex 299 Collegii Balliolensis (n. 3) continet *Ordinationem*, *Reportationem* quaestionum in libros II-IV *Sententiarum* et tractatum *De sacramento Altaris*. Iudicio Ph. Boehner¹ iste codex, quantum ad quaestiones libri secundi spectat, omnibus aliis preferendus est. Idem videtur etiam nobis. Praebet enim textum aliis correctiorem et probabiliter antiquiorem. Etenim ut iam in introductione ad *Opera Theologica* II dictum est², tam mira congruentia est inter textum huius codicis et textum quem Ioannes de Reading circa 1320-1325 ex distinctione quinta *Ordinationis* descriptis, ut textus ille ex hoc ipso codice descriptus esse videatur. Paginae tamen non paucae quas idem Reading (vel eius adiutor) ex quaestionibus 12-13 libri secundi transcripsit, certe non ex hoc codice proveniunt. Praeterea, non minus quam quatuor quaestiones libri secundi (qq. 9, 11-13, 16) in libro tertio repetitae sunt. Scriptor igitur non ex eodem exemplari scripsit quaestiones libri tertii ex quo quaestiones libri secundi. Ex attento examine quaestionum repetitarum hoc plane appareat. Argumento sit q. 9 (pp. 163-82), ubi quaestione repetitam cum aliis contulimus et lectiones eius variantes per C* signavimus. Exemplar

¹ Ibidem.

² Ockham, OTh II, 19*-22*.

autem unde hae quaestiones repetitae descriptae sunt ad finitatem habuisse videtur cum codice Universitatis Monacensis (n. 5). Hoc probat similis transpositio unius paragraphi qq. 12-13, qui legitur infra, p. 263, lin. 17 - 264, lin. 10. Iste paragraphus in codicibus E et K et in quaestione repetita codicis C legitur post p. 267, lin. 10.

Nos igitur codicem Balliolensem et Mediolanensem in textu critico constituendo magni fecimus et eorum lectiones communes plerumque recepimus. Ambo enim antiquiores sunt aliis, ab invicem non pendent nec a communi exemplari immediate derivant et textum omnibus correctiorem exhibent.

Amanuensis codicis Gottingensis (n. 2) plura exemplaria prae manibus habuit, sed non intellexit quae scripsit et ideo multos errores commisit. Ipse, vel scriptor exemplaris quod transcripsit, quaestiones libri secundi in distinctiones ordinare conatus est, ita ut quaestiones 1-6 constituerent distinctionem primam, quaestiones vero 7-11 distinctionem secundam. Quibusdam quaestionibus etiam hic praemissi sunt paragraphi introductorii alteri quales solum in codicibus Mediolanensi, Florentino et Giessensi leguntur. Postquam amanuensis descripsit sex primas quaestiones ex uno exemplari, aliud sumpsisse videtur ex quo scripsit novum paragraphum introductorium pro quaestione quinta et aliam redactionem quaestionis sextae. Primam quidem redactionem contulimus, secundam vero in Appendice (pp. 449-63) posuimus. Exinde ordo quaestionum (non textus) convenit cum ordine quaestionum qui in abbreviatione Olomucensi (n. 10) habetur. Secunda igitur pars codicis Gottingensis et abbreviatio Olomucensis a communi quodam exemplari derivant, ut planius apparebit in introductionibus ad *Opera Theologica* VII et VIII.

Textus codicis Mertonensis 100 (n. 4) est valde mendosus. Scriptor non intellexit quae scripsit, multa omisit, quedam repetit et plurimos errores, saepe absurdos, commisit. Scripsit ex. gr. 'nec cessatio' pro 'necessario', 'sine me' pro 'summe', 'ultimum quam' pro 'nunquam', 'ante Christum' pro 'Antichristum', 'demon' pro 'dummudo', 'luce' pro 'lynce' et plurima huiusmodi, quae in apparatu lectionum variantium raro tantum notavimus velut res curiosas.

Codex Bibl. Univ. Monacensis F. 52 (n. 5) ab amanuense intelligenti scriptus est, qui probabiliter in Gallia septentrionali litteras didicit. Quaestitionem primam et secundam libri secundi scripsit post ultimam quaestionem libri quarti et ante longam quaestionem « De connexione virtutum ». In quaestione septima non praemisit viginti obiectiones simul, ut leguntur in aliis codicibus, sed singulas, in forma breviori, praemisit singulis responsionibus, cum hac excusatione: « Sequentia argumenta ad quae respondet

non sunt hic, quia non erant scripta in libro Willielmi¹. Utrum autem haec dixerit quia ipse vidit exemplar *Reportationis* quod Ockham possedit vel scripsit quod in exemplari suo legit, non constat.

Quaestionem decimam sextam scripsit ac si esset pars quaestiones praecedentis, sicut amanuensis codicis Balliolensis, additio tamen in margine: «Dubium 2». Habet multas lectiones communes cum codice Bruxellensi (n. 8), sed propinquius est exemplari ex quo scriptor codicis Salamanticensis (n. 9) decem ultimas quaestiones descriptis. Duo exempla sufficient. Textus collatus: «quod est in genere per se, sicut patet ex praedictis»; codex Monacensis: «quod est in genere *substantiae* per se, sicut patet ex *prius dictis*»; Salamanticensis: «quod est in genere *substantiae* per se, sicut patet ex *prius dictis*». — Textus collatus: «eadem ratione habitudo fundata in accidente absoluto»; Monacensis: «eadem ratione *eadem* habitudo fundata in *genere accidentis erit in accidente*»; Salamanticensis: «eadem ratione *eadem* habitudo fundata in *genere accidentis erit in accidente*».

Codex tamen Monacensis non est descriptio Salamanticensis nec vice versa, quia in ambobus multae occurunt omissiones propriae uni et non alteri.

In codice Bibl. Mazarine 893 (n. 6) idem est ordo quaestionum libri secundi ac in codice Bruxellensi (n. 8) et in editione Lugdunensi, et nullus alius convenit cum eis in ordine quaestionum. Hunc codicem, non correctum, tum amanuensis codicis Giessensis (n. 7) tum Augustinus de Ratisbona, O.S.A., qui editionem Lugdunensem paravit, ante oculos habuerunt et ei praecipue, licet non soli, innixi sunt.

Textus, igitur, codicis 732 Univ. Giessensis (n. 7) vicinus est textui codicis Mazarine 893, sed amanuensis attente secutus est etiam textum exemplaris ex quo secunda pars codicis Gottingensis (n. 2) descripta est et codicem quendam tertium nobis ignotum, velut si editionem criticam parare inten-disset. Saepe notavit in marginibus vel inter lineas quid ‘alii littera’ haberet, et ista alia littera frequenter erat littera codicis Gottingensis, et supplevit plurimas (licet non omnes) omissiones quae in codice Mazarine 893 occurunt. Initium retractatum quaestionis quintae et longiorem redactionem quaestio-nis sextae et decimae ex uno duorum exemplarium codicis Gottingensis descriptis². Sed undenam sumpserit initium retractatum quaestionis decimae sextae, quod solum hic et in editione Lugdunensi legitur, nescimus.

Editio princeps *Ordinationis* Guillelmi de Ockham (Argentorati 1483),

¹ Cf. Appendix, pp. 475ss.

² Cf. Appendix, pp. 449-63, 477-82.

quae in editione Lugdunensi a. 1495 — litteris et notis marginalibus additis — reproducta est, ad fidem codicis 773 Universitatis Giessensis facta est¹. Posse sor autem istius codicis, a. 1453 scripti, Gabriel Biel erat. Probabiliter etiam codex 732 ad ipsius usum scriptus est². Utrum autem Gabriel Biel post impressionem *Ordinationis* etiam *Reportationem* typis mandare intenderit necne, nescimus.

Quomodocumque sit, editionem *Reportationis* non Gabriel Biel sed Augustinus de Ratisbona paravit. Iste quidem in editione sua paranda codicem Gabrielis Biel (?), codicem scilicet 732 Universitatis Giessensis (G), non adhibuit, sed — casu vel consulto — usus est codice Mazarine 893 (F), quem etiam amanuensis codicis Giessensis potissimum secutus est. Inde explicatur quod codices F, G, et editio Lugdunensis (Z) multas habent lectiones variantes communes. Quia tamen quosdam errores codicis F aliter correxit amanuensis codicis G et aliter editor (Z), quandoque occurunt lectiones variantes communes solum FZ vel solum FG.

Lectiones variantes communes FGZ

p. 210, lin. 14	Nunc... quantus <i>om. (hom.)</i> FGZ
p. 214, lin. 7	rex <i>sedet</i>] a non <i>sedet</i> FGZ
p. 220, lin. 13	nec ² ... alteri ² <i>om. (hom.)</i> FGZ
p. 242, lin. 23	intellectionibus et affectionibus] affirmationibus et negationibus FGZ
p. 263, lin. 7-10 (p. 264)	Ponendo... ante <i>trp. p. abstractivam</i> (p. 265, lin. 7) FGZ
p. 274, lin. 1	aliquid] aliquid <i>et add. representativum</i> vel FGZ
p. 296, lin. 19	quo <i>partiale</i>] <i>partiale quo et add. intellectus intelligit</i> FGZ
p. 413, lin. 6	effectus] naturaliter et illa non posita non potest poni effectus <i>add.</i> FGZ

Lectiones quas correxit G sed non FZ

p. 147, lin. 1	ideo... etc. <i>mg. G, om. FZ</i>
p. 241, lin. 15	sunt] distinctae esse et differentes FGZ, <i>sed canc. G</i>
p. 283, lin. 11-12	rrespectu ² ... <i>habitus mg. G, om. FZ</i>
p. 284, lin. 5	inferiori] <i>imperfectioniori FGZ, sed corr. (mg.) G</i>
p. 375, lin. 3	<i>ignis mg. G, om. FZ</i>

¹ Vide Ockham, OTh II, 8*-13*.

² In hoc codice columnae singularium quæstionum numerantur litteris alphabeti ad initium columnarum positis, fere ut in editione Argentoratensi *Ordinationis*.

- p. 379, lin. 19-20 intuitive... cognosco¹ *mg.* G, *om.* (*hom.*) FZ
 p. 380, lin. 2 tantum² *s. lin.* G, *om.* FZ
 p. 397, lin. 16-18 est... corrumpere *mg.* G, *om.* FZ
 p. 403, lin. 18-19 sed... creato *mg.* G, *om.* (*hom.*) FZ

Lectiones quas correxit Z sed non FG

- p. 180, lin. 21 tantum] non tantum BG, non F
 p. 243, lin. 12-13 angelus... corrumpitur *om.* (*hom.*) FG
 p. 366, lin. 14 de facto *om.* FG
 p. 372, lin. 18-19 angelus superior velit] possit FG
 p. 377, lin. 1 affectiones] et malus, si Deus secum agat *add. seu rep.* FG, et malus *del.* G
 p. 396, lin. 18-19 quod... intellectualis *om.* (*hom.*) FG
 p. 400, lin. 17-19 informata... corporalibus] est eadem in omnibus illis FG

III

*Sex quaestiones quae ad secundum librum
Reportationis non pertinent*

Liber secundus *Reportationis* in editione Lugdunensi 26 quaestiones continet, in nostra vero 20 tantum. Eliminavimus enim sex quaestiones, ex quibus tres in libro tertio seu in *Opera Theologica* VI edentur et tres aliae in *Opera Theologica* VIII, in quorum introductionibus ratio huius transpositionis fusi s explicabitur.

Tres quaestiones: a) « Utrum sensibile imprimat speciem suam in medio »; b) « Utrum in potentia sensitiva vel in organo causetur aliqua species »; c) « Utrum potentiae sensitivae differant realiter ab ipsa anima et inter se », — quae in editione Lugdunensi numerantur ut quaestiones 18, 17 et 26 libri secundi —, in sex codicibus manuscriptis (nn. 2, 6, 7, 8, 10, 12) in libro secundo inveniuntur, et in sex aliis (nn. 1, 3, 4, 5, 9, 11) in libro tertio 1. Cum isti ultimi longe antiquiores et fide digniores sint prioribus, has quaestiones in librum tertium transtulimus, licet in libro primo et quarto nonnumquam citentur ut quaestiones libri secundi.

¹ In codice Paris., Bibl. Nat. lat. 16,398, ubi *Reportatio* libri II non habetur, haec quaestiones leguntur in libro III; in tabula vero quaestionum quae occurrit in codice Mertonensi 106 omnes tres libro III assignantur.

Multis abhinc annis, Ph. Boehner¹, criteriis internis innixus, conclusit quaestionem « Utrum mundus potuit fuisse ab aeterno per potentiam divinam » (quae est q. 8 in editione Lugdunensi) esse quaestionem disputatam et ideo a *Reportatione* alienam. Nunc testimonium codicis Olomucensis (f. 13va) hanc coniecturam in certitudinem mutat et manifeste indicat non solum hanc sed etiam duas alias quaestiones esse quaestiones disputatas et per consequens a *Reportatione* libri secundi alienas. Dicit enim nota marginalis ubi quaestio de aeternitate mundi incipit: « Ista quaestio cum duabus sequentibus non sunt de reportatione lecturae Ok., sed sunt cuiusdam discipuli sibi opponentis et quod ab eo didicit scribentis. Sed Wodeham², abbrevians, superflua discipuli resecat et scribit quod discipulus habuit a magistro. Ille discipulus erat Hugo de Berga »³. Notitia revera pretiosa, quae simul prodit magistrum, discipulum et abbreviatorem.

Duae quaestiones quae in codice Olomucensi sequuntur, sunt: « Utrum ad hoc quod aliquid moveat ut finis sequatur ipsum habere aliquod esse reale extra animam », quae est q. 3 in editione Lugdunensi; alia vero: « Utrum intellectus angelicus vel humanus active se habeat respectu intellectionis causandae », quae in editione est q. 25, sed ibi titulus aliter est expressus, scilicet: « Circa activitatem et possibilitatem intellectus, quando quaeritur utrum oporteat ponere intellectum agentem... ». De his quaestionibus in introductione ad *Opera Theologica* VIII diffusius agetur.

IV

Notanda quaedam

a) Authenticitatem quaestionum in secundum librum *Sententiarum*, quae in hoc volumine eduntur, nemo in dubium revocavit. In omnibus enim codicibus manuscriptis hucusque notis Venerabili Inceptorи adscribuntur et eius doctrinam, simul cum modo arguendi et loquendi eiusdem, exhibent. Praeterea, Ockham in primo libro frequenter praenuntiavit, vel in libris se-

¹ Ph. Boehner, « The Notitia Intuitiva », cit. (*Traditio*, I, p. 243; *Collected Articles*, pp. 297s.).

² De Adamo de Wodeham cf. W. J. Courtenay, *Adam Wodeham. An Introduction to his Life and Writings, Studies in Medieval and Reformation Thought*, edited by H. A. Oberman, XXI, Leiden 1978; G. Gál, « Adam of Wodeham's Question on the 'Complexe Significabile' as the Immediate Object of Scientific Knowledge », *Franciscan Studies*, XXXVII (1977), 66-102.

³ Duo erant loca in Anglia quae latine 'Berga' dicebantur: unus Barrow in comitatu Essex, aliud Burgh Gate in comitatu Surrey. Cf. J. Grässle, G. Benedict et T. Pleichl, *Orbis Latinus*, I, Budapest 1972, 259.

quentibus memoravit, problemata in «secundo libro» tractanda¹ vel iam tractata²; aliquando vero remisit lectores ad solutiones «alias», «alibi» vel «post» dicendas³, sive iam in aliis quaestionibus dictas⁴. Praeterea, plures ex opinionibus quas Inceptor in his quaestionibus proposuit vel defendit, memorantur, improbantur vel condemnantur ab auctoribus paris aetatis, ut a Gualtero de Chatton⁵, a Ioanne Lutterell⁶, a Commissione Pontificia Avenionensi⁷ et ab Adamo de Wodeham⁸, discipulo et amico Guillelmi de Ockham.

b) Ex hoc autem quod Inceptor, ut modo diximus, in libro primo remittit lectores ad quaestiones libri secundi ut in tempore futuro tractandas, plane elucet prius eum legisse super librum primum quam super secundum. Illa tamen lectura non est asservata in *Ordinatione* quam modo habemus, sed potius in quadam *Reportatione* quae non amplius exstat. Istam *Reportationem* Ockham postea, quibusdam mutatis et additis, elaboravit et in formam *Scripti seu Ordinationis* rededit. Ista vero *Ordinatio*, ut alibi dictum est, in dupli redactione ad nos pervenit, in redactione scilicet incompleta et com-

¹ Q. 2: OTh III, 122s.; qq. 3-4: OTh II, 350; q. 5: OTh IV, 677; q. 6: OTh III, 277; q. 9: OTh II, 203; q. 11: OTh I, 136; qq. 12-13: OTh IV, 548; q. 14: OTh II, 528; q. 15: OTh IV, 690; q. 18: OTh III, 348; q. 20: OTh II, 554.

² Q. 1: *Sent.*, IV (ed. Lugd. 8-9 C); q. 8: *Sent.*, IV (ed. Lugd. 4 G). Q. 16 citatur a Gregorio Ariminensi ut «in suo secundo» (*Super secundo sententiarum*, dd. 9-10, q. 2, art. 1, ed. Venetiis 1522, II, f. 72ra).

³ Q. 17: OTh I, 389; q. 19: OTh II, 349.

⁴ Q. 7: OTh V, 292; q. 10: OTh V, 236.

⁵ Qq. 3-4: Gualterus de Chatton, *Reportatio*, II, d. 1, q. 2, art. 3, dub. 6 (cod. Paris, Bibl. Nat. lat., 15,887, f. 86vb); q. 6: Chatton, *Rep.*, II, d. 3, q. 2, art. 1 (cod. cit., f. 100va); q. 7: Chatton, *Rep.*, II, d. 2, q. 1 (cod. cit., f. 90rb); q. 10: Chatton, *Rep.*, II, d. 2, q. 2, art. 1 (cod. cit., f. 91vb) qq. 12-13: Chatton, *Rep.*, II, d. 4, q. 4 (cod. cit., f. 104ra); q. 15: Chatton, *Rep.*, II, d. 7, q. unica (cod. cit., f. 107va); q. 16: Chatton, *Rep.*, II, dd. 8-9, qq. unicæ (cod. cit., f. 108ra-rb); q. 19: Chatton, *Rep.*, II, d. 15, q. 1, art. 2, dub. 1 (cod. cit., f. 110va); q. 20: Chatton, *Rep.*, I, d. 3, q. 6 (cod. cit., f. 25va).

⁶ Q. 1: Ioannes Lutterell, *Libellus contra doctrinam G. Occam*, art. 38, n. 234 (ed. F. Hoffmann, *Die Schriften des Oxfordner Kanzlers Iohannes Lutterell*, Leipzig 1959, p. 88); q. 7: Lutterell, *Libellus*, art. 40, n. 239 (ed. cit., p. 91); q. 10: Lutterell, loco cit.; qq. 12-13: Lutterell, *Libellus*, art. 2, n. 17 (ed. cit., p. 1); q. 15: Lutterell, *Libellus*, art. 23, n. 141 (ed. cit., p. 58).

⁷ Cf. J. Koch, «Neue Aktenstücke zu dem gegen Wilhelm Ockham in Avignon geführten Prozess», *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, VIII (1936), 88s., 92s.; idem *Kleine Schriften* (ed. Romae 1973, 320s., 325s.): q. 15.

⁸ Q. 1: Adam de Wodeham, *Lectura Secunda*, prol., q. 1 (cod. Cambridge, Gonville-Caius 281/674, f. 106ra); Q. 6: Adam de Wodeham, *Super quattuor libros sententiarum*, IV, q. 1 (a H. T. de Oyta abbreviatus, ed. Parisiis 1512, f. 136va-vb); qq. 12-13: Wodeham, *Lectura secunda*, prol., q. 6 (cod. cit., f. 127ra).

pletea¹. Coniectura autem de exsistentia *Reportationis* libri primi confirmatur eo quod Ioannes de Reading (magister regens a. 1320-1321) textum satis longum recitat ex q. 10, dist. 2, libri primi Ockham, qui textus non modicum differt a textu *Ordinationis*². Ph. Boehner, criteriis internis innexus, persuasum habebat *Reportationem* librorum II-IV esse primum et antiquissimum inter Venerabilis Inceptoris opera nobis nota. Ipse motus est praecipue eo quod in *Reportatione* Ockham memorat solum opinionem iuxta quam conceptus universalis est quoddam fictum, habens in anima esse obiectivum tantum et nul- libi subiectivum, et nunquam facit mentionem de alia opinione quae tenet conceptum universalem esse qualitatem vel actum intelligendi, et per con- sequens habere esse subiectivum in anima³. Et tamen hanc ultimam opinio- nem in redactione completa *Ordinationis* velut probabilem proponit et multis argumentis fulcit⁴. Quod Inceptor de hac re opinionem suam mutaverit, testatur abbreviator (num Adam de Wodeham?) *Reportationis* quae asservat- tur in codice Olomucensi. Iste enim ubi mentionem facit de facto in esse obiectivo, notat in margine: « Ita sensit quando legit, sed post mutavit hanc opinionem de facto »⁵. Praeterea, Ph. Boehner non dubitavit quin *Reporta- tionem* librorum II-IV praecesserit *Reportatio* (nunc deperdita) libri primi; et quandocumque Ockham in libris II-IV remittit lectores ad primum librum,

¹ De harum differentia vide introductionem ad OTh I, pp. 19*-23*.

² Cf. OTh II, 18*-34*.

³ Ph. Boehner, « Der Stand der Ockham-Forschung », *Franziskanische Studien*, XXXIV (1952), 16: « Innere Kriterien zwingen uns, die *Reportatio* als das älteste der uns überkommenen Werke Ockhams anzusprechen. Die Behandlung der notitia intuitiva und abstractiva weist auf ein frühes Stadium hin: vor allem aber beweist die unbeirrte Annahme der Fictum-Theorie und die eindeutige Ablehnung jeder Theorie, die aus dem Begriff eine psychische Realität macht, dass die *Reportatio* zeitlich vor allen anderen auf uns gekommenen Schriften Ockhams anzusetzen ist. Baudrys Versuch, die Kommentare zu philosophischen Schriften vor den Sentenzenkommen- taren zu datieren, ist sicher verfehlt. »

Als Entstehungszeit der *Reportatio* kann etwa 1318 oder sogar ein etwas früherer Zeitpunkt angenommen werden. Die *Reportatio* des ersten Buches ging offenbar der uns erhaltenen *Reportatio* voraus, wie die Hinweise auf das erste Buch in der *Reportatio* beweisen ». Idem *Collected Articles*, pp. 5s.

Notandum tamen quod in additione cui titulus « Dubium de solutione Ioannis de locutione angelorum », et quae in editione Lugdunensi est quaestio 20 U-DD, Inceptor mentionem facit de utraque opinione. Legitur enim ibi sub litteris AA: « Si autem extrema sint conceptus, et con- ceptus ponatur actus intelligendi... Si autem conceptus sit ens diminutum (*ed.*: distinctum)... ». Sed ista particula — nostro iudicio — non pertinet ad *Reportationem*, ideo, ut diximus infra, p. 381, nota 1, in *Opera Theologica* VIII edetur.

⁴ Cf. *Scriptum*, I, d. 2, q. 8 (OTh II, 289-92).

⁵ Cf. infra, qq. 12-13, p. 305, nota 1.

intendit significare istam *Reportationem*, non autem *Ordinationem*¹. — Quod omnes illi loci ab auctore indicati inveniri possint in *Ordinatione*, non est mirandum, quia *Ordinatio* non est aliud nisi ipsamet *Reportatio* elaborata, retractata et ampliata.

c) Opiniones auctorum scholasticorum in *Reportatione* (secus ac in *Ordinatione*) summarie, minus accurate et quandoque confuse referuntur. Mirum sane non est si reportator non valuit omnes sententias lectoris plane et ordinate litteris mandare.

Auctor cuius opinionem Ockham in secundo libro frequentissime allegat, est Ioannes Duns Scotus, quem Inceptor nunquam appellat Scotum, vel Doctorem Subtilem, ut facit in *Ordinatione*, sed semper et constanter Ioannem. Opinione Scotti enuntiata, Ockham, vel reportator, saepe omittit argumenta pro illa opinione recitare, additis verbis: «Quaere in Ioanne» vel «Quaere in originali». Postea tamen respondet ad argumenta prius non recitata. Praeterea, frequenter citat et refellit opiniones Thomae Aquinatis et Henrici Gandavensis, quod etiam in *Ordinatione* facit. Plures impugnantur opiniones Aegidii Romani, de cuius opinionibus in *Ordinatione* non curat, et semel saltem opinio Bonaventurae. Ockham affert opinionem Petri Aureoli de cognitione intuitiva sensitiva, nomen tamen auctoris tacet nec eum doctorem appellat. In redactione completa *Ordinationis*², Petrus Aureoli designatur ut «quidam doctor modernus», de cuius tamen opinione Ockham, ut ipse met fatetur, pauca vidit³. *Scriptum Petri Aureoli* finitum est (probabiliter Tolosae) circa a. 1316⁴. Nihil igitur obstat quominus hoc opus, vel quaedam eius partes, Inceptoris circa a. 1318 innotuerint. Iuxta coniecturam Ph. Boehner, *Reportatio Guillelmi de Ockham* circa a. 1318 vel paulo ante exorta est⁵. Haec coniectura, nostro iudicio, satis rationabilis est et adhuc sustineri potest.

d) Abbreviationibus dimisis, maxima pars quaestionum libri secundi in unica redactione seu reportatione ad nos pervenit. Considerandae sunt igitur ut lectiones unius anni vel termini, ab unico auditore reportatae. Adsunt tamen quaedam exceptiones quarum originem non est facile explicare. Sic, codices AM ex una parte et codices BG ex alia parte quandoque habent duo

¹ Vide p. 25, notam 3.

² Dist. 27, q. 3 (OTH IV, 230).

³ Ibidem, p. 238.

⁴ Cf. E. M. Buytaert, *Peter Aureoli, Scriptum super Primum Sententiarum*, Franciscan Institute Publications, Text Series 3, St. Bonaventure, N.Y. 1956, xiiis. — Ioannes XXII, littera die 14 Iulii 1318 data, mandavit Thomae, cancellario Universitatis Parisiensis, ut Petro Aureoli licentiam docendi in theologia tribuat. Petrus autem die 13 Novembris eiusdem anni iuramentum praestit.

⁵ Vide p. 25, n. 3.

initia seu duos paragraphos introductoryios quaestionum: unum communem cum aliis codicibus, alium proprium, qui appetat magis formalis. Hos, cum sint breves, initio singularum quaestionum in apparatum posuimus. Adsunt etiam longiores variationes, quas in Appendice (pp. 449-82) edidimus. Inter has magis aenigmatica est longior redactio quaestio sextae, ubi Ockham quaerit utrum contradicat creaturae habere potentiam creandi (pp. 449-75). Ista autem redactio longior in duplice reportatione exstat, quarum una legitur in codicibus B, G et Clm 8943, alia vero in codicibus H et K. Forsitan Ockham istam quaestionem bis tractavit, alias in forma breviori alias vero in forma longiori, et lectionem longiorem duo reportatores notaverunt. In codicibus tamen melioribus et antiquioribus nonnisi lectio brevior occurrit.

Adsunt praeterea nonnulli paragraphi qui videntur esse additiones posteriores, ex. gr. pp. 263, lin. 7 - 264, lin. 10¹; pp. 380, lin. 7 - 381, lin. 11; p. 418, lin. 3-9. Quod sint additiones, ex eo suspicari potest quod non in omnibus codicibus in eodem loco occurrunt. Utrum autem fuerint additae post unum diem vel post unum vel plures annos, nescimus.

De aliis problematibus quae non stricte ad quaestiones libri secundi spectant, in introductionibus ad *Opera Theologica* VI, VII et VIII opportu-
nius agetur.

* * *

Gratiam debemus benefactoribus qui impendia præparationis atque im-
pressionis huius voluminis sustinuerunt: Adm. Rev. Matthiae Doyle, O.F.M.,
Praesidi Universitatis S. Bonaventurae; administratoribus Donationis Publi-
cae ad Artes Liberales Promovendas (*National Endowment for the Humanities*);
et dispensatoribus Legati a De Rance Instituti (*De Rance, Inc.*). Praeterea
grati sumus omnibus qui nobis quocumque modo adiutorio fuerunt vel la-
borem nostrum faciliorem reddiderunt: Rev. C. Harkins, Instituti Franciscani
Directori; Rev. B. Creighton, eiusdem Instituti secretario; sociis laborum in
operibus Guillelmi de Ockham critice edendis: G. Etzkorn, F. Kelley, et
Rev. I. Giermek; tandem Adm. Rev. I. C. Wey, Rev. C. Cenci et A. Wood.

¹ De hac additione cf. Ph. Boehner, «The Notitia Intuitiva» cit. (*Traditio*, I, p. 244; *Collected Articles*, p. 299).

SIGLA CODICUM MANUSCRIPTORUM

- A = Mediolani, Bibl. Ambrosiana, C. 281 inf.
B = Gottingae, Bibl. Universitatis, Theol. 118
C = Oxonii, Bibl. Collegii Balliol 299
D = Oxonii, Bibl. Collegii Merton 100
E = Monachii, Bibl. Universitatis, F. 52
F = Parisiis, Bibl. Mazarine 893
G = Giessae, Bibl. Universitatis 732
H = Bruxellis, Bibl. Regia 3512
K = Salamancae, Bibl. Universitatis 2641
L = Olmutii, Bibl. Capitularis, C. O. 327
M = Florentiae, Bibl. Nat., Conv. supp. A. 3. 801

SIGLA LIBRORUM

- CCSL = *Corpus Christianorum: Series Latina*
CSEL = *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*
OPh = *Opera Philosophica Guillelmi de Ockham*
OTh = *Opera Theologica Guillelmi de Ockham*
PG = *Patrologia Graeca*, ed. J.-P. Migne
PL = *Patrologia Latina*, ed. J.-P. Migne
Z = *Super 4 libros Sententiarum Guillelmi de Ockham*, ed. Lugduni 1495

ABBREVIATIONES

<i>add.</i>	= addit	<i>hom.</i>	= homoeoteleuton
<i>canc.</i>	= cancellavit	<i>p.</i>	= <u>pagina</u> , post
<i>codd.</i>	= codices	<i>s. lin.</i>	= <u>supra</u> lineam
<i>del.</i>	= delevit	<i>praem.</i>	= praemittit
<i>f.</i>	= folium	<i>trp.</i>	= transponit
[...] = includunt verba ab editoribus addita			

LIBER SECUNDUS

QUAESTIONES

I-XX

QUAESTIO I

UTRUM CREATIO ACTIO QUA DEUS DENOMINATUR FORMALITER CREANS DIFFERAT EX NATURA REI A CREATORE

Quod sic:

- 5 Quia contradictoria non verificantur de aliquo sine distinctione ex natura rei; sed Deus est modo creans et prius non fuit creans; igitur etc. Sed haec distinctio non est in creatura quia nondum est, igitur in Deo etc.

Item, productio realiter differt a producente et producto si sit
10 realis; sed creatio est huiusmodi; igitur etc.

Item relatio realis distinguitur tam a termino quam a fundamento; sed creatio est huiusmodi; igitur etc. Minor probatur quia positis extremis — scilicet Deo et creatura — oritur creatio sicut positis extremis oritur relatio.

- 15 Item, tria requisita ad relationem realem salvantur hic¹, quia hic fundamentum est reale quia essentia divina, et extrema di-

2 Utrum] Circa secundum librum. Primo circa distinctionem primam. Quero *praem.* A, Rerum creationem insinuans scriptura. Circa istam distinctionem quero *praem.* D, Circa secundum sententiarum. (Primo add. F) queritur *praem.*, FZ, Circa secundum librum sententiarum. Quero *praem.* G 3 A] Ex E 4 sic] probatur add. C 5 verificantur] de eodem, nec add. E 6 et] sed E 7 creans om. Z 8 in] a Z || Deo] differt creatio add. CF, d. c. ergo add. D, d. c. actio add. G, d. c. igitur add. Z 12 etc.] Maior appetit add. B || probatur] patet EZ 13 scilicet] puta E || creatura] non add. FZ 14 sicut] igitur A, ergo B, sed FZ || oritur] ponitur E 16 hic om. DEG || reale] puta add. DEG, scilicet add. Z || divina] sed divina essentia add. FZ, et terminus realis add. G

1 Cf. Scotus, *Ordinatio*, I, d. 31, q. unica, n. 6: «Videtur dicendum quod ad relationem realem tria sufficiunt: primo, quod fundamentum sit reale et terminus realis; et secundo, quod extremorum sit distinctio realis; et tertio, quod ex natura extremorum sequatur ipsa talis relatio absque opere alterius potentiae, comparantis unum extremum alteri» (ed. Vaticana, VI, 204).

stinguntur realiter quia Deus et creatura, et oritur ex natura rei quia posita creatura statim dicitur Deus creans.

Item, omni relationi reali correspondet relatio realis; sed creaturae ad Deum est relatio realis; igitur etc.

Item, nihil denominat aliquid realiter nisi ipsum sit reale; sed 5 Deus denominatur realiter creans; igitur etc.

A d o p p o s i t u m :

Si differat realiter a Deo, igitur est creatura. Probatur, quia capit esse a Deo post non esse, et si sic, igitur per creationem. De ista creatione quaero, utrum differat a Deo vel non. Si sic, erit 10 processus in infinitum; si non, statur in primo eadem ratione. Similiter, ista creatio non potest esse Deus, certum est, igitur non est aliqua res.

[**O P I N I O C O M M U N I S**]

Dicitur communiter quod creatio actio dicit tantum respectum 15 rationis¹. Quod probatur, quia quando aliqua distinguuntur et referuntur, ita quod unum dependet ab alio et non econtra, in non dependente est tantum relatio rationis. Sed Deus et creatura distinguuntur et referuntur, et creatura dependent a Deo et non econtra, igitur etc. 20

Item inter quae est mutua dependentia, est mutua relatio rea-

1 creature] creatio C 2 posita] posito Deo et G 4 relatio] terminus FGZ
 5 aliquid] aliud EG || sed om. ABDE 6 denominatur] d-r ABDEFGZ 7 oppositum]
 arguitur sic add. Z 8 Si] creatio add. A, c. actio add. Z || a Deo] ab ipso E 9 creationem]
 Et add. FG 10 erit] est A, esset FG 11 statur in primo] stabitur in prima G ||
 eadem ratione] Et eadem ratione distinguuntur FZ, qua in secunda add. G 12 non² om. Z
 12-13 non²... res] potest esse alia res quia vel esset vel esset (!) illa creatio. Sed illa creatio non
 est alia res B 15 Dicitur] Ad questionem *præm.* G || tanum om. EZ 16 quia om. AFG ||
 et om. CF 18 rationis] realis add. D

1 Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 13, a. 7 Resp.; q. 45, a. 3, ad 1; Henricus Gandavensis, *Quodl. IX*, q. 1 (ed. Parisiis 1518, ff. 341-44); Scotus, *Opus Oxon.*, IV, d. 13, q. 1, n. 23; *Reportatio Paris.*, IV, d. 13, q. 1, n. 9 (ed. Wadding, VIII, 801; XI, 702).

lis — exemplum de qualitatibus et quantitatibus — et ubi non est talis dependentia, non est talis relatio, sed realis in uno extremo et rationis in altero. Sic est in proposito, igitur etc.

Contra istam opinionem:

- 5 Quando aliquid aequaliter denominatur ab aliquo, sive intellectus sit sive non, illud denominans non dicit formaliter relationem rationis. Istud patet, quia quod non habet esse nisi per aliud, non potest denominare nisi aliud sit. Igitur per oppositum, quod denominatur sive aliud sit sive non sit, non habet esse denominatum per illud aliud aliquo modo. Sed Deus denominatur creans, sive intellectus sit sive non sit, loquendo de quocumque intellectu per impossibile, quia licet Deus non possit creaturam producere rationabiliter sine intellectu, tamen absolute, si per impossibile non esset intelligens, posset eam producere, igitur etc.
- 10 15 Item, illa denominatio quae oritur positis extremis, circumscrip-
to intellectu, non est per operationem intellectus, sed posito Deo et lapide, circumscrip-
to omni intellectu, per impossibile, di-
citur Deus creans; igitur etc.

*Si dicas quod dicitur creans non quia in eo est aliqua
relatio, sed quia terminat relationem realem creature, contra:
ex hoc sequitur propositum. Quia si propter hoc dicitur
Deus creans quia terminat relationem realem creature, igitur non
dicit respectum rationis.*

Item, ante omnem operationem intellectus Deus dicitur vere
creans et ita post. Sed ante operationem intellectus, quam tu po-

1 exemplum] sicut patet G 3 et] relatio add. E 6 non¹] sit add. B || formaliter] realiter D 6-7 relationem] respectum BZ 7 Istud] Sicut C 8 potest denominare] denominatur B, habet denominare EFG, denominari Z || aliud²] illud B || oppositum] quando aliquid add. E 9 non¹ om. C || sit² om. ACFZ || habet] potest Z 9-10 denominatum] denominativum CEG, sed add. G 11 sit²] sic add. E 12-13 per... intellectu om. (hom.) D 12 creaturem] animam Z 13 rationabiliter] rationem BEFZ 14 intelligens] intellectus BFZ 15 oritur] ponitur F 16-17 intellectu.. circumscrip- om. (hom.) B 17 omni] quo- cumque C, om. A 17-18 dicitur] est Z 22 igitur] relatio add. Z 23 respectum] relationem BE 24 operationem] comparationem B || Deus om. AE 25 ante] omnem add. Z || operationem] comparationem B

nis causare relationem rationis¹, non est relatio rationis denominans Deum creantem, igitur nec post.

Item, quaecumque possunt aequaliter comparari ad invicem, possunt aequaliter habere relationes rationis et denominari ab eis. Sed intellectus potest comparare unam creaturam ad aliam sicut⁵ comparat creaturam ad Deum, igitur creatura potest dici creans aliam creaturam sicut Deus.

S i d i c a s quod una comparatio est falsa et alia vera, et ideo comparatio vera denominabit, falsa non, *c o n t r a:* falsitas et veritas non impediunt relationem rationis causari. Quia sicut causatur relatio rationis quando comparatur homo ad animal sicut ad genus, ita causatur relatio rationis quando comparatur homo ad asinum per identitatem, dicendo hominem esse asinum, 10 igitur etc.

Item, concedit propositum, quia ex hoc quod una propositio¹⁵ est vera et alia falsa, est ponere aliquid praevium ex natura rei quare una est vera et alia falsa, « quia in eo quod res est vel non est »².

Item, nullus respectus rationis est, igitur creatio non dicit respectum rationis. Antecedens probatur, quia si sic, aut habet²⁰ esse subiectivum aut obiectivum: non subiectivum, quia tunc esset relatio realis; nec obiectivum sive esse cognitum, quia hoc maxime veritatem haberet intelligendo propositionem, comparando subiectum ad praedicatum; et ibi non oportet. Probatur, quia intellectus intelligendo praecise subiectum, praedicatum et copulam,²⁵

1-2 non... post] denominatur Deus creans, ergo post Z 3 Item] tunc add. D
4 rationis] reales DH 5 intellectus] rationis add. D, non add. Z 9 ideo om. CE || de-
nominabit] et add. F || falsa] autem add. BCZ 11-13 animal... ad om. (hom.) C 16-17 est...
falsa mg. E, om. (hom.) D 16 aliquid] aliquod GZ || praevium] primum Z 17 alia] al-
tera ABF 19 est] potest esse Z 22 nec] non FGZ || sive] sicut Z 23-25 proposi-
tionem... praecise om. (hom.) B 24 et] sed G || oportet] ponere add. FGZ || Probatur om. FG
25 subiectum] et add. ABCD, om. E

¹ Cf. Henricus Gandavensis, *Quodl. IX*, q. 1 (ed. Parisiis 1518, f. 341).

² Aristot., *Praedicamenta*, cap. 5 (4b 8-9).

nullo alio penitus intellecto, intellegit totam propositionem. Igitur non est talis respectus causatus subiecti ad praedicatum.

Item, si debet poni talis relatio rationis, hoc maxime erit propter istas intentiones 'genus' 'species', 'subiectum', 'praedicatum'. Sed quodlibet istorum possum intelligere sine respectu rationis, quia possum intelligere conceptum generis et speciei, quae tantum habent esse obiective, absolute sine aliquo respectu rationis; eodem modo est de subiecto et praedicato.

Item, contra rationem positionis suae: quia secundum eum causa non dependet ab effectu, et tamen habet relationem realem ad effectum¹. Exemplum: sol non dependet a verme, et tamen realiter refertur ad vermem. Igitur sic in proposito, licet Deus non dependeat a creatura, adhuc potest realiter referri ad creaturam.

Item, contra hoc quod dicit quod causa aliquando perficitur per effectum, contra: omne recipiens in quantum tale est patiens et habet magis rationem patientis quam agentis, igitur si quaelibet causa naturalis recipit respectum, magis patitur quam agit.

Item, contra hoc quod dicit quod actio divina est sua substantia², et ideo non possunt esse aliqua media Dei ad creaturam: quia aut accipit actionem pro fundamento vel respectu vel aggregato

1-2 nullo... praedicatum] secundum unam opinionem, vel habendo in se istos tres actus secundum aliam opinionem, intelligit totam propositionem vel haberetur tota propositio, nullo alio penitus ibi intellecto vel posito L 1 penitus om. A // intellecto] intelligendo BD 2 respectus] relatio C, rationis add. A // causatus] creata C 3 rationis] realis Z // erit] esset BZ 5 istorum om. FG // possum intelligere] potest intelligi FG 5-6 possum... rationis] est rationis Z 6 quia] et B 7 obiective] et add. B 11 sol] enim add. B 13 dependeat] realiter add. B 16 per effectum] ab effectu G // contra] quia C, quoniam D 18 causa] realis add. B 19 divina] distincta F, divina distincta Z 20 possunt] p-t codd. // media] actio G, actio media E, relatio Z // quia om. FG 21 actionem] medium add. G // vel¹] pro add. B // vel²] pro add. B

¹ Auctorem huius et sequentis argumenti non invenimus. Vide tamen Scotum, *Ordinatio*, I, d. 35, q. unica, n. 47 (ed. Vaticana, VI, 265). ² Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 14, a. 4 Resp.; q. 45, a. 3, ad 1; q. 77, a. 1 Resp.

ex utroque. Si primo modo, eodem modo in creaturis: illud quod est principium et fundamentum actionis potest esse sua substantia. Patet de essentia animae: saltem accidens est principium elicitivum actionis¹, et tunc diceretur quod substantia creata et accidens est sua actio. Si autem accipiatur pro respectu reali,⁵ contra: ipsem dicit quod dicit tantum respectum rationis. Et tale non potest esse essentia divina nec etiam respectus aliquis realis Dei ad creaturam. Nec potest accipi tertio modo, quia nullum tale est essentia divina. Igitur non est ponendum propter identitatem actionis divinae et substantiae suae, quia creatio non differt¹⁰ a Deo magis quam a creatura.

[RESPONSIO AUCTORIS]

Ideo dico quod creatio actio non dicit respectum rationis, nec respectum realem. Quod non respectum rationis, patet ex dictis. Quod non respectum realem, probatur quia relatio realis distinguitur realiter a fundamento vel ab illo quod refertur. Sed creatio non potest dicere talem relationem in Deo. Probatur, quia non est distinctio ibi nisi essentiae et relationum et personarum. Relationum — dico — ad intra. Sed creatio actio non dicit aliquod illorum, patet discurrendo.²⁰

3 essentia... saltem] accidente ad subiectum F, accidente ad subiectum saltem Z || saltem] unum add. G || accidens] agens E 4 elicitivum] suae add. B || diceretur] debet dicere BDE, oportet dicere C || substantia] aliqua add. B || creata] creaturae FZ 5 et] creans add. B, om. FZ || accidens om. FZ || autem om. BD 6 rationis] iam patet (habet D) ex dictis add. BD, quod non respectum rei add. (ultra) D 7 tale] talis BEG || etiam] potest esse add. B 8 Nec] etiam add. G 9 est... divina om. (cum lac.) B || est²] plus add. D 9-10 propter identitatem] pro identitate D 10 quia] quod BDFGZ || non] rei E || differt] differat BE 11 magis] plus E || quam] actio creatio add. D || a] in BCFG 13 actio] activa A 13-14 rationis.. non] secundo nec respectum realem. Tertio videbitur quo modo Deus dicitur creans et quid creatio qua Deus denominatur creans; quarto dubia aliqua movebantur. Quantum ad primum quod scilicet creatio actio non dicat A 16 vel] et E 18-19 et²... Relationum om. B || Relationum] relatarum FZ 19 creatio] relatio C, relatio creatio Z || aliquod] aliquid BG 20 illorum] istorum EZ

¹ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 77, a. 1, ad 4 et 5.

Item, si sic: aut est differens realiter ab essentia aut formaliter. Si realiter, igitur componeret cum ea et mutaretur essentia, quia illa relatio adveniret sibi de novo. Nec formaliter, quia tunc denominaret Deum ab aeterno sicut quodcumque attributum, et per 5 consequens Deus esset creans ab aeterno, et sic creatura esset ab aeterno.

Ad quaestionem igitur dico — de relatione rationis sicut de relatione reali — quia relatio realis nihil aliud positivum dicit reale nisi extrema relata et non aliquam habitudinem vel rem 10 medium inter correlativa. Exemplum: similitudo non dicit aliud nisi duo alba vel significat unam albedinem connotando aliam. Et ex hoc sequitur quod Deus non potest facere duo alba nisi sint similia, quia similitudo est ipsa duo alba. Eodem modo relatio rationis nihil dicit nisi ipsa extrema relata praecise et nihil quo- 15 modocumque medium inter extrema, sicut in quaestione sequenti patebit¹. Ideo creatio actio nihil dicit vel significat nisi essentiam divinam, connotando vel dando intelligere existentiam creatu- rae, quae nullo modo potest esse nisi posita essentia divina, ita 20 quod si per impossibile Deus non esset intelligens et quod crea- tura tunc produceretur ab essentia divina, adhuc illud nomen ‘creatio actio’ vel conceptus significaret essentiam divinam conno- tando creaturam sine omni respectu de mundo.

Et si quaeras in quo est creatio actio, dico, sicut supra dictum est de veritate², quod quando est aliquod nomen si-

1 Item] quia B || ab essentia om. C 2 Si... essentia om. D || componeret] componetur G || essentia] substantia essentiae Z 3 Nec] non B, nisi C 4-6 sicut... aeterno om. D 5-6 et... aeterno om. E 7 Ad] Quantum ad tertium *praem.* A || dico] quod add. ABG || rationis] rei D, est add. (s. lin.) A 8 aliud om. EZ 8-9 dicit reale nisi] addit reale dicit enim Z 9 re- lata] realia EG || aliquam] medium add. E || vel] nec C 14 nihil¹] non D, aliud add. C || ipsa] duo F 14-15 quomodocumque] quodcumque BCZ 15 inter] ipsa add. C || extrema] relata praecise add. Z 16 patebit] Et add. E || nisi] praeter FZ 19 et quod om. Z || quod²] tunc ponatur quod A 22 respectu] conceptu F, medio add. DG || de mundo om. DZ 24 veritate] realitate Z || nomen] vel conceptus add. G

¹ Infra, quaest. 2 (pp. 33s., 48s.).

² Supra, p. 6, lin. 8.

gnificans plura realia, non est quaerendum in quo est illud nomen vel conceptus sic significans, sed quaerendum est quid denominatur ab illo. Et dico quod essentia divina principaliter et creatura secundario et connotative, ita quod hoc nomen duo significat quantum ad significatum suum totale, licet unum principaliter et 5 aliud connotative sine omni respectu medio rei vel rationis. Et ista via vitat multa inconvenientia quae oportet ponere secundum ponentes relationes distinctas a fundamentis. Si enim diversitas vel distinctio inter aliqua esset relatio realis, puta inter *a* et *b*, de ista relatione est quaerendum quo modo distinguitur ab alio respectu 10 vel absoluto. Si per se ipsum, eadem ratione esset standum in primo, in absolutis quae distinguuntur se ipsis. Si distinguuntur per aliam relationem, illa distinguitur a primo respectu et ab absolutis, et tunc est quaerendum de illo, et erit sic processus in infinitum. Sed secundum istam opinionem debet dici quod *a* et *b* 15 significat ipsa duo distincta absoluta, et non aliquem respectum medium, vel significat unum principaliter et aliud connotative.

Si dicas quantum ad respectum rationis quod intellectus comparat unam rem ad aliam, quae nullo modo comparantur ex 20 natura rei, et intelligit talem comparisonem existentem quasi fundamentaliter in uno et terminative in alio, et sic causatur relatio rationis inter aliqua quae non referuntur ex natura rei:

1-2 illud... est *om.* B 2-3 denominatur] significatur D, denominetur FG 4 hoc nomen] nomen illud CG, nullum *add.* D, actio *add.* E || duo *om.* E 5 licet] sed BDF 6 rei] reali DE 8 fundamentis] fundamento EZ 9 inter aliqua] in creatura F, in creaturis G 10 ab] a et b: aut (ab B) *add.* AB || alio respectu] aliquo relativo B, aliquo respectivo D, alio respectivo Z 12 primo] principio ACDG || quae] quod BEG || ipsis] Et *add.* E 13 illa] si B, aut Z || a] ab FG, prima *add.* D || primo] illo FG || ab *om.* ABCDE 14 tunc] similiter *add.* Z || de] ab AD || illo ita (pro illa?) *codd.* || sic] tunc EG, *om.* BD 15 Sed] Vel B || istam] illam ABCD || opinionem] quam recitavi *add.* A 20 comparantur] comparatur AEF 21 comparisonem] propositionem D || existentem] existere B || quasi] quia Z 22 fundamentaliter] fundamentum F, subiective H || terminative] determinacionem F || alio] referri *add.* Z || causatur] datur B, terminatur CDEG, aliqua *add.* A 23 rationis] realis D, *om.* FG

Contra: intellectus intelligens illa quae non referuntur ex natura rei referri intelligit falsum, quia «in eo quod res est vel non est» etc.¹ Exemplum: si intelligam Deum esse creaturam, nulla relatio causabitur, sed solum falso intelligitur ibi esse relatio quae nullo modo est ibi. Et sic non probas intellectum facere relationem rationis, sed solum probas quod falso intelligis aliqua comparari. Patet igitur quid est creatio actio, sive accipiatur pro voce sive pro conceptu.

[OBJECTIONES CONTRA RESPONSIONEM AUCTORIS]

10 Contra ista: quod creatio dicit respectum, probo: quia omne quod secundum suum esse est praecise ad aliud, dicit respectum. Creatio est huiusmodi, igitur etc. Maior patet in *Praedicamentis* per definitionem relativorum². Minor patet, quia sicut pater dicitur alicuius pater, ita creans dicitur alicuius creans, puta creaturae.

Item, secundum Augustinum, Deus dicitur ‘refugium nostrum’ relative et ‘dominus’³, igitur creator.

Item, secundum Augustinum, quod non dicitur ad se, dicitur secundum relationem⁴. Creatio est huiusmodi, igitur etc.

20 Item, creatio est actio vel productio. Sed omnis actio dicit respectum, quia non est maior ratio de una quam de alia, igitur etc.

1-2 Contra... rei *om.* CD 2 referri *om.* DGZ || falsum] primo add. A || in] ab AZ
 2-3 vel non est *om.* BDEFZ 3 intelligam] intelligo C, intelligas FG || creaturam] cau-
 sam CD, creatureae add. D 4 falso] modo add. DE 6 solum] tantum G 10 creatio]
 actio add. B || respectum] vel relationem add. B || omne] illud add. G 11 esse] et add. D
 13 definitionem] distinctionem A 14 dicitur... creans *om.* (*hom.*) D 14-15 puta creatureae
om. F || creatureae] igitur add. C 17 nostrum *om.* AC 19 secundum relationem] ad aliud Z
 20 actio] talis E 21 de... etc. *om.* Z || igitur etc. *om.* Z

¹ Vide supra, p. 6, notam 2. ² Aristot., *Praedicamenta*, cap. 7 (6a 36-37). ³ August., *De Trinit.*, V, c. 16, n. 17 (PL 42, 923ss.; CCSL 50, 224ss.). ⁴ Idem, *ibidem*, c. 8, n. 9 (PL 42, 916; CCSL 50, 215s.). Hae auctoritates Augustini leguntur etiam apud Petrum Lombardum, *Sententiae in IV libris distinctae*, I, d. 22, c. 2 (ed. Grottaferrata 1971, I, 178s.).

Item, quod sit dare respectum rationis, probo quia subiectum propositionis potest cognosci quantum ad omne absolutum in eo, et illud quod est praedicatum similiter. Et tamen unum non habet magis rationem subiecti et aliud praedicati quam e contra. Exemplum: possum intelligere distincte hominem quantum ad omnia 5 intrinseca cognitione simplici et incomplexa et animal similiter vel eadem cognitione vel alia, et tamen non intelligere hominem esse subiectum respectu animalis. Igitur ad hoc quod homo sit subiectum et animal praedicatum oportet aliud habere ultra cognitionem istorum, sed illud non est aliquod absolutum, patet. 10 Igitur erit respectus, non realis, igitur rationis. Eodem modo arguo de illo quod est genus et de illo quod est species, quia utrumque potest absolute intelligi et tamen unum non intelligitur ut genus, nec aliud ut species.

Item, sicut respectus realis fundatur in re in esse reali, ita 15 respectus rationis in re cognita.

Item, creatio non tantum dicit essentiam divinam connotando existentiam creature, sed dicit essentiam creature ut causatur a Deo, igitur non tantum dicit illa absoluta.

Item, creatio est prior re creata, sicut productio est prior re 20 producta, igitur dicit respectum.

1 quia] sic Z 2 omne] esse AFGZ 3 illud... est om. CE || similiter] quod creatio dicit respectum add. D 5 distincte om. Z || omnia om. DE 6 et¹ om. FG || incompleta] incompleta B 8-11 ad... Igitur¹ om. (hom.) Z 9 habere] addere L 10 illud] additum add. L 11 Igitur¹] quod igitur E, quod add. F || igitur²] sed Z 12 quia] et F 16 rationis] fundatur add. B || re] ratione E 18 existentiam] essentiam B || causatur] creature BE 20 sicut] et Z 21 respectum] dicit relationem creature et sic dicit respectum et non tantum illa absoluta add. B

[RESPONSIO AD OBJECTIONES]

Ad ista dico, secundum Augustinum¹ et Magistrum Sententiarum², quod sicut aliquid potest habere appellationem relativam sine relatione reali — et hoc dico appellationem realem — ita potest quis habere appellationem relativam rationis sine omni respectu rationis. Et ideo omnia argumenta quae probant quod ibi est relatio rationis quia Deus est gubernator, conservator, dominus, creator etcetera alia, concedo, quia Deus dicitur talibus nominibus secundum appellationem relativam. Et hoc est sic intelligendum quod Deus est denominabilis ab ipsis nominibus quae significant principaliter Deum et connotant existentiam creaturae in effectu vel dant intelligere. Et ideo vocatur appellatio relativa, quia quando intelligo creationem, non intellego tantum Deum, sed aliud, puta connotatum. Sed propter hoc non oportet ponere aliquem respectum realem vel rationis. Tamen talis appellatio non potest competere sine nomine significante unum connotando aliud.

Ad primum³ tunc dico quod nomen vel conceptus creationis est ad aliud, non quod significat aliquem respectum, sed quia ipsum nomen non importat praecise unum, sed cum hoc quod significat unum, connotat aliud. Et inter illa significata sive importata per illud nomen est distinctio sicut absolutorum non sicut relativorum.

3 aliquid] aliquis FG 4 relativam] realem add. GH 4-5 relativam... appellatio nem¹ om. (hom.) E || et... realem om. BG 5 aliquis] aliquid B 7 ibi om. BC || quia] quod EZ || est²] dicitur B, om. CF 8 gubernator] et add. BDE || alia] illa B, talia CGZ, omnia E 9 quia] quod BEFZ 9-10 relativam] rationis add. Z 10 hoc om. ACDZ 11-12 et connotant] connotative vero B 13 vocatur] relatio appellativa add. B || creationem] creaturam D, Deum esse creatorem L 16 potest] alicui add. D 18 nomen] hoc nomen creatio B, creator creans add. E 19 quod] quia AE || significat] significet GZ || respectum] medium add. D

1 August., *De Trinit.*, V, c. 16, n. 17 (PL 42, 922; CCSL 50, 224s.).

2 Petrus Lombardus, *Sententiae in quatuor libris distinctae*, I, d. 30, c. 1 (I, ed. Grottaferrata 1971, 220). 3 Supra, p. 11, lin. 10.

Ad aliud¹ dico quod Deus dicitur refugium non propter relationem realem vel rationis, sed propter appellationem relativam. Et hoc est quia conceptus refugii vel vox significat principaliter Deum connotando aliud sine omni comparatione. Et hoc non habet vox ex natura sua, sed ex impositione instituentis. Cuius⁵ probatio est quia tales voces sunt significativae animalibus disciplinabilibus — puta cani, simiae etc. et non aliis — quod tamen non esset verum si vox significaret ex natura sua.

Ad aliud² dico quod creator non dicitur ad se, quia secundum quod hoc nomen convenit sibi non tantum significat unum, sed¹⁰ plura, licet unum principaliter, aliud connotando.

Ad aliud³ dico quod productio Dei ad extra significat essentiam divinam et connotat creaturam exsistere.

Ad aliud⁴ de subiecto et praedicato, genere et differentia, dico universaliter quod nullus respectus rationis est ponendus in Deo¹⁵ nec in creatura nisi sit propter istas intentiones secundas: genus, species, subiectum et praedicatum. Et ideo vel nullibi sunt ponendae vel solum ibi; nec relationes de genere relationis distinctae ab extremis [sunt ibi ponendae].

Sed necesse est ponere aliquos respectus extrinsecos qui formaliter non pertinent ad aliquod genus⁵. Cuius ratio est quia impossibile est quod extrema alicuius contradictionis successive verificantur de aliquo, nisi propter mutationem alicuius positivi,²⁰

1 propter] per BDEG 2 rationis] mediam add. D 4 aliud] aliquid (*p. Deum*) Z
 5 instituentis] institutione (?) A, institutionis F, imponentium G 6 probatio] ratio FGZ
 9 creator] creatio L || non om. D || quia] sed E 10 convenit sibi] creator dicitur B || si-
 gnificat] significare G 11 connotando] connotative F 13 connotat] consignificat G
 14 differentia] specie C 15 quod] quia CE 18 vel] ponuntur add. Z || ibi] igitur
 add. Z || relationes] reales mediae add. L || distinctae HZ, distinctas reliqui 19 sunt ibi ponen-
 dae Z, om. reliqui 20 necesse] forte L 23 aliquo] eodem C

¹ Supra, p. 11, lin. 16. ² Supra, p. 11, lin. 18. ³ Supra, p. 11, lin. 20.

⁴ Supra, p. 12, lin. 1. ⁵ De relationibus admittendis vel negandis diffuse egit Inceptor in *Scripto in I Sent.*, dist. 30-31 (*Opera Theologica*, IV, ed. G. Etzkorn et F. Kelley, St. Bonaventure, N. Y. 1979, 281-407) et alibi saepe.

absoluti vel respectivi¹. Hoc dico in eo de quo contradictoria verificantur, vel in alio si nullus modus grammaticalis vel logicalis impeditat. Sed si Deus dimitteret naturam assumptam et post acciperet eam, tunc² non diceretur Filius Dei unitus naturae et post [diceretur] unitus; et similiter de natura assumpta. Et tamen omne absolutum quod nunc est — tam corporale quam spirituale — facta unione, prius fuit natura dimissa. Saltem hoc est possibile per potentiam divinam. Igitur oportet necessario quod unio dicat aliquem respectum, modo adquisitum de novo, qui non fuit prius ante unionem. Eodem modo est de materia et forma substantiali, de subiecto et accidente, si primo sint separata per potentiam divinam et post uniantur, dicuntur istae partes uniri et prius non. Tamen omnia quae nunc sunt in composito, prius fuerunt quando partes fuerunt separatae, et per consequens oportet necessario ponere respectum unionis et inherentiae distinctum a fundamentis et terminis. Et eodem modo de approximatione, quia ignis multum distans ab aqua non potest agere, sed approximatus potest; et tamen habet omne absolutum quod prius habuit et nihil plus. Igitur necessario approximatio erit respectus realis. Et hoc modo se habent omnes partes ad totum sive sint essentiales sive integrales. Nec ista possunt evadi per modos grammaticales sive logicales, quia si nullus intellectus esset, nec aliquis modus grammaticalis

2 alio si nullus] aliquod nisi E 3-4 accipieret... unitus] dimitteret eam, tunc non dicitur Filius Dei unitus naturae et prius esset unitus Z 4 tunc] nunc AC, sed del. A || non... naturae] vere diceretur F. D. non est unitus et post est unitus humanae naturae G || diceretur DF, dicitur reliqui || Dei] non add. DF 5 diceretur A, om. reliqui 6 nunc] non D 7 dismissa] divisa EF 8 Igitur] Non ideo B 11 subiecto] substantia ABF 13 Tamen omnia] Absoluta vero A, Et absoluta C 15 unionis et] inhaesisionis Z, cum hoc etiam add. A || et] a add. ABFZ 16 approximatione] ignis add. B 17 agere sed] eam calefacere et C 21 possunt evadi] potest quis evadere Z

¹ De hac regula ab Ockham saepe invocata cf. Aristot., *Physica*, V, c. 1, t. 7 (225a 12-20); Scotus *Ordinatio*, I, d. 30, qq. 1-2, n. 41 (ed. Vaticana, VI, 186). ² Scilicet quousque natura humana esset dimissa, Filius Dei non diceretur unitus, sed post resumptionem eiusdem naturae diceretur unitus.

vel logicalis, adhuc possent extrema contradictionis successive verificari de aliquibus, ut patet in exemplis iam positis.

Et propter oppositum istius non oportet ponere aliquam relationem de genere relationis distinctam a fundamentis, quia statim positis fundamentis sequitur denominatio relativa. Exemplum 5 de duobus albis quae non possunt esse per potentiam divinam nisi sint similia et habeant illam denominationem sive alba sint approximata sive non. Nec est transitus a contradictorio in contradictorium sine acquisitione vel perditione alicuius positivi vel in eo de quo dicuntur contradictionia successive vel in alio. Quia 10 unum album modo non-simile non potest fieri simile nisi generetur aliud album, et per consequens adquiratur novum absolutum. Et tota ratio istius est quia similitudo significat duo alba immediate sine omni relatione media, vel unum principaliter et aliud connotative. Et ideo non praedicatur de aliquo nisi quando ista 15 duo alba existunt, ita quod universaliter similitudo unius extremi ad aliud vel significat ipsa extrema aequa primo, vel principaliter unum et connotative reliquum, ut similitudo albedinis ad albedinem significat duo alba; nigredinis ad nigredinem, duo nigra; et sic de aliis. 20

Et si dicas quod eadem ratione non oportet ponere alios respectus extrinsecos, quia unio partium in toto non significat ipsas partes absolute sed ut sunt in toto. Eodem modo inherentia accidentis non significat ipsum accidens absolute sed ut est in subiecto; et ideo quando est in subiecto, potest de eo praedicari, 25 et quando non, non potest, et hoc sine omni respectu medio:

2 aliquibus] aliquo AZ 3 oppositum] positum B || istius] dicit add. G 4 fundamentis] et termino add. Z 5 quia... fundamentis om. (hom.) D 6 esse] ponit E, fieri F, om. CD || nisi] quin Z 9 perditione] deperditione BCZ, productione F, positione G || alicuius] novi add. F 11 non²... simile² om. (hom.) D 12 aliud] novum Z || novum] aliquod Z 13 quia] quod AB || similitudo] simul add. FGZ || alba om. FG 14 omni om. BDGZ
 15 praedicatur] potest dici Z 16 duo om. ABDE || existunt] coexistunt Z 17 principaliter] per add. G 18 reliquum] aliud BCD 19 nigredinem] significat add. Z 21 alios] aliquod BFGZ 22 extrinsecos] intrinsecos E || partium om. ACD || in toto om. ABCDZ
 26 et quando non] quando vero G || non² om. D || respectu om. DG

Contra: quaero, quando dicis quod inherentia significat accidens in subiecto: aut inherentia significat praecise accidens absolutum aut significat accidens absolutum connotando subiectum, aut significat respectum aliquem. Non primo modo et secundo, quia tunc quandocumque exsisteret accidens absolutum et subiectum, praedicaretur inherentia de accidente, sicut est in aliis de similitudine; quod est manifeste falsum, si Deus separaret accidens a subiecto et utrumque conservaret. Igitur relinquitur tertium, et sic habetur propositum. Et eodem modo si significet accidens ut in subiecto, quid addit 'accidens ut in subiecto' super accidens acceptum absolute? Aut nihil aut aliquid. Et si aliquid, aut absolutum aut respectivum. Et est argendum ut prius. Sic igitur patet quod non oportet ponere aliquam relationem realem de genere relationis distinctam a fundamentis, nec rationis in Deo, sed necessario oportet ponere aliquos respectus extrinsecos.

Sed redeo ad propositum et dico quod illud quod est subiectum potest absolute intelligi et illud quod est praedicatum similiter. Et tamen unum non habet rationem subiecti, nec aliud praedicati, sed hoc non est propter defectum alicuius respectus rationis, sed propter defectum alicuius conceptus absoluti, puta conceptus importati per copulam. Exemplum: homo potest intelligi et animal similiter. Et tamen non oportet quod homo sit subiectum nec animal praedicatum, quia deficit conceptus quidam absolutus importatus per hoc verbum 'est'. Sed habito isto conceptu cum conceptu hominis et animalis, sive intelligantur uno actu

2-3 in... accidens *om. (hom.)* D 2 accidens^{2]} aliquod Z 3 absolutum^{2]} respectivum BC, aut significat accidens *add.* Z 4 et] nec FGZ 5 tunc] ut sic Z 6 praedicatur inherentia] sic (?) contingere praedicare inherentiam D 7 aliis] albedinis B || falsum] sicut *add.* Z 8 Igitur *om.* CFG 9 si *om.* E 10 accidens^{1]} absolutum *add.* Z || subiecto^{1]} *quaero add.* G || accidens² *om.* G || ut *om.* BZ 11 acceptum] absolutum AGZ, significatum F || absolute *om.* GZ || Et *om.* BCZ || aliquid² *om.* BZ 13 aliquam] aliam D || realem *om.* EZ 14 de] in ACDZ || fundamentis] et terminis *add.* G || rationis] realiter F 14-15 rationis... ponere *om.* BG 16 Sed] Et B || redeo] respondeo A 18 tamen] tunc E, nec *add.* BDE || non *om.* BDE || subiecti] tantum *add.* B || nec] et Z || aliud] rationem *add.* B 19 *sed]* et Z 21 conceptus] respectus F 22 similiter *mg.* G, *om.* F || non] nec A, tunc B || oportet] *nece add.* Z 23 nec] et CE

sive distinctis, necesse est quod homo sit subiectum et animal praedicatum, sine omni respectu rationis medio.

Si quaeras utrum ille conceptus copulae includat conceptum absolutum subiecti et praedicati vel est conceptus distinctus ab utroque. Si primo modo, tunc conceptus copulae esset quasi forma totius complexi, distinctus aliquo modo a partibus coniunctim et divisim, sicut ponit Ioannes¹ de forma totius in re extra; quod intendis vitare. — Si secundo modo, tunc videtur quod propter illum conceptum non habemus plus rationem subiecti et praedicati quam sine:¹⁰

Respondeo dico quod dicit conceptum communem distinctum a conceptibus extremorum, sicut unum ens rationis

2 rationis om. GZ 3 copulae] vel add. F 5 utroque] aliquo modo D, vel non add.
 FZ || Si... tunc om. AD || eset] communis add. (mg.) G 7 extra] in esse essentia add. B
 8 intendis] intendit BC 9 subiecti] obiecti E 10 sine] ante B, subiecti E, eo add.
 (mg.) A, ipso add. Z 11 Respondeo] et add. B, om. Z 12 rationis] reale B, rea-
 liter DFG

¹ Cf. Scotus, *Opus Oxon.*, III, d. 2, q. 2, n. 9: « Ideo dico quod ultra formam quae perficit materiam ultimate, quae dicitur forma partis, non est necesse ponere aliquam formam quasi perfectientem tam materiam quam formam, quia materia et forma in toto non sunt partes eiusdem rationis sive elementa perfectibilia ab aliquo actu tertio, sed unum est proprium perfectibile et aliud proprius actus. Et haec est praecise ratio quare faciunt unum per se, ex 8 *Metaph.* — Si tamen intelligatur forma totius non aliquid constitutus totum, sed ipsa natura tota, ut quiditas, hoc modo concedi bene potest quod forma totius sit alia a forma partis et quod natura vel quiditas posset dici forma. Patet ex Philosopho, 5 *Metaph.*, com. *De causa*. Quod autem sit alia a forma partis, patet ex primo articulo hic tacto. Sed respectu cuius est forma? Respondeo et dico quod respectu totius compositi, non quidem forma informans sed forma qua compositum est ens quiditative. Et hoc modo totum est ens formaliter forma totius, sicut album dicitur album albedine, non quidem quod forma totius sit quasi causa ipsius totius cum materia et forma partiali, causans quasi totum, sed est ipsum totum praecise consideratum secundum illum modum quo loquitur Avicenna, 5 *Metaph.*: *Equinitas est tantum equinitas* » (ed. Wadding, VII, 80). Inceptor, ut planum est, male intellexit vel in malam partem detorsit dicta Doctoris Subtilis.

distinguitur ab alio vel ab ente reali. Et dico quod si solum habeam conceptum copulae et non conceptum extremorum, tunc non habeo nec subiectum nec praedicatum. Sed si habeam conceptum copulae et cum hoc conceptum extremorum, sive hoc sit per unum actum sive per tres — quorum unus terminetur ad illud quod est subiectum et alias ad copulam et tertius ad illud quod est praedicatum — necessario habeo subiectum et praedicatum sine omni respectu rationis.

S i q u a e r a s quomodo conceptus copulae est communis, dico quod non per praedicationem sicut est conceptus extremi, sed est communis per unionem, quia scilicet unit duo extrema ad invicem.

S i d i c a s: prius dictum est quod unio dicit respectum¹, igitur hic dicit respectum, respondeo: unio in re necessario dicit respectum realem, sed in ratione non oportet quod dicat respectum realem vel rationis.

S i d i c a s quod nunc sunt extrema unita in propositione et prius non, igitur oportet quod adquiratur aliquid de novo, verum est, absolutum vel respectivum, quia quando sunt unita, tunc fit ibi conceptus absolutus copulae qui non fuit prius et propter istud absolutum dicuntur modo unita et prius non.

S i d i c a s quod iste conceptus non est communis ita quod tantum habet esse obiective in anima, quia iste conceptus significat inherentiam praedicati ad subiectum. Sed ista inherentia est respectus realis per te — aliquando saltem. Sicut est hic ‘Sorti

1 vel ab om. DFG 3 non] nec ABDZ || nec¹ om. BZ 4 cum hoc om. D || cum... conceptum om. FG || hoc om. AC 6 terminetur] erit DF 7 illud] tertium add. A || illud... est om. G 10 non] nisi D || est om. DFGH 11 scilicet om. BZ 13 Si] Et praem. DFG 14 hic] ibi A, sibi (?) B, hoc Z, necessario add. B || re] semper add. E 16 vel rationis] vel re B, nec aliter E, nec rationis Z 17 nunc sunt] non sibi E 18-19 verum est om. DFGZ 19 respectivum] respondeo add. GZ, verum est quod adquiritur absolutum add. (ultra) G || quando] non B, quae F, quod non Z 20 fit] facit C, sit DF, est G || ibi] etiam Z, om. F 21 dicuntur] non add. A || et om. AEF 25 aliquando] aut BZ, alioquin D || Sicut est hic DH, Sic est ut hic reliqui

1 Supra, p. 15, lin. 8.

inest albedo' — hic enim extrema sunt res et copula similiter, quia copula est respectus realis inherentiae:

Dico quod non tantum significat inherentiam praedicati ad subiectum quando praedicatum distinguitur realiter a subiecto et sibi inest realiter, sed quando praedicatum est omnino idem ⁵ subiecto suo vel quando illud pro quo supponit subiectum est omnino idem cum illo pro quo supponit praedicatum. Exemplum primi iam positum est. Exemplum secundi 'angelus est substantia', 'Deus est ens'. In istis nulla est inherentia a parte rei inter praedicatum et subiectum, sed tantum in conceptu. Et hoc non ¹⁰ est aliud nisi quod per copulam denotatur quod illud pro quo supponit subiectum est idem cum illo pro quo supponit praedicatum. Et ex hoc patet quod conceptus importatus per copulam non est respectivus sed absolutus. Sed tamen bene potest significare quandoque respectum inherentiae actualis. Et sic dico ¹⁵ quod in illa propositione 'homini inest albedo' per copulam importatur conceptus absolutus qui habet tantum esse obiective in anima, et est communis per unionem, sicut prius dictum est¹. Et est communis per praedicationem respectibus inherentiae actualis, quia ille conceptus bene potest significare tales respectus, ²⁰ et pro illis potest supponere, et de illis potest praedicari primo modo dicendi per se, sicut conceptus entis licet sit absolutus, potest tamen supponere pro respectibus et significare relationes et de eis praedicari primo modo. Unde secundum istam viam quando sic dico 'homini inest albedo', conceptus copulae potest significare istum respectum, sed non adaequate, sed multos alias, et ideo ²⁵ tantum habet esse obiective in intellectu.

¹ inest] haec add. ABC || hic] haec FZ || res] respectus Z, om. D 2 copula est om. ABCE
 6 subiecto suo FGKL, om. reliqui 7 praedicatum] extremi add. B, rationi add. D 8 iam]
 prius add. E 11 quod¹ om. CZ 15 actualis] accidentalis BZ 17 qui] quia B, quod E
 20 actualis] accidentalis BGZ, sed corr. G 22 per se om. CD 23 respectibus] concepti-
 bus D 26 ideo] licet add. D

¹ Supra, p. 19, lin. 11.

Et sciendum est quod aliter est in ista propositione ‘homo est albus’ et in ista ‘homini inest albedo’, quia in prima subiectum et praedicatum supponunt pro eodem, puta pro supposito hominis, quia aliter esset propositio falsa. Et ideo conceptus copulae est ibi 5 tantum communis per unionem, non per praedicationem. Quia quando subiectum et praedicatum sunt omnino idem, ibi conceptus copulae non significat inhaerentiam actualem aliquam, ideo est ibi conceptus copulae tantum communis per unionem. Sed in secunda¹ subiectum et praedicatum significant et supponunt pro 10 distinctis rebus quarum una est in alia. Et ideo ibi conceptus copulae non est tantum communis per unionem extremorum sed per praedicationem, quia ibi significat inhaerentiam actualem praedicationi ad subiectum et pro ea potest supponere.

Potest tamen aliter dici quod conceptus quem importat copula est respectivus et quod tantum habet esse obiective in anima, 15 per istum modum: quia ille conceptus primo abstrahitur ab inhaerentiis actualibus et immediate, et ideo est conceptus respectivus et ille conceptus aliquando aliquibus est communis per unionem extremorum. Verbi gratia: quandocumque illud pro quo 20 supponit subiectum et praedicatum est omnino idem, ibi conceptus importatus per copulam est communis tantum per unionem extremorum. Quandoque autem est communis per unionem et praedicationem. Exemplum: quando illud quod significat subiectum et pro quo supponit et illud pro quo supponit praedicatum sunt distinctae res quarum una inest alteri, tunc conceptus 25

1 aliter] aliud Z 4 ideo] ubi est add. D 4-7 est... copulac om. (hom.) B 7 ideo]
non A, quia C 8 tantum communis om. C 12 actualem] accidentalem BGZ 16 modum]
quo alia communia habent esse obiectivum in anima, est inquam secundum hanc viam
respectus add. L || quia] quod ACF 17 actualibus] accidentalibus Z 18 conceptus om.
FGZ || aliquibus om. GZ 19 Verbi... quandocumque om. B || quandocumque] quandoque ACD
20 est] sunt ACEFG 22 Quandoque autem] Quando subiectum et praedicatum supponunt
pro distinctis D 23 illud quod] aliquid Z 24 pro¹... et om. (hom.) Z || et²... supponit om.
(hom.) F

¹ Scilicet in ista: « Homini inest albedo ».

copulae est communis per unionem extremorum et per praedicationem, quia praedicatur de illa inherentia quae est respectus actualis primo modo dicendi per se. Sed ex hoc non sequitur quod copula significet respectum rationis. Quia licet ille conceptus sit tantum ens rationis, quia habet tantum esse obiectivum, non tamen est respectus rationis. Quia ille solum causatur per intellectum comparantem, ille autem conceptus producitur per intellectum abstrahentem. Sed iste conceptus significat verum respectum realem, licet in se sit tantum ens rationis.

Sed contra est quia nunquam conceptus syncategorematicus potest supponere pro aliquo, quia tunc posset esse subiectum vel praedicatum, sicut nec dictio syncategorematica; sed sive dicat conceptus copulae absolutum sive respectivum, solum syncategorematicus est. Igitur non obstante quod posset significare respectum realem, non tamen potest supponere, nec praedicari de eo primo modo dicendi per se.

Conceptus categorematicus est qui per se positus aliquid unum significat, sicut 'homo', 'animal' et talia, quae possunt esse subiecta et praedicata in propositione. Syncategoremeta sunt illa quae per se posita nihil significant, sicut est 'esse', 'per se', 'inquantum', 'formaliter'¹. Et ideo in ista propositione 'Sorti inest albedo' melius est dicere quod copula significat illam inherentiam actua-

3 actualis] accidentalis Z, in add. BZ 4 conceptus] respectus rationis Z 7 comparantem] componentem F || ille autem HL, et ille DZ, ille reliqui 8 conceptus] respectus AC || verum] unum B 8-9 respectum] inherentiae add. L 10 est quia] est quod B, hoc est quod E, om. G 11 quia] nec Z 12 sicut... syncategorematica] et sic esset dictio categorematica et non syncategorematica L 13 conceptus] conceptum Z || sive EGH, vel reliqui 13-14 syncategorematicus] unicus CF 14 obstante] absolute BD 15 eo] aliquo ACZ, illo FG, in add. Z 17 Conceptus] Unde *praem.* Z || aliquid] aliquod CZ 18 subiecta] subiectum BDG 19 praedicata] praedicatum BDG 20 esse] omne DG 21 ideo] dico quod add. Z || inest] haec add. E 22-1 (p. 23) actualem] accidentalem DGZ, licet non supponat pro ea add. L, Erf.

¹ Cf. Guillelmus de Ockham, *Expositio in librum Perihermenias*, prooem., § 6 (*Opera Philosophica*, II, ed. A. Gambatese, St. Bonaventure, N. Y. 1978, 357).

lem. Et tunc totum complexum habebit esse extra animam, quia tam extrema quam copula. Vel si complexum habet tantum esse obiective, quod copula habet conceptum absolutum per unionem et non per praedicationem, licet ille conceptus significet respectum 5 realem inherentiae.

Et sicut dictum est de subiecto et praedicato, ita dicendum est de genere et differentia, quia genus dicit unum conceptum absolutum praedicabilem de pluribus differentibus specie, ita quod significat illum conceptum et connotat illa plura de quibus praedicatur. Et licet possim intelligere conceptum illum absolutum, non tamen sub ratione generis. Tamen non possum intelligere illum conceptum et illa de quibus immediate praedicatur et a quibus immediate abstrahitur nisi intelligam rationem generis, sive intelligam illa eodem actu sive distincto actu. Sed propter 15 hoc quod intelligo talia plura, nullum habeo respectum rationis, igitur etc.

Ad aliud¹ dico quod respectus realis magis fundatur in re in effectu quam respectus rationis in re cognita. Quia primum est necessario ponere, maxime in illis ubi extrema absoluta omnino 20 possunt esse eadem, modo separata et iam unita, sine aliqua mutatione vel motu ad formam et sine motu locali, sicut in unione naturae humanae ad suppositum divinum, formae cum materia, accidentis cum subiecto. Si Deus posset separare materiam a forma et accidens a subiecto et illa in esse conservare et in eodem loco

1 totum] solum FG, sed corr. G || habebit] habet B 2 habet] habebit FG 3 obiective] obiectivum G, tunc dicendum add. DL, Erf. || conceptum] tantum FZ 5 realem] realis GHLZ 6-8 ita... absolutum om. B 7 dicit] importat G 7-8 unum... absolutum om. Z 8 praedicabilem... ita trp. p. absolutum (lin. 10) BZ 8-10 quod... absolutum rep. BZ 9 conceptum] respectum E, absolutum add. H || connotat] significa FG || illa] alia D 10 possim] possum ABCDE 11 Tamen non om. Z || possum] possem F 12 et] illa add. Z 14 actu² om. FG 15 rationis] realem B 17 magis] omnino add. B 19 necessario] necessarium ALZ || extrema] omnia D 20 eadem AFGZ, eodem BCE, eodem (!) eadem D || iam] modo G, postea Z, post HK 23 Si] Sed DFK 24 et¹ om. FGZ

¹ Supra, p. 12, lin. 15.

totaliter et post reunire, tunc oportet necessario in illis ponere actualē respectum unionis. Sed nunquam ubi manent eadem absolute et est motus localis inter illa, oportet ponere tales respectus, sed omnia possunt salvari per negationes. Exemplum: ignis non potest agere in aquam nisi approximatus, et quando approximat⁹, potest agere. Haec approximatio non est respectus realis. Sed ista contradictoria ‘posse agere’ et ‘non posse agere’ verificantur de igne successive propter motum localem per quem adquiritur una negatio in igne quae prius non fuit — scilicet quod quando ignis approximatur, non sunt tot media inter ignem et aquam si- 10 cut quando non approximatur. Unde per motum localem adquiritur igni negatio multorum mediorum propter quam potest modo agere et prius non¹. Similiter corpus dicitur esse nunc in loco in quo prius non fuit propter negationem corporis continentis nunc et non prius — scilicet quia corpus vel superficies corporis nunc conti- 15 nentis non est superficies corporis prius continentis. Et similiter dicitur existere in isto tempore et prius non, quia nunc coexistit alicui successioni cui prius non coexistebat, et sic de aliis ubi superflue ponuntur multi respectus.

Ad aliud² dico quod creatio non tantum dicit existentiam 20 creature, sed importat quod creatura non potest esse nisi divina

1 post] primo B, postea CEZ || reunire] retinere BD || tunc] in illis add. D 1-2 actualē] accidentalem BZ 2 unionis] relationis FG, ponere sed quod solum ponit relationem (?) respectum add. D || manent] prius simul manerent E 5-6 et quando approximatur om. AC 6 respectus] ratio E 7 agere¹ om. ABCEZ 9 una] immediate F, aliqua H, om. DG || quod om. BCE 11 quando] quandoque B 13 Similiter] Sic C, sicut Z || nunc] modo B 14 negationem] identitatis add. Z 15 non prius FGZ, prius non BL Clm., prius reliqui || quia] quod DEZ 15-16 corporis... corporis om. D || nunc... corporis om. (hom.) B 16 Et simili- liter] Sed substantia E 17 dicitur] aliquid add. Z || nunc] tunc E || coexistit] existit EF 18 successioni] successive BZ, successivo FG 20 existentiam] coexistentiam E 21 sed] si D || creatura] creatio D

1 Hic amanensis codicis Olomucensis (L) notat in margine: «Sic non diceret hodie, sed diceret nullam negationem esse in quacumque re extra animam, sed [diceret] ipsam non habere aliquid tale vel tale». 2 Supra, p. 12, lin. 17.

essentia exsistente, licet non sequatur econtra. Sed hoc est sine omni respectu rationis.

Ad aliud¹ dico quod creatio quantum ad totale suum significatum non est prior creature, sed quantum ad principale significatum bene est prior. Et quando dicit 'productio est prior re producta', dico quod si ponatur quod actio et productio sint respectus, quod necessario erunt posteriores ipso effectu producto. Quod patet ex duabus propositionibus: prima est quod respectus est posterior suo fundamento et termino; secunda est quod respectus mutui sunt simul natura et intellectu. Ex prima arguitur sic: effectus est fundamentum vel terminus cuiuslibet respectus qui est inter effectum et causam, quia est fundamentum respectus effectus ad causam, et est terminus respectus causae ad effectum. Sed fundamentum absolutum sive terminus est prior respectu fundato in illo sive terminato ad illud. Igitur isti respectus, si ponantur, sunt posteriores effectu, et causa similiter. Ex secunda propositione arguitur sic: respectus mutui sunt simul natura et intellectu, igitur quidquid est prius uno illorum est prius altero. Sed effectus est prior respectu fundato in eo, igitur est prior respectu fundato in causa. Et hoc est verum. Unde est talis ordo: quia primo est absolutum in causa, et proximum quod sequitur est absolutum in effectu, et tunc — si sint tales respectus — sequuntur illi respectus. Et ex hoc sequitur quod vere potest esse causa et effectus, producens et productum sine omni respectu rationis, quia causa et productio actio significant naturam absolutum.

1 est] in non add. D 2 rationis] rei D, relationis Z 4 creatura] natura E || sed... prior om. Z 5 prior¹] creatura add. D || dicit] quod add. EFGZ || re] ratione DE 8 patet] potest patere D 11-12 vel... fundamentum om. D 11 vel terminus] alterius E 12 quia] quae B || respectus] respectu BD 13 terminus] terminis E || respectus] respectu B, illius E || effectum] si sint dandi tales respectus L 15 illud] aliud B, illum G 17 sic] similiter Z 18 altero] alio BC 19-20 in... fundato om. (hom.) D 21 quia] quod BDG 23 vere] bene Z 24 producens et productum] productionis et producti A || respectu] reali vel add. G

¹ Supra, p. 12, lin. 25.

tam causae et connotant effectus. Econtra est de effectu et productione passiva, quia significant principaliter effectum et connotant causam sine omni respectu rationis.

[AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad primum principale¹ patet quod contradictoria verificantur de Deo successive propter mutationem alicuius absoluti, quia propter creaturam quae modo est et prius non fuit.

Ad aliud² dico quod actio non differt a producente quantum ad suum significatum principale, tamen quantum ad connotatum bene differt.

10

Ad aliud³ dico quod sic oritur illa denominatio ‘Deus est creans’ ex natura rei: quod quando Deus coexistit creaturae, tunc habet istam denominationem sine omni operatione intellectus et omni relatione reali. Et quando non sic coexistit, tunc non oritur.

Ad aliud⁴ dico quod ubi est relatio realis, illa tria sufficiunt. 15
Sed sic non est in proposito.

3 rationis] reali DGL, *Erf.*, *CIm.*, *om.* E 7 creaturam] causam *add.* D 8 actio
om. BE 9 connotatum] connotationem E 12 quod] quia CDZ || coexistit] existit DE
13 operatione] comparatione G || et] in BC 14 coexistit] existit DE 15 ubi] non
add. Z 16 Sed sic] Hoc Z || propositio] Ad alia patet ex dictis *add.* B, et sic sit dictum de
ista quaestione, etc. *add.* F

¹ Supra, p. 3, lin. 5. ² Supra, p. 3, lin. 9. ³ Supra, p. 3, lin. 11.

⁴ Supra, p. 3, lin. 15. Ad alia duo argumenta Ockham non respondet.

QUAESTIO II

UTRUM CREATIO PASSIO DIFFERAT A CREATURA

Quod¹ sic:

Probatur, quia aliter generatum posset dici creatum, quia in 5 generatione invenitur illud quod est idem creationi.

Item, quandocumque aliqua possunt esse eadem realiter, uno posito ponitur aliud; sed ille ignis generatus potest esse idem cum creatione passione quia potest creari; igitur etc.

2 differat] distinguatur FG 4 generatum] non add. D 4-5 posset... invenitur om. B
5 generatione] non add. FZ 6 aliqua] alicuius (*bis*) D || possunt esse] sunt Z 7 ponitur] et add. G 8 passione] passive D, passiva GZ || potest] posset BC, possit D, possunt B || creari] creare Z

¹ Loco «Utrum... etc.» (lin. 2-3, p. 28) codices A et M haec habent: «Habito de creatione qua Deus denominatur creans, nunc restat dicere de creatione qua creatura denominatur creata. — Quaero igitur utrum creatio qua creatura denominatur creata differat realiter a creatura creata. — Quod sic videatur, quia si non differret realiter, esset eadem realiter. Consequens est falsum, ergo et antecedens. Probatio falsitatis consequentiae: quia ubi invenitur realiter ratio formalis alicuius, ibi potest fieri realis denominatio et (*om. M*) tunc quaelibet substantia generata esset creata, quia ibi est illud quod est idem realiter rationi formalis creationis (*om. M*), igitur est ibi ratio formalis creationis. — Si dicatur quod quando ignis creatur, tunc est idem creationi, quando autem non, non, contra: accipio istam propositionem ‘quandocumque aliqua possunt esse idem realiter, non tantum unum [non] ponitur sine alio, sed etiam non possunt poni sine se invicem’. Igitur ignis generatus qui potest creari a Deo, cum possit esse realiter idem creationi passivae, impossibile est quod separetur ab ea, et (*om. M*) sic semper creatur. — Secundo arguo sic: sicut generatio ad generabile, ita creatio ad creabile. Sed generatio differt a generabili realiter, aliter non posset non generari, igitur et creatio a creabili. — Item, quae possunt manere sine invicem, distinguuntur realiter; sed creatura manet sine creatione; igitur etc.»

Item, generatio passio et generatum non sunt idem, ergo nec creatio passio et creatura.

Item, creatura manet, creatio non, igitur etc.

A d o p p o s i t u m :

Si differt a creatura: aut igitur sicut substantia aut accidens; ⁵ non ut substantia, quia nec est materia, nec forma, nec compositum; nec accidens, quia tunc esset posterius creatura, maxime si creatum sit substantia. Deus autem potest facere prius absolutum et distinctum realiter a posteriori sine ipso posteriori ¹.

Item, si sic, tunc creatio crearetur et esset processus in infinitum. ¹⁰

[OPINIO HENRICI GANDAVENSIS]

Primo videndum est de relationibus in communi. Et est hic una opinio quod in quolibet praedicamento est modus et res praedicamenti. Res praedicamenti est prima intentio, modus autem est secunda intentio, et per tales modos distinguuntur praedicamenta. Quaere G a n d a v e n s e m in *Summa* ². Dicit igi-

1 idem] eadem BDE 1-2 nec creatio] generatio B 2 et] nec D 3 creatio] autem add. B || igitur, etc. om. EG 5 aut²] sicut add. EG 6 nec¹] non EG || est om. CDZ || nec² om. G || nec³] vel G 7 nec] non Z, ut add. AZ || esset] accidens add. B 8 creatum] creatura A || sit] sic add. C || facere] separare Z 9 sine ipso posteriori A, sine posteriori G, om. reliqui 12 Primo] Quantum ad istam quaestionem *praem.* A, In ista quaestione *praem.* G, hic] *praem.* Z 13 una om. Z || modus et om. Z 14 praedicamentu¹] et modus praedicandi add. Z || Res praedicamenti² om. DE 15 tales] plures E 16 Ganda-vensem] Gaufredum D || Summa] Sententia M

¹ Hic in Clm 8943 (non collato), notatur in margine (f. 43v): « Hic accipit prius absolutum etc. insufficienter, sed bene sufficienter in *Tractatu de corpore Christi* ». Videsis cap. 12 ibi (ed. T. B. Birch, Burlington, Iowa 1930, 218ss.). ² Cf. Henricus Gandavensis, *Summa quaestionum ordinariarum*, art. 32, q. 5; art. 55, qq. 5-6; art. 67, q. 3 (ed. Parisiis, I, ff. 196r-203r; II, ff. 109r-112v, 218v-222r). Doctrina quidem est Henrici, sed novem argumenta ei attributa apud eum non inveniuntur ordine hic proposito. Scotus etiam impugnat eandem opinionem Henrici, sed ipse ad *Quodlibeta* remittit lectores: « Hic dicitur quod omnis relatio est eadem fundamento suo, — quaere *Quod-*

tur quod relatio quantum ad rem praedicamenti est idem cum fundamento suo, sed quantum ad modum relationis differt et facit distinctum praedicamentum.

Pro ista opinione arguitur multipliciter. Primo sic: ‘esse ad’ est unius rationis in omnibus relationibus et respectibus. Igitur¹ non potest esse distinctio specierum relationis nisi penes fundamenta, nec generum nisi penes modos.

Item, relationes eo ipso quod sunt in diversis, assimilantur et distinguuntur; si autem essent in uno fundamento, non sic assimilarentur nec distinguerentur; ergo distinctio relationum est penes fundamenta².

Item, relatio advenit fundamento sine mutatione, V *Physicorum*³, quod non esset verum si distingueretur a fundamento.

Item, substantia et relatio sunt in Deo secundum proprias rationes, quia tantum duo praedicamenta transferuntur ad divina⁴, et tamen ibi non dicunt distinctas res.

1 quantum] quamvis B 2 sed] et E || relationis om. EF || differt et] dicit quod E 5 et] in add. E 6 relationis] secundum diversos modos relationum aliunde add. Z 6-7 fundamenta] et similiter add. Z 7 generum] quia a quo res habet distinctionem specificam et unitatem, ab eodem habet realitatem, igitur. Et ideo dicit quod circumscripto fundamento ‘esse ad’ est eiusdem rationis in omnibus quae sunt ad nisi penes fundamenta, nec est differentia generum add. Z (vide notam 1) 9 fundamento] tunc add. Z 10 nec] et Z, om. D || distinguerentur] sic add. C || relationum] relationis Z 12 Item] et tunc M 14 substantia] materia B || sunt] differunt Z || secundum] per B

libet IX, quaestione 3 et *Quodlibet* V, quaestione 2 (quae videntur quasi contraria), *Ordinatio*, II, d. 1, qq. 4-5, n. 192 (ed. Vaticana, VII, 96). Argumenta Gandavensis tam Scotus quam Ockham e variis quaestionibus elicuerunt, eaque sententialiter tantum rettulerunt.

1 Loco «Igitur... modos» (lin. 5-7) codex H habet: «Si igitur distinguuntur specificae in diversis modis relationum, hoc erit aliunde et non nisi a fundamentis, ergo distinguuntur specificae per fundamenta. Sed a quo res habet distinctionem specificam et unitatem, ab eodem habet realitatem, ergo etc. Et ideo dicit quod circumscripto fundamento ‘esse ad’ est eiusdem rationis in omnibus quae sunt ad. Igitur». Idem, paucis mutatis, in K. 2 Cf. Henricus Gandavensis, *Summa*, art. 66, q. 6 (II, f. 215r-v). 3 Aristot., *Physica*, V, c. 2, t. 18 (226a 23-25). 4 Cf. Henricus Gandavensis, *Summa*, art. 32, q. 5 (I, ff. 196r-203v).

Item, relatio non componit cum absoluto; quod non esset verum si diceret aliam rem.

Item, contradictio est quod sint duo quanta et non sint aequalia¹, igitur aequalitas non differt a quantibus.

Item, relatio consequitur omne praedicamentum, quia omnis res alteri comparata vel est eadem vel diversa, igitur non differt a re cuiuslibet praedicamenti.⁵

Item, si sic, tunc album simile esset compositius quam non simile.

Item, tunc omnis relatio esset composita ex ‘esse ad’ et ‘esse in’, quia relatio, ex quo est accidentis, inest necessario.¹⁰

[OPINIO SECUNDA]

Alia est opinio quod relatio est alia res a fundamento, et dicit absolutum et respectum². Quod probatur, quia immutat auditum, ut patet in harmonia. Sed nihil habet talem actionem nisi¹⁵ absolutum. Item, causat sonum, igitur est aliquid absolutum.

3 contradictio] non add. Z || et] quod add. Z 3-4 aequalia... quantitatibus] vel inaequalia, igitur aequalitas et inaequalitas non differunt a quantitate G 4 igitur] quia B || quantibus] quantitate DG 5 praedicamentum] praedicatum Z 8 quam] album add. G
10 omnis] ista Z || ad om. DF 11 inest] est in B 13 Alia] secunda DF 13-14 dicit... respectum] ab absoluto et respectu F, est aliquid absolutum Z 14 quia] non add. E
15 nihil corr. in nullam (!) E, nullum A, nullus PG 16 aliquid om. ACDZ

¹ Rectius: quod sint duo quanta et non sint aequalia vel inaequalia, igitur aequalitas vel inaequalitas.... Cf. infra, p. 42, lin. 4-6. ² Cf. Aegidius Romanus, *Sent.*, I, d. 26, q. 1 (ed. Venetiis 1521, f. 141ra-vb); vide etiam Gualterum Burlaeum, *In Praedicamenta Aristot.*, cap. *De relatione* (ed. Venetiis 1541, f. 34rb-vb). Prima redactio huius operis Inceptoris nota esse potuit. Burlaeus etiam ibi defendit distinctionem realem inter fundamentum et relationem (Cantabrigiae, St. John’s College, cod. 100, f. 64r).

[TERTIA OPINIO]

Tertia est opinio quod est alia res respectiva, distincta a fundamento, tamen non est in eo subiective¹. Quod probatur: tum quia advenit fundamento sine sui mutatione, V *Physicorum*², quod falsum esset si esset in eo subiective; tum quia lapis non visus et visus distinguuntur, circumscripta omni operatione intellectus, et non per absoluta, patet, igitur per respectum. Sed ille non habet esse in lapide viso, quia nihil causatur a visu in re visa; tum quia Sortes et Sortes coexistens a nullo distinguitur nisi per respectum qui non habet esse in Sorte, quia ex hoc quod Sortes coexistit non causatur in eo aliqua relatio; tum quia scibile, in quantum terminat relationem scientiae, distinguitur a se in quantum non terminat, sed nulla relatione nova existente in scibili.

Item, si respectus esset in agente, agens mutaretur et patetur antequam ageret.

[OPINIO SCOTI]

Quarta est opinio quod aliquae relationes distinguuntur realiter, et aliquae non. Quaere Ioannem³. Primum probatur

2 est¹ om. BG || alia] aliqua B || respectiva om. Z 3 eo] codem E || probatur] relatio non est in fundamento subiective add. D 5 eo] codem FG 6 et om. ABCE 7 absoluta] absolutum Z || patet om. Z || respectum... ille] respectivum... illud Z || ille] respectus add. DFG 9 et] ut GZ, in se et add. G || a... distinguitur] in... distinguuntur G, non add. AB, numero add. M 10 esse] omne Z 11 causatur] est B, habet esse Z || in eo om. G 13 relatione nova] relatio credo re A, relationi certo B, re CE, relatione credo D, re nova F, novo respectu G 17 est om. ADEG 17-18 realiter] a suis fundamentis add. C, om. G 18 et om. AEG || Quaere Ioannem] Quaere in Ioanne G, Quae est Scoti Z || probatur] probat BD

1 Haec videtur esse opinio Iacobi de Metz, *In I Sent.*, d. 26, q. 3, citata a J. Koch, «Jakob von Metz, O.P. der Lehrer des Durandus de S. Porciano, O.P.», *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age*, IV (1929), 208s. 2 Vide supra, p. 29, notam 3. 3 Scotus, *Ordinatio*, II, d. 1, qq. 4-5, nn. 200-230 (ed. Vaticana, VII, 101-115).

multipliciter: per separationem relationis a fundamento, quia aliquid potest esse album et non simile; per unionem naturae humanae ad suppositum divinum; per inherentiam et separationem accidentium in Eucharistia; per compositionem partium; per ordinem universi; per unionem formae cum materia; per causationem causarum secundarum propter approximationem.⁵

Item, idem non continet plura diversarum rationem et oppositarum per omnimodam identitatem, sed unum et idem est simile uni et dissimile alteri.

S i d i c a s quod differunt solum per intellectum, c o n-¹⁰
tra: tunc scientiae mathematicae quae sunt de relationibus, puta musica, perspectiva, non sunt scientiae reales.

[CONTRA OPINIONEM SCOTI]

Contra istam ultimam opinionem: quia in nulla re sunt infinitae res in actu; sed si relatio differt universaliter a fundamento,¹⁵ hoc sequitur; igitur etc. Assumptum probatur, quia diversitas est relatio realis et differt realiter a suo fundamento, p e r t e. Igitur si ista relatio differt, per aliam relationem diversitatis differt, et illa secunda differt realiter a suo fundamento per tertiam relationem diversitatis; et sic est processus in infinitum.²⁰

S i d i c a s quod est standum in secundo¹, quia quando fundamentum relationis non potest esse sine contradictione sine termino relationis, tunc illa est eadem fundamento suo. Nunc autem

1 separationem] separabilitatem Z 4 compositionem] comparationem AZ 5-6 causationem] causalitatem BEFG 6 causarum secundarum] causae secundae G || approximationem] activorum ad possibilia add. L 7 continet] pertinet ad M 12 musicalia] et add. Z || perspectiva] etc. add. F 14 quia] quod relationes non sunt distinctae a fundamentis add. D || nulla] una add. B 15 universaliter] realiter BMZ 17 per te] per se AC, om. B
18 relatio om. Z 18-20 differt²... diversitatis] differt a suo fundamento B, differt D, et illa realiter differt a suo fundamento per aliam r. d. Z 20 est] erit BCZ 23 eadem] cum add. Z

¹ Ut dicit Scotus, loco cit., n. 269 (p. 133s.).

contradiccio est quod prima relatio diversitatis qua unum absolutum differt ab alio sit sine illo absoluto in quo fundatur. Igitur cum illud absolutum terminet secundam relationem diversitatis quae est inter primam relationem diversitatis et suum fundamentum, 5 igitur ista secunda relatio est eadem — saltem realiter¹ — suo fundamento, puta cum prima relatione:

Contra: suppono quod illa regula sit vera, accipio tunc oppositum eius, scilicet quod omnis relatio est diversa a fundamento, sine qua fundamentum potest exsistere sine contradictione. Nunc autem licet relatio diversitatis inter duo absoluta non possit esse sine contradictione sine relatione diversitatis a suo fundamento, quia non potest esse sine illo fundamento, tamen prima relatio diversitatis potest bene esse sine relatione diversitatis quae est ad quodlibet aliud a suo fundamento et a termino primae relationis. Cuius probatio est quia quaelibet alia res, excepto Deo, potest destrui, et per consequens potest primum fundamentum et prima diversitas manere sine omni alia diversitate ad alia. Et quando manent aliae res, manent in fundamento primae diversitatis — vel in ipsa prima diversitate — relationes diversitatis ad 20 alia. Sed qua ratione istud fundamentum primae diversitatis — vel ipsa prima diversitas — habet relationem diversitatis realiter distinctam respectu unius, eadem ratione respectu cuiuscumque. Igi-

2 Igitur] ideo G 3 secundam] illam AZ 4 primam] ipsam C || diversitatis] scilicet primae relationis (?) add. G 5 realiter] cum add. Z 6 puta] scilicet Z, om. AC
 7 Contra: suppono] secundo supponit B, c. supposito DZ || regula] secunda G || accipio] actio DG, propositio sit vera quando fundamentum non potest esse sine termino, et ita sine relatione add. G, om. B 8 tunc] actio add. B, accipio add. G || a] suo add. Z 9 fundamentum] non add. Z || sine] omni add. E 10 licet] prima add. DEF G 11 sine¹] illa add. B || si-
 ne²] vel B 12 illo] primo add. Z 13 prima] illa E 14 a² om. BD || primae] suae Z
 15 excepto] existente CE 16 potest¹ om. BDG 19-20 vel... diversitatis om. (hom.) B 20 fun-
 damentum] argumentum Z 19-21 ad... diversitatis om. (hom.) D 21 habet BH (post unius) Z,
 om. reliqui || relationem] relatione CEG, sed corr. in relationis E, relationum F || diversitatis] est add. E
 21-22 distinctam] distincta CDE, est diversa add. G 22-1 (p. 34) eadem... relationes om. B

¹ Saltem realiter, etsi non formaliter, quia iuxta Scotum praeter identitatem realem potest esse identitas formalis.

tur talia sunt infinita a quibus possunt relationes sic differre, quia prima relatio diversitatis differt realiter a suo fundamento, et ista etiam differt realiter ab alia re extrinseca quia potest esse sine illa, 5 igitur per relationem tertiam, et sic in infinitum. Exemplum istius patet in albedine et similitudine. Applica ad propositum.

Item, in nullo finito possunt esse infinitae res quarum una non sit pars alterius nec omnes sunt partes totius. Quod dico propter continuum, quod est infinitum in potentia propter partes infinitas, quae tamen faciunt unum totum. Sed hoc accideret si relatio etc. Assumptum probatur: nam angelus, qui est simpliciter simplex, habet relationem diversitatis ad quamlibet partem continui. Cum igitur in continuo sint infinitae partes, erunt infinitae relationes in angelo. 10

S i d i c a s quod partes continui sunt in potentia, c o n -
tra: non maior actualitas requiritur in aliquo ad terminandum 15
diversas relationes quam ad principium elicivum alicuius operationis. Sed una pars continui ut distinguitur ab alia — et in toto —
potest esse principium elicivum alicuius operationis. Probatur,
quia accipio unum magnum ignem; una pars illius potest calefa- 20
cere lignum sibi approximatum, alia parte distante non calefa-
ciente, sicut videmus ad sensum, igitur multo magis quaelibet pars potest terminare relationem diversitatis fundatam in natura simplici. Igitur cum illae sint infinitae in actu, ita quod non tot 25
quin plures, sequitur quod angelus habet infinitos respectus respectu talium partium, quia habet relationem diversitatis respectu omnium quae possunt assignari in continuo.

2 suo om. BE || ista om. BFZ 3 etiam om. BDFZ || re] ratione E, et potest esse sine illa, igitur per relationem realem illa secunda relatio differt realiter a fundamento quia fundatum potest esse sine ea. Et differt realiter ab alia re (ratione E) add. AE, illa²... re add. D, quia... re add. Z || extrinseca] extrinsecus F, om. C || quia] et CFG 4 sic] esset processus add. Z 5 istius om. DFG 6 una] pars add. F 6-7 una non] nulla G 7 sit] est BE || totius] alicuius totius F, alterius Z || dico] quod add. E 10 relatio] esset add. E 11 relationem] relationes F 12 Cum igitur] ergo si Z 15 aliquo] aliquibus B || ad] esse add. G, hoc quod sit add. Z 17 continui] continue DZ || et] etiam CDZ 17-19 et... ignem om. E 22 fundatam] per fundatum DF 24 sequitur... habet] sic quod a. habet qui habet D || quod] cum add. A 25 quia] et B, om. ADEF

Item, secundum eum¹, omne absolutum prius, distinctum realiter a posteriori, potest separari ab eo. Et si hoc est verum de uno fundamento et eius relatione, eodem modo est de duobus fundamentis et respectibus in eis fundatis. Et ex hoc sequitur quod

5 duo alba possunt esse sine similitudine quae est relatio. Tunc sic: illa quae sunt similia, circumscripta omni relatione, non sunt similia per relationem; sed duo alba sunt huiusmodi, quia contradictio est quod sint duo alba nisi sint similia; igitur non sunt similia per relationem.

- 10 Hoc confirmatur, quia causa vere potest dici causa, et effectus vere effectus sine aliqua relatione media. Igitur eodem modo aliqua possunt esse similia sine relatione media. Antecedens probatur², quia absoluta in causa et effectu sunt priora ipsis respectibus fundatis in eis, per eum. In illo priori, secundum modum suum loquendi, absolutum in causa dicitur vere causa, et absolutum in effectu dicitur vere effectus. Aliter si Deus conservaret absolutum in utroque sine respectu, nunquam unum dicetur vere causa, et aliud vere effectus. Quod videtur absurdum, cum absolutum in effectu non habeat esse nisi per efficientiam causae.
- 15 20 Tunc sic: aut in illo priori denominatur istis denominationibus causa et effectus sine relatione, aut per relationes medias. Si primum detur, habetur propositum; si secundum, igitur illa absoluta non sunt priora illis respectibus, quod negas.

Item, nullus respectus videtur necessario requiri ad hoc quod

25 de non causa fiat causa, et ad hoc quod sequatur effectus, nisi respectus approximationis; sed facta approximatione potest causa

2 si om. Z 4 Et ex hoc] ex quo G 5 Tunc sic] Et tunc sic C, et sic Z 7 relationem] relationes FG 7-9 sed... relationem om. (hom.) C 8 nisi sint] (et E) non sunt BE
12 aliqua] omni C 11-12 Igitur... media om. (hom.) GZ 12 similia] relativa D 16 dicitur] esse add. E 19 esse] essentiam Z, om. D || per] in BDZ || efficientiam] efficaciam EF,
efficientia Z || causae om. ACD 22 igitur] tunc C || illa] sunt add. FG, sed del. G 23 quod]
tamen add. F, tu add. G 26 respectus] causa F

1 Cf. Scotus, *Opus Oxon.*, II, d. 12, q. 2, n. 3 (ed. Wadding, VI, 682).

2 Scotus, *Ordinatio*, II, d. 1, q. 2, n. 88 (ed. Vaticana, VII, 46s.).

stare per tempus antequam agat, quia Deus potest suspendere actionem causae sic approximatae. Igitur si post illud tempus agat, hoc erit sine relatione media, et per consequens erit aliquid causatum sine relatione media ipsum absolutum productum praecedente, nam nihil praecedit nisi approximatio. Et prius ostensum 5 est quod approximatio potest salvari sine omni respectu, quia per motum localem adquiritur ipsi causae negatio mediorum¹, ita quod quando causa approximatur, nihil positivum habet tunc quod prius non habuit, sed tantum illam negationem — scilicet quod non sunt tot media inter causam approximatam et passum 10 quot inter causam non approximatam et passum. Et sic relatio non est respectus per quem causa denominatur formaliter causa, nec productum formaliter causatum.

Confirmatur quia si aliquis effectus in creaturis requirit duas causas partiales quarum una sit approximata passo, alia 15 non, nunquam causabit effectum nisi alia concurrat, et alia concurrente sequitur effectus sine omni relatione praevia, alia ab approximatione.

Item, posita creatura in effectu, statim denominatur Deus agens et creans sine omni respectu; et hoc indifferenter, sive agat 20 mediante causa secunda sive immediate totaliter producat effectum. Igitur propter tales denominationes non oportet alias tales relationes ponere quae aequi possunt fieri sine illis sicut cum illis.

1 stare] durare ACEZ || suspendere] supponere AD, sed corr. D 2 causae] (et C) tunc AC, eius G 3 aliquid] aliquod E, aliud Z, om. B 4-5 media... praecedente] praecedente ipsum productum scilicet absolutum Z 4 productum] causatum B 5 praecedit] procedit Z || Et] ut BFGZ 6 quod] sed FGZ 9-10 scilicet quod] quia CE 10 non s. lin. A, om. F || passum] effectum C 16 non rep. D || nunquam] approximatio ista add. Z || alia²] post add. BEDH 17 sequitur] causabitur G || omni... ab] respectu medio excepta sola G || praevia] prima ABE, sed. corr. E 19 effectu] sine omni respectu add. ADEFZ || denominatur] ponitur F || Deus s. lin. E, om. Z 20 sine omni respectu trp. p. effectu (lin. 19) CG 22 alias om. BDFG 23 quae] quia CE, sed corr. E || sicut] sive BDE

¹ Supra, quaest. 1 (pp. 23s.). Sed cf. pp. 15s.

Item, Deus potest facere omne absolutum sine quocumque alio positivo facto in quocumque alio, sed non potest facere duo alba nisi sint similia. Igitur similitudo non est aliquid positivum additum albedini.

- 5 Item, non videtur rationabile quod cum unum fiat album Romae, quod in albo exsistente hic fiat aliquid positivum, cum in omni actione naturali requiratur debita approximatio.

Item¹, omne positivum distinctum a quocumque alio potest intelligi non intellecto aliquo alio. Hoc patet, quia non est maior separabilitas rerum in effectu quam in intellectu, immo minor, quia intellectus potest coniuncta in re dividere et unum sine alio seorsum intelligere, secundum Philosophum, III *De anima*². Sed relatio est aliquid positivum praeter fundamentum

1 Deus] non add. A 1-2 omne... facere om. (hom.) A 2 alio¹] aliquo E || in illo vel in add. Z || sed] Deus add. FG || facere] producere Z 6 hic] in India H 7 debita] determinata B 8 alio om. DFG 9 aliquo] quocumque B, om. Z || Hoc] Consequientia B || patet] appetet FG, sed corr. G 11 coniuncta] iniuncta FG, sed corr. G 13-1 (p. 38) Sed... fundamentum] Sed si relatio est aliquid positivum et fundamentum post fundamentum B, Sed si respectus est aliquid positivum praeter nihil vel potens D 13 relatio] respectus relationis F, respectus realis G

1 Loco huius et sequentis paragraphi abbreviatio in codice Olomucensi (L) asservata haec habet: «Item, omne positivum, distinctum a quocumque, potest intelligi eo non intellecto [cod.: intelligendo], praecipue si distinguitur ab illo loco et situ. Non sic de relatione, secundum ponentes eam modo communis. Hanc etiam optime prosecutur in primo, distinctione 30: nam intellectus potest coniuncta in re dividere et unum sine alio seorsum intelligere, secundum Philosophum, III *De anima*. — Item, sequitur quod moto vel compresso digito replerem de novo totum universum rebus huiusmodi. — Et hoc argumentum quaere in Campsale et Cathon, distinctione 30 primi libri. Multa alia quaere in primo huius contra istam opinionem. — Ad rationem Scoti quaere responsonem in primo huius, q. 3 ». Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, d. 30, q. 1 (OTh IV, 290). 2 Aristot., *De anima*, III, c. 7, t. 35 (431b 12-16); vide etiam Averroem, *In Aristot. Metaph.*, XII, t. 39: «Intellectus enim natus est dividere adunata in esse in ea ex quibus componuntur, quamvis non dividantur in esse, sic ut dividit materiam a forma et formam a composito ex materia et forma » (ed. Iuntina, VIII, f. 151v).

per te, et potest fundamentum existere sine relatione. Igitur relatio potest intelligi sine fundamentis et extremis, quod falsum est, cum eius cognitio et definitio dependeat ex cognitione extre-
morum. Igitur nihil est praeter extrema.

Item, aliter sequeretur quod in motu digitii mei replerem de 5 novo totum universum accidentibus, scilicet caelum et terram, quia quando moveo digitum, habet digitus aliud situm quam prius respectu cuiuslibet partis caeli. Igitur si situs esset respectus, essent modo de novo tot respectus in caelo, quot sunt partes; et huiusmodi sunt infinitae, igitur etc. Quia non potes ponere tan- 10 tum unum respectum respectu totius caeli nisi ponas quod re-
spectus sit forma extensa ad extensionem subiecti et ille respectus haberet infinitas partes. Multa sunt alia inconvenientia contra illam partem¹.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA SCOTI]

15

Ad rationes Ioannis: de separatione non valet², quia quando aliquod nomen significat unum principaliter et aliud connotative, destructo illo connotato tantum et nullo reali destructo in significato principali, illud nomen non denotabit principale si-
gnificatum, quia non significat illud principale nisi prout coexi- 20

2 fundamentis] fundamento CFG 3 cognitione] definitione EZ 5 aliter] alibi D,
aliud argumentum E 5-6 de novo om. G 6 universum] novis add. G 7 digitus] modo
add. FG 7-8 quam prius om. BE 8 respectu... caeli] respectu caeli et universi et cuiuslibet pars
partis immo habet aliud situm quam prius respectu cuiuslibet partis caeli E 9 respectus] situs
illius C || partes] in universo add. B 10 huiusmodi] eius sunt infinitae partes Z ||
potes] potest CDE 12 extensionem subiecti] caelum B, e. caeli AC, om. D || et] etiam add. E
14 partem] opinionem BZ 16 rationes] rationem EF, argumenta G || Ioannis] Scoti Io. B,
argumentum add. G 18 tantum om. FG || nullo] non M || reali] respectu A 19 denotabit]
denominabit CDG, illud add. Z 19-20 significatum om. Z

¹ Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, d. 30 (OTh IV, 281-395). ² Supra,
p. 32, lin. 1.

stit connotato. Ideo destructio connotato non convenit sibi illa denominatio, et posito connotato ita quod coexsistat principali significato illius nominis vel conceptus, statim sine acquisitione alicuius realis in principali significato illud nomen vel conceptus 5 denominat utrumque, ita quod est ibi transitus a contradictorio in contradictorium propter solam mutationem connotati.

Et eodem modo est si principale significatum destruatur et maneat connotatum. Exemplum: similitudo unius albedinis ad aliam significat primam albedinem et connotat aliam, et quamdiu 10 simul existunt, dicuntur et denominantur similia sine aliqua relatione. Et hoc quia hoc nomen vel conceptus 'similitudo' significat ista duo alba quo ad totale significatum coexistentia, et non significat unam nisi coexsistat alteri. Et ideo delecta una albedine non dicitur prima albedo similis, sed hoc propter solam 15 destructionem secundae albedinis connotatae. Et sicut dictum est hic, ita est communiter in dissimilitudine, in aequalitate, identitate, diversitate, ubi ponuntur relationes reales sine necessitate aliqua. Et sic est intelligendum dictum Philosophi quod relatio adest alicui sine mutatione eius¹, quia illa denominatio sive 20 appellatio relativa advenit alicui propter solam mutationem in connotato, quia propter eius generationem vel corruptionem. Si enim esset alia res a fundamento, impossibile esset quod alicui

1-9 Ideo... aliam^{2]}] ita quod propter solam coexistentiam vel non coexistentiam connotati cum significato principali, nulla penitus facta mutatione circa significatum principale, possunt successive verificari contradictionia sicut et nulla facta mutatione circa connotatum producto vel delecto eo quod principaliter significatur, successive verificantur contradictionia. Exemplum: ut similitudo albedinis *a* ad albedinem *b* significat principaliter *a* et connotat *b* H 1 illa] talis B 2 ita] illo AZ 3-4 illius... significato *om. (hom.) FZ* 6 mutationem] mutabilitatem ACDF 9 aliam^{2]}] secundam AE 10 existunt] coexistunt FZ || sine] omni add. Z || aliqua GH, alia BDZ, *lectio dubia* ACF, *om. E* 14 prima] alia FG, una Z || sed] et BDGZ || hoc] est add. A, solum add. E 15 secundae *om. FG* 16 ita] dictum add. D. || communiter *om. BDMZ* || in² *om. BDEFG* || aequalitate] et inaequalitate add. BD 18 intelligendum] incendendum F, concedendum Z || Philosophi] V Physicorum add. Z. 19 adest] inest BD || denominatio] relatio FG 20 appellatio] denominatio G 21 quia] et EFZ, non (*sed. del.*) G

¹ Vide supra, p. 29, lin. 12 et p. 31, lin. 4.

de novo advenieret sine mutatione in eo. Eodem modo dico de creatione passiva quod significat creaturam principaliter et Deum connotative. Et est hic dicendum sicut in quaestione praecedenti dictum est de creatione actione¹.

Sed aliae rationes videntur magis concludere et maxime de unione naturae humanae ad Verbum, de unione accidentis ad subiectum, de unione formae ad materiam² et generaliter ubi aliquid transit de contradictorio in contradictorium et omnia absoluta nunc manent quae prius, nec est mutatio alicuius absoluti ad formam, nec ad locum — ut si Deus separaret accidens a subiecto et conservaret utrumque in esse absoluto et in eodem loco — ibi oportet necessario ponere mutationem ad aliquem respectum. Sed si non posset accidens a subiecto nec formam a materia separare sine separatione locali, tunc nullum respectum ibi ponerem, quia omnia per motum localem salvarem quae tu salvas per respectum, quia tunc unio non significat nisi ipsa extrema, connotando negationem medii intercepti. Et ideo quando illud medium est interceptum, non est unio; quando non, tunc est unio. Sed semper oportet necessario ponere unionem naturae humanae ad Verbum respectum realem. Alii autem respectus qui ponuntur — scilicet approximatio, unio partium, ordo universi — possunt salvari per negationes. De primo patet quaestione praece-

1 dico *om.* BZ 2 quod] quia EZ || *creataram*] creationem F 3 hic ABDG, hoc Z, *lectio dubia reliqui*, notandum vel add. D || *praecedenti*] praecedente ACEG 4 *actione*] activa Z, *om.* ACD 6-7 *de...* subiectum *om.* D 8 *in*] ad AE, aliud add. D 10 *nec*] vel F 10-11 *si...* conservaret] si potest D, separare a. a s. et conservare A 10 *separaret*] separat BG 11 *ibi*] ubi DEG 12 *necessario*] necessarie Z 13 *posset*] potest nec Z 13-14 *formam...* *separare*] *forma...* separari BDGZ 14 *sine*] absque G 14-15 *nullum...* salvarem] non oportet ponere respectum alium quia omnia p. m. l. salvarentur G 14 *respectum*] oportet add. Z || *ponerem*] ponere BCE, ponere Z 15 salvarem] salvantur B, salvaret C 17 *negationem...* intercepti] media non intercepta B 17-2 (p. 41) ideo... intercepti *om. (hom.)* D 18 quando... unio *om.* Z 20 Verbum] per add. FG, esse add. Z 21 ordo] ordinatio FG || universi] et sic de aliis add. Z

¹ Supra, quaest. 1 (pp. 9s.).

² Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*,

d. 30, q. 4 (OTh IV, 369ss).

dente¹. De secundo potest dici quod unio partium in continuo significat ipsas partes, connotando negationem medii intercepti; et quando est ista negatio, tunc dicuntur istae partes unitae; et quando non, non sunt unitae. Sed de partibus unitis non potest fieri non-unio sine motu locali saltem alterius partis. Similiter, ordo universi significat partes universi cum negationibus aliorum corporum mediorum².

Et si tenerem quod relatio esset aliqua res, dicerem cum Ioanne³ quod esset res distincta a fundamento, et discordando, dicerem quod omnis relatio differt realiter a fundamento, et ita creatio passio sicut quaecumque alia. Cuius ratio est quia omnis creatura alteri comparata vel est eadem sibi realiter vel differt realiter, quia non pono distinctionem formalem in creaturis⁴.

Sed contra illud arguitur, quia si differt realiter, et est posterior creatura, posset creatura separari ab ea, et sic posset esse et non dependere ad Deum:

Item, quod uniformiter convenit omnibus quibus convenit, vel distinguitur a quolibet vel a nullo. Exemplum: relatio distinctionis convenit omni distinctioni uniformiter; et non distinguitur a quolibet, quia aliter esset processus in infinitum; igitur a nullo distinguitur. Eodem modo est in proposito. Quaere Ioanne⁵. Quia dependere ad Deum convenit uniformiter absolu-

4 non¹] tunc add. Z || non² s. lin. E, om. B || Sed] hoc add. ADEG, contra add. B, hoc modo add. FZ 6-7 aliorum] aliquorum BG 8 Et] Sed BZ || res] tenerem add. B || dicerem] tenerem F 9 Ioanne] Scoti add. G || et] sed G 10 dicerem om. ABCDE 11 alia] res add. G || omnis] quaecumque Z 12 alteri] rei add. C || sibi] ipsi add. G || differt] distincta F 15 creatura²] creatio Z, om. ABD 16 ad Deum] a Deo FG 17 quibus om. DFG || convenit om. DF 21 est om. ABCDG 22 dependere] dependentia Z 22-1 (p. 42) uniformiter... relativis²] absolutis et respectus a respectivis Z

¹ Supra, quaest. 1 (pp. 23s). ² Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, d. 30, q. 1 (OTh IV, 310-19). ³ Opinionem Scoti vide supra, pp. 31s.

⁴ De distinctione formalis in creaturis non ponenda vide Inceptorem in *Scripto in I Sent.*, d. 2, q. 6 (*Opera Theologica*, II, ed. S. Brown et G. Gál, St. Bonaventure, N. Y. 1970, 161-224). ⁵ Cf. Scotus, *Ordinatio*, II, d. 1, qq. 4-5, nn. 260-71 (ed. Vaticana, VII, 128-34).

tis et relativis et a relativis non distinguitur realiter, igitur nec ab absolutis:

Ad primum d i c o, tenendo istam viam, quod ex inseparabilitate non arguitur identitas, quia aequalitas et inaequalitas sunt relationes distinctae a fundamentis, et positis duobus quantis, non 5 potest Deus facere quin sint aequalia vel inaequalia. Et per consequens, non obstante quod quantitas sit prior aequalitate et distinguatur realiter ab ea, et non possit separari, ex hoc non sequitur quod aequalitas et quantitas sint eadem realiter. Sic in proposito. Similiter, partes referuntur ad totum realiter, secundum 10 istam viam, per relationem dupli vel dimidii, maioris et minoris. Nunc autem est impossibile quod totum sit nisi partes sint, et per consequens nisi sit relatio dupli etc. Et tamen non sequitur propter hoc quod istae relationes sint eadem fundamentis suis. Cuius probatio est quia quandocumque aliqua opponuntur, si una 15 relatio sit realiter distincta a fundamento, et alia sibi opposita est distincta. Sed relatio dupli et dimidii sunt huiusmodi — vel totius ad partes et partis ad totum. Sed relatio partis ad totum distinguatur realiter a parte. Probo: quia pars potest separari a toto et tunc manet quidquid absolutum fuit in parte et toto similiter. 20 Et tamen non manet illa relatio, quia post separationem non est pars unita toti. Ergo differt realiter a parte. Igitur relatio totius ad partem, sibi opposita, differt realiter, et non potest separari a toto eo manente.

Item, quando dicit quod prius potest separari a posteriori¹: aut 25

1 et²] sed M 3 primum] istorum add. D || tenendo] secundum GZ 5 et] sicut E, quia F 7 non obstante] absolute B, non absolute CD, posito Z 8 et] tamen Z || possit] p-t AE, possint BF, possunt CD, potest GZ, ab ea add. G 9 Sic] sicut Z 10 Si- militer] Istae Z 11 vel] et Z || et] vel DF 12 Nunc] non B, nec G || impossible] possible G || nisi partes] et partes non Z 13 nisi] non PZ 14 suis] illis DF, om. B 15 probatio] ratio FGZ 17 est] erit FG, om. AE || distincta om. AB || vel] relatio add. B 18 ad partes om. A || et] vel Z || partis¹] partium C || partis¹... Sed om. B || Sed... totum² om. ACDE 19 parte] et toto add. E 20 et²] in BZ || similiter om. AC 23 opposita] oppositam BDF || potest] tamen add. ACGZ 25 quando] quod Z || prius] natura add. Z

¹ Vide supra, p. 35, notam 1.

intelligit per ‘prius natura’ quod potest esse sine alio et non e converso, sicut habetur per distinctionem prioris, V *Metaphysicae*¹, et tunc petit quod debet probare, scilicet quod creatura sic sit prior natura relatione quod potest separari — hoc enim debet probare; vel intelligit quod creatura sine omni respectu dependet ad Deum sicut Deus dicitur creare sine omni respectu in Deo, et tunc habetur propositum.

Ad aliud² dico quod licet res absoluta fundet relationem distinctam ab ea, non tamen relatio. Et ideo licet creatio passio sit alia res a creatura, non tamen creatio passio fundat relationem aliam. Et ideo ratio non concludit plus quod creatio passio non sit alia res a creatura quam quod similitudo non sit alia res, quia si similitudo esset alia res a fundamento, tunc esset similis alteri similitudini, et sic in infinitum, sicut tu arguis³.

15

[CONTRA OPINIONEM GANDAVENSIS]

Contra primam opinionem⁴, primo in hoc quod inherentia quantitatis vel qualitatis non dicit rem primae intentionis, sed secundae: quia impossibile est quod sit transitus a contradictorio in contradictorium sine mutatione alicuius realis et positivi, ubi nullus modus grammaticalis vel logicalis impedit. Sed subiectum et quantitas possunt manere quantum ad omnia absoluta in eis

1 intelligit] potest intelligi Z || natura] illud add. EFG || non om. B 2 distinctionem DF, definitionem reliqui || prioris] priorum BZ 3 tunc] sic Z || scilicet om. Z || sic om. DFG 4 relatione] id est add. G || quod] quia AC || enim] non CE 5 vel intelligit] aut intellexit Z || omni] aliquo E 9 ab] in AZ || ea] eo DFGZ 10 creatio passio om. EFG || fundat] passio add. E 11 aliam] distinctam ab eis add. (mg.) A || ratio om. GZ 12 alia res¹] aliud realiter Z || res²] a fundamento add. B 13 alteri] alterius Z 16 primam] rationem vel add. BD || primo om. BDZ || in] contra G || quod] dicit quod add. G 17 vel] et BF 18 secundae] intentionis add. E, arguitur add. Z || a] de EZ 20 subiectum] substantia B 21 quantitas] qualitas H, non add. B

1 Aristot., *Metaph.*, V, c. 9, t. 16 (1019a 1-4). 2 Supra, p. 41, lin. 17. 3 Ita arguit Scotus instando contra se in *Ordinatione*, II, d. 1, qq. 4-5, n. 268 (ed. Vaticana, VII, 133). 4 Supra, p. 28, lin. 12.

quando separantur, sine inherentia actuali. Cum igitur illa prius fuerint unita, modo non, et nullus modus grammaticalis vel logicalis impedit, sicut patet, igitur necessario hic aliquid corruptitur ratione cuius prius denominantur unita et modo non, quia nullus est modus logicalis impediens. Huiusmodi non potest esse absolute 5 tum, per positum, igitur relativum.

Item contra hoc quod ponit¹ quod modus essendi 'in' constituit praedicamentum accidentis: quia inherentia potest separari ab accidente, ut patet in Eucharistia, et tamen illud accidens nihilominus est in genere accidentis. 10

Si dicas quod sufficit inherentia aptitudinalis, contra: inherentia actualis et aptitudinalis non distinguuntur nisi sicut potentia et actus, ergo si unum non constituit praedicamentum, nec aliud. Assumptum patet, quia si distinguerentur, tunc accidens quando esset in subiecto, non esset in praedicamento, 15 quia² illa aptitudo corruptitur quando accidens est in subiecto per quam accidens est in praedicamento. 10

[RESPONSIO AD ARGUMENTA GANDAVENSIS]

Ad primum primae opinionis³, tenendo opinionem Ioannis, dico quod si relationes fundarentur in eodem fundamento, adhuc 20 distinguenterentur inter se, quia similitudo et dissimilitudo, quae sunt diversarum specierum, possunt fundari in eodem fundamento numero, et tamen distinguuntur specie.

2 unita] et add. CGZ 2-3 non... igitur om. Z 4 denominantur CG, denotantur Z, lectio dubia reliqui || et om. BCD 4-5 quia... impediens om. DG 5 logicalis] grammaticalis F 6 relativum] falsum Z 10 nihilominus om. Z 15 quando] quantumcumque D 17 per... praedicamento] aliter materia esset in potentia ad formam et apta nata recipere formam recepta iam forma G 21 quae sunt] cum sint Z 23 distinguuntur] distinguui Z

¹ Henricus Gandavensis, *Summa*, a. 32, q. 5 (I, Parisiis 1520, f. 197).

² 'quia... praedicamento' ita pro: quia illa aptitudo per quam accidens est in praedicamento, corruptitur quando accidens est in subiecto. ³ Supra, p. 29, lin. 4.

Item, in generatione univoca, secundum eum¹, fundantur relationes alterius rationis in eodem extremo, puta quia generans potest esse causa generati et potest esse simile, et sic fundatur in eo relatio causae et similitudinis. Exemplum: si calor generet calorem.

Per hoc patet ad aliud², quod causa quare duae similitudines distinguuntur est in se ipsis, non in aliquo extrinseco.

Ad aliud³ dico quod Philosophus negat a relatione talem mutationem qualem concedit inter sensibiles qualitates.

- 10 Ad aliud⁴ dico quod ille modus loquendi est improprius et falsus de virtute sermonis, quod duo praedicamenta sunt in Deo, quia nunquam dicuntur praedicamenta esse in aliquibus nisi illa in quibus dicuntur esse sint proprie in praedicamento. Nunc autem Deus in nullo praedicamento est. Bene tamen in Deo sunt duo
 15 modi praedicandi, quia ad se et ad aliud, sed illi modi non sunt proprii alicui praedicamento, sed sunt communes rebus existentibus in praedicamentis et Deo, quia absolutum et relativum dicunt duos conceptus communes Deo et creaturis, qui nec habent esse in Deo nec in creaturis subiective sed tantum obiective.
 20 Unde non plus concedo quod in Deo manent duo modi praedicandi praedicamentales quam quod Deus sit in praedicamento. Ideo tales propositiones communes sunt falsae de virtute sermonis.

Ad aliud⁵ concedo quod relatio componit cum fundamento — tenendo opinionem Iohnnis — compositione accidentalis.

2 rationis] rei DFG || in... extremo om. Z 3 causa... esse om. D 6 Per] Et prae. E
 7 ipsis] et add. BD 8 dico om. ADE 9 sensibiles BHK, similes reliqui 11 sermonis] scilicet add. G 17 in praedicamentis om. ACF || Deo EHK, ideo reliqui || quia om. Z || relativum] respectivum Z 18 qui] quia DE, quae Z 20-21 praedicandi] praedicamenti A, vel add. Z, om. B 21 praedicamentales] praedicamenti FG, praedi-les reliqui

¹ Cf. Henricus Gandavensis, *Summa*, art. 66, q. 5 (II, Parisiis 1520, f. 215).
² Supra, p. 29, lin. 8. ³ Supra, p. 29, lin. 12. ⁴ Supra, p. 29, lin. 14.
⁵ Supra, p. 30, lin. 1. Cf. Scotus, *Ordinatio*, II, d. 1, qq. 4-5, nn. 232-233 (ed. Vaticana, VII, 116s).

Ad aliud¹ de duobus quantis quae non possunt esse nisi sint aequalia, dico: si tenerem distinctionem realem relationis a fundamento, tunc negarem illam propositionem² ‘omne prius’ etc.; tenendo aliam viam, patet quid est dicendum.

Ad aliud³ dico quod aliquid consequi diversa praedicamenta⁴ potest intelligi dupliciter: uno modo quod sit commune diversis praedicamentis primo modo dicendi per se, et sic verum est quod illud quod est sic commune diversis non distinguitur realiter ab eis. Alio modo potest aliquid esse commune diversis secundo modo dicendi per se, ita quod convenit uni primo modo et aliis⁵ secundo modo. Et sic illud commune potest esse diversum ab eis. Exemplum: identitas praedicatur de se primo modo sed de aliis secundo modo, ideo potest identitas dicere relationem realem distinctam ab aliis. Sic est de ‘esse ad’ et ‘esse in’ respectu divisorum praedicamentorum. Unde licet identitas et inherentia [et]¹⁵ aditas sint eadem illis de quibus praedicantur primo modo, non tamen illis de quibus praedicantur secundo modo.

Ad aliud⁶ dico quod relatio habet propriam inherentiam et quod illa distinguitur a relatione propter distinctionem terminorum relationis et inherentiae. Et quando dicit ‘prius’ etc., nego⁷ illam propositionem in proposito. Et hic est status in secundo, licet non eodem modo quo ponit Ioannes⁸.

1 quae] quod DG 3 negare] nego ABCDE 4 tenendo] autem add. FGZ
 6 intelligi] esse BD 8 quod] sic add. E 10 se] et add. BF 11 diversum] in diversis BZ 12 praedicatur] ponitur BD, probatur Z, *lectio dubia* AE || se] relatione Z, et add. G
 14 et] vel E, om. F 15 et¹ om. ACDEG 16 aditas BEGH, ad istas AFC, sed del. A, ad illas D, ad ista Z || non] de add. D 20 et] illius D, illa add. B, illius add. E, om. FZ || dicit] dicitur AFG, omne add. E 21 hic] hoc M 22 licet] sed G || eodem] eo BEFGM ||
 Ioannes] Doctor Subtilis Z, Scotus add. G

¹ Supra, p. 30, lin. 3. ² Supra, p. 35, lin. 1. ³ Supra, p. 30, lin. 5. ⁴ Supra, p. 30, lin. 10. Argumentum illud cui Ockham hic respondet Scotus sic proposuit: «Tertio arguitur ex hoc quod si relatio esset alia res a fundamento, ergo similitudo haberet suum proprium inesse, aliud ab inesse albedinis; quod prima facie videtur inconveniens...». *Ordinatio*, II, d. 1, qq. 4-5, n. 196 (ed. Vaticana, VII, 99s). ⁵ Vide Scotum, loco cit., nn. 237, 239, 268 et 269 (ed. cit., 118s., 133s).

[CONTRA SECUNDAM OPINIONEM]

Secunda opinio¹ videtur ponere multa superflua, quia ponit multiplicationem relationum in infinitum.

Ad argumentum illius opinionis dico quod relatio non est causa alicuius absoluti, sed absolutum est causa absoluti, quia licet sonus absolute non causet delectationem, tamen sonus proportionatus causat delectationem.

[CONTRA TERTIAM OPINIONEM]

Contra tertiam opinionem²: quia sicut eo ipso quod aliquid est completum in genere et est in alio informative, concluditur quod sit accidens, ita eo ipso quod aliquid est per se in genere et non est in alio informative, concluditur quod sit substantia. Si igitur relatio non esset 'in', esset substantia.

Si dicas quod non habet illum modum per se essendi quem 15 habet substantia, contra: unum accidens alio modo est 'in' quam aliud, nihilominus tamen utrumque est accidens. Item, sic posset relatio fieri sine fundamento, quia — cum non sit informative in subiecto — non potest dependere ab eo nisi sicut a causa efficiente. Sed omnem causalitatem efficientiae potest Deus sup-20 plere.

Ad aliud dico quod licet potentia visiva non possit causare aliquid absolutum in re visa, tamen bene potest causare in ea relationem realem. Nec est magis inconveniens quam quod unum album Romae causet similitudinem in me in Anglia.

2 Secunda] Tertia Z 3 multiplicationem] multi-nem ABCDE, multitudinem F
6 sonus¹... non] causa sonus absoluti D || delectationem] absolute loquendo quia tunc omnis sonus
causaret add. G 6-7 proportionatus] harmoniae add. FGZ 10-11 est²... et om. (hom.) D
13 in] alio add. FGZ, om. B || esset om. BE 16 aliud] ad Z || nihilominus] et add. EF || sic]
si sic B, si Z 18 potest dependere] dependet B, debet dependere Z 22 aliquid] aliquod
BG || ea] eo EZ 23 realem] dico add. ADE, sed del. E || quod] per C, om. BD 24 Ro-
mae] ratione CD, remotum F || Anglia] Flandria Z

¹ Supra, p. 30, lin. 13.

² Vide supra, p. 31, lin. 1.

Si dicas quod 'scibile', 'visibile' omnia illa referuntur sola relatione rationis, nego, quia Philosophus non nominat ibi relationem rationis, immo dicit quod illa referuntur ad alia quia alia ad ipsa¹.

Ad aliud² dico quod agens naturale vere mutatur ad relationem. Sed non oportet quod mutetur ante effectum productum, quia relatio est posterior extremis et fundamentis, ut dictum est supra.

[OPINIO PROBABILIOR]

Tenendo aliam viam, quae probabilior videtur — scilicet¹⁰ quod relatio nihil positum dicit praeter absolutum — quia sic possunt omnia salvari per denominationem diversam et connotationem sicut satis dictum est supra.

Sciendum tamen quod illa differentia quam ponit Ioannes³ inter relationes quae oriuntur ab intrinseco et ab extrinseco, debet sic intelligi quod [in relationibus ab intrinseco] positis extremis et fundamentis duarum relationum et ipsa relatione semel posita, semper stantibus illis extremis, stabit eadem relatio. Sed sic non est de respectibus qui oriuntur ab extrinseco, quia si materia separetur a forma et utraque in esse conservetur, non stat unio; sed posito patre et filio et quod pater generet filium, semper ponitur paternitas et filiatio. Et non sic intelligitur quod positis ipsis extremis, statim oriatur ipsa relatio, quia potest Deus

2-3 nominat] negat EZ 4 quia] et E, sicut Z, om. B || ipsa] Et per idem dici potest ad duo sequentia add. (mg.) H 8 supra om. BEFG 10-13 Tenendo... supra om. ACD
11 dicit BHK, addit G, om. EFZ || praeter HK, supra B, sed E, simpliciter FZ, om. G || absolutum] significat add. FZ || quia sic HK, sic E, sed G, om. BFZ 15 oriuntur] causantur DZ || ab¹... et om. B || et] quae add. G 15-16 et ab extrinseco om. DEF 17 ipsa] prima D, om. E
18 semel] simul EZ || illis] eisdem G, om. E || extremis] semper add. Z 20 utraque B, utrumque reliqui 23 extremis] quod add. DG

¹ Cf. Aristot., *Praedicamenta*, cap. 7 (6b 29 - 7b 14). ² Supra, p. 31, lin. 14. ³ Scotus, *Opus Oxon.*, III, d. 1, q. 1, n. 15 (ed. Wadding, VII, 23).

eundem hominem quem Petrus generaret creare, et tamen ille homo sic creatus non esset filius Petri quia nunquam eum genuit, sed posito quod eum generet, tunc sequitur quod semper stabit ipsa relatio. Tamen bene potest dici quod positis extremis natura-
liter, necessario oritur relatio, et per hoc excluditur praedicta obiectio de creatione.

Intelligendum quod propositio illa de separabilitate aliquorum quae probat distinctionem inter aliqua¹, debet sic intelligi quod quando de aliquo termino vel aliquibus terminis supponentibus personaliter verificantur extrema contradictionis — scilicet esse et non esse — necesse est quod inter illa pro quibus termini supponunt distinctio sit realis. Et per hoc patet ad illam objectionem quando quaeritur: aut intelligis per separabilia aliqua realiter distincta aut non. Si sic, tunc petis; si non, tunc falsum assumis. Patet enim quod non accipis quod quando distinctae res sunt separabiles, sed praedicto modo, quando de aliquo termino etc., et per illum probatur distinctio.

4 positis] ipisis add. FG 5 hoc] consequens hic E 7 Intelligendum] Item sciendum E || separabilitate] separatione BD 8 inter aliqua] in creatura ACDG 9 vel] de add. DG 11 quibus] extrema add. G 15 quod²] et E, om. G 16 termino] tot Z
17 et om. BD || illum] modum add. Z || distinctio] de eo B, distinctionem CE, etc. add. F, realis add. HZ, Ad argumenta principalia, patet ex dictis add. (ultra) Z

¹ Vide supra, p. 32, lin. 1 et p. 38, lin. 16.

QUAESTIO III

UTRUM DEUS SIT PRIMA CAUSA ET IMMEDIATA OMNIUM¹

Quod non:

Quia ab uno non procedit nisi unum². Quod non sit immediata causa probatur, quia tunc omnes effectus possent demonstrari per eum tanquam per causam immediatam, et sic omnia media superfluerent.

Item, multa non possunt fieri sine subiectis, sicut relationes. Sed quod creatur, fit sine subiecto, ergo etc.

Oppositorum:

Deus continet causalitatem cuiuscumque causae secundae.

2 Utrum] Consequenter quaeritur tertio *præm.* K || omnium] Utrum Deus sit agens naturale vel liberum add. D 4-5 Quod... quia] Similiter C || immediata causa] prima et immediata E 5 causa om. BGK || omnes... possent] omnia... potest GKZ 8 relationes] est de relatione FZ, omnes relations K 9 creatur] creatura FZ || fit] sit EZ 10 Oppositum] Ad o. AC, primum B, o. quia D 11 Deus... cuiuscumque] prima causa continet actualitatem A || cuiuscumque] cuiuslibet BGZ || secundae] igitur etc. add. A, igitur est causa omnium add. K

1 Pro hac quaestione contulimus codicem Salamanicensem (K). Loco «Utrum... etc.» (lin. 2-9) codex A habet: «Utrum Deus sit prima causa et immediata creans res quae fiunt. Quod non sit causa omnium probo, quia ab uno non procedit nisi unum. Sed Deus est summe unus. Secundo probo quod non sit causa immediata omnium, quia tunc omnes effectus possent demonstrari per eum tanquam per causam immediatam, et sic omnia alia media superfluerent; et etiam quia causa immediata non habet causam concausantem, Deus autem respectu multorum effectuum qui fiunt habet causas secundas, igitur etc. Tertio ostendo quod non sit causa creans, quia illud quod necessario requirit subiectum ad hoc quod producatur, non potest creari. Sed multa sunt huiusmodi, quia relationes et multa alia». 2 Avi-

QUAESTIO IV

UTRUM DEUS SIT AGENS NATURALE VEL LIBERUM

Quod naturale:

Probatur, quia sicut intelligendo se intelligit omnia, ita volendo se vult omnia. Sed naturaliter intelligit et vult se, igitur etc.

Item, idem actus non potest esse contingens et necessarius et liber; sed respectu sui habet actum voluntatis necessarium; igitur non potest esse contingens respectu creaturae cum idem sit omnino.

Item, quaelibet perfectio simpliciter secum compatitur aliam perfectionem simpliciter. Sed creare necessario est perfectio simpliciter. Probatur, quia creare est perfectio simpliciter, eo quod soli Deo convenit, igitur creare necessario. Igitur etc.

15 Contra:

Deus potest multa facere quae non facit, igitur libere.

2 Utrum] Iuxta hoc secundo quaero *praem.* A, Secundum *praem.* E, Consequenter quaeritur quarto *praem.* K 2-3 Utrum... naturale] Quaestio prima: si prima causa sit libera. Quod sit naturale D 3 Quod] sit agens add. ABGZ 4 se om. DF || omnia] alia add. B, illa add. D 7 necessarius] necessario C, om. BEFK || et² om. BEGK 11 simpliciter] eo quod soli Deo add. B || compatitur] comparatur A, patitur K 12 necessario om. EFGKZ 12-13 simpliciter] et similiter necessarium est perfectio simpliciter add. E 13 Probatur... simpliciter² om. EFGKZ 14 creare] creatio FZ 16 libere] etc., facit ea libere B, facit libere E, libere agit K

cenna, *Metaph.*, IX, c. 4: «Nosti etiam quod ex uno secundum quod est unum non est nisi unum» (ed. Venetiis 1508, f. 104vb).

[OPINIO THOMAE AQUINATIS]

Dicitur¹ ad secundam quaestionem quod Deus est agens liberum². Quod probatur, quia totum universum habet aliquem finem. Igitur quando agens non praestituit sibi finem, dirigitur a superiori agente. Sed Deus non dirigitur, igitur libere praestituit sibi finem.⁵

Item³, agens naturale determinatur ad unum; Deus autem potest in plura; igitur etc.

Item, effectus preeexistunt in Deo intellectualiter, igitur agit per intellectum et voluntatem, igitur libere.¹⁰

Item, actio Dei est immanens; sed actio immanens non est nisi intellectus et voluntatis.¹⁰

Contra:

Quaestio non querit utrum Deus agat per intellectum et voluntatem, sed utrum libere, et hoc non est idem querere. Quia¹⁵

3 universum] universale Z 5 libere om. ACD 7 determinatur] nisi add. D
 9 intellectualiter] actualiter B 12 voluntatis] igitur etc. add. K 13 Contra] Ista rationes
 nihil valent nec probant illud quod intendit probare ille qui adducit eas. Probant tamen quod
 Deus agit per intellectum et voluntatem sed non probant quod libere add. (mg.)A 14 Quaestio...
 Deus om. D || Quaestio] nostra add. A 15 et] sed BEZ

¹ Loco «Dicitur... probatur» (lin. 2-3) in codicibus AG legitur: «Circa istas (duas add. G) quaestiones, supponendo quod Deus sit causa rerum, videndum est primo an sit causa naturalis vel libera. Secundo, quorum est causa. Ubi (primo add. A) videndum est utrum sit causa omnium immediata immediatione causae. Secundo, utrum (sit causa omnium add. A) immediatione effectus. Tertio, utrum omnia quae sunt ab ipso, sint ab ipso per creationem. — Ad primum articulum dicitur quod Deus est causa libera, et hoc propter quattuor rationes. Prima est ista». Pro reliqua parte huius quaestions codicem quidem G perlegimus, sed lectiones eius raro notavimus. Textum enim exhibet retractatum. ² Thomas Aquinas, *De potentia*, q. 1, a. 5; q. 3, a. 15; *Summa theol.*, I, q. 19, a. 4; *Sent.*, I, d. 43, q. 2, a. 2. Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, d. 43, q. 1 (OTh IV, 623-40). ³ Loco «Item... necessario» (lin. 7-8, p. 53) codex G habet: «Secundo, natura determinatur ad unum, et similiter omne agens naturale; cum igitur Deus possit in plura, non est

per eum¹ voluntas divina et nostra vult Deum naturaliter, et sic quando aliquid iudicatur ab intellectu, voluntas necessario vult illud. Igitur non est idem quaere unum et aliud.

Item, Philosophus tenet quod producit per intellectum et voluntatem, et tamen necessario et non libere².

Ad rationes opinionis:

Ad primam dico quod in argumento est consequens ‘praestituit finem, igitur libere’, quia potest praestituere necessario.

Ad secundam dico quod in nobis natura non magis determinatur ad unum quam voluntas, immo minus, quia natura per idem principium omnino indistinctum producit plura, voluntas autem frequenter non agit diversa nisi per diversas volitiones per quas determinatur, maxime cum volitio sit ita bene causa effectus sicut voluntas.

1 cum] eundem docorem HZ || et²] etiam K 2 sic] similiter BEZ, si F, dicit K, quod add. ADK || iudicatur] indicatur A 7 primam] probationem B || consequens] fallacia consequentis FKZ 7-8 praestituit] sibi add. FZ 8 praestitutre] praestare A, stare D 9 dico] respondeo A, dicendum BE, sed. corr. E || magis] plus BE 11 omnino] omnium K || indistinctum] indeterminatum Z 13-14 cum... voluntas] cum voluntas sit ita causa bene effectus sicut natura et volitio sit ita bene causa effectus sicut voluntas E 14 effectus] efficiens DGK

agens naturale. Tertio, omne agens agit sibi simile, igitur effectus producti a Deo praecessunt in Deo. Sed nonnisi intellectualiter, igitur Deus agit per intellectum, et per consequens per voluntatem. Quarto, actio divina est actio immanens. Sed actio immanens non est nisi intellectus et voluntatis, igitur agit per voluntatem. — Contra has rationes: quia non valent nec probant quod intendunt. Quod patet, quia quaestio non quaerit utrum Deus agat per intellectum et voluntatem, sed utrum agat libere. Quod non est idem querere, quia voluntas divina vult Deum naturaliter, et — per eum qui ponit — voluntas habet duplum modum agendi. Item, philosophi posuerunt Deum producere per voluntatem et intellectum, et tamen naturaliter (necessario s. lin.). — Ad rationes opinionis: ad primam dico quod ibi est fallacia consequentis cum dicitur ‘non praestituit, igitur libere’; immo potest naturaliter et necessario illum intendere.

¹ Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 60, aa. 2-3 Resp. Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, d. 43, q. 1 (OTh IV, 625). ² Potius Avicenna, ubi supra, p. 50, nota 2.

Ad tertiam: est consequens 'voluntas est principium, igitur liberum', sicut patet.

Ad aliud: aut accipit actionem pro principio elicitive actionis, aut pro respectu, aut pro effectu producto. Si primo modo: ita bene est actio creaturae non intellectualis immanens sicut actio ⁵ Dei, intellectus aut voluntatis, quia ita bene est principium elicitive in generatione ignis in igne sicut principium elicitive actionis divinae est in Deo. Si secundo modo: ita etiam est actio creaturae non intellectualis immanens sicut Dei, quia ita terminatur ille respectus ad aliud et est in agente, si ponatur talis respectus. Et per consequens potest aequaliter — quantum ad tam ¹⁰ respectum — una actio dici immanens vel transiens sicut alia. Patet enim hoc de sole. Si tertio modo: patet quod effectus Dei producitur extra se sicut creaturae non intellectualis. Unde non apparet quod una actio potest dici immanens et alia transiens nisi ¹⁵ quia effectus productus ab uno agente est subiective in illo et effectus productus ab alio non est subiective in illo agente sed extra. Et hoc posito, actio Dei qua producit creaturas dicetur magis transiens quam immanens.

[CONTRA OPINIONEM SCOTI]

20

Ideo aliter probat Ioannes¹ istam conclusionem: quia cum causa secunda agat contingenter et non agit nisi in vir-

1-2 est... patet] dico quod voluntas est principium igitur liberum, non sequitur illud sicut patet A 1 consequens] ibi (om. G) fallacia consequentis FGKZ, agit per voluntatem, ergo libere add. Z 3 actionis] actuuum B 5 intellectualis] intelligibilis ita et infra B 6 Dei] divini EG 7 in generatione] generationis EFGHKZ 10 ponatur talis] ponantur tales HK
 11 quantum adj] secundum B, quantum DE 13 Si tertio modo] Si secundo modo BD,
 Alio modo, scilicet tertio (modo add. F) FZ 15 apparet] ratio add. Z || quod] effectus Dei
 producitur extra se add. seu rep. D || potest dici] dicatur K, debeat dici Z 16 productus om. FZ
 17 productus om. FZ || illo] eo C, om. DFKZ || agente om. BCE 18 qua] quae E || creaturas]
 creaturam BEFKZ || dicetur] diceretur BGM 21 Ideo... conclusionem] istis rationibus
 dimissis aliter probo illam conclusionem principalem A 21-22 quia cum... agat] quia...
 agit ACDK 22 agit om. FZ || in om. ADZ

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 2, pars 1, qq. 1-2, nn. 79-88 (ed. Vaticana, II,

tute primae causae, igitur prima causa agit contingenter et libere.

Sed potest dici quod ex contingentia causae secundae non potest argui contingentia in prima. Quia aut ponitur quod causa prima immediate concurrit ad producendum effectum cum causa secunda, aut mediate. Si primo modo: patet secundum eum¹ quod non sequitur, quia voluntas et obiectum concurrunt ut causae partiales ad causandum actum volendi, et tamen obiectum causat naturaliter et voluntas contingenter. Igitur eodem modo de Deo et voluntate creata. Si secundo modo: adhuc non sequitur: causa immediata contingenter agit, igitur causa mediata. Exemplum: si sol esset causa voluntatis meae, tunc esset causa mediata volitionis, et tamen voluntas causaret libere et sol necessario.

15

[RESPONSIO AD SECUNDAM QUAESTIONEM]

Ideo quod Deus sit causa libera respectu omnium, tenendum est tanquam creditum, quia non potest demonstrari per aliquam rationem ad quam non responderet unus infidelis. Persuaderi tamen potest sic: omnis causa non impedibilis aequaliter respiciens multa sive infinita si agat unum illorum in aliquo instanti et non

1 igitur] sequitur quod FZ || causa om. BEK 3 Sed] Contra hoc potest argui quia argumentum non videtur valere et add. A || dici] responderi BEK 4 in prima] primae causae DEG 5 producendum] causandum K 7 obiectum] non add. FZ, sed del. F
8 partiales] particulares D 9 modo] potest dici add. BEK 10-11 sequitur] quia add. B,
si add. FKZ 11 causa¹] secunda vel add. FZ 12 meae om. ACD 13 volitionis] et
voluntas immediata add. E, meae add. K || causaret] ageret A || libere] non necessario add. K ||
sol] non B 16 Ideo quod] Ideo quantum ad istum articulum dico quod AG, Ideo dico
quod si BE 19 aequaliter] essentialiter D 20 multa] omnia FGKZ || agat] producit K ||
unum illorum] aliquid eorum FZ

176-80); d. 8, p. 2, q. unica, nn. 281-93 (ed. Vaticana, IV, 313-22); cf. *Reportatio Parisiensis*, II, d. 1, q. 3, nn. 8-14 (ed. Wadding, XI, 248-51).

¹ Scotus, *Opus Oxon.*, IV, d. 40, q. ex latere, nn. 16-17 (ed. Wadding, X, 411s).

aliud, est causa contingens et libera. Quia ex quo non est impedibilis et aequaliter respicit omnia et aequo primo, non videtur ratio quare plus producit unum quam aliud nisi propter libertatem suam. Sed Deus est huiusmodi causa respectu omnium producibilium ab eo ab aeterno, igitur etc.

5

[UTRUM DEUS SIT CAUSA IMMEDIATA OMNIUM]

Ad primam quaestionem sunt tria facienda: primo videndum est an Deus sit causa immediata omnium immediatione causae; secundo utrum immediatione effectus; tertio utrum Deus simpliciter creat omnia quae producit.

10

[ESTNE CAUSA IMMEDIATIONE CAUSAE?]

Circa primum est una difficultas: quomodo Deus, cum sit unus omnino, possit producere multa. Videtur enim esse opinio philosophorum quod ab uno tantum potest produci unum¹. Quod probatur, nam VIII *Physicorum*² et II *De generatione*³ dicunt quod ab uno procedit unum; et 'idem manens idem' etc. Et XII *Metaphysicae* dicit *Commentator*⁴: Si agens sit unum et materia una, effectus erit unus. Et ibidem⁵: Ab uno motore est solum unus motus, aliter sufficeret unus motor ad omnes motus.

1 et] non add. Z || est² om. ABCDFZ 1-2 impedibilis] impeditur Z 5 eo] vel add. A || etc.] Confirmatur per Aristotelem, IX *Metaphysicae*, de potentia rationali quae valet ad opposita, quae vel nihil ageret vel opposita nisi denominaretur per proheresim. Et sic patet primum add. A 7 primam] secundam ABCD, aliam FZ || tria] duo FZ 9 immediatione... utrum om. (hom.) FZ 10 creat] causat D, creet Z 13 omnino] numero FKZ, non add. D 14 potest produci] producitur A 16 idem¹ manens] illud est manens K || idem²] semper facit idem add. B³ 17 XII] X B, XI D, VIII G 18 materia] sit add. K 19 aliter... motus om. (hom.) FZ || motor] movens A

1 Avicenna, ubi supra, p. 50, nota 2. 2 Cf. Aristot., *Physica*, VIII, c. 6, t. 49 (259a 13-21). 3 Aristot., *De gener. et corrupt.*, II, c. 10, t. 56 (336a 27-28). 4 Averroes, *In Aristot. Metaph.*, XII, t. 11 (ed. Iuntina, VIII, f. 140rb). 5 Averroes, ibidem, t. 43 (ed. Iuntina, VIII, f. 153vb).

Item, II *De anima*¹ probat Philosophus distinctionem potentiarum per distinctionem operationum quae sunt effectus.

Contra: ista opinio est haeretica, quia secundum fidem Deus producit multa immediate; nec est consona naturali rationi,
quia eadem voluntas omnino indistincta est principium volitionis et nolitionis, amoris et odii.

Item, istud patet de causa naturali, quia sol potest naturaliter producere multos effectus, et tamen sol in se non distinguitur.

Item, si sit tanta distinctio in causa quanta est in effectu, accipio duos effectus: isti per te reducuntur ad duas causas, et illae causae ad alias duas. Et sic erit processus in infinitum, vel erit status ad duas causas primas — quorum utrumque est falsum — vel erit status ad unam causam primam omnium.

Ad primum in oppositum² dico quod auctoritas Philosophi et Commentatoris et omnes consimiles intelliguntur de causis naturalibus quae semper eodem tempore producunt eosdem effectus nisi sit aliquod impedimentum. Exemplum: sol in autumno semper producit eosdem effectus, et similiter aliis temporibus, per approximationem et remotionem nisi aliquid impedit. Alia auctoritas³: ‘si materia est una et agens unum’ et omnes similes, possunt intelligi de effectibus incompossibilibus — scilicet quod ubi est unum agens et una materia, effectus est unus, quia impossibile est in eadem materia esse duos effectus incompossibiles simul, licet successive possint. Et hoc habet intelligi secundum Commentorem in ar-

³ Contra: ista... haeretica] Contra illam opinionem quae est haeretica est fides D 9 quanta] sicut DK 10-11 et... duas om. B 10-12 et... duas om. (hom.) D 10 illae] duae add. K 14 auctoritas KZ 15 consimiles] similes BDEKM 17 eosdem] omnes E 18-19 similiter] etiam K, in add. EK 19 remotionem] solis add. M 20 est om. ABCDFK 21 omnes om. FZ 22 scilicet om. BEK 24 licet... possint] sed... possunt B

¹ Aristot., *De anima*, II, c. 4, t. 33 (415a 16-20). ² Supra, p. 56, lin. 12-19, praesertim lin. 15-16. ³ Supra, p. 56, lin. 17-18.

tificialibus¹, quia impossibile est secundum eum quod artifex in eodem ligno inducat simul formam arcae et lecti, licet successive possit.

Ad aliud²: potentia duplicitur accipitur in proposito. Uno modo pro eo quod se tenet a parte animae. Et sic ex diversitate operationum non arguitur diversitas potentiarum. Nam intellectus est sic una potentia et habet diversas operationes specie distinctas, sicut actum simplicis intelligentiae et actum compendi, dividendi et discurrendi. Eadem voluntas habet volitionem et nolitionem tanquam operationes distinctas specie. Alio modo accipitur potentia pro illo quod necessario coexigitur ad hoc quod potentia primo modo eliciat operationem. Et sic est aliquod organum corporale; et sic ex diversitate operationum arguitur diversitas potentiarum. Exemplum de auditu et visu, auditione et visione. Si enim aliquis habeat organum auditus et non organum visus, tunc sic habet unam potentiam et non aliam. Et patet per hoc quod potest habere unam operationem et non aliam. Sed si aliqua potentia potest habere plures operationes specie distinctas, non coexigito tali organo, sicut voluntas volitionem et nolitionem, tunc ex pluralitate operationum non potest argui pluralitas potentiarum.

[DUBIA CIRCA CONCURSUM DIVINUM]

Sed hic sunt dubia: primum, quomodo malum est, et non a Deo? Quia ex hoc videtur quod sit reducere mala ad primum

2 inducat] producat B, ducat D, producit E || et] formam add. E 4 aliud] dico add. C || in proposito om. EZ 6-14 Nam... potentiarum om. (hom.) D 8 et om. ADFKZ 9 Eadem] eodem modo add. CE 11 coexigitur] exigitur BDFZ, requiritur K 12 modo] dicta add. G 15 nom] habeat add. D 16 et¹] quod B || nom aliam] non habet aliam potentiam K 16-17 Et²... aliam om. (hom.) D 19 coexigito] coexistente BZ, coexistitus D, coexistendo K || voluntas] talem add. FZ 19-20 et nolitionem om. FZ 20 pluralitas] seu diversitas add. FZ 23 primum] primo F, om. ABCD 24 sit] eadem causa add. FZ || sit reducere] reducuntur B

¹ Averroes, *In Aristot., Metaph.*, VIII, t. 11 (ed. Iuntina, VIII, f. 103r).

² Supra, p. 57, lin. 1.

malum sicut bona ad primum bonum. Et sic erunt duae causae primae: una bona, alia mala, sicut dixerunt M a n i c h a e i¹.

Sed istud dubium bene procederet si malum esset res factibilis. Quod falsum est, quia malum nihil aliud est quam facere aliquid ad cuius oppositum faciendum aliquis obligatur. Quae obligatio non cadit in Deo, quia ipse ad nihil faciendum obligatur. Nec praesupponitur malitia in causa malitiae effectus, sed malitia effectus est causa malitiae in causa.

Sed adhuc est dubium: quomodo aliquis potest de novo aliquid causare sine mutatione? Quia quod agens prius non produxit et modo producit, non videtur esse nisi quia exspectavit opportunitatem temporis ad agendum, vel quia erat prius impeditum. Sicut dicit C o m m e n t a t o r, VIII *Physicorum*², quod aliquis per antiquam voluntatem non potest aliquid de novo causare.

Sed hoc nihil valet, quia voluntas potest sine nova mutatione ex parte sui aliquid causare. Potest enim aliquis nunc velle cras ista hora producere aliquem effectum et semper in tali voluntate perseverare, et cras talem effectum producere per velle istud con-

1 causae] naturae B 3 esset] aliqua add. K, per se add. L 3-4 factibilis] scibilis BK
 4 quam] nisi ABD 6 Deo] Deum BZ 7 causa] cause C, quae sit causa add. FGHKZ ||
 sed] quandoque add. (mg.) G 8 malitia] causa malitiae E || causa] sicut in actu voluntatis quae
 quidem est effectus voluntatis add. G 9-10 aliquis potest... causare] Deus potest... creare BEFKZ
 10 sine] sui add. GK || prius] primo E 11 modo] non add. K || quia] agens add. K || exspecta-
 vit A, exspectet D, exspecta M, exspectat reliqui 12 opportunitatem] operatio M 12-13 im-
 pedimentum EF 14 quod] quia E || aliquis] Deus BEK 15 causare] creare BEFK, producere G 16 hoc] illud FZ || nihil] non D || voluntas] a-a (antiqua ?) add. E,
 creata add. L || nova om. BE 17 causare] creare EF, modo non causare et post causare K ||
 aliquis] aliquid BEG || velle] vel add. FZ || cras] quam D, vel add. FZ, sed del. F, est add. sed del. F
 19 cras] tunc FKZ, potest add. Z || talem] tali hora A

¹ August., *Contra Faustum Manichaeum*, XXI, cc. 1-4 (PL 42, 387-91; CSEL 25-1, 568-73). ² Averroes *In Aristot. Physicam.*, VII, t. 15: «Et nos dicimus quod apparet et apparebit impossibile esse ut actio nova fiat per voluntatem antiquam nisi sit actio antiqua media» (ed. Iuntina, IV, f. 159r). Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, d. 45, q. unica (OTh IV, 661-69).

tinuatum per unum diem. Istud autem velle est causa partialis illius effectus extra producti. Et patet quod quando ille effectus producitur, voluntas de novo non mutatur, quia eodem modo per omnia se habet in productione illius effectus sicut prius, sicut patet per casum positum, tamen quando voluntas de non-volente ⁵ fit volens, mutatur in receptione volitionis. Igitur voluntas divina per velle aeternum potest aliquid de novo producere sine aliqua mutatione a parte sui.

Si dicas quod est ibi mutatio temporis, contra: si sola voluntas mea esset et Deus, et nihil aliud penitus, adhuc ¹⁰ posset voluntas mea velle et non-velle, et per unum velle diu continuatum posset producere partialiter aliquem effectum, sicut prius dictum est, si tempus sit. Igitur tempus nihil facit ad mutationem, sed ipsam voluntas. Tamen bene dico quod voluntas nostra et divina requirunt necessario tempus in actu vel potentia ¹⁵ ad hoc quod faciat aliquid quod prius non fecit. Quia impossibile est quod Deus creet unum angelum et post adnihilet et iterum reparet sine tempore in actu vel potentia.

[RESPONSIO AD PRIMAM QUAESTIONEM]

Dico igitur quantum ad istum articulum quod Deus est causa ²⁰ prima et immediata omnium quae producuntur a causis secundis. Quod autem sit immediata causa patet, quia illa causa dicitur immediata qua posita potest poni effectus et qua non posita non potest poni. Sed Deus est huiusmodi respectu cuiuslibet creaturae,

4 per omnia] potentia E || illius] istius BE 5 casum] prius add. E || tamen] contra A || quando] quia E || non-volente] nolente CE 7 aeternum] non add. A 8 a] ex EFZ 10-11 es-
... mea om. (hom.) K 11 velle diu] diem K 12 aliquem] unum K 13 Igitur] quod add. C
15 et] voluntas add. Z || requirunt] requirit EG || vel] in add. FKZ 16 quod¹] ut AD,
om. B || faciat] faciant CKZ || fecit] facit E, fecerunt Z 17 post] illum add. FZ || adnihilet]
eum add. BE 18 reparat] cum add. B || vel] in add. FKZ || potentia] sicut patebit cum di-
cetur de tempore add. G 20 istum] secundum BDZ, primum E 21 et om. DFKZ
21-22 immediata... causa¹] om. D 22 illa om. F 23 poni] effectus add. DZ 24 cuius-
libet creaturae] causa secunda K

igitur etc. Unde, proprie loquendo, quaelibet causa proprie dicta ad cuius praesentiam potest poni effectus et ipsa non-praesente non potest poni, potest dici causa immediata. Et ex hoc sequitur quod causa remota non est causa, quia ad eius praesentiam non sequitur effectus. Aliter Adam posset dici causa mei; quod non est verum quia non-ens non potest dici causa entis. Et similiter causa et effectus, proprie loquendo, simul sunt et non sunt. Si etiam concurrent ad producendum aliquem effectum multae causae partiales, quaelibet est immediata. Et sic si Deus concurrit cum causa secunda, utraque est immediata. Hoc probatur per illud I o a n n i s 1: *Omnia per ipsum facta sunt*¹.

S i d i c a s: verum est, mediate. C o n t r a: secundum omnes S a n c t o s, Deus aliter est causa bonorum et malorum. Sed Deus est causa mediata malorum, quia producit et conservat creaturam quae est causa immediata mali. Ex quo igitur aliter concurrit respectu boni, videtur quod sit causa immediata.

Item, magis dependet effectus quilibet a causa prima et universalis simpliciter illimitata quam a causa universalis limitata. Sed ad sensum videmus quod effectus dependet a causa universalis limitata, sic scilicet quod nisi causa universalis sit praesens et immediate causans, non producitur effectus. Istud probatur, quia quantumcumque causa proxima approximatur alicui passo hic inferius, etiam si illa causa conservetur a sole, nisi sol etiam sit in

2 praesentiam] potentia FZ || non-praesente] non-posita Z 3 Et om. ADZ 5 Alter] enim add. BE || Adam] non ens HK 5-6 quod... entis] et ita non ens entis, quod est (om. C) falsum ACD 7 proprie loquendo om. ACDK 9-10 Et... immediata om. (hom.) F 9 sic om. DZ || si] cum M, om. A 10 est] causa add. K 11 1 om. ABCEF 12 mediate] immediate DF 13 causa] omnium add. D || et] quam BEK 14 mediata] immediate D || quia] Deus add. E 15 mali] malorum K 17 Item] Augustinus, II De Trinitate, verius attribuit Deo causalitatem istorum inferiorum quam causis secundis. Potest etiam illa conclusio persuaderi sic add. G 18 Sed] Et EZ 20 scilicet] etiam D 20-21 nisi... non] talis... quando K 21 causans] agens add. BK, et creans add. (ultra) K 23 etiam¹] et ADE || nisi... sit] non sol sic fit etiam B || etiam²] vel E, om. AF

¹ Ioan. 1, 3.

debita approximatione illi passo, nunquam illa causa quae dicitur proxima producit talem effectum. Patet illud de effectibus productis quando sol accedit ad nos in aestate¹. Igitur sequitur quod sol sit causa immediata cuiuslibet effectus producti a sole, 5 igitur multo magis Deus est causa immediata.

Si dicas quod bene requiritur praesentia solis et primae causae ad producendum effectum, non tamen propter hoc est unum vel aliud causa, contra: istud tollit omnem viam ad probandum aliquid esse causam alterius. Si enim dicas quod calor in igne est causa caloris in ligno, dicam quod non, quia bene 10 requiritur praesentia ignis, sed ex hoc non sequitur causalitas. Unde non plus probas quod calor in igne sit causa caloris in aqua quam quod albedo in pariete sit causa albedinis in medio, nisi quia ad praesentiam caloris in igne sequitur calor in aqua, et ad praesentiam albedinis non sequitur alia albedo, igitur etc. 15

Item, suspensio actionis ignis in camino² non videtur aliud quam Deum non coagere immediate ad producendum calorem. Fuit enim substantia ignis ibi conservata. Sed quia Deus non concurrebat immmediate cum igne ad causandum effectum ignis, 20 ideo ignis non potuit agere. De hoc quaere a lib*i*³.

Sic igitur patet quod Deus est causa immediata cuiuslibet effectus. Est etiam causa prima primitate perfectionis [et] illimitationis, sed non primitate durationis, quia eodem instanti quo Deus agit, agit etiam causa secunda. Quia non est maior ratio

1 debita] determinata EK || dicitur] causa add. C 7 propter hoc om. BD 9 causam]
causa EK 11 causalitas] caliditas D 12 probas] probabis EK || in igne] ignis K || caloris]
causans calorem A 12-14 aqua... aqua] ligno... ligno CK 13 quod om. CDK || medio]
ligno vel in medio K, me Z 14 calor] praesentia caloris Z 15 albedinis] in pariete add.
K || alia] illa D || albedo] in medio add. K 16 actionis] caloris K 17 non om. K
18 substantia] nulla D, natura FG, causa (?) K 21-22 cuiuslibet effectus] omnium K
22 etiam] et A, enim DFZ 22-23 perfectionis... primitate om. (hom.) E || illimitationis
om. FZ 24 Deus om. FZ || Quia non] Et non E, Nec K

¹ Aristot., *De gener. et corrupt.*, II, c. 10, t. 58 (336b 17-19). ² Dan. 3, 46-50. ³ Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, d. 45, q. unica (OTh IV, 668).

quare Deus suspendit actionem causae secundae in primo instanti quam in aliquo alio. Et ex hoc sequitur quod Deus est causa partialis respectu cuiuslibet effectus quem producit causa secunda. Hoc dico de facto, licet sit causa principalis.

- 5 Et ex hoc sequitur quod est causa libera respectu talis effectus. Si enim esset causa naturalis, cum sit infinitus, necessario produceret totum effectum et totaliter. Tamen de potentia sua absoluta bene potest esse causa totalis respectu omnium absolutorum effectuum — quidquid sit de relationibus — primitate durationis.
- 10 Quod probatur, quia cuiuscumque potest Deus esse causa totalis respectu cuius est causa partialis. Quod patet, quia ipse comprehendit omnem causalitatem causae secundae, et per consequens potest eius actionem supplere, et per consequens sine alia causa potest effectum totaliter producere.
- 15 Si quae ras, quando Deus concurrit cum causa secunda ad producendum aliquem effectum indivisibilem, ponamus, tunc uterque producit totum effectum. Igitur uterque est causa totalis, quia hoc est esse ‘causa totalis’ producere totum effectum:

Respondeo quod causa totalis est illa qua posita, omni
20 alio circumscripto, ponitur effectus si sit totalis causa de facto,
vel potest poni si sit causa totalis de possibili. Nunc autem quando
Deus concurrit cum causa secunda, licet posset producere effectum
sine causa secunda, et per consequens potest esse causa totalis,
tamen de facto non producit sine causa secunda. Et per conse-
25 quens de facto non est causa totalis.

1 quare Deus suspendit] quod Deus suspendet (suspendat F) DFZ 2 in] secundo vel add. F, secundo vel in add. Z || hoc] non add. K 3 respectu om. FKZ || producit] cum add. A
4 Hoc] Sed E || de facto] quia potest esse causa totalis omnium add. HZ || licet] simpliciter add. Z
5 Et] licet add. B || est] sit EK 7 effectum] suum add. Z || sua om. FZ 9 primitate] prioritate DF
10 probatur] sic add. K || cuiuscumque] cuiuslibet FZ || Deus om. DFZ
11-12 comprehendit BE, prohibet AK, prohibere potest DFLZ, om. C 13 eius] omnem K
16-17 tunc... producit] tunc quod... producat FKZ 18 quia... totalis om. (hom.) AB || hoc...
totalis] hic totalis est F || causa totalis] causam totalem DZ || producere] producens B 21 poni
si] dico quod D, p. quod F 22 posset] possit ACZ || effectum] suum add. E 24 non pro-
ducit sine] producit cum DFZ

Nec illud est verum quod dicit Ioannes, quod causa totalis est illa qua posita ponitur effectus, et qua non posita non potest poni¹. Quia, sicut alias dictum est², idem effectus potest habere duas causas totales; et si una destruatur, nihilominus potest causari per aliam. Sed sicut dictum est, causa totalis est illa qua posita, omni alio circumscripto, potest poni effectus.

Ulterius dico, non asserendo, quod possibile est quod Deus producat aliquam rem et quod creatura post producat eandem rem³. Cuius probatio est quia creatio passio nihil aliud est quam crea-

2 non¹ om. D 3 poni] effectus add. DFZ 4 si] nihil add. K 7 non] nihil AEZ || Deus] totum add. K 8 rem¹] totaliter add. BED, effectum add. K || et... rem²] et post producat eandem rem partialiter E || post] prius B, prima K, om. Z 9 passio] passiva A || quam] eandem add. D 9-2 (p. 65) creaturam... potest om. B

¹ Sed vide Scotum, *Ordinatio*, I, prol., pars 1, q. unica, n. 59: « Sed solutio rationabilis appareat, quia illud est per se causa alicuius, quo posito, circumscripto vel variato quocunque alio, sequitur effectus » (ed. Vaticana, I, 36); *Opus Oxon.*, III, d. 1, q. 2, n. 5: « Si enim habet A pro totali causa efficiente et cum hoc B similiter, A sufficienter efficaret ipsum, quocunque alio circumscripto; alias non esset eius totalis causa » (ed. Wadding, VII, 37).

² Forsitan Ockham intendit dicere: « sicut alias dictum est a Scoto ». Vide Ockham in *Scripto in I Sent.*, d. 2, q. 10: « Tum quia secundum istum Doctorem [sc. Scotum] alibi, idem filius potuit habuisse diversos patres, igitur multo fortius diversas causas aequivocas, ita quod sine una illarum posset produci » (OTh II, 350). Inceptor male intellexit Doctorem Subtilem. Non enim intendit Scotus dicere quod idem filius numero posset habere duos patres ut causas totales simul, sed quod idem filius numero posset esse filius unius vel alterius hominis. Cf. *Opus Oxon.*, II, d. 20, q. 2, n. 3 et *Reportatio Parisiensis*, II, d. 20, q. 2, nn. 2-3. In *Opere Oxon.*, III, d. 1, q. 2, n. 5, Subtilis expresse negat eundem effectum posse habere duas causas totales in eodem genere causandi: « quia impossibile est idem causatum habere plures causas totales in eodem genere causandi. Sequeretur enim quod essentialiter dependeret ab illo ut a causa, quo non existente nihilominus esset » (ed. Wadding, VII, 37). Hoc non obstante Ockham, *In IV Sent.*, q. 10 J, dicit: « sed quod eiusdem effectus sint dueae causae totales naturales, est impossibile; nec hoc unquam dixi nisi secundum opinionem Ioannis » (ed. Lugduni 1495). ³ In codice C hic notatur in margine: « Opinio Radcliffe (vel de Cliffe?) de productione ».

turam fieri immediate a Deo, et dependere immediate ad Deum. Sed creatura iam producta a Deo potest dependere a causa secunda. Sed impossibile est quod aliquid dependeat ab alio nisi illud aliud habeat causalitatem respectu sui. Nullam autem causalitatem potest causa secunda habere respectu dicti effectus nisi productivam, igitur etc. Assumptum patet, quia sicut quando Deus producit ignem mediante sole, tunc ignis dicitur produci a sole. Eodem modo si Deus primo produceret ignem et conservaret, et non solem, et post produceret solem, tunc ignis conservaretur a sole sicut si fuisset productus a sole, et eodem modo dependeret ad solem essentialiter. Quia licet Deus produceret solem post ignem, tamen daret sibi actionem debitam quo ad omnes effectus possibles produci ab eo. Igitur eodem modo dependeret a sole acsi primo fuisset productus a sole. Igitur nunc producitur a sole, quia creatio et conservatio per nihil positivum differunt, quia creatio significat rem connotando negationem immediate praecedentem rem; conservatio significat eandem rem connotando continuationem. Et hoc nihil aliud est quam connotare negationem interruptionis vel destructionis esse rei. Unde hic non est aliquid inconveniens in re, tamen in voce appetit inconveniens. Nec est hic distinctio nisi inter ista nomina 'creatio' et 'conservatio' et sua significata. Si enim Deus primo produceret totaliter effectum et post conservaret partialiter cum sole, tunc sol esset causa partialis cum Deo illius conservationis, et per consequens illius effectus. Sic igitur patet quod Deus est causa prima et immediata omnium effectuum productorum a causa secunda imme-

1-2 immediate²... dependere *om.* (*hom.*) F 1 immediate²] a Deo, et dependere (referri Z) immediate ad Deum *add.* EFZ 2 iam] illa D, *om.* ABZ 3 ab] aliquo *add.* AKZ
 4 sui] illius BE 6-7 quando... producit] si... produceret FZ 7 dicitur] diceretur FZ ||
 dicitur produci] du-r productur B || sole] quia dependet *add.* EK, a sole *add.* (*ultra*) K 10-11 et...
 essentialiter *om.* BE 12 debitam] determinatam ADE 13 possibilis... eo] primo sicut
 si producti essent a sole K 14 nunc] non D 16 rem] sed *add.* E, et *add.* FZ 19 esse]
 in esse A, essentiae DZ || rei] ei AC, eius Z 21 distinctio BE, difficultas HZ, *om.* ACDFK ||
 nomina] actio *add.* K 23 effectum s. lin. E, *om.* B 24 partialis] particularis D || cum Deo
om. BE 26-1 (p. 66) immediatione causae] immediate c. DK, et immediatione causae *add.* K

diatione causae, et hoc sine aliqua mutatione ex parte sui. Sicut si causa naturalis — puta sol — eodem modo semper se haberet ad ista inferiora et staret, semper produceret sine aliqua nova mutatione a parte sui.

[ESTNE CAUSA OMNIUM IMMEDIATIONE EFFECTUS?]

5

Quantum ad secundum¹ dico quod Deus est causa omnium immediatione effectus. Quod probatur, quia non magis dependet accidentis ab accidente, quam accidentis a substantia. Sed Deus potest facere accidentis sine substantia media in ratione effectus. Igitur potest facere quodcumque accidentis sine alio in ratione effectus, et sic est de omnibus aliis.

[OMNIS FORMA ABSOLUTA SIMPLICITER CREATUR]

Quantum ad tertium² dico universaliter quod omnis forma quae potest produci per potentiam Dei sine subiecto simpliciter creatur a Deo de facto. Sed illae sunt tantum formae ¹⁵ absolutae. Sed si sint aliae forma — puta respectus — quae non possunt creari a Deo sine subiecto vel fundamento, tales non creantur. Istud tamen secundum dico sine assertione.

Probatur primum sic: quia illud simpliciter creatur quod fit de pure nihilo, ita quod nihil eius praecessit in materia nec ²⁰

¹ aliqua] omne E || ex] a CK 3 staret om. KZ 3-4 nova mutatione] transmutatio-
ne E 4 a parte] ex p. B, om. DK 6 secundum] articulum add. HK || causa] imme-
diata add. EL 7 omnium] immediate add. HK || immediatione] in ratione Z 8 accidentis
ab] actiomis ex C, effectus aliquis Z || accidente] agente Z, agente add. D || substantia] subiecto K
9 facere accidentis] separare accidentis a substantia K 10-11 Igitur... effectus mg. E, om. (hom.) K
13 Quantum] Exemplum K || universaliter] breviter Z 16 aliae] aliquae ACE, quaeque B ||
quae] qui EKZ 18 creantur] causantur (ita et infra) E || tamen om. DFZ 19 primum]
propositum K 20 fit] sit DK || pure] puro BDFZ || nec] meo D

¹ Supra, p. 56, lin. 9. ² Ibidem.

necessario requirit materiam ad sui productionem. Istud patet, quia creare est de nihilo facere secundum quod ly de dicit circumstantiam ordinis. Igitur ista duo sufficiunt ad creationem quod fiat de nihilo et quod non necessario praesupponat materiam in sui factione. Sed omnes formae absolutae sunt huiusmodi, quia capiunt esse post non esse, igitur simpliciter creatur. Maior patet.

Sed minor negatur, quia forma naturalis quaecumque est in potentia materiae, et per consequens non est purum nihil, igitur assumptum est falsum. — Contra: si forma quae est in potentia materiae producitur a Deo sine omni materia concurrente, creatur forma, quia nihil eius praecessit in subiecto aliquo de quo producitur, quia producitur sine omni subiecto. Igitur esse in potentia materiae non tollit quin forma creetur.

Item, si esse perfectius in potentia non tollit ab aliquo quin sit purum nihil et simpliciter creetur, nec esse imperfectius in potentia tollit. Sed esse in potentia agentis, puta Dei creantis, est perfectius esse in potentia quam esse in potentia materiae. Patet istud de se. Et esse in potentia agentis non tollit quin forma ante sui productionem dicatur purum nihil et simpliciter creetur, quia aliter nihil simpliciter crearetur, cum omnia sint in potentia Dei creativa. Igitur nec esse in potentia materiae, quia sicut propter esse in potentia agentis res non dicitur habere aliquod esse reale ante sui productionem, ita nec propter esse in materia.

1 ad sui productionem] in sui productione BE 4 quod] quia EK 5 quia] quae ABEK 6 capiunt] isto modo add. FGZ 8 negatur] improbat Z 8-9 forma naturalis... est... est] formae naturales... sunt... sunt K 8 quaecumque] quae A 9 non om. Z || purum] pure BFZ || igitur] et sic K 10 falsum] Sed add. K 10-12 Contra... forma] Contra: forma de qua loquimur potest vere creari, igitur ante eius productionem est purum nihil. Si enim forma quam ponis in potentia materiae produceretur a Deo sine aliqua materia existente, creatur vere, et hoc ideo G 11 concurrente] concausante CD, concreante E 12 creatur forma] illam formam DL || forma] materia C 12-13 aliquo... subiecto om. (hom.) B 14 tollit] ab aliquo add. BEZ || forma] sit purum nihil et simpliciter GZ, sed del. G 15 esse] sic quod est A, esset FZ 15-17 non... tollit] tollit quod est imperfectius M 15 quin] ipsum add. K 17 puta Dei creantis om. A 20 creetur] creari K 23 esse in potentia] potentiam Z 24 ante] quando K || materia] potentia materiae EK

S i d i c a s quod in materia est respectus ad formam et ideo dicitur forma non esse nihil ante sui productionem, sic non est in agente, c o n t r a : ille respectus non potest esse realis quia suus terminus non est ens reale. Si etiam ponatur respectus in materia, nihilominus¹ propter illum respectum dicitur forma esse 5 nihil ante sui productionem, quia ille respectus nihil est formae.

Item, anima intellectiva vere creatur et tamen sic est in potentia materiae quod materia potest eam recipere.

S i d i c a s quod non est in potentia naturali materiae, c o n t r a : quaero quae est illa potentia naturalis materiae? Quia 10 aut est receptibilitas ipsius formae in materia; aut est aptitudo qua materia est apta nata recipere formam; aut quia habet respectum vel ordinem ad agens naturale quod potest aliquam formam inducere. Si primo modo, tunc quaelibet materia esset in potentia naturali ad formam, quia quaelibet potest formam recipere, quod 15 falsum est. Si secundo modo, tunc sequuntur duo: primum est quod omnis forma recepta in potentia neutra vel in potentia violenter recipiente crearetur, quia nulla talis est in potentia naturali materiae. Secundum est quod tunc haberetur propositum, quia anima intellectiva est sic in potentia naturali quia corpus incli- 20

3 in] potentia add. B 3-4 quia suus] cuius FZ 4 reale] sed in potentia add. ACFZ

4-5 Si... materia om. AC 4-6 Si... productionem om. F 4 etiam] potentia add. BD || ponatur] poneretur Z 4-5 ponatur... materia om. D || in materia] realis Z 5 dicitur forma] non diceretur forma non Z 6 productionem] ergo (om. F) non magis propter illum respectum dicitur forma esse aliquid ante sui productionem add. FZ 7 tamen] non add. sed del. (?) F 8 quod] quia DEFKZ 9 in om. AZ 11 receptibilitas GZ, recep-tas ABCEFK, receptiva D, et propter add. M || aptitudo] in materia add. Z || qua] ipsa add. K 12 nata om. BK || quia] quod D, qua Z 13 vel] et FZ 14 in] forma add. D 15 quaelibet] materia add. K 16 duo] inconvenientia add. B 17 recepta] accepta K || neutra] neutrali (?) B, materiae Z || vel] et K, om. BZ 18-20 naturali... naturali om. B 19 quia] probatur A, quod DK

¹ Loco «nihilominus... formae» (lin. 5-6) in codice L legitur: «Et cum hoc stat quod pure adhuc nihil sit, sicut patet de anima Antichristi possibili. Si ponatur huiusmodi respectus, propter illum non habet quin forma nihil sit ante sui productionem, cum ille respectus non sit formae, sed potius delimitatio (?) esse in productione formae».

natur ad recipiendum eam sicut perfectionem suam; et tunc agens naturale posset creare animam intellectivam. Si tertio modo, tunc grave est in potentia naturali ut moveatur sursum, quia agens naturale potest inducere formam in materia gravis ad quam sequitur moveri sursum. Et etiam secundum hoc habetur propositum quod quaelibet forma creatur, quia cum nulla materia sit in potentia naturali ad actionem Dei, et Deus producit quamlibet formam immediate ut causa partialis, sequitur quod quaelibet forma creatur.

10 Aliter dicitur quod forma non creatur, licet producatur a Deo in materia, quia simul habet esse et informat materiam. Sed anima intellectiva prius habet esse quam informet materiam. Contra: omnis forma substantialis potest esse sine materia, igitur prius est ens in se quam informet materiam. Probatur consequentia, quia hoc est de ratione prioris quod potest esse sine posteriori sine contradictione.

Si dicas quod Deus non potest creare formam in materia exsistente, nec potest illam formam sine subiecto creare, contra: quidquid potest Deus mediante causa secunda in genere causae efficientis, potest per se immediate. Cum igitur Deus potest creare formam exsistente in materia mediante causa secunda, igitur etc.

Secundo dico quantum ad istum articulum quod si sit aliqua forma quae non possit fieri per potentiam divinam sine subiecto, quod illa non creatur a Deo. Quod probatur, quia illud

1 recipiendum] naturaliter add. B || perfectionem] formam K 2 tertio] primo C, secundo D 3 naturali] materiae F 4 formam] levis add. s. lin. A 4-5 quam sequitur moveri] simpliciter mouere Z 5 etiam om. ADFZ || habetur] sequitur C 5-6 propositum] scilicet add. K 6 quod] quia AE || materia] forma Z 10 licet] si E, sed FKZ 11 simul] se add. B 11-13 materiam... materiam om. (cum lac.) B 12-13 Sed... materiam om. (hom.) D 14 igitur] si D 15 hoc... prioris] haec est differentia rationis prioris a posteriori K 16 contradictione] sed non e converso add. K 18 illam] aliam FZ 19-22 in... secunda om. (hom.) D 20 Deus om. BE 22 igitur etc.] poterit et per se K, sequitur etc. FZ 24 forma] respectiva add. C 25 illa] forma add. K || Quod² om. FZ 25-1 (p. 70) probatur... quod om. (hom.) D

creatur quod fit de nihilo et nullo alio praesupposito; sed ista forma necessario requirit subiectum per positum; igitur etc.

[DUBIA CIRCA RESPONSIONES]

C o n t r a i s t a: primo videtur quod Deus non sit causa libera. Quia quidquid Deus scit necessario producendum, necessario pro- 5 ducit; sed omne futurum scit Deus necessario producendum; igitur etc.¹

Item, quod Deus non sit causa immediata, probatur quia agit mediantibus causis secundis.

Item, si sic, tunc Deus immediate ageret in productione cuius- 10 libet creaturae. Et tunc aut eadem actione qua agit creatura, aut alia. Non eadem, quia creatura potest habere propriam actionem, supposita influentia generali. Similiter non est eadem actio duorum agentium nisi sit eadem virtus in utroque. Sic non est in proposito. Nec alia actione, quia tunc aut prius attingit totum 15 effectum, et tunc causa secunda nihil causabit; aut simul attingit totum effectum cum causa secunda, et tunc alia superfluit.

C o n f i r m a t u r: quia actio est eadem vel diversa ex termino; sed hic est idem terminus; igitur eadem actio.

Item, ordo agentium correspondet ordini finium, sed idem 20 effectus non potest habere duos fines immediatos; igitur nec duo agentia.

Item, si sic: aut igitur totaliter producitur effectus ab utroque, aut partim ab uno et partim ab alio. Non primo modo, quia idem non habet simul duas causas totales. Nec secundo modo, 25 quia tunc quilibet effectus esset divisibilis.

1 ista] sunt aliqua dubia add. A, arguitur add. HK 5 Deus scit mg. E, om. (cum lac.)
 B || necessario del. E 11 aut... aut] vel... vel K || qua agit creatura om. BEFK 13 in-
 fluentia] Dei add. K 14 in utroque] utriusque B, utrobique E, Sed add. BEZ 15 aut]
 Deus add. Z 16 effectum om. BE 17 alia] una K 21 duos] effectus add. D 23 utro-
 que] ille effectus add. C

¹ Additionem codidis G vide in Appendix (p. 449).

[Item¹, cuius est dare totum actum primum, eius est dare et secundum consequentem ipsum; sed forma dat totum actum primum; igitur etc.]

Item, contra hoc quod dicitur quod Deus non potest esse causa cuiuslibet prima prioritate durationis², quia causa prima plus influit et prius quam causa secunda, igitur etc³.

Item, contra hoc quod dicitur quod effectus productus a Deo potest iterum causari a causa secunda⁴. Quia omnis causa est prior causato, igitur non potest esse posterior duratione, sicut tu ponis. Item, tunc idem bis produceretur.

Item, contra hoc quod ponitur quod quaelibet forma quae potest produci sine subiecto per potentiam divinam, creatur⁵. Quia tunc agens naturale nihil produceret.

Item, contra hoc quod dicitur quod forma quae necessario requirit subiectum, puta respectus, non creatur⁶. Quia omne quod est, vel est creatum vel increatum, nihil autem est increatum nisi solus Deus.

[SOLUTIO DUBIORUM]

Ad primum istorum⁷ dico quod Deus non scit necessario aliquid futurum esse producendum, quia nec omne futurum est producendum necessario; nec Deus scit necessario omne futurum

1-3 Item... etc. GZ, om. reliqui 1 et om. G 5 prima¹ om. ABCFZ || prioritate] pri-te AC, primitate BE, praecedente K 6 et] est add. B 8 causari] creari EF || a] crea-tura sive a add. K 9 prior] a Deo add. D 10 Item tunc] quia tantum Z 10-11 tunc... Item om. (hom.) D 11 ponitur] dicitur B 12 potest] esse add. D 13 nihil] ageret vel add. C 15 requirit] sequitur D 16 nihil... increatum mg. E, om. (hom.) B 20 ali-quid] aliquod CDF 21 necessario] esse K

¹ Haec obiecto solum in codice G et in editione Lugdunsi legitur, re-sponsio tamen ad eam in omnibus codicibus invenitur. Vide infra, p. 75, lin. 8. ² Supra, p. 62, lin. 23. ³ *Liber de causis*, propos. 1 (ed. A. Pat-tin, extractum ex *Tijdschrift voor filosofie* 1966, 46). ⁴ Supra, p. 64, lin. 7. ⁵ Supra, p. 66, lin. 13. ⁶ Supra, p. 66, lin. 16 et p. 69, lin. 23. ⁷ Supra, p. 70, lin. 4.

producendum, quia primum est contingens, quia omnis productio posset cessare.

Ad aliud¹ dico quod licet Deus agat mediantibus causis secundis vel magis cum eis, non dicitur Deus mediate agere, nec secundae causae frustra, cum sit agens voluntarium, non necessarium. Et si esset agens necessarium, adhuc ageret immediate. Exemplum rude ad hoc: ponatur quod unus homo fortissimus possit portare decem per se, et nullus alius posset portare sine eo. Tunc si aliquis debilis portet illa decem cum illo forti, nihilominus ille fortis dicetur immediate portare sicut debilis. Nec propter hoc superfluit ille debilis si fortis non vult per se portare decem. Sic est in proposito. Deus enim est tale agens quod potest esse causa totalis effectus sine quocumque alio. Quia tamen «Deus sic res administrat ut eas habere motus proprios sinat», secundum Augustinum², non vult solus totum producere, sed coagit cum causis secundis tanquam causa partialis, licet sit principalior. Ita quod ipse est causa immediata omnium quando agit cum causis secundis sicut quando agit sine aillis. Nec propter hoc superfluunt causae secundae, quia Deus non agit in qualibet actione secundum totam potentiam suam.²⁰

Et ex hoc sequitur quod non potest demonstrari quod aliquis effectus producitur a causa secunda: quia licet semper ad approximationem ignis combustibili sequatur combustio, cum hoc tamen

1-2 productio] ad extra add. Z 2 cessare] et igitur quidquid sequitur est contingens add. G 3-4 secundis om. BK 4 magis] proprius F, propinquius Z || non] tamen add. Z || mediate] non immediate A, immediate K 5 causae] sunt add. B || frustra] vel superflue add. B 7 rude] paret BE || quod unus] quia si unus K || fortissimus] fortis BE 8 possit... posset] posset... possit DK || decem] lapides add. GL || nullus] unus FK || alias] debilis non add. K 9 debilis] si add. E || portet] portaret BZ || illa] illos FZ, om. K 10 portare] agere A, portans E || sicut] quamvis cum eo portet E 11 si] ille add. C || vult] velit FZ || portare] illa add. FZ || decem] lapides add. GL 12 Sic] Et similiter Z 13 tamen] autem Z 14-15 secundum Augustinum] ideo DF, igitur add. E, ideo add. Z 22 semper mg. E, om. B || semper ad] propter FK 23 combustibili] ad combustibile Z || tamen] bene add. C

¹ Supra, p. 70, lin. 8. ² August., *De civ. Dei*, VII, c. 30 (PL 41, 220; CSEL 40-1, 346).

potest stare quod ignis non sit eius causa. Quia Deus potuit ordinasse quod semper ad praesentiam ignis passo approximato ipse solus causaret combustionem, sicut ordinavit cum Ecclesia quod ad prolationem certorum verborum causaretur gratia in anima.

- 5 Unde per nullum effectum potest probari quod aliquis sit homo, maxime per nullum effectum qui appetit in nobis, quia omnia quae videmus in homine potest angelus incorporatus facere, sicut comedere, bibere etc. Patet de angelo Tobiae¹. Ideo non est mirabile si non possit demonstrari quod aliquid sit causa. Dico
- 10 tunc quod [Deus] dicitur agere mediantibus causis secundis quia coagit cum illis vel producit illud quod producunt causae secundae, et ita immediate sicut causae secundae.

S i q u a e r a s quomodo potest salvari ordo essentialis inter causam primam et secundam si neutra sit superior sed utraque immediata, dico quod una est superior perfectione, puta prima. Et secunda dependet a prima, non tantum quia accipit esse a prima, sed quia conservatur ab ea, et non potest secunda producere nisi prima producat. Sicut dictum est de Deo, ita dicendum est de omni causa essentialiter ordinata ad productionem alicuius effectus: quod vel producit effectum immediate vel nihil. Exemplum de sole.

Ad aliud² dico quod aut accipit actionem pro respectu, ponendo tales respectus, aut pro conceptu connotante, aut pro effectu. Si primo modo, tunc sunt diversae actiones sicut diversa

2 quod] non add. s. lin. A², om. M 3 solus] Deus A || cum om. BE 4 certorum] orationem F, exteriorem K || verborum] sacramentalium ipsae add. H || causaretur gratia] causaret gratiam DH, sacramentalem add. L 5 nullum om. B 6 maxime... effectum om. E
7 incorporatus EHK, in corpus ACDFZ, corpore humano G, corpore assumpto L 9 causa] sic add. B 10 tunc] tamen E || quod] Deus add. K 11 vel] quia add. K 12 et... secundae om. (hom.) B 14 si] cum Z || sit] alia add. B 15 immediata] immediate agit K || superior] in add. BEFKZ 17 ab ea] a prima K || et] quia add. FZ 17-18 producere] aliquem effectum add. D 20 quod] quia E || nihil] producit add. FGKZ 22 accipit actionem] accipitur actio FGKZ 23 conceptu] respectu F, obiecto FZ || connotante om. BE

¹ Tobias 12, 19.

² Supra, p. 70, lin. 10.

fundamenta. Si secundo modo, sic significat agens, connotando [effectum]; et sic, sicut sunt diversa agentia, ita sunt diversae actiones. Si tertio modo, sic potest esse eadem actio sicut idem effectus.

Et quando dicit: aut Deus attingit prius effectum 5 aut simul, dico quod simul duratione, sed prius primitate perfectionis et illimitationis. Et cum dicit quod tunc alia superfluit, dico quod non, sicut patet de forti et debili portantibus idem pondus. Tamen fortis prius portat primitate perfectionis. 10

Ad aliud¹ dico quod accipiendo actionem pro effectu, sic est eadem cum termino; accipiendo actionem pro agente quod principaliter significatur per nomen vel conceptum actionis, sic sunt diversae actiones sicut diversa agentia.

Ad aliud² dico quod non est inconveniens quod eiusdem effectus sint duo fines immediati, et hoc accipiendo finem pro causa finali non pro fine qui est finis secundum rectam rationem. Sicut dictum est in *prologo*³ quod si sint duo agentia eundem effectum, si intendant diversos fines, illi fines sic intenti sunt fines immediati eiusdem effectus. Quia illud est causa finalis effectus quod intenditur et quod movet agens ad efficiendum, et talia sunt diversa, igitur etc. Tamen duo agentia possunt intendere eundem finem. Et ille vel potest esse finis secundum rectam

2 effectum A, *om. reliqui* || ita] sic EKZ 3 sic *om.* EK 5 Et] Sed K || prius] immediate add. K 6 duratione] actione K || primitate] prioritate ADZ 7-10 et... perfectionis *om. (hom.)* B 7 cum dicit] quando dicitur BFZ || alia] causa add. K 9 primitate] prioritate ADFZ 11-14 actionem... agentia *om.* B 11-12 pro... actionem *om. (hom.)* FZ
11 pro *om.* A || sic] sicut DK 12 accipiendo] autem add. E 12-13 principaliter] principium B 13 sic] sicut D, *om.* FKZ 18 quod] quia ACDE || si sint] sicut K || agentia] causantia add. E 20 illud] ipse ACD || finalis] eiusdem add. Z 21 quod!] quia ACD || et!] etiam C || agens] agentem C || ad] aliquid add. C 22 possunt] ambo add. K 23 finem] effectum DEFK, *sed corr.* E, *om.* A

¹ Supra, p. 70, lin. 18. ² Supra, p. 70, lin. 20. ³ Ockham,
Scriptum in I Sent., prol., q. 11 (OTh I, 309s.).

rationem qui amatur amore amicitiae, ut si Deus creet alia propter se, sicut facit, et causa secunda propter Deum, vel potest esse alius finis praestitutus.

Ad aliud¹ dico quod utraque causa producit totum effectum,
5 sive sit divisibilis sive indivisibilis, ut patet in forma substantiali
et tractu navis a multis, sed neutra est de facto causa totalis. De
hoc quaere supra².

Ad aliud³ dico quod forma non dat actum primum, sed est
actus primus, et ab illa denominatur aliud habere actum primum,
10 igitur etc.

Ad aliud⁴ dico quod illa prioritas sufficit in causa quod causa
non existente non existit effectus, et ideo sicut si causa secunda
causaret cum Deo, non existente causa secunda non est effectus,
sic si causa secunda conservaret effectum cum Deo, ipsa non exists-
15 tente non existit effectus. Et ideo licet effectus producatur a
causa prima, si post conservetur a causa secunda, secunda potest
dici causa illius effectus sicut prima.

S i d i c a s quod conservare et creare differunt, d i c o quod
quantum ad nullum positivum differunt sed quantum ad nega-
20 tiones connotatas, quia 'creare' connotat negationem immediate
praecedentem esse, 'conservare' connotat negationem interruptio-
nis esse, sicut p r i u s d i c t u m e s t⁵. Et ideo accipiendo cau-
sam prout causat esse post non esse immediate praecedens, sic

1 creet] causat D, causet EZ || alia] aliquid Z 2 et om. BEFK 3 praestitutus] praes-
scitus B 8-10 sed.. etc. om. K 9 denominatur] denotatur Z || aliud] aliquid EG
11 illa] a-a C || prioritas] non add. B || quod²] quia C 12 existit] est BEFZ, sit K 12-13 et...
effectus mg. F, om. (hom.) E 12 et ideo om. Z || sicut om. B || si] cum Z 13 est] existit B
14-15 sic... effectus¹ om. (hom.) B 15 existit] existeret EZ, est K 16 si] sed E || conser-
vetur] partialiter add. G || a... secunda¹] ab ea B || secunda²] causa secunda CD, om. AEFZ
17 sicut] causa add. C 19 nullum positivum] n-m non (s. lin.) A, nomen p. B, nomen (in
corr.) p. non (s. lin.) F, nomen p. non Z 21 esse om. BE || conservare] conservatio K
23 causat] notat Z || post] prius AE, sed. del. E

1 Supra, p. 70, lin. 23. 2 Supra, pp. 64 et 72. 3 Supra, p. 71,
lin. 1. 4 Supra, p. 71, lin. 4. 5 Supra, p. 65, lin. 15.

causa praecedit effectum; sed accipiendo pro illo quod continuat effectum sine interruptione, sic potest esse posterior.

Ad aliud¹ dico quod non est inconveniens idem bis produci, accipiendo productionem diversimode hinc inde pro creatione et conservatione. Tamen quod aliquid bis producatur productione⁵ qua accipit aliquid esse post non esse, est impossibile.

Ad aliud² dico quod illud agens dicitur solum creare quod non requirit aliquam aliam causam concausantem secum, nec materiam etc. Et tale agens non producit formam de potentia materiae, quia producere sic nihil aliud est nisi producere formam in materia, ita quod necessario requirit materiam concausantem ad hoc quod producat. Et illud agens dicitur generare quod producit formam in materia, ita quod necessario in producendo requirit materiam concausantem. Quia ergo Deus in quantum creans formam non producit necessario in materia, nec¹⁵ necessario requirit materiam concausantem quia quamlibet formam absolutam posset producere sine materia, nec producit in materia nisi quia vult agere partialiter cum causa secunda quae necessario requirit materiam, ideo simpliciter omnem talem formam absolutam creat, et non generat. Et similiter quia causa²⁰ secunda in actione sua necessario requirit materiam concausantem, nec aliter potest effectum causare, ideo causa secunda dicitur simpliciter generare et non creare.

Dico³ tunc ad argumentum quod non est inconveniens eun-

3 idem] aliquid B 4 hinc] et add. DE || inde] non B 5 producatur] pro add. F
 6 accipit] capit A 7 quod²] quia DE 8 concausantem] communicantem (*ita et infra*) C,
 concreantem (*ita et infra*) D, concurrentem (*ita et infra*) FZ 9 etc.] concausantem A || Et]
 Nec D 10-11 quia... necessario *om.* K 10 est] sic add. E 11 ita quod] quia B, non
 add. F || necessario] producendo add. FG, secundo add. K, in productione add. Z 13 quod¹]
 quia C 16 requirit] scilicet add. D 18 quia] quod BD 19 simpliciter] similiter B
 20 Et²] Sed K, *om.* CE || similiter] simili modo FZ 23 simpliciter] similiter B || generare
 et *om.* AB 24-1 (p. 77) Dico... creari *mg.* E, *om.* K

¹ Supra, p. 71, lin. 7. ² Supra, p. 71, lin. 11. ³ Haec opinio impugnatur a Chatton, *In II Sent. (Reportatio)*, d. 18, a. 1. «Et hic est opinio

dem effectum simpliciter generari et creari. Cuius ratio est quia illud simpliciter creatur quod producitur ab agente quod non requirit materiam concausantem, et illud generatur quod producitur ab agente quod necessario requirit materiam concausantem.

- 5 Cum igitur idem effectus potest simul et semel produci a duobus agentibus, quorum unum non requirit materiam, aliud necessario requirit — puta a Deo et causa secunda — ergo etc. Nec est hoc magis inconveniens quam quod idem effectus producatur a duobus agentibus quorum unum agit necessario et aliud libere,
10 sicut ponitur de actu qui producitur a voluntate et obiecto.

Et ex hoc patet quod non tantum forma naturalis educitur de potentia materiae sed forma violenter inducta. Quia educi de potentia materiae non est aliud nisi produci a tali agente quod necessario requirit materiam recipientem suum actum, quia causalitas materiae non est nisi recipere formam. Et per consequens cum agens violentum necessario requirit materiam concausantem, necessario producit formam de potentia materiae. Et ex hoc sequitur quod forma violenter inducta generatur, sicut patet per praedicta, sed non generatione naturali sed violenta.

- 20 Si dicas: contradictio est quod aliquid simul et semel fiat de aliquo et nihilo; sed quod creatur fit de nihilo, quod genera-

1 simpliciter] simul EL 3 concausantem] communicantem (*ita et infra*) C, concreantem (*ita et infra*) D, concurrentem (*ita et infra*) F || et] sed E 3-4 et... concausantem mg. E, om. (*hom.*) BD 5 igitur] quod add. D 6-7 unum... Deo] unum requirit materiam necessario et aliud non, puta Deus K 7 requirit] materiam add. C || et] a add. FZ 10 producitur] et add. M || obiecto] subiecto Z 11 non tantum] nedum H 12 sed... inducta mg. G, om. F || violenter] motus A || inducta] producta D, educta KZ || educi] produci BE 15 est] aliud add. D 16 violentum] et motum B, violenter E 18 violenter] motus A || inducta] educta K 19 violenta] unica A 20 est] videtur E || aliquid] aliquis F, om. BZ 20-1 (p. 78) fiat... simul mg. E, om. K 21 nihilo] de nihilo CGK, de nihil Z

quod omnis forma quae producitur de facto creatur a Deo, licet ab alio agente producatur simul non per creationem. Sed hoc non video... » (cod. Paris., Nat. lat. 15,887, f. 111va).

tur fit de aliquo; ergo contradictio est quod idem simul creetur et generetur:

R e s p o n d e o : minor est falsa, quia ita vere illud quod generatur fit de nihilo sicut illud quod creatur, ita quod terminus a quo in generatione vere est nihil et pura negatio sicut in creatione.⁵ Cuius ratio est quia aut terminus a quo generationis est pura negatio illius formae generandae, aut aliqua pars illius formae, aut materia, aut forma contraria expellenda. Non pars illius formae, quia nulla praeeexistit si sit vera generatio. Nec materia, quia illa manet sub utroque termino; terminus a quo non manet¹⁰ cum termino ad quem. Nec forma contraria, quia alicubi est terminus a quo ubi non est talis forma. Patet in illuminatione medii et in generatione scientiae in anima, quando anima mutatur de ignorantia ad scientiam. Igitur accidit termino a quo quod coniungatur cum forma aliqua positiva. Relinquitur igitur primus modus, et per consequens cum illa negatio sit nihil, terminus a quo generationis est purum nihil. Patet igitur quod minor est falsa. Sed illud creatur quod fit ab agente quod non requirit materiam concausantem in actione sua. Et illud generatur quod fit ab agente quod necessario requirit materiam concausantem.¹⁵ Et quod idem fiat a talibus duobus agentibus non est contradictio.

Ad aliud¹ dico quod creare uno modo accipitur pro causare. Et sic est divisio sufficiens: omne ens etc. Alio modo accipitur pro eo quod non requirit materiam concausantem. Et sic non est sufficiens, quia omnes illae formae respectivae quae non pos-²⁵

1 idem] aliquid CE || simul] et semel add. E 3 Respondeo] quod add. B || minor] maior FK || vere] bene Z 4 ita quod] quia B 5-6 in¹... quo om. (hom.) B 9 nulla] nihil BEHK || praeeexistit] praecedit B, praeexit D || vera] vere K 10 termino] sed add. Z || terminus om. EF 10-11 terminus... termino om. (hom.) DK || non... termino om. F 11 alicubi] aliquis K 12 Patet] ut E, sicut K 13 quando] quia FKZ, om. D || anima] aliquis K 14 ad] in FZ 15 positiva] prima K 18 Sed] et quo corr. ex sed A 21 2] in A || est] inconveniens vel add. K 22 creare... causare] creare... creato E, causare... creare FZ 22-24 causare... pro om. (hom.) D 24 sic] dico quod add. D 25 quia] quod D

¹ Supra, p. 71, lin. 14.

sunt fieri sine subiecto per potentiam Dei, nec sunt creatae nec increatae, isto secundo modo accipiendo creationem.

[AD ARGUMENTA PRINCIPALIA AMBARUM QUAESTIONUM]

Ad argumenta primae quaestio[n]is. Ad illud¹ de passione et demonstratione, dico quod passio non potest demonstrari de subiecto per causam extrinsecam demonstratione universali, universalitate temporis et suppositorum, puta quod omnis luna semper sit eclipsabilis. Sed conclusio quae demonstratur per causam efficientem aliquando est nobis nota per experientiam, aliquando per demonstrationem. Sed illa demonstratio est particularis, saltem particularitate temporis, puta quod luna modo eclipsatur. Et illa [conclusio] potest demonstrari per causam efficientem si sit naturalis. Sed si sit libera, tunc non potest. Sic est in proposito, quia Deus est causa libera respectu cuiuslibet effectus, ideo non potest esse medium ad demonstrandum aliquem effectum.

Ad aliud² dico quod sicut Deus intelligendo se intelligit omnia, ita volendo se vult omnia alia: voluntate complacentiae, non efficaci.

2 secundo] tertio F, *om.* Z 5 non *om.* DE 6 demonstratione universali] per demonstrationem universalem BE 12 illud Z 14 cuiuslibet] cuiuscumque K
16 omnia] alia BK 17 omnia alia] alia BE, omnia DFGZ || non] tamen add. K 18 effici] efficientiac CD, et sic fini add. F

¹ Supra, p. 50, lin. 4. ² Supra, p. 51, lin. 4.

QUAESTIO V

UTRUM DEUS SIT CAUSA OMNIUM SECUNDUM INTENTIONEM PHILOSOPHORUM¹

Et videtur quod non:

Tum quia cum agit per intellectum et voluntatem, si Deus intelligeret alia a se, et sic ab eis dependeret et vilesceret intellectus eius².

2 Utrum] Sed dubium est *praem.* ABCDEG, Consequenter queritur *praem.* K || intentionem] omnium add. E 4 Et... non *om.* A || videtur] dicitur BE || non *om.* K 5 cum *om.* HK || si A, tum quia K, *om. reliqui* || Deus] et sic D

¹ In fine huius questionis codices B et G exhibent «principium aliter formatum» eiusdem, quod tamen in G per va-cat cancellatur: «Utrum res alia a Deo sit ab ipso creata. — Quod non, quia omnis actio requirit in quod possit agens agere, ex *Sext principiis*, et quia omni potentiae activae correspondet passiva. Sed multae res sunt quae non habent materiam in quam nec aliquam ex qua fiant, igitur etc. — Item, nullum necessarium habet causam sui esse. Sed talia sunt multa, igitur etc. — Item, omne quod agit modo (*om.* B), prius non, mutatur; Deus non mutatur (*om.* B), igitur etc. — Ad oppositum: *In principio Deus creavit caelum et terram.* — In ista quaestione, supponendo quod creatio sit productio alicuius de nihilo, prout ly (*om.* G) de dicit circumstantiam ordinis, videnda est opinio philosophorum, prout ly de dicit circumstantiam ordinis naturae vel durationis. Distinguitur tamen de ‘priore ordine naturae’ (vel... naturae *om. hom.* G), quia potest accipi vel positive vel privative. Haec autem distinctio non potest bene haberi de virtute sermonis. — Videtur igitur secundum intentionem philosophorum quod Deus non est causa omnium. Et hoc probatur, quia Deus non agit nisi per voluntatem et intellectum, et per consequens intelligit ea quae fiunt a se, et ita intelligit alia a se etc., sicut patet (patuit ante B) in praecedenti quaestione, cuius hic ponitur principium aliter formatum » (in... formatum *om.* B). ² Cf. Aristot., *Metaph.*, XII, c. 9, t. 51 (1074b 15 – 1075a 10); Averroes, in hunc locum (ed. Iuntina, VIII, ff. 157s.).

Tum quia movet ut amatum et desideratum¹, igitur non ut efficiens.

Sed contra:

Commentator, I *Physicorum*, commento ultimo², per motum probat Deum esse, et per aeternitatem motus probat aeternitatem motoris. Quod nihil esset nisi motus esset effectus Dei.

Ad primum in contrarium³ dico quod Philosophus intendit quod non intelligit alia a se recipiendo cognitionem ab aliis, ita quod alia essent causae efficientes respectu suae cognitionis sicut sunt respectu nostrae. Tunc enim vilesceret intellectus suus. Tamen intellectio sua unica terminatur ad essentiam suam et ad omnia alia, et hoc est maxima perfectionis et nobilitatis.

Ad aliud⁴ dico quod si Deus comparetur ad intelligentias, tunc est causa efficiens earum. Si autem comparetur ad alia quae Deus producit sicut causa partialis cum intelligentiis, sic licet sit causa efficiens respectu illorum productorum ab intelligentiis, immediate concurrens, sicut prius dictum est⁵, tamen movet intelligentias ad producendum illos effectus particulariter cum eo, sicut amatum et desideratum, quia intelligentiae causant alia propter Deum tanquam propter finem cuius causalitas est amari proprie et desiderari. Et sic dicitur movere alia

¹ movet] movetur B, intellectum add. D || igitur] tantum B, om. E 4-5 per motum om. AK 6 motoris] moventis Z || Quod] quia BC || nihil] non KZ 9 intendit] non intendit nisi quod Deus E 10 quod] enim K || alia] aliae AZ, om. BE 12 stus] eius K || Tamen] Cum E || intellectio] intentio CD 15 aliud] aliam K 15-16 ad²... comparetur om. (hom.) B 17 cum intelligentiis] est intelligens E 18 sit om. BD || illorum] omnium B, duorum D 20 movet] illas add. C 23 alia] omnia BE

¹ Ut dicit Aristot., *Metaph.*, XII, c. 7, t. 37 (1072b 3-4). ² Averroes, *In Aristot. Physicam*, I, t. 83 (ed. Iuntina, IV, f. 23r); hic tamen Averroes non probat Deum esse nec aeternitatem motoris, sed promittit id facturum in fine libri seu in libro octavo (ff. 153v-197r). ³ Supra, p. 80, lin. 5.

⁴ Hic supra, lin. 1. ⁵ In quaestione praecedenti, pp. 60-66.

agentia secunda sicut amatum, quia omnia ordinantur ad ipsum tanquam ad finem. Et sic patet quod Deus respectu eiusdem effectus est causa efficiens partialis et causa finalis. Sed potius dicitur Deus amari ab intelligentiis quam desiderari, quia desiderium est respectu non habiti¹; sed ipsae semper habent Deum⁵ et eum semper amant.

[OPINIO GANDAVENSIS]

Alia est opinio quod Philosophus intendit quod Deus sit causa efficiens respectu generabilium et corruptibilium et non respectu substantiarum separatarum².¹⁰

Quod probatur, quia quod est ab alio effective, habet ex se potentiam ad non-esse. Sed quod est necessarium nullo modo habet potentiam ex se ad non-esse. Cum igitur substantiae separatae sint necessariae, igitur etc.

Item, Commentator, II *Metaphysicae*³. Nihil est necessarium et effective ab alio nisi motus, igitur etc.

Item, Commentator, XII *Metaphysicae*, commento 42⁴: Nihil fit nisi quod extrahitur de potentia ad actum. Sed nullum necessarium est huiusmodi, igitur etc.

1 secunda] secundaria E 3 causa²] totalis add. E 3-4 dicitur] debet dici E
 4 quam] et non FZ || quia] quod D 5 ipsae] ipsa BD 6 eum] ipsum CK 8 est
 om. CDF || intendit] intelligit BZ 9 corruptibilem] corporalium C 11 effective] effi-
 ciente AC || ex] in FZ 12-13 Sed... non-esse om. (hom.) BD, mg. E 12 necessarium]
 intellectum C 13 Cum] Tamen C 14 necessariae] necesse esse ACE, necessario B, et
 necesse esse add. K || igitur] sequitur FZ 15-16 Item... etc. om. (hom.) DK, mg. H 15 II]
 XII A || Nihil] enim add. F 15-16 necessarium] esse add. F 18 42] 43 FKZ || extrahitur]
 abstrahatur D

¹ Cf. August., *Enarr. in Ps.* 118, n. 5 (PL 37, 1522). ² Cf. Henricus Gandavensis, *Quodl. VIII*, q. 9 (ed. Parisiis 1518, ff. 314-20). Opinio quidem est Gandavensis, sed quaedam ex argumentis hic recitatis apud eum non occurunt. ³ Averroes, *In Aristot. Metaph.*, II, t. 6; XII, t. 41 (ed. Iun-
 tina, VIII, ff. 15r, 152v). ⁴ Idem, ibidem, XII, t. 18 (f. 143r).

Item, producens est prius producto natura, igitur potest esse sine eo. Et si sic, illud productum non est necessarium.

Item, cui non convenit definitio nec definitum. Sed Deo non convenit definitio causae efficientis, quia V *Physicorum*¹ et alibi⁵ frequenter dicit Philosophus quod causa efficiens est unde principium motus. Sed ista² non producitur per motum, igitur etc.

Item, I *Physicorum*³: Ex nihilo nihil fit. Igitur intelligentiae non fiunt ex nihilo.

10 Item, ex tempore non fit aliquid de nihilo, secundum Philosophum, igitur nec ab aeterno⁴.

Contra: secundum eum⁵, licet intelligentiae non causantur a Deo effective, tamen dependent a Deo secundum Philosophum. Quaero de ista dependentia: aut dependent in generi causae efficientis, aut finalis. Si primo modo, habetur propositum. Si secundo modo, adhuc habetur propositum, quia respectu cuiuscumque est causa finalis est etiam aliqua causa efficiens. Igitur si dependent a Deo sicut a causa finali, oportet quod ab aliquo sint effective, quia causalitas causae finalis non est nisi 20 movere efficiens ad causandum. Sed non possunt effici ab alio quam a Deo, igitur etc.

2 si om. FZ || sic] ergo add. B, igitur add. E, tunc add. F 3-4 convenit... convenit] competit... competit BE || nec... definitio om. (hom.) D 4-5 quia... efficiens om. A
4 *Physicorum*] Metaphysicae K 5 dicit Philosophus] dicitur BE, dicit CDK || unde] unum DEZ, om. B 6 Sed] Et CE, om. ADK || ista] autem add. K 10-11 Item... Philosophorum om. D 10 fit] potest fieri FKZ || de] ex Z 10-11 secundum Philosophum] II *Physicorum* FGK 12 Contra] Item K 12-13 causantur] creatur EK 13 a Deo²] ab eo CFKZ 13-14 secundum Philosophum] secundo *Physicorum* FG 16 Si... propositum² om. (hom.) D
16 adhuc] etiam sic D 17 est causa] causae Z 17-18 est²... finali om. K 17 etiam] et F, om. EKZ 18 sicur] tanquam CFKZ 20 movere efficiens ad] in ordine efficientis D,
omnium add. B || causandum] agendum C 21 quam] nisi HK || Deo] patet add. EFZ

1 Cf. Aristot., *Physica*, II, c. 3, t. 29 (194b 29-32); *Metaph.*, V, c. 2, t. 2 (1013a 29-32). 2 Scilicet intelligentia. 3 Aristot., *Physica*, I, c. 4, tt. 33-34; c. 8, t. 71 (187a 26 - 187b 1; 191a 30-31). 4 Vide notam precedentem. 5 Henricus Gandavensis, loco cit., f. 315r.

[OPINIO PROPRIA AUCTORIS]

Dico ergo, secundum intentionem Philosophi, quod Deus est causa efficiens omnium. Et potest hoc probari per rationem praecedentem. Sed non potest probari quod sit causa omnium de novo, quia tunc posset probari quod esset causa contingenter causans omnia. Cuius oppositum prius dictum est, quia quando aliquod agens non impedibile in actione sua aequaliter respicit plura, si producat unum et non aliud, hoc erit libere et contingenter. Quaere supra¹. Sed ista ratio non est demonstratio uni infideli, quia diceret quod Deus non immediate et aequaliter respicit omnia producibilia, sed producit primam intelligentiam necessario et mediante prima producit aliam vel ipsa prima intelligentia producit aliam², et sic etc. Si igitur posset probari per rationem naturalem quod Deus producit de novo cum producit unum et non aliud, sequeretur quod posset probari contingencia in Deo.

[CONTRA RATIONES GANDAVENSIS]

Ad primam rationem in oppositum³ dico quod aliquid esse in potentia ad non-esse potest dupliciter intelligi: uno modo positive, quo modo compositum ex materia et forma est in potentia ad non-esse propter materiam et privationem. Et quod sic est in potentia ad non-esse, non potest esse necessarium. Sic non

³ est] sit ABDE || efficiens om. FKZ 3-4 per... probari om. (hom.) D 4 probari]
per rationem praecedentem add. HK 5 causa] contingens de novo add. Z 6 causans]
creans BDZ || omnia om. ACZ || prius] supra K, om. BEZ 7 impedibile] potest impediri F ||
aequaliter] essentialiter DE, sed corr. E 8 hoc erit] habebit K 9 Quaere supra] quare
etc. Z, quare supra K 10 et aequaliter mg. E, om. B 11 producibilia] producta BC
12 prima!] ea Z || aliam!] alia ABEKZ || vel] sed C, quod add. Z 13 aliam] alia AZ || et sic
etc.] et sic consequenter BHZ, etc. F 14 quod] primo add. C 14-15 cum... unum] unum
productum F, producit unum effectum K 15-16 posset... contingentia] possum probare con-
tingentiam BE 16 in] esse add. C 21-22 propter... esse² om. (hom.) B

¹ Supra, quaest. 3-4 (p. 55s). ² Cf. Avicenna, *Metaph.*, IX, c. 4 (ed. Venetiis 1508, ff. 104va-105rb). ³ Supra, p. 82, lin. 11.

est in proposito. Alio modo intelligitur negative, sic scilicet quod circumscripto omni alio — cuius tamen circumscriptio est impossibilis — habet non-esse. Et quod est sic in potentia ad non-esse, potest esse necessarium ex se. Exemplum: Filius Dei secundum ⁵ eos ¹ sic est in potentia ad non-esse quia circumscripto Patre per impossibile non esset, et tamen est necessarium ex se. Sic est in proposito de substantia separata et Deo. Unde est necessaria ex se, quia non habet causam intrinsecam suae corruptionis quam habent generabilia et corruptibilia. Et est in potentia ad non-esse, ¹⁰ quia circumscripto Deo per impossibile non habet esse.

Ad aliud de motu ² dico quod aliter est de motu et substantiis separatis, quia motus sic est in potentia ad non-esse quod adveniente parte formae quae est de essentia motus alia corruptitur. Et hoc est verum in motu deperditivo. Si autem tantum sit motus ¹⁵ adquisitivus sic saltem corrumpuntur negationes quae sunt de essentia motus. Et tamen motus secundum suum esse totum potest continuari ab aliquo necessario movente. Sic non est de substantia separata, patet de se.

Ad aliud ³ dico quod nullum perpetuum est corruptibile positive per causam intrinsecam, sed negative bene potest esse, sicut prius dictum est ⁴.

Ad aliud ⁵ dico quod Philosophus aliquando accipit causam pro eo quod extrahit formam de potentia subiectiva,

1 Alio] Secundo D 2 tamen om. DF 3 habet non-esse^{1]}] hoc est B || non-esse^{2]}
 esse non C 4-5 ex... sic] Unde Filius in divinis A 5 in] tali add. A 7 est] ex K
 8 causam] rationem E || intrinsecam] extrinsecam BMZ 9 Et] sic add. B 10 impossibile] incompossibile C 11 aliter] aliud K || et] de add. HKZ || substantiis om. ACEF
 13 de] in K || alia] aut C 14 in] de KZ || Si] Sed ABZ || autem] si sic Z 15 adquisitivus] adquisitus C 15-16 adquisitivus... motus² om. (hom.) D 15 quae] etiam add. EFZ
 16 essentia] esse F || totum] totale A 17 continuari] contineri EFK || ab] in K 18 separata] ut add. Z 20 intrinsecam] extrinsecam Z || bene om. ACD || esse] corruptibile add. Z
 21 prius om. ACD

¹ Henricus Gandavensis, loco cit., f. 314v. ² Supra, p. 82, lin. 15.

³ Ratio huic responsioni correspondens supra non est formata. ⁴ Supra, lin. 1. ⁵ Supra, p. 82, lin. 17.

et sic nihil causatur nisi quod extrahitur etc. Aliquando accipit causam pro eo ad cuius esse sequitur aliud esse¹. Et sic potest aliquid causari licet non extrahatur etc. Et sic est in proposito².

[Ad quartum³, oportet secundum Philosophum negare consequentiam vel antecedens.]⁵

Ad quintum⁴ dicendum quod illa non est definitio convertibilis cum efficiente nisi naturali et creato, nec etiam illius nisi extenendo nomen motus ad omnem mutationem.

Ad sextum⁵ dicendum secundum Philosophum quod ex nihilo nihil fit de novo, sed bene ab aeterno].¹⁰

Ad aliud⁶ dico quod ly ex, quando dicitur quod est necessarium 'ex se', dicit negationem causae formalis, quia non habent aliquam formam per quam sint necessaria, sed solum ipsam essentiam. Ideo nec dicit circumstantiam causae materialis, formalis, nec efficientis, sed tantum negationem causae formalis, quo modo¹⁵ dicimus quod homo non est albus ex se, sed per albedinem inhaerentem, nec dicitur necessarium sic quod sit sibi sufficiens ut sit; quia si sic, tunc posset esse Deo non existente.

¹ causatur] creatur E || extrahitur] educitur K || etc.] et sic K || Aliquando] autem add. FZ

² pro eo] pro illo Z, om. ADEFK 2-3 potest... causari] a. causatur B, intelligit a. c. K || potest... sic om. (hom.) F 3 licet] nisi quod B || extrahatur] de add. K 4-10 Ad... aeterno L, om. reliqui 11-12 Ad... formalis] Contra dicta est dubium: quomodo intelligentiae sint ex se necessariae secundum Philosophum. Dicendum quod ly ex se dicit ibi negationem causae formalis L 11-18 Ad... existente om. K 11 quando] tantum M || quando... est] dicit B 12 ex] per B || negationem] circumstantiam F 14 materialis] naturalis Z || formalis] finalis E, nec materialis add. Z 15 causae formalis] cum informat A, causae informantis CE || quo] hoc A, alio F 16 dicimus] dico AF

¹ Cf. *Sententiae ex Aristotele collectae* (inter opera Bedae, PL 90, 982).

² In codice H hic notatur in margine: «Hic omittitur solutio quattuor ultimarum rationum opinionis et est hic solutio unius rationis quae non est supra mota». Solutio tamen trium rationum, quam inter uncos posuimus, legitur in codice L. ³ Supra, p. 83, lin. 1. ⁴ Supra, p. 83, lin. 3. ⁵ Supra, p. 83, lin. 8. ⁶ Supra, p. 83, lin. 10. Haec responsio in codice L sic introducitur: «Contra dicta est dubium: quomodo intelligentiae sint ex se necessariae secundum Philosophum. Dicendum quod ly ex se dicit ibi negationem causae formalis».

[CONCLUSIO AUCTORIS]

Intentio igitur Philosophi est quod Deus sit causa immediata et totalis omnium substantiarum separatarum, sed generabilium et corruptibilium non est causa immediata secundum eum, nec totalis nec partialis, sed tantum mediata. Quia scilicet causat intelligentias et corpora caelestia incorruptibilia et conservat ea, et illa causant ista generabilia. Et sic non est alio modo — secundum Philosophum — causa istorum inferiorum quam respectu mali quia causam mali causat et conservat. Et sic est causa remota; et sic non est proprie causa, quia si intelligentiae et corpora caelestia possent conservari sine Deo, adhuc caussarent secundum eum sicut nunc faciunt.

Secundum tamen veritatem est causa immediata cuiuslibet rei factibilis, totalis vel partialis, ita immediate concurrens sicut aliqua causa secunda, sicut supra¹ dictum est. Causa autem quare Philosophus dicit quod non est causa immediata generabilium est quia tunc posset probari naturali ratione quod esset causa de novo omnium inferiorum, et sic posset probari in eo contingentia.

3-4 generabilium] substantialium generabilium B, substantialium D 5 tantum] modo add. Z 6 caelestia] et add. DFKZ 7 generabilia] et corruptibilia add. C 7-9 non... sic om. (hom.) B 7 alio] aliquo K 9 quam] nisi D, om. K 9-10 Et... causa²] Et sic non est proprie causa quia (causa add. F) remota FZ 10 remota] recta AK 11 sine] cum D 13 immediata] generabilium et add. BE 14-15 aliqua] alia B 15 supra] ante K 16-17 generabilium] et corruptibile add. Z 17 naturali ratione] naturaliter CFGZ 18 eo] naturaliter add. E 19 contingentia] etc. add. F, et quod contingenter res ad extra produceret add. Z

¹ Vide quaest. 3-4 (pp. 60-66).

QUAESTIO VI

UTRUM CONTRADICAT CREATURAE HABERE POTENTIAM CREANDI

Quod¹ non:

Probatur, quia creatura potest adnihilare, igitur creare. Consequentia patet. Antecedens probatur, quia calor maximus potest adnihilare frigus minimum, igitur etc.⁵

Ad oppositum:

Creatura non potest super distantiam infinitam; sed 'nihil' ad 'aliquid' est distantia infinita; igitur etc.²

[CONTRA OPINIONEM SCOTI]

10

Opinio Ioannis est quod non, propter rationes quas ponit in quarto, quaestione prima³. Quaere ibi.

Contra ista: primo contra hoc quod angelus non potest aliquid causare nisi volendo et intelligendo. Quia unus potest alium intuitive videre et diligere, igitur angelus visus potest esse causa¹⁵

2 contradicat] conveniat CZ, om. B || contradicat... habere] creature habeant B 3 non] sic BCZ 6 frigus minimum] maximum D, om. B 7 Ad oppositum] Contra C 8 super] fieri per A || nihil] a nihilo DFZ 12-13 Quaere... hoc om. D 13 ista] istum E, probatur add. DE, arguitur add. Z || hoc om. BE || quod] unus add. D 13-14 aliquid om. AE 14 causare] creare BDZ || Quia] contra DL || unus] angelus D, angelus add. I, om. BE 15 diligere] intelligere Z

1 Alias duas redactiones huius quaestionis, quae leguntur in codd. HK et BG Clm 8943, vide in Appendice. B hanc quaestionem bis scripsit.

2 Cf. Henricus Gandavensis, *Quodl. IV*, q. 37: «Quia inter omnino nihilum et ens in actu est distantia infinita» (ed. cit., f. 149v). 3 Scotus, *Opus Oxon.*, IV, d. 1, q. 1, nn. 18-21 et 28-31 (ed. Wadding, VIII, 31-34 et 49-53).

partialis cognitionis intuitivae et volitionis alterius, sicut obiectum est causā partialis sine aliqua intellectione et volitione praevia.

Item, agere extra se, cum sit perfectionis, potest competere angelo sine omni accidente medio.

5 Item, quod dicit quod abstractius a materia est perfectius, videtur falsum, quia caelum secundum eum est abstractius a materia quam anima intellectiva et tamen non est perfectius, quia non vivum non est perfectius vivo secundum eum¹.

Item, quod dicit accidens non esse principium substantiae
 10 quia est imperfectius, non videtur verum, quia secundum eum² causa partialis potest esse imperfectior effectu. Patet de obiecto quod est imperfectius actu intelligendi, puta albedo; et in generatione vermis per putrefactionem³, ubi causae multae concurrentes sunt non animatae et productum est animatum. Cum igitur
 15 causa imperfecta potest concurrere cum causa perfecta ad producendum effectum perfectiorem, igitur potest creatura cum Deo concurrere ad producendum creaturam aliam. Et sic non probat quin imperfectius possit causare perfectius partialiter, licet non totaliter. Hoc patet in generatione univoca, quia multi parvi ignes
 20 possunt generare perfectiorem ignem aliquo illorum.

Item, contra hoc quod dicit quod terminus formalis non po-

2 partialis] visionis add. L || intellectione] intentione D || praevia] potest add. B 3 cum sit] est E || perfectionis] igitur hoc add. A, ergo add. B, igitur hoc add. E || potest] habet B 4 angelo] ergo hoc potest competere angelo add. D || omni] alio add. F 5 Item] illud add. Z || quod... est] abstractius a materia esse B 6 abstractius] magis abstractum DFZ 7-8 est... non¹ om. (hom.) A 7 perfectius] imperfectius B 9 esse] est DE 11 potest... effectu] dicit esse imperfectius affectum D || Patet] Probatur B 13 multae] mediate B 15 causa²] partialis add. E 16 igitur potest] sequitur quod FZ || creatura] dici C, esse add. D 17 creaturam BD, causam ACEFZ || aliam] aliquam B 19 totaliter] Et add. DFZ || patet] et add. AB, etiam add. C 20 perfectiorem] maiorem DF 21-6 (p. 90) Item... essendo typ. p. econtra (p. 90, lin. 17) Z 21 non s. lin. E, om. B

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 2, n. 509 (ed. Vaticana, III, 301).

² Scotus, ibidem. ³ De hac re cf. infra, quaest. 19 (pp. 421ss.).

test esse absolutior principio¹: quia tam materia quam forma materialis, substantialis et accidentalis, possunt esse causae partiales respectu cognitiones intuitivae angeli vel alterius; et illa cognitio est absolutior et abstractior a materia quam aliquod aliorum; igitur etc. Et sic videtur quod illud est falsum quod principium non⁵ est absolutius in producendo quam in essendo.

Item, qualitates primae videntur esse principium producendi substantiam, quia videmus per experientiam quod substantia cum aliquibus accidentibus producit substantiam — patet de igne generante ignem — et cum aliis non producit substantiam. Igitur¹⁰ accidentia sunt causae partiales respectu substantiae.

C o n f i r m a t u r, quia effectus sufficienter dependet a causis suis essentialibus. Cum igitur ignis non posset naturaliter generare ignem sine qualitatibus, igitur qualitates sunt causae partiales respectu substantiae. — Si dicas quod agunt in virtute substanciae, hoc nihil est, quia ita immediate possunt concurrere ad causandum substantiam sicut substantia et econtra.

Item, contra hoc quod ponit quod creatura non potest causare et conservare formam sine materia ad quam inclinatur²: quia creatura concurrit ad conservandum accidens in Eucharistia sine²⁰ subiecto, igitur videtur quod non sit aliqua ratio quare non concurrat cum Deo ad causandum illud de novo sine subiecto. Igitur eodem modo potest esse de forma substantiali. Nec inclinatio op-

1-2 materialis om. BE 2 causae partiales] causa partialis FZ 5 videtur... illud] patet quod illud BC, illud FZ, quandoque D 6 in¹] tam FZ 6-7 in¹... esse] accidentis non est B 6 in² om. AF 10 aliis] accidens BFZ || non producit] producat FZ || Igitur om. FZ 12 a] ex C 13-14 generare] producere B 14 igitur] sequitur quod C 19 inclinatur] creatura quia potest creare add. D || quia] quae B, contra L 20 accidentis] accidentia D 21 aliqua] alia BEF 21-22 concurrat] possunt concurrere BE, concurrit C, concurret D

¹ Scotus, *Opus Oxon.*, IV, d. 1, q. 1, n. 18 (ed. Wadding, VIII, 31). Iuxta Scotum terminus formalis actionis non potest esse absolutior a materia quam principium agendi. ² Scotus, ibidem, n. 28 (ed. Wadding, VIII, 50).

posita ad materiam aliquid facit, quia agens potest conservare grave sursum contra suam inclinationum.

Item, non probat quod forma sit necessario posterior materia¹. Quia licet ita sit de facto, tamen Deus posset facere formam per se sine materia et prius quam informet materiam, igitur etiam concurrente causa naturali partialiter cum Deo potest forma fieri per se.

[OPINIO PROPRIA AUCTORIS]

Ideo dico quod illa conclusio non potest demonstrari, tamen suadeo eam, licet non possit demonstrari contra Philosopham. Primo probo quod creatura non potest esse causa totalis naturalis creature, sic: principium totale naturale aequaliter se habens ad plura eiusdem rationis vel producit omnia vel nihil; sed si creatura potest creare aliquod individuum eiusdem rationis, qua ratione unum et infinita. Quia ex quo est agens naturale, aequaliter respicit omnia, potest igitur creare de facto infinita individua. Hoc est falsum, igitur etc.

Secundo probo quod non potest esse causa naturalis partialis creature, quia tunc per eandem rationem quae prius, posset esse causa naturalis partialis respectu infinitorum, quod etiam est inconveniens. Quod patet, quia non est verisimile quod creatura semper suspendatur ab actione sua. Igitur si non suspendatur, potest — saltem partialiter — producere infinita.

Tertio probo quod non potest esse causa libere creans, quia

1 materiam] formam C, vel subiectum add. L || agens] naturale add. Z 3 posterior] quam add. BE 4 ita om. BE 5 et] hoc add. Z || etiam F, etc. ABCD, et E, om. Z 6 partialiter om. CE 9 tamen] sed E 9-10 tamen... demonstrari om. (hom.) B 10 suadeo] persuadeo EZ || possit demonstrari] posset d. AF, possum demonstrare D 12 sic] quia CEL, om. AB 15 Quia] quae B 16 potest... creare] crearet Z || igitur] sicut C, et add. ABC 19 posset esse] eset DF 20 etiam om. FZ 21 creatura] causa BE, creatio FZ, creature add. Z 23 infinita] quod falsum est add. Z 24-2 (p. 92) Tertio... infinita² om. (hom.) F 24 creans] causans BEF

¹ Vide Scotum, ibidem, n. 29 (ed. Wadding, VIII, 50s.).

non potest esse libera nisi per velle. Sed voluntas potest velle infinita, igitur posset producere infinita; quod falsum est sicut prius.

S i d i c a s quod non potest velle infinita singularia: saltem potest velle aliquod universale quod respicit infinita vel nullum. Similiter, licet per unam volitionem non possit velle infinita, tamen per infinitas volitiones potest velle infinita successive. Ergo potest infinita totaliter vel partialiter creare, quod est inconveniens.⁵

[INSTANTIAE]

Sed contra ista: quia creatura potest producere calorem in subiecto, et si Deus produceret calorem sine subiecto posset etiam conservare calorem sine subiecto, quia aequaliter differunt a subiecto, igitur ita calor causaret per calefactionem, quia utrumque producitur a creatura sine subiecto¹.

S i d i c a s quod calefactio dicit respectum ad subiectum et passum, et ille respectus non potest esse nec denominare nisi in subiecto sit calor, contra: Deus potest causare calorem cum respectu ad causam productam sine respectu ad subiectum vel passum, et ille respectus sufficit ad hoc quod sit calefactio.

S i d i c a s quod respectus non tantum dependet a fundamento et termino sed etiam a subiecto, contra: si secundum potest esse sine primo, et tertium potest. Sed fundamentum respectus potest esse sine subiecto, igitur respectus potest.

1 potest esse] est D // Sed... velle] Sed si voluntas sit C 2 igitur] si esset libera add. Z
 3 velle] singularia add. E 4 velle om. C // universale] velle DE 6 potest... successive] potest BE 9 ista] arguitur add. Z // quia] quod DF 10 in] sine Z 11 differunt] dependent BE 12 ita] iste DF, ille EZ // calor] causata vel creata add. D // causaret AD, creatur BF, crearet C, causatur EZ // calefactionem] calorem ABC 13 creature] causa BE 15-16 nisi... subiecto] in sine subiecto nisi vel C // in... sit] in subiecto sicut Z 16 sit] sicut BF // causare] creare CD, facere FZ 17 productam] productivam BEFZ, creatam L // vel] et BE 21 sine] illo add. BCE // et] etiam E // potest om. BE // fundamentum] illius add. E 22 respectus potest²] et r. p. esse Z

¹ Textus huius paragraphi videtur esse corruptus vel incompletus.

Item, respectus dependet ad subiectum mediante fundamento, igitur remanente fundamento et termino sine subiecto, remanebit respectus.

Item, quando aliquid habet duas dependentias quarum una est prior alia, si una potest esse sine alia, igitur forma cum prima dependentia potest esse sine secunda. Sed calor dependet ad agens et ad subiectum, et dependentia ad agens est prior dependentia ad subiectum, igitur potest fieri cum dependentia ad agens sine dependentia ad subiectum, quia prius natura potest fieri sine posteriori.

Item, quod potest conservare aliquid sine subiecto, potest creare illud sine subiecto, sicut patet, quia minus est creare quam conservare. Sed agens naturale est huiusmodi. Patet, quia si Deus destrueret subiectum luminis in medio, posset illud lumen conservare sicut quando esset in subiecto. Exemplum de accidente in Eucharistia, quae conservatur a causa naturali sine subiecto sicut in subiecto.

Item, quantitas in Eucharistia potest augeri, igitur creari. Consequentia patet, quia in augmentatione aliquid adquiritur quantitati praeexistenti, et illud producitur sine materia, igitur illud creatur. Antecedens patet de se.

Si dicas quod illa pars educitur de potentia quantitatis praeexistenter et sic non creatur, contra: quae sunt eiusdem rationis, unum non educitur de potentia alterius magis quam e converso. Sed sic est in proposito, igitur etc. — Item, quando aliquid educitur de potentia alterius, illa sunt in eodem loco, sed

1 respectus] relatio F || ad] suum add. E 2 sine subiecto om. DFZ || remanebit] et add. F 4 quando aliquid] forma E 5 si] et E, om. BCZ || igitur] et tunc Z 6-8 potest... dependentia om. (hom.) D 6 secunda] illa A || dependet] dependens C 7 prior] quod add. Z 8 igitur] sicut Z || agens] accidens D 9 natura] non F, om. Z 12 sicut] hoc BE 14 medio] sol add. BE 15 quando] ante D || esset] erat BEZ 16 quae] quod DEFZ || sicut] similiter D 18 quantitas in Eucharistia] qualitas in hostia Z || igitur] primo add. D, et add. Z 21 Antecedens] Maior F || de] per E 22 potentia] alterius add. FZ 23 sunt] de potentia add. B 24 rationis] rei (*etiam infra*) B 25 Sed sic] sicut FZ 25-2 (p. 94) Item... etc. om. D

quantitas adquisita et praeexistens non sunt in eodem loco, igitur etc.

S i d i c a s quod illa quantitas adquisita per augmentacionem educitur de potentia quantitatis interminatae, c o n t r a : tunc illae duae quantitates essent in eodem loco, quod falsum est. — Item, VIII *Metaphysicae*¹: Accidentia habent materiam in qua, non ex qua.

Item, agens naturale potest de speciebus panis et vini generare formam substantialem vermis, et illa non educitur de potentia materiae quia nulla est ibi, igitur creatur.

Item, illud quod primo est purum nihil et post est, creatur; sed producta forma a creatura est huiusmodi, sicut prius patet.

Item, creatura potest adnihilare, igitur creare. Consequentia patet, antecedens probatur: quia quando corrumpitur forma, est purum nihil sicut si adnihilaretur a Deo.

S i d i c a s quod reducitur in potentiam materiae, ideo non adnihilatur, c o n t r a : omne quod est in potentia materiae potest reduci ad actum, igitur illa forma corrupta in potentia materiae potest reduci ad actum. Aut igitur ab agente creato aut increato. Si creato, tunc agens creatum posset naturaliter idem numero reparare; quod nullus concedit. Si increato, tunc Deus non posset adnihilare unam formam materialem nisi adnihilaret materiam, quia remanente materia remanet forma in eius potentia, et per consequens non adnihilatur. Et similiter non posset adnihilare unam formam materialem nisi adnihilaret omnia individua materialia, quia quantumcumque unum individuum adnihili-

1 praeexistens] alia C 4 interminatae] non terminatae D 8 potest] praeceps B
 9 formam... vermis] solem vermem B 10 creatur] etc. B, et creatur E 11 post] creatur
 add. Z || est²] creatura add. ADZ || creatur] illud add. D 12 producta] praedicta AEC, praedicta B || creatura] causa BE || sicut] ut B, et E || patet] patuit ergo etc. Z, igitur etc. add. F
 18 potentia] potentiam F 19 reduci ad actum om. ABC || Aut om. AC || aut²] vel E 20 naturaliter om. BE 23 quia] et F 25 formam materialem] materiam B 26 quantumcumque] quamvis B

¹ Aristot., *Metaph.*, VIII, c. 4, t. 12 (1044b 8-11).

letur adhuc remanet forma in potentia materiae alterius individui, et sic non adnihilatur.

Item, contra rationem positionis: ‘agens naturale non impeditum aequaliter’¹ etc. Sed agens naturale aequaliter respicit 5 omnem formam existentem in potentia materiae et passum, quia nec habent ordinem ad agens nec ad patiens. Igitur quodlibet agens vel produceret omnes formas in materia vel nullam. Utrumque falsum, igitur etc.

C o n f i r m a t u r, quia augmentatio est per partes divisibles 10 eiusdem rationis, et agens augmentans aequaliter se habet ad omnes illas partes, igitur causabit omnes vel nullam. Utrumque est falsum.

[RESPONSIO AD INSTANTIAS]

Ad primum istorum² respondeo duplamente. Uno modo te- 15 nendo quod relatio non dicit aliud quam extrema coexistentia, tunc calefactio dicit duo extrema, scilicet calefaciens et subiectum calefactum. Nunc autem impossibile est quod sit calefactio denominans aliquid tanquam calefaciens sine subiecto calefacto, quia hoc nomen vel conceptus connotat subiectum calefactum. Et per 20 consequens impossibile est quod sit calefactio sine subiecto. Et tunc est hic figura dictionis ‘agens potest causare calorem sine subiecto, igitur calefactionem’, quia arguitur a dictione non connotante subiectum ad dictionem connotantem. Sicut hic ‘omnem actum quem Deus potest facere in voluntate mediante [voluntate]

3 positionis] quod add. EZ 7 produceret] producit BD, producit CE || omnes formas] omnem formam B 10 agens] et add. AC, vel add. E 11 partes] futuras add. L 12 falsum] ergo add. F, ergo causabit add. Z 15 coexistentia] coexistere E, om. ACD 16 tunc] sicut B, et sic Z 17 calefactio] calefaciens B 17-18 denominans... calefacto] sine subiecto (mg.) A 19 conceptus] denominat vel add. D 21 hic figura] ibi fallacia figurae FZ || causare creare BFZ 22 subiecto] fundamento B 23 dictionem] non add. C 24-1 (p. 96) in... facere¹ om. (hom.) B 24 voluntate² E, om. reliqui

¹ Supra, p. 91, lin. 12.

² Supra, p. 92, lin. 9.

potest facere per se, igitur potest facere actum meritorium sine voluntate in ratione causae'; non sequitur, sed est consimilis defectus, quia actus absolutus non connotat voluntatem sed actus meritorius connotat activitatem voluntatis.

Tenendo tamen illam opinionem quod relatio dicit aliam rem ab extremis, tunc licet 'prius' possit fieri sine 'posteriori', tamen non econtra. Et ideo cum respectus sit posterior subiecto, licet subiectum posset fieri sine respectu, tamen non e converso.

Ad aliud¹ dico quod aliquando tertium plus dependet a primo quam secundum. Et sic est in proposito. Et tertium aequaliter dependet a primo sicut a secundo, et ideo sicut non potest esse sine secundo, ita nec sine primo.

Ad aliud² quando arguitur: si sint duae albedines sine subiectis, essent duae relationes sine subiectis, igitur sic est in proposito, d i c o quod licet hoc sit verum in relationibus primi¹⁵ modi, non tamen secundi.

Ad aliud³ dico quod licet absolutum possit esse sine dependentia ad subiectum non tamen relatio, quia relatio plus dependet quam aliquod absolutum. Et similiter assumptum negatur, quia respectus formae ad agens non est prior respectu formae ad passum sed magis e converso. Et ideo non sequitur 'si Deus potest facere effectum sine respectu ad agens, igitur sine respectu ad passum'.

1 meritorium] per se add. FZ 2 non... sed] si B 4 activitatem] actum D 5 illam] communem L || dicit] dicat ABFZ 6 prius possit] et sic posset Z 7-8 Et... converso om. (hom.) BC 8 subiectum om. FZ || respectu] non sine respectu add. E 9-10 a... quam] ad primum quam ad FZ 10 Et²] quia FZ 13 arguitur] quod add. BE || sint] fiant A 18 quia om. CFZ || quia relatio² om. ACFZ, sed add. (s. lin.) quia A 19 ali- quod] aliquid BE || assumptum] primum add. E 19-20 quia respectus] quod relatio C 21-23 sed... passum om. (hom.) F 21 Et ideo] Item AE 22 agens... ad² om. (hom.) D

¹ Supra, p. 92, lin. 19. ² Cf. supra, p. 93, lin. 1. Scriptor codicis H hic notat in margine: «Ratio cui respondet haec responsio superius deficit». ³ Supra, p. 93, lin. 4.

Ad aliud¹ dico quod tam lumen — posito priori casu — quam accidentia in Eucharistia conservantur a solo Deo et non a creatura. Et hoc dicit Anselmus². Aliter dicitur quod non est simile de creatione et conservatione, quia aliter respicit agens⁵ productum in actu et aliter non productum. Quia si creatura posset [creare] in aliquo instanti, tunc aequaliter respicit omnia creabilia eiusdem rationis, et sic in illo instanti produceret omnia vel nullum. Tamen post creationem aliter se habet agens creatum ad effectum iam positum in actu quam ad alia eiusdem rationis¹⁰ quae non sunt in actu; et non se habet aequaliter ad illa; ideo potest illud conservare licet non creare.

Eodem modo negatur augmentatio illarum specierum fieri a creatura³.

Ad aliud de verme⁴, dico quod Deus creat ibi materiam de qua educitur forma vermis.

Ad aliud⁵ dico quod creare non tantum dicit producere aliquid post purum nihil, sed etiam dicit quod nulla materia requiratur. Sic non est in proposito, quia creatura in actione sua necessario requirit materiam in qua recipitur forma, Deus autem non.

Ad aliud⁶ dico quod accipiendo adnihilationem pro mutatione qua destruitur aliqua forma sic quod nihil eius manet, sic forma per corruptionem verissime adnihilatur. Sicut enim ante sui productionem fuit purum nihil sic post erit purum nihil, et

1 casu] causari BE 2 Eucharistia] Eucharistiam A || conservantur] conservarentur AC,
conservaretur D, conservari E 3 Anselmus] Augustinus C, vel add. BE 6 creare E,
aequaliter D, om. reliqui || instanti] causari add. D || tunc] cum DE, et sic Z || respicit] respic-
ret BZ 7 illo] primo C 11 illud] illa E, om. FZ 12 negatur augmentatio] negaret
augmentationes F, negarem augmentationes Z 14-15 Ad... vermis om. C 14 dico
quod Deus] quod E 15 forma om. BE 20 adnihilationem] adnihilare (*etiam infra*) Z
21 manet] remanet FZ 22 enim om. CDE 23 sic] sicut Z || post] prius B

1 Supra, p. 93, lin. 11. 2 Anselmus, *Monol.*, cap. 13 (PL 158, 160s.;
F. S. Schmitt, p. 27), ubi Anselmus arguit quod «sicut omnia per summam
essentiam facta sunt, ita vigeant per ipsam». 3 Supra, p. 93, lin. 18.

4 Supra, p. 94, lin. 8. 5 Ibidem, lin. 11. 6 Supra, p. 94, lin. 13.

ideo verissime adnihilatur. Tamen accipiendo adnihilationem ut communiter homines accipiunt, ut opponitur creationi, sic creatura non potest adnihilare, quia sicut illud solum dicitur creare quod producit aliquid de nihilo, non coexigendo necessario materiam, ita aliquid dicitur adnihilare quod reducit aliquid in nihil,⁵ nullam materiam praesupponendo. Et quia creatura in omni actione sua necessario praesupponit materiam, ideo nec potest adnihilare nec creare.

[AD ARGUMENTUM IN OPPOSITUM]

Ad aliud de distantia¹, dico quod nihil concludit nisi unum falsum, scilicet quod creatura nihil potest agere, quia tanta distantia est inter terminum a quo et ad quem quando forma producitur ab agente naturali sicut si produceretur et crearetur immediate a Deo, quia utrobique terminus a quo est purum nihil. Quia terminus a quo non potest esse materia, nec forma opposita formae inducenda, nec aliqua pars formae generanda, sed solum negatio illius formae quae purum nihil est, sicut prius probatum est. Igitur etc.

S i d i c a s quod terminus a quo est aliquid compositum ex materia et non-esse illius formae, c o n t r a : distantia est accipienda penes illa, ratione quorum est oppositio, haec autem non est ratione materiae sed solum ratione negationis formae, igitur etc.

1 ideo] sic BE || adnihilatur] sed add. FZ 2 ut] secundum quod BE, om. FZ 3 illud solum] sol B 4 de] ex FZ 4-5 non... nihil om. (hom.) FZ 5 quod] quia C 6 omni om. BE 7 actione sua] creatore suo B || necessario om. ACD || nec] non DFZ 8 nec] aut FZ 10 aliud] dicendum add. B || distantia] dico add. CFZ || nihil] non add. D 11 agere] facere E || tanta] creatura F 16 inducenda] introducenda FZ || solum] modo add. FZ 17 quae] quia D || probatum] dictum FZ 20 materia] nihil B || non-esse illius] non est alias D 21 illa] illas D, illam Z || ratione F, r AD, respectu BC, rationem Z, om. E 22 ratione... ratione] relatio B, respectu... respectu E

¹ Supra, p. 88, lin. 8.

QUAESTIO VII

UTRUM¹ MOTUS SIT VERA RES EXTRA ANIMAM DIFFERENS REALITER A MOBILI ET A TERMINO

Quod sic:

5 Probatur, quia motus est quid successivum, terminus motus est permanens; sed successivum distinguitur a permanente; igitur etc.

Item, quando aliqua duo sic se habent quod unum manet alio non manente, si sint res distinguuntur realiter; sed mobile 10 et terminus manent destructo motu; igitur etc.

2 vera] alia BG 2-3 extra... realiter om. B 5 motus²] et mobile add. A, quid add. Z 8-10 Item... etc.] Item, mobile et terminus manent destruto motu, ergo non sunt idem. Consequentia pater, III Metaphysicae: quae sunt eadem, eadem generatione generantur et eadem corruptione corrumpuntur B 8 duo om. CZ 9 manente] permanente BE || si... distinguuntur] illa sunt res distinctae FG

1 Codices A et M praemittunt: « Circa distinctionem secundam in qua quaerit Magister quando et ubi angeli sint creati, quaero primo utrum tempus sit mensura durationis. Quod sic. Cuius productio est in instanti temporis eius duratio mensuratur tempore; sed productio angelorum fuit in instanti temporis; igitur etc. — Contra: distincta genere habent distinctas mensuras, II Metaphysicae; permanentia et successiva distinguuntur genere; ergo etc. — Circa istam quaestionem erunt primo termini exponendi, scilicet quid sit tempus, et quid sit mensura, et quid sit duratio angeli. Sed propter confusione vitandam quaeram distinctas quaestiones de istis. — Primo igitur quaerendum est de tempore. Sed tempus vel est motus vel non est sine motu, secundum Philosophum, IV Physicorum. Ideo primo quaeram de motu, et erit quaestio ista ». — Codices vero B et G praemittunt: « Circa materiam angelorum (de angelis B), supposito quod angelus possit moveri quia non est immensus, ut magis apparent quae dicenda sunt de duratione angelorum (angeli B) et de tempore, quaero ».

Ad oppositum:

V *Physicorum*¹: Motus est in eodem genere cum termino motus, non ut distinctum realiter, igitur ut idem.

[OPINIO COMMUNIS]

Hic est una opinio communis omnibus² quod motus addit⁵ aliquid distinctum ex natura rei super mobile et terminum, et illud secundum aliquos est absolutum, secundum alios est respectivum. Quod autem aliquid addat probatur multipliciter.

Primo sic: quando aliqua duo sic se habent quod unum est permanens habens omnes partes simul in actu, aliud nec est permanens nec habens omnes partes simul in actu, illa differunt realiter. Motus, mobile et terminus sic se habent, igitur etc.

Item, V *Physicorum*³ dicit Philosophus quod non est tanta unitas in motu sicut in forma quiescente, igitur etc.

Item, Avicenna, II *Physicorum*⁴, cap. 1: Dispositiones¹⁵

2-3 Motus... idem] Motus et terminus sunt in eodem genere, non ut distinguuntur, sed ut sunt idem B 3 igitur ut idem] nec ut idem, igitur etc. DFG 5 omnibus] motibus add. E 6 distinctum] a parte rei vel add. D 7 alios] aliquos FDZ || est om. BCG
9-12 Primo... etc.] Primo quia unum est permanens, habet omnes partes simul in actu, aliud non B 11 habens] habet EZ || partes] suas add. Z 13 Item] Praeterea G || dicit Philosophus] quod add. B, om. A || est] necessarium add. E

¹ Averroes, *In Aristot. Physicam*, V, t. 9 (ed. Iuntina, IV, f. 99r). ² Cf. Aegidius Romanus, *In Physicam Aristot.*, III, c. 1, tt. 9-10 et c. 2, t. 15 (ed. Venetiis 1502, ff. 47va, 48va); Godefridus de Fontibus, *Quodlibet XI*, q. 3 (ed. J. Hoffmans, *Les Philosophes Belges*, V, fasc. 1-2, Louvain 1932, 19ss.); Scotus, *Opus Oxon.*, IV, d. 12, q. 4, nn. 17-18 (ed. Wadding, VIII, 765s).

³ Cf. Aristot., *Physica*, V, cc. 4-5, tt. 31-65 (227b 3 - 231a 17). ⁴ Avicenna, *Sufficientia*, II, c. 1 et c. 2 (ed. Venetiis 1508, ff. 23rb, 25ra). Nota tamen quod ibi legitur: «Non abhorreo dicere quod nigrescere est nigredo». Sed etiam apud G. de Alnwick, *Determinationes*, quaest. 19, legitur: «Abhorreo quod dicunt, scilicet quod nigrescere — quod est motus in nigredinem — sit nigredo pertransiens sive quae intenditur, et quod augeri sit quantitas» (cod. Vat. Palat. lat. 1805, f. 150v).

motus non sunt stabiles. Et post: « Abhorreo dicere quod nigre-scere est nigredo », igitur etc.

Item, IX *Metaphysicae*¹: Operatio transiens et terminus distinguntur realiter, licet non sic de operatione immanente. Motus autem est operatio transiens, igitur etc.

Item, quando duo sunt agentia quae non possunt agere in idem passum eadem actione, illae actiones realiter distinguntur. Sed duo calida non possunt calefacere idem subiectum eadem calefactione, igitur distinguntur. Tunc sic: si actiones distinguntur realiter, et passiones eis correspondentes. Passio autem fundatur in motu, igitur hic distinguitur motus, sed terminus est idem, igitur motus distinguitur a termino.

Item, III *Physicorum*², Commentator, commento 4:

« Motus ut est via ad perfectionem est aliud a perfectione ».

Item, V *Physicorum*³: « Motus habet duplicem considerationem secundum materiam et formam ». Quaere ibi.

Item: Motus est in genere cum termino ad quem⁴. Aut igitur per se aut per reductionem. Si per se, tunc est individuum per se in genere, et non potest esse terminus, quia terminus semper manet vel potest manere. Igitur motus si esset idem cum termino, semper maneret. Hoc falsum, igitur etc. Si per reductionem, tunc distinguitur realiter ab illo quod est per se in genere. Exemplum de materia, forma et composito.

4 licet... immanente om. B || licet] sed FG || sic] sit ita E, sit sic Z 5 autem om. BDFG
 6 quae] ita quod E 7 idem] unum G 8-9 Sed... distinguntur¹ om. (hom.) E 9 igitur] illae calefactiones add. B 10 realiter] igitur add. G 10-12 Passio... termino] Sed
 passio fundatur in motu, ergo haec distinguntur. Sed motus et terminus non sunt idem, ergo
 motus distinguitur a termino Z 11 distinguitur] erunt distincti B, sunt distincti B 13 III] V Z || Commentator om. BCFGZ 14 ut om. BDFGZ || perfectionem] igitur add. BDFGZ
 15 duplicem] triplicem ACDFGZ, sed. corr. G 17 in] eodem add. BHZ || quem] V
 Physicorum add. B 20 si esset] cum sit B 21 tunc om. ABD 23 forma om. ABC

¹ Aristot., *Metaph.*, IX, c. 8, t. 16 (1050a 15 - 1050b 3). ² Averroes,
In Aristot. Physicam, III, t. 4 (ed. Iuntina, IV, f. 41r). ³ Averroes, *In Aristot. Physicam*, V, t. 9 (ed. Iuntina, IV, f. 99r). ⁴ Averroes, ibidem.

Item, respectu eiusdem termini possunt esse duo motus contrarii et incompossibles, puta respectu eiusdem 'ubi' potest esse motus circularis et rectus, motus sursum et deorsum. Sed isti motus non sunt idem inter se, igitur nec cum termino. Similiter¹ eadem albedo potest adquiri per alterationem factam a magis 5 intenso albo et minus intenso, puta si sit aliqua albedo inter album intensem et remissum. Similiter eadem quantitas potest esse terminus augmentationis et diminutionis.

Item: Motus est passio mobilis. Tunc sic: scientia realis habet subiectum reale et passionem realem; scientia naturalis quae 10 considerat de mobili tanquam de subiecto et motu tanquam passione est realis; igitur etc. Sed passio realis distinguitur a subiecto realiter, igitur etc.

Item, secundum Philosophum, VIII *Physicorum*²: Motus localis est perfectissimus inter omnes motus. Sed si non 15 distinguitur a termino, est imperfectissimus, quia eius terminus est unus respectus de genere 'ubi' qui est imperfectior quolibet absoluto.

1-4 Item... non] Item, ad eundem terminum possunt esse incompossibles motus, scilicet circularis et rectus. Et ille non B 3 et^{1]}] motus add. DFGZ || motus² om. EG 6 et minus intenso] ad minus intensem DFGZ, albo add. C, ad minus intensem add. E 6-7 puta... remissum om. E 9 Tunc] Et Z 9-10 realis... scientia in imo f. G, om. (hom.) DF 10 realem] Cum add. Z 11 et] in add. F, de add. GZ || tanquam²] de add. BGZ 12-13 igitur... etc.] sequitur quod distinguitur FGZ, sed corr. G, quia passio distinguitur realiter a subiecto add. Z || Sed... etc. om. (hom.) DE || realis... realiter] realiter distinguitur a subiecto G 15 perfectissimus] motus add. DFGZ 17 qui] quae G || quolibet] omni BEG

¹ Loco «Similiter... diminutionis» (lin. 4-8) codex B habet: «Item, eadem albedo potest esse terminus acquisitionis et diminutionis. Patet sic: albedo decem graduum augeatur ad duodecim gradus et iterum remittatur ad decem, vel remittatur ad septem et iterum augeatur ad decem gradus».

² Aristot., *Physica*, VIII, c. 7, tt. 58-59 (261a 18-28).

[SEX CONCLUSIONES INCEPTORIS DE MOTU]

Contra istam opinionem arguo ponendo sex conclusiones. Quarum prima est quod motus alterationis non dicit aliquid positivum ultra res permanentes absolutas et respectivas, si ponantur respectus. Quod probatur sic: quia si distinguitur a termino alterationis, aut igitur est in genere qualitatis aut quantitatis. Non qualitatis, quia in nulla eius specie. Patet discurrendo per singulas eius species¹. Similiter, Deus de potentia sua absoluta potest facere unam qualitatem sine omni alia qualitate successive partem post partem. Et hoc non potest facere sine motu, quia vere illud subiectum recipiens sic qualitatem esset alteratum, et tamen nihil absolutum recipit praeter qualitatem partibiliter receptam a Deo, igitur. Nec est in genere quantitatis, patet discurrendo per omnes eius species. Quia nec est continua nec discreta. Non continua, quia nec linea nec superficies nec corpus nec tempus nec locus, [nec discreta², quia] nec numerus nec oratio.

Item, habitus intellectuales possunt augeri, sed eorum augmentatio est alteratio; et tamen in eis non est quantitas de genere quantitatis nec in anima.

2 ponendo] probando C	7 eius specie] specie est DF	8 discurrendo] distinguendo
do E singulas] omnes FGZ	10 qualitate] quantitate D, om. FGZ successive partem] s.	2] s. per p. B, successione partis FG
per p. B, successione partis FG	11 subiectum] quantum D sic] illam FZ	13 partibili-
per p. B, successione partis FG	acceptam BEG, inductam Z	14 discurrendo] distinguendo E
per p. B, successione partis FG	15 discreta] distincta E	16 nec tempus om. E nec
discreta, quia A, om. reliqui	18 augeri] augmentari FZ	20 nec in anima] cum sint in
		anima Z, om. BG

¹ De speciebus qualitatis cf. Guillelmus de Ockham, *Expositio in librum Praedicamentorum Aristotelis*, cap. 14 (*Opera Philosophica II*, ed. G. Gál, St. Bonaventure, N. Y., 1978, 268-88). ² Cf. idem, ibidem, cap. 10, § 2: «Dicit igitur quod quantitas discreta dividitur in numerum et orationem, sed quantitas continua dividitur in lineam, superficiem et corpus; et similiter praeter illas quantitates locus et tempus sunt quantitates continuae» (p. 204).

Secunda conclusio est quod motus a augmentationis non distinguitur realiter a rebus permanentibus. Quia si sic, aut ille motus est in genere quantitatis aut qualitatis. Non qualitatis, quia potest aliquid adquirere quantitatem sine omni qualitate, saltem per potentiam Dei. Si in genere quantitatis, 5 igitur est idem cum quantitate quae terminat motum, quia si esset quantitas discreta, non posset Deus facere unum individuum quantitatis sine alio, quod est falsum.

Tertia conclusio est quod motus localis non distinguitur a rebus permanentibus. Quia motus non est perfectior termino motus, 10 igitur cum terminus motus localis sit 'ubi', motus localis non dicit aliquid absolutum super terminum et res permanentes.

Quarta conclusio est quod motus non est aliquid absolutum existens in genere per reductionem. Et probatur sic: omne absolutum positivum existens in genere per reductionem est intrinsecum alicui existenti in genere per se sine quo aliud in genere esse non potest. Patet enim istud universaliter de materia et forma [et specie et differentia], de puncto et unitate, quae omnia sunt in genere per reductionem. Non enim 15 compositum est per se in genere sine materia et forma, nec species sine differentia nec numerus sine unitate nec linea sine puncto. Sed accipio minorem, quod motus non est pars essentialis nec aliquid intrinsecum alicui existenti per se in genere, quia non potest esse intrinsecum nisi vel termino vel mobili. Et patet quod 20 utrumque potest esse sine motu, igitur motus non est in genere per reductionem.

2 permanentibus] realiter add. Z 10 permanentibus] ut absolutum add. B 11-12 igitur... localis] 'ubi' est terminus motus localis, et tamen B 12 dicit] distinguit C 15-17 Et... reductionem] quia illud non est in genere per reductionem quod non (mg.) A 16 positivum] productum E 19 et specie et differentia E, om. reliqui 19-21 de... forma BEGK, om. (hom.) ACDFZ 20 quae] quia B 20-21 Non... forma] Sed motus non sic, ergo etc. B 21-22 nec... puncto] de specie et differentia de numero et unitate G 22 sine differentia] nec substantia D || puncto] esse possunt add. A 23 minorem] scilicet add. Z || pars] per se D 24 intrinsecum] alicui add. FGZ 25 vel^l om. BG

Item, quod illud quod est in genere per reductionem est alicui exsistenti per se in genere intrinsecum probatur, quia si non, non potest assignari ratio quare unum est magis in genere quam aliud. Quod autem non potest dari alia ratio patet, quia 5 imperfectio non impedit. Patet, quia nigredo licet sit imperfectior albedine, tamen ita est nigredo in genere per se sicut albedo. Igitur non est aliqua ratio nisi quia est essentiale et intrinsecum alicui exsistenti per se in genere.

Si dicas quod est in genere per reductionem quia est 10 via¹, contra: generatio est via ad substantiam, et tamen est in genere qualitatis per se, igitur eodem modo in proposito. Et hoc dico secundum opinionem eorum qui ponunt quod mutatio distinguitur sicut res absoluta a termino, vel est respectus in genere respectivo secundum alios².

15 Quinta conclusio est quod motus generaliter non dicit aliquid absolutum super omnes res permanentes. Quod probatur, quia omne absolutum prius duratione alio absolu- luto potest per potentiam divinam conservari in esse perpetuum sine omni alio absoluto, quia non plus includit contradictionem 20 conservari sine alio quam creari. Sed motus est prior duratione termino, igitur si dicat aliquid absolutum super terminum et alias res permanentes, posset motus protrahi in infinitum et nunquam devenire ad terminum.

Si dicas quod licet motus posset continuari sine termino

1 Item] Maior scilicet G 1-2 Item... intrinsecum] Maior B 1 quod!] quia A
 2 probatur om. CE 2-3 si non] alias Z, tunc add. B 3 non² om. C 3-4 non²... non
 om. (hom.) D 3 ratio om. ACEF 4 Quod autem] quia BE || patet] probo C, om. ABE
 5 impedit] quod add. E || licet] quamvis C 7 aliqua] alia DFG 9 quod] motus add. DFZ
 12 eorum qui ponunt] illorum qui ponunt BG 13 respectus] et add. E 14 alios] ali-
 quod DF 17 Quod om. FGZ || omne] unum A 18 conservari] observari E || esse] in
 add. E || perpetuum] perpetuo GZ 19 omni] illo B, om. E 20 sine... creari] conservari in
 esse perpetuo sine alio absoluto Z 22 protrahi] et protrahi add. E 23 devenire] deveni-
 ret DFZ, deveniretur E, venire G 24 licet] ly A, om. DFG || sine] omni add. BE

¹ Vide supra, p. 101, notam 2.

² Cf. supra, p. 100, lin. 7-8.

ultimo, non tamen sine termino medio, *c o n t r a:* si terminus motus localis sit paries modicum distans, sequitur quod motus in infinitum duraret, et tamen nunquam mobile perveniret ad partem, sine aliquo reditu¹.

S i d i c a s quod non est inconveniens, posito quod mobile moveatur super partes spatii eiusdem proportionis². Exemplum: si aliquod corpus magnum dividatur in infinitum et semper quod aufertur apponatur alteri parti vel parvo corpori, semper erit divisio ex una parte et additio ex alia, et tamen corpus parvum nunquam attinget ad corpus maius. Sic in proposito, potest semper moveri et nunquam attingere terminum:

C o n t r a: secundum Philosopham, III. *Physicorum*², omne finitum per ablationem alicuius finiti tandem consumitur. Cum igitur illud spatium sit finitum et mobile movetur secundum partes eiusdem quantitatis, non proportionis sicut tu accipis, 15 igitur mobile necessario attingit terminum nisi redeat citra terminum.

S i d i c a s quod maior rationis principalis vera est in permanentibus, non in successivis; et similiter potest dici quod successivum est in genere per reductionem, et tamen non est in 20 trinsecum alicui exsistenti per se in genere, et ideo dictum illud

2 modicum] medius E 3 perveniret] deveniret C, veniret E 4 sine... reditu]
et hoc etiam sine aliqua retrogradatione add. BL 5 est] aliquod add. FZ 6 proportionis]
et non eiusdem quantitatis add. B || Exemplum] sicut FGZ 6-11 Exemplum... terminum]
motu semper minus et minus veloci proportionaliter ad partes minores et minores secundum eandem proportionem et non secundum eandem quantitatem L 9 alia] altera Z
9-10 parvum... maius] magnum nunquam attingeret terminum B 11 et] tamen add. C
12 Contra] arguit iste add. L || III] I ABCDE 13 alicuius om. FGZ || finiti] multotiens fac-
tam add. FG 14 et om. DFG || et... movetur] ponatur quod moveatur B 14-15 secun-
dum] super E 16 necessario] non E 19 non] autem add. Z

¹ Seu etiam si non rediret. Cf. infra, lin. 16-17. ² Cf. Averroes, *In Aristot. Physicam*, III, t. 59 (ed. Iuntina, IV, f. 53r); Guillelmus de Ockham, *Expositio in libros Physicorum Aristotelis*, III, t. 59 (*Opera Philosophica* IV, ed. V. Richter et G. Leibold, sub prelo). ² Aristot., *Physica*, III, c. 6, t. 59 (206b 11-12).

de eo quod est in genere per reductionem habet veritatem in permanentibus, contra: sic instare non est nisi instare in proposito, quod nihil est.

Item, nullius rei absolutae exsistentiae repugnat exsistentia alterius rei absolutae in rerum natura, licet sibi repugnet in subiecto eodem. Exemplum: licet albedini existenti in isto subiecto repugnet nigredo in eodem subiecto, non tamen sibi repugnat ut secum coexsistat in rerum natura in alio subiecto. Sed exsistentiae unius partis motus repugnat exsistentia alterius partis non tantum in eodem subiecto sed etiam in rerum natura, quia aliter non esset una pars prior alia duratione. Igitur in parte priori non est aliquid absolutum distinctum ab illo quod est in parte posteriori, quia si esset, posset manere cum parte posteriori. Igitur ultra terminum motus et alias res permanentes nihil positivum dicit motus.

Si dic a s quod maior non est vera in successivis, contra: quando aliqua multa sunt eiusdem rationis, si non est contradictio quod aliqua sint simul in rerum natura, nec est contradictio quod omnia sint simul in rerum natura, quia eadem ratio est de omnibus et de aliquibus. Sed accipiantur duae dealbationes in diversis subiectis: illae dealbationes sunt eiusdem rationis secundum totum et partes. Sed duae partes illarum dealbationum possunt simul exsistere, patet de se. Et hoc quia pars unius distin-

2 permanentibus] Sed add. ABCD 2-3 contra... est] Sed responsio aestimo nulla est sed nec esse posset ut tibi patet L 2 sic] sicut C || instare¹] instantia A, instarem E || non... instare² om. E 4 nullius... exsistentiae corr. in nulli rei absolute existenti E || existentiae] exscente DF || existentia] ex natura D, coexistentia Z 5 rei] termini E || rerum] ipsa A, om. CD || sibi] forte B, om. E 8 secum] sibi BCG 9 existentia] coexistentia Z || partis om. BE 13 si] ita add. FGZ 14 terminum motus] terminum AZ, terminos motus B, motum F, mobile G om. D || res] absolutas add. G 16 non om. GL 17-18 si... quod] sed... quia D 20 de² om. ABCDF || Sed] si CE || dealbationes] albedines BE, distinctae albedines FZ, partes albedinis G 21 dealbationes] duae albedines EFG || rationis] rei A 21-22 secundum... partes om. D 22 et] ad G || illarum] earum CE || dealbationum] albedinum B, duarum albedinum EF, duarum dealbedinum G, sed mg. dealbationum G, secundarum albedinum Z 23 unius] albedinis add. BF, dealbationis (corr. ex albedinis) add. G, dealbationis add. Z

guitur realiter et absolute a parte alterius. Igitur eodem modo possunt duae partes unius dealbationis simul exsistere, supposito quod dealbatio dicat rem absolutam distinctam ab omnibus permanentibus, et sic omnes partes motus possunt simul esse.

Item, motus est idem cum termino suo sicut mutatio cum suo. Sed mutatio nihil absolutum dicit distinctum a termino suo, 5 igitur nec motus. Assumptum patet, quia quando medium illuminatur nihil absolutum sibi advenit nisi lumen quod terminat mutationem, et tamen medium vere mutatur. Similiter quando materia recipit per generationem formam substantialem, non recipit aliquid absolutum per generationem nisi tantum formam substantialem quae terminat generationem, et tamen vere mutatur materia. Igitur mutatio non est aliquid absolutum ultra suum terminum, 10 igitur nec motus.

S i d i c a s quod licet mutatio subita quae non est terminus motus non dicat aliquid absolutum aliud a termino, tamen mutatio quae est terminus motus bene dicit aliquid absolutum, c o n t r a: non videtur maior ratio de una mutatione quare dicit absolutum quam de alia. Quia quando aliquid dealbatur non advenit ei aliquid distinctum ab albedine, sicut nec quando medium illuminatur advenit ei aliquid distinctum a lumine; maxime cum illud absolutum — si poneretur — non posset poni in alio genere 20 a genere in quo ponitur terminus ad quem, sicut patet discurrendo.

Sexta¹ conclusio est quod motus non dicit aliquid

1 alterius] albedinis add. B 2 supposito] supponendo ADE 5 cum²] termino add. C

6 Sed... suo om. (hom.) D 7 Assumptum] primum add. AE 10-12 non... substantialem om. (hom.) C 13 non... aliquid] nihil dicit E 15 licet om. EZ 16 aliud om. BD
17 bene] unde DF 18-19 absolutum] aliquid E, aliquid absolutum FGZ 20 ci] sibi DE || aliquid] aliquod absolutum G 20-21 illuminatur] non add. E 21 advenit] venit E || ci om. EG

¹ Loco «Sexta... permanentes» (p. 112, lin. 27) codex L haec habet:
«Sexta conclusio est quod motus non dicit aliquid respectivum ultra res permanentes. Et hanc probat, sed responsionem (rōm) habes in Lectura Norvicensi. Ideo finaliter tenet iste quod nec motus nec mutatio si-

respectivum ultra res permanentes. Probatur, quia quaero: in quo ille respectus fundatur? Non in motore, quia tunc omne movens moveretur, quia omne fundamentum in creaturis denominatur a respectu fundato in illo, sicut album a similitudine. Nec fundatur in termino a quo, nec in termino ad quem, nec in tempore, quia nullum istorum movetur. Nec fundatur in re mota, quia ille respectus, si sit realis, credo quod habet aliquem terminum. Non terminum a quo, quia non semper est terminus a quo quando motus est. Nec habet terminum ad quem, quia ille aliquando est purum nihil et pura negatio; patet hoc in motu deperditivo, puta diminutione. Similiter respectus subiecti receptivi ad formam receptam potest permanere etsi nullus motus sit, ut patet de respectu unionis. Igitur non est aliquis talis respectus qui sit de ratione motus ultra respectus permanentes et absoluta permanentia, quia omnis respectus subiecti potest manere non exsistentente motu, sive [sit] subiecti ad formam sive sit ad agens, igitur etc.

Item, Deus potest successive calefacere lignum sicut ignis, et ita per verum motum. Et tamen posito hoc, nullus esset respectus — nec subiecti ad Deum nec caloris, si omnes eius partes simul manent — quin possit diu manere.

Aliter dicitur ad praedicta quod respectus unius partis formae,

1-2 in... quia *om.* D 2 motore] movente AE || *omne*] ille ABC 3 moveretur] moveret AC 6-7 ille... realis] si sit respectus realis E 7 credo quod] credo DFG, *om.* CE
7-8 Non terminum *om.* E 8 non] nihil C 9 Nec] quia non G || *habet om.* BC || quia]
et A || aliquando] quandoque G 10 puta] et in B, de *add.* E 11 Similiter] Item B, Si sit
E || subiecti] scilicet *add.* E 12 permanere] manere CEZ || etsi] si E, etiam si Z 13 re-
spectus] res DE 14 respectus permanentes et *om.* H 14-24 (p. 114) quia... negationes *om.* E
15 sive *om.* AGZ || sit B, *trp. p.* subiecti (*lin.* 16) AH, *om.* reliqui 16 sit] subiecti G 18 ve-
rum] unum C, oppositum D 19-20 si... manenant *exp.* B 20 quin... manere *om.* (*hom.*)
BFG || possit] pt *codd.*

gnificat aliquid positivum, absolutum vel respectivum, ultra res permanentes et partes rei permanentes praeteritas et futuras quod per motum adquiritur vel deperditur, sed bene ultra illas significat multas negationes et significat partes aliquas non esse vel nondum haberet vel non ulterius haberet, et sic de aliis ».

puta prioris, non potest manere cum respectu posterioris, quia sunt incompossibilis:

Contra: si maneat una pars formae cum alia, tunc necessario manebunt respectus illarum ad suas causas, quia aliter una albedo non maneret cum alia nisi illi respectus manerent.

5

[RESPONSIO FINALIS AUCTORIS]

Ideo dico aliter, secundum intentionem Philosophi, ut firmiter credo, primo de mutatione, secundo de motu. De primo dico quod mutatio nullam rem absolutam dicit aliam a rebus permanentibus, puta a termino et subiecto, sicut prius patet; nec respectivam ultra respectus permanentes. Hoc patet, quia ad mutationem veram non requiruntur plures respectus quam respectus inherentiae formae ad subiectum, si sit forma accidentalis; vel unionis, si sit substantialis; et respectus formae ad agens et respectus formae ad non-esse praecedens esse. Et isti requiruntur ex parte formae. Ex parte materiae, sive receptivi, requiritur respectus materiae ad formam et materiae ad efficiens. Et istis positis, sive forma fiat a Deo sive ab agente naturali, vere ponitur mutatio. Sed omnes isti respectus possunt manere quamdiu manet forma in materia — patet discurrendo — excepto respectu formae ad non-esse praecedens, quia ille non est realis eo quod suus terminus non est realis. Igitur mutatio non dicit aliquem respectum realem praeter respectus qui possunt permanere. Et istud est verum ponendo respectus.

Sed non ponendo respectus, tunc mutatio, sive accipiatur nomen sive conceptus, significat principaliter ipsam for-

1 quia] tunc add. D 4 manebunt] manebit AC 7 aliter] quod add. F || intentionem] opinionem D 11 respectus] res DFGZ 12 quam] quibus D, igitur Z, om. F
 14 sit] forma add. DF, formae add. Z 15 isti] ista A 16 formae] Sed add. D || materiae... receptivi] alia F || sive receptivi] si est respectivum Z 21 esse] ens G || praecedens] praecedentis AB 22 aliquem respectum] aliquam rem A 25 respectus om. BCDG
 26 ipsam] istam AC

mam et connotat non-esse praecedens et subiectum et agens, ita quod omnia ista sunt de eius significato totali. Et quando ista ponuntur, est mutatio; et quando non, non est. Et secundum istam viam mutatio componitur ex positivo et negativo, quia 5 dicit ipsam formam et negationem eius immediate praecedentem. Et non tantum illa — quia aliter forma creata sine omni subiecto mutaretur, quod falsum est, proprie loquendo de mutatione — sed dicit cum hoc subiectum. Et sic mutatio a parte rei nihil aliud est quam forma recepta in subiecto post eius non-esse, 10 ita quod ista tria sunt de significato mutationis: subiectum, forma, negatio praecedens. Et hoc dico n e g a n d o r e s p e c t u s.

Eodem modo dico de motu quod non dicit aliquid positivum absolutum vel respectivum ultra res permanentes, sed tantum dicit negationes ultra res permanentes. Primum patet, quia 15 motus nihil aliud est nisi receptio continua et successiva partis post partem alicuius formae divisibilis in infinitum. Sed illae partes continue et successive receptae possunt simul manere in omni motu, ita quod non est repugnantia quin simul maneant. Patet istud discurrendo per omnes motus. Nam in motu additio- 20 nis et augmentationis manifestum est quod partes priores manent cum posterioribus, quia augmentatio fit per unam additionem partis ad partem, sicut quando una pars aquae additur alteri. Et hoc indifferenter, sive sit augmentatio quantitatis vel qualitatis.

Similiter in motu locali, licet de facto unus locus vel 'ubi' 25 continue deperditur sicut aliud adquiritur, tamen de potentia Dei possunt omnia adquisita simul manere, quia Deus potest facere quod corpus moveatur localiter et quod semper quando adquirit

1 et connotat] et connotando F, connotando GHZ 3 est¹] et pominus G || est² om.
 FGZ || Et] Sed F 4 positivo et negativo] positivis et negativis F 5 eius om. BD
 6 omni] aliquo D 10 mutationis] scilicet add. Z 12 quod] quando C 13-14 sed...
 permanentes mg. G, om. (hom.) F 14 quia] res add. D 15 nisi] quam D 16 Sed] et Z
 17 receptae] receptivae A 19 in] omni add. D 19-20 additionis] alterationis GZ
 20 manifestum] verum C || priores] non add. C 21 unam om. BDGZ || additionem] unius
 add. Z 23 sive sit] sicut fit Z || vel] sive G 24 licet] sed AF, sed corr. F || locus] mo-
 tus B || vel ubi] sibi FG 25 aliud] alias continue FGZ 26 simul] sic D

novum locum retineat primum locum et secundum et sic deinceps, quia Deus potest facere idem corpus in diversis locis. Et hoc posito, tunc esset motus localis tantum adquisitivus non deperditivus.

Patet igitur quod omnes formae adquisitae per motum possunt simul manere et manent de facto quando est motus ad formam adquisitivus. Possunt etiam omnes respectus manere, quia nulla est pars prior; quia non potest dari prima pars formae adquisitae per motum, quia est divisibilis in infinitum. Aliter impossibile esset salvare continuam successionem in motu. Si tunc pars prior habeat respectum sive ad agens sive ad patiens, in adventu partis posterioris non corrumpitur aliquis respectus partis prioris sed simpliciter manet omnis talis respectus; et eodem modo de respectu partis posterioris, et sic in infinitum. Ita quod quidquid positivum est in motu, sive absolutum sive respectivum, potest simpliciter manere per totum motum et etiam post motum, in infinitum, per potentiam divinam.

Quod autem illa positiva absoluta et respectiva, si ponantur respectus, sufficient ad motum cum negationibus patet, quia istis positis et omnibus aliis circumscriptis potest poni motus. Nam posito quod forma adquiratur successive in aliquo, circumscripto omni alio positivo a partibus formae successive adquisitae et respectibus partium formae ad subiectum et ad agens — si ponantur respectus — adhuc necessario habebitur motus, et sine istis impossibile est habere motum. Igitur illa positiva sufficient ad motum, et per consequens patet quod motus nihil positivum vel respectivum dicit ultra res permanentes.

Quod autem ad motum requiratur negatio patet, quia motus

2 facere] ut add. Z || corpus] sit add. Z 3 posito] quod add. B 8 nulla.. prior]
quia si pars prior ACD, om. B 9 Aliter] enim add. Z 10 motu] loquamur igitur de
parte priori non de prima add. H 11 adventu] enim add. Z 12 aliquis] alias AC 13 de
om. BG 14-17 Ita... infinitum om. (hom.) D 20 quia istis] quantis D || omnibus] qui-
buscumque add. F 21 posito] ponere B || aliquo] successive add. G 26 patet om. FZ
28 motus] necessario add. FGZ

includit successionem. In omni autem successione parti priori coexistit negatio partis posterioris cuiuscumque. Et cum tales partes sint infinitae, quia forma adquisita per motum est divisibilis in infinitum, sequitur quod cum quacumque parte formae 5 adquisitae per motum coexistunt negationes infinitae. Et per tales negationes et affirmations salvatur successio in motu, quia illud proprio dicitur succedere quod primo non est et post est, et ideo dicitur immediate succedere. Exemplum: dicimus quod filius succedit patri quia pater est et filius non est, et post est filius, 10 et ideo sibi succedit. Et ista est intentio *Philosophi*, III *Physicorum*¹, ubi dicitur quod « motus est actus entis in potentia in quantum in potentia ». Per hoc quod dicit quod est ‘actus’, innuit illud quod est positivum in motu quod adquiritur ipsi mobili; sed per hoc quod dicit ‘in potentia’ etc., innuit negationem 15 partis sequentis sine tamen corruptione partis primae vel deperditione aliqua, sicut quando aer illuminatur recipit lumen sine deperditione alicuius positivi.

Item, *Commentator*, II *Physicorum*, commento 4²: « Motus est generatio partis post partem perfectionis ad quam 20 vadit ».

Item, V *Physicorum*, commento 48³: « Motus non est aliud nisi adquirere partem post partem ex illo ad quod est motus donec adquirat illud ad quod vadit, et tunc cessat motus ». Et dicit commento 54⁴ quod primo est una pars quietis et post alia; et quod 25 substantia motus est de genere quietis, et ideo quies non contra-

7 et²] vel C 7-9 et²... est¹ om. (*hom.*) B 8 dicitur] debet F 9 et¹] ipse add. G
 10 ista... Philosophi] ideo Philosophus dicit D 12 in quantum] secundum quod PGZ, est
 add. Z || Per hoc quod] Cum BL 14 sed] et Z || dicit] quod est add. Z 15 sequentis...
 partis om. (*hom.*) D || sine tamen] sed cum F || partis] sequentis add. B 19 perfectionis] illius
 add. BL 21 48] 5 BL 23 vadit] tendit FZ || dicit] Commentator add. CD 24-25 quod
 substantia] sic BFGZ 25 ideo] non C

¹ Aristot., *Physica*, III, c. 1, t. 6 (201a 10-11). ² Averroes, *In Aristot. Physicam*, III, t. 4 (ed. Iuntina, IV, f. 41r). ³ Idem, ibidem, V, t. 48 (f. 109r). ⁴ Idem, ibidem, t. 54 (f. 110v).

riatur motui. Hoc dico de quiete in termino ad quem, quia quies illa est ipsum positivum in motu, et ideo illa quies non est proprie privatio motus sed est eius perfectio, secundum *Commentatorem* in multis locis¹. Tamen potest quies dici privatio motus quantum ad negationes quas motus includit, quia quies in termino 'ad quem' dicit tantum illud positivum sive affirmativum quod est in motu sine negatione aliqua inclusa; motus autem dicit utrumque. Et quantum ad hoc opponuntur.

Item, *Commentator*, IV *Metaphysicae*, commento 28², dicit quod motus componitur ex ente et non-ente, affirmatione et negatione. Et dicitur ens propter formam quam habet et non-ens propter formam qua caret.

Ex istis omnibus patet quod motus componitur ex affirmati-
nibus, puta ex partibus adquisitis per motum et negationibus alia-
rum partium sequentium quae infinitae sunt. Ita quod hoc no-
men 'motus' vel conceptus eius significat formam continue et
successive adquisitam in aliquo subiecto et respectus ipsius formae
ad passum et ad agens et negationes omnium partium sequentium.
Ita quod omnia illa sunt de totali significato motus, p o n e n d o
r e s p e c t u s . Vel motus significat ipsam formam partibiliter
adquisitam, connotando negationes partium sequentium et sub-
iectum, et hoc n o n p o n n e n d o r e s p e c t u s . Et non
tantum connotat negationes quae sunt de essentia motus sed etiam
multas alias contradictiones, affirmaciones et negationes.

1 dico] igitur add. D 2 motu] non add. D 3-5 sed... motus¹ om. (hom.) D
4-5 privatio] perfectio G, privatio mg. (*altera lectio*) G 9 IV] V BG, sed corr. G 10 non-
ente] ex add. BGL 13 istis] his BG || quod] quia Z || motus om. AC 15 quae infinitae
sunt om. BF 15-18 hoc... sequentium om. ACD 17 ipsius] eius Z 18 sequentium]
quae infinitae sunt add. HZ 20 Vel] potest aliter dici quod add. BL || partibiliter Z, parti-
ter ACD, partialiter BFG 21-22 et subiectum] se invicem Z 23 essentia] esse D
24 alias om. FGZ

¹ Idem, ibidem. ² Averroes, *In Aristot. Metaph.*, IV, t. 28 (ed. Iun-
tina, VIII, f. 46v).

[INSTANTIAE CONTRA OPINIONEM PROPRIAM]

Contra¹ ista. Primo contra hoc quod ponitur quod motus includit essentialiter tanquam significatum totale multas contradictiones, puta affirmaciones et negationes. Quia nullum continuum componitur ex positivo et negativo ; sed motus est continuus, V *Physicorum*²; igitur etc.

Item, motus est simpliciter unus³; sed ex affirmatione et negatione non fit simpliciter unum; igitur etc.

Item, II *De anima*⁴, motus est sensibile commune. Igitur est vera res etiam ut distinguitur a termino etc. Confirmatur, quia motus non est sensibile commune ratione termini, quia terminus motus potest esse sensibile proprium, ut patet de motu dealbationis ubi terminus est sensibile proprium; nec ratione negationis, quia negatio non plus est sensibile commune quam proprium; igitur est sensibile commune ratione alicuius alterius positivi.

Item, V *Metaphysicae*⁵, motus est in genere quantitatis. Non

4-5 continuum] positivum FGZ, sed corr. G 5 ex] affirmativo sive add. C 9-11 est¹...
motus om. (hom.) B 10 vera] una CD || etiam ut] etiam nec F, nec etiam Z 17 in] de D

1 Ex instantiis quae hic sequuntur, in codice E una sola legitur, hac nota praemissa: « Sequentia argumenta ad quae respondet, non sunt scripta, quia non erant scripta in libro Willelm i, et ideo in respondendo potest homo videre argumenta. Sed unum argumentum est hic, et incipit: Sicut tu arguis de affirmationibus etc., arguo eodem modo de negationibus, quia si duae negationes possunt simul coexistere, et omnes. Sed negatio in uno motu potest coexistere [cum negatione] alterius in alio motu, igitur duae negationes eiusdem motus possunt simul coexistere. Si duae, sequitur quod omnes. Et sic omnes partes motus possunt simul esse quo ad affirmaciones et negationes. Quod tu negas ». Vide p. 119, lin. 8-14. In codice E singulis responsionibus praemittuntur obiectiones supra omissae, sed in forma breviori et pluribus mutatis. Vide Appendicem (p. 475). 2 Aristot., *Physica*, V, c. 4, t. 39 (228a 20-22). 3 Idem, ibidem. 4 Aristot., *De anima*, II, c. 6, t. 64 (418a 17-20). 5 Aristot., *Metaph.*, V, c. 13, t. 18 (1020a 28-32).

ratione termini, quia terminus est aliquando qualitas; patet in alteratione. Nec ratione negationis, quia secundum Augustinum, V *De Trinitate*¹, negatio est in eodem genere cum suo positivo, ergo est in genere quantitatis ratione alicuius alterius.

Item, Commentator, IV *Physicorum*, commento 35², motus dividitur in velocitatem et tarditatem sicut in passiones. Sed non sunt passiones motus ratione terminorum nec negationum, 5 igitur ratione alicuius alterius positivi.

Item, motus est passio realis corporis mobilis in scientia reali quia naturali; 10 igitur in essentia sua non includit negationem.

Item, motus est fluxus formae secundum Commentatorem, III *Physicorum*³. Sed fluxus formae differt a forma fluente. Igitur cum forma fluens includat affirmationem et negationem, fluxus includit aliquid aliud.

Item, esse in potentia, [successio] et immediatio competunt motui; sed illa non competunt termino motus nec negationibus; 15 igitur etc.

Item, forma quae ab agente naturali inducitur per motum, potest per potentiam divinam induci in instanti, et tunc est tota realitas motus et nulla negatio, 20 igitur negatio non est de essentia motus. Vel si sint ibi negationes, tunc erit motus in instanti, quod est impossibile.

Item, auctoritates adductae non sunt ad propositum. Prima⁴

1 qualitas] ut add. FGZ 3 V] I A, VII BFGZ 4 ratione] respectu FZ 5 IV] VII FGZ, IV mg. G 7-8 ratione... ratione] respectu... respectu AC 8 igitur] hoc est add. FGZ || alterius om. AFZ 9-10 in... naturali] tam in scientia reali quam in naturali D 10 negationem] aliquam add. FGZ 12 III] II AB 13 Igitur] Sed FG || affirmationem et negationem] affirmativum et negativum, sequitur quod add. G 14 includit] concludit A, etiam add. Z 15-17 Item... etc. mg. B, om. FG 15 successio B, om. reliqui 16 motui... competit om. (hom.) B 21 sint] sunt FGZ

1 August., *De Trinit.*, V, c. 7, n. 8 (PL 42, 915s.). 2 Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, tt. 96 et 129 (ed. Iuntina, IV, 82r, 92v). 3 Cf. Averroes, *In Aristot. Physicam*, III, t. 17 (ed. Iuntina, IV, f. 43v). 4 Vide supra, p. 114, notam 2.

non, quia quando dicitur quod motus componitur ex ente et non-ente, immediate dicit quod motus est medium inter ens et non-ens, igitur includit aliquid praeter ens et non-ens.

[Item, motus est via ad terminum, ut dicit *Commentator*¹; sed via distinguitur a termino.]

Item, actio et passio fundantur in motu. Sed tantam entitatem includit fundamentum sicut illud quod fundatur; cum igitur actio et passio non includant negationem, igitur nec motus.

Item, contra hoc quod ponitur quod mutatio non dicit aliquid ultra res permanentes²: quia ex hoc sequitur quod semper manente re manebit mutatio; igitur in quiete includitur mutatio, quod falsum est.

Item, III *Physicorum*³ definitur motus ut est communis mutationi, quando dicitur quod 'est actus entis in potentia' etc.; sed nulla res permanens est actus etc.; igitur mutatio dicit aliquid ultra res permanentes.

Item, contra hoc quod dicitur quod est aliquis motus per quem nihil deperditur⁴: quia secundum *Philosophum* generatio unius est corruptio alterius⁵; igitur in omni motu aliquid adquiritur et aliquid deperditur.

Item, V *Physicorum*⁶: Omnis motus est a contrario in contrarium. Patet, quia album non fit ex quolibet non-albo, I *Physi-*

1 dicitur] Philosophus dicit D 1-2 non-ente immediate] negatione G 4-5 Item... termino Z, *mg.* B, Sed (!) ratio quae solvitur hic est ista: via distinguitur a termino viae, sed motus via in ens IV Metaphysicae, ergo etc. E, Sed contra: via positive differt a termino, sed motus, mutatio vel generatio est via ad formam, ergo positive differt a termino L, igitur includit aliquam entitatem et non solum negationem *add.* Z, *om. reliqui* 8 motus] includet *add.* FG, includit *add.* Z 11 manebit] remanebit ABE, permanebit G 14-15 *sed...* etc. *om. (hom.)* D 15 actus] entis *add.* C 21 a] de Z 21-22 contrario in contrarium] contradictio- nis contradictorium F 22 fit] potest fieri D 22-1 (p. 118) I *Physicorum* *del.* (?) C

1 Averroes, *In Aristot. Physicam*, V, t. 9 (ed. Iuntina, IV, f. 41r).

2 Supra, pp. 110s. 3 Vide supra, p. 113, notam 1. 4 Supra, pp. 111s.

5 Aristot., *Metaph.*, II, c. 2, t. 7 (994b 5-6); *De gener. et corrupt.*, I, c. 3, t. 17 (318a 23-25). 6 Aristot., *Physica*, V, c. 2, t. 19 (226b 2-3).

*corum*¹, sed ex nigro. Igitur termini motus sunt incompossibles, igitur si unus terminus motus adquiritur, aliis deperditur.

Item, contra hoc quod ponitur quod motus non est in genere per reductionem² quia non est intrinsecum alicui exsistenti per se in genere: quia negatio est in eodem genere cum sua affirmatione, secundum Augustinum³, et tamen non est aliquid intrinsecum alicui exsistenti per se in genere.⁵

Item, album est in genere qualitatis per reductionem, et tamen non est intrinsecum alicui exsistenti per se in genere. Probatur, quia si esset, hoc non esset nisi album. Sed hoc est falsum.¹⁰ Probatur, quia potest albedo per potentiam divinam exsistere sine subiecto, et tunc non est album. Quod non esset verum si album esset intrinsecum albedini, quia nihil exsistit sine eo quod est sibi intrinsecum.

Item, III *Physicorum*⁴, et in multis locis, motus est in tribus generibus. Et est in eodem genere cum termino ad quem, sed non per se, secundum te, quia includit negationem quae non potest esse proprie in aliquo genere. Igitur per reductionem. Et sic habetur propositum.¹⁵

Item, genus et differentia ex quibus componitur definitio sunt in genere, ita quod genus est per se in genere, et differentia per reductionem, tamen neutrum est intrinsecum definito, quia ens rationis non est intrinsecum enti reali.²⁰

² adquiritur] terminus motus add. D || deperditur] Et haec non si solum esset forma parabiliter add. L 4-5 per... generi¹. om. (hom.) D 4 quia] propter hoc quod D 5 sua om. BG 7 generi] ergo etc. add. Z 9 est] aliquid add. F. aliquod add. G 10-11 quia... Probatur om. (hom.) D 10 si] hoc add. Z || album] albedini GZ 13-14 quia... intrinsecum om. B 15 et... locis om. FGZ 16 eodem om. ACDZ || cum] suo add. Z || sed] licet ADZ 17 non¹ om. C || secundum te] sed D || te] se F || quia] quod AD 23 est] ens add. D

¹ Cf. Aristot., *Physica*, I, c. 6, t. 50 (189a 17-20). ² Supra, pp. 104s.
³ Vide supra, p. 116, notam 1. ⁴ Aristot., *Physica*, III, c. 1, tt. 3-5; V, c. 1, t. 9 (200b 25 - 201a 9; 225a 34 - 225b 9). Cf. Ockham, *Expositio in librum Praedicamentorum Aristotelis*, cap. 16 (OPh II, 301).

Item, contra rationes: videtur quod non probant. Prima¹ non, quia eodem modo arguo contra te: omne absolutum prius secundum durationem alio absoluto potest continuari et conservari in infinitum sine alio absoluto. Sed motus, per te², est prior 5 termino duratione et dicit aliquid absolutum, saltem quantum ad positivum in eo. Igitur potest aliquid moveri motu recto in infinitum et nunquam attingere terminum.

Similiter, secunda ratio concludit contra te, quia sicut tu arguis de affirmationibus³, arguo ego de negationibus. Quia si 10 duae negationes possunt simul exsistere, et omnes; sed negatio in uno motu potest coexistere alteri in alio motu, igitur duae negationes eiusdem motus possunt simul exsistere. Et si duae, sequitur quod omnes. Et sic omnes partes motus possunt esse simul quoad affirmaciones et negationes, quod tu negas.

15

[SOLUTIO INSTANTIARUM]

Ad primum istorum⁴ dico quod aliqua est continuatio quae est aliquorum facientium per se unum, quo modo partes lineae continuantur ad invicem, et talis non est in motu nec in aliquo successivo. Alia est continuatio quando unum succedit alteri sine 20 medio, et talis continuatio requiritur necessario in motu et nulla alia. Talia autem successiva sunt in duplice genere, quia aliquando successiva non possunt simul manere naturaliter, licet possint per

2 arguo] arguitur D 4 sine] omni add. Z || alio om. C 6 recto] finito BG
 8 Similiter] Sequitur C || ratio] non F || quia] arguo add. ACDFG 9 affirmationibus] ita add. BCG || arguo] argue B, om. C || ego] sic D, enim F, om. BGZ || Quia] et B 10 negationes] non add. M 11 potest... motu² om. (hom.) B || coexistere] existere AD || alteri] alii G
 11-12 negationes] quae sunt add. B 12 existere] coexistere BGL 13 esse] existere C
 14 quoad om. AC 16-18 continuatio... continuantur] contradic... contrariantur C
 16-17 quae est om. CD 19 unum] aliquid E 20 nulla] non FGZ 21 successiva] succendentia BC (*etiam infra*)

¹ Supra, p. 105, lin. 15-23. ² Ibidem, lin. 20. ³ Supra, pp. 110-114. Cf. etiam supra, p. 115, nota 1. ⁴ Supra, p. 115, lin. 2.

potentiam divinam, sicut est in motu locali. Aliquando successiva possunt simul manere [naturaliter], sicut patet in alteratione et augmentatione.

Loquendo de primis succendentibus, tunc est motus continuus quando nullum eorum potest coexistere duobus contradictoriis sibi invicem succendentibus, et hoc non tantum loquendo de contradictoriis intrinsecis motui quae sunt de ratione motus sed etiam de extrinsecis. Exemplum: ad hoc quod aliquid moveatur localiter continue, requiritur quod 'ubi' non tantum non coexistat cum affirmatione et negatione alterius 'ubi' naturaliter — quia contradictio est quod 'ubi' iam acquisitum coexistat simul cum affirmatione et negatione alterius 'ubi' — sed requiritur quod illud 'ubi' non coexistat, dico naturaliter, aliis contradictoriis sibi continue succendentibus, puta cum istis 'rex sedet', 'rex non sedet', vel cum istis 'Sortes est', 'Sortes non est'. Si enim utrumque istorum potest verificari manente eodem 'ubi' naturaliter, tunc non est motus localis continuus, sed necessario est quies intercepta. Sed si unum praedictorum contradictiorum verificatur cum uno 'ubi' et aliud cum alio 'ubi', et contradictoria sibi continue succedant ita quod statim unum succedit alteri, tunc necessario est motus continuus. Secus est si illa contradictoria non continue sibi succedant, quia si unum contradictiorum maneat per tempus, puta quod 'rex sedet', potest tunc mobile habere unum 'ubi', et post quiescere, et tertio adquirere aliud 'ubi'. Et tunc

2 naturaliter L, om. reliqui 4 succendentibus] successionibus B, succe-bus CF, successi-vis GZ 6-7 sibi... contradictoriis om. (hom.) E 7 ratione] respectu E || etiam om. ABCE
8 aliquid] aliquis DFGZ 9 quod] unum add. E || non² BE, om. reliqui || coexistat] existat ACDF, simul add. Z 10-12 naturaliter... ubi om. (hom.) C 11 coexistat] existat DFZ, existit G || simul] simpliciter G 13 dico om. BGZ || naturaliter] duobus add. A, cum add. Z 15 est... est] sedet... sedet D 16 potest verificari] verificatur BG || manente] me-te CD || tunc om. DFZ || continuus] eius Z 17-18 est²... intercepta] quies intercipit E
19 cum¹] de FZ || contradictoria] contradictio E 20 succedant] procedant, succedens E,
succedunt G 22 contradictionum] contradictionum E 23-1 (p. 121) potest... sedet om.
(hom.) F 23 unum] ultimum BG 24 et¹] tunc add. Z

aliud contradictorium potest succedere, puta 'rex non sedet', tamen ille motus non est continuus, quia quies intercipiatur.

Ideo ad hoc quod continuatio praedicto modo salvetur, oportet quod contradictoria continue sibi succedant. Et tunc potest 5 praedicto modo salvari, naturaliter dico, quia tunc est ibi non tantum motus adquisitivus sed deperditivus. Et est idem motus localis, quia motus localis componitur ex omnibus 'ubi' adquisitis, ponendo tales respectus, et negationibus eorum. Nunc autem naturaliter sicut adquiritur unum 'ubi', ita deper- 10 ditur aliud, quorum utrumque est aliquid positivum illius motus. Et sicut adquiritur unum 'ubi', deperditur sua negatio; ita sicut deperditur primum 'ubi' adquiritur sua negatio, quae negationes sunt etiam de ratione motus, ita quod motus ille ex utraque parte est adquisitivus et deperditivus. Nam acquirendo se- 15 cundum 'ubi' adquirit positivum et perdit negativum, et perdendo primum 'ubi' perdit positivum et adquirit negativum.

Sed supernaturaliter loquendo potest Deus facere idem cor- 20 pus in multis locis. Et tunc mobile habens primum 'ubi' posset adquirere secundum et tertium et sic deinceps, et non perdere primum. Et tunc esset ille motus tantum adquisitivus et non de- 25 perditivus respectu affirmationum. Sed respectu negationum es- set deperditivus, quia licet 'ubi' vel loca successive adquisita ma- neant, tamen negationes non manent, sed potius suo modo cor- rumpuntur. Et si sic ponatur per potentiam divinam, tunc est continua in motu locali accipienda sicut in alteratione vel augmentatione.

Si loquamur de succendentibus quae possunt simul manere

1 aliud] ubi add. Z || puta] scilicet add. D 1-2 tamen] et tunc A, tunc Z 2 quies] quieta Z 5 dico] continuatio BFGZ || quia] quod CE 6 sed] etiam add. Z 7-8 adqui-
sitis] et respectibus add. G 9-11 ita... ubi om. (hom.) D 11 ubi] ita add. BZ 12 sicut] cum BFGZ 12 ubi... negatio om. D || quae] quia E 13 ratione] re D 15 adquirit... per-
dit] adquiritur... perditur (deperditur E) DE || perdit] deperdit Z || et²] in F 17 idem]
unum BG 19 perdere] deperdere DE 22 successive] successiva G 23 tamen]
attamen Z || modo] motu Z 24 sic] ergo add. B 25 continua] continuatio E
27 Si] autem add. BG : succendentibus] successivis BGHLZ

naturaliter, sicut est in alteratione et augmentatione, tunc est motus continuus naturaliter quando sunt duo contradictoria extrinseca sibi continue succendentia, coexistentia motui, puta 'rex sedet', 'rex non sedet'. Et [si] secundum non verificatur nec coexistit pluribus partibus formae adquisitae per motum, tunc non est ⁵ motus continuus sed necessario quies intercipitur. Exemplum: si enim ista contradictoria 'rex sedet', 'rex non sedet' continue sibi succedant, et aliquis habeat aliquam partem albedinis quando ista verificatur 'rex sedet', si aliud contradictorium 'rex non sedet' continue succedens non verificatur nec coexistat pluribus partibus albedinis quam primum contradictorium, tunc non est alteratio continua sed est quies intercepta. Cuius ratio est quia iste motus est tantum adquisitus quo ad positiva, et extrema contradictionis continue succendentia non possunt verificari in eodem instanti sed pro diversis. Si igitur in secundo instanti, quando verificatur secundum contradictorium, non esset plus de albedine quam in primo, tunc in secundo non esset alteratio, quia nihil plus tunc adquiritur quam prius, et per consequens tunc est quies. Sed quamvis ille motus sit adquisitus tantum respectu affirmationum, tamen respectu negationum est deperditivus, quia sicut ²⁰ affirmations continue adquiruntur et manent simul, sic negationes affirmationum continue perduntur.

Et si quaeras quid est de ratione motus praecise: aut quaeris de quid nominis aut quid rei. Si secundo modo, tunc dico quod motus praecise includit partem formae ad- ²⁵

1-2 sicut... naturaliter *mg.* E, *om. (hom.)* FZ 3 sibi] motui E || coexistentia *om.* ACDE || motui] motu C, *om.* E 4 rex non sedet *om.* ACD 4-5 coexistit] nisi coexistat add. BEFGZ 5 motum] quam primum. Et si non coexistat pluribus partibus formae adquisitae per motum add. GH 6 quies] quiete Z 8 aliquis] aliquid AF 9 si] et EFZ, corr. ex si E 10 continua] sibi add. FZ || nec] nisi F 12 quies] quiete Z 13 et] sed Z 14 succendentia] successiva DE 15 instanti¹] subiecto B || sed] quando si D || sed... instanti² *mg.* E, *om.* L || diversis] subiectis add. A, significatis add. D || Si... instanti²] in secundo instanti AD || instanti²] subiecto B 17 primo] instanti add. G || nihil] non D 21 affirmatio-nes] tunc add. E || simul] ita add. G 22 perduntur] deperduntur FGZ 23 de ratione] ibi FGH || praecise] et quietis, Respondeo add. E, Respondeo add. Z 24 de *om.* BEG || aut] de add. FZ 25 partem] partes CE

quisitae per motum, et hoc quantum ad affirmaciones — n e g a n d o r e s p e c t u s — et negationes partium adquirendarum et negationem interceptionis quietis, ita quod omnia illa sunt de intraneitate motus. Et ipsis positis ponitur motus et istis de-
5 structis destruitur motus.

Ex hoc patet ad illam obiectionem si Deus causaret unam partem abedinis [in] una hora et aliam in alia et tertiam in tertia, ita quod esset quies intercepta semper inter duas partes, tunc sunt affirmaciones quae requiruntur ad motum, quia partes albedinis,
10 et negationes, quia semper cum parte priori coexsistit negatio partis posterioris. Et sic ibi sunt contradictiones, affirmaciones et negationes quae requiruntur ad motum, sed patet quod deficit negatio interceptionis quietis. Et si illa ponatur, tunc necessario est motus, quia si Deus creet successive et continue partes albe-
15 dinis in aliquo subiecto sine quiete intercepta, ita bene illud subiectum moveretur motu alterationis sicut si agens creatum causaret partes tali modo in aliquo subiecto, quia utrobique es-
sent omnia requisita, tam affirmativa quam negativa, ad essen-
tiā motus.

20 Si quaeras de q u i d n o m i n i s vel conceptus, dico quod hoc nomen 'motus' vel conceptus eius non tantum dicit praedicta quae sunt de essentia motus, sed cum hoc connotat negationem coexistendi cum duobus contradictoriis extrinsecis, quaecumque sint illa, dummodo sint continue succendentia. Et hoc diversimode
25 in motu locali et aliis motibus ad formam, ut s u p r a d i c t u m

1-2 negando] connotando Z 2 et negationes om. Z 2-3 adquirendarum] adqui-
sitarum Z 3 negationem] negationes BEFGZ, sed corr. G, negationis D || interceptionis] in-
terceptae G || ita quod] quod AD, quia CZ || omnia] nomina F || sunt] dicantur E 4 intra-
neitate] ratione D || istis om. DFZ 6 obiectionem] quae potest fieri add. BG || causare] crearet BCZ 7 in E, om. reliqui || alia] hora add. EG || tertia] hora add. E 12 sed] sic FZ,
om. DE 13 interceptionis] interceptae FZ || ponatur] ponitur EFG || tunc] aequo E 14 est]
erit EFG, esset Z || quia] et E 17 causaret] crearet DEFZ, tales add. CDE || partes] albe-
dinis add. C || tali modo] tantum modo A, modo B, om. CD 20 quaeras] queraris EG || de
om. EFG 20-21 dico... conceptus om. (hom.) E 21 non om. E || dicit] significat BFGZ,
importat M, om. A 22 hoc] his E 24 sint²] sunt BCE " continue] sibi add. C
24-7 (p. 124) succendentia... succedere] successiva... successive D

est¹. Et sic motus non tantum connotat unam negationem extrinsecam motui sed infinitas quasi affirmationes et negationes extrinsecas motui. Quia connotat unam negationem coexistendi istis contradictoriis extrinsecis 'rex sedet', 'rex non sedet', et sic de omnibus aliis, quae infinitae sunt. Et per consequens connotat⁵ ipsa extrema contradictionis cuiuscumque extrinseciae cuius unum extreum potest alteri continue succedere. Sic igitur patet quomodo motus est continuus et quomodo non.

Ad secundum² dico quod motus est unus, quia praedicto modo continuus, et ideo est unus quia habet unum terminum¹⁰ praedicto modo adquisitum. Sed ille terminus aliquando facit unum numero cum omnibus partibus praecedentibus. Patet in alteratione et augmentatione ubi partes priores et posteriores manent et faciunt simpliciter unum. Et ideo talis motus potest dici simpliciter unus numero, quia habet unum¹⁵ terminum numero, praedicto modo.

Aliquando autem terminus ultimus, secundum illum modum loquendi — quia non est dare partem ultimam in motu sicut nec primam — non facit unum cum aliis praecedentibus, ut patet in motu locali de facto, licet aliter posset esse per potentiam²⁰ divinam. Et tunc motus est unus, quia habet unum terminum per aequivalentiam, quia tantum facit 'ubi' sic adquisitum continue et deperditum quo ad unitatem motus et continuitatem motus quantum facerent omnia 'ubi' adquisita per motum si manerent. Quia sicut si omnia manerent, motus esset unus et continuus,²⁵ quia unum 'ubi' continue succederet alteri sine interpellatione

6 extrinsecae] intrinsecae ACD 11 aliquando] quandoque B, om. FZ 12 numero]
 motum F || cum] aliis add. Z 14 simpliciter] semper E 15 dici] esse D || simpliciter]
 prior add. D, om. EF 16 modo] adquisitum add. Z 17 autem] est add. C 18 quia]
 quod Z || partem] potestatem C 19 primam] igitur add. F || non] nec DZ, ideo (?) C || aliis]
 omnibus E 20 licet] sed BEFG || esse] fieri Z 22 facit] unum add. BE 23 unitatem]
 universalitatem D || et... motus om. FZ 26 unum] continuum add. D || interpellatione] inter-
 positione D, interpositione E, interceptione H

¹ Supra, pp. 119s.

² Supra, p. 115, lin. 7.

quietis, ita eodem modo est iste motus unus et continuus quando prius ‘ubi’ semper deperditur in adventu posterioris, quia posteriorius semper continue succedit priori sine interceptione quietis. Et sic patet ad istud.

5 Ad aliud¹ dico quod motus non dicitur sensibile commune quia dicat rem distinctam a sensibilibus propriis quae possunt a quolibet sensu particulari sentiri vel a sensu communi. Nec dicitur sensibile commune ratione unius termini, quia ille est sensibile proprium. Patet de albedine. Sed dicitur sensibile commune
 10 quia est via ad sensibilia diversorum sensuum et includit illa. Quia unus motus est ad sensibile visus, puta albedinem, et sic est idem cum sensibili illius sensus quo ad positivum in eo; alias motus est ad sensibile tactus, puta ad calorem; tertius ad sensibile auditus, puta ad sonum; quartus ad sensibile gustus, puta ad saporem; quintus ad sensibile olfactus, puta ad odorem. Et ideo
 15 dicitur sensibile commune quia est via vel est idem cum sensibilibus diversorum sensuum, et aliter non.

Hoc patet per exemplum Philosophi, ibidem², de quiete et numero, quae etiam ponuntur sensibilia communia, et
 20 tamen quies non dicit rem aliam a forma quiescente; quia non [aliam rem] permanentem, quia tantum est privatio motus; nec [aliam rem] successivam, quia tunc quando aliquid quiesceret moveretur, quod falsum est. Sed dicitur sensibile commune quia quies reperitur in tot generibus sensibilium in quot reperitur

1 ita in D 1-3 ita... quietis om. (hom.) E 2 quia] et A 3 semper] et add. FGZ || interceptione] interpellatione PGZ 6 possunt] possit G, potest Z 8 ratione] respectu BEG, sed corr. G, r CD 9 albedine] alteratione AD, albatione BE || Sed dicitur] nec C 10 via FGHZ, commune E, om. ABCD || illa] plura add. Z 11 puta] ad add. BE 11-12 et... eo om. G 12 idem] commune F, om. Z 13 est] quo add. Z || puta ad calorem om. ACD || ad² om. FGZ || calorem] et ille non distinguitur positive a sensibili tactus add. EFHZ || tertius] est add. G 15 ad² om. ACDG || Et] etiam B 16 est² om. BFGZ 17 non om. A 18 exemplum] exempla FGZ 19 ponuntur] ibi add. G 20 forma] re G, om. Z 24 reperitur om. FGZ

¹ Supra, p. 115, lin. 9.

² Vide p. 115, notam 4.

motus. Quia sicut ad sensibile cuiuslibet sensus potest esse motus, ita in quolibet sensibili potest esse quies, quia quies est privatio motus. Eodem modo numerus non dicit rem distinctam a rebus numeratis, nec absolutam nec respectivam, ut supra probatum est¹, tamen ponitur sensibile commune. Et hoc non est⁵ propter aliud nisi quia includit sensibilia propria diversorum sensuum, quia potest esse numerus albedinum, sonorum, saporum, qualitatum primarum et odorum, quae sunt obiecta quinque sensuum. Tamen in nullo istorum dicit numerus aliud a rebus numeratis. Sic est in proposito, ut patet ex praedictis.¹⁰

Ad aliud² dico quod Philosophus accipit quantitatem large pro omni eo quod est divisibile in plures partes eiusdem rationis. Sed illud sic divisibile dicitur dupliciter. Quia aliquando dividitur in partes eiusdem rationis distinctas loco et situ. Et sic 'quantum' non tantum competit quantitati sed¹⁵ etiam omni exsistenti sub quantitate extensive, sive sit forma sive materia. Et sic materia dicitur quantitas, et forma tam substantialis quam accidentalis extensa in materia, quia alia pars formae substantialis et accidentalis — et materiae similiter — exsistit sub alia parte quantitatis. Patet exemplum de igne et generaliter de²⁰ omni materia et forma extensa per quantitatem, quia ad sensum

1 ad om. FGZ 2 ita] quod add. D || sensibili] sensibile AB, sensu DL || est] solum add. E
 3 a] re numerata seu add. G 4 numeratis] mutatis D || supra om. ABCD 5 est] et add. EFZ
 6 sensibilia] sensitiva E 7 albedinum] albedinis Z 9 sensuum] et add. EFGZ || Tamen]
 sicut patet in primo add. L 10 ut] et satis EFGZ || praedictis] Reputo minus sufficienter dicta
 quia idem motus numero, puta localis hominis, potest sentiri diversis sensibus, puta visu et
 tactu. Tamen responderi posset add. (mg.) L 11 quod... accipit] accipiendo B 13 Sed]
 ad quantum add. C || Quia aliquando] aut quia FZ || aliquando] illud divisibile add. EFZ
 14 in] plures add. H 15 quantum om. BG 16 etiam] in D, om. BEGZ 17 Et sic
 materia] sive forma F || dicitur] dupliciter add. D 18-20 alia.. quantitatis] alia est pars for-
 mae substantialis et accidentalis FG, etiam extensa per quantitatem add. G 19 et materiae
 similiter] in materia extra C, et materiae extra D, et materia extensa per quantitatem Z || exi-
 stit] simpliciter add. Z 20 generaliter] sive aliter D 21 quantitatem] sui add. E

¹ Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, dist. 24, q. 2 (OTh IV, 96-104).

² Supra, p. 115, lin. 17.

patet quod una pars formae et materiae et quantitatis potest ad nihilari alia parte manente. Igitur sequitur quod tam forma substantialis quam accidentalis quam etiam materia extensa per quantitatem habet partes eiusdem rationis distinctas loco et situ.

5 Et si Deus separaret quantitatem a tali composito, nihilominus materia et forma, tam substantialis quam accidentalis, haberet partes eiusdem rationis et esset divisibilis in eas tanquam in partes distinctas loco et situ, ita bene sine quantitate sicut sub quantitate. Et ex hoc sequitur quod materia separata a quantitate habet

10 partem extra partem et non tantum partem sub parte, sicut communiter dicitur, quia si illae partes sint distinctae loco et situ, una est extra aliam. Et eodem modo est de forma tam de substanciali quam accidentalis extensa in materia.

Si dicas quod tunc materia circumscripta quantitate habet extensionem, quia habet partem extra partem, dico: alio modo potest esse aliquid divisibile quia potest dividi in partes eiusdem rationis *indistinctas loco et situ*, et sic habitus existentes subiective in intellectu et voluntate possunt dici quanta, quia possunt dividi in partes eiusdem rationis, *indistinctas tamen loco et situ et etiam subiecto*.

Tunc ad Philosophum dico quod accipit ‘quantum’ large pro omni eo quod est divisible in partes eiusdem rationis, sive sint distinctae loco et situ sive non, sive partes maneant sive non. Et isto modo dicitur motus quantus ratione termini; et illo modo dicitur motus localis quantus propter diversa ‘ubi’ adquisita per illum motum. Si enim motus localis diceret aliquid abso-

3 *substantialis*] extensa in materia add. FGZ 4 *distinctas*] etiam add. AB 5 Et] Etiam FGZ 6 *materia... quam*] tam forma quam materia quam forma *substantialis* et D 7 *rationis*] *distinctas* add. B || et] ita add. G 9 *quod*] *forma* add. D 11 *quia*] *quod* BDFZ 12 de *forma* om. ADE || de² om. BCFG 14 Si dicas *quod*] *sicut* dicitur et B || *materia*] et *forma* add. B 15 dico] *hoc concedo*, nec est inconveniens H, om. B 15-25 alio... *localis* trp. ante Et ex hoc (*lin. 9*) E 16 *quia*] *quod* ACD, et E 17-18 *loco... habitus* rep. A 19 *quanta*] *FGZ* 20 *subiecto*] Et add. BDE 21 *quantum*] *quantitatem* C 23 *si-
vel*¹] si DE 23-24 sive³... non om. BDE 24 *quantus*] *quantitativus* D, *quantitatis* E 25 *quantus*] *quantitativus* D

lutum distinctum ab 'ubi' adquisitis per motum, tunc motus esset perfectior termino motus, quod falsum est.

Ad aliud¹ dico quod passio uno modo accipitur pro aliquo accidente exsistente in genere accidentis²; et sic velocitas et tarditas non sunt passiones vel accidentia motus. Alio modo accipitur⁵ accidens pro eo quod contingenter et per accidens praedicatur de aliquo. Et sic velocitas et tarditas sunt accidentia motui quia contingenter praedicantur de motu, quia aliquando praedicantur, aliquando non. Sed ad salvandum velocitatem et tarditatem in motu est advertendum quod non est dare primam partem formae¹⁰ adquisitae per motum nec secundam nec tertiam determinate, nec ultimam. Et si aliqua pars formae sit adquisita per motum, non est dare aliquam partem primam immediate sequentem illam partem iam adquisitam propter duo. Tum quia tunc motus componeretur ex indivisibilibus, quia illa pars immediate adquisita¹⁵ esset indivisibilis, et alia immediate adquisita post secundam esset indivisibilis eadem ratione, et sic omnes partes motus essent indivisibles, et per consequens motus componeretur ex indivisibilibus. Tum quia si esset dare primam partem adquirendam post illam adquisitam, sequeretur quod illud mobile cui adquiritur ista²⁰ forma non moveretur. Probatur consequentia in m o t u l o c a l i ubi est magis manifestum. Quia quando corpus exsistit in eodem 'ubi' de facto — non ponendo miraculum per potentiam

¹ adquisitis] adquisitum BEG 3 passio] vel accidentis add. E || pro] per Z 4 et²] vel E 6 accidens¹ om. CEFZ || co] aliquo accidente F, accidente GK 7 sunt] passiones vel add. B 8 contingenter] et per accidens add. B || praedicantur] de motu add. Z 11 per motum] motus A || determinate] distincte Z, om. DE 12 Et] Sed F || aliqua] alia ADE 15 illa] prima C, primo G 16 esset... adquisita om. (hom.) AE 16-17 et... indivisibili om. (hom.) FZ 16 alia] pars add. D || secundam] illam G 17 et] alia et add. Z 18 per consequens] tunc FZ || motus om. BG 19 adquirendam] adquisitam FG 21 non] ita L 22 quando] unum add. FZ || existit] exit F, est GH 23 miraculum] mirabile A

¹ Supra, p. 116, lin. 5. ² Cf. Guillelmus de Ockham, *Scriptum in I Sent.*, prol., q. 3 (*Opera Theologica I*, ed. G. Gál et S. Brown, St. Bonaventure, N. Y. 1967, 133ss.).

divinam — dum duo contradictoria extrinseca succedunt sibi continue, ita quod unum ‘ubi’ coexistit duobus contradictoriis succendentibus, tunc corpus exsistens in tali ‘ubi’ non movetur sed quiescit, sicut patet per praedicta. Sed si esset dare primum ‘ubi’
5 adquirendum post ‘ubi’ iam acquisitum, hoc sequeretur, igitur etc.

Assumptum probatur, quia dum *a* mobile adquirit primum ‘ubi’ post ‘ubi’ iam acquisitum, pono quod *b* mobile moveatur velocius. Tunc cum mobile quod velocius movetur in aequali tempore adquirit plus de spatio, et per consequens plura ‘ubi’
10 quam mobile quod tardius movetur, igitur in tempore quo *a* mobile tardius exsistit sub negatione ‘ubi’ immediate adquirendi post ‘ubi’ iam acquisitum, *b* mobile exsistit sub negatione ‘ubi’ et sub affirmatione eiusdem ‘ubi’ adquirendi; et similiter in illo tempore quo *a* exsistit sub primo ‘ubi’ adquirendo, *b* exsistet et
15 adquiret negationem et affirmationem alterius ‘ubi’. Istud patet, quia si in tempore quo *a* mobile exsistit sub negatione et affirmatione primi ‘ubi’ adquirendi, *b* mobile velocius adquirit plura ‘ubi’, quia adquirit plus de spatio. Igitur in tempore quo *a* adquirit unum ‘ubi’, *b* adquirit duo ‘ubi’ ad minus, quia pauciora non
20 potest adquirere si in illo tempore adquirit plura quam *a*, quod adquirit tantum unum. Sed si sint duo ‘ubi’, sunt duae affirmations, et duae affirmations habent duas negationes, igitur vel oportet ponere quod illo tempore quo *a* mobile exsistit sub ‘ubi’ adquirendo, transit *b* mobile per duas affirmations et negationes, puta

1 dum *om.* ADE || extrinseca *om.* CD 3 exsistens] coexistens FG 5-7 hoc...
adquisitum om. (hom.) D 7 post] illud add. B, primum add. FGZ || ubi *om.* GZ || pono] vo-
 lo D, posito Z 8 cum *om.* DFGZ 9 adquirit] requirit E 11 existit] ex-it A, est DH,
 extitit FGZ, exsistit s. lin. (altera lectio) G 11-12 immediate... ubi¹ *om. (hom.) D* 12-14 b...
 b] vel... vel C 12 mobile] velocius add. L || existit] ex-it A, extitit BFG, s. lin. (altera
 lectio) exsistit G || ubi² *om.* DGL || sub² *om.* EG 13 similiter] ita sequitur quod E 14 ex-
 sistit] ex-it A, extitit BG || sub] simul C 16 existit] ex-it A, extitit BG, extra D, ex-it F
 17 mobile] moverur E 18 quia] velocius add. B || adquirit] accipit E || tempore] in add. EZ
 20 in... tempore *om.* G || quam... quod *om.* D || quod] quia a M, *om.* AC 21 unum] ubi
 add. E || sunt] tantum add. BG 22 et...habent] habentes Z || habent] tantum add. B 23 quod]
 pro Z, in add. EG || existit] ex-it A, extra D, ex-it F, est H, extitit Z

per negationes duorum ‘ubi’ et per ipsa ‘ubi’. Et sic illud ‘ubi’ in quo exsistit *a*, coexistit multis contradictoriis succendentibus continue. Vel oportet quod illo tempore quo *a* exsistit sub negatione illius primi ‘ubi’ adquirendi, *b* exsistit sub negatione et affirmatione alterius ‘ubi’ adquirendi in illo tempore per motum suum ⁵ velociorem. Et sive sic sive intelligatur, semper sequitur quod *a* non movebitur — data hypothesi — quia semper unum ‘ubi’ in quo exsistit *a*, coexistit duobus contradictoriis sibi succendentibus, quia negationi et affirmationi illius ‘ubi’ quod adquirit *b* per motum suum. ¹⁰

Et sicut arguitur in motu locali, ita est in motu alterationis et augmentationis. Igitur impossibile est in aliquo motu dare primam partem formae adquirendae post formam iam acquisitam. Immo quaecumque pars adquiritur per motum est divisibilis in infinitum, ita quod ante illam partem datum fuit alia prior, et sic in infinitum. ¹⁵

Si dicas: per te supra¹, cum ‘ubi’ iam acquisito coexistunt negationes omnium ‘ubi’ sequentium; sed inter affirmationem et negationem non est medium sicut nec inter contradictoria; igitur illud ‘ubi’ quod immediate sequitur negationem ²⁰ coexistentem ‘ubi’ iam acquisito est illud quod immediate sequitur ‘ubi’ iam acquisitum. Igitur est dare aliquod tale. Et eodem modo arguitur de motu alterationis et augmentationis:

Respondeo. Concedo quod inter affirmationem et negationem non est medium quia sunt contradictoria, et ideo inter ²⁵

1 ubi¹... ipsa] et ipsa sed del. A || per om. BCFGZ || ubi²] transit add. G 2 a om. A
 3 quod] in add. BFGZ 3-5 quo... tempore om. (hom.) D 3 a om. CEF 4-5 affirmatione] cum termino E 5 adquirendi] quod adquirit EH, acquisiti Z 5-6 in... velociorem] per motum velociorem E 6 sive¹... sic²] sive sic D, sive sic sive non E, si sic Z 7 data] stante D 8 a] quo add. D 11 Et] quia Z 13 adquirendae] acquisitae B 14 pars] quo add. E 17 supra] quod add. FZ || cum] concessum est quod D, omni add. BL 25 est] dare add. E || quia] et AG || ideo] quod add. D, etiam add. FZ

¹ Supra, pp. 120ss.

quodlibet 'ubi' adquisitum et suam negationem non est medium. Sed dico quod sicut non est dare primum 'ubi' acquirendum post illud adquisitum, ita non est dare primam negationem respectu cuiuscumque 'ubi' acquirendi, quia cum 'ubi' adquisito coexsi-
 5 stunt infinitae negationes respectu 'ubi' sequentium, et ideo non est dare primam negationem coexistentem 'ubi' iam adquisito. Quia si esset dare primam negationem respectu 'ubi' acquirendi, impossibile esset salvare quin esset dare primum 'ubi' acquiren-
 10 dum post istum iam adquisitum. Unde quaecumque negatio coexistens 'ubi' adquisito detur respectu 'ubi' acquirendi, adhuc ante illam coexistunt infinitae negationes respectu infinitorum 'ubi' praecedentium istud 'ubi' assignatum. Et sicut dicitur de
 motu locali ita dico de motu alterationis et augmentationis.

Sed quo modo tunc potest salvari velocitas et tarditas in motu?
 15 Dico quod uno modo potest salvari comparando motum velociorem et tardiorem ad aliquem motum localem uniformem. Et tunc potest sic salvari quod quando aliquod mobile coexistens minori successioni motus regularis et uniformis pertransit plures partes eiusdem quantitatis quam aliud mobile, et sic per conse-
 20 quens in minori tempore — vel coexistens minori successioni primum mobile pertransit vel coexistit pluribus contradictoriis intrinsecis motui, quia quaelibet pars eiusdem vel aequalis quantitatis habet suam negationem sibi contradictionie oppositam — tunc illud mobile quod sic in minori tempore vel in minori suc-
 25 cessione uniformi tales partes pertransit velocius movetur quam aliud quod in eodem tempore pauciores pertransit vel pauciori-

1 quodlibet] iam add. D 2 dare] aliquod add. Z 3 illud] ubi add. E || negatio-
 nem] coexistentem add. E 10 ubi¹] iam add. BE 11 coexistunt] aliae add. EFZ
 12 istud... assignatum] ubi istud aliud adquisitum D 13 dico] dicendum est F, dicitur Z ||
 et augmentationis mg. G, om. B 15-17 comparando... salvari om. (hom.) BGL 17 quod]
 quia D 21 primum] ipsum E || coexistit] praeexisit B 22 quaelibet] quandocum-
 que Z 24 minori²] maiori M 24-25 successione] successioni CG 25 uniformi
 tales] uniformiter HZ, plures add. EHZ 25-26 pertransit... pertransit] pertransit... per-
 transit BG

bus contradictoriis intrinsecis coexsistit, sicut ad sensum patet consideranti in motu locali omnia.

Quod autem ista velocitas habeat attendi penes partes eiusdem quantitatis — non proportionis — patet, quia sicut in motu veloci quaelibet pars determinatae quantitatis adquisita per motum est 5 divisibilis in infinitum in partes eiusdem proportionis quarum una semper ante aliam adquiritur, ita eodem modo quaelibet pars determinatae quantitatis adquisita per motum tardum est divisibilis in infinitum. Et per consequens utrumque mobile quantumcumque modicum adquirit per motum, adquirit infinitas negationes et affirmaciones et illis coexsistit. Igitur sic intelligendo neutrum coexsistit pluribus contradictoriis intrinsecis in aequali tempore quam aliud. Igitur penes tales partes non potest attendi velocitas et tarditas in motu sed solum penes partes eiusdem quantitatis.

Eodem modo potest accipi velocitas et tarditas per hoc quod unus motus in minori tempore coexsistit pluribus contradictoriis extrinsecis quam aliis. Et hoc semper accipiendo contradictoria inter partes eiusdem quantitatis, non proportionis. Quia si sint duo mobilia quorum unum in minori tempore coexsistit pluribus contradictoriis motus uniformis quam aliud, illud quod pluribus coexsistit velocius movetur, et quod paucioribus tardius.

Ex istis patet quod idem motus numero potest esse velocior et tardior, sed non simul et respectu eiusdem sed respectu diversorum quo ad omnia essentialia motus. Nam omnes affirmaciones 25 et negationes quae adquiruntur per motum velocem adquiruntur

1 contradictoriis] contradictionibus E || intrinsecis *om.* FZ || ad sensum] assumptum C || patet] apparat FZ 1-2 consideranti] consipienti D 6 partes] partibus (I) AD || quarum] quia D 7 semper] alia *add.* Z || ante] per E 9-10 quantumcumque] quomodocumque Z 10 modicum BDEGH, mo-um A, motum CEZ, *sed corr.* E, mo-m F, motum *add.* BG, adquisitum *add.* E, spatium movetur *add.* H || adquirit¹ *om.* FZ, *mg.* E || motum] modicum A, spatium modicum FZ || adquirit² *om.* BEGHL 11 et¹ affirmaciones EFGHZ, *om.* ABCD 13 potest] debet D 14 et] nec FZ || in motu] motus Z 18 extrinsecis] intrinsecis Z 19 Quia] quoniam FZ, *om.* D 22 movetur] movere Z, quam aliud *add.* FZ 24 et²] neque F 25 Nam] Namque E 26 et negationes *om.* ABG " adquiruntur²] etiam *add.* H

per motum tardum. Sed solum est differentia quod per motum velocem istae affirmaciones et negationes adquiruntur in minori tempore vel minori successione uniformi. Et ex hoc sequitur ultra quod velocitas et tarditas non dicunt aliqua accidentia absolute vel respectiva super illa quae sunt de essentia motus. Sed dicunt easdem affirmaciones et negationes quas intrinsece dicit motus et connotant tempus et successionem uniformem maiorem vel minorem hinc inde, vel coexistentiam minoris temporis vel successionis uniformis cum pluribus contradictoriis in motu veloci et cum paucioribus in motu tardo. Unde illud quod dicitur quod ‘motus dicitur velox quia coexsistit pluribus contradictoriis, et tardus quia paucioribus coexsistit in aequali vel minori tempore vel successione uniformi’, debet sic intelligi quod quando aliqua successio uniformis coexsistit pluribus contradictoriis intrinsecis unius motus quae sunt inter partes eiusdem quantitatis, et eadem successio uniformis coexsistit paucioribus contradictoriis intrinsecis alterius motus quae etiam sunt inter partes eiusdem quantitatis non proportionis, tunc primus motus est velocior et secundus tardior. Et sic patet ad illud de velocitate et tarditate.

Ad aliud¹ dico quod passio talis quae componitur ex affirmatione et negatione potest demonstrari de subiecto reali. Et talis potest demonstrari demonstratione affirmativa et negativa. Et tunc erunt duae demonstrationes. Et potest demonstrari una demonstratione secundum vocem affirmativa, tamen illa aequiva-

1 tardum] velocem C, et e contra, et similiter negationes add. BGL || solum est differentia] haec est d. tantum E || quod] quia BCFGZ 2 minori] maiori M 3 vel] in add. DEGZ 4 dicunt] sunt FGH 7 tempus et om. DE 11 contradictoriis] intrinsecis unius motus quae sunt inter partes eiusdem quantitatis add. Z (*vide lin. 14-15*) 11-12 tardus] tardius (!) AC 12 quia] cum E 15 inter] tunc D 15-17 et... quantitatis om. (hom.) F 20-6 (p. 134) Ad... hypothetica] De responsione ad sextum non cures L 21 reali] et in scientia reali add. E 21-22 talis... demonstrari] tali A 23 demonstrationes] contradictio- nes ACD 24 affirmativa] affirmatum B, affirmativam Z

¹ Supra, p. 116, lin. 9.

lebit demonstrationi affirmativa et negativa realiter. Et tunc demonstratio erit hypothetica, quia includet unam conclusionem copulativam virtualiter, puta quod omne corpus potest recipere unam partem formae et carere alia parte, et post immediate habere eam, et post illam aliam, et sic in infinitum, ubi demonstratio erit hypothetica.

Ad aliud¹ dico quod fluxus formae dicit ultra formam fluentem tantum negationes partium formae quae non sunt idem cum forma; et istud totum — formam cum negationibus — includit motus.

10

Ad aliud² dico quod potentia, successio, immediatio non dicunt aliquid positivum absolutum vel respectivum ultra partes formae, sed connotant affirmationes et negationes. Quia potentia significat posse habere formam, et connotat parentiam eius; successio et immediatio dicunt aliquid habere unam partem contradictionis post aliam vel aliquid haberri quod prius non habebatur.

15

Ad aliud³ dico quod motus quantum ad suum significatum totale non potest esse in instanti etiam per potentiam divinam, quia Deus non potest facere quod duo contradictoria sint vera in eodem instanti. Nunc autem motus formaliter includit multas contradictiones. Tamen affirmationes, quae sunt positiva in motu et partiale significatum motus, possunt esse in instanti, sed tunc non fiunt per motum sed per mutationem. Nec est inconveniens quod

1 negativa] ratione temporis add. A || Et om. BFGZ 2 quia] quae D || includet] includit BG, concludet EZ, concludet FH || conclusionem] consequentiam B 3 copulativam] copulatam AE || recipere] habere D 5 ubi] ut videtur igitur (ergo Z) FZ 8 negationes] negationem BEG 8-10 quae... motus] nondum habentur L 9 et] sic add. B || totum] scilicet add. BZ 11 immediatio] in medio BG 14 posse] praeceps F 15 immediatio] mediatio B 20 Deus s. lin. G, om. BD 22 Tamen... motu] Tam affirmationes quam positiva quae in motu sunt Z 24 per²] subitam add. L || mutationem] igitur add. DE || quod] quia C

¹ Supra, p. 116, lin. 11. ² Supra, p. 116, lin. 15. ³ Supra, p. 116, lin. 18.

forma divisibilis fiat per mutationem in instanti vel in tempore; potest tamen fieri forma divisibilis per plures mutationes, ita quod una pars per unam mutationem, et alia per aliam.

Ad aliud¹ dico quod motus est medium per abnegationem inter ens et non-ens, sicut totum est medium inter suas partes per abnegationem partium. Et generatio est medium inter ens et non-ens², et [similiter] mutatio, quia generatio significat ens et connotat negationem eius; et mutatio eodem modo est medium inter ens et non-ens, quia componitur ex affirmationibus et negationibus et est neutrum praecise sed includit utrumque.

Ad aliud³ dico quod 'via' potest dupliciter accipi: uno modo pro re aliqua absoluta contra terminum distincta. Et sic motus non est via ad terminum. Alio modo accipitur pro aliquo praevio minus perfecto ad aliquid eiusdem rationis magis perfectum. Et sic motus est via, quia est aliquid positivum praevium ad ultimum terminum motus et est illud per quod devenitur ad ultimum terminum, sicut per viam devenitur ad terminum viae.

Ad aliud⁴ dico quod actio et passio, si ponantur respectus, non fundantur plus in motu quam in mutatione, quia ita bene est actio quando aliquid mutatur et recipit in instanti aliquid ab agente sicut quando recipit aliquid per motum. Sed actio, si ponatur [respectus], fundatur in movente; passio in mobili. Tamen Philosophus et auctor Sex Principiorum

1 fiat] fuit C, om. DE || in instanti] instantaneam G 2 tamen om. ACDE || plures mutationes] multas D 4-5 motus... non-ens] motus est medium inter duas (om. E) partes per abnegationem partium, et generatio est medium inter ens et non-ens ADE || per... medium om. (hom.) B 7 mutatio] aequivalenter (?) A 8 modo] motus add. F 11 potest] esse et add. E 13 accipitur om. BG || praevio] modo A, p-o F, primo Z 15 motus om. BG 15-16 est!... motus om. (hom.) D 15 positivum] absolutum E || praevium] p-m AEF, praemium B 16 devenitur] pervenitur G 20 quia] et Z || aliquid om. DE 22 fundatur] fundari EFG || in movente] immediate in agente E 23 mobili] motu FGZ, sed corr. G || Tamen s. lin. G, om. BF

1 Supra, p. 116, lin. 23. 2 Aristot., *Physica*, V, c. 1, t. 4 (224b 8-10).

3 Supra, p. 117, lin. 4. 4 Supra, p. 117, lin. 6.

*rum*¹ intelligunt quod semper sunt cum motu vel mutatione et non aliter sunt.

Ad aliud² dico quod mutatio non tantum dicit rem permanentem, sed connotat negationem praecedentem esse illius rei. Et ideo mutatio quantum ad totum positivum manet quamdiu manet eius terminus; sed quantum ad denominationem illam ‘mutari’ non manet mutatio nisi in primo instanti in quo res producitur, quia tunc solum est totum suum significatum eo modo quo significatur. Quia mutatio significat rem et negationem immediate ante hoc instans in quo res primo est praecedentem. Et ista duo¹⁰ nunquam vere possunt significari per mutationem nisi in primo instanti in quo res est. Et ideo etsi materia maneat diu sub forma, tamen nunquam dicitur mutari nisi in primo instanti in quo recipit formam; quia nunquam mutatio significat formam nisi quando negatio eius immediate praecedit formam, quia utrumque¹⁵ significat. Et hoc nunquam est nisi in primo instanti in quo forma est, sicut similitudo nunquam significat et denominat unam albedinem nisi coexistat alia albedo.

Ad aliud³ dico quod illa descriptio ‘motus est actus entis in potentia’ competit motui et mutationi. Et ideo mutatio dicitur²⁰ actus entis in potentia quia est actus illius quod prius fuit in po-

1 intelligunt] intendunt GZ // vel] et BG 2 non] alias (?) sunt (?) et non add., sed del. (?) A // sunt om. ABG 4 esse] essentiae Z 5 ideo] non A 8 suum] eius G, om. DE // eo] codem ACZ 8-9 significatur] sed manet eius terminus add. BFGZ 9 mutatio significat... negationem] mutatio... negationem significat B 9-10 mutatio significat... instans] mutatio... instans significat A 10 praecedentem] per tempus ergo E 11 vere... significari] verificari BG // nisi s. lin. G, om. BF 12 instanti] mutatio non est res permanens in quo res est primo post non esse praecedentem in primo instanti add. E // etsi ACH, si BDEFGZ 13 quo] res add. Z 15 eius] est C, esse E 16 est] et add. ABCD 19-20 entis in potentia om. ACD 21 quod] quam E

1 Cf. Aristot., *De gener. et corrupt.*, I, c. 7, tt. 53-55 (324a 24 - 324b 24); *Liber Sex Principiorum*, §§ 16-32 (*Aristoteles Latinus*, I, 6-7, ed. L. Minio-Paluello et G. Dod, Bruges-Paris 1966, 38-41). 2 Supra, p. 117, lin. 9. 3 Supra, p. 117, lin. 13.

tentia ad illum actum et quod est in potentia ad alium actum, licet non continue, quia post illam mutationem est quies.

Ad aliud¹ quod 'generatio unius est corruptio alterius' dico quod hoc tantum habet veritatem in substantiis ad invicem transmutabilibus ubi sunt formae incompossibles, ut quando ex igne generatur aqua, ex calido frigidum, ex albo nigrum. Sed quando sunt aliquae formae subordinatae vel compossibles in eodem, in talibus non habet veritatem. Exemplum: secundum opinionem quam reproto veram², in homine sunt plures formae substanciales, saltem forma corporeitatis et anima intellectiva; et quando totum compositum corrumpitur per separationem animae intellectivae, non oportet aliquid aliud generari, sed potest eadem forma corporeitatis numero quae mansit in vivo manere in mortuo. Igitur ad corruptionem unius non sequitur generatio alterius. Similiter antequam corpus recipiat animam intellectivam praecedit forma corporeitatis, et illa non corrumpitur in adventu animae intellectivae. Quia forma corporietatis praecedit animam intellectivam duratione et manet in corpore cum anima intellectiva, igitur est ibi generatio sine corruptione. Similiter quando aer illuminatur, aliquid generatur, et tamen nihil positivum quod prius fuit in aere corrumpitur; eodem modo est de scientia generata in anima post ignorantiam. Sed in aliis est verum, ut praedicitur.

S i q u a e r a s , quo modo corrumpitur forma praecedens

1 ad²] primum actum et quod est in potentia ad add. FZ || alium] secundum DH 2 licet] sed E 3 aliud... dico] aliud dico... dico ACD, aliud dico... sed FZ || alterius] et econtra add. Z 4 tantum om. BDG || substantiis] contrariis FHZ 6 aqua] vel add. E || calido] generatur add. E 7 aliquae] alias B, om. D 12-13 corporietatis] in add. C 14 generatio] corruptio D 16 corporietatis] corporis G 17 Quia] quam D 18 et] illa add. D || cum anima corr. (mg.) in vero non (?) E || igitur] et A 20-21 quod... acce] quia... anima D 21 generata] genita BG || in] et C 22 Sed in] De D

1 Supra, p. 117, lin. 17. 2 De distinctione inter animam intellectivam et sensitivam necnon de distinctione inter animam sensitivam et formam corporeitatis agit Ockham in *Quodlibet II*, qq. 10 et 11 (*Opera Theologica IX*, ed. I. C. Wey, St. Bonaventure, N. Y. 1980, 156-64).

et generatur forma sequens ubi sunt formae incompossibles, dico quod primo corrumpitur tota forma corrumpenda quantum ad omnes eius partes et post generatur forma inducenda. Non quod primo una pars unius formae generetur et alia pars formae oppositae corrumpatur, sed primo corrumpitur tota forma praecedens, puta tota frigiditas; corrupta frigiditate quantum ad omnes eius partes, tunc inducitur partialiter caliditas. Cuius ratio est quia tanta est oppositio inter calidum et frigidum in uno gradu quanta in summo, igitur sicut caliditas et frigiditas in summo non se compatiuntur propter formalem repugnantiam, ita nec caliditas et frigiditas in infimo.

Si dic a s quod omne quod movetur partim est in termino a quo et partim in termino ad quem, igitur si mobile movetur a frigiditate in caliditatem, partim est sub frigiditate, partim sub caliditate, r e s p o n d e o quod hic sunt duo motus, et per unum expellitur frigus et per aliud inducitur calor. In primo motu est prima pars frigiditatis terminus a quo et eius negatio terminus ad quem, et post alia pars terminus a quo et eius negatio terminus ad quem. Et sic quot sunt partes tot sunt negationes oppositae illis partibus. Et tunc illud mobile partim est in termino a quo et partim in termino ad quem, quia partim est sub affirmatione et partim sub negatione. Quia semper continue et successive est sub affirmatione formae et eius negatione. In secundo motu est negatio caloris terminus a quo et eius affirmatio terminus ad quem; et primo una negatio partis caloris est ter-

1 sequens] subsequens D || ubi] quando EFHZ, non add. FGZ 6 frigiditas] et add. CD || corrupta] tota add. E 7 eius] suas EFGZ || tunc] sic B, om. FG || partialiter] parti-
liter Z 10 compatiuntur] ad invicem add. D 11 et] nec DE || infimo] summo D
12 partim] est add. BZ 14-15 frigiditate... frigiditate... caliditate] frigore... frigore... ca-
lore FG (in corr.), Z 14 frigiditate²] et add. CDEZ 15 respondeo] et dico add. EZ,
dico add. FG 16 inducitur] introducitur E 17 est] igitur primo add. D || eius] est
eius A, est D || negatio] id est eius non-esse ut alii loquuntur add. L 18-19 et¹... quem
om. (hom.) BD, mg. G || et²... quem om. F 19 quem] et sic consequenter de omnibus par-
tibus corrumpendis add. L 21 a... termino² om. (hom.) EZ || et... quem] etc. AB 21-22 in...
partim om. (hom.) FG 21 quia] et B, hoc est Z 22 Quia] et Z 25 et] in Z || est]
eius C, sed D

minus a quo et post alia negatio, et eorum affirmationes [sunt] termini ad quos, et sic deinceps. Et tunc illud quod movetur tali motu partim est sub termino a quo etc., quia partim sub negatione formae et partim sub affirmatione. Et sic intelligitur etc.

- 5 Ad aliud¹ dico quod differentia est inter motum et mutationem, quia motus est ab affirmato in affirmatum; mutatio a negato in affirmatum vel e converso. Non quod aliquod affirmatum corrumpatur in adventu alterius affirmationis in motu augmentationis, quia ibi omnes affirmationes simul manent, sed quia
 10 forma est divisibilis quae adquiritur per motum. Et primo una pars adquiritur cum qua coexistit negatio alterius partis, et post adquiritur alia pars et sic deinceps. Sed quod pars prior corrumpatur, hoc accidit totaliter motui, tamen necesse est quod negatio coexistens priori parti expellatur in adventu partis posterioris.
 15 Sed in mutatione per quam adquiritur forma indivisibilis, potest negatio quae est terminus a quo vel ad quem coexistere alicui formae positivae. Patet de illuminatione medii et multis aliis. Et ideo potest esse a negato ad affirmatum.

Et quando dicit quod ‘omnis motus est a contrario in contrarium’², dico quod ‘contrarium’ accipitur ibi large pro medio, quia medium contrariatur extremis sicut minus perfectum magis perfecto. Sed propter hoc non est aliqua oppositio inter partes formae adquisitae, quia sunt eiusdem speciei, sed bene est

1 et¹] eius affirmatio terminus ad ad (!) quem add. Z || post] postea FZ || sunt G, om. reliqui 2 quos] quem FG || tunc illud] ultimo D, sic i. E 3 sub¹] in EFGZ || quia] et FZ || partim²] temporis add. AD, temporis est add. E, est add. FZ 4 etc. om. BDG 6 ab] de FGZ, om. C || in] ad E || affirmatum] et e converso, et add. A || mutatio] vero add. Z 6-7 a... affirmatum] ab affirmato in negatum BEG 7 Non quod] Nam Z 10 divisibilis] indis-
 11 quisib] Z || quae] quia FZ 11 partis om. ACD 15-16 potest... coexistere] p. esse...
 12 quae coexistat FZ 16 quem] non add. BEFGZ, sed del. G 17 de] in G 18 ne-
 19 gato ad affirmatum] negativo in affirmativum C || ad] in D 19 quando] quod A, quia
 20 C || dicit] dicis BG || omnis] ac add. D || motus] mutatio BG || a] de Z 20 dico... large] ac-
 21 cipitur ibi large contrarium D 20-21 medio] sicut dicit Philosophus add. L 21 quia]
 et FZ

¹ Supra, p. 117, lin. 21. ² Ibidem.

oppositio inter negationes coexsistentes parti priori et suas **affirmationes**. Et quantum ad illa potest motus esse ab opposito in oppositum. Et quod hoc est verum, patet per **Philosophum**, V *Physicorum*¹, et **Commentatorem**² qui dicunt quod motus ab aegritudine ad sanitatem est unus motus secundum numerum et subiectum. Et eodem modo motus ab albedine ad nigredinem et motus corruptionis ipsius nigredinis sunt unus motus, et tamen motus quo albedo adquiritur et corruptitur sunt oppositi, sicut motus **adquisitus** et **deperditus** eiusdem formae sunt unus motus³.

Quod autem hoc sit verum probatur, quia — per praedicta — motus nihil intrinsece includit nisi negationes et affirmationes aliquius formae adquirendae per motum; ubicumque igitur sunt eaedem affirmationes et negationes numero, similiter est idem motus numero. Sed in motu **adquisitivo** et **deperditivo** eiusdem sunt eaedem affirmationes et negationes, igitur etc. Assumptum patet, quia in dealbatione vel denigratione illae eaedem negationes quae sunt termini a quibus in motu **adquisitivo** albedinis sunt termini ad quos in motu **deperditivo** eiusdem. Et illae eaedem

1 *susas*] duas D 2 quantum ad illa] sic E 3 Et *om.* AEFZ || *hoc*] hic dicit E || *est*] sic GZ 3-4 *Philosophum*] in *add.* E 4 V] IV FG, *sed corr.* G 4-5 et... dicunt] qui dicit BG 5 *ad*] in DFZ || *est*] sunt BCDE 6 *numerum*] rem E 7 *ad*] in CEFZ || *nigredinis*] albedinis FZ 8 *et²*] quo *add.* F, motus quo *add.* Z 9 *et*] motus *add.* B 11 quia ADHZ, *om.* BCEFG || *praedicta*] dicta EF 12 *nihil*] aliud *add.* C 13 *ubicumque*] ubique AE, *sed corr.* in ubi E 14 eaedem... numero] e. negationes numero et a. AD, e. numero n. et a. eaedem numero B, e. numero n. et a. E, e. affirmationes numero et negationes FGZ || *similiter*] ibi BHL, sequitur quod G 15 eiusdem *om.* BDGL 17 quia in *om.* FGZ 17-19 in... illae] sit (enim *add.* G) ita quod aliquod prius successive moveatur motu (continuo et *add.* B) dealbetur (dealbationis G), et postea motu successivo continue remittatur et deperdatur illa albedo. Tunc BGL 17 dealbatione CEH, albatione ADG (*mg.*), de albedine FZ || *vel*] et EFGZ || denigratione ABCG (*mg.*), nigredine FGH, *sed corr.* (*mg.*) G 18 quibus] qui DE

¹ Aristot., *Physica*, V, c. 2, t. 12; c. 5, tt. 47-48 (225b 21-33; 229a 7-20). ² Averroes, *In Aristot. Physicam*, V, tt. 12, 47-48 (ed. Iuntina, IV, f. 100r; ff. 108v-109r). ³ Scriptor codicis L, vel eius exemplaris, dubitat de fidelitate reportationis, dicens: « Quaere si sic dicat, ne forte fuerit male reportatus ».

affirmationes quae sunt termini ad quos in motu adquisitivo albedinis sunt termini a quibus in motu deperditivo eiusdem. Igitur motus adquisitivus albedinis et deperditivus eiusdem sunt unus motus numero, etiam si albedo primo adquiratur et maneat per 5 magnum tempus antequam deperdatur.

Quod autem isti motus sint oppositi patet, quia motus specificatur a termino ad quem, sed terminus ad quem unius motus, scilicet adquisitivi, est affirmatio; terminus autem ad quem motus deperditivi est negatio. Sed ista opponuntur, igitur etc. Unde 10 negatio, quae in motu adquisitivo fuit primus terminus a quo, est ultimus terminus ad quem in motu deperditivo. Et ideo quantum ad hoc distinguuntur isti motus; et etiam quantum ad tempus, quia sunt in diversis temporibus. Et si istae duae condiciones requirantur ad unitatem motus numeralem, tunc forte isti motus 15 non sunt unus numero, sed generaliter motus adquisitivus unius formae et deperditivus alterius sunt distincti realiter propter causam oppositam causae iam dictae¹.

Ad aliud² dico quod omne quod est in genere per reductionem est essentiale alicui quod est per se in genere. Patet de anima 20 intellectiva, de puncto in linea, de unitate in numero, quae sunt essentialia lineae et numero. Sed negationes, quia non sunt essentiales alicui exsistenti per se in genere, quia nulli positivo, ideo non sunt in genere per reductionem. Et per consequens motus quantum ad tales negationes non sunt in genere per reductionem,

1-2 affirmationes... ad quos... a quibus] negationes... a quo... ad quos BGL 4 primo E, post ACD, prius BFGZ || adquiratur et] adquisita FHZ 6-7 specificatur] semper denominatur BG 8 autem om. BCGL || motus] alterius, scilicet add. BG 10 adquisitivo] quod add. (mg.) G || primus] prius F 12 motus] termini F 13 condiciones] contradictiones BD 14 requirantur] sequerentur D || isti] duo add. G 15 generaliter] generatur ACDF, generantur E 16 et] motus add. BH || alterius] et add. (s. lin.) A || proper] per FZ 18 omne] illud add. Z 19 est!... genere om. F 21 quia] quae (in corr.) E 24 sunt] est DL

¹ In paragrapho praecedenti. ² Supra, p. 118, lin. 3.

sed pro tanto dicuntur esse in genere per reductionem quia sunt negationes aliquorum quae sunt per se in genere.

Ad aliud¹ dico quod ly album potest habere suppositionem personalem, et tunc est per se in genere substantiae sicut subiectum suum pro quo supponit; aut suppositionem materialem, et tunc⁵ supponit pro voce et est in eodem genere in quo est vox², et sic est per se in genere [qualitatis]; aut significativam³, et sic est per se in genere qualitatis sicut suum significatum; aut simplicem, et sic est tantum ens rationis et non habet esse in genere per se nec per reductionem, quia sic est quidam conceptus significans unum¹⁰ quod est per se in genere, puta in genere qualitatis, et connotat aliud quod est per se in genere substantiae, puta subiectum albedinis.

Ad aliud⁴ dico quod accipiendo motum quantum ad totale suum significatum, sic non est in uno genere nec in pluribus, quia¹⁵ sic componitur ex affirmatione et negatione quae non faciunt aliquod unum per se in genere. Sed accipiendo motum pro illo quod est positivum, sic est in tribus generibus, quia sic non differt a termino ad quem. Nunc autem termini ad quos est motus sunt in tribus generibus, secundum c o m m u n e m o p i n i o n e m²⁰, igitur etc. Potest tamen negatio in motu dici esse in genere per reductionem, quia est negatio illius quod est per se in genere.

1 in genere om. DE 3 ly] hoc F 4 est] esse E 5 suppositionem om. BG
 6-13 et¹... albedinis] Et sic est per se in genere qualitatis sicut quaelibet vox alia. Si autem ha-
 beat suppositionem simplicem partis (!) etc., non cures L 7-8 aut... genere om. (hom.) DEHZ
 10 quia] et FZ 11 genere¹] substantiae add. C 11-12 puta... genere om. (hom.) Z
 15 non] nec BFGZ || quia] ut add. EFZ 17 unum] quod est add. Z 18 positivum] in
 eo add. C, quod est in motu add. L || quia] et E 19 est] ipsius G

¹ Supra, p. 118, lin. 8. ² Iuxta Ockham omnis vox est qualitas.
 Cf. *Expositio in librum Praedicamentorum Aristotelis*, cap. 10, § 4, lin. 235s.
 (OPh II, 213) et in multis aliis locis. ³ Circa suppositionem significativam
 cf. infra, quaest. 10 (p. 227 et nota 1 ibi). ⁴ Supra, p. 118, lin. 15.
⁵ Vide supra, p. 118, notam 4.

Ad aliud¹ dico quod nec genus nec differentia sunt in genere proprio per se nec per reductionem, quia sunt tantum conceptus². Sed ideo dicitur genus esse per se in genere quia significat totum illud quod significat species quae ponitur per se in genere. Non enim est differentia inter genus et speciem quantum ad significare totum, quia tam genus quam species significat totum, et illud idem quod significat species significat genus. Sed genus significat plura tota quam species, et in hoc solum est differentia inter genus et speciem quantum ad significata. Et ideo utrumque praedicatur in quid de individuis contentis, quia utrumque dicit totum. Ideo utrumque dicitur esse per se in genere quia praedicatur in quid de illis quae per se sunt in genere, et sic dicitur utrumque esse in linea praedicamentali. Differentia autem significat partem et non totum, et quia pars est in genere per reductionem, ideo differentia quae significat partem et praedicatur de parte dicitur esse in genere per reductionem. Et propter eandem causam non praedicatur differentia in quid de toto individuo sed in quale et denominative, sicut alias dictum fuit³. Unde accipiendo genus et differentiam ut sunt conceptus, sic non sunt in genere per se nec per reductionem.

Si dicas quod si genus significat totum et differentia partem, igitur in omni definitione est nugatio, respondeo quod non. Tum quia definitio componitur ex conceptibus non ex rebus, licet illi conceptus significant res. Nunc autem alias

4 per se in] sub Z 5 significare] significatum BC 6 quia] et Z 6-7 totum²...
 significat² om. (hom.) D || illud idem] omne illud G 9 speciem] species B 9-10 praedicatur] dicitur praedicari G 10-12 individui... de om. (hom.) Z 11 quia] utrumque add. FG 12 sic... utrumque] dicitur FZ 13 autem] quod (?) C 14-16 ideo... reductionem om. (hom.) B 15 partem] partes E || et... parte om. FGZ || dicitur] debet E
 19 genere] nec add. FGZ 21 quod si] quod ACD, si BEFGZ 22 respondeo] dico add. D 24 licet] sed E || conceptus] aliquo modo add. FHZ || significant res] idem s. H

¹ Supra, p. 118, lin. 20. ² Cf. Guillelmus de Ockham, *Scriptum in I Sent.*, dist. 8, q. 4 (*Opera Theologica III*, ed. G. Etzkorn, St. Bonaventure, N. Y. 1977, 232). ³ Cf. idem, ibidem, pp. 205, 224.

est conceptus generis et differentiae, igitur non est repetitio unius saltem. Tum quia genus non plus significat illud totum quod significat species determinata quam aliae species, nec plus significat illud quod significat una differentia quam alia, et indifferenter sive accipiatur in definitione sive extra. Quia ex quo conceptus 5 generis non est connotativus, sed absolute una impositione significat omnia quae significat, nunquam mutat suum significatum ex hoc quod ponitur in oratione vel extra. Secus esset si esset conceptus connotativus, sicut est 'simum', 'caecum' etc. Et ideo quando genus ponitur in oratione sive definitione aequaliter 10 significat omnia sua significata. Differentia autem quia tantum significat illam partem quae convertibilis est cum specie, ideo differentia contrahit genus ad significatum speciei, ideo nulla ex hoc sequitur nugatio. Sed si genus praecise significaret illud quod significat species et non aliud totum, tunc esset difficile vitare 15 nagationem in definitione. Unde illud c o m m u n e d i c t u m ¹ quod genus in praedicando est totum, in definitione est pars, si intelligatur quod genus significet partem in definitione, est falsum simpliciter, sicut patet per predicta. Si tamen intelligatur quod in definitione est pars quia tota definitio componitur ex 20 conceptu generis et differentiae, et respectu definitionis totalis conceptus generis est pars, hoc est verum sed non aliter.

S i d i c a s quod partibus definitionis secundum P h i l o s o p h u m , VII *Metaphysicae*², correspondent partes rei: igitur

1 et] alias FGHZ 2 saltem] inutilis add. Z // Tum om. ACD // quod] quam D
 4 et] sed BG 6 absolute] absolutus DZ, et add. FZ 7 quae significat] significata C //
 mutat] ammitit Z 8 oratione] definitione Z 9 conceptus] terminus E // sicut] suum
 add. E // sicut... etc. om. FZ 10 oratione sive om. FZ // sive] in add. EH 12 illam] suam C
 12-13 differentia] omnia F 13 speciei] suum D, et add. EHZ 14 sequitur] ponitur FZ //
 genus om. FZ 17 est totum] et FZ // definitione] definiendo EHZ 18 definitione] hoc
 add. FZ 19 simpliciter] similiter add. C // tamen] autem FGH 21 et²] ideo add. E
 23 partibus] in partes E 24 correspondent] correspondentes D

¹ Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, dist. 8, q. 2 (OTh III, 195-99).

² Aristot., *Metaph.*, VII, c. 10, tt. 33-36 (1034b 20 - 1036a 25).

sicut differentia significat unam, ita genus significat aliam. Respondeo¹.

Ad aliud² dico quod quidquid absolutum est in motu ante ultimum terminum duratione posset conservari a Deo sine ulti-⁵ riori termino qui potest adquiri per motum, quia omnes partes positivas praecedentes duratione alias partes potest conservare sine aliis partibus posterioribus. Sed quantum ad totale significatum motus non potest sic conservare, quia contradictio est quod conservet omnes affirmationes et negationes quae sunt de essentia mo-¹⁰ tus in perpetuum sine adquisitione ultimi termini.

Ad aliud³ dico quod omnes negationes sicut affirmationes compatiuntur se absolute loquendo, quia sicut omnes partes formae adquisitae per motum compatiuntur se quando omnes sunt positae in actu, ita in subiecto antequam aliqua pars formae adqui-¹⁵ ratur coexistunt et compatiuntur se negationes omnium partium formae post adquirendarum. Sed quando est ita quod aliqua pars producitur per motum, licet cum illa parte coexistat negatio alterius partis adquirendae, non tamen negatio eiusdem partis, sci-
licet sui ipsius, quia contradictoria non possunt simul verificari de-²⁰ eodem. Et eadem ratione quando omnes partes simul exsistunt, non potest negatio alicuius partis in eodem subiecto cum negatione alterius exsistere propter contradictionem sequentem. Et sic patet quod non valet instantia illa in proposito.

1 unam] partem add. D, rem add. HZ 1-2 Respondeo ABCEG, rem FZ, argumentum tertio libro add. A, Philosophus non plus vult nisi quod pars definitionis quelibet habet suum significatum in re, et hoc est verum. Cum enim dico 'homo est animal rationale', 'animal' nec si-
gnificat praeceps corpus nec animam sed totum add. BG 5 potest adquiri] post adquiritur F
11 aliud dico] ultimum argumentum concedo L || sicut] et D, omnes add. E 12 sicut] quando add. ABCDEG 13 se] sicut patet in fine motus add. L 14 positae] positive E || aliqua]
alia D 15 coexistunt] existunt ACDG 16 post adquirendarum] p. adquirendae ADG,
quae postquam adquiruntur E || pars] formae add. FHZ 17 motum] quia existunt usque ad
finem motus add. L 18 tamen] tantum AB 20 existunt] coexistunt E 21 ali-
cuius] alterius E 22 existere] coexistere BEG

1 Vide lectionem codicum BG. 2 Supra, p. 119, lin. 1. 3 Supra,
p. 119, lin. 8.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA OPINIONIS COMMUNIS]

Ad primum alterius opinionis¹ dico quod motus et terminus non sunt idem realiter nec differunt realiter. Exemplum: Sortes et non-Sortes non sunt idem realiter nec distinguuntur realiter, quia ad hoc quod aliqua distinguantur realiter requiritur quod termini distinctionis sint reales. Sed sic non est de motu respectu termini, quia ultra terminum tantum dicit negationes, non ponendo respectus. Bene tamen differt a termino sicut totum a partibus, quia terminus est pars motus.

Ad confirmationem² concedo quod non est tanta unitas in motu sicut in forma quiescente, quia forma quiescens includit positivum tantum, sed motus includit positivum et negativum. Et concedo quod motus non est terminus motus, et omnes tales propositiones. Sed si ex his inferas 'igitur distinguitur realiter', est fallacia consequentis, sicut hic: Sortes non est non-Sortes, igitur distinguitur realiter a non-Sorte.

Ad Avicennam³ dico quod dispositiones motus sunt partes motus, et illae non sunt simul cum forma permanente, sicut negatio non potest esse cum sua affirmatione; tamen quodlibet positivum in motu potest esse cum re permanente. — Ad aliud dico quod 'nigrescere' dicit affirmaciones cum negationibus, 'nigredo' dicit tantum affirmaciones. Negatio autem non est idem cum affir-

3 nec... realiter² om. A || differunt] sicut et in aliis quibusdam add. Z 4 distinguuntur] differunt CH 5 quia ad hoc] ad hoc autem D 6 sic non est] nunc non est ita E 7 respectu termini om. EFGH || dicit] distinguit C || negationes] negationem FZ 8-9 respectus... terminus om. D || totum] differt add. FZ 11 unitas] identitas FZ 12 tantum... positivum² om. (hom.) A 13 non om. F 14 Sed om. FG || ex his inferas] inferatur B, ex his inferat G 14-15 distinguitur] differt AD 15-16 sicut... Sorte om. FG 15 hic] forma add. D || non² om. A 16 non om. BE 17 motus] dum sunt in fieri add. L 19 esse] idem add. GZ 19-20 sua... cum om. (hom.) FG, sed suppl. in imo f. G 20 permanente] sicut de facto sunt simul in fine motus add. L 21 nigredo] autem add. HZ 22 tantum om. BG || affirmationes] affirmationem F 22-1 (p. 147) Negatio... affirmatione om. (hom.) A

¹ Supra, p. 100, lin. 9. ² Supra, p. 100, lin. 13. ³ Supra, p. 100, lin. 15.

matione, ideo 'abhorret' etc. Sed si ex hoc inferras distinctionem realem, est fallacia consequentis ut praedicitur.

Ad aliud¹ dico secundum intentionem Philosophi: actio immanens dicitur per quam aliquid producitur in agente,⁵ transiens dicitur per quam aliquid producitur extra agens. Et ideo quantum ad hoc eodem modo differt motus per quem aliquid producitur in agente a termino sicut motus per quem aliquid producitur extra. Nec oportet propter illam auctoritatem aliud ponere.

10 Et quando dicis de duobus agentibus², dico quod accipiendo actionem pro respectu de genere actionis, sic diversorum agentium sunt diversae actiones quia diversi respectus, et similiter erunt duo respectus ex parte passi, et ideo accipiendo motum ut includit affirmaciones et negationes et respectum passi ad agens,¹⁵ sic possunt dici diversi motus, non ratione absolorum sed ratione relationum. Quia ex una parte accipitur forma absoluta partibiliter producta cum respectu ad unum agens, et illud totum est unus motus; et ex alia parte accipitur idem absolum cum respectu ad aliud agens, et illud erit aliis motus. Sed hoc non est
20 contra praedicta, quia prius³ dictum est quod motus non dicit aliquid absolum ultra terminum, nec etiam respectum ultra res permanentes.

1 ideo... etc. *mg.* G, *om.* FZ || hoc] istis E || distinctionem] differentiam F 2 est fallacia] committis fallaciam Z || praedicitur] praedictum est BG, prius dictum est Z 3 dico *om.* ABCDG || Philosophi] quod add. E 4 agente] actio add. A 5 transiens] autem add. EH || dicitur *om.* BGZ 9 aliud] aliquid BG 10 Et... dicens] ad aliud B || dicens... dico] dic. ... dicitur ACD 11 sic] tunc B, sicut CDF, *sed. corr.* F 13 ideo] non D || accipiendo... ut] sic a. motum E 14 affirmationes et negationes] affirmationem et negationem FZ || ad] aliquod add. Z 15-16 ratione... rationem relationum AC, respectu... respective B, respectu... relativum D, ratione... ratione relativum E, respectu... respectivorum (*corr. in* respectivum G) FG, ratione... respectivorum Z 16-17 partibiliter] parti-ter ABCDFG, partialis B, parti-liter Z 19 Sed] Et FZ 21-2 (p. 148) nec... terminum *om. (hom.)* B 21 respectum] respectivum Z

¹ Supra, p. 101, lin. 3. ² Supra, p. 101, lin. 6. ³ Supra, pp. 103-14.

Tamen p o n e n d o r e s p e c t u m , potest dicere unum respectum ultra terminum. Et sic patet quod sunt diversae actiones diversorum agentium, si ponatur respectus, et diversi motus modo predicto. Si autem n o n p o n a t u r r e s p e c t u s , tunc hoc nomen ‘actio’ vel conceptus actionis significat agens et 5 connotat effectum productum, puta formam partibiliter adquisitam. Et sic adhuc sunt diversae actiones sicut diversa agentia. Sed tunc potest esse idem agens sicut idem patiens. Sed passio significat effectum productum vel subiectum patiens, connotando agens. Et sicut idem potest esse effectus productus per diversa 10 agentia et idem similiter potest esse subiectum patiens, ita idem potest esse passio et diversae actiones, et idem motus et diversae actiones, quia motus non est nisi effectus partibiliter per talia agentia productus in subiecto. Quia motus, licet significet principaliter formam adquisitam partibiliter, tamen connotat subiectum. Quia si Deus crearet successive aliquam formam sine subiecto, non esset motus, quia nihil tunc moveretur. Et tamen hic essent omnes affirmationes et negationes intrinsecæ motui, et tamen non dicitur vel denominatur motus, quia motus quantum ad quid nominis vel conceptus requirit subiectum quod connotat, 15 et aliter denominare non potest, sicut a l i a s dictum fuit de relationibus¹.

Ad aliud² dico quod accipiendo motum pro adquisitione partis post partem illius perfectionis ad quam vadit, sic non differt

1 respectum] respectus Z 5 tunc] autem add. E || conceptus] nomen FG, sed corr. G
 6 partibiliter Z, parti-ter codd. 8 tunc] non add. D || agens BFGZ, effectus ACE, mg. G || passio] sic dicta add. F, sic add. Z 10 agens] sicut et diversa agentia. Sed tunc potest esse idem effectus sicut idem patiens substantialis (?) add. D 11 patiens] passionis D || idem] eadem CFZ
 12 passio] actio Z 13 est] potest esse BFGZ, sed corr. G || per om. AC 13-15 partibiliter... partibiliter Z, parti-ter... parti-ter ABCDE, partialiter... parti-ter F, parti-ter... partialiter G
 16 crearet] causaret ADEG || successive] successionem E 17 tunc om. E 18 motui]
 motus Z 19 non] illud D 20 vel conceptus] acceptus Z 21 et] vel E, quia PGZ || de-
 nominare] denominari AE || potest] posset BG

¹ Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, dist. 24, q. 2 (OTh IV, 112).

² Supra, p. 101, lin. 13 et 15.

a termino per aliquid positivum sed solum per negationem. Sed accipiendo motum pro omni eo quod datur intelligi per motum, sive absolutum sive respectivum, sic includit respectum ad passum et ad agens, et sic differt a termino motus. Et quantum ad 5 illum respectum potest poni in genere passionis, sicut dicit C o m m e n t a t o r, V *Physicorum*¹.

Ad aliud² dico quod ipse ‘terminus ad quem’ in motu est quasi materia, secundum illum modum loquendi; et respectus formae ad subiectum vel ad agens est quasi forma. Quantum ad 10 primum modum est in genere cum termino ad quem, quantum ad secundum est in genere passionis.

Ad aliud³ dico quod ad hoc quod motus et terminus sint idem, non tantum requiritur quod terminus ultimus sit idem, sed etiam quod intermedii. Nunc autem licet idem ultimum sit 15 ‘ubi’ respectu motus sursum et deorsum, tamen ‘ubi’ intermedia sunt diversa. Unde quando terminus totalis motus, qui componitur ex omnibus adquisitis per motum, non est idem cum termino totali alterius motus, tunc non sunt idem motus.

S i d i c a s quod in motu augmentationis albedinis et diminutionis sunt omnes affirmationes eadem et negationes similiter, et tamen sunt motus contrarii, r e s p o n d e o: licet omnia es-

1 termino] motus add. Z 3 sive¹] sit add. Z || respectivum] secundum opinionem ponentem respectus add. L 4 motus] Nam eti forma producetur a Deo successiva sine subiecto, non tamen esset motus quia nihil ibi moveretur. Et ita quantum ad huiusmodi respectus, motus differt a termino motus add. L 6 V] in V F 8 quasi] quia C || materia] motus add. L 9 vel] illud F, et L || agens] vel ad utrumque ponendo huiusmodi respectus add. L 10 modum] motus BFGZ 11 in] codem add. E || passionis] vel si negentur huiusmodi respectus, dicatur aliter consequens, sic (!) videbitur expediens secundum alium et alium modum subiungendi add. L 12 aliud] secundum D || et terminus om. ACDE 14 quod om. ACDE || intermedii] intermedius A, inter medium F, sint idem add. BG 15 et] motus add. Z 18 idem] idem Z 19-20 et diminutionis] a quodam gradu certo incipiendo et motu remissionis usque ad illum eundem gradum similiter etiam in motu locali a quodam determinante ubi redendo per eadem media verus deorsum L 20 similiter] et illa omnia media add. L 21 responder] quod add. Z || licet] in add. D

1 Averroes, *In Aristot. Physicam*, V, t. 9 (ed. Iuntina, IV, f. 99r). 2 Supra, p. 101, lin. 17. 3 Supra, p. 102, lin. 1.

sentalia in uno motu sint de essentia alterius, quia tam affirmations quam negationes, tamen diversa est successio in uno et alio, quia in primo affirmationes succedunt negationibus, in secundo e converso. Exemplum: quando aliquid movetur de minus albo ad magis album et e converso.

Ad aliud¹ dico quod est passio realis quo ad aliquid et affirmativa, et negativa quo ad aliud. Et talis passio bene potest concludi in demonstratione.

Ad aliud² dico quod circumscribendo mobile et motorem in omni motu, tunc motus localis est simpliciter imperfectissimus,¹⁰ quia per motum localem tantum adquiritur unus respectus de genere 'ubi', et per omnem alium motum vel mutationem adquiritur aliqua forma absoluta. Et sicut respectus quicunque est imperfectior omni absoluto, ita motus localis terminatus ad respectum — immo qui est ipsius respectus — est imperfectior omni¹⁵ alio motu, et sic est imperfectissimus. Tamen non circumscribendo motorem nec mobile, sic potest esse perfectior omni alio motu, quia motor in aliquo motu locali est perfectior omni motore in aliis motibus. Similiter praesupponit mobile perfectius quo ad aliquam condicionem, scilicet quo ad incorruptibilitatem²⁰ et quo ad ens in actu; quia generatio non praesupponit ens in actu

2 uno] motu add. FGZ || et] in add. CGH || alio] altero Z, motu add. G 3 negationibus] et add. BE 4 e converso] negationes affirmationibus succedunt EFGZ || aliquid] aliquis Z || movetur] motus E 5 adj] in CF 6 est passio... et] est p. ... est F, passio... est GZ || quo... et] et q. ... est B 6-8 et... demonstratione] dico quod passio realis quo ad aliquid, utpote quo ad affirmaciones et non quo ad aliud, puta quo ad negationes, bene concludi potest de subiecto suo in demonstratione scientiae realis L 7 aliud] aliquid B 7-9 Et... mobile om. D 7 passio] non H 9 motorem] movens D, moventem Z 9-10 in... tunc] et ponendo huiusmodi respectus L 10 simpliciter om. BD 12 vel] et E 14 omni absoluto] absoluto quocumque FZ || ad] unum add. D 14-15 respectum] respectivum FZ 15 immo... respectus om. (hom.) E || qui... respectus] quies ipsius C || imperfectior] imperfectum A 16 et... imperfectissimus om. GH || est om. DE 17 motorem] moventem Z || nec] vel FGZ 17-18 alio... omni om. (hom.) E 18 omni] alio add. D 19 in] et sic de E, omnibus add. Z || motibus] moventibus Z || Similiter] Tamen FZ 20 aliquam] aliam ADE || incorruptibilitatem] corruptibilitatem D

¹ Supra, p. 102, lin. 9.

² Supra, p. 102, lin. 14.

sed tantum materiam; alteratio et augmentatio licet praesupponant ens in actu non tamen incorruptibile, sicut motus facit, eo quod convenit corporibus caelestibus. Et sic intelligit Philo-sophus, VIII *Physicorum*¹.

5

[AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad primum principale² dico quod non est successio in motu nisi ratione contradictionis; nec est distinctio inter successivum et permanens nisi ratione contradictionis, quia omnia positiva in motu possunt manere, sicut prius dictum est³.

10 Ad aliud⁴ dico quod terminus potest manere sine motu, quia motus includit ultra terminum negationes quas terminus non includit.

1 sed... materiam] similiter Z // materiam] manet F 2-3 incorruptible... caelestibus] sicut motus localis qui (?) convenit corporibus caelestibus (*in corr.*) C 2 motus] localis add. DEZ 6 primum] aliud FZ 7-8 nec... contradictionis *om.* (*hom.*) E 7 distinctio] definitio D, definiendo F 9 prius] iam E, *om.* BG 11 ultra terminum] naturaliter D // quas] tamen add. E 12 includit] etc. add. FZ

1 Vide p. 102, notam 2. 2 Supra, p. 99, lin. 5. 3 Supra, pp. 111s., 121s., 145. 4 Supra, p. 99, lin. 8.

QUAESTIO VIII

UTRUM DURATIO ANGELI DIFFERAT AB ESSENTIA VEL EXSISTENTIA ANGELI¹

Quod sic:

Quia exsistentia angeli est tota simul, duratio non, quia aliter non plus durasset in fine mundi quam in principio. Hoc est falsum.

Item, ad durationem angeli necessario requiritur conservatio, ad exsistentiam non. Probatur, quia si sic, hoc non esset nisi propter dependentiam ipsius exsistentiae ad Deum. Sed hoc non obstat. Probatur, quia ignis in primo instanti in quo generatur dependet ab igne generante, et tamen non conservatur ab igne generante, quia aliter non posset manere nisi ad praesentiam ignis generantis. Quod est contra sensum, igitur etc.

Item, mensura et mensuratum distinguuntur realiter; sed duratio est mensura angeli; igitur etc.

2 Utrum] De angelica natura. Distinctio secunda, circa quam quaero *prae*m. D 4 sic] non FG, *sed corr.* G 5 existentia] natura E || duratio] autem angeli *add.* D 6 durasset] habetur E || Hoc] Quod *add.* D || est *om.* ACF 9 non!] igitur. Quod non ad existentiam *add.* FZ 9-14 Probatur... etc.] quia in primo instanti habetur tota existentia et essentia angelii. Et tamen tunc non conservatur L 9-11 quia... Probatur *om.* (*hom.*) D 11 primo] principio C || in² *om.* ABDFZ 12-13 et... generante *om.* (*hom.*) BFG, *sed suppl.* mg. G 14 igitur etc. *om.* DG

1 Haec quaestio in codicibus A et M sic incipit: « Secundo, ut melius appareat principale de tempore, quaero duas quaestiones: unam specialem de duratione angeli, aliam generalem de omni mensura. — Primo igitur quaero de duratione angelorum, utrum duratio angeli differat ab essentia vel ab existentia angeli ».

Ad oppositum:

Si sint distincta, tunc Deus posset conservare angelum sine sua duratione.

[OPINIO BONAVENTURAE]

- 5 Hic est una opinio¹ quod duratio angeli differt ab angelo et quod dicit successionem sine innovatione. Quod probatur sic: duratio angeli est infinita; si ergo duratio angeli est eadem angelo, et per consequens est tota simul, sequitur quod angelus esset infinitus in actu.
- 10 Item, si sic, Deus non posset destruere unum angelum nec eius durationem, quia si duratio sit eadem angelo, et per consequens tota simul, igitur idem est fuisse angelii, esse et fore. Sed Deus non potest facere quod angelus non fuisset, nec igitur potest destruere esse vel fore angelii, nec per consequens angelum.
- 15 Item, si sic, tunc duratio unius angeli non esset maior duratione alterius angeli, et tunc non magis durasset angelus primus quam angelus de novo creatus.
- [Item², actio Dei est continua; sed continuatio dicit partem continuari parti et partem succedere parti; ergo etc.]
- 20 Item, angelus fuit creatus ante tempus; et ante omnem successionem fuit innocens et peccavit; ergo etc.]

² sint] essent C, sunt G || tunc] igitur E || sine] cum C 5 differt] realiter add. D
6 innovatione] mutatione Z || sic] quia add. BE 7 eadem] cum add. CEG 8 sequitur] seque-
retur D || esset] est F, sit G 11 duratio] angeli add. FZ 11-12 consequens] est add. EFZ
13 quod... fuisset] angelum non fuisse D 14 vel] nec BG 16-17 et... creatus] nec esse
posset nisi essentia unius esset perfectior quam alterius L 17 novo] modo add. B, nunc add. E
18-21 Item... etc. Z, om. reliqui

¹ Bonaventura, *Sent.*, II, d. 2, p. 1, a. 1, q. 3 (ed. Quaracchi, II, 62).

² Haec duo argumenta nonnisi in editione Lugdunensi leguntur, sed responsio ad ea (infra, p. 161, lin. 7-14) in omnibus codicibus manuscriptis invenitur.

[CONTRA OPINIONEM]

Contra istam opinionem: si duratio dicat aliquid distinctum a durante formaliter sibi inhaerens, aut igitur est substantia aut accidens. Non substantia, quia tunc vel esset materia vel forma vel compositum. [Nullum istorum, probatur] quia tunc vel esset 5 per se in genere substantiae vel per reductionem. [Non per reductionem], quia tunc esset intrinsecum alicui exsistenti per se in genere. Nec per se, quia tunc esset natura intellectualis, quia alia natura in genere substantiae [intellectualis] non potest poni, et tunc una natura intellectualis duraret per aliam. Nec per reduc- 10 tionem, quia tunc esset pars essentialis componens cum angelo. Nec est accidens, quia nec absolutum nec respectivum. Non absolutum, quia nec quantitas nec qualitas. Non quantitas, quia nec successiva nec permanens. Non successiva, quia successivum non dicit aliquid positivum [aliud] a rebus permanentibus; sed 15 successio angeli non potest permanere. Nec est quantitas perma-nens, cum habeat unam partem permanentem et aliam non, ratione successionis. Nec est qualitas, quia si sic, posset Deus conser-vare angelum sine illa. — Nec est respectus alius a respectu fundato in essentia angeli ad Deum per quem dependet, quia 20 impossibile est quod in eodem fundamento fundentur diversi respectus eiusdem rationis, nisi propter variationem fundamenti vel termini. Sed in proposito nulla est variatio a parte Dei nec angeli, igitur non est alius respectus a respectu fundato in essentia

2 opinionem] instatur sic add. Z || duratio] angeli add. AB 2-3 distinctum... inha-rens] realiter distinctum a durante et ei formaliter inhaerens H 3 inhaerens] inhaerente ACDEF || aut... aut] vel... vel G 4 vel!] aut E 5 Nullum... probatur M, non compositum E, non forma Z, om. reliqui || quia tunc] et tunc D, praeterea si sic H || vel² om. DE 6 vel per reductionem om. E 6-7 Non per reductionem HZ, Nec p. r. E, om. reliqui 7 quia EHZ, et ABCDFG 8 natura] non D 9 non om. BZ 10 aliam] Nec materia, quia tunc vel esset in genere substantiae per se vel per reductionem. Non per se, ut manifestum est add. Z 13 qualitas] quia add. A 14 nec... Nos] non... Nec E || successivum] successio Z 15 non om. Z || aliud CH, om. reliqui || a rebus] ab omnibus G 17 cum] quia G 18 si om. BFG || sic] tunc add. Z 18-19 conservare] servare BG 22 respectus] etiam add. Z || nisi] non D 23 nulla] non D 24 essentia] esse AC

angeli ad Deum. Et per consequens potest Deus in perpetuum conservare angelum cum rebus permanentibus sine aliqua successione. Ideo videtur quod opinio illa nihil valet.

[OPINIO PROPRIA]

5 Ideo dico primo quod duratio angeli nullam rem dicit ultra res permanentes nec ultra essentiam angeli. Quod probatur, quia sicut Deus potest angelum in primo instanti creare sine omni alio positivo creato, absoluto vel respectivo, excepto respectu angeli ad Deum — si ponatur — qui permanens est, ita potest eundem 10 angelum in perpetuum conservare non causando aliquam rem de novo. Cum igitur non potest conservari sine duratione, sequitur quod duratio non dicit aliquid positivum super essentiam angeli.

Secundo dico quod duratio angeli connotat aliud ab essentia angeli, quia successionem cui potest angelus coexistere, et hoc 15 quantum ad suum totale significatum, licet significet essentiam angeli quantum ad suum principale significatum. Quod probatur, quia impossibile est quod extrema contradictionis verificantur de aliquo sine distinctione. Sed de angelo verificantur successive illa contradictoria ‘angelus conservatur’, ‘angelus non conservatur’. 20 Probatur, quia in primo instanti in quo angelus creatur, non conservatur proprie, quia potest statim post illud instans adnihilari, et tunc nunquam fuisse conservatus. Igitur in primo instanti non dicitur conservari, sed post illud dicitur conservari. Igitur oportet

1 angelis *om.* ACDEFG 2 cum CHKZ, sine tamen ABFG, sine omnibus DE (*corr. ex*
sine tamen E), aliis *add.* Z || rebus] relationibus (?), *om.* D || sine] tamen *add.* BG, tamen omni
add. D, omni *add.* E 2-3 sine... successione *om.* Z 2 aliqua] alia ADE 3 Ideo] Unde Z ||
nihil] non FHZ 5 primo *om.* BCDZ || nullam] aliam *add.* G 6 res permanentes] rem per-
manentem E || angelii] nisi Deum *add.* L || quia *om.* ACD 7 sicut] dicit *add.* D || angelum]
angelos FH || in... instanti *om.* E 8 excepto] extrinseco D 9 qui] quia F, quid HZ
11 conservari] conservare E 12 dicit] sit FGZ 15-16 essentiam angelii] angelum E
16 significatum] totale *add.* D 18 aliquo] codem Z 20 primo] illo FZ 20-22 in²...
instanti *om.* (*hom.*) D 21 post] in primo A 23 dicitur¹] potest E || sed... conservari²
om. (*hom.*) B || sed] tantum *add.* H || illud] instans *add.* G

dare aliquid distinctum ab angelo ratione cuius verificantur illa contradictoria. Et hoc nihil aliud est nisi successio aliqua quae non est in angelo sed alibi cui angelus coexistens dicitur durare plus vel minus secundum quod illa successio est maior vel minor. Et dicitur unus angelus plus durare quam alius, quia coexistit maiori ⁵ successioni quam alius. Puta, quia unus durat per mille annos, alius per decem, quia unus coexistit motui mille annorum, alius motui decem annorum. Nec requiritur necessario ad durationem angeli successio aliqua in actu, quia si nulla successio esset in actu, adhuc angelus duraret; sed requiritur necessario successio aliqua ¹⁰ in actu vel potentia. Unde si nulla successio esset, tunc diceretur unus angelus plus durare quam alius, quia unus coexistit maiori successioni in potentia et sic coexisteret si successio esset in actu, quam alius, et ideo duratio angeli connotat successionem aliquam in actu vel potentia. Et illud sufficit ad durationem angeli. ¹⁵

[DUBIA CIRCA OPINIONEM PROPRIAM]

Contra ista sunt aliqua dubia. Primo de coexistentia angeli successioni, quia secundum hoc non videtur quod sit aliqua distinctio inter durationem angeli et aeternitatem, quia sicut angelus potest coexistere maiori vel minori successioni vel infinitae, ita ²⁰

1 ratione] respectu C 2 nisi] quam FZ || quae] et B 3 angelo] angelis G || alibi] in alio G || cui angelus] alicui E 4 successio] cui coexistit add. L || Et] Sed Z 5 angelus] si fieret post alium add. L || plus] magis C 6 successioni] durationi D || Puta om. DF, mg. G || quia] quod E 6-8 mille... decem... mille... decem] tres... quattuor... trium... quattuor FZ, triginta... tres... triginta... trium G 7-8 aliis... annorum om. (hom.) D 7 aliis] autem add. FZ, vero add. G 8 requiritur] nec add. A 9 quia] unde BD || successio om. ACFGZ || in om. ABFG 10 aliqua] aut DE, om. BFZ 11 vel] in add. BFZ || Unde... tunc] Tamen... adhuc (corr. ex. tunc E) DE || Unde... diceretur] Et tunc dicitur B 12 unius] angelus D, om. F 13 et... actu om. D 13-14 et... aliis] quam alius, et (sic om. Z) coexistet si successio esset in actu FZ 14 duratio] successio FZ || connotat] requirit FZ || successionem] durationem BDE 15 actu] saltem in actu add. E 17 coexistentia] tota existentia D 18 successioni om. AC || aliqua] alia AFZ 20-1 (p. 157) ita... infinitae om. (hom.) D

Deus, et sic Deus diceretur aeternus quia coexistit infinitae successioni.

Item, si sic, sequitur quod non plus differrent esse, fuisse vel fore in angelo quam in Deo, quia duratio angeli qua dicitur esse,
5 fuisse vel fore non distinguitur ab angelo nisi quia connotat angelum coexistere successioni praeteritae, praesenti et futurae, et eodem modo est in Deo.

Item, creatio et conservatio differunt realiter, igitur duratio angeli et eius existentia. Antecedens probatur, quia non plus sunt
10 idem creatio sive productio et conservatio respectu Dei quam respectu creaturae. Sed respectu creaturae differunt. Probatur, quia idem potest produci ab una creatura et conservari ab alia, et non a creatura producente. Patet de homine qui producitur ab homine et conservatur a sole, non ab isto homine. Igitur eodem
15 modo est respectu Dei. Consequentia probatur, quia existentiae angeli correspondet creatio, et conservationi duratio, igitur etc.

[SOLUTIO DUBIORUM]

Ad primum istorum¹ dico quod inter durationem angeli et aeternitatem est talis differentia quod angelus non posset durare
20 nisi posset esse aliqua successio in actu vel in potentia. Sed successio bene potest esse sine coexistentia et duratione angeli, quia successio potest esse etsi angelus non sit. Sed si nulla esset suc-

1 diceretur] d-r ABCEF, dicitur GZ 3 esse] vel add. E || vel] et FZ 4-5 in¹...
fore om. (hom.) A 5 distinguitur] differt Z || nisi om. AB 6 coexistere] existere B, co-
gnoscere E || praeteritae] praeter rationem A, praeteriti F, om. E || et¹] vel C 8 realiter]
similiter add. F 9 Antecedens] maior AD 10 conservatio] in Deo add. D 11 Sed...
creatura² om. (hom.) D 12 una] eadem F || creatura] causa EFZ 13 et... creatura] cir-
cumscripta causa BG || creatura] causa EZ || producente] ut add. BG 13-14 qui... homine²
om. (hom.) D 14 homine²] a quo generatur add. Z 16 angelii] Dei C || igitur etc. om. G
19 differentia] duratio C || quod] quia FZ 20 posset esse] esset EZ || in¹] vel AB || in² om. ABC
21 duratione] duratio E 22 successio] bene add. D || etxi] etiam si Z

¹ Supra, p. 156, lin. 17.

cessio in actu vel in potentia, adhuc posset esse Deus vel eius aeternitas. Sed nulla successio est nec esse potest nisi Deus vel aeternitas Dei sibi coexsistat. Et in hoc est differentia inter aeternitatem et durationem; non quod aeternitas sit aliquid inhaerens Deo; nec duratio angeli dicit aliquid formaliter inhaerens angelo, ⁵ quia hoc est impossibile.

Ad aliud ¹ dico quod esse, fuisse et fore differunt aliter in angelo quam in Deo. Quia angelus potest habere esse licet non habeat fore vel futurum esse, quia potest nunc esse et statim adnihilari. Similiter potest habere esse et nunquam fuisse, quia si ¹⁰ nunc crearetur et statim adnihilaretur, tunc haberet esse et nunquam fuisse. Similiter potest habere fore et non esse vel fuisse, quia Deus potest creare angelum in aliquo instanti qui non est nec unquam fuit. Sed Deus ita coexsistit uni differentiae temporis quod necessario cuilibet coexsistit, nec potest sine contradictione ¹⁵ coexistere esse nisi coexsistat fuisse et fore, et sic de aliis.

Ad aliud ² dico quod producere sive creare respectu Dei et conservare non differunt, quia nihil potest a Deo produci quin ab eo conservetur. — Et quando dicis quod distinguuntur respectu creaturae, igitur etc., nego consequentiam, quia in creaturis si ²⁰ sit idem agens et producens et conservans, tunc productio et conservatio illius creaturae non differunt, quia creatio et conser-

1 in actu vel] nec in actu nec Z || in² om. ACG || esse] eam C 2 nulla] alia add. BCEFGZ
 ; nec] vel BEG 2-3 vel... Dei om. G 3 aeternitas Dei] eius aeternitas FZ 4 durationem] angeli add. E || aeternitas] non add. C || sit] dicit E 5 nec... angelo om. BFGL || nec... dicit] sed... non dicit A, sed... dicit C, nec successio dicit D, Et... dicit E, vel (aut H) duratio angeli HZ || formaliter] formale Z || angelo EHZ, Deo ACD 6 quia] et F 7 fuisse et fore] esse vel fuisse fore D || differunt] dicuntur D 8 quam] quod B, et D 11 nunc] tunc E || tunc] iam add. B || et²] sed B, om. AE 12 et] licet add. E || non] nunquam BD || fuisse] Probatur add. B 13 Deus] nunc add. E || creare] aliquem add. G || aliquo instanti] cras H 13-14 non... fuit] nunquam fuit vel est B 14-15 uni... coexistit om. (hom.) B 14 differentiae] creaturae d. D, parti E || temporis] ita add. G, sicut alteri eo add. Z 18 a Deo] ab eo FGZ 20 creature] etc. add. Z 21 et¹ om. EFZ 22 illius] respectu E || creatio] productio G

¹ Supra, p. 157, lin. 3. ² Supra, p. 157, lin. 8.

vatio significant idem et differunt solum penes connotata. Et hoc sive ponantur respectus sive non. Et ideo ubicumque est idem producens et conservans, est eadem productio et conservatio, sed quando sunt diversa agentia creata quorum unum pro-
 5 ducit et non conservat, sicut est in exemplo posito supra, et aliud agens conservans, sive producat effectum sive non, in talibus necessario differunt productio et conservatio. Quia productio et conservatio significant principaliter producens et conservans — non ponendo respectus — quae producens et conservans sunt diversa
 10 in proposito. Si etiam significant respectus, adhuc erunt diversi respectus quia diversa fundamenta. Sed in Deo, ubi est idem producens et conservans, non distinguuntur, sicut patet.

A d rationes opinionis.

Ad primam¹ dico quod duratio angeli non est tota simul,
 15 quia duratio angeli connotat successionem cuius partes non sunt omnes simul, quia tunc tota successio esset simul, quod includit contradictionem.

Contra: data illa responsione, sequitur quod duratio Dei, quae est aeternitas, non esset tota simul, quia connotat successio-
 20 nem cuius partes non sunt omnes simul et dat eam intelligere. Dico quod accipiendo durationem Dei sive aeternitatem ut connotat vel dat intelligere aliquam successionem cui Deus coexsi-
 stit, sic duratio Dei non est tota simul, sicut nec illa successio, si-
 cut nec duratio angeli. Sed accipiendo durationem quam aliquid
 25 potest habere et non habere, quia scilicet potest coexistere succes-

1 et¹] sed B, tunc add. ABDG 2 ubicumque] utrumque E 4 agentia] significan-
 tia AC 5 non s. lin. F, om. D || posito supra] iam posito Z || aliud] sicut D, aliquid E
 6 agens] sive add. E, et add. Z 7-8 Quia... conservatio om. (hom.) EF 9 quae] quo AF,
 sed Z || producens et conservans] productio et conservatio om. B 10 etiam] enim Z 11 ubi
 est idem om. F 12 conservans] ibi add. G || patet] igitur add. FZ 13 Ad] alterius add. BG
 14 angeli] licet non differat realiter ab eius esse, tamen add. L 15 connotat] denotat C
 16 omnes om. EFGZ 21 ut] et B 22 connotat vel] c. et E, om. G 23-24 sicut] sic
 FZ, om. DE 24 aliquid] aliquis DGZ 25 et non habere om. D || quia scilicet] quae s. C,
 s. quod E, quia FGZ, exp. quia et add. s. lin. scilicet G

¹ Supra, p. 153, lin. 7.

sioni quantum ad aliquam partem et non coexsistere successioni quantum ad aliam partem, sic duratio angeli non est tota simul. Quia angelus sic durat quod potest non durare, et sic coexistit uni parti successionis quod potest non coexsistere alteri, et propter hoc non est sua duratio tota simul. Sed sic duratio Dei est tota 5 simul, quia Deus sic durat quod non potest non durare, et sic coexistit uni parti successionis quod non potest non coexsistere alteri parti, et ideo quantum ad hoc potest sua duratio dici tota simul. — Si quae ras causam huius, dico quod non est alia causa nisi quia angelus est corruptibilis et Deus incorruptibilis, et 10 ideo si angelus esset incorruptibilis sicut Deus, ita esset sua duratio tota simul, quantum ad condicionem praedictam, sicut duratio Dei.

Ad aliud¹ dico quod Deus potest destruere unum angelum et eius durationem, et unum sine alio, quia in definitione exprimente quid nominis durationis angeli ponitur aliquid distinctum ab angelo, et ideo potest utrumque vel unum sine alio destruere. Et quando dicitur de fuisse, esse et fore, dico quod distinguuntur in angelo penes connotata. Quia ‘esse’ angeli connotat aliquam partem successionis nunc existentem, ‘fuisse’ connotat successionem praeteritam, ‘fore’ connotat successionem futuram. Et istae partes 20 distinguuntur, et Deus potest facere quod angelus coexisteret uni parti successionis et non alteri, et sic potest destruere unum sine alio, sicut prius dicitur.

Si dicas, secundum Hieronymum² solus Deus non

1 aliquam] cius add. G 1-2 et... partem om. (hom.) BG 2 angelii] Dei add. E
 4 potest non] non potest non C, non potest E 4 successionis] contradictionis B 4-7 quod...
 successionis om. (hom.) C 4 coexistere] coexistit D 4-8 et... alteri om. (hom.) DE
 8 parti] successioni add. A, successionis add. CD || dici] esse add. M 10 quia] quod E || Deus]
 autem add. E 11 sicut] est add. EF 12 ad] istam add. E 14 unum sine alio] individuum F || definitione] distinctione E || exprimente] ex praecedente D 15 distinctum] defini-
 tium A 20 praeteritam... successionem om. (hom.) B 23 prius dicitur] dictum est
 prius BG, p. dictum est DFZ, praedictam est E 24 dicas] quod add. Z || Hieronymum]
 sanctos A 24-1 p. (161) non... fore] non notus esse, non fuisse nec fore E

¹ Supra, p. 153, lin. 10. ² Potius Isidorus, *Etymologiae*, VII, c. 1, n. 12:
 «Deus autem esse tantum novit, fuisse et futurum esse non novit» (PL 82,

novit esse, fuisse et fore, respondeo: verum est, cum negatione fuisse et fore. Non enim sic novit esse quod aliquando non fuit vel aliquando non erit; sed quaelibet creatura sic novit quod potuit non fuisse et potest non fore.

⁵ Ad aliud ¹ dico quod duratio unius est maior duratione alterius, quia unus coexsistit longiori successioni et alias breviori.

Ad aliud ² dico quod actio Dei est continua, non sic quod sint duas partes quarum una continuatur alteri et quando una pars manet alia cessat, sed dicitur continua quia actio Dei ita ¹⁰ coexsistit ultimae parti successione sicut primae vel mediae.

Ad aliud ³ dico quod si angelus primo fuit innocens et post peccavit, antequam esset tempus, adhuc esset ibi successio, quia non-esse peccati praecedit et esse eius succedit. Et sic est successio contradictiorum.

[AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad primum principale ⁴ dico quod tota duratio angeli est simul quantum ad omne quod formaliter inhaeret angelo, tamen

1-2 novit... novit] voluit... voluit F 1 esse om. GL || fore] quia solus ipse est qui nunquam potuit non fuisse nec potuit non fore add. L || est] quod solus Deus nullum eorum novit add. Z 2 fuisse et fore] alterius Z || sic] non add. D || novit] potuit Z || quod aliquando] aliquando quando Z 3 erit] est D, esse Z || quaelibet creatura] quam habet creaturam B || novit] esse add. G 4 fore] esse FZ 5 est] potest esse Z 7 actio Dei] duratio angelis D 9 cessar] sed ista et sequens non sunt positae superius add. E || actio] duratio D, creatio Z 11 fuit] fiat BG 13 praecedit... succedit] p. ... praecedit C, praecessit... successit FZ 14 contradictiorum] contradictoria BC 16 tota] simul add. D 17 omne] esse D

261 A); apud Bonaventuram, loco cit., p. 61, legitur: « Hieronymus ad Marseillam: 'Tantum Deus est, qui non novit fuisse vel futurum esse' »; cf. Petrus Lombardus, *Sententiae in IV libris distinctae*, I, d. 8, c. 1, n. 3 (*Spicilegium Bonaventurianum* IV, Grottaferrata 1971, 95), ubi origo huius auctoritatis exquisitius indicatur.

¹ Supra, p. 153, lin. 15. ² Supra, p. 153, lin. 18. ³ Supra, p. 153, lin. 20. ⁴ Supra, p. 152, lin. 5.

ratione connotati non est tota simul, quia connotat successionem cuius partes non erunt simul.

Ad aliud¹ dico quod conservatio angeli uno modo accipitur pro dependentia angeli ad Deum, et sic tam duratio angeli quam existentia conservatur. Alio modo accipitur conservatio ut dicit⁵ dependentiam angeli ad Deum cum coexistentia successionis, et isto modo requiritur conservatio ad durationem angeli et non ad existentiam, quia duratio angeli connotat successionem sicut conservatio sic accepta.

Ad aliud² dico quod duratio rei non est mensura existentiae¹⁰ rei, sicut post dicetur.

1 ratione] respectu M 4 tam... quam] tota... quantum ad D 5 existentia] es-
sentia Z || accipitur] est add. C 6 cum coexistentia] ex natura E 7 conservatio] angeli
add. B 8 existentiam] coexistentiam FZ 11 rei om. ACD

¹ Supra, p. 152, lin. 8. ² Supra, p. 152, lin. 15. De hac re in
quaestione sequenti fusius agetur.

QUAESTIO IX

UTRUM MENSURA SIT SEMPER NOTIOR ET NOBILIOR MENSURATO

Quod non¹:

Probatur², quia aevum, aeternitas, tempus sunt magis ignota
5 Deo, angelo et re temporali quae mensurantur per ista, igitur etc.

Item, X *Metaphysicae*³: Primum in genere substantiae quod
est mensura omnium aliorum est Deus. Sed Deus est maxime
ignotus, igitur etc.

Item, quod non sit nobilior probatur, quia tempus est men-
10 sura motus et est ignobilius motu saltem ad formam. Quia se-

2 Utrum] Consequenter quaero de mensura rei utrum scilicet *praem.* A 4 Probatur]
Patet FG || aevum aeternitas] aeternitas et similiter aevum C* 5 re] illud A*, ratione de E,
rei F || mensurantur] mensuratur CC*Z 6 Item] in add. FZ 7 est¹] in add. A* ||
omnium om. A*BDG || aliorum] angelorum D 10 est] tamen BGL || saltem] quod add. Z

1 Pars huius quaestio in codice A bis legitur. Lectiones variantes il-
lius partis per A* indicabuntur. In codice vero C tota quaestio bis occurrit.
Secunda quidem vice ut quaestio duodecima libri tertii, cuius lectiones per
C* indicabimus. 2 Loco « Probatur... etc. » (lin. 4-5) codex B sic habet:
« Probatur: Aevum est mensura angeli et tamen non est notius angelo, nec
aeternitas Deo, nec tempus re temporali ». Codices vero A et M loco « Pro-
batur... Deus¹ (lin. 4-7) sic: « Probatur, quia aevum est mensura angeli et
tamen non est notius angelo. Similiter aeternitas Dei non est notior Deo, si-
militer de tempore respectu rei temporalis. — Item, in omni genere causae
(omne M) est unum primum quod est mensura omnium aliorum. (Et dicit
Commentator om. M) quod in genere substantiae est primus motor Deus ».
3 Aristot., *Metaph.*, X, cc. 1-2, tt. 1-8 (1052a 15 - 1054a 19); vides etiam
expositionem Averrois in hunc locum et in *Metaph.*, V, t. 12 (ed. Iuntina,
VIII, ff. 54r-v et 120v). Cf. Henricus Gandavensis, *Quodl.*, IX, q. 2 (ed. Pa-
risiis 1518, f. 146).

cundum Commentatorem, IV *Physicorum*¹, tempus est passio primi motus; et ille est ignobilior omni motu ad formam sicut respectivum absoluto.

Ad oppositum:

X *Metaphysicae*²: In omni genere est primum quod est mensura omnium illius generis. Et illud est nobilior et notius mensurato, igitur etc.³

[RESPONSIO AUCTORIS]

Ad istam quaestionem dico quod primo videndum est quid est mensura. Ubi sciendum quod secundum Philosophum,¹⁰ X *Metaphysicae*⁴, mensura est illud quo cognoscitur res vel quantitas rei. Nunc autem res potest tripliciter cognosci per mensuram. Uno modo potest vocari mensura illud quod est causa efficiens cognitionis rei, et hoc primae apprehensionis. Et sic intellectus dicitur mensura rerum quas intelligit, et species rei,¹⁵ — si ponatur —, vel ipsamet res exsistens in effectu. Quia istae sunt causae efficientes partiales respectu cognitionis rei. Et sic

1-2 est... motus] est prima mensura motus primi D 2 ille... ignobilior] istud... ignobilius D
 3 sicut] est add. E || respectivum] est ignobilius add. C*EZ || absoluto] igitur eius passio est ignobilior, igitur etc. add. EFZ 5-7 X... etc.] videtur esse Philosophus BL 5 est¹] unum add. C, dare unum add. C* 9 istam quaestionem] primam A || dico quod om. DFHZ || primo om. EG 10 sciendum] est add. BGZ || quod om. BC 11 quo] per quod BFZ 12 res] aliqua add. (mg.) G || tripliciter] multipliciter Z || cognosci] et secundum hoc tripliciter aliquid dicitur mensura rei add. G 12-13 per mensuram om. BFG 14 hoc primae] cius C*
 15 sic] isto modo C* || dicitur] primum add. A || quas] quo quis C*, per quas E || et] vel G || et species rei om. A 16 ponatur] secundum ponentes add. C* || Quia] et FZ || istae] ista AC*D
 17 partiales] particulares G

¹ Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, t. 133 (ed. Iuntina, IV, f. 94r).

² Aristot., *Metaph.*, X, c. 1, t. 2 (1052b 18). Cf. *Metaph.*, V, c. 6, t. 12 (1016b 17-20). ³ Codex A hic addit: «In ista quaestione sic procedam: primo ponam descriptionem mensurae, secundo ex ea inferam alias conclusiones, tertio movebo aliqua dubia contra praedicta et solvam». ⁴ Aristot., *Metaph.*, X, c. 1, t. 2 (1052b 20).

potest intelligi dictum Philosophi¹ quod obiectum est mensura cognitionis.

Alio modo accipitur mensura pro illo quod dicit in rememorationem alicuius prius noti. Et² istud sic ducens in cognitionem alterius est proprie et solum repraesentativum rei, quia nihil potest repraesentari per aliquid nisi repraesentatum fuerit prius notum. Hoc modo dicimus ‘imago Petri repraesentat Petrum’, quia visa imagine Petri statim occurrit rememoratio de Petro. Et istud sic repraesentans potest dici mensura cognitionis repraesentati quatenus dicit in eius cognitionem. Sed isti duo modi mensurae sunt generales.

Tertio modo accipitur mensura magis proprie pro illo cuius cognitio dicit in cognitionem quantitatis mensurati, ut scilicet quando res est primo nota secundum essentiam suam et ignoratur secundum quantitatem, tunc illud per cuius cognitionem certificatur intellectus de quantitate rei prius notae secundum essentiam

2 mensura] causa F 3 Alio] secundo C || accipitur] capitul FZ || illo quod] re quae FGHZ
 3-4 rememorationem] notitiam rememorativam B 4 Et] isto modo add. A || ducens corr. in
 ducit G 5 est proprie] in proprie G, est impropre Z, mensura add. CD || proprie et solum] propositio et dictum A 5-6 solum... nisi] hoc si D 5 repraesentativum] illius add. E ||
 rei] quia illud potest repraesentare rem add. C* 6 repraesentatum] illud repraesentativum C*
 7 dicimus] quod add. C*GH || repraesentat] potest repraesentare G || Petrum] prius cognitum
 add. EFGZ 8 Petri om. FG 9 potest dici] dicitur AA*D 10 quatenus... cognitionem
 om. C* || eius] illius A || mensurae] accipiendi C*, om. AE 10-11 mensurae... generales]
 accipiendi mensuram sunt communes tam quantitati quam aliis a quantitate B 11 sunt]
 duo add. Z || generales] modi accipiendi mensuram add. C*EFGZ, et communes tam quanti-
 titati quam aliis a quantitate add. (ultra) G 13 mensurati] prius ignotae add. A 14 est
 om. AE || secundum] quantum ad A* || et] etiam add. E || ignoratur] ignota GZ
 15-16 tunc... quantitate mg. A, om. (hom.) A* || certificatur] verificatur C 16 rei om. AA*

¹ Cf. supra, p. 164, nota 4. Sed nota Aristot., ibidem, t. 5: «scientia est mensura rerum ». (1053a 31-35). ² Loco «Et... cognitionem » (lin. 4-10) codex B paulo aliter habet: «ut imago in notitiam rememorativam ima-
 ginati. Nam imago non facit primam notitiam seu cognitionem rei in-
 complexam. Nihil enim potest repraesentari nisi ipsummet repraesentatum
 fuerit prius notum ».

proprie dicitur mensura illius. Et isto modo mensura praesupponit unam cognitionem et certificat de alia. Isto modo mensuratum potest esse prius cognitum quam mensura secundum substantiam, licet non secundum quantitatem. Mensura autem sic accepta aliquando est tantum in anima obiective, aliquando in re extra 5 subiective. Exemplum primi: quando aliquis geometer perfectus per quantitatatem vel numerum imaginatum mensurat alia quanta vel numeros reales. Exemplum secundi: quando mensura est aliquod singulare in re, et tunc mensurat per replicationem, quando scilicet est minor mensurato. Patet de ulna et panno. Vel per 10 adaequationem, quando scilicet mensura est aequalis mensurato.

Secundo dico quod ratio mensurae convenit primo uni quod est principium, et illud unum non tantum reperitur in quantitate sed in omni genere.

S i d i c a s quod P h i l o s o p h u s, X *Metaphysicae*¹, di- 15 cit quod unitas, quae est principium numeri et quae est mensura, competit solum quantitati, r e s p o n d e o quod accipit quantitatem pro aliquo quod includit plura seorsum acceptabilia. Et sic unitas et numerus possunt ita bene inveniri in angelis sicut in quantitatibus, quia numerus decem angelorum potest dividi in 20 plura seorsum acceptabilia. Et quod sic accipiat quantitatem patet, nam secundum e u m² motus est ratione termini, sed terminus

1 proprie om. BE 1-2 mensura²... modo om. (hom.) D || mensura²... alia] mensura unam cognitionem certificat C* 3 potest esse] est A || cognitum] notum AC* 5 aliquando] aut add. C* 7 vel] per add. BG || imaginatum] mensuratum D 8 vel] per Z 9 singulare] significabile BGZ, sed corr. G || replicationem] reduplicationem D || quando] quia F 10 scilicet] mensura add. G 11 scilicet om. FGHZ 12-13 Secundo... principium canc. et scr.: Nunc secundo videndum est cui competat ratio mensurae. Ratio mensurae competit primo uni quod est principium numeri A 13 principium] numeri add. LZ 16 et om. AA*CDG 17 respondeo] dico add. BGH || quod] Philosophus B, Philosophus add. D, om. AA*EF || accipit] ibi add. BG 18 aliquo] eo FZ 20 quantitatibus] et numeris add. C || decem] quattuor AA* 21 plura] supposita in plura add. E 22 motus] unus add. E || est] et C*, quantus add. CL || ratione] mensura A, respectu BEFGZ

1 Aristot., *Metaph.*, X, c. 1, t. 2 (1052b 20-24). 2 Cf. Aristot., *Physica*, V, c. 1, t. 4 (224b 7-8).

potest esse qualitas, patet in alteratione. Igitur ibi accipit quantitatem pro qualitate, et ideo unitas quae est principium numeri ita bene reperitur in aliis, et similiter numerus, sicut in quantitate, quia omnes proprietates et passiones quae possunt demonstrari de numero in quantitatibus, possunt demonstrari de numero in angelis. Puta quod in angelis unus numerus est par alias impar, unus duplus ad alium etc., et ideo non est plus ponendus numerus in quantitatibus quam in angelis. Sed illud unum quod est mensura non est aliquod unum in re extra determinatum necessario, et hoc in mensura multitudinis sicut in mensura extensionis. Quia sicut in mensura extensionis aliquando mensura habet tantum esse in anima obiective, aliquando in re extra subiective, sicut praedictum est, ita illud unum quod est mensura multitudinis aliquando est tantum in anima obiective, aliquando in re extra subiective. Exemplum primi: quando aliquis per conceptum unius quem habet in anima mensurat decem angelos per replicationem sive applicationem illius unius in anima ad singulum eorum, illud unum proprie est mensura multitudinis. Exemplum secundi: si accipiatur unus angelus et applicetur ille angelus singularis ad quemlibet alium, tunc ille esset mensura illius multitudinis. Sed hoc est improprie, quia qua ratione unus angelus est sic mensura, et aliis. Et ideo unum quod est mensura multitudinis, et numerus similiter, habent tantum esse in anima obiective. Et hoc probatur de uno: quia de ratione mensurae est quod sit simplex et indivisibilis. Nunc autem unum in conceptu est magis indivisibile per parentiam partium intrinsecarum quam unum in re generaliter,

2 et ideo] dico igitur A, igitur B || numeri *om.* A*CC*DE 3 bene *om.* AA*BCD || aliis angelis A*E 4-5 demonstrari... demonstrari] denumerari... denumerari C* || de numero in] in n. de FZ 7 etc. *om.* AA*BCD || numerus] unus *add.* E 8 Sed] dico quod *add.* A 10-11 Quia sicut in] aliquando E 14 subiective] sicut prius dictum est *add.* C* 15 aliquis] quis G || unius *om.* AFGZ 16 decem] quattuor AA*D_G, quinque F || replicationem sive *om.* AA*CD 16-17 sive applicationem *om.* Z 17 anima] sicut *add.* A 17-18 proprie] vere C* 18 accipiatur] accipiamus E 19 ille] unus D 19-20 ad... mensura] etc. ille angelus est vera mensura C* 20-22 Sed... multitudinis *om.* (*hom.*) E 21 et] etiam C* 22 est] sic *add.* C* 25 unum] erit *add.* B

— patet de uno in quantitate in equis etc. —, igitur illud unum magis habet rationem mensurae quam unum singulare.

Tertio¹ dico quod mensura et mensuratum distinguuntur realiter si utrumque sit res, vel sunt non-eadem realiter si unum sit res et aliud ratio. Quod probatur, quia impossibile est quod contradictoria verificantur de eodem ceteris paribus, et hoc sive in re sive in ratione. Sed mensura est notior mensurato, ut prius dictum est, et per consequens mensuratum non est notius mensura. Si igitur mensura et mensuratum essent eadem realiter, idem esset notius et non notius, quod est contradictio. Et eodem modo si aeternitas sit mensura Dei, non esset eadem realiter cum Deo, quod falsum est².

Quarto dico quod mensura aliquando — immo ut saepius — est imperfectior mensurato. Hoc probatur, quia aut mensura habet esse obiective in anima aut extra. Si primo modo, tunc est¹⁵ imperfectior, quia sic est tantum ens rationis quod est imperfectius ente reali. Si secundo modo, sic quantitas minor est mensura quantitatis maioris — patet de ulna respectu panni — et tunc adhuc est imperfectior, quia quanto aliquid plus habet de quan-

2 rationem mensurae] illud mensurare E 3 Tertio] Secundo E 4 eadem] idem BC*DG || unum om. AA*B 5 aliud] habens tantum esse obiectivum add. L || ratio] non BFGZ || quod²] duo add. FZ 6 sive] sit add. B 7 ratione] non in re C* || Sed om. A*C
9 eadem] idem FZ 11 eadem] idem BZ, om. FG 11-12 cum Deo] Deus G 13-14 Quarto... mensurato canc. et scr.: Secunda conclusio est quod mensura non semper est perfectius mensurato A 14 mensura] angeli add. E 15 aut] in re add. C || tunc] sic BDG 16 quia] et E || tantum om. BG 17 sic] tunc cum E

¹ Loco «Tertio dico quod» codex A habet: «Ex istis patet illud quod dicebatur quod mensura primo competit uni quod est principium numeri quia est magis indivisible et magis simplex. Secundo patet ex hoc quod secundario competit quantitatibus quia unum primo modo mensura aut primo competit. Et tertio patet quod competit omni quantitatibus quae est ratio innotescendi quamcumque quantitatem virtualem, quia quantitas accipitur large, ut dictum est. — Circa secundum articulum ex dictis infero alias conclusiones. Prima est ista quod». ² Cf. infra, quaest. 11 (p. 236, lin. 20 - p. 237, lin. 3).

titate tanto plus habet de perfectione. Hoc¹ etiam patet, quia mensura et mensuratum secundum Philosophum² sunt unigenea, ita quod sunt eiusdem specie specialissimae tanquam individua distincta in illa specie. Sicut patet in exemplis Philosophi, qui dicit quod longitudo est mensura longitudinis, gravitas gravitatis, vox vocis, latitudo latitudinis. Et Commentator dicit ibidem³ quod mensura numeri non est unitas sed numerus, et ratio est quia mensura et mensuratum sunt unigenea. Sed illud quod est sic mensura, secundum Philosophum⁴ est minimum secundum perfectionem, aliquando secundum naturam, aliquando secundum institutionem. Igitur mensura est imperfectior. Et hoc est verum de mensura extensis-
10 nis et durationis et multitudinis sed non de mensura perfectionis, sicut post dicetur⁵.

Si dicas quod mensura et mensuratum non sunt unige-
15 na, quia ulna est mensura panni, et tamen non sunt eiusdem speciei:

1 tanto] etiam add. D 3 unigenea] homogenea (*ita et infra*) G 4 in¹] sub AA*C*DFZ
4-5 Philosophi] IV Metaphysicae add. E 7 numeri] unionis C* 9-10 Sed... Philosophum
canc. et str.: Ex ista probatione istius tertiae conclusionis probatur secunda, quia secundum Philosophum in his quae sic se habent quod unum est mensura et aliud mensuratum, mensura A
10-12 aliquando... imperfectior om. (*hom.*) D 11 institutionem] multitudinis FG 12 im-
perfectior] perfectior C*, mensurato add. A 13 sed] et B || perfectionis] in perfectione E
14 post dicetur] prae d. A*, alias dictum est C*

1 Loco «Hoc... unigenea» (lin. 1-9) codex A habet: «Secundo, quia aliquando mensura habet esse tantum in anima obiective, sicut dictum est quod perfectius (!) geometri per conceptum aliquem habitum in anima sua mensurabit res extra. Et sic constat quod habet esse imperfectius mensurato, quia est tantum ens rationis, quod est imperfectius ente reali. Tertia conclusio, quia unum individuum potest esse mensura individuorum eiusdem speciei, quia secundum Philosophum, X Metaphysicae, mensura et mensuratum sunt unigenea». 2 Aristot., *Metaph.*, X, c. 1, t. 4 (1053a 24-28).

3 Averroes, *In Aristot. Metaph.*, X, t. 4 (ed. Iuntina, VIII, f. 119v). 4 Aristot., *De caelo*, II, c. 4, t. 28 (287a 24-25); cf. etiam *Metaph.*, X, c. 1, tt. 1-5 (1052a 15 - 1053b 8). 5 Infra, pp. 172ss.; quaest. 10 et 11 (pp. 218s., 232s.).

Similiter inter mensuram et mensuratum est ordo, sed inter individua eiusdem specie non est ordo essentialis, III *Metaphysicae*¹:

Ad primum² dico quod quantitas ulnae est prima mensura, et quantitas panni est primum mensuratum. Substantia autem in ulna vel in panno non est mensura vel mensuratum nisi per accidens, quatenus extenditur in quantitate, et ideo mensuratio illa ex utraque parte debet attendi penes quantitatem, non penes substantiam. Cuius ratio est quia si pannus congeletur, est substantia eadem quae prius, et tamen variatur quantitas et per consequens mensura. Igitur mensura habet attendi penes quantitatem non penes substantiam.

Ad aliud³ dico quod duplex est ordo essentialis: unus, quando illa quae ordinantur habent definitiones alterius rationis et distinctas; alias, quando unum individuum est essentialiter perfectius alio. Primum ordo est inter causas partiales alicuius effectus essentialiter ordinatas. Et talis non est in proposito, quia omnia individua eiusdem speciei habent eandem definitionem. Secundus ordo potest esse inter individua eiusdem speciei, quia unum potest esse perfectius alio. Et hoc est generaliter verum in omni specie cuius individua suscipiunt magis et minus. Et tunc illud quod est minimum in perfectione sub tali specie est mensura omnium aliorum quae sunt maioris perfectionis, puta minima linea secundum naturam vel institutionem est mensura

2 individua] dividua (*ita et infra*) B 2-3 Metaphysicae] ergo inter illa, unum non est mensura alterius add. BL, igitur etc. add. C*G, igitur add. F, ergo add. Z 4 dico] istorum dicitur D 5 Substantia] sic B, similiter DZ, sumitur F, simpliciter G || autem] aut D, etiam Z 6 mensuratum] mensurata AA*BD || per] de FGZ 7 in quantitate] per quantitatem E 8 utraque] eadem E 9-12 Cuius... substantiam om. (*hom.*) B 11 Igitur mensura] igitur A*, ergo mensura AGZ, om. E 13 aliud] secundum G 15 essentialiter] naturaliter D 16 alio] altero BG 18 definitionem] sed add. G 19 quia] quorum Z 21-22 Et tunc om. B 22-23 est mensura om. E 23 perfectionis] in tali specie add. BG

¹ Aristot., *Metaph.*, III, c. 3, t. 11 (999a 12-13). ² Supra, p. 169, lin. 15. ³ Supra, lin. 1.

omnium linearum perfectarum, minima superficies superficierum, corpus corporum, minimus gradus albedinis omnium albedinum.

S i d i c a s quod P h i l o s o p h u s dicit quod in omni genere est unum perfectissimum quod est mensura aliorum, d i c o quod haec non est propositio P h i l o s o p h i, sed in uno loco dicit quod in omni genere est unum primum¹. Et hoc est verum, sed illud non oportet esse perfectissimum. Sicut in genere quantitatis primum est punctus vel aliquid tale, in genere substantiae aliqua forma vel materia prima, et illud primum est mensura aliorum quorum potest esse mensura, et aliter non. Et a l i b i² dicit quod in omni genere est perfectissimum, sed illud non est mensura nec est tantum unum tale, sed possunt esse multa talia. Quia potest inveniri aliqua species cuius omnia individua sunt perfectiora individuis aliarum specierum, sed illa individua perfectiora non sunt mensurae aliorum nec econtra. Unde in genere qualitatis et quantitatis est reperire unum quod est mensura aliorum illius generis, sicut minima quantitas, secundum naturam vel institutionem, et minima qualitas. Non sic intelligendo quod sit aliqua una qualitas numero quae sit mensura omnium qualita-

1 minima om. AD 1-2 superficierum] minus add. F, minimum add. GZ, om. C*E
 2 minimus] unus D 2-3 albedinis... albedinum] altitudinis... altitudinum C, minimum pondus ponderum add. B 5 est¹... quod] perfectissimum C*E || mensura] omnium add. GZ
 6 Philosophi] vera D 7 hoc] illud FZ 8 sed illud] et hoc C*E || Sicut] Sed C*E
 9 primum est punctus] prius est unus D 10 aliqua] aut C* 11 aliorum] aliquorum G ||
 quorum] quo D || aliter] aliorum B, aliquorum G 12 est¹] unum add. C 14 inveniri]
 teneri D* || aliqua] una AA*BCD 15 perfectiora] omnibus add. G || individua] quae sunt
 add. C*E 17 est¹] continget D 18 illius] eiusdem BGZ || sicut] sic B, scilicet C*E || vel]
 et AC*E 19 et] vel BGZ || qualitas] quod add. Z || Non] nec C 20 una] aliqua add. E
 20-1 (p. 172) qualitas... qualitatum] quantitas... qualitatum C, quantitas... aliarum quantitatum,
 et sic de qualitate FZ

¹ Vide supra, p. 164, notam 2. ² Cf. Aristot., *Metaph.*, II, c. 1, t. 4: « Unumquodque vero maxime id ipsum aliorum dicitur, secundum quod et in aliis inest univocatio. Puta ignis calidissimus, etenim est causa aliis hic caloris » (993b 24-26).

tum, sed quod in qualibet specie qualitatis est reperire unum minimum quod est mensura omnium qualitatum eiusdem speciei quae sunt perfectiores illo minimo et possunt sub eodem genere esse multa talia minima. Certum est quod tot quot species. Et sub eadem specie possunt esse multa talia minima, quia tot sub 5 albedine quot sunt albedines sub illo gradu sub quo est minima albedo. Et si substantiae susciperent magis et minus generaliter, sicut faciunt aliquae quae extenduntur in materia et habent diversas partes sub diversis partibus quantitatis in materia, tunc generaliter potest esse mensura in genere substantiae sicut in aliis 10 generibus. Unde ita bene potest forma substantialis extensa in materia mensurari per minimum in sua specie sicut quantitas vel albedo. Nec video rationem quare non. Et si ita esset de anima intellectiva et substantiis separatis, eodem modo esset dicendum.

Sic igitur patet quod illud quod est minimum in omni 15 genere non est mensura sed tantum in habentibus mensuram quae recipiunt magis et minus. Et in illis est semper mensura imperfectius mensurato, quia est minimum secundum Philosophum¹. Si tamen velimus omnino verificare dictam propositionem quae imponitur Philosopho, potest dici quod in 20 omni genere est primum quod est mensura multitudinis omnium illius generis, sicut alias patebit². Unde de ratione mensurae

1 sed] sicut D || qualibet] qualitatibus unius C* 1-2 qualitatis... qualitatum] quantitatis et qualitatis... qualitatum et quantitatum FZ 3 et] sic add. Z || possunt] ponit C* 4 minima] quia add. A, sed add. E 4-5 Certum... minima om. (hom.) BC*H 4 quod] quia AC || quot] sunt add. D 4-5 quod... minima om. Z 4 Et om. FG 5 minima] certum est add. D 7 minus] et add. ACD 8 aliquae] aliqua AA*, illae B 9 partibus] locis D 10 substantiae] mensura add. Z 11 Unde] tamen FGH 12 minimum] numerum D || quantitas vel] qualitas et E 14 et] sicut de add. A, de add. D 15 est] convenit illum C* 16 mensuram corr. in ? A, minimum M || quae] etiam add. C* 17 minus] igitur etc. add. C* || Et²] tamen add. G || mensura om. BCEFG 17-18 imperfectius] imperfectior Z 18 quia] quod AA*C 18-19 Philosophum] positionem C* 19 omnino om. DFZ || verificare] verificari C 21 est¹] unum add. BGL || omnium] quae E, om. AZ 22 illius] sunt add. E

¹ Vide p. 169, notam 4. ² Forsitan Ockham cogitavit de futura expositione *Metaphysicae Aristotelis*.

est quod sit certior et notior mensurato. Nunc autem quantitas minor vel albedo minor est notior et certior quo ad nos quam maior, igitur sequitur quod mensura est imperfectior mensurato.

Ex istis sequitur quod Deus non est mensura omnium aliorum quo ad nos. Quod probatur, quia de ratione mensurae est quod sit notior mensurato, et hoc respectu illius qui mensuratum per mensuram cognoscit. Deus autem est nobis ignotior omni creatura, igitur non potest nobis in via esse mensura omnium. Et ex hoc sequitur quod idem potest esse mensura et mensuratum respectu diversorum respectu quorum unum est notius alio et e converso. Exemplum de motu et tempore, quae sunt sibi invicem mensurae, IV *Physicorum* secundum *Commentatorem*¹. Quia cui notior est motus quam tempus potest per motum mensurare tempus, et cui tempus est notius motu potest per tempus mensurare motum, sicut patet ad sensum. Unde licet Deus non ponatur mensura aliorum quo ad nos pro statu isto, tamen aliquo modo potest poni mensura perfectionis, sicut post² dicetur. Et³ tunc dicetur mensura per essentiam suam,

1 notior] nobilior F || Nunc] ut DEFZ || autem] aliqua D, om. A*CEFZ 2 minor¹
 om. BG || vel] et BGH 3 imperfectior] perfectior DF, corr. ex imperfectior D 4-6 Ex...
 mensurato om. (hom.) C* 4 istis] ista D || sequitur] quaedam conclusio quod mensura nullam
 habet causalitatem respectu mensurati ex hoc quod mensura. Quarta conclusio est add. A, quod
 mensura nullam habet causalitatem respectu mensurati ex hoc quod mensura est. Quarto (Quinto G) dico add. BG 6 sit] certior et add. DFZ 6-7 et... cognoscit] respectu illius qui
 mensuratur per mensuram ignoscit, sed corr. in et hoc respectu eius qui ignoscit mensuratum per
 mensuram A 6 et hoc om. F || qui] quea C, quod est C*, quod E || mensuratum] mensurat
 BG, mensuratur DFZ 7 mensuram] enim add. BG || cognoscit] igitur cum add. F, sed add. G,
 ergo cum add. Z || autem om. FGZ || est] sit FZ || ignotior] notior Z 8 creatura] alia C, causa
 DE || igitur om. FZ || potest] saltem add. Z || omnium] unum C*, aliorum add. A, etc. add. B
 9 hoc] istis D 13 cui] cuicunque C*Z || tempus] motum E 14-15 tempus... mensurare
 om. (hom.) E 14 cui] quia F || motu om. BG 16 ponatur] esse add. D || aliorum] quorum-
 cumque C || nos] sicut patet ex quarta conclusione add. A || isto intelligendo add. A 17 ta-
 men] tantum C*, unde D || potest poni] ponitur A 18 dicetur mensura] diceretur Deus A

1 Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, t. 112 (ed. Iuntina, IV, f. 87r).

2 Infra, quaest. 10 (pp. 218s.) et q. 11 (pp. 232s.). 3 «Et... ponunt» (p. 174, lin. 3) cancellavit A et scripsit: «Et potest esse quinta con-

quia per illam distinguitur realiter ab omnibus aliis et non aliqua ratione imitabilitatis respectu bovis et asini etc., sicut alii ponunt¹.

[INSTANTIAE CONTRA POSITIONEM AUCTORIS]

Contra ista: primo non videtur quod mensuratum sit prius cognitum quam mensura, quia X *Metaphysicae* dicit Commensator² quod scibile est mensura scientiae, et tamen non oportet prius cognoscere scientiam quam scibile, et obiectum extra mensurat actum sentiendi.

Item, si sic, tunc quantitas rei differret ab essentia, quia idem

1-2 aliqua ratione] aliter ratione A, alias rationes C*, aliqua re D, a-as r-s E, per aliquam rationem F, per alias res Z 2 imitabilitatis AC*EH, ideali BG, communitalis C, communiter D, mensuratum F, imaginatas Z || respectu bovis] utpote asini BG || et asini etc.] vel equi BG || sicut alii] ut quidam B, ut aliqui G 5 Contra ista] sunt aliqua dubia. Primo, quia dictum est in solutione quaestiones quod mensuratum debet prius cognosci secundum substantiam et postea eius quantitas debet cognosci per mensuram add. A || primo non] sed non B, om. C*E || mensuratum] mensura B 6-7 Commentator] Philosophus et C. A 7 non om. FGZ 8 obiectum] ad add. Z || extra om. ABC*E 9 actum] actionem FG || sentiendi] sciendi DE, assentiendi, et tamen etc. add. F, et causam intra add. G, ergo etc. add. Z 10 quantitas... ab essentia] essentia... a quantitate A 10-2 (p. 175) quantitas... quantitas] quantum... quantum C 10 rei om. C*E || essentia] Probatio add. A

clusio quod scilicet Deus est mensura rerum simpliciter. Et probatur hoc sic: quia illud est mensura rerum aliarum simpliciter quo viso perfecte a quocumque et in quocumque statu, potest quantitatem perfectionis cuiuscumque alterius rei cognoscere. Sed Deus est huiusmodi, igitur etc. Ergo sequitur quod est mensura omnium aliorum. Si enim beatus videndo Deum potest cognoscere quantitatem perfectionis cuiuslibet alterius a Deo, tunc Deus esse (!) simpliciter mensura perfectionis. — Si autem dicas quod non, tunc nullo modo Deus est mensura. Et ponatur quinta conclusio esse vera: tunc diceretur Deus per suam essentiam omnino indistinctam esse mensuram et non aliqua ratione imitabilitatis, utpote asini per ideam asini, sicut aliqui ponunt, sed per suam essentiam indistinctam ».

¹ Ut Henricus Gandavensis, *Quodl. IX*, q. 2 (ed. Parisiis 1518, f. 345r); cf. etiam *Quodl. VIII*, q. 8 (ff. 312r-13v). ² Averroes, *In Aristot. Metaph.*, X, t. 21 (ed. Iuntina, VIII, f. 126r-v).

realiter non potest esse notum et ignotum; sed essentia mensurati est prius nota quam mensura, sed quantitas non.

Item, est notior, igitur nobilior. Antecedens patet per Philosophum¹, quia «unumquodque sicut se habet ad cognoscibilitatem, ita ad entitatem». Consequentia patet per Commentatorem, I *Physicorum*²: Quanto aliqua sunt notiora naturae tanto sunt perfectiora, licet non ita sit de nobis notis. Mensura autem est notior mensurato quo ad naturam, igitur etc.

Confirmatur per Commentatorem, X *Metaphysicae*³, qui dicit quod mensura est prius in esse et cognitione, igitur est notior.

Item, quod mensura et mensuratum non sunt eiusdem speciei probatur, quia mensuratum dependet a mensura non tantum in cognitione sed in esse. Probatur, quia eadem sunt principia essendi et cognoscendi. Sed inter individua eiusdem speciei non est talis dependentia.

[RESPONSIO AD INSTANTIAS]

Ad primum⁴ dico quod possibile est quod sit eadem cognitione qua cognoscitur essentia rei et qua certificatur intellectus de

1 essentia] scientia E, esse CDF, mensura add. D 2 prius nota quam] proprius notum quod C, prius notum quam AD || sed] et BEFZ || quantitas] ideo add. E 3 Item] si mensura add. (mg.) A || nobilior] est perfectior D || Antecedens patet] Maior patet E, corr. in Consequencia probatur dupliciter, primo A 4 sicut] ita B 4-5 cognoscibilitatem] cognitionem BDFZ 5 ita] se habet add. BG || Consequencia] Secundo A || patet] probatur B 6 Physicorum] quia add. D 6-7 naturae] tanto add. DE 7 notis om. BCC*FG 7-8 Mensura autem] Verumtamen mensura FGZ 8 notior] nobilior C || mensurato] quam mensuratum ABC*E 9 X] IV EFZ 10 et] in add. A 11 igitur] quia AE, sed del. A 12 sunt] idem add. E 13 probatur] probo E || tantum] solum C* || in om. FZ 14 sed] etiam add. FZ 15 individua] media Z 16 dependentia] ergo add. Z 18 possibile est] impossibile est BG, sed corr. G, post case D 19 qual... essentia om. C* || et] eius quantitas vel add. A

1 Aristot., *Metaph.*, II, c. 1, t. 4 (993b 30-31). 2 Cf. Averroes, *In Aristot. Physicam*, I, t. 2 (ed. Iuntina, IV, f. 4v). 3 Averroes, *In Aristot. Metaph.*, V, t. 12; cf. etiam X, t. 3 (ed. Iuntina, VIII, ff. 54v, 118v). 4 Supra, p. 174, lin. 5.

quantitate rei. Non tamen est repugnantia quod sint diversae cognitiones quarum una cognoscitur essentia rei et alia cognoscitur quantitas rei. Et si sic esset, tunc cognitio qua cognoscitur essentia rei praecederet illam cognitionem qua cognoscitur quantitas; saltem una est prior alia naturaliter.

Tunc ad Philosophum et Commentatorem dico quod res extra non est mensura actus intelligendi, sed veritas in intellectu mensuratur a veritate quae est in re, quia «in eo quod res est vel non est»¹ etc. Et non est res mensura actus assentiendi secundum substantiam suam, sed solum secundum quod denominatur a veritate cui assentit, et veritas in re distinguitur a veritate in intellectu sicut res a ratione. Et similiter veritas in intellectu, complexa dico, distinguitur ab actu intelligendi; et potest dici mensura actus assentiendi veritas in re quatenus certificat de veritate actus intelligendi, quia ex hoc quod cognosco sic esse in re, ex hoc cognosco quod actus intellectus per quem assentio rei est verus. Unde scibile est mensura scientiae²: vel quia scibile est causa partialis scientiae vel quia veritas in scibili est causa veritatis in scientia. Et aliter non est mensura, quia per veritatem in re ducor in cognitionem veritatis in scientia. Nec habetur a Philosopho quod scibile sit proprie mensura scientiae.

1 tamen] tantum C* || repugnantia] repugnat Z 2 essentia] esse BDG || alia] altera E || cognoscitur² om. C*E || rei² om. EZ 3 cognoscitur] cognitio scitur C* 4 cognitionem om. BG 5 saltem] quando add. ABG, sic est quod add. (ultra) A || alia] altera C 6 et Commentatorem om. BG 8 a om. BCDZ 9 etc.] dicitur oratio vera vel falsa add. A 9-10 assentiendi] sentiendi C 11-12 cui... veritate om. (hom.) E 12 in¹ intellectu] intellectus C*B || similiter] etiam A, simpliciter F 13 dico del. (?) A, quod add. E, om. BG 14 veritas] veritati A 16 actus] actio C || intellectus om. FZ 16-17 assentio] assentimus Z 19-20 Et... scientia om. (hom.) E 19 Et] vel A || aliter om. FGZ || est] scientia add. D 20 cognitionem] veritatem cognitionis B, veritatem vel in c. F, veritatem cognitionis veritatis D

¹ Ut dicit Aristot., *Praedicamenta*, cap. 5 (4b 8-10). ² Circa hunc et sequentem paragraphum cf. Henricus Gandavensis, *Quodl. IX*, q. 2 (ed. Parisii 1518, f. 347r).

Si dicas quod Philosophus et Commentator, V *Metaphysicae*, cap. de relatione¹, dicunt quod scientia refertur ad scibile sicut mensuratum ad mensuram, dico quod hoc non habetur a Philosopho vel Commentatore, sed tantum intendunt ibi dicere quae sunt quae referuntur per tertium modum relationis. Et ponit ibi tria exempla tertii modi, quorum primum est de mensura et mensurato, aliud de intellectu et intelligibili vel scientia et scibili, et tertium de sensato et sensu. Et intendit tunc dicere quod aliquid refertur per tertium modum relationis quia aliud refertur ad ipsum, non quia ipsummet refertur. Et ponit exemplum in praedictis tribus, scilicet quod mensura refertur ad mensuratum, quia mensuratum refertur ad ipsum et non per relationem in mensura; et similiter sensatum refertur ad actum sentiendi, quia actus sentiendi refertur ad sensatum; similiter scibile refertur ad scientiam non per relationem in scibili, sed quia scientia refertur ad ipsum. Unde ista sunt tria exempla eiusdem modi, non quod in omnibus istis exemplis sit relatio per modum mensurae, quia hoc nullo modo habetur per Commentatorem nec Philosophum, sed quod in omnibus istis unum refertur ad aliud quia aliud refertur ad ipsum. Si tamen velimus ibi ponere rationem mensurae, poterimus salvare modo praedicto.

1-2 Commentator] in add. C 2 relatione] nomine C*E 2-3 scientia refertur] scire sequitur EF 4 vel] et EZ, aut G, om. AB 5 sed] vel C || intendunt] intendit ACC*DFZ || ibi] ibidem C || dicere] et ostendere add. B || quae¹] quot Z || sunt] illa add. BL || quae²] frequenter add. D 7 primum] unum C || et] de add. G || aliud] est add. ACDF 8 vel] de add. D || vel... scibili om. FLZ || sensato] sensibile FGZ 9 tunc dicere] ibi C*E 9-10 per... refertur¹ om. (hom.) D 9 per] ad FG || tertium om. EF 10 aliud] aliquid C* || non om. C* 10-11 quia²... refertur²] quod ipsum referatur B 10 ipsummet] ipsum D 11 in] de FZ 12 quia... ipsum om. E 13 et² om. ABCD 14-15 sensatum... ad om. C || similiter] et sicut E 15 non om. FZ 16 exempla om. CD 17 relatio] scilicet add. F 18 quia] et F 19 nec] et B, vel FZ || quod] quia E 21 tamen] omnino add. EF

¹ Aristot., *Metaph.*, V, c. 15, t. 20 (1020b 30-32); Averroes, in hunc locum (ed. Iuntina, VIII, f. 61r).

Ad aliud¹ dico quod licet de eadem re simplici omnino indistincta non possint formari diversi conceptus, tamen de re habente partes eiusdem rationis ratione partium bene possunt formari diversi conceptus. Tamen dico quod omnem conceptum incomplexum quem habeo de mensurato post mensurationem,⁵ habeo ante mensurationem, quia ante mensurationem debent tam mensura quam mensuratum cognosci; mensuratum secundum essentiam et non secundum quantitatem, mensura secundum essentiam et quantitatem. Et tunc per quantitatem mensurae cognoscitur quantitas mensurati: non quod in re quanta sit aliquid cognitum et aliquid ignotum quod per mensuram cognoscitur, quia possum cognoscere aliquam totam magnitudinem et omnes partes eius intuitive et tamen ignorare cuius quantitatis est. Et similiter possum cognoscere unumquemque bovem in decem et tamen ignorare numerum illorum, sicut patet ad sensum. Et ex¹⁰ hoc videtur quod omnem cognitionem incomplexam quam habeo post mensurationem, habeo ante. Sed per mensurationem habeo complexam de mensurato, puta quod tot sunt partes huius magnitudinis et tot sunt boves. Unde per mensuram ducor in cognitionem unius conceptus abstrahibilis ab istis decem vel ab illis¹⁵ partibus magnitudinis, puta in conceptum numeri denarii et in conceptum tot partium magnitudinis, puta quinque vel sex. Et

1-2 omnino indistincta] omni distincta AE 2 diversi] distincti Z 4 diversi] di-
stincti BC*DG || conceptus] distincti add. A || dico] dicitur C*, dicunt F 5 incomplexum
om. BFG || de] in C*E || post] per F 6 mensurationem¹ om. BGL || debent] differunt D,
dicuntur E, dicitur Z 7 mensuratum¹] et potest add. D || secundum] per C 7-8 essen-
tiam] esse A 8 et] sed B || non om. E 8-9 mensura... quantitatem¹] mensura autem utro-
que modo Z, om. (hom.) EF 10 non] et D || quod] quia C*EF 11 et... quod om. D ||
ignotum] incognitum BZ 13 et tamen] tamen A, et C*, om. E || ignorare] ignoroscere F ||
quantitatis] quantitas AE 14 bovem] hominem AC*D || in decem] et decem homines et
unumquemque eorum A, de decem BG, illorum decem C*, in se E 15 ignorare] nescire Z ||
numerum illorum] quot sint B, numerum FGZ 16 incomplexam] absolutam saltem add. L
17 mensurationem²] mensuram ABC*FZ, quas C || habeo] cognitionem add. FGZ 18 de]
a C* || tot] quot B, quod tot G 20 abstrahibilis] abstrahitur C*, qui abstrahitur E
21-22 in¹... puta in imo f. G, om. (hom.) BC*D

¹ Supra, p. 174, lin. 10.

ille conceptus supponit pro rebus, et praedicando illum conceptum de magnitudine vel de bobus habeo quandam cognitionem complexam. Puta, praedicando numerum senarium de partibus magnitudinis habeo istam cognitionem per mensuram, quia haec 5 magnitudo habet sex partes tantae quantitatis, et praedicando numerum denarium de bobus cognosco quod decem sunt boves. Et ista cognitione complexa fuit mihi prius ignota, sed per mensuram est mihi nota.

Ad aliud¹ dico quod mensura potest esse ignobilior mensura, et tamen notior. Et ad Philosophum dico quod sicut entitas rei est perfectior, ita habet perfectiorem cognoscibilitatem, hoc est perfectiorem cognitionem ceteris paribus. Sed mensura proprie loquendo non habet nobiliorem cognitionem quam mensuratum nec perfectiorem. Et quando dicit de notis naturae, 15 dico quod Commentator, I *Physicorum*², dicit quod si

1 et] in C*, etiam G 2 bobus] hominibus D 3 complexam] incomplexam E || senarium] denarium BG, sed corr. G 4 quia] quod C*, puta quod BG 5 et] in FZ 6 de bobus... boves] hominibus... homines D || cognosco] cognoscitur E, cognito F || quod] quia C, scilicet quod D 7 complexa] non add. B || mihi om. C*E 7-8 ignota... est] nota... non est B || mensuram] men-em A 9-10 dico... sicut om. C || mensura... sicut om. D 10 dico] concedo L 11 ita] quae C, isto D, corr. in ideo A 11-12 cognoscibilitatem... cognitionem] cognitionem et cognoscibilitatem, et hoc C* || cognoscibilitatem... perfectiorem mg. G, om. (hom.) BFZ 13-14 nobiliorem c. q. m. nec perfectiorem] imperfectionem (corr. ex perfectiorem A)... perfectiorem AE, notiorem... perfectiorem B, nobiliorem cognitionem C*, paribus add. D, perfectiorem c. q. m. F 15 dico] negando E

1 Supra, p. 175, lin. 3. Loco «Ad... sicut» (lin. 9-10) codex A haec habet: «Dico tamen quod licet in ipso mensurato non requiratur distinctio ad hoc quod habeantur istae duae cognitiones, scilicet illam (!) quae praecedit mensuram et illam (!) quae habetur post mensuram, tamen hoc non posset esse nisi esset distinctio in aliis rebus. Et ista, ut praedictum est, possunt sufficere. Hoc patet in simplici. Licet enim simplex non includat partes, potest tamen habere et habet ad aliud proportionem maioritatis vel minoritatis, et secundum hoc potest talis notitia de mensurato haberri quantum ad essentiam suam. Licet autem per mensuram non cognoscatur quantum excedat ad aliam rem vel quantum ab ea deficit, et hoc habetur per mensuram. — Ad aliud». 2 Averroes, *In Aristot. Physicam*, I, t. 3 (ed. Iuntina, IV, f. 4v).

nos faceremus naturalia composita sicut facimus artificialia, tunc essent eadem nota nobis et naturae, quia tunc materia et forma essent nobis notiores quam compositum naturale, sicut partes rerum artificialium sunt nobis magis notae quam res artificiales. Igitur intendit Commentator quod materia et forma sunt 5 naturae notiora quam compositum, et tamen compositum est perfectius materia et forma. Igitur ex hoc quod aliquid est naturae notius si natura cognosceret, non sequitur quod sit perfectius. Igitur ex hoc quod mensura est notior naturae ipso mensurato non sequitur quod mensura sit perfectior mensurato, quia 10 esse notius naturae non est nisi quod intellectus per illud potest adquirere notitiam alterius et non e converso. Et sic intelligit Philosophus et Commentator de notis naturae.

Ad aliud¹ dico quod in quantitatibus continuis et aliquibus discretis mensura et mensuratum sunt eiusdem speciei. — Et 15 quando dicis quod mensuratum dependet a mensura etc., dico quod aliquid dicitur mensura alterius vel quia eius notitia presupponitur rei cognoscendae quantum ad quantitatem, et illa est mensura cognoscendi solum vel cognitionis, sicut patet de quantitatibus. Aliquid autem dicitur mensura, non quia eius cognitio 20 tantum presupponitur rei cognoscendae, sed cum hoc est principium essendi respectu mensurati. Et sic materia et forma pos-

1 artificialia] artificiata FGZ || tunc om. C*E 2-4 nobis... artificiales] notiores notae quam artificiata C 6 notiora] notiores A || quam compositum om. FG 7 et] vel ABC || Igitur] ideo G 8 notius] notior ACC* 8-9 perfectius] perfectior ACC*D 9 mensura] natura B 9-10 est... mensura om. (hom.) C 9 ipso om. BG 10 perfectior] ipso add. B 11 quod] quia C* || illud] quod add. C* 12 intelligit] intelligunt FGZ 14 in om. CD || et] in add. FG 15-16 Et²... dicis om. D 16 quod om. FG 17-18 presupponitur] notitiae add. Z 19 vel cognitionis] in cognitionibus Z || sicut] sed C 20 Aliquid] aliud G || autem] quod C 20-21 non quia... tantum presupponitur] quia... non tantum p. BG, aut non quia... non p. F 20 cognitio] notitia C* 21 presupponitur] notitiae add. D 22 essendi] cognoscendi AFZ, sed corr. A

¹ Supra, p. 175, lin. 12.

sunt dici mensura compositi, quia earum cognitio praesupponitur cognitioni compositi et sunt partes essentiales compositi. Loquendo de mensura primo modo, sic loquimur proprie de mensura, et sic mensuratum non dependet a mensura in esse sed solum in cognitione. Sed loquendo secundo modo, sic mensuratum dependet a mensura in esse et cognitione. Et sic loqui est improprie loqui de mensura, et isto secundo modo intelligendo sunt eadem principia essendi et cognoscendi. Sed generaliter intelligendo non est verum, sicut patet in primo exemplo ubi mensura est principium cognoscendi et non essendi.

[AD ARGUMENTUM IN OPPOSITUM]

Ad aliud¹ dico quod in omni genere est unum primum modo supra dicto. Tamen potest poni unum primum in genere substantiae, puta perfectissimus angelus, ponendo angelos alterius speciei.
 Vel ponendo plures angelos sub una specie, potest tunc in genere substantiae poni unum primum, puta una species quae est perfectior omnibus aliis.

1 mensura] respectu add. C 1-2 quia... compositi¹ om. (hom.) B || quia... compositi² om. (hom.) CE 1 earum] eorum A, eius D 3 modo] dicta add. G || sic] sicut A, si FZ
 4 sic] si D 5 cognitione] tantum add. G || Sed] sic C*, om. E 5-6 mensuratum om. BG
 6 et¹] in DFZ || Et²] Sed BC*E 6-7 est improprie loqui om. C* 7 intelligendo] potest concedere quod add. L 8-9 intelligendo] loquendo Z 9 ubi] et D, videtur quod add. Z 10 est p. cognoscendi et non essendi] non est p. essendi, sed cognoscendi B || co-
 gnoscendi] agendi E 12-17 Ad... aliis] om. Z 12 Ad aliud dico] Ad primum argu-
 mentum principale concedo L, Ad sextum, quod non fuit supra positum *notat in mg.* E,
 16 una] prima add. C*E

¹ Supra, p. 164, lin. 5.

[AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad principalia¹ patet ex dictis et patebit post².

2 Ad] aliud *add.* D || patebit post] patebit plus C, dicendis post C*, postea patebit F, postea latius patebit Z, Hoc de ista quaestione praesenti etc. *add.* F, Et haec de hac quaestione *add.* Z

¹ Supra, p. 163s. Loco «Ad... post» codices B et G haec habent: «Ad formam quaestionalis dico quantum ad unam partem quod non semper mensura est nobilior mensurato; sed quantum ad aliam partem dico quod semper est notior, saltem respectu mensurati, licet non semper simplicior sit notior. — Ad primum principale dico quod aeum non est mensura angelii, ut dicitur mensura distincta a tempore. Quod (ut G) patebit in quaestione de aevo. — Ad secundum patet quod si Deus est (mensura, est *om.* B) mensura perfectionis non autem cognitionis quoad nos pro statu isto. — Ad tertium dico quod concludit verum. — Ad rationem in oppositum dico quod illud primum (est *add.* G) frequenter est ignotius». ² Infra, quaest. 10 (pp. 191-200 et pp. 224s.).

QUAESTIO X

UTRUM TEMPUS HABEAT ESSE REALE EXTRA ANIMAM¹

[OPINIO GANDAVENSIS]

Hic est opinio Gandavensis² quod tam motus quam tempus possunt tripliciter considerari. Uno modo ut partes continuantur ad invicem et sine discretione, et sic utrumque habet tantum esse in re extra. Alio modo ut partes distinguuntur inter se, et sic habent tantum esse in anima. Tertio modo ut partes continuantur et distinguuntur, et sic sunt partim in re extra et partim in anima. Quaere Gandavensem.

Contra:

Motus est fluxus, sed non est fluxus continuus in motu nisi sit a priori in posterius. Cum igitur impossibile est habere fluxum continuum nisi sit continue a priori in posterius, impossibile est

2 Utrum] Nunc quaero de tempore *praem.* A 6 discretione CEFH, distinctione ADZ
6-7 et sic... tantum] Utrumque tamen habet FZ 7-9 distinguuntur... continuantur et distin-
guuntur] discreti... continui et discreti A 13 est] sit FZ 14 continue] continuatio C ||
posteriorius] ergo add. A

1 Loco « Utrum... sic » (p. 183, lin. 2 - p. 185, lin. 11) codices B et G textum notabiliter diversum exhibent. Vide eum in Appendice (p. 477); post « animam » (lin. 2) Z, seu editio Lugdunensis, sic prosequitur: « a motu et a qualibet re permanente realiter distinctum. — Quod sic, probatur. Primo sic: quia illa quorum partes non sunt, non faciunt unum per se in genere neque distinguuntur realiter; sed motus et tempus sunt huiusmodi; ergo etc. — Item, instans realiter differt a tempore. Probatur, quia instans est, tempus vero non, ergo etc. — Confirmatur, quia instans corruptitur. — Item, tempus habet esse solum in anima, motus vero in re extra animam, ergo etc. ».

2 Henricus Gandavensis, *Quodl. III*, q. 11 (ed. Parisiis 1518, ff. 64r-65r).

habere motum sine priori et posteriori. Sed ubicumque est prius et posterius ibi est distinctio. Ergo impossibile est habere motum continuum sine discretione, igitur dicere motum esse continuum sine discretione est dicere contradictoria.

Item, impossibile est percipere motum sine fluxu, quia fluxus ⁵ est de essentia successivorum, et impossibile est percipere fluxum sine priori et posteriori; igitur impossibile est percipere motum sine priori et posteriori; ergo etc.

S i dicas quod fluxus distinguitur a motu, contra: ex hoc sequitur quod motus sit quid permanens, quia si circum-¹⁰ scribatur fluxus et prius et posterius a motu, quidquid remanet est permanens, igitur etc.

Item, contra hoc quod ponit¹ quod motus et tempus tertio modo considerando partim sunt in anima et partim in re extra, quia quantum ad materiale sunt in re extra, quantum ad formale ¹⁵ sunt in anima. Quia aut sunt quantum ad illud quod sunt in anima tantum obiective vel subiective. Si primo modo, igitur tantum figura vel respectus rationis. Non secundo modo, patet di- scurrendo per singula quae sunt subiective in anima²; igitur oportet quod sint in re extra subiective, et obiective in anima. Si ²⁰ igitur in re sit prius et posterius, quae sunt formale in istis suc- cessivis, sequitur quod successiva sunt in re quo ad materiale et formale.

¹ habere] haberi C 1-3 priori... sine om. (*hom.*) D 2 distinctio CEMZ, dis- cretio AFH 3 discretione] distinctione CDZ 4 discretione] distinctione Z || contradic- toria] contradictionem Z 5 percipere] participare C 7-8 igitur... posteriori om. (*hom.*) CFZ, *mg.* E 10 quid] quantitas DE, *corr. ex* quid D 14 considerando] considerato FZ || in re om. DE 16 Quia aut] quod autem C 17 igitur] sunt add. E 18 figura] significata CDF || respectus] r CF 19 subiective] obiective A

¹ Scilicet Henricus Gandavensis, loco cit., f. 64r-v. In margine tam- men codicis E legitur: «Contra opinionem Petri Aureoli». Cuius op- nionem de hac re vide in *Scripto in II Sent.*, dist. 2, a. 2 (ed. Romae 1605, 36-39). ² Cf. Aristot., *Ethica Nicom.*, II, c. 4: «Quoniam igitur quae in anima existunt, tria sunt: affectus, potestates, habitus» (1105b 19-21).

Item, secundum illam opinionem tempus non est plus partim in anima et partim in re extra quam linea vel superficies vel corpus, quia possum considerare in linea continuationem partium et discretionem, et unam partem priorem et aliam posteriorem sicut tu p o n i s de motu et tempore. Igitur linea aequaliter habet esse partim in anima et partim in re extra sicut tempus vel motus.

[ART. I: TEMPUS NON EST ALIQUID ABSOLUTUM]

Ad quaestionem igitur primo probo quod tempus non est aliiquid absolutum distinctum realiter a rebus permanentibus et a motu. Quia si sic, si¹ Deus faceret aliud caelum nobilius isto iam facto, cuius motus esset velocior, tunc tempus non esset istius caeli iam facti, sed potius illius caeli noviter creati. Sed istud caelum iam factum non perderet aliiquid absolutum per hoc quod aliud caelum creatur, quia eundem motum quem prius habuit modo habet et omnia absoluta, ut patet.

Item, omne absolutum habens partes distinctas a re permanente, si sit accidens, est in aliquo subiective. Si igitur tempus sit huiusmodi, quaero in quo habet esse subiective? Non in mobili probatur, quia si sic, aut una pars temporis est in una parte mobilis et alia in alia, vel plures partes temporis in una parte mobilis. Non primo modo: tum quia non est maior ratio quare una pars est in una parte et alia in alia quam e converso, ut patet; tum quia

1 tempus] motus E 2 quam] nisi ut E || vel²] et FZ 3 linea] quantum ad add.
D || continuationem] continuatatem E 4 discretionem] distinctionem AC 5 aequaliter]
essentialiter AC 6 partim¹ om. DZ 10 aliiquid om. CE 12 cuius... tunc... tunc...
Item A || esset²] passio add. L 13 caeli²] iam add. C 19 habet esse] sit A 21 alia²]
parte add. EFHZ || vel] aut FZ || temporis] sunt add. D, om. CF || una] eadem H || mobilis] et
alia in alia add. FZ 23 alia²] parte add. Z

¹ Ab hoc loco usque ad p. 208, lin. 2 codices B et G eandem quidem doctrinam praebent ac alii codices, sed eam aliis verbis exprimunt qua de causa lectiones eorum non notavimus, maiores tamen additiones in Appendice (p. 482) posuimus.

tempus esset totum simul, quia omnes partes temporis essent simul omnibus partibus mobilis. Nec secundo modo: tum quia tunc duo accidentia essent in eodem subiecto; tum quia tunc tempus esset res permanens, quia haberet plures partes actu exsistentes.

S i d i c a s quod partes temporis licet non sint simul, tamen habent esse in quodam fieri et ordine quatenus copulantur ad instans, c o n t r a : si una pars totius non est, totum non est. Igitur multo magis si nulla pars totius est, totum non est. Sed nulla pars temporis est, igitur etc. Nec valet si dicatur quod anima facit tempus esse quoddam totum, quia anima per sui considerationem non posset alicui dare esse reale extra animam.

Non potest poni tempus esse quoddam totum distinctum a rebus permanentibus propter ordinem partium temporis, nec propter continuationem ad instans. Non propter primum, quia illud quod non est non potest habere ordinem positivum; partes autem temporis praeter res permanentes non sunt. Nec propter secundum, propter eandem rationem; quia cum partes temporis sint purum nihil, non possunt positive continuari ad aliquod ens positivum, quia nihil non potest continuari alicui enti nec facere aliquod totum nec unum.

Item, instans non dicit aliquid absolutum distinctum realiter a rebus permanentibus, igitur nec tempus. Consequentia patet, quia si indivisible non dicit aliquid absolutum a rebus permanentibus, nec divisible. Antecedens probatur, quia in genere ab soluto non potest poni, patet discurrendo, quia nec in genere qualitatis, nec quantitatis, nec substantiae, nec per se, nec per reductionem.

1 simul¹] tum add. D 3 essent in eodem] eius speciei e. in uno H 4 partes] in add. C, simul in add. E 6 et] in add. D 7 instans] tempus D, aliquod i. Z || totius] motus A || est¹] igitur add. E 9 anima] nostra add. E 10 sui] suam C 11 posset] potest CF 12 poni] dici E 15 positivum] partium CDE, corr. ex positivum E 18-19 ad... continuari om. (hom.) F 18-20 ens... aliquod om. (hom.) A 21 Item instans] Idem de instanti illud E 22-24 igitur... permanentibus om. (hom.) D 23 absolutum] positivum add. Z 23-24 permanentibus] igitur add. E 24 Antecedens] Maior AF 24-25 genere... non] nullo genere E 26 nec³ om. CE 26-27 nec per reductionem om. D

Item, si sic, in quolibet tempore, etiam minimo si posset dari, essent infinita absoluta delecta; et sic Deus non posset creare unam partem temporis nisi destrueret infinita absoluta, quia infinita instantia quae sunt in quolibet tempore. Nec posset 5 Deus de potentia sua absoluta conservare unum ens absolutum per aliquod tempus sicut nec aliquod instans, nec duo absoluta simul, quae omnia sunt absurdia.

Item, duo absoluta sine contradictione possunt simul manere saltem in rerum natura, licet non in eodem subiecto. Sed duo 10 instantia non, igitur etc.

Ideo dico quantum ad istum articulum quod nec tempus nec aliquod successivum dicit aliquam rem absolutam vel respectivam distinctam a rebus permanentibus. Et haec est intentio Philosophi, IV *Physicorum*, cap. *De tempore*¹, ubi 15 probatur quod tam tempus quam instans non sunt. Et concludunt rationes suae verum quatenus probant quod non dicunt aliquid positivum distinctum a rebus permanentibus, quia secundum eum cuius partes non sunt ipsum totum non est; sed tempus est huiusmodi, quia partes temporis ultra res permanentes 20 non sunt aliquid positivum sed purae negationes et nihil. Similiter de instanti dicit quod omne ens positivum potest durare per tempus, sed instans ut distinguitur a re permanente non potest, igitur etc.

2 absoluta] instantia add. FZ || delecta] distincta DE 3 creare] causare C
 12-13 respectivam] relativam FG 14 tempore] pater add. D 15 probatur] probat FHZ
 || tam... quam] tempus et E 15-23 Et.., etc.] Et per alias rationes quas alibi habes L
 16 verum] tantum H || quatenus probant] quantum p. scilicet Z 18-19 tempus] non
 add. D 21 per] et D 22 distinguitur] definitur A, differt Z || re permanente] rebus
 permanentibus D

¹ Aristot., *Physica*, IV, c. 10, tt. 87-92 (217b 29 - 218a 31).

[ART. II: QUID EST TEMPUS ET QUOMODO EST MENSURA]

Secundo videndum est quid est tempus. Ubi sciendum quod secundum Philosophum, IV *Physicorum*¹, tempus est numerus motus secundum prius et posterius. Ideo ad sciendum quid est tempus est quomodo est mensura, oportet scire quo modo ⁵ numerus mensuratur per unitatem². Circa quod notandum quod unitas uno modo accipitur pro omni quod denominatur ab unitate, alio modo accipitur pro eo quod denominat aliquid esse unum, modo quo dicimus quod equus est unus, canis est unus.

Primo modo accipitur pro unitate reali quae est pars numeri ¹⁰ numerati, et sic nulla unitas una mensurat numerum, quia non est maior ratio quare una unitas talis mensuret numerum quam alia. Sed ad mensurandum numerum decem equorum sufficit primo accipere unum equum post alium, et sic quoque deve-¹⁵niatur ad ultimum equum, et tunc ex omnibus unitatibus habetur numerus denarius. Et sic debet mensurari numerus per unitatem quae est pars numeri, et denominatur ab unitate. Non per unitatem determinatam: puta, accipere unum equum et applicare alteri et post eundem equum applicare tertio et quarto et sic deinceps, quia hoc non est necesse, licet sic posset fieri. ²⁰

Secundo modo accipitur unitas pro illo quod denominat

2 Ubi] Unde C 2-11 (p. 189) Ubi... numeratis] ubi primo praemittitur qualiter unitas mensurat numerum, de quo non cures L 3 *Physicorum*] quod add. C || tempus] non add. M 6 notandum] sciendum A, sciendum notandum D 7 uno... accipitur] a. tripliciter, u. modo Z || omni] illo EFH, eo add. Z || denominatur] dicitur F, umum add. HZ 7-8 ab unitate] per unitatem D, absolute EF 8 eo] omni illo Z 9 modo] eo modo Z || unus] et quod add. FZ 13 Sed] Et FZ 13-16 decem... denarius] quattuor... quaternarius FZ 14 equum] mensurare add. F || sic] ultra add. EFZ 14-15 deveniatur] deveniatur AFZ, deveniat D, perveniat E 16 debet mensurari] mensuratur Z 17 unitate] numeri add. H 17-18 per unitatem determinatam] determinata Z 18 puta] per add. FZ 19 equum om. FZ 20 licet] sed FZ 21 Secundo Tertio F

¹ Aristot., *Physica*, IV, c. 11, t. 108 (220a 24-26). ² De numero et unitate agit Ockham diffuse in *Scripto in I Sent.*, dist. 24, q. 2 (OTh IV, 90-121).

aliquid esse unum, modo praedicto. Et ista unitas est tantum quidam conceptus in anima, habens tantum esse obiective et nullo modo subiective. Et ista unitas potest mensurare omnes numeros, per hoc scilicet quod potest de quolibet uno praedicari et quodlibet 5 unum denominare. Et sicut dicitur de unitate, ita dicendum est de numero. Quia quidam numerus est denominatus, et dicitur a Philosopher, IV *Physicorum*¹, numerus numeratus; alius est numerus denominans numeratum, et dicitur ab eodem numerus quo numeramus. Primus numerus est in re extra, quia 10 est ipsae res numeratae. Secundus est tantum in anima obiective, sicut quidam conceptus abstractus a rebus numeratis².

Ex ipsis sequitur una conclusio quod alio modo est aliquid mensura multitudinis et magnitudinis. Nam illud quod est mensura multitudinis non oportet quod sit aliquid distinctum ab 15 omnibus partibus multitudinis, quia unum quod mensurat multitudinem est unum quod est pars multitudinis, et non unum determinatum, sed accipiendo unum post aliud quousque deveniatur ad totam aggregationem numeri vel multitudinis. Sed magnitudo aliquando mensuratur per unum distinctum realiter a tota 20 magnitudine et ab omnibus eius partibus. Exemplum: quando per ulnam mensuratur pannus quo ad quantitatem. Aliquando autem mensuratur tota magnitudo per unitatem sive per unam

3 mensurare] numerare A 4 scilicet om. FZ || quilibet... et om. D 5 Et] quae E || unitate] uno ACE 6 denominatus] a numero add. EFHZ 8 denominans] numerum add. Z 10 est¹ ipsae] sunt E, est add. C || obiective] subiective A 11 sicut] scilicet E 15 unum quod mensurat] unumquodque mensurans FZ 16 et] sed E 17-18 deveniatur] perveniat E 18 multitudinis] magnitudinis D, Et de entitate unius et numeri satis tradit iste in primo libro, distinctione 24 add. L 19 unum] totum C 21 ad] eius add. E 22 unitatem] magnitudinem Z || sive] sicut illud D

¹ Aristot., *Physica*, IV, c. 11, t. 102 (219a 5-9). ² Codex B hic prosequitur: «Et de isto dicitur, non autem de primo, quod est idem numerus decem hominum et decem canum. — Tertio adhuc potest numerus accipi pro numero numerante. Et sic est ipsa anima quae mensurat et numeratur (!) vel eius intentio, non res».

partem determinatam magnitudinis. Et tunc distinguitur a tota magnitudine sicut pars integralis a toto, et hoc quando quantitas partis est notior quantitate totius.

Ulterius sciendum, secundum *Commentatorem*, IV *Physicorum*, commento 23¹, quod tempus, motus et omne continuum, tam permanens quam successivum, potest dici continuum et discretum. Non quod in re continuatio et discretio aliquorum, sive sint permanentia sive successiva, sint aliquid absolutum vel respectivum distinctum a partibus continuatis vel discretis, sed quod continuatio et discretio sint conceptus vel voces significantes ¹⁰ partes continuatas et discretas, connotando diversas negationes. Nam continuatio significat ipsas partes continuatas, connotando negationem medii inter partes continuatas, quia illae partes sunt continuatae inter quas non est aliquid medium interceptum. Discretio significat easdem partes cum negatione unius ab alia, ¹⁵ puta quod partes discretae sic se habent quod una non est alia. Et hoc est verum tam in successivis quam in permanentibus.

Sed differentia est inter continuationem successivorum et permanentium, quia in permanentibus partes continuatae ratione quarum est continuatio faciunt per se unum. Sed in successivis ²⁰ non faciunt per se unum positivum, quia in illis est continuatio ratione affirmationis et negationis quae non faciunt per se unum, per hoc scilicet quod duo contradictoria extrinseca sic se habent ad motum — maxime adquisitivum — quod secundum contradictiorum, continue succedens primo, coexistit omnibus partibus ²⁵ cum quibus coexistebat primum contradictorium et cum pluri-

1 tota] omni EH 2 integralis] distinguitur A, distinguitur add. C || 2] suo add. A
 5 23] 31 L, 50 Z 8 vel] aut E 9 distinctum om. FZ || continuatis] continuas A || vel] et
 EFZ, sed corr. F || discretis] distinctum add. Z 11 discretas] discontinuatas C 12 Nam]
 igitur sicut F 13 inter] ipsas add. C || continuatas] continuas A 14 interceptum] ita
 add. F, sed add. Z 15 easdem] diversas E 16 puta quod] quia AC, et D 18 differ-
 rentia] alia D 19 ratione] rerum C, in re E 20 continuatio] continuas A 21 unum]
 unire D 22 ratione] respectu FH 24 quod] quia Z 26 cum²] hoc add. Z

¹ Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, t. 109 (ed. Iuntina, IV, f. 86v).

bus, sicut dictum est supra de motu¹, ita quod tunc est motus continuus quando quaelibet affirmatio quae est de essentia motus succedit suae negationi sine interceptione medii.

Alia differentia est quod in permanentibus potest intelligi continuatio aliqua sine discretione et e converso, licet in re continuatio non possit esse sine discretione. Sed in successivis non potest intelligi fluxus continuus sine discretione, quia non potest intelligi fluxus sine priori et posteriori quae necessario includunt discretionem. Sed econtra discretio bene potest intelligi in successivis sine continuatione.

[DE QUINTUPLICI ACCEPTIONE TEMPORIS]

Tunc dico quod tempus potest accipi tribus modis ut habet rationem mensurae, et duobus modis ut non habet rationem mensurae, ita quod in universo potest accipi quinque modis. Primo modo accipitur propriissime et strictissime pro motu velocissimo maxime noto, sive sit motus octavae sphaerae sive nonae, sive solis sive lunae, qui sit nobis maxime notus. Et hoc quia tali motu mensuramus alios motus inferiores, sicut per motum solis mensuramus motus inferiores, et per motum lunae similiter, quia sic mensurari non est aliud quam certificari per unum motum de alio motu. — Alio modo accipitur tempus large pro motu aliquo inferiori per cuius notitiam possumus devenire in cognitionem alicuius motus ignoti. Et sic quilibet motus inferior potest dici tempus, quia quilibet potest esse mensura alicuius alterius mo-

4-10 Alia... continuatione om. D 4 quod] quia Z 5 aliqua] alio modo F, om. Z || discretione] distinctione E 5 re corr. in ratione E 6 non om. A 7-8 discretione... sine om. (hom.) FH 12 Tunc] Item A || tribus] duobus E 14 accipi] dici A 15 strictissime] stricte A 17 quia] quod Z 17-18 tali... alios] talibus motibus mensurantur alii D 18-19 sicut... inferiores om. (hom.) DF 20-21 per... motu¹] mediante (?) (corr. ex de) uno motu quam per alium D 21 aliquo] moto add. E 22 cognitionem] notitiam FZ 23 ignoti] inferioris F, superioris Z 24 esse] dici FZ

¹ Quaest. 7 (pp. 119-125).

tus. Sic enim per motus nostros proprios et opera nostra mensuramus motus superiores, puta motum solis, sicut patet per experientiam, et per consequens talis motus potest dici tempus. — Tertio modo dicitur tempus motus imaginatus sive conceptus qui tantum habet esse obiective in anima et nullo modo subiective. ⁵ Et per istum motum mensuramus alios motus in re extra, quia viso motu in re, statim certificamur per motum in anima de quantitate eius, ad modum quo artifex expertus per quantitatem imaginatam cognoscit statim quantitatem rei extra, sicut dicit I o a n n e s¹. Exemplum huius est quando aliquis non videns ¹⁰ solem, puta quia est sub nube, videns tamen alium motum, scit statim utrum sit longior vel brevior per motum in anima; et caecus nihil videns, per motum imaginatum in anima mensurat motum solis vel alicuius alterius. Et de isto tempore dicitur IV *Physicorum* a C o m m e n t a t o r e² quod impossibile est tempus percipi nisi cognoscamus nos esse in aliquo esse transmutabili. Percipiendo autem nos esse in aliquo esse transmutabili, percipimus motum; et percipiendo motum percipimus tempus. Et istis tribus modis accipiendo motum, est motus tempus, quia sic est mensura. ²⁰

Sed quarto modo accipitur tempus ut est numerus. Et hoc potest esse dupliciter. Vel quia est numerus numeratus, et sic prius et posterius in motu extra — ut tamen non habent ratio-

¹ nostra] propria add. D 4 dicitur] potest dici FZ || tempus] totus Z 8 modum] motum Z 9 imaginatam] cognitam C 10 Ioannes] De Reportatione Parisiensi, quaestione de numero add. D 11 puta] primo FZ, solem add. D || quia] quando E 12 et] etiam add. FZ 13 nihil videns CH, vel v. A, non v. E, om. DFZ 14 vel] et E 14-15 dicuntur... Commentatore] dicit Philosophus, IV *Physicorum* et a Commentatore ibidem E 15 quod] quia CE 16 percipi] accipi D || aliquo] subiecto add. E 16-17 transmutabili] aut add. D 18 motum¹] tempus B || motum² om. AC 19 accipiendo] tempus add. Z || motum ita (pro: tempus?) add., motus Z || sic om. ACD 21-22 Et... numerus om. (hom.) F 23 ut tamen] respectum Z || non om. AC 23-1 (p. 193) rationem] subiectum D

¹ Scotus, *Ordinatio*, II, d. 2, pars 1, q. 2, nn. 116-117 (ed. Vaticana, VII, 208). ² Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, t. 98 (ed. Iuntina, f. 82v).

nem mensurae — dicuntur tempus. Sed non proprie, quia tempus proprie acceptum habet rationem mensurae. Unde prius et posterius in motu, sive pars prior et posterior, possunt considerari vel ut habent rationem mensurae respectu alterius motus quia 5 ducunt in cognitionem alterius motus, vel praecise ut sunt partes distinctae unius motus. Primo modo non distinguitur a tempore primo modo et tertio modo accepto. Secundo modo distinguitur saltem penes connotata.

Alio modo accipitur tempus pro numero quo numeramus 10 sive pro priori et posteriori in motu imaginato in anima. Et hoc potest esse dupliciter sicut in praecedenti modo dictum est, quia vel ut sunt mensura vel ut tantum sunt partes distinctae in tali motu. Primo modo non distinguitur a tempore tertio modo accepto. Secundo modo differt penes connotata, quia primo modo 15 [prius et posterius] connotant aliquid in anima, secundo modo non. Et sic patet quod isti duo modi non distinguuntur realiter a tribus primis sed tantum penes connotata.

Ex¹ istis patet quod accipiendo tempus ut habet rationem mensurae applicatae ad aliquid mensurabile per cuius notitiam 20 devenitur in notitiam alterius, sic non differt a motu nisi sicut virga ab ulna. Quia virga et ulna quantum ad quid rei nullo

1-2 dicuntur... mensurae om. (hom.) FZ 3 et] vel E 4 motus om. CD
 4-5 quia... motus¹ om. (hom.) F 5 cognitionem] quantitatem CDE 7 primo modo
 om. FZ || tertio... accepto om. FZ || tertio] secundo EM, secundo add. s. lin. A 10 sive om. FZ
 11 esse] accipi D 13 modo¹] dicto add. E || tertio] secundo H 14 accepto] accipien-
 do E 15 connotant] connotat FHZ 17 tribus] modis add. F 19 cuius notitiam]
 quod E 20 sic... nisi] et hoc sive accipiatur primo modo sive secundo sive tertio modo su-
 pra dicto, tamen (et E) non differt tempus a motu sic (om. F) nisi (om. FZ) EFZ || sicut] una
 add. FZ 21 virga¹] differt add. EFZ || Quia... ulna² om. (hom.) CD

¹ Hunc paragraphum scriptor codicis L his verbis introducit: «Post ex his qualiter tempus et motus convenient. De quibus omnibus transeo, quia alibi plenius notavi quomodo tempus, vocando tempus motum aliquem uniformem realem vel imaginatum quo mensuramus quantitatem aliorum motuum, non differt...».

modo differunt sed solum quantum ad quid nominis, quia in definitione indicante quid nominis ulnae debet poni pannus et certificatio de quantitate panni, quia ulna connotat pannum et certificationem quantitatis eius¹. Eodem modo est de tempore, quod non differt a motu secundum quid rei sed solum secundum 5 quid nominis, quia tempus est numerus et mensura, ut prius dictum est. Modo tam mensura quam numerus, sive sit numerus numeratus sive numerus quo numeramus, non potest esse sine actu animae mensurantis et numerantis, et per consequens connotant actum animae. Et ideo licet in definitione exprimente 10 quid rei temporis non oportet ponere actum animae, tamen in definitione exprimente quid nominis oportet ponere actum animae.

Cuius ratio est quia in definitione exprimente quid nominis debet poni quidquid connotatur per nomen et datur intelligi per idem nomen, ut patet per *Philosophum*, II *Posteriorum*². Nunc autem hoc nomen ‘tempus’ vel conceptus, quatenus illud de quo tempus praedicatur est mensura vel numerus, connotat actum animae numerantis et replicantis per mensuram. Licet enim mensura aliquando sit in re et realis, tamen replicatio mensurae respectu mensurati est solum per animam. Ideo in definitione exprimente quid nominis temporis debet poni aliquid existens in anima, et hoc diversimode: quia aliquando debet poni aliquid existens in anima tantum subiective, puta actus animae; aliquando aliquid existens in anima subiective et obiective. Exemplum primi: si definiatur tempus ut competit motui primo 25

1 sed solum] si E 2 et] vel D 4 certificationem] certitudinem M || eius] eiusdem C
 5 quod] quia CE || solum EFHZ, om. ACD || secundum om. CD 8 numerus] mensura E,
 om. A 9 et!] vel FZ 10 licet] quid add. D 11-14 ponere... debet om. D 15 idem]
 i-d DE || patet] datur intelligi Z 16-17 quatenus... numerus] temporis Z, om. F 19 realis]
 realiter C 20 per animam] in anima A 22-23 et... anima om. (hom.) FH 23 tan-
 tum om. AF 25 primi] ut add. M || tempus] motus F

1 Amanuensis codicis L hic notat in margine: «Loquitur hic de quid rei et quid nominis melius quam alibi». 2 Aristot., *Anal. Poster.*, II, c. 10 93b 29-37).

modo et secundo *supra dicto*¹, sic in eius definitione exprimente quid nominis debet poni actus realis et actus animae mensurantis et numerantis per replicationem mensurae super mensuratum. Exemplum secundi: in definitione exprimente quid nominis temporis, ut praedicatur de motu tertio modo *supra dicto*², debet poni in eius definitione motus imaginatus qui tantum habet esse in anima obiective et actus animae qui est in anima subiective. In istis semper ponitur actus animae tanquam aliquid connotatum per nomen, non tanquam principale significatum. Et sic ponitur motus in eius definitione, et hoc vel realis vel tantum imaginatus.

Quod autem plus ponatur in definitione significante quid nominis quam quid rei patet per Philosophum, II *Posteriorum* et VII *Metaphysicae*³. Et patet in exemplis. Si enim album definiatur secundum quid rei, nihil debet poni in eius definitione nisi tantum albedo⁴. Eodem modo in definitione exprimente quid rei creationis actionis non debet poni nisi Deus. Sed in definitione

1 et secundo *om. M* || *supra dicto*] modo E 2 actus¹] motus EFHZ 5-6 ut...
dicto om. F 6 dicto] sic *add. E* 7 est] habet esse A 8 actus animae] anima E
 10 Et] Sed FH 12 Quod] Sed *praem. C* || plus ponatur] plures particulae ponantur Z
 13 patet] ut patet E || VII] XII D 14 enim] autem C 15-16 tantum *om. FHL*
 16 albedo] subiectum L

1 Supra, p. 191, lin. 14. 2 Supra, p. 192, lin. 3. 3 Aristot.,
Anal. Poster., II, c. 10 (93b 29 - 94a 19); *Metaph.*, VII, c. 4, t. 14 (1030a 14-27). 4 Paulo aliter codex L: «Si enim album definiatur secundum quid rei, nihil debet poni in eius definitione nisi subiectum. Similiter, in definitione exprimente quid rei creationis actionis non debet poni nisi Deus. Sed in definitione exprimente quid nominis huius vel illius plus debet poni, scilicet in definitione tali (?) albi [debet poni] albedo quae connotatur per nomen albi, vocando ‘significatum’ illud pro quo terminus primo natus est supponere et illud ‘connotatum’ pro quo supponere non potest et quod in eius descriptione solum ponitur in obliquo. Licet alio modo loquendo ‘album’ solam qualitatem [*cod.*: quantitatem], scilicet albedinem, significat secundum Philosophum in *Praedicamentis*. Sed sic non loquitur hic iste. Similiter in definitione exprimente quid ‘creare’ vel ‘creationis’ ».

exprimente quid nominis utriusque debet plus poni, quia in definitione albi debet poni subiectum quod connotatur per album; et in tali definitione creationis actionis debet poni creatura quae connotatur per illud nomen. Et hoc est generaliter verum in nominibus connotativis quae principaliter significant unum et connotant aliud, quod plus debet poni in definitione quid nominis eorum quam quid rei. Quia in definitione exprimente quid rei talium debet tantum poni principale significatum eorum, sed in definitione exprimente quid nominis debet poni quidquid connotatur per nomen. Sed in definitione talium nominum quae non sunt connotativa sed praecise significant unum, nihil connotando, tantum — et non plus — debet poni in definitione exprimente quid nominis sicut quid rei.

[ART. III: RESPONSIO AD FORMAM QUAESTIONIS]

Ex istis ad quaestionem, utrum tempus habeat esse extra animam: quia aut quaeritur de tempore quantum ad suum significatum principale aut quantum ad suum significatum totale. Si primo modo, patet ex dictis supra¹ quod tempus primo modo, secundo et quarto est tantum in re extra et haberet esse si nulla anima esset, quia illis modis tantum significat motus reales et partes eorum, puta affirmationes et negationes, quae omnia sunt ex natura rei et in re. Tamen bene potest esse in anima mensurante per tales motus sicut cognitum in cognoscente; sed nullum esse habet per animam quod esse non haberet si nulla

1-2 quia... albi *om.* E 2 debet poni FZ, *om.* ACDE || subiectum] albedo L || quod] quia E || album] nomen albi L 4 illud] tale C || hoc] istud FZ 4-5 nominibus] omnibus Z 5 connotativis] connotatis C 6 quod] quia E || definitione] exprimente add. D 9-10 quid... nomen *om.* D 12 exprimente] exprimentium F 13 sicut] quam Z 15 istis] patet add. HZ 18 modo] sic add. D || quod] quia FZ 19 secundo] modo add. Z 20-21 tantum... eorum *om.* D 22 potest] habet EFZ 23 mensurante] mensura A, quando ipsa mensurat E, quando aliquid mensuratur FZ || tales] partes add. F

¹ Supra, pp. 191ss.

anima esset. Si autem accipiatur tertio modo et quinto¹, sic tempus tantum est in anima, quia sic est tantum motus imaginatus et partes eius, quae tantum habent esse obiective in anima et nullo modo subiective.

- 5 Si autem quaeratur de significato totali sive de toto quod connotatur per nomen, sic est partim in anima et partim extra animam in re extra. Non quod componatur ex ente in anima et ente in re extra, sicut nec creatio actio componitur ex Deo et creatura nec album ex albedine et subiecto, sed quod in definitione exprimente quid nominis ponitur aliquid in re, puta motus realis tanquam principale significatum et actus animae tanquam connotatum. Et sic est partim in anima et partim in re extra. Et hoc est verum de tempore ut competit motui primo et secundo modo dicto. Ut autem competit motui tertio modo dicto, sic
10 est quantum ad suum significatum principale in anima, quia sic significat motum imaginatum et connotat actum animae mensurantis et similiter connotat motum realem extra mensuratum. Et sic aliquid connotatum per tempus sic acceptum est in anima et aliquid in re extra.
15 Quod primus motus, circumscripto omni accidente realiter et formaliter sibi inherente, sit tempus proprie dictum probatur, quia secundum Philosophum² illud est tempus per quod mensuramus motus. Sed per primum motum nobis maxime manifestum mensuramus alios motus. Probatur istud ad sensum.

1 modo et quinto] et quarto modis F, et quinto modis Z 2 quia] quod D 5 quae-
ratur] quaerat AE, quaeras FHZ 6 extra A, om. CDEFZ 7 Non] ita D 8-9 nec...
nec] nulla... ut A 9 subiecto] significato A || quod] quia FZ 12 Et] Sed Z 13-14 pri-
mo... motui om. (hom.) E 13 primo] modo add. Z 14 dicto¹] dictis FZ 16 imagi-
natum] animae add. E || et] tunc add. D 17 motum] actum FHZ 18 connotatum] con-
notatur D 18-19 in anima et FHZ, om. ACDE 20 primus om. FZ 24 mensura-
mus] mensuratur AC || motus] motum DFHZ || Probatur] Patet FHLZ 24-1 (p. 198) ad...
quia] assumptum quod D

1 Supra, pp. 192s. 2 Aristot., *Physica*, IV, c. 12, t. 118 (220b 32 - 221a 1).

Et similiter, quia secundum Philosophum, IV *Metaphysicae*¹, in omni genere illud per quod certificatur quis de quantitate omnium aliorum in illo genere est mensura aliorum. Nunc autem quantitates aliorum motuum inferiorum sunt nobis ignotae, de quibus certificamur per primum motum nobis maxime notum. Igitur ille motus sufficit ad rationem temporis absque omni 5 alio accidente, quia in genere successivorum non potest dari aliquod primum quod potest esse mensura omnium successivorum nisi motus primus nobis maxime manifestus. Et si aliquid esset mobile cuius motus est nobis ignotus, ille motus non haberet 10 rationem temporis, quia non mensurae. Si etiam Deus crearet aliquod aliud mobile velocius et uniformius motum quam aliquod mobile nunc factum movetur, si ille motus esset nobis manifestus, ille motus diceretur propriissime tempus sine omni alio accidente addito.

15

Unde mirum est de illis qui ponunt quod tempus sit quoddam accidens inhaerens motui primi mobilis², quod primo mensurat motum primi mobilis et secundario omnes alios motus. Quia illud accidens, ex quo est successivum, oportet necessario quod habeat mensuram sicut habet durationem, quia non potest esse mensura 20 sui ipius, quia mensura et mensuratum distinguuntur realiter, ut super³ probatum est. Igitur habet aliud tempus pro mensura, et erit processus in infinitum vel stabit ad aliquem motum qui potest esse mensura aliorum sine omni accidente sibi inhaerente.

1 quia om. FZ || IV] X CH 3 genere] illud add. Z 7 dari] creari E 7-8 ali-
quod... potest] aliquid... possit FZ 9 aliquid] aliquod ADE || esset] est A, sit FZ, om. C
10 est] esset D, sit FZ 11 non] est mensura C, mensuraret DE || etiam AE, autem CD,
enim FZ 12 aliud om. FZ 13 nunc factum] nunc de facto F || esset] sit ACE 14 pro-
priissime] proprie D 16 qui] quae C 20 quia] quae FZ 22 probatum] dictum FZ
23 et] vel EH || erit] ideo D || stabit] stabitur DHL 24 omni] alio add. D

1 Aristot., *Metaph.*, IV, c. 2, t. 2 (1003a 33 - 1003b 22); X, c. 1, t. 2
(1052b 18-20). 2 Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 10, a. 6 Resp.;
Petrus Aureoli, *Scriptum in II Sent.*, dist. 2, a. 3 (ed. cit., pp. 40ss.). Cf. p. 164,
nota 1. 3 Supra, quaest. 9 (p. 168).

Item, frustra fit per plura quod potest fieri per pauciora. Nunc autem per primum motum nobis maxime manifestum, sine omni alio addito, possumus alios motus mensurare. Igitur frustra ponitur aliquod tale accidentis.

- 5 Item, non repugnat plus motui primo mensurare alios motus quam quantitati continuae alias quantitates. Cum igitur quantitas permanens sit mensura alterius quantitatis per se ipsam, non per aliam quantitatem vel qualitatem sibi inherenterem, quia qualitas maior potest esse in minori quantitate et minor in maiori, ut partet de albedine, igitur motus primus potest mensurare alios motus sine aliquo accidente sibi addito.

Item, nullum accidens mensurat suum subiectum, quia subiectum potest esse idem et accidens variari secundum magis et minus, ut patet in condensatione et rarefactione ubi est eadem substantia in raro et denso, et tamen quantitas variatur¹. Et sic semper est aequalis substantia et inaequalis quantitas, et per consequens quantitas non mensurat substantiam. Igitur si tempus sit accidens motus, sicut ipsi imaginantur, non mensuraret primum motum.

- 20 Item, IV *Physicorum* dicit Philosophus² quod primus motus est mensura omnium motuum. Quod autem tempus conveniat motui inferiori respectu alterius, sive sit primus motus sive aliis, patet quia cuicunque competit definitio et definitum. Sed

2 autem] quia add. E || manifestum] notum D 3 possimus] omnes add. CE 4 tale] aliud DE 6 quantitas] continua add. H 8 qualitas DFLZ, qua-tas AH, quantitas CE 9 maior] seu perfectior add. L 11 addito] inherente Z 15 substantia] numero add. FHZ || in] cum D || tamen] substantiae add. H 17 quantitas] quantum CE || non om. D 18 imaginantur] imaginatur C 21 mensura] motus add. A || Quod] Cum F 21-22 Quod... alterius] Dico iterum quod apud hunc vel istum licet non ita quoad omnes homines et totum mundum unus motus interior potest esse tempus respectu alterius L

¹ Cf. Richardus de Mediavilla, *In IV Sent.*, dist. 12, a. 1, q. 1 (II, ed. Brixiæ 1591, ff. 149s.); codex L et abbreviatio cod. Erfordiae, Bibl. civit., Amplon. Q. 109, f. 119r attribuunt hanc opinionem Gerardo [de Bononia, ut credimus]. ² Aristot., *Physica*, IV, c. 14, t. 133 (223b 18-20).

motui inferiori, et etiam motui imaginato, competit definitio temporis. Patet, quia definitio temporis est mensurare motum vel esse illud per cuius notitiam devenitur in cognitionem quantitatis motus. Nunc autem per unum motum inferiorem, et etiam imaginatum, devenimus in cognitionem quantitatis alterius motus. ⁵ Igitur talis inferior motus, sive realis sive imaginatus, est tempus. Et potest unus motus esse mensura et mensuratum respectu eiusdem motus, ut si unus motus sit uni homini notior alio motu, potest ille per cognitionem primi motus devenire in cognitionem secundi motus, et tunc illi est primus motus tempus. Sed si alteri ¹⁰ sit primus motus ignotus et secundus notus, potest ille per cognitionem secundi motus devenire in cognitionem primi motus, et tunc illi erit secundus motus tempus et non primus. Et sic idem motus potest esse mensura et mensuratum respectu eiusdem. Sic igitur ex praedictis patet quid est tempus. ¹⁵

[ART. IV: QUORUM EST TEMPUS MENSURA?]

Sed dubium est quorum est tempus. Responsio: tempus est primo mensura motus. Quod probatur, quia mensura et mensuratum sunt unigenea, X *Metaphysicae*¹. Nunc autem tempus est idem cum primo motu qui est mensura aliorum motuum, igitur ²⁰ tempus est primo mensura omnium motuum.

Secundo est mensura durationis cuiuslibet rei permanentis. Quod probatur, quia duratio includit successionem, quia duratio

1 etiam motui] in motu D 4 etiam om. ADE 7 mensuratum] mensuratus AZ
 8 ut] et E || si... sit uni homini] si sit unus motus F, si sit... sit uni homini Z 10 illi] ille D,
 om. F || primus] secundus F 11 secundus notus] non secundus E 13 motus] et add.
 EF, sed del. F || primus] motus add. D 14 eiusdem] sui ipsius. Et hoc vel simul in ordine ad
 diversos mensurantes vel successive, etiam in ordine ad eundem H 14-15 Sic... tempus] Ut si
 unus per motum solis cognosceret quantum pertransisset punctus determinatus in horologio, et
 aliis e converso non lucente sole novit per horologium quantum transivit dies et quantum
 movet sol L 19 X] IV EFZ

¹ Aristot., *Metaph.*, X, c. 1, t. 4 (1053a 24-25).

rei significat ipsam rem durantem connotando successionem coexistentem actu vel potentia. Omne autem successivum est realiter motus, igitur duratio cuiuslibet rei includit motum qui primo mensuratur per tempus. Igitur omnis duratio ratione cons⁵ notati mensuratur tempore, et sic secundario.

Item, quando aliqua sic se habent quod unum dicitur brevius et aliud longius, illa mensurantur tempore, quia illa sunt passiones temporis. Sed duratio unius rei dicitur brevior duratione alterius, igitur etc., quia duratio non dicitur brevior vel longior ¹⁰ nisi quia coexistit breviori vel longiori successioni.

Tertio, quies mensuratur tempore. Probatur sicut de duratione. Dicitur enim aliquid quiescere quia existit sub forma adquisita sine motu maiori vel minori tempore, et hoc est coexistere maiori vel minori successioni in motu.

Quarto, dico, quod substantia rei permanentis, circumscribendo durationem, non mensuratur tempore. Quod probatur, quia quando aliquid mensuratur aliqua mensura, ipsum manens idem, semper habet eandem mensuram realiter vel per aequivalentiam. Exemplum: quantitas aliqua mensurata per ulnam si nec augeatur nec minuatur, si primo mensuratur per ulnam semper mensuratur per ulnam — vel eandem realiter vel per aequivalentiam — quia tantum valet una ulna ad mensurandum illam quantitatem sicut alia ulna, ideo sufficit una per aequivalentiam. Sed substantia rei permanentis, si mensuretur tempore, potest manere eadem diversis temporibus, quia potest coexistere tempori maiori et minori, et sic mensuraretur tempore parvo et magno, et per consequens tempus parvum esset idem tempori magno per aequi-

3 motus] si add. D || includit] connotat L 4 mensuratur per tempus] mensurat par-
tem D 4-5 Igitur... secundario] Et ita duratio rei permanentis secundario per tempus men-
suratur L 4 duratio] rei add. D || ratione] hic incipit (wg.) A, rei H 5 tempore om.
FHZ || sic] hoc Z 7 illa²] illae D 8 Sed] licet D || brevior] vel longior add. Z 8-9 alto-
rius] rei add. DH 12 quia existit] et exit A, quando ex-it C, vel existere D, quia coexi-
stit EH 19 Exemplum] patet add. E || quantitas] quantum C || si] sic quod FZ 20 pri-
mo] modo add. AE 21 vel¹] per add. EZ 21-22 aequivalentiam] mensurabitur add. F
23 una] ulna add. H 26 et¹] vel AD || et¹... et³] vel... vel AD

valentiam vel realiter. Utrumque est inconveniens, igitur substantia rei permanentis nullo modo mensuratur tempore sed tantum eius duratio.

[DUBIA CONTRA DICTA AUCTORIS]

Sed contra ista sunt multa dubia. Primo videtur quod tempus ⁵ sit distinctum a rebus permanentibus, quia una species distinguitur ab alia realiter. Sed tempus est una species quantitatis per Philosophum in *Praedicamentis*¹, dicentem «amplius praeter haec locus et tempus», igitur est species distincta a rebus permanentibus. ¹⁰

Item, V *Metaphysicae*², tempus est per se quantum non per accidens; sicut album et musicum non est quantum per se sed per accidens. Est igitur quantum, sed non est quantum permanens, igitur est successivum.

Item, eodem V³, magnum, parvum, breve sunt passiones ¹⁵ quantitatis et convenientiunt temporis, igitur est quantitas, sed non permanens, igitur successiva.

Item, tempus est mensura motus, igitur est notius motu. Sed non ratione negationum in motu, quia illae sunt ignotae nec sunt causae notitiae affirmationum, sed magis e converso; nec ratione ²⁰ affirmationum, quia illae mensurantur tempore, igitur ratione alicuius positivi quod tempus includit praeter illa.

1 est om. ACEF || igitur] sicut D 1-2 substantia] una F 2-3 nullo modo... eius non... est D 7 species quantitatis] quantitas F 9 distincta] alia E 11 tempus] quod add. (s. lin.) D || non] est D 12 sicut] sed A 12-13 non... quantum¹ om. CDFZ || per... quantum² om. (hom.) EL 14 igitur] illius add. M || est] quantum add. C, om. DFZ 15 item] in add. FZ || V] Metaphysicae add. D || magnum... breve] magnum et parvum, longum et breve EFLZ 16 convenientiunt Z || sed] et DH 17 successiva] successivum A 20 affirmationum] affirmationis CD 21 affirmationum] affirmationis D || igitur] est add. FZ

¹ Aristot., *Praedicamenta*, cap. 6 (4b 24-25). ² Aristot., *Metaph.*, V, c. 13, t. 18 (1020a 26-32). ³ Idem, ibidem (1020a 23-25).

Item, IV *Physicorum*, secundum Commentatorem¹, aliqua attribuuntur numero sicut partes, aliqua sicut accidentia. Et eodem modo tempori aliqua attribuuntur accidentia, puta succedere et esse tale cuius una pars praecedit aliam. Sed talia non at-
5 tribuuntur tempori ut permanens est, igitur ut est successivum.

Item, videtur quod instans dicat aliquid absolutum distinctum a rebus permanentibus, quia instans raptim transit et non manet idem in toto tempore; aliter enim posset motus esse in eodem instanti. Sed res permanens potest manere eadem in toto
10 tempore, igitur instans est aliud a rebus permanentibus ex quo est res aliqua, quia aliter est quaestio fatua de instanti.

Item, instans est continuativum quantitatis, secundum Philosophum²; non permanentis, patet discurrendo per singulas species quantitatis; igitur successivi et non permanentis. Igitur
15 est aliud a permanentibus.

Item, secundum Philosophum, IV *Physicorum*³, nihil est actu de tempore nisi instans quod est aliud a tempore, quia nec est tempus nec pars temporis secundum Philosophum. Sed tempus et pars temporis, per te, non differunt a rebus per-
20 manentibus, igitur cum instans sit aliud a rebus permanentibus, differt a rebus permanentibus.

Item, mutatio subita mensuratur instanti sicut motus tem-

1 IV] V Z 3 attribuuntur] ut add. Z 3-4 succedere et] successiva Z 4 alias] alia sequitur FZ 5 est² om. AEFZ 6 dicat] indicat A 7 non om. E 9 potest manere] permanet tota Z 10 instans om. ACD 11 aliter] alias AZ 13 permanentis] sit add. C || per] omnes vel add. D 14 successivi... permanentis] successivae... permanentis E, successivum... permanens Z 15 a] rebus add. D 16 secundum Philosophum] Philosophus D 17 est] in add. EFLZ 19 Sed] igitur C || pars] partes EF 20 instans] tempus D || sit... permanentibus] sic est aliud a r. p. F 20-21 rebus... differt] tempore, distinguitur realiter Z, tempore, sequitur quod erit aliud H

1 Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, t. 115 (ed. Iuntina, IV, ff. 87v-88r).

2 Aristot., *Praedicamenta*, cap. 6 (5a 6-8). 3 Aristot., *Physica*, IV, c. 10, t. 89

(218a 2-8); verba ipsa sunt Averrois in commento in hunc locum (ed. Iuntina, IV, f. 80v).

pore, igitur differt realiter, per te, a mutatione sicut mensura a mensurato. Sed mutatio, etiam per te, non differt a re permanente, igitur instans differt a re permanente, quia differt a mutatione.

Item, nullum permanens distinguit inter praeteritum et futurum, sed instans distinguit secundum Philosophum¹, 5 igitur non est res permanens.

Item, quod motus differt realiter a tempore et e converso probatur, quia una quantitas non est eadem alteri nisi partes earum sint aequales secundum quantitatem et proportionem², ut si *a* est idem *b*, partes *a* sunt eiusdem quantitatis et proportionis cum partibus *b*. Igitur si motus et tempus sunt idem, partes motus et temporis sunt eadem et aequales modo praedicto. Hoc est falsum, probatur quia si motus caeli esset velocior in tantum quod motus qui nunc est in duabus horis fieret in una hora, tunc 10 omnes partes motus essent eadem sicut nunc. Et tamen non essent aequales partibus temporis, quia partes motus nunc — per positum — fiunt in duabus horis. Tunc autem si esset motus velocior — secundum casum — fierent in una hora, et per consequens in medietate temporis. Igitur si tempus et motus sint idem, 15 sequitur quod motus qui est motus aequalis et idem duabus horis, esset tunc aequalis et idem uni horae. Et sic pars esset eadem et aequalis toti, quia tunc quod est nunc idem et aequale toti motui, esset [aequale et idem parti], quia idem est motus nunc et tunc.

1 igitur] instans add. H 2 etiam om. DE 3 instans] non add. F, realiter add. HZ
 10 secundum] per A 11 partes] partis D 12-13 Igitur... eadem om. C 13 est] sit
 D, om. ACE 14 esset] duplo add. B 16 essent... nunc] nunc essent eadem quae tunc H ||
 non om. F 17 aequales] sicut add. D 18 fiunt in] sunt cum E || horis om. AF || autem
 om. EF 20 si] sr (?) D || motus] aequalis add. D 21 qui] nunc add. Z || motus om. EZ ||
 idem] in add. E 22 tunc om. DF 23 toti¹] suo add. BFZ || quia... toti² om. (hom.) E
 23-24 quia... esset om. B 23 est] idem add. A 23-24 toti²... tunc] motui caeli esset per
 idem non (*ita pro nunc*) et tunc D 24 aequale... parti Z, om. reliqui

¹ Aristot., ibidem. ² Codex L hic addit: « Sicut arguit Scotus, et bene ». Cf. Scotus, *Ordinatio*, II, d. 2, p. 1, q. 2, nn. 108-115 (ed. Vaticana, VII, 204-08).

Item, IV *Physicorum*¹: Tempus non est motus sed consequens motum et est idem apud omnes; motus non, igitur non sunt idem.

Item, tempus et motus habent proprietates distinctas, igitur ⁵ distinguuntur. Assumptum patet, quia motus dicitur velox et tardus, sed tempus non, igitur etc.

Item, IV *Physicorum*, secundum Commentatorem²: Tempus est accidens motus et sequitur naturaliter motum. Sed nihil praecedit se ipsum nec est accidens sui ipsius.

Item, Commentator, IV *Physicorum*³: Sicut motus sequitur spatium, ita tempus motum. Motus autem et spatium non sunt eadem realiter, igitur nec tempus et motus.

Item, Commentator, eodem⁴: Sicut spatium est causa non-esse motus, ita motus est causa non-esse temporis. Sed non ¹⁵ est causa non-esse sui ipsius, igitur etc.

1 *Physicorum*] ad idem add. Z || sed] est add. E 2 omnes] et add. AC, sed add. D || non¹] autem tempus add. FZ || igitur non om. (hom.) D 3 idem] apud omnes, igitur add. D
4 Item] idem D 5 Assumptum] primum add. D || patet] probatur EZ 6 sed] licet D,
et F, om. LZ || non] sed breve vel longum add. L 9 ipsum] naturaliter add. Z 10 IV Phy-
sicorum] et Philosophus C 11 Motus] maius C 12 et] nec M 13 Commentator] in
add. CFZ || eodem] libro add. D 14-15 Sed... non-esse om. CD 14 non³] nihil FZ

1 Aristot., *Physica*, IV, cc. 10-11, tt. 97-98 (218b 19 - 219a 10); cf. Averroes, in t. 97 (ed. Iuntina, IV, f. 82r). 2 Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, tt. 97-98 (ed. Iuntina, IV, f. 82r-v). 3 Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, t. 113 (ed. Iuntina, IV, f. 87rb). 4 Averroes, ibidem, sed aliter:
«Id est, recte contingit ut tempus mensuret motum, quoniam quemadmodum motus sequitur mensuram in hoc quod est de quanto et de continuo et divisibili, scilicet quoniam ista esse in motu est propter illa esse in mensura, similiter tempus sequitur motum in habendo ista... Et intendebat per hoc declarare quod causa in hoc quod accedit tempori, scilicet quod mensuratur per motum, est quia motus est causa in esse eius, secundum quod est su-
biectum illius... sed differunt, quoniam motum mensurare ipsum est acci-
dens motui, tempus vero mensurare motum est illi essentiale, cum essentia
eius sit mensurare motum ».

Item, eodem, *Commentator*¹: «Tempus non est motus, sed numerus motus».

Item, quod tempus non sit primus motus probatur, quia tunc si essent plures caeli, essent tunc plura tempora, quod habet *Philosophus*² pro inconvenienti.⁵

Item, si sic, tunc non posset esse tempus nisi esset primus motus. Consequens falsum, quia si omnia corpora caelestia starent, adhuc posset esse motus inferior, puta in rota figuli, et per consequens tunc esset tempus. Quod apparent verum in tempore *Iosue*³ quando non fuit motus caeli, et tamen fuit tempus,¹⁰ quia motus inferior, quia tunc pugnabant filii Israel et vincebant.

Item, IV *Physicorum*⁴: Tempus est passio motus. Sed passio non est idem realiter cum eo cuius est passio, igitur etc.

Item, contra hoc quod ponitur quod tempus habet esse aliquo modo totaliter in anima⁵, scilicet accipiendo tempus pro motu imaginato; quia simultas partium repugnat temporis, igitur ubi sunt omnes partes temporis simul, ibi non est tempus. Sed tempus in anima habet omnes partes simul, igitur etc. Quod autem simultas partium repugnat temporis patet, quia tempus necessario habet partem priorem et posteriorem.²⁰

Item, tempus est passio entis realis, quia passio motus existentis extra animam, ergo non habet esse tantum obiective in anima.

1 eodem] ibidem FHZ 4 plures... essent² om. (*hom.*) D 7-8 starent] et cessarent a motu add. FZ 8 inferior] inferius CDH 9 tunc om. FZ 10 tamen] tunc Z
11 pugnabant... vincebant] pugnabat populus et vincebat FZ 12 Item] secundum Philosophum add. FZ || passio²] motus add. C 13 eo] subiecto E || passio om. AEF 14 quod... quod] ponitur, quia Z 19 temporij] instans F

1 Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, tt. 101-102 (ed. Iuntina, IV, ff. 83v-84r); sed idem dicit etiam Aristoteles, ibidem, cap. 11, t. 101 (219b 2-3). 2 Aristot., *Physica*, IV, c. 10, t. 93 (218b 3-5). 3 Iosue 10, 12-14.

4 Aristot., *Physica*, IV, c. 12, t. 113 (220b 24-32). 5 Supra, p. 192, lin. 3 et p. 197, lin. 1.

Item, instans, quod est continuativum temporis praeteriti cum futuro, est extra animam, igitur tempus est extra animam.

Item, quod tempus ut in anima non sit mensura probatur, quia nihil idem convenit enti reali et rationis. Sed mensurare competit motui primo, qui est extra animam respectu aliorum motuum, igitur hoc non competit existenti in anima.

Item, quod tempus non sit numerus numeratus in motu probatur, quia tunc quot sunt numeri numerati in motu tot essent motus, et per consequens tot tempora.

10 Item, *Commentator*, IV *Physicorum*¹: Essential est tempori mensurare, et accidentale mensurari. Sed numerus numeratus mensuratur et non mensurat. Cum igitur in definitione rei ponatur illud tantum quod est essential et non accidentale, igitur in definitione temporis non debet poni numerus numeratus.

15 Item, si sic, tunc aequaliter linea et superficies essent tempus sicut motus, quia ita bene convenit numerare partes lineae sicut motus. Hoc autem falsum est, igitur etc.

Item, quod motus inferior non sit tempus probatur, quia tempus est idem ubique et apud omnes². Sed nullus motus inferior est idem ubique et apud omnes, igitur etc.

Item, quod res permanens quantum ad substantiam mensuratur tempore probatur, quia quodlibet aliud a Deo habet mensuram, igitur substantia rei permanentis. Sed non aliam quam tem-

1 prae*teriti corr. in. praesentis A, praesentis DM* 2 *futuro] igitur add. E* 3 *ut om. FHZ* 4 *et] enti add. A || mensurare] mensura D* 5 *qui] quia A* 6 *non] nullo modo AD || existenti] enti A* 9 *tempora] Consequens est contra Philosophum add. L* 10 *Essential] aquale E* 13 *est] ei add. FZ* 13-14 *igitur] sequitur quod FZ* 15 *aqualiter] essentialiter E* 16 *quia] quod D || bene om. FZ || convenit] competit C, pt E || numerare] mensurare E* 19 *idem om. FZ* 19-20 *ubique... ubique] ubicumque... ubicumque C || Sed... omnes] motus autem inferior non FZ, om. (hom.) E* 21 *permanens] permanentes Z* 22-23 *mensuram] mensurari Z* 23 *permanentis] habet mensuram add. FHZ*

1 Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, t. 112 (ed. Iuntina, IV, f. 87r).
2 Ut dicit Aristot., *Physica*, IV, c. 14, t. 132 (223b 10-12).

pus, igitur etc. Propter quod dicit *Commentator*, IV *Physicorum*¹, quod tempus est mensura per accidens permanentium.

[RESPONSIO AD DUBIA]

Ad primum istorum² dico quod intentio Philosophi est quod tempus non sit alia res a rebus permanentibus. Et hoc probant rationes quas facit ad probandum tempus non esse. Concludunt enim quod tempus non sit alia res a rebus permanentibus, et ideo illas rationes non solvit.

S i d i c a s quod rationes illae solvuntur per hoc quod partes successivorum habent esse in quodam ordine et fieri et fluxu per hoc quod una pars succedit alteri et ambae continuantur ad instans, c o n t r a : instans non potest dare esse parti praeteritae nec futurae, et de praesenti nihil est nisi instans, igitur nullo modo potest dare esse. Quod non parti praeteritae patet. Tum quia illud quod est non-ens non fit ens quia sibi succedit ens. Aliter enim negatio cui succedit affirmatio esset ens. Tum quia indivisible succedens cuicunque non dat sibi maiorem entitatem quam si non succederet, quia in nullo genere causae, quia nec finalis nec formalis nec efficientis. Cum igitur si accipiatur tempus praeteritum cui nihil succedit, esset non-ens; igitur eodem modo, quando indivisible succedit, est non-ens. Tum tertio, quia si instans succedens temporis praeterito immediate posset sibi dare

5-7 Et... permanentibus om. (*hom.*) E 5 Et hoc] quod B 6 rationes] suac add. BG || esse] quas adducit, IV *Physicorum* add. B 7 permanentibus] IV *Physicorum* add. G 8 rationes] positions F 9 rationes] omnes FGZ 10 successivorum] successive A || et fluxu] in f. et E 11 per hoc quod] quia B 12 dare] illud add. A 13 nec] vel G 13-14 et... esse om. E 13 nullo modo] non C 14 patet. Tum] probatur D 15 est non-ens] non est non-ens D, non est ens BFGZ || non fit] sit F, non ideo fit G || quia] per hoc quod B 16 esset] posset esse E 17 maiorem] minorem C 18 si] sibi add. AD 19 efficientis] efficiens DF || si om. BFGZ 20 cui nihil] quia n. sibi E 21 est] esset BG || quia] et E

¹ Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, t. 118 (ed. Iuntina, IV, f. 89r).

² Supra, p. 202, lin. 5.

entitatem, tamen instans sibi succedens mediate — ita per unum annum — non potest dare entitatem tempori praeterito; puta instans quod est nunc, non potest dare entitatem tempori praeterito quod fuit ad annum. Igitur non est rationabiliter dictum quod

⁵ tempus praeteritum habet esse per instans praesens.

Si dicas quod quaelibet pars temporis praeteriti habet esse per instans immediate sequens illam partem, contra: qua ratione instans immediate sequens daret sibi entitatem, eadem ratione instans non succedens immediate sed vel praecedens vel

¹⁰ succedens mediate daret sibi non-entitatem, et per consequens tempus praeteritum esset compositum ex ente et non-ente. De

parte temporis futura videtur manifestum quod instans non dat

sibi entitatem aliquam, cum instans praesens transit antequam sit

pars futura, igitur pars praeterita et futura ratione instantis pree-

¹⁵ sentis non componunt nec faciunt aliquid unum per se.

His visis, respondeo ad Philosophum in *Praedicamentis*¹. Dico quod non dicit hoc tanquam verum de opinione sua, sed tanquam famosum et secundum opinionem aliorum. Et ideo dicit «amplius praeter haec locus et tempus» etc. Sed IV

²⁰ *Physicorum*² ubi exquisite determinat de tempore secundum opinione suam, probat quod tempus non est aliquid aliud a rebus

1-2 tamen... entitatem om. (hom.) E || tamen... praeterito om. K 1-3 tamen... potest
tempori immediate praeterito, quare non potest idem instans H 1 tamen] cum F, quare Z ||
instans sibi succedens] instanti succedenti F, instans succedens BG || ita] scilicet BG, puta Z
2 praeterito] mediate add. Z 3 nunc] modo E || non] tamen add. E 4 adj ante Z
5 instans] tempus D || praesens] sequens immediate D 6 quod] quod non sequitur, sed L
7 instans] praesens add. Z 8 instans om. BE 9 vel!] ut C, nihil Z, om. D 10 me-
diate] immediate A || non om. BG 12 videtur] enim add. E 13 praesens] praecedens A,
prius G || transit] transeat FGLZ 14 pars²] partes FGZ || praeterita et futura] praeteritae et
futurae Z 16 respondeo] responderetur BC 17 Dico om. FGZ || hoc] haec D, om. FG
18 secundum opinionem] de opinione BZ 19 et tempus om. AD || Sed] Et FZ, in add. B
20-21 exquisite... suam] opinionem ponit B

¹ Vide p. 202, notam 1. ² Aristot., *Physica*, IV, cc. 10-11, tt. 87-106 (217a 29 - 220a 24).

permanentibus. Et illas rationes non solvit, quia sunt pro eius opinione.

Aliter potest dici quod non accipit ibi quantitatem stricte, pro illis quae tantum sunt in genere quantitatis, sed large. Unde videtur ibi distinguere inter illa quae sunt in genere quantitatis per se et quae sunt ibi per accidens, large loquendo. Accipit igitur ibi quantitatem pro omni eo quod habet partes distinctas. Et sic tempus est quantitas. Sic etiam, secundum eum ibidem, numerus est quantitas, et numerus decem angelorum, quia ille numerus habet partes distinctas per quas unus numerus dicitur maior vel minor alio. Et sic 'quantitas' habet transferri ad substantiam.

Ad aliud¹ dico quod tempus dicitur quantum sicut motus dicitur quantus. Nunc autem motus dicitur quantus quia includit partes distinctas et includit multas affirmaciones et negationes, et eodem modo tempus. Sed quomodo dicitur tempus magis quantum quam musicum? Respondeo: tempus et motus necessario includunt multas partes sine quibus non possunt intelligi, sed musicum non includit necessario talem distinctionem partium².

1-2 quia... opinione] et ideo puto quod sunt secundum opinionem suam B 6 et] inter add. E, inter illa add. FGZ || ibi] in genere quantitatis GZ || large] igitur add. BG 6-7 igitur om. BFGHZ 7 omni om. AB 8 tempus est] potest esse FG, etiam tempus potest esse Z || Sic] sed E, Sicut Z, om. D 9 est] potest esse FGZ || et] ut FGZ, om. E 11 habet] potest BEFGHLZ 12 substantiam] et ad qualitates et ad omnia habentia partes multitudinis vel magnitudinis add. L 13 aliud] secundum BG 14 Nunc... quantus om. (hom.) FGZ || Nunc] non L 15 partes... includit om. (hom.) B || et... affirmaciones] puta affirmaciones multas includit tamen E 16 quomodo] quare non D 16-17 quantum] per se add. AL 17 quantum add. E 17-19 musicum... musicum] mutatum esse... mutatum BHZ 18 partes] secundum extensionem successivam add. L 18-19 sed... partium] non sic de albo et musico, quia quod magis album est non oportet esse magis extensum; musicum etiam non oportet extensum esse ex hoc quod est musicum, immo nullo modo loquendo de primo subiecto musicae L 19 musicum] mutatum FG, sed corr. G || non om. D || distinctionem] multitudinem HZ

¹ Supra, p. 202, lin. 11. ² Loco « sed musicum... partium » in codice L legitur: « non sic de albo et musico, quia quod magis album est, non oportet esse magis extensum; musicum etiam non oportet extensum esse ex hoc quod est musicum, immo nullo modo, loquendo de primo subiecto musicae ».

Ad aliud¹ dico quod Philosophus, IV *Metaphysicae*, V et VI² distinguit inter passiones et accidentia. Ideo dico quod magnum et parvum sunt passiones quantitatis quia includunt distinctionem partium sicut facit quantum, sed sunt passiones temporis et motus quia praedicantur de eis secundo modo dicendi per se et non primo. Et ideo 'passio' in proposito accipitur pro illo quod praedicatur de alio secundo modo dicendi per se et non primo modo et non accipitur pro aliquo accidente formaliter inhaerente alicui. Et sic praedicantur 'magnum' et 'parvum' de motu, quia connotant aliud quam motus et non sunt accidentia formaliter inhaerentia motui.

Ad aliud³ dico quod tempus est notius motu sicut mensura mensurato, non tantum ratione negationum nec praecise ratione affirmationum sed ratione utrorumque. Quia primus motus, qui est tempus uno modo acceptum, est notior quantum ad eius affirmations et negationes quam aliquis motus inferior quantum ad eius affirmations et negationes. Et haec est distinctio realis inter mensuram et mensuratum, quia affirmations et negationes mensurae distinguuntur ab affirmationibus et negationibus mensurati.

Ad aliud⁴ dico quod Commentator accipit accidentia aequivoce. Nam uno modo accipitur accidens pro aliquo accidente formaliter inhaerente alicui, alio modo pro aliquo praedicabili de aliquo secundo modo dicendi per se. Primo modo tem-

1 IV... V] V... XIV C 2 dico] dicitur FGZ 3 sunt] non sunt PGZ || quantitatis] quanti FGZ 6 non] per add. A || primo] modo add. G 6-8 Et... modo om. ABC
6-7 ideo... illo canc. G 8 modo om. FZ || et] motus add. BFG || non² om. D || accipitur]
motus add. Z 9 de] primo add. BFGHZ 12 est] non est E 13 nec] tantum add. FG ||
ratione] respectu E 14 ratione] respectu DE 15 notior] notius E 16-17 quam...
negationes om. (hom.) AE || quantum... negationes om. F 23 modo] accipitur add. D
24 dicendi om. ACE

¹ Supra, p. 202, lin. 15. ² Aristot., *Metaph.*, IV, c. 2, t. 2 (1003a 33 - 1003b 10); V, c. 13, t. 18 (1020a 23-25); VI, c. 2, tt. 4-6 (1026a 33 - 1027a 28). ³ Supra, p. 202, lin. 18. ⁴ Supra, p. 203, lin. 1.

pus non habet accidens sed tantum secundo modo praedicto. Probatur istud per exemplum suum de numeris. Quia si numerus nihil aliud sit a rebus numeratis, tunc non habet accidentia aliqua sibi inherentia ut distinguitur a rebus numeratis, tamen sibi competitunt aliqua praedicabilia secundo modo dicendi per se — et hoc ut est numerus proprius — quae non conveniunt alicui parti eius.

S i d i c a s quod subiectum habens passiones est per se in genere, et passiones sunt per se in genere, d i c o quod hoc est falsum tam de subiecto quam de passione sic accepta. Et dico ¹⁰ ulterius quod idem potest esse subiectum unius passionis et passio respectu alterius subiecti, sicut est de tempore et quantitate continua et multis aliis.

Ad aliud ¹ de instanti dico quod instans non dicit aliquid absolutum distinctum a rebus permanentibus, quia si sic, non ¹⁵ posset Deus conservare aliquem effectum per aliquod tempus nisi corrumpendo infinita absoluta. Quod videtur inconveniens satis. Dico tunc quod instans quantum ad quid rei non significat aliud nisi partes formae successive adquisitae per motum quarum una ante aliam adquiritur in infinitum, sicut p r i u s d i c t u m e s t ²⁰ de motu ². Unde si sit aliqua pars formae adquisita per motum, tunc quaelibet pars adquirenda post illam partem est instans, ita quod instans nihil aliud est realiter nisi quaelibet pars formae, cum

2 Quia] Et B 3 aliqua] alia AFGZ 4 sibi] realiter add. Z 4-5 ut... tamen s. competit] tamen ut... sibi c. C, tamen nec... quia & c. D, tamen ut... tamen (sed canc.) & c. E
4 distinguitor] differt DE 5 aliqua] alia A || dicendi om. BCDEFG 6 quae] quia E
9 et] similiter add. FZ || passiones] non add. E || genere] et ita erit de tempore, motu et numero
et aliis respondeo add. B 10 subiecto] substantia C || passione sic accepta] passionibus sic accepitis A 12 respectu om. BZ 14 aliud] dubium add. B 16 nisi] non FGZ 17 corrumpendo] aliqua add. D || satis om. FGZ 18 tunc] igitur B, tamen G 19 formae om.
FG || adquisitae] adquirendae (?) D, adquisitas FGZ || per motum om. A 21 aliqua] alia ADE
22 adquirenda] adquisita ACD, quod add. (s. lin.) G 23-1 (p. 213) cum... negatione
mg. G, om. F

¹ Supra, p. 203, lin. 6. ² In quaest. 7 (p. 113, lin. 1 ; p. 114, lin. 13).

sua negatione. Et sicut post illam formam adquisitam non est dare primam partem acquirendam per motum, nec primam negationem expellendam, ita non est dare primum instans post instans modo praesens. Et sicut non est dare aliquam partem immediate sequentem partem iam adquisitam, ita non est dare aliquod instans immediate sequens instans praesens, quia quaecumque pars detur, adhuc ante illam fuit alia pars in infinitum. Quantum igitur ad quid rei non significat instans nisi affirmationes et negationes intrinsecas motui, ita quod unum instans significat unam affirmationem et eius negationem sibi oppositam, et aliud instans aliam, et sic deinceps. Et sicut in quolibet motu sunt infinitae affirmationes et negationes, ita in quolibet tempore — quod est idem cum illo motu — sunt infinita instantia. Sed quantum ad quid nominis significat et connotat affirmationes et negationes extrinsecas motui, quia extrema contradictionis extrinseciae. Instans igitur quantum ad quid nominis significat affirmations et negationes in motu et connotat coexistentiam illarum partium cum una parte contradictionis extrinsecae ita quod non cum alia. Puta si sint aliqua contradictoria extrinseca sibi succendentia, verbi gratia: *a* sedet, *a* non sedet, et hic sit pars aliqua formae adquisita per motum, tunc pars illa acquirenda post istam partem adquisitam cum sua negatione ita debet coexistere uni parti illius contradictionis *a* sedet etc., ita quod non alii. Non sic quod tam

1 negatione] praecoxistentiae eiusdem, quod ita (*pro* ita quod) pars immediate ante non fuerit, et negatione existentiae partis futurae add. L || formam adquisitam] partem formae adquisitae H 2 acquirendam] adquisitam A, om. FZ 2-3 negationem] partem DE 5 sequentem] istam add. Z || partem iam adquisitam] parti iam adquisitae E || iam] illam B, immediate FZ, istam immediate G 6 instans^{2]}] modo add. B || instans praesens] prius D || quaecumque] quaelibet AE 8-9 et negationes mg. G, om. F 10-11 et¹... oppositam... deinceps] et aliud... oppositam et sic deinceps Z 10 eius... et² mg. G, om. F 12 ita] et BZ, quod add. E 15 quia] scilicet Z 15-16 extrinseciae] connotat add. B 16 igitur] primum add. D 17 et negationes om. FGH || coexistentiam] coexistentias FGZ 19 aliqua] alia D || succendentia] successiva DZ 20 verbi gratia] ut E || hic] b B, quod FGZ, si add. DB || sit] illa add. E || aliqua om. ACE 21 pars] per C 21-22 post istam... adquisitam] per illam... acquirendam E 22 cum sua negatione om. FG 23 contradictionis] puta add. B || etc.] et non sedet C ; alii] alteri BZ. Non sic] Non intelligendo sic B, nec D, et sic non E

affirmatio illius partis adquirendae quam sua negatio coexistant uni parti praedictae contradictionis extrinsecae, quia hoc est impossibile, quia tunc contradictoria essent simul vera in eodem instanti. Sed quod negatio illius partis exsistit cum prima parte illius contradictionis extrinsecae, ita quod non potest coexistere secundae parti, et affirmatio istius partis adquirendae ita coexistit secundae parti contradictionis extrinsecae 'rex sedet' etc. quod non potest coexistere primae parti. Et ideo tam affirmatio quam negatio ita coexistunt uni parti contradictionis quod non alteri. Et si affirmatio vel negatio istius partis adquirendae coexisteret utriusque parti contradictionis extrinsecae, tunc non esset motus ibi, sicut patuit prius in quaestione de motu¹. Et si non sit motus, tunc non esset tempus quod est idem cum illo motu, et per consequens nec instans.

Nec potest dici² quod instans tantum significet affirmationem in motu et non negationem sibi oppositam quantum ad quid rei, quia tunc sequeretur quod omnia instantia alicuius temporis quantum ad totum quid rei simul manerent et essent idem instans nunc secundum quid rei quod fuit in principio mundi. Hoc falsum, igitur etc.³. Consequentia probatur: quia licet pars positiva in motu adquisitivo ubi partes simul manent non maneat cum illa parte contradictionis extrinsecae cum qua manet sua negatio, propter contradictionem inclusam, tamen potest post suum esse adqui-

1 affirmatio] quam negatio add. DH 2 quia hoc EFGHZ, ita quod ACD, hoc enim B
 3 vera om. FGZ 4 existit] extra C, coexistat FGZ || cum... parte] ita primae parti E
 6-8 secundae... coexistere om. (hom.) D 6 istius] secundae E, om. FG 7 extrinsecae...
 etc. om. B || rex sedet] a non sedet FGZ 8 coexistere] existere AC || ideo] ita EGH
 10 adquirendae] adquisitae E 12 patuit prius] patet A, prius dictum est B, patet prius CE
 18 totum] tempus add. G || essent] est B 20 probatur] patet D || licet] quelibet Z 23 esse]
 suum add. DZ

1 Ibidem, p. 120, lin. 4. 2 Scriptor codicis L hic addit in margine: « Immo posset satis bene, si bene exprimeretur ». 3 In margine codicis L additur: « Immo non est falsum secundum Philosophum et Commentatorem IV Physicorum ».

situm manere cum infinitis extremis contradictionum succedentium sibi continue. Et sicut potest una affirmatio manere ita alia, et per consequens instantia in quolibet motu adquisitivo possunt simul manere. Igitur ad hoc quod salvemus quod instans non ma-
5 neat sed raptim transit, oportet quod dicat quantum ad quid rei tam affirmationes motus quam negationes.

Dico igitur ad primum quod instans nihil aliud positivum dicit a rebus permanentibus quantum ad quid rei, sed bene dicit negationes ultra res permanentes quantum ad quid rei. Sed quan-
10 tum ad quid nominis connotat negationes et affirmationes extrin-
secas motui vel tempori, et connotat coexistentiam partis formae
ita cum una parte contradictionis quod non cum alia, modo praedi-
cto. Et propter talem connotationem possunt multa verificari
de instanti quae non possunt verificari de re permanente. Et
15 illud est generaliter verum quando quid nominis alicuius exprimit
multa quae non exprimit quid rei. Multa enim possunt verificari
de tali re ratione quid nominis quae non possunt verificari ra-
tione quid rei. Sic est in proposito¹.

Alio modo potest dici quod instans significat partem for-
20 mae adquisitae per motum, et nihil plus quantum ad quid rei,
et connotat coexistentiam eius cum una parte contradictionis sic
quod non cum alia. Et hoc loquendo generaliter de quacumque
contradictione, sive intrinseca motui sive extrinseca. Et si istud

1 contradictionum] contradicitoriorum B 1-2 succendentium] successivorum DE
2 affirmatio] negatio BL 3 instantia] alia ACD 6 motus... negationes mg. G, om. F
7 primum] argumentum add. D 7-8 nihil... dicit] similiter non dicit aliud positivum D
9 quantum... rei om. Z 11 et] tamen add. E || partis] partium AC 12 ita] tamen add. D
13 talem] talium D 15 illud] idem E 16 enim AE, om. BCDFGHZ 17 de tali
re] quae non G 18 proposito] igitur add. F, ergo etc. add. Z 20 adquisitae] adquieren-
dae A || plus] per hoc A 22 non] est add. EF, sed del. F 23 istud] illo modo E

¹ Nota marginalis in codice L: «Hic non bene dicitur nec est hoc de opi-
nione huius, licet communiter sic dicatur, nisi aliter exprimeretur». Sed
utrum haec de paragrapho praecedenti vel de sequenti dicantur, non satis
constat.

generaliter intelligatur, tunc nec tempus nec instans est in motu augmentationis et alterationis, nec ubi sunt tantum motus adquisitivi, quia in illis pars adquisita manet et potest manere cum quibuscumque contradictoriis, tam intrinsecis motui quam extrinsecis, excepto suo solo contradictorio, quia cum suo contradictorio non 5 potest manere.

Sed tunc tantum motus localis potest dici tempus, et in eo solo potest esse instans. Sive ponatur 'ubi' adquisitum per motum localem sive tantum locus, semper mobile quod movetur localiter manet sub illo positivo adquisito cum coexistentia unius 10 partis contradictionis tantum — sive sint contradictoria intrinseca motui sive extrinseca — dummodo sibi continue succedant. Si enim mobile quod movetur localiter maneat sub aliquo 'ubi' determinato vel aliquo loco, ita quod coexistat utrique parti contradictionis sub illo 'ubi' vel loco, tunc non movetur sed quiescit. 15 Ita quod secundum istam viam instans nihil aliud est nisi illud positivum quod adquiritur per motum localem, sive sit 'ubi' sive pars spatii, nec tamen coexistit sic uni parti contradictionis quod non alteri. Et aliter non dicitur instans, quia hoc nomen 'instans' vel conceptus connotat alteram partem cuiuscumque contradictionis cum negatione alterius partis, quia connotat coexistentiam cum una parte ita quod non cum alia. Et hoc est verum si ponatur motus localis adquisitivus et deperditivus, scilicet quod sicut unum 'ubi' vel unus locus adquiritur alius deperditur.

Si autem ponatur motus localis tantum adquisitivus per po- 25

1 intelligatur] de quacumque contradictione add. G 2 et] vel C, nec FGLZ || ubi] ubicumque Z 3 quia] nec F || illis] tantum add. E 3-4 quibuscumque] quocumque (?) C, quocumque partibus D, quacumque parte E 5 quia... contradictorio² om. (hom.) D 7 tempus om. AB || et] quia GZ 8 solo] solum CDFG 9 locus] motus D || mobile] idem H || quod movetur] quia motus C 10 manet sub illo] Nam obiecto A, movet s. i. FG, scilicet add. B || coexistentia] existentia E 13 sub] cum FG 15 illo] primo C || ubi] scilicet D 17 localem] quod adquiritur per 'ubi' add. A || sive²] sit add. D 18 nec] ut DL, quod FGZ || sic BEZ, ita C, om. ADFG 19 alteri BCHLZ, alii ADEFG || Et] quod C 22 parte om. FG 23 localis] simul add. BFGHZ 23-24 scilicet quod sicut] sic scilicet q. Z 24 adquiritur] ita quod add. E, ita add. BFGH || alias] aliud CH

tentiam Dei, scilicet si Deus faciat corpus retinere primum 'ubi' quando adquirit secundum et sic deinceps, tunc instans significat partem formae per motum adquisitae cum coexistentia unius partis contradictionis ita quod non cum alia sive pluribus partibus. Et sic est in motu augmentationis et alterationis ubi sunt tantum motus adquisitivi. Et tunc potest secundam istam viam poni tempus ita bene motus alterationis et augmentationis — et instans in illis motibus — sicut in aliis.

Sed alia via appetit melior, ponendo quod non est instans nisi ubi est motus adquisitus et deperditivus, ita quod semper sicut unum adquiritur aliud deperditur, quia secundum illam viam melius salvatur quod instans raptim transit, quia tantum coexistit uni parti contradictionis et non alteri.

Ad aliud¹ dico quod instans dicitur indivisible, quia tantum coexistit uni parti contradictionis et non alteri, sed quando altera est, tunc non est instans. Sed illud quod est instans non est indivibile sed divisibile in infinitum, ex quo adquiritur per motum. Et si esset indivibile et continuativum duarum partium temporis, ex hoc non sequitur quod differt a partibus continuatis. Exemplum: ex hoc quod punctus continuat duas partes lineae non sequitur quod punctus differt a linea, quia tunc posset probari quod linea componeretur ex punctis. Et eodem modo in proposito: si instans dicat aliud a partibus motus et temporis, posset probari quod tempus componeretur ex instantibus. Dico tamen quod

1 Dei] divinam BEFGZ 3 partem] partes D || adquisitae] adquisitam C, om. A
 6 adquisitivi] adquisiti E 6-7 potest... tempus ita bene] possunt... tres species scilicet Z
 6 istam] unam C 7 bene] poni add. C 8 sicut] et add. Z 9 alia] illa alia A, illa F
 10 ubi] simul add. HL || semper] habet add. D 12 quia] quod Z 13 et] ita et BG, ita
 quod EFHZ || alteri] alii FGZ, Ad septimum dicitur quod instans est continuativum, ut iam dic-
 tum est. Sed per hoc non concluditur quod realiter differat a permanentibus add. Z 16 al-
 tera est] instans coexistit alteri BG, alteri FZ 16-17 non... sed om. FGHZ 18 Et]
 Sed A 19 continuatis] continuativis Z 21 punctus] non add. D

1 Supra, p. 203, lin. 12 et 16. Hic respondeat ad dubium septimum et octavum simul. Vide lectionem variantem Z.

instans non continuat proprie partes temporis, quia illa quae nihil sunt non possunt per aliquod ens continuari. Dicitur tamen a Philosopho¹ continuare partes temporis quia illud quod immediate praecedit instans praesens coexistebat multis extremis contradictionum, sed instans praesens tantum coexistit uni⁵ parti contradictionis ita quod non alii, et non est alia continua-
tio hic².

Ad aliud³ dico quod mutatio subita non mensuratur instanti etiam si differret a partibus motus et temporis, quia mutatio subita est indivisibilis et nullum tale mensuratur, quia mensura certificat de quantitate mensurati; ideo si mensuratum non sit quantum, non mensuratur. Tamen bene potest aliquis certificari de perfectione unius indivisibilis per accessum et recessum ad aliud indivisible. Et si tunc ex cognitione unius indivisibilis et aliorum duorum quorum utrumque accedit ad illud indivisible, potest¹⁵ cognosci quod unum indivisible accedens sit perfectius alio, tunc illud indivisible per cuius cognitionem principaliter scitur hoc, potest dici mensura perfectionis respectu aliorum. Et ideo si ex cognitione instantis et aliarum duarum mutationum potest sciri quod una mutatio est perfectior alia, tunc potest instans dici²⁰ mensura perfectionis respectu illarum mutationum, aliter non.

Et eodem modo de Deo, si ex cognitione Dei intuitiva et

2 ens] tempus B, instans D 4 praesens] temporis D, prius GHK, *sed corr.* G || coexistebat] et quod immediate sequitur coexistet add. H 5 contradictionum] contradictionis FGHZ, et quod immediate sequitur instans praesens coexistet multis extremis contradictionum add. E 6 alii] alteri BG 7 hic] ibi Z, nec alia querenda add. BL 8 mensuratur] aliqua add. D 11 mensurati] et add. EFGHZ 11-12 ideo... mensuratur] et indivisible non habet quantitatem mensurabilem L 13 unius] alicuius FGHZ || et] vel A || aliud] aliquod FGZ 14 si tunc] sic D || aliorum] aliquorum E 14-19 aliorum... et mg. G, om. (hom.) F 16 indivisible] magis add. G 18 aliorum] duorum add. G 20 potest] pri-
mum FGHZ || instans om. AD || dici] dicitur FGZ, om. AC 21 illarum] aliarum EL || mu-
tationum] et add. BEFGZ 22 de Deo] dico E (*in corr.*), L

¹ Vide supra, p. 203, notam 2. ² Codex L hic prosequitur: «Quae-
re in quaestione tua, quia hic non est clarum quod respondet». ³ Su-
pra, p. 203, lin. 22.

cognitione aliarum rerum [potest cognosci quod una creatura est perfectior alia]. Non ex sola cognitione Dei, quia mensura et mensuratum necessario prius cognoscuntur secundum suas essentias quam ut sunt mensurae. Nec sufficit ad cognoscendum quantitatem mensurati solum cognoscere mensuram. Si, inquam, ex tali cognitione potest cognosci quod una creatura est perfectior alia, tunc Deus est mensura creaturae, mensura inquam perfectionis. Et aliter nullo modo debet concedi mensura creaturarum nisi per eius cognitionem intuitivam et aliarum creaturarum posset cognosci una creatura esse perfectior alia quia una plus accedit ad perfectionem Dei quam alia. Et isto modo dicunt verum qui dicunt quod albedo in genere colorum est mensura aliorum colorum, mensura inquam perfectionis¹. Sed cognita albedine, rubidine et nigredine potest quis scire quod rubedo est perfectior nigredine vel e converso, quia plus accedit ad perfectionem albedinis quam aliis.

Et eodem modo est de instanti et mutatione si per cognitionem instantis et duarum mutationum potest quis cognoscere quod una mutatio est perfectior alia quia plus accedit ad perfectionem instantis, tunc instans potest dici mensura perfectionis respectu illarum mutationum, aliter non.

Tamen aliter posset dici quod instans est mensura mutationis, non quia dicit aliquam rem absolutam super ipsam et res permanentes, sed quia mutatio proprie dicta — ut significat rem

2-3 mensuratum] mensurato F	3 suas] secundas F	4 ut] secundum rationem	
ut (?) G, secundum quod Z	6 perfectior] quam add. D	7 tunc] nunc E	10 alia
mg. G, om. FZ	13 colorum s. lin. G, om. FZ Sed]	Sicut B, Igitur E, Quia FGHZ	15 vel]
et C, aut HZ vel e converso om. BFG quia] unus add. C plus] attingit et add. G			16 alias]
nigredo FGZ	17 et ²] de add. E	21 illarum] aliarum FGZ aliter] aut E	

¹ Cf. Scotus, *Quodlibet*, quaest. 13, n. 33: « Consimiliter dicitur quod albedo est mensura omnium colorum, et sic de primo in quolibet genere respectu posteriorum, licet quandoque non sit actualis mensuratio propter defectum termini » (ed. Wadding, X, 345; F. Alluntis, *Biblioteca de Autores Cristianos* 277, Madrid 1968, n. 99, p. 490).

connotando negationem immediate praecedentem — coexsistit uni parti contradictionis ita quod non alii, nec duabus simul.

Ad aliud¹ dico quod instans dicitur distinguere inter praeteritum et futurum non quia distinguitur a rebus permanentibus et impermanentibus — puta ut punctus distinguit inter unam partem⁵ et aliam non est punctus aliud a partibus lineae — sed propter hoc dicitur distinguere et copulare quia medio modo se habet inter praeteritum et futurum in hoc quod illud est praeteritum quod coexistebat multis extremis contradictionum et nunc non coexistit; futurum autem est quod coexistet aliquibus contradictioniis et modo non coexistit. Sed instans praesens sic modo coexistit uni parti contradictionis quod prius non coexistebat illi nec alicui alteri, nec coexistet isti nec alicui alteri, et ideo dicitur distinguere et copulare².

Ad aliud³ dico quod partes temporis et motus, ut motus est¹⁵ tempus, sunt eadem sive sit motus velox sive tardus, quia eadem affirmationes et negationes sunt de essentia motus sive sit velocior sive tardior. Sed ille motus non habet rationem temporis respectu sui, sicut nec aliquis motus, sed respectu alterius; et alias motus, vel realis vel imaginatus, habet rationem temporis respectu istius²⁰

1 connotando] non FG, sed corr. G 2 alii] aliis E || duabus] duobus F 3 dico]
dicitur ACD 4 et²] sicut etiam BG 5 ut] sicut dicitur EH, posset legi 'ubi' in aliis, unus
add. CD || partem] lineae add. BE 6 non] tamen add. E || punctus] distinctus inter unam
partem et aliam tanquam quid add. B 8 in] et DEFGHZ || quod] quia F 8-9 illud...
coexistebat] praeteritum coexistebat et futurum coexistet B 9 quod] quia CE
10 coexistit] existit AC 10-11 futurum... coexistit¹ om. (hom.) B 10 quod] quia E ||
aliquibus] partibus add. E 11 coexistit] existit ACDG 12 quod] et FGZ 13 nec²...
alteri² om. (hom.) FGZ 13-14 nec²... copulare] ex istis apparet et quid sit instans quantum ad
quid rei et quid nominis et quomodo continuat et mensurat mutationem et raptim transit B
13 coexistet] coex- et CDE, coexi-ret A 15 aliud] tertium dubium de motu et tempore B
16 eadem¹] eadem E || eadem²] sunt add. CD 17 negationes] quae add. BD || essentia] esse E
18 rationem] res E 19 aliquis] alias D

¹ Supra, p. 204, lin. 5. ² In codice L hic additur: « Quaere in quaestione tua Norvici, quia responsio huius non placet ». ³ Supra, p. 204, lin. 8.

motus cuius est velocitas et tarditas¹. Et tunc dico quod si sit motus tardus et post fiat velocior in duplo, tunc velocior fit in duplo minori tempore quam tardus, quia aliis motus distinctus ab isto motu veloci et tardo, modo praedicto, qui est regularis et uniformis, est tempus et mensura respectu primi motus. Et quia motus ille cuius una medietas est tardior et alia velocior in duplo, quo ad partem motus tardiorum coexistit maiori successione in duplo motus uniformis, et quo ad partem motus velociorum coexistit minori successione in duplo motus uniformis, ideo pars velocior motus fit in duplo minori tempore quam tardior. Ex hoc non sequitur quod pars sit aequalis toti, quia pars illa motus uniformis, quae mensurat tanquam tempus partem motus velociorum, est minor quam tota ipsa successio, et etiam quam alia pars eiusdem successione mensurantis partem motus tardiorum. Et per consequens nec pars temporis mensurantis praedictum motum est eadem toti nec aequalis toti.

S i d i c a s quod si motus primus mensuret aliquem motum uniformem inferiorem, puta motus solis per unum diem vel per unam revolutionem, si fiat alia revolutio vel motus in duplo velocior non mensurabit nisi medietatem alterius motus uniformis, ex quo est velocior prima revolutione in duplo. Tamen omnes affirmationes et negationes quae sunt in secunda revolutione fuerunt in prima, et tamen prima revolutio fuit tempus duplum respectu secundae revolutionis, et per consequens idem est du-

1 motus] respectu add. EFGZ || et¹] vel Z 2 tardus] primo add. Z 2-3 tum...
 duplo om. (hom.) EF 3 tardus] tardior C || quia] quod E 4 est] et D 6 alia
 om. FG 7 tardiorum] et add. DE || maiori] et minori add. E 8-9 et... uniformis in
 immo f. G, om. (hom.) E 12 quae] qua F || partem] partes F 13 et etiam BEFGH,
 etiam CZ, et D, om. A 14 pars om. ACD 18 motus] motum DHZ || per] aliquam
 add. D 19 motus] et motus add. D 23 et om. ACD

¹ Codex L hic prosequitur: « Hoc argumentum etiam bene facit Augustinus, XI *Confessionum* [cap. 23, PL 32, 820s.] et tu plenius habes in quaestione tua Norvici, cum solutione exquisita. Quaere ».

plum ad se sive respectu sui: Responcionem quaere. Album in libro¹.

Ad aliud² dico quod motus accipitur dupliciter: vel pro motu imaginato qui tantum habet esse obiective in anima vel pro motu reali. Primo modo accipiendo, sic est tempus idem apud omnes per aequivalentiam, quia eodem modo mensurarem ego alios motus per conceptum tuum si esset in me sicut mensuro per conceptum meum, et tu e converso per meum sicut per tuum. Si accipiatur secundo modo: aut igitur pro motu primo velocissimo et regularissimo aut pro motu inferiori. Primo modo est idem tempus apud omnes, quia omnes possunt per illum motum mensurare alios motus inferiores tanquam per mensuram. Secundo modo accipiendo motum, sic non est idem apud omnes realiter, licet forte sit idem aequivalenter.

Contra: Commentator, IV *Physicorum*³, dicit quod nullus potest percipere tempus nisi percipiendo motum primum, igitur non possumus mensurare per alium motum. — Respondeo: secundum Philosophum et Com-

1 ad om. AC || sc] sibi C || sui] ipsius add. FHZ 1-2 Respcionem... libro om.
AFHZ || Album in libro] tertio l. D, tertii libri E 3 motus] tempus EFGHZ 3-4 vel...
vel] uno modo... alio modo B 7 ego] omnes add. B 8 et... meum² om. (hom.) E
11 quia... illum] et secundum istum motum E 13 sic om. FG 15 IV] III FG 16 nul-
lus potest] non possumus Z

1 Loco «Respcionem... libro» codices B et L haec habent: «Respondendum est secundum principia istius quod conclusio ad quam deducit satis est possibilis, non simul sed tantum successive, quia ipse ponit quod eadem est quantitas secundum rem in raro et in denso. Accipiamus ergo lapidem vel aliud corpus (non condensabile et accipiamus aerem vel aliud corpus om. B) per rarefactionem duplo extensus et maius illo, et post condensetur ille aer secundum aequalitatem ad extensionem (exsistentiam B) cum quantitate lapidis data, et ultra etiam condensetur donec extensio (essentia B) in duplo a lapide excedatur, dato semper remanente uniformiter extenso, et habetur conclusio ad quam deducit ratio supra dicta». 2 Supra, p. 205, lin. 1.
3 Averroes, *In Aristot. Physicam*, IV, t. 98 (ed. Iuntina, IV, ff. 82v-83r).

mentatorem, IV *Physicorum*¹, motus primus est velocissimus et regularissimus, ita quod secundum eum impossibile est dare motum velociorem vel regulariorem. Et ideo imaginando aliquem motum uniformem et velocissimum, habeo quandam conceptum motus qui soli primo motui convenit. Et ideo secundum istam viam ille motus imaginatus solum est communis primo motui, et ideo quicumque fingit sic conceptum motus, percipit motum primum, quia ille conceptus in nullo alio salvatur. Et ideo imaginando illum conceptum, percipitur primus motus in communi.

Tamen theologi habent dicere quod Deus potest facere aliud motum ita regularem et uniformem sicut est motus primus iam factus, et forte motum velociorem, licet forte non uniformiorem. Et si sic esset, in mensurando motus reales per motum in anima non plus percipitur primus motus iam factus quam alius factus a Deo de novo, quia motus imaginatus aequaliter salvaretur in utroque. Ideo dico ut prius quod tempus ut est motus in anima est idem apud omnes per aequivalentiam, modo supra dicto. Et hoc sufficit ad intentionem Philosophi.

Ad aliud² dico quod accipiendo tempus secundum quid non minis, in quantum dicit mensuram, sic tempus non est velox nec tardum, quia mensura abstrahit a veloci et tardo, et hoc loquendo de tempore in anima vel in re extra, quia motus in anima — quatenus est tempus — est regularis et uniformis. Unde quia

2-3 regularissimus... regulariorem] regulatissimus... regulatiorem Z 3 vel] et EG ||
ideo] ita DEH 4 motum om. ACDZ || velocissimum] velocom ACD 5 soli] solum DG
5-7 secundum... ideo om. (hom.) E 6 communis] conveniens C 8 conceptus] motus DF
9 in] conceptu add. E 11 Tamen] Unde Z 12 alium] aliquem FG 12-13 ita...
motum om. (hom.) E 13-14 non uniformiorem] magis uniformem HZ 14 motus
reales] motum realem AB, et add. FG 16 alius] motus add. E || factus corr. in factibilis G
17 ut²] nec D 19 supra] sic AC, prae H, om. B || ad... Philosophi] pro Philosopho et
Commentatore B 22 nec] vel FGZ || abstrahit] abstrahitur D || et¹] a add. E 24 qua-
tenus] quantum FZ, in quantum G

¹ Aristot., *Physica*, IV, c. 14, t. 133 (223b 12 - 224a 2); Averroes in hunc locum (ed. Iuntina, IV, 94r-v). ² Supra, p. 205, lin. 4.

velocitas et tarditas impediunt rationem mensurandi, quia de ratione mensurae durationis est quod sit uniformis et regularis, ideo velocitas et tarditas non convenient motui ut habet rationem temporis, quia ut sic habet rationem mensurae.

Tamen accipiendo tempus secundum quid rei, sic est omnino 5 idem cum motu. Et sic bene potest concedi quod tempus sit velox vel tardum sicut motus, quia ista competit sibi in quantum habet partes sibi invicem succedentes.

Ad aliam auctoritatem et omnes consimiles quae dicunt tempus esse passionem et accidens motus¹: accipiunt passionem et 10 accidens non pro aliquo accidente de genere accidentis formaliter inhaerente motui vel mobili, sed pro aliquo praedicato vel conceptu praedicabili de motu secundo modo dicendi per se non primo modo. Et hoc est generaliter verum quando praedicatum connotat aliquid quod non connotat subiectum. Et sic tempus est 15 passio et accidens motus, quia tempus ultra motum connotat ali- quid quod non est de essentia motus, et ideo ratione connotati praedicatur de motu secundo modo dicendi per se non primo modo. Hoc modo 'creativum' dicitur passio Dei, non quia dicit aliquod accidens formaliter inhaerens Deo, sed quia connotat 20 aliiquid quod non est de essentia Dei. Et in talibus dicitur subiectum praecedere praedicatum sicut pars totum, quia praedicatum signi- ficat totum quod significat subiectum et plus. Et ideo non potest intelligi sine subiecto, quia subiectum non significat nisi partiale

2 mensurae] et add. A 5 sic est] dicit FG 7 vel] et BCFGZ 9 omnes]
 alias E || consimiles] dicentes seu add. G 10 esse s. lin. G, om. F || motus] dicendum quod add.
 Z || accipiunt] accipit FG, actionem add. A 11 accidentis] qualitas D 12 vel¹] et A ||
 vel²] aliquo add. D 13 de motu mg. G, om. F 13-14 secundo... primo] in secundo... in
 primo FGZ 16-17 quia... motus om. (hom.) D 17-21 et... Dei mg. G, om. F 19 quia
 dicit] quod sit Z 21 subiectum om. AF 22 praedicatum²] totum add. D 23 signi-
 ficat² om. FGHZ 24-1 (p. 225) subiecto... sine om. (hom.) DE 24 quia] sed BFGHL
 24-1 (p. 225) quia... praedicato om. Z 24 partiale] particulare C, partiali F

¹ Supra, p. 205, lin. 7.

significatum praedicati, ideo potest intellegi sine praedicato, et sic dicuntur accidere et sequi et talia.

Ad aliud¹ dico quod motus non sequitur quantitatem spatii ita quod sit aliquod accidens inhaerens quantitati spatii, sed quia est ipsum 'ubi' quod successive adquiritur super quantitatem spatii cum negationibus illorum 'ubi'. Et hoc, ponendo talem respectum. Sed non ponendo respectum 'ubi', tunc est ipsamet quantitas spatii cum negationibus partium spatii, et hoc quantum ad suum significatum totale, sicut prius dictum est². Ita nec tempus sequitur motum sicut aliquid sibi inhaerens, sed sicut aliquid quod ultra motum connotat rationem mensurae quantum ad suum significatum totale. Et ideo sequitur sicut aliquid praedicatum de eo secundo modo dicendi per se, non primo modo. Sicut motus, supposito quod significet partes spatii cum negationibus, praedicatur de spatio secundo modo dicendi per se ratione negationum, et non primo modo.

Ad aliud³ dico quod sive accipiatur tempus pro motu in anima sive in re extra, semper est unum et idem per aequivalentiam, licet sint plura realiter et formaliter, quia tantum valet unum quantum omnia. Et si essent plures caeli, adhuc esset idem tempus per aequivalentiam, et ita possem mensurare per unum illorum si sit mihi notus sicut per omnes. Sed tunc essent plura tempora realiter et formaliter, et sic intelligit Philosophus.

Ad aliud⁴ dico quod si nullus primus motus esset, tunc non

1 praedicati, ideo] praedicatum vero A || praedicato] praeferito E 2 accidere] accidentia ABCDE, sed corr. B || et¹ om. BEH || et²] ad Z, om. DEG 4 accidens om. BG 7 Sed] licet D || ubi] quia add. Z || ipsamet] ipsa DE 8 negationibus] partibus add. D 12 sequitur] ipsum add. C || aliquid] positivum add. D 12-13 praedicatum] praedicabile C, praedicatur Z 14 partes] partem EZ 15-16 praedicatur... modo om. Z || ratione... modo] non primo ratione negationum D 18 in] pro Z || et idem mg. G, om. F 20 quantum] sicut E || idem] unum BG, sed del. G 21 tempus] idem add. G || et om. ACD 22 sit mihi notus] sit m. me (?) C, esset m. n. FGHL, essent m. noti Z 23 et formaliter om. FGH

1 Supra, p. 205, lin. 10. 2 Supra, p. 196, lin. 15. 3 Supra, p. 206, lin. 3. 4 Supra, p. 206, lin. 6.

esset tempus quod esset idem cum motu reali mensurans alios motus inferiores. Et sic intelligunt Doctores¹ tempus non esse post iudicium, sed tamen bene potest esse motus in anima mensurans alios motus, vel exsistentes actu vel possibles fieri. Et sic fuisset in tempore Iosue si omnia corpora caelestia stetissent⁵ sicut stetit sol, adhuc per motum imaginatum possent motus inferiores mensurari. Et hoc modo beati post iudicium mensurabunt poenas damnatorum secundum magis et minus per motum imaginatum.

Ad aliud² quomodo tempus est passio motus, patet prius³.¹⁰ Dico tamen quod aliter est haec vera ‘tempus est motus realiter vel idem cum motu’ et aliter haec ‘tempus est passio motus’, sicut haec aliter est vera ‘album est Sortes’ et ‘album est passio Sortis’. Nam primo modo tam tempus quam album habet suppositionem personalem, ita quod tempus tunc supponit pro motu et al-¹⁵ bum pro Sorte, sicut hic ‘album potest esse nigrum’ tam subiectum quam praedicatum supponit personaliter, puta pro subiecto quod potest utrumque recipere, et sic subiectum et praedicatum in omnibus significant idem omnino hinc inde. Nec distinguuntur realiter nec formaliter, quia aliter nunquam essent istae propositiones verae, et ideo in talibus semper praedicatur idem de se. Sed quando dico ‘tempus est passio motus’, ‘album est passio Sortis’, ibi utrumque vel habet suppositionem simplicem vel materialem. Primo modo supponunt pro conceptu, secundo modo

2-3 tempus non esse] cuius non est D 4 vel¹] et sic E || fieri] esse FGZ 5 in om. AFGZ 6-7 adhuc... mensurari om. ACD 6 possent] posset FGZ, quis add. Z || motus] omnes E 7 mensurari] mensurare FG 7-8 mensurabunt] videbunt A 10 aliud] dico quod passio add. D, dico add. E || tempus om. ADE 12 vel¹] tempus est add. E 12-13 sicut haec] sed sicut E 13 et] aliter haec add. FGZ 14 album] motus DE, sed corr. E 15 ita quod] quia Z || tempus] suppositum A || tunc om. BFG 23 vel¹ om. CE 24 modo¹] scilicet add. E

¹ Cf. Henricus Gandavensis, *Quodl. IV*, q. 12 (ed. Parisiis 1518, f. 104); Apoc. 10, 6: *Quia tempus non erit amplius.* ² Supra, p. 206, lin. 12.

³ Supra, pp. 224s.

pro voce, quia vox et conceptus significant unum principaliter et connotant aliud, et ratione connotati possunt praedicari secundo modo per se. Et forte quando dico 'album est passio Sortis', ly album potest habere suppositionem significativam, et sic ⁵ est vera, et sic supponit pro albedine quae est passio Sortis. Sed secundum istam suppositionem est haec falsa 'Sortes est albus' sicut haec 'Sortes est albedo'.

Et est hic notandum quod in accidentalibus terminus concretus potest habere quadruplicem suppositionem, scilicet personalis, simplicem, materialem, significativam¹. Exemplum de albo: primo modo supponit pro subiecto, secundo modo pro conceptu, tertio modo pro voce, quarto modo pro suo significato. Sed in terminis substantialibus suppositio personalis et significativa sunt eadem, quia idem est in illis significatum quod etiam supponit. Exemplum de homine².

Ad aliud³ dico quod repugnat tempori habere partes simul in re extra, sed habere partes simul intellectas et apprehensas, hoc non repugnat, immo est necessarium ad hoc quod aliquis mensuret per partes temporis, quia mensura est notior mensurato, ²⁰ aliter non duceret in eius cognitionem. Et ideo tempus tantum

¹ quia] quae EFGZ || et] qui add. FG 2 et²] in FG, et add. s. lin. G || ratione] respectu D 3 modo] dicendi add. E 4 ly] et tamen D, hoc E 5 sic] tunc EFGZ || Sed] licet D 7 haec om. FG 8 hic om. FGZ || accidentalibus] B, acci-bus ACDEF, acciden-bus GH, accidentibus LZ 8-9 concretus] conceptus Z 11 subiecto] albedinis add. L 12 voce] sed add. FG, et add. Z 14-15 significatum... homine] subiectum et suppositum vel etiam significatum L 14 etiam] et C, est BE, est add. FGZ 15 homine] loquendo de homine communiter, licet forte aliter esset dicendum de homine Christo, sicut dicetur prima quaestione tertii add. B 17 re] respectu FZ || habere] quantum ad FGZ, om. ACD || et om. AC 18 aliquis] aliquid E 19 per] quod habeat D 20 tempus om. BE

¹ In codice L hic notatur in margine: «De hac suppositione nihil ponit in *Logica* sua, scilicet de quarta». Cf. Ockham, *Summa Logicae*, pars I, cap. 64-65 (OPh I, 195-99). ² In codice L notatur in margine: «Alia (?) est de humanitate Christi». Cf. Ockham, *Quaestiones in III Sent.*, quaest. 1 (*Opera Theologica* VI, ed. F. Kelley et G. Etzkorn, sub prelo). ³ Supra, p. 206, lin. 14.

habet partes simul obiective in anima et non subiective in re extra.

Ad aliud¹ dico quod instans eodem modo habet esse in anima vel in re extra sicut tempus et motus.

Ad aliud² dico quod passio realis potest dupliciter accipi: uno modo pro accidente formaliter inherente alicui, alio modo quia supponit pro re. Primo modo tempus in anima non est passio realis, secundo modo est passio realis, ut patet per praedicta³. Et sic patet quod aliquid potest dici univoce de ente in anima et extra, quia ita possumus per quantitatem in anima mensurare sicut per quantitatem in re extra, et similiter per motum. Et licet aliquid dicatur univoce sic de ente in anima et extra, non tamen primo modo dicendi per se sed secundo modo, sicut 'risibile' ita praedicatur univoce de omnibus hominibus sicut 'homo', non tamen primo modo dicendi per se sed secundo modo.¹⁵ Sic est in proposito de motu in anima et extra: quia mensurare convenit utrique univoce, tamen secundo modo per se, et hoc propter connotatum per mensuram, sicut patet ex dictis⁴. Sed univocum sic acceptum accipitur large pro aliquo praedicato quod non variatur in pluribus, licet illud non sit de ratione formalis eorum de quibus praedicatur.

Ad aliud⁵ dico quod accipiendo tempus pro numero numerato in quocumque motu locali, sic sunt tot tempora quot mo-

³ Ad aliud] alio modo B 3-5 aliud... Ad mg. E, om. (hom.) C 4 vel] et G
⁷ quia] pro praedicabili quod HZ 9 patet] etiam add. EFGHZ || univoce] sic add. E 11 in
 re om. BDEFGZ 13 dicendi om. AEFG 14-15 ita... homo] quod praedicatur de omnibus hominibus E 15 per se om. ABDHG 16 mensurare] sic add. GZ 17 utrique]
 unicuique E || tamen] non add. FG, in add. Z, om. B || modo] dicendi add. FGZ 19 univocum]
 univoce D || univocum sic acceptum] univocatio sic accepta B 20 illud] ille Z 22 aliud]
 quintum dubium B

¹ Supra, p. 207, lin. 1. Augustinus de Ratisbona in editione Lugdunensi ordinem dubiorum ad ordinem responsionum aptavit. ² Supra, p. 206, lin. 21 et p. 207, lin. 3. ³ Supra, pp. 224s. ⁴ Supra, pp. 193ss.

⁵ Supra, p. 207, lin. 7.

tus. Tamen accipiendo tempus sicut accipit Philosophus¹ pro numero quo numeramus et mensuramus omnes alios motus, hoc potest esse dupliciter: vel pro primo motu velocissimo caeli, et isto modo est tempus unum numero omnium, quia omnes possunt per istum motum mensurare alios motus. Alio modo potest accipi pro motu in anima, et sic est unum tempus per aequivalentiam, modo praedicto.

Ad aliud² dico quod licet numerus numeratus mensuretur per partes suas sive per suas unitates, sicut patet ex dictis³, tamen potest esse mensura aliorum motuum.

Ad aliud⁴ dico quod licet in quantitate continua sit numerus numeratus, tamen alio modo quam in motu et tempore, quia in quantitate continua sic est numerus numeratus quod partes numeratae faciunt unum per se, sed partes motus et temporis non, quia [motus et tempus] componuntur ex affirmationibus et negationibus quae non faciunt per se unum.

Ad aliud⁵ dico quod non quaelibet res mensuratur tempore vel instanti, sed solum quae habent durationes; et adhuc res permanens non mensuratur nisi quantum ad suam durationem. Verbi gratia: substantia angeli vel Sortis non mensuratur tempore sed tantum duratio angeli, et ideo quia mutatio proprie non habet durationem, ideo non mensuratur.

¹ tempus sicut] sic A 4 omnium] tamen FG, sed corr. G, om. B || quia] cum BG || omnes] omnia E 5 mensurare] omnes add. GHZ 7 aequivalentiam] omnium add. FG, omni homini add. H 8 aliud] sextum dubium B 9 sive] sicut DE 12 in om. AC
13 numeratus] sic add. G 20 Sortis] forma B 21 angelij] vel Sortis add. FGZ || quia] ibi add. E || non om. D 22 mensuratur] et per hoc etiam satis patet 7 et 8 dubium add. B

¹ Cf. supra, p. 189, nota 1. ² Supra, p. 207, lin. 10. ³ Supra, pp. 188s. ⁴ Supra, p. 207, lin. 15. Responsio ad dubium sequens in codicibus manuscriptis deficit, in editione tamen Lugdunensi suppletur per: «Ad aliud: negatur minor». ⁵ Supra, p. 207, lin. 21.

[RESPONSIO AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad primum¹ principale dico quod illud cuius partes non sunt simul, illud non est aliquid unum per se in genere. Ideo nec motus nec tempus sunt per se in aliquo genere, quia utrumque quantum ad quid rei includit essentialiter affirmaciones et negationes quae non sunt simul nec esse possunt propter contradictionem, nec faciunt per se unum. Tamen quantum ad illud quod positivum est in tempore, possunt partes eius esse simul et facere per se unum in genere.⁵

Ad aliud dico quod instans² potest manere quantum ad quid rei, et multa — immo infinita — simul, quia si Deus solum faceret motum alterationis qui esset solum adquisitus, tunc omnes partes illius formae manerent. Sed instantia in illo motu, ponendo ibi instantia, non sunt realiter nisi partes formae, licet connotent aliud, sicut prius dictum est³. Et ideo licet non posset manere quantum ad suum significatum totale, quia affirmatio et negatio eiusdem partis non possunt simul manere, quantum tamen ad illud quod est positivum in suo significato potest manere. Tamen instans in motu locali de facto non manet nec quantum ad quid nominis nec quantum ad quid rei, quia sicut mobile²⁰

2 illud] tempus add. FGHZ 3 illud om. FGHZ || genere] et add. BEFGHLZ 5 quantum... rei] quo... nominis H, om. FG || essentialiter om. FGHZ 6 quae] quia Z 10 instans] secundum unum modum loquendi probabilem supra tactum add. L 13 Sed] Sic G 13-14 Sed... formae mg. G, om. F 17 eiusdem partis] quae sunt eius partes FGZ 19 non] nihil FGZ

¹ 'Argumenta principalia' in codicibus non leguntur sed in editione Lugdunensi tantum, ut supra, p. 183, in nota 1 rettulimus. Probabiliter ea ipse editor excogitavit seu ex responsionibus elecit. Ceterum, hae responsiones spectant ad dubia quae Aristoteles proposuit in sua *Physica*, IV, c. 10, tt. 88-90 (217b32 - 218a 21). Eadem tractat Ockham diffuse in sua *Expositio in libros Physicorum Aristotelis*. ² Post «instans» codex L addit: 'secundum unum modum probabilem supra tactum'. ³ Supra, pp. 212-18.

semper adquirit unum ‘ubi’ ita perdit aliud, tamen de potentia Dei absoluta possent manere simul in motu locali sicut in alio motu. — De istis quia aere supra¹.

Et ad confirmationem dico quod instans nec corruptitur in se nec in alio, quia nihil proprie corruptitur nisi quod habet durationem. Instans non habet, igitur etc, sed proprie desinit esse, quia nunc est et post non erit.

Ad aliud dico quod esse temporis quantum ad quid nominis completur per animam, quia in definitione eius indicante quid nominis ponitur actus animae, vel quia accipit² ibi tempus pro motu in anima.

1 ubi] instans DE, s. lin. G, om. F || ita] et A, tamen E || tamen] licet E 2 possent] posset FZ || simul om. BCDEGZ 3 De... supra] Vide in solutione dubii secundi de instanti B 5 nec om. A || habet] durationem add. BGZ 7 quia] quod C || post non erit] prius non erat D, post non FG, et incipit esse quia nunc primo est et ante non fuit add. B 9 per animam] et anima E 10 quia om. BEFGHZ || accipit] accipitur C, Commentator a. L 11 anima] etc. add. ABG

¹ Ibidem. ² Scilicet Commentator, ut dicitur in codice L.

QUAESTIO XI

UTRUM TEMPUS SIT MENSURA ANGELORUM

Dico¹ quod quadruplex est mensura: extensionis, multitudinis, durationis et perfectionis. Extensionis in continuis, sicut ulna panni. Multitudinis, sicut unitas numeri. Durationis, sicut tempus mensurat motum. Perfectionis, sicut Deus respectu creaturarum et albedo respectu colorum. Et hoc, si per cognitionem Dei intuitivam et creaturarum potest cognosci quae creatura est perfectior et quae imperfectior per hoc quod una magis accedit ad Deum quam alia, et alio modo non potest dici mensura sicut *p r i u s* ¹⁰ *d i c t u m* est². Et eodem modo est de albedine respectu aliorum colorum quod dicitur mensura perfectionis si per eius co-

2 Utrum] Nunc restat respondere ad quaestionem in principio distinctionis istius, scilicet secundo propositam *praem.* A || mensura] propria mensura durationis AB || angelorum] Haec quaestio fui proposita in principio secundae distinctionis *add.* B 3 Dico] De primo dico BG, primo *add.* A || mensura] scilicet *add.* BH 4 et *om.* ACDE || Extensionis] Mensura e. ponitur B, mensura ponitur *add.* (mg.) A 5 panni] ponitur mensura panni A, mensuratur pannum B || Multitudinis] mensura ponitur in discretis *add.* AB || numeri] rei est mensura n. A, mensuratur numerum B || Durationis] mensura est quae saepe dicta est *add.* AB || *sicut*²] dicimus *add.* A 6 mensurat] commensuratur G || Perfectionis] Mensura p. B || Deus] dicitur mensura *add.* A, ponitur mensura *add.* B 7-12 colorum... colorum] coloris... coloris BG 7 hoc] est verum *add.* A 8 cognosci] sciri BG || perfectior] alia *add.* B 10-11 et... est¹ *om.* BL 10 et *om.* ACD || modo] Deus *add.* A 11 Et... modo] Similiter B 11-12 aliorum *om.* BFG 12 quod] quia BG, et FZ || dicitur] quod *add.* D

¹ Codices A, B, G et M praemittunt: « Circa quam (hanc quaestionem G) sic procedam: primo ponam unam (*om.* BG) distinctionem de mensura; secundo ostendam quod angelorum non est (*om.* M) aliqua mensura distincta realiter ab angelis nisi forte perfectionis; tertio ostendam quod duratio angeli mensuratur tempore vel in actu vel in potentia ». ² Supra, quaest. 9 et 10 (pp. 171ss., 218s.).

gnitionem intuitivam et per cognitionem aliorum colorum potest quis cognoscere quod unus color sit perfectior alio, puta rubedo nigredine, propter hoc quod unus plus accedit in perfectione ad albedinem quam aliis.

- 5 Secundo dico¹ quod aevum non potest poni aliquid in angelo mensurans durationem angeli, quia si sic, aut esset in genere substantiae aut accidentis. Non in genere substantiae, quia tunc vel esset angelus vel pars angeli. Non angelus, quia nihil est mensura sui ipsius. Nec pars angeli, quia tunc angelus componeretur ex duabus substantiis. Nec in genere accidentis, quia nec est absolutum nec respectivum. Non absolutum, quia angelus posset creari et conservari sine omni alio absoluto, igitur sic potest durare, et per consequens illud accidens non est mensura durationis eius.
- 15 Confirmatur, quia de ratione mensurae est quod sit notior mensurato; sed nullum accidens absolutum mensurans angelum est notius substantia angeli; ergo etc. Et per idem patet quod nullus respectus potest dici aevum mensurans durationem angeli, quia est ignotior angelo.

1 aliorum] aliquorum DE 1-2 potest] quem add. B 3 propter] per EFGZ
 3-4 in... albedinem] ad perfectionem albedinis Z 5 Secundo] De s. B || aevum] nihil ponitur mensura angelorum distinctum ab eis, non aevum quia G, quod ponitur mensura angelorum add. A 5-6 aevum non... angeli] nihil ponitur mensura angelorum distincta ab eis, non aevum B 7 aut] in genere add. C || in genere om. AB 8-9 angelis... angeli] eius... eius B || Non... angeli om. (hom.) E 8 Non angelus om. D 9-10 tunc... substantiis] est indivisibilis B 11 est om. BD 12 absoluto] distincto ab eo add. B 13 illud] tale FGZ
 16 sed s. lin., et add. quia G 17 per om. FG 18 potest dici] poni L 19 ignotior] ignobilior E || angelo] duratione a. vel angelo L

1 In codice E (in imo f. 210ra) haec leguntur: «Haec opinio quae improbatur sufficienter, ponit quod aevum mensurans durationem angeli est aliquid respectivum. Sed opinio Henrici, qui ponit aevum esse aliquid absolutum de genere quantitatis, supponitur hic sufficienter reprobata per illam rationem positam supra in principio huius quaestions, ubi dicitur 'Secundo dico', in (?) qua (?) ratione (?) opinio eadem, scilicet de aevo quod sit absoluto (!) de genere quantitatis 2 et 5 d. 2».

Item, nec Deus nec angelus potest dici mensura durationis alterius angeli, quia illud per quod non potest cognosci quae duratio angeli est maior vel minor, illud non est mensura alicuius. Sed per Deum vel per angelum non potest cognosci quae duratio angeli est longior vel brevior, sicut patet, igitur etc.

5

Item, per nihil quod aequaliter respicit maiorem durationem et minorem potest cognosci maior vel minor duratio alicuius. Sed Deus et angelus quicumque sunt huiusmodi, quia aequaliter respiciunt angelum plus durantem et minus, igitur etc.

[RESPONSIO AD QUAESTIONEM]

10

His visis dico ad quaestionem quod tempus est mensura durationis angelorum, sicut est mensura motus. Quod probatur, quia illud quod non habet durationem maiorem vel minorem nisi quia coexsistit maiori vel minori successioni vel tempori in actu vel in potentia, illud mensuratur tempore. Sed duratio angeli est huiusmodi, ergo. Maior patet, minor probatur, quia vel angelus dicitur magis vel minus durare quia coexsistit maiori vel minori tempori, vel ex natura sua vel perfectione. Si detur primum, habetur propositum. Si secundum, tunc sequitur quod quanto angelus esset perfectior tanto deberetur ei duratio maior. Et per consequens si Deus crearet modo unum angelum perfectiorem omni alio iam creato sequitur quod plus durasset quam unus angelus in principio mundi creatus, quod est manifeste falsum.

Item, omne cui competit breve et longum mensuratur tem-

1 Item] probo quod add. A 2-3 quae... est¹] quod... non est E 3 alicuius] eius C,
durationis angeli H 4 per² om. CFGZ 5 pater] de se add. FGHZ 6 Item] quod
add. E 7 cognosci] dici FG, sed add. mg. cognosci G 8 huiusmodi] ergo etc. add. A
9 minus] durantem, si esset add. B 11 dico] ad tertium descendendo respondeo et d. A
12 Quod om. FGHZ 14 vel tempori om. Z 15 vel om. ACE 16 ergo] etc. add. AZ
18 sua] sui FGZ || vel perfectione] et p. BCF, vel ex p. DG, perfectiori E 19 propositum]
sed add. AB 20 ei CH, sibi D, illi FG, om. ABE 21-22 si... sequitur quod C, sequitur
si... quod D, si... quod reliqui 22 alio] angelo DH, angelo et hoc add. F, angelo add. Z || quod]
ille HL 24 omne] omnis duratio BL || et] vel CDFGZ

pore, quia illae sunt passiones temporis; sed duratio angeli est huiusmodi, quia alia est brevior alia diuturnior.

Item, duratio substantiae corruptibilis mensuratur tempore, quia coexsistit maiori vel minori tempori actu vel potentia, igitur 5 codem modo duratio angeli mensuratur tempore propter eandem rationem. Consequentia patet, quia non est maior ratio de uno quam de alio.

Si dicas quod substantia generabilis et corruptibilis dependet a tempore, quia causatur a motu caeli, sed substantia angelorum non, contra: si caelum staret et omnia corpora caelestia in directo aspectu et debita approximatione ad ista inferiora, adhuc virtute caeli non moti produceretur omnis substantia corruptibilis quae modo producitur mediante motu. Hoc patet, quia motus nihil facit nisi approximat agens passo. Unde propter maiorem approximationem solis in aestate quam in hieme aliqua producuntur in aestate et non in hieme. Ideo quidquid producitur a corpore caelesti — scilicet a caelo — mediante motu, producetur sine motu si caelum esset debito modo, istis inferioribus approximatum.

Si dicas quod duratio substantiae corruptibilis mensuratur instanti et non tempore, contra: maioritas et minoritas non sunt in mensurato nisi quia sunt in mensura. Sed una substantia corruptibilis dicitur magis durare et alia minus, igitur ista re-

1 sed om. ACDE 2 huiusmodi.... diuturnior] saltem de possibili L || alia... alia] aliqua... aliqua CD || brevior] et add. BG || alia²] est add. EFZ 3 corruptibilis GH, corporalis BD, cor-lis ACEFZ 4 tempori] successioni mg. G, om. BDF || actu] in a. BEH, vel actu D 4-6 vcl²... uno om. C 9-10 angelorum] caeli BFZ, spiritualis E, corr. ex caeli E, vel caeli add. A 10 caelestia] supercaelestia B, essent add. G 11 in... et] habita (mg.) E || et] in ACD || debita] determinata ABCD 11-14 approximatione... approximat] proximatione... proximat C 12-13 corruptibilis GH LZ, corporalis BD, cor-lis ACEF, corporalis, (*lectio altera*) G 13 quae] quo B 14 nisi] quod add. BDGZ 15 solis] tam add. D || quam] et non G || aliqua] alia FG 16 et] alia add. G || et... hieme om. E || hieme] et add. EFGZ 17 scilicet a caelo om. E 18 debito] determinato CDE 20 corruptibilis BZ, cor-lis ACEF, corporalis DG, sed corr. G 22 quia sunt] sint FG || mensura] quia mensura et mensuratum sunt aequalia add. AEH, vel saltem nisi sint in mensura add. L 23 corruptibilis GZ, cor-lis BCEF, corporalis AD

periuntur in mensura substantiae. Sed ista non competit in instanti sed tempori, igitur etc.

Item, mensura est perfectior mensurato; sed instans non est perfectius substantia corruptibili, igitur etc.

Sic igitur dico quod in angelis non est mensura extensionis,⁵ quia in eis non est quantitas molis quae tali mensura mensuratur. Nec perfectionis, ita quod unus angelus sit mensura perfectionis aliorum angelorum. Sed sic potest Deus dici mensura perfectio-
nis omnium angelorum, si per cognitionem Dei et creaturarum potest cognosci quod una sit perfectior alia quia plus accedit ad perfectionem Dei quam alia, et aliter non, sicut *s a e p e d i c-
t u m e s t*¹. Et si esset aliquis angelus qui sic se haberet ad alios angelos, ille posset dici mensura perfectionis angelorum. Sed lo-
quendo de mensura multitudinis, illa potest poni in angelis, et hoc per unitatem vel in conceptu vel in re, licet non per aliquam¹⁵ determinate, sicut supra dictum est in aliis quaestione-
ibus².

Sed loquendo de mensura durationis, sic dico quod angeli mensurantur per tempus et non per aevum, quia aevum nihil est. Nec est illud verum de virtute sermonis, 'Deus mensuratur aeternitate', quia Deus est omnino immensus, quia non mensu-
ratur per creaturam aliquam, certum est; nec per essentiam suam, quia mensura et mensuratum debent distingui realiter, ut dictum est *s u p r a*³. Tamen quando dicitur 'Deus mensuratur aeter-

1 mensura] durationis add. G 2 tempori] tunc add. D 4 perfectius] aliqua add. B ||
corruptibili GHZ, cor-li ACF, corporali DEG, sed corr. G, om. B 8 aliorum] omnium A
9 creaturarum PGZ, angelorum AH, aliarum BE, aliarum creaturarum CD 10-11 una...
alia... alia] unus... alio... alius H 12 Et] Sed A, ideo add. Z 14-15 et hoc] vel A
15 unitatem] vo-tem A, no-tem E 18-19 angeli mensurantur] angelus mensuratur E
20 sermonis] quod add. BD, quia add. E 21 quia²] et BG 22 aliquam] ut add. Z ||
certum est om. G 24 Tamen] aliter t. D, unde LZ || dicitur] communiter d. L, quod
add. EGZ

¹ Vide p. 232, notam 2. ² Supra, quaest. 9 et 10 (pp. 166ss., 188ss.).

³ Vide supra, quaest. 9 (p. 168, lin. 3).

nitate', nihil aliud intelligitur nisi quod durationem Dei mensuramus toto tempore in actu et in potentia, quia scilicet cuilibet parti temporis coexsistit necessario.

Ex istis patet quod angelus proprie non habet nisi duas mensuras quarum utraque est simpliciter una, quia licet in angelis sit mensura multitudinis, tamen hoc non est per unum angelum determinate; sed habet simpliciter unam mensuram perfectionis quae est Deus, et hoc supposito *prius dicto* de mensura perfectionis¹. Et habet aliam mensuram durationis, et illa est tempus et non aevum. Hoc est quia angelus non habet nisi duas quantitates, scilicet perfectionis et durationis.

Ex istis etiam patet quod mensura angeli non est eadem realiter cum angelo, quia nec Deus qui est mensura perfectionis nec tempus quod est mensura durationis est eadem realiter cum angelo. Et hoc est verum etiam in mensura extensionis et multitudinis.

[OPINIO AEGIDIU ROMANI]

Sed contra ista arguit unus doctor² multipliciter, probando quod angeli mensurantur aeo tanquam mensura media inter aeternitatem et tempus. Primo sic: sicut est triplex esse in gene-

1-2 durationem Dei mensuramus] duratio Dei mensuratur B, quodammodo *add.* L 2 in... in] vel E 4-5 mensuras... quia] scilicet durationis et perfectionis. Nam de mensura extensionis certum est quod illam non habet L 6 multitudinis *om.* CD 8-9 quae... perfectionis *om.* (*hom.*) D 8 supposito... dicto] dictis supponit p. E, supposito... dicti F, suppositis... dictis GHZ 10 aevum] et *add.* EHZ || Hoc... quia] Ex hoc patet quod FGZ 12-16 Ex... multitudinis *om.* B 12-14 eadem... eadem] idem... idem PG 13-14 perfectionis... durationis *mg.* G, *om.* F 15 extensionis] magnitudinis H 17 Opinio Aegidiij] Conclusio prima Gandavensis in Quolibet *mg.* H, Contra predicta. Opinio Egidii *mg.* L 18 unus] quidam Z || multipliciter] magnus PG, quidam Sollemnisi H, *om.* Z || probando] primo *add.* PG 19 mensura] propria et *add.* A

¹ Supra, p. 232s. et quaest. 10 (pp. 218s.). ² Aegidius Romanus, *Quaestiones de mensura angelorum*, quaest. 1 (ed. simul cum tractatu *De esse et essentia* et cum *Quaestionibus de cognitione angelorum*, Venetiis 1503, ff. 37rb-38ra). Aegidius ponit quattuor rationes, sed Ockham hic omittit recitare secundam, postea tamen (p. 247, lin. 10) respondeat ad illam.

rali ita triplex mensura. Sed invenimus triplex esse: scilicet esse permanens ex se, et hoc convenit Deo, et ideo illud esse mensuratur aeternitate. Secundum esse est permanens, sed virtute alterius, et hoc esse convenit angelis. Et ideo videntur participare quasdam condiciones aeternitatis, scilicet habere totum esse simul ⁵ et habere esse perpetuum quantum est ex se. Quia tamen non sunt aeternitas simpliciter, ideo non possunt mensurari aeternitate, ideo mensurantur aevo, quod est quaedam participatio aeternitatis. Tertium esse est successivum quod convenit omnibus corruptilibus, et ideo omnia talia mensurantur tempore. ¹⁰

Secunda est ratio Anselmi, *Proslogion*, cap. 20¹, ubi dicit quod Deus regnat *in aeternum et ultra omnia*, propter tria: primo, quia est causa omnium et non e converso; secundo, quia omnia possunt intelligi non esse, Deus autem non sic; tertio, quia Deus aequaliter habet omnem differentiam temporis, angelus autem non. Quia licet angelus sic habeat praeteritum quod non potest auferri, non tamen sic habet praesens quin possit auferri. Et ponit ibi triplex esse: unum quod deficit, sicut generabile et corruptibile; aliud quod non deficit, potest tamen deficere, ut esse angeli; tertium quod nec desinit nec potest desinere esse. Et ¹⁵ secundum hoc ponitur triplex mensura, modo praedicto.

1 ita] est add. BEZ || scilicet om. BE || esse² om. BCDEG 2 ex] per E || se] tempore FG, sed corr. G || illud] cuius E 3 sed] in add. E, hoc est add. FGZ 4 ideo... participare] non... ponere D 5 habere] totum add. G 6-7 non sunt] illis non convenit E, convenit eis HZ 9 successivum] successivorum AB || quod] et B || omnibus] generabilibus et add. B 9-10 corruptilibus ABC, cor-bus D, coribus E, corporibus FGZ 10 talia] corpora FGZ || tempore] Secundo, secundum Anselmum, aliqua mensurantur aeternitate et aliqua tempore et aliqua aevo, quae sunt media, ergo add. Z 11 Secunda... Anselmi] Item, arguit Anselmus B, Tertio, secundum eundem Anselmum Z 12 regnat] regnabit AB ¹⁴ Deus autem] Sed Deus B 15 differentiam] substantiam G 16-18 Quia... ibi] Igitur secundum cum est B 16-17 sic... sic] sic se... sic se Z 17 non²... auferri? om. (hom.) DE || praesens] prius G || quin] qui F 18 deficit] non d. D, desinit E 19 tamen] non E ²⁰ nec¹] non CDG || desinit] deficit BE || desinere] deficere nec desinere BG, deficere E || esse] ut esse Dei add. FGZ 21 ponitur] est FG

¹ Anselmus, *Proslogion*, cap. 20 (PL 158, 237s.; ed. F. S. Schmitt, I, 115s.). Cf. Ex. 15, 18.

Tertia est: secundum diversas protensiones rerum et variationes debent esse diversae mensurae. Nunc autem est triplex esse rerum, scilicet esse protensum et variatum sicut esse generabilem et corruptibilem; esse protensum sed non variatum, ut esse 5 angeli; esse nec protensum nec variatum, sicut esse Dei. Et secundum hoc ponitur triplex mensura modo praedicto.

Secundo¹ probat quod tot sunt aeva quot aeviterna, quia si esset tantum unum aevum omnium aeviternorum sicut est tantum unum tempus omnium temporalium, tunc sicut illud quod 10 est subiectum temporis excedit omnia temporalia, ita ille angelus in quo esset illud aevum esset perfectior omnibus aliis et tunc esset Deus. Similiter, si tempus poneretur in una re temporali subiective, poneretur in omnibus eadem ratione, ergo eodem modo aevum si poneretur in uno angelo et in omnibus.

15 Item, si poneretur tantum in uno angelo, ille angelus esset infinitae simplicitatis, sicut motus caeli in quo ponitur tempus, est infinitae regularitatis, et sic Deus non posset facere unum angelum simpliciorem angelo tunc facto, quod falsum est.

Item, quanto mensurata sunt nobilia sunt tanto habent mensuras magis distinctas. Patet, quia mensura de genere qualitatis est per se in genere qualitatis, ut albedo in genere quantitatis est

1 Tertia] Item BZ, Tertium E, ratio add. A || diversas] diversarum AD 2 debent] dicuntur D, rerum add. HZ || diversae mensurae] diversimode mensurare D 3 protensum] processum (*ita et infra*) CD || sicut] est add. D 3-4 generabilium... esse² om. (*hom.*) D 4 sed] et E 7 Secundo] dicit iste doctor et add. B || quod] Philosophus D || quot] sunt add. DZ, res add. E || aeviterna] aeterna D 8-9 tantum² om. AB 11 illud om. AZ 12 Deus] et add. EFGZ 14 et] eadem ratione B || omnibus] aliis D 16 infinitae] in fine (*ita et infra*) AE || simplicitatis] simpliciter E 17 et sic] Item tunc Z 18 angelo] alio angelo A, alio BG || tunc] nunc BFG, nullo E, iam Z 19-7 (p. 240) Item... Deus trp. p. est (p. 240, lin. 10) B 19 nobilia] notiora AC, sed add. mg. vel nobiliora A, perfectiora H 20 magis] in add. H 20-1 (p. 240) Patet... reductionem] Patet quia mensura quantum per se est in genere quantitatis (qua-tis) ut albedo. Mensura autem quantum non est in genere quantitatis nisi per reductionem H 20 qualitatis] qua-tis F, quantitatis G 20-21 est... qualitatis om. E 21 per... est om. (*hom.*) D || qualitatibus] quantitatis Z || ut... est om. Z || albedo] mensura add. B

1 Aegidius, ibidem, quaest. 2 (ed. cit., ff. 40ra-41ra). Ockham permixte refert argumenta Aegidii.

mensura tantum per reductionem, ut punctus et unitas. Sed in genere substantiae nec per se nec per reductionem secundum *Commentatorem*, IV *Metaphysicae*¹, qui dicit quod mensura in genere substantiae est Deus. Si igitur unus angelus esset aevum et mensura omnium angelorum, ille angelus non esset in genere substantiae nec per se nec per reductionem, et per consequens esset Deus.

Item, mensuratum dependet simpliciter a mensura. Si igitur unus angelus esset mensura omnium aliorum, omnes alii dependent ab eo, et per consequens crearentur ab illo, quod falsum est.¹⁰

Item, unumquodque sicut se habet ad cognoscibilitatem, ita ad entitatem. Cum igitur mensura sit causa cognoscibilitatis mensurati, est causa entitatis eius, et per consequens si unus angelus esset mensura aliorum, esset causa aliorum.

Item, quando aliqua distinguuntur et unum facit ad cognitionem alterius, unum est habitus, aliud privatio.¹⁵

Propter ista ponit iste doctor aevum esse distinctam mensuram a tempore et aeternitate et tot esse aeva quot angeli. Unde dicit quod aevum non dicit ultra aeviternum nisi tantum habitudinem quandam et modum essendi, quia simultatem sine successione²⁰ 2.

1 mensura tantum] tantum in genere quantitatis BG, et mensuratur Z || et] vel B || Sed] mensura add. BZ 2 reductionem] est in genere add. BZ, substantiae add. (*ultra*) B 3 qui om. ACDE, commento 7, ubi add. E 5 aevum et mensura om. B || angelorum] et add. CD
6 nec per se om. A 9 omnium om. ABDE || aliorum] angelorum GZ, sed add. mg. aliorum G || alii] angeli DZ 10 crearentur] causarentur CEH 11 cognoscibilitatem] cognitionem BD || ita] se habet add. B 12 cognoscibilitatis] cognitionis ADEG 13 est] etiam add. A 14 aliorum¹] angelorum BGZ, tunc add. B, ipse add. FGZ 15 distinguuntur et] sic d. quod E 17 ista] igitur argumenta add. AZ, talia qualia sunt add. (*ultra*) A || iste doctor ABC, om. CDEFZ || esse om. CE 17-18 mensuram] angelorum et add. B 18 et²] etiam ponit propter aliqua praedictorum argumentorum add. A || quot] sunt add. BD 19 aeviternum] aeternitatem Z 20 quia] et BFGZ

¹ Averroes, *In Aristot. Metaph.*, IV, t. 7: «Dicitur autem Deus prima substantia, tum nobilitate tum causalitate» (ed. Iuntina, VIII, f. 34va).

² Aegidius, op. cit., quaest. 3 et 7 (ed. cit., ff. 41vb, 43rb, 59va).

[CONTRA OPINIONEM AEGIDI]

Sed contra ista primo arguo, secundo solvam eius rationes. Circa primum: contra illud quod ponit aevum esse tantum habitudinem quandam ultra angelum¹. Quaero, quo modo differt illa habitudo ab essentia angeli? Aut ratione, et hoc est contra eum, quia ipse dicit quod non differt per operationem intellectus. Aut differt a parte rei, et tunc distinguuntur realiter, quia ipse non ponit distinctionem aliquam medium inter distinctionem realem et rationis. Et si distinguuntur realiter, hoc est contra eum, quia ponit quod sit idem cum angelo. — Si dicas quod non est res sed modus rei, contra: quantitas et qualitas sunt modi rei, quia non sunt entia nisi quia entis, et tamen distinguuntur realiter a substantia. Igitur non obstante quod sint modi rei, tamen possunt realiter distingui tales habitudines ab illis quorum sunt.

Item, circumscripta omni operatione intellectus, quaero: aut est tanta identitas inter aevum et aeviternum quanta est inter aeviternum et aeviternum aut non. Si sic, tunc non plus est aevum mensura aeviterni quam e converso, quia quando aliqua sunt omnino eadem, quidquid praedicatur de uno et reliquo, si modus grammaticalis vel logicalis non impedit. Si non, igitur

2 arguo] arguam BFGZ 3 Circa primum] primo C, quod add. D // Circa... illud] Contra primum B // ponit] scilicet add. FG // tantum om. FGZ 4 Quaero] primo add. B
5 essentia] esse E // Aut... et] Non... quia B 6 dicit] ponit BFG // differt] nisi add. (s. lin.) C,
om. B 7 distinguuntur] distinguuntur GHZ 8 ipse om. FG 9 et¹] aut G // si] si sic B,
sic Z // distinguuntur] distinguuntur GZ 10 quia] qui A 11 contra] hoc arguitur sic
add. Z 12 rei] substantiae BFGHZ, om. E // sunt²] per te add. Z, mg. G, om. F // entia]
aeva E 13 obstante] potest E 14 quod] istae habitudines add. B // tamen om. BC
14 distingui] differre? (mg.) A, diffiniri D, dici FGZ, sed. corr. G 14-15 tales... sunt] ab
illis quorum sunt tales habitudines D, om. B 15 sunt] distinctae esse et differentes FGZ, sed
canc. G 17 inter¹... aeviternum] in aeternum et in aeviternum B 18 et] etiam add. D
18-19 aut... converso om. B 19 mensura aeviterni] aeviternum E 19-21 quia... impedi-
at mg. G, om. EF 20 praedicatur] probatur A // reliquo] de alio A 21 vel logicalis
om. CDZ

¹ Vide p. 240, notam 2.

aevum est alia res ab aeviterno, quia non ponit distinctionem medium. Hoc autem est contra eum.

Item, aut aevum dicit tantum esse aeviterni, aut habitudinem tantum, aut compositum ex utroque. Si detur primum, tunc sequuntur duo inconvenientia: unum est quod idem sit mensura ⁵ sui, quod falsum est, quia mensura distinguitur realiter a mensurato. Aliud quod idem sit notius se, quia mensura est notior mensurato. — Si detur secundum, contra: cognitio habitudinis dependet ex cognitione fundamenti sui et termini. Cum igitur illa habitudo fundetur in angelo, non est notior angelo, et per ¹⁰ consequens non est mensura angeli. — Si detur tertium, contra: illud compositum non est notius ipsa altera parte. Similiter de ratione partis magis est mensurare totum quam e converso.

Item, aevum secundum eum dicit unitatem et simultatem partium ¹, sed ista non dicunt habitudines sed carentias habitudinum, quia quae sunt unum et simul non habent proprie habitudinem, quia habitudo est inter distincta. ¹⁵

Item, sicut substantia angeli et esse eius sunt tota simul, et ideo mensurantur aevo, ita esse substantiae corruptibilis est totum simul et per consequens mensuratur aevo. ²⁰

S i d i c a s quod substantia corruptibilis subiacet motui et ideo mensuratur tempore, i a d i c o quod substantia angeli subiacet diversis intellectionibus et affectionibus, et per consequens mensuratur tempore.

2 medium] et add. FGZ || cum] igitur add. FZ 3 aeviterni] aeviternum EM 12 notius ipsa] notius EZ, ipius F, notius ipius G 13 magis] non plus B, non m. G || magis... converso] est mensurare totum non e converso D, est mensurare totum E 14 secundum cum om. PG 14-15 simultatem] pluralitatem C 15 dicunt] sunt AZ || carentias] carentia CD, carentiae Z 16-17 habitudinem] habitudines B 17 est] proprie add. D 18 esse eius] essentia eius E, angelus PG || tota] semper C 19 aevo] et add. AB || corruptibilis EG, corporalis BZ, cor-lis ACDF 20 mensuratur] in D 21 corruptibilis DG, corporalis BZ, cor-lis AC, om. EF || subiacet] est C 22 quod] et H, om. CE 23 intellectionibus et affectionibus] affirmationibus et negationibus FGZ 23-24 per consequens] ideo D, similiter H

¹ Supra, p. 238, lin. 3-6.

Si dicas quod angelus quantum ad cognitiones mensuratur tempore sed quantum ad substantiam mensuratur aevo, sic dicam de substantia corporali per omnia. Et sic substantia corporalis sine contradictione potest manere sine omni motu, et 5 tunc non mensuratur tempore per te¹, igitur aevo.

Si dicas quod angeli ex se semper manent, sed corruptibles substantiae non, quia corrumpuntur per causas intrinsecas, contra: istud est contra fidem, quia quod esse alicuius effectus desinat, hoc est per subtractionem alicuius causae conservantis. 10 Nunc autem tam angeli quam substantiae corruptibles dependent a Deo sicut a causa conservante, igitur per subtractionem divinae conservationis ab angelo corrumpitur angelus sicut substantia corruptibilis corrumpitur per subtractionem suae causae conservantis, sicut lux corrumpitur per subtractionem solis. Igitur 15 non plus determinat sibi angelus ex se esse perpetuum quam substantia corruptibilis, quia ita posset Deus conservare unum asinum in perpetuum — si sibi placeret — sicut unum angelum. Sed differentia est in hoc quod angeli possunt creari et adnihilari sive corrumphi a solo Deo, et non ab agente creato. Sed sub- 20stantiae corruptibles possunt causari et corrumphi ab agente creato

1 quod angelus om. FGH || cognitiones] affectiones A 2 mensuratur² om. AEFGZ
 3 corporali ACZ, cor-li EF, corruptibili BDGH || per] quantum ad D || sic] quia A, cum H,
 om. BDE 3-4 substantia corporalis ABC, & corruptibilis DZ, cor-le FG, & cor-lis E
 4 sine¹] omni add. FG 5 aevo] sequitur quod mensuratur aevo H 6 sed] se add. D
 6-7 corruptibles DEGH, corporales (*ita et infra*) BCZ, cor-les AF 9 desinat] deficiat DH,
 desiderat E || causae] esse C, essentiae D 10 autem] quod add. E || corruptibles AD, corpo-
 rales BCZ, cor-les EFGH 11 sicut a causa] tanquam a Deo B 12 angelus] ut tendit in
 nihilum add. A, om. EZ 12-13 angelus... corrumpitur om. (*hom.*) FG 13 corruptibilis D,
 corporalis BCZ, cor-lis AE 13-14 suae... subtractionem om. (*hom.*) B 15 determinat]
 debeat E || ex] de E 16 corruptibilis BD, corporalis CGZ, cor-lis AEFH || ita] bene add. BFZ
 17 si] quod si F || si sibi placeret om. B 18 differentia] illa add. E || quod] quia FGZ || crea-
 ri] causari CDEF 18-19 et... sive... et G 19 et] sed E || agente creato] agentibus
 creatis FGZ 19-1 (p. 244) Sed... saltem mg. G, om. F 20 corruptibles CH, corpo-
 rales, generabiles et corruptibles A, generabiles BGZ, generabiles et corruptibles D, cor-lis E ||
 causari] generari A, creari C, produci G

¹ Supra, p. 238, lin. 1-10.

saltem partialiter. Ex his tunc arguo: substantia generabilis non mensuratur aevo, quia est generabilis et corruptibilis, igitur nec substantia angeli, quia est creabilis et adnihilabilis.

Item, aevum ponitur propter cognitionem durationis angelorum. Sed nihil est in angelo quocumque quod determinat sibi certam durationem maiorem vel minorem, nec quod ducat nos ad cognoscendum quod unus angelus plus duravit vel durabit et alius minus, quia hoc solum habet ex beneplacito divino et totum est in Dei potestate et voluntate. Igitur aevum totaliter superfluit.

Item, quod aevum non dicat habitudinem probatur, quia omnis habitudo realis requirit fundamentum et terminum realem distinctum a fundamento. Sed ista habitudo est realis et fundatur in essentia angeli et non habet alium terminum nisi ipsummet angelum, igitur non est talis habitudo.

Item, contra hoc quod dicit quod aevum est in genere substantiae per reductionem non per se¹: quia aevum est habitudo et relatio; nunc autem absolutum et respectus non sunt in eodem genere nec per se nec per reductionem.

Item, quando aliqua sc totis differunt et unum non est pars alterius nec essentiale alteri nec alicuius exsistentis per se in genere, si unum est per se in genere, et aliud. Sed substantia angeli et ista habitudo sunt huiusmodi, quia respectus non est materia nec forma alicuius absoluti. Igitur si angelus est per se in genere,

¹ partialiter] particulariter F || arguo] a. sic B, sic a. Z || generabilis] et corruptibilis add. D, per te add. H 3 creabilis] conservabilis add. A 4 ponitur] est FGH, sed corr. G 5 Sed... angelο om. D || est... quod determinat] quod est... determinat B || quocumque] cognito C 6 nec quod ducat] ut ducat B, ut producit C, n. q. producit D 7 cognoscendum] cognoscere FG, cognitionem C || duravit vel] durat vel BE, duravit quam C, om. DFG 8 divino] Dei E, om. FGH 9 est] esse AE 11-12 realem] et add. A 12 si] termino add. E 13 nisi] non H 13-14 ipsummet] ipsum DEH 14 talis] realis B, om. A 15 aevum] non C 16 reductionem] et add. CD || aevum] per te H 18 nec per se om. D 19 se totis] inter se E, secundum totum FG, secundum tota Z 20 essentiale] essentialis CDG || nec... existentis] existent D || per se om. CD 21 si] sed D

¹ Aegidius, op. cit., quaest. 5 (ed. cit., f. 52ra).

et aevum. Sed non per se in genere substantiae, per te, igitur erit per se in genere accidentis.

Item quod est in genere per reductionem est intrinsecum illi quod est in genere per se, sicut patet ex praedictis. Sed nullus respectus est intrinsecus substantiae angeli, igitur etc.

Item, habitudo fundata in quantitate est in alio genere a quantitate, igitur eodem modo fundata in substantia etc. Consequentia patet, quia tantum differt una habitudo a suo fundamento sicut alia. Antecedens patet, quia sunt in genere relationis. Confiratur, quia qua ratione habitudo fundata in substantia est in genere substantiae per reductionem, eadem ratione habitudo fundata in accidente absoluto; et sic non erunt nisi tria praedicamenta.

Item, habitudo fundata in substantia est accidens verum, igitur distinguitur realiter a substantia. Antecedens probatur, quia potest advenire substantiae et recedere, ipsa eadem manente. Patet in unione formae cum materia quando primo sunt unita et post separata per potentiam divinam, et per consequens non est in genere substantiae. Hoc idem patet de inherenteria accidentis ad substantiam.

Si dicas quod ista habitudo fundatur immediate in substantia, ideo non differt, contra: eodem modo arguam de quantitate quae immediate est in substantia, igitur non differt a substantia.

1 et... genere om. (hom.) BEZ // non] est add. FGH // per te] secundum te FZ, om. DEH
 1-2 igitur] aevum add. Z 2 erit] nec D, est FG 3 per] se add. D 4 genere] substantiae add. E // sicut] quod Z // praedictis] prius dictis EH 6 alio] aliquo C 7 quantitate] scilicet in genere relationis add. H // modo] et habitudo add. H 8 quia] eodem modo et add. FGZ
 9 sicut] igitur C // alia] a quo add. B // patet] probatur G 10 habitudo] est add. F 10-11 in
 substantia est om. F 11-14 in... est om. (hom.) D, sed supplet in summo f.: in... praedica-
 menta (lin. 11-12) 11 substantiae s. lin. G, om. FZ // ratione] eadem add. E 12 habi-
 tudo fundata om. D // accidente absoluto] genere actionis (ao-is) erit in accidente E // non om. D
 14-15 igitur] si E 15 distinguitur] distinctum BC, dictum D 16 et recedere] et ab ea
 r. H, substantia add. C, mg. G, om. F // manente] remanere D, ut add. C 17 cum materia
 om. DE // quando] quia in D // primo] prius A 18 est] sunt E 20 substantiam] subiectum FGZ
 21 immediate] mediate D 21-23 in... immediate om. (hom.) D 22-23 ideo...
 substantia om. (hom.) E 23-24 differt a substantia] distinguitur ab ea D

[RESPONSIO AD RATIONES AEGIDI]I

Ad rationes eius. Ad primam¹ respondeo quod aliquae sunt proprietates et conceptus qui communiter praedicantur de Deo et angelis, sicut aliqua sunt quae praedicantur de Deo et substantiis corruptibilibus. Et ideo potest dici angelus mensurari aeternitate suo modo sicut Deus. Sed alio modo dicitur aeternus; quia angelus non plus determinat sibi aeternitatem ex natura sua quam equus, quia quod angelus sit aeternus vel perpetuus, hoc habet a conservatione divina; et eodem modo posset equus habere, si placeret Deo. Et ideo ratione istius aeternitatis¹⁰ non oportet dare aliquam mensuram nisi causam dantem esse aeternum vel perpetuum angelis et non aliis, quibus tamen posset dare esse aeternum si vellet.

Et quando dicit 'triplex est esse, igitur triplex mensura'², nego consequentiam. Cum tamen multa argumenta decurrant¹⁵ super hoc, quia si sint centum esse, una mensura sufficit pro omnibus, et ideo non sunt plures mensurae durationis alicuius quam aeternitas et tempus. Nec est aeternitas proprie loquendo plus mensura Dei quam immortalitas. Quod autem Sancti dicunt quod Deus mensuratur aeternitate, non intelligunt quod²⁰ Deus mensuretur, quia ipse est immensus, sed quod sicut per tempus et per partes temporis mensuramus omnia temporalia, sic durationem divinam mensuramus toto tempore in actu et in

2 rationes eius] rationem, ego respondeo EZ, respondeo add. G || respondeo] dico EGZ, dico add. F 3 qui] quae AEZ 4 et¹] de add. FG || quae] communiter add. H || et²] de add. E 5 corruptibilibus CDZ, cor-bus ABEFG, corporalibus H 6 sicut Deus om. E
9 hoc om. FG 10 istius om. BCD 12 aeternum vel om. D 14 dicit] quod add. EG
15 decurrant] fiant FGZ 19 Quod] Quando HZ 20 aeternitate] immortalitate H
20-21 aeternitate... mensuretur om. (hom.) D 21 Deus om. FGZ || sed] intendunt add. EF,
intelligunt add. GZ 22 per om. ABCDE || mensuramus] mensurantur ACD || temporalia]
tempora Z 23 et] vel BDE

¹ Supra, p. 237, lin. 20. ² Ibidem; Aegidius, op. cit., quaest. 3 (ed. cit., f. 37rb).

potentia, quia Deus coexsistit omni tempori in actu et in potentia.

Et quando dicit quod corruptibilia habent esse successivum, angeli autem non¹: aut intelligit quod habent aliquod esse successivum distinctum a rebus permanentibus, et hoc est falsum, ut probatum est in quaestione de motu²; aut intelligit per successivum illud quod habet esse coexistens tempori, et sic angelus habet esse successivum, quia eius esse coexistit successioni temporis.

¹⁰ Ad aliud³ quod accipitur a Dionysio⁴, dico quod male allegatur, quia non loquitur de aevo ad litteram sed tantum de aeternitate et tempore. Dicit enim quod aliquid mensuratur aeternitate ut Deus, aliquid tempore ut inferiora, et aliquid participat utrumque, quia incipit in tempore et durat in aeternum, ut angelus, et ille mensuratur tempore ut dictum est.

Et quando dicit de medio quod est invariabile et variabile⁵, dico quod non oportet ponere triplicem variationem talem in mensura sicut in mensurato. Tamen posito quod sic, dico tunc quod angelus habet duas mensuras. Quia enim est variabilis, ideo mensuratur tempore modo praedicto; et quia invariabilis, ideo habet aliam mensuram perfectionis, et illa est Deus, modo praedicto.

1-2 quia... potentia om. (hom.) DEG 1 coexistit] necessario add. H 3 corruptibile AZ, cor-lia BDEF, corporalia CG 4 autem om. ABEG || aliquod] a Deo FG, aliud add. (mg.) G 8 successioni] eius, videlicet add. Z 10 a Dionysio] ab Anselmo HLZ
12 tempore] Illud quod hic solvit non fuit supra positum add. (mg.) E 14 incipit] manet E
16 invariabile et variabile] variabile sed invariatum H 17 talem] talium EG 18 sic]
sic add. FG || tunc] tamen D, om. AE 19 variabilis] variabile ABE 20 quia] est add. E,
est invariatus add. H || invariabilis] variabilis BD

¹ Supra, p. 238, lin. 3-10. ² Supra, quaest. 7 (pp. 105-08). ³ Ockham hic respondet ad secundam viam Aegidii (op. cit., quaest. 1, f. 37va), de qua prius non fecit mentionem. Cf. lectio cod. E, ad lin. 12. ⁴ Dionysius, *De divinis nominibus*, cap. 10, §§ 2-3 (PG 3, 938s.). ⁵ Aegidius, op. cit., quaest. 3 (ed. cit., f. 37va).

Ad aliud¹ dico quod *A n s e l m u s* quando dicit quod Deus regnat in aeternum et ultra, intelligit quod regnat ultra omnes creatureas, quia non habet finem nec habere potest. Omnes autem aliae creatureae, licet non habeant finem, tamen habere possunt.

Et quando dicit quod aliqua creature habet esse desinens², ⁵ dico quod nulla creature magis necessario habet esse quam alia nisi forte quia una potest corrumpi a pluribus causis, alia a paucioribus, quia una potest corrumpi ab agente creato et increato, et alia ab increato solum. Et illud non ponit maiorem vel minorem necessitatem. ¹⁰

Ad aliud³ dico quod non magis protenditur esse angeli quam essentia, nec proprie dicitur protendi, nisi quia coexistit alicui motui vel successioni; et sic essentia angeli protenditur. Nec plus ex diversitate esse arguitur diversitas mensurae quam ex diversitate essentiae, nec etiam ex triplici esse potest argui triplex mensura, sicut prius patet⁴. ¹⁵

Ad omnia argumenta⁵ quae probant quod omnium angelorum non sit unum aevum, potest responderi concedendo conclusionem. Tamen supposito quod aevum sit mensura angelorum, rationes non probant quod non sit tantum unum aevum, ²⁰ quia si aevum ponatur in primo angelo, non ponitur in eo sicut mensura in mensurato, sed sicut accidens in subiecto, sicut tem-

² ultra¹] omnia add. Z || quod] Deus add. B || omnes] alias add. E ³ creatureas] illas D || habere] finem add. B ⁵ desinens CEK, diffusius AD, indeficiens et necessario BG, necessario FZ ⁶ nulla] aliqua D ⁷ forte] formaliter (*ita et infra*) AD || una] creature add. B || corrumpi] ab agente add. D ⁷⁻⁸ a... corrumpi om. (*hom.*) E ⁸ corrumpi] a pluribus causis alia add. (*rep.?*) C ⁹ et¹ om. AC || ab] agente add. B ¹⁰ necessitatem] essendi habere add. Z ¹³ successioni] successivi E, actioni FGZ, sed add. mg. successioni G || angelii] non add. B ¹⁴ diversitate] diversis ABE ¹⁶ patet] patuit FGZ ²⁰ quod] quia E || non sit tantum] si sit A, sit tantum B || tantum om. AB ²² accidens] est add. G 22-2 (p. 249) sicut²... subiecto om. (*hom.*) E 22-1 (p. 249) tempus om. CE

¹ Supra, p. 238, lin. 11. ² Ibidem, lin. 18; Aegidius, op. cit., quaest. 3: « Dicemus igitur quod triplex sit esse: unum quod de necessitate desinit esse » (ed. cit., f. 37vb). ³ Supra, p. 239, lin. 1. ⁴ Supra, p. 246, lin. 14.

⁵ Supra, p. 239, lin. 7.

pus est in primo motu, non sicut mensura sed sicut accidens in subiecto. Et tunc non valet: si aeum est in uno, igitur in quolibet vel in nullo; sicut nec de tempore: est in primo mobili, ergo in quolibet vel in nullo. Et dico quod Deus posset facere angelum perfectiorem omni angelo iam facto, et ille non esset Deus. Et concedo, secundum Philosophum¹, quod in eodem genere possunt esse duae mensurae: una perfectior alia.

Et ultra potest concedi quod Deus potest facere angelum ita simplicem quod non potest facere simpliciorem, sicut forte Deus non potest facere motum regulariorem primo motu.

Ad aliud²: accipit falsum quod quantitas sit perfectior qualitate. Linea enim non est perfectior nostra beatitudine. Et si forte aliqua quantitas est perfectior qualitate aliqua, non tamen quantitas simpliciter est perfectior qualitate, quia quando aliqua in generali comparantur ad invicem secundum perfectionem, tunc perfectissimum unius generis debet comparari ad perfectissimum alterius. Et si perfectissimum unius generis sit perfectius perfectissimo alterius, tunc unum est simpliciter perfectius alio, et aliter non, sicut habetur III Topicorum³. Nunc autem beatitudo, quae est in genere qualitatis, est perfectior omni quantitate, igitur etc.

Ad aliud⁴ dico quod non oportet quod mensura sit in ge-

1-2 mensura... subiecto] in mensurato sed sicut in subiecto H || in subiecto om. AF
 2 valet] oportet DFGZ || est] quod sit G || igitur] vel add. D, quod sit add. FGZ 3-4 sicut...
 nullo om. (hom.) DEF 3 tempore] quod add. B, quod sit tempus add. Z, sequitur add. H
 4 Et] ad aliud BFGZ || facere] unum add. C 5 angelo] alio a. B, alio E || iam CDHL, mo-
 do iam E, om. reliqui 11 aliud] dico quod add. CZ || falsum] scilicet add. Z 12 est
 om. AE || nostra] naturaliter C, om. AE || Et] Sed C 13 quantitas] qualitas DE || est]
 sit FGHZ || qualitate] quantitate E 13-14 non... qualitate mg. G, om. F 14 qualitate]
 quantitate D, generaliter add. H, simpliciter add. Z 14-15 generali] genere E 15-17 per-
 fectissimum... Et om. C 16 ad] aliud add. E 16-17 alterius] generis add. E 17-18 Et...
 alterius om. (hom.) D 19 Nunc] Non E || beatitudo] habitudo F

¹ Aristot., *Metaph.*, X, c. 1, t. 4 (1053a 13-18). ² Supra, p. 239, lin. 19.

³ Aristot., *Topica*, III, c. 2 (117b 33-39). ⁴ Seu ad secundam partem eiusdem argumenti, supra, p. 240, lin. 1. Ad rationem sequentem (ib., lin. 8) Ockham non respondet.

nere per reductionem cum mensurato, quia aliquando sunt eiusdem speciei. Patet in continuis. Aliquando eiusdem generis sed diversae speciei, sicut patet de coloribus. De numeris est dubium utrum sint per se in genere quantitatis, et de unitate utrum per reductionem.

Ad aliud¹ dico quod non oportet quod illud quod est mensura rei sit eius causa, quia licet caelum sit causa istorum inferiorum, non tamen ratione motus per quem est mensura, quia motus nihil facit ad causationem nisi approximat agens passo, quo facto statim caelum agit sine omni motu, sicut dictum est supra.² Et ideo licet non faciat ad esse rei, tamen facit ad cognitionem quantitatis durationis rei.

Ad aliud³ dico quod per habitum potest cognosci habitus, modo quo dictum est, quia per motum caeli potest cognosci duratio cuiuscumque rei.

Ad aliud dico⁴ quod illa quae sunt distincta genere possunt habere eandem mensuram sicut substantiae et accidentia, dummodo connotent eandem successionem.

1 mensurato] patet add. Z 2 Patet] ut p. BCH, p. quia E 2-3 diversae speciei]
diversarum specierum FGZ 3 de¹] in BFGZ 3-4 utrum sint] utrumque sit B 6 aliud]
tamen add. E 7 rei] quod add. AD 8 quem] quam ABC || quia s. lin. G, om. FZ || motus]
enim add. Z 9 causationem] creationem BC, generationem (*in corr.*) G || nisi] quod add. DG,
quia add. FZ || approximat] appropinquat A || quo om. CE 9-10 facto statim D, statim
ACE, facto BFHZ, factum G 10 omni om. FGZ 13 habitus] privatio H 13-14 ha-
bitus... cognosci om. (hom.) E 18 connotent] connotant ABCDE

¹ Supra, p. 240, lin. 8 et 11. ² Cf. supra, p. 235, sed fusius infra,
quaest. 19 (pp. 421s.). ³ Supra, p. 240, lin. 15. ⁴ Ibidem, lin. 17.

QUAESTIO XII

UTRUM ANGELUS INTELLIGAT ALIA A SE PER ESSENTIAM SUAM VEL PER SPECIES

Quod¹ per essentiam:

Probatur, quia si non, hoc non potest esse nisi quadrupliciter: aut quia una res non potest esse ratio cognoscendi aliam, aut quia ratio cognoscendi debet esse perfectior cognito, aut quia una ratio non potest esse nisi unius rei, aut quia una ratio non potest esse infinitorum. Non propter primum: tum quia subiectum est ratio cognoscendi passionem, tum quia species rei est ratio cognoscendi rem absentem. Nec propter secundum, quia in absentia obiecti perfectioris, intellectus potest illud intelligere per imperfectius, puta per speciem. Nec propter tertium, quia sicut non repugnat uni causae effectivae plura producere, ita — ut videtur — non repugnat uni rationi plura repraesentare et esse ratio cognoscendi plura. Nec propter quartum, quia non magis potest concludi infinitas in ratione cognoscendi ex hoc quod est ratio cognoscendi infinita quam potest concludi infinitas in causa

2 Utrum] Circa distinctionem tertiam quaero (primo add. A) praem. AB, Istud non fuit positum praem. (mg.) E 3 species] operations Z 5 probatur] suam B 6-7 una... quia om. (hom.) D 8 una² mg. G, om. F || ratio²] cognitio Z, cognoscendi add. L 9 potest] debet FG 11 absentem] absolutam BDFGZ, absolute E 12 obiecti mg. G, om. F 13 per¹] quod est FGZ 15 rationi] rei D 15-16 repraesentare... ratio] comprehendere... rationem E 17 concludi] cognosci B, concedi CD, includi G, argui L || in ratione] simpli- citer A 18 in causa] causarum E

1 Hanc quaestionem in codicibus BL, Berol. Civit., Qu. Theol. 928 et Paris., Nat. lat. 15,904 praecedunt tres quaestiones disputatae quae in *Opera Theologica VIII* edentur. Ulterius codex L praemittit: « Hic redditur ad Reportationem Ockham et sic consequenter usque in finem ».

ex infinite effectuum producibilium ab ea, quia ratio cognoscendi non est maior perfectio quam ratio producendi. Sed ex infinite effectuum non potest argui infinitas in causa, quia intellectus potest causare infinitas intellections et voluntas infinitas volitiones. Nam secundum Augustinum, XV *De Trinitate*,⁵ cap. 13¹, in actibus reflexis est processus in infinitum, igitur etc.

S i d i c a s quod intellectus est causa partialis respectu actus sui et voluntas similiter, et ideo non sequitur infinitas, c o n t r a : ita dico de ratione cognoscendi quod est causa et ratio partialis repraesentandi infinita, igitur etc.¹⁰

C o n f i r m a t u r : non magis repugnat Deo concurrere cum illa ratione ad repraesentandum infinita quam cum causa secunda ad producendum infinita ; sed secundum potest, igitur et primum.

A d o p p o s i t u m :

Posita potentia sufficiente et ratione repraesentandi, potest¹⁵ [intellectus] exire in actum, nisi voluntas impedit. Igitur posito intellectu angelico cum sua essentia solum, sine omni alio, si non impedit imperium voluntatis, potest omnia intelligere, quod falsum est, igitur etc.

2 perfectio] vel magis perfecta add. BFGZ || ratio om. AEL 3 potest argui] arguitur PGZ 4 intellections] intentiones ACD 5 XV L, corr. ex III G, II E, III reliqui
8 similiter] respectu sui BL || et² om. DFGL 9 ita] illud conformiter B, conformiter FGZ ||
et ratio om. EH || partialis] particularis A 10 repraesentandi] praesentandi C 12 ratione]
re DE ||³ repraesentandum] praesentandum CG 13 secundum... primum L, primum... se-
cundum reliqui, ut videtur add. L 15 potentia] causa E, absoluta add. C || et] disposita et D,
et posita E 16 nisi... impedit] ibi imponat E || impedit] imperium voluntatis add. D
16-18 Igitur... impedit om. (hom.) C 17 si] sed B

¹ August., *De Trinit.*, XV, c. 12, n. 21 (PL 42, 1074; CCL 50, 491s.).

QUAESTIO XIII

UTRUM ANGELUS SUPERIOR INTELLIGAT PER PAUCIORES SPECIES QUAM INFERIOR

Quod sic:

5 Probatur, quia secundum Philosophum, *De caelo et mundo*¹, quanto natura est perfectior, tanto paucioribus indiget ad operandum, igitur etc.

Ad oppositum:

Distincta cognita requirunt distinctas rationes cognoscendi in 10 quocumque; igitur tot rationibus indiget superior sicut inferior.

Hic primo suppono quod species sit illud quod est praevium actui intelligendi et potest manere ante intelleciones et post, etiam re absente. Et per consequens distinguitur ab habitu, quia habitus intellectus sequitur actum intelligendi, sed species praecedit 15 tam actum quam habitum.

[OPINIO THOMAE AQUINATIS]

Hoc supposito, et extendendo primam quaestionem ad intellectum tam angelicum quam nostrum, est hic una opinio² quae

5 Philosophum] III add. F, in add. G, II add. Z 6 mundo] de add. G || quanto natura] quantum D 10 rationibus] res (?) E, cognoscendi add. LZ || sicut] quot CZ 11 primo suppono] p. supposito BEH, probo supponendo FG, sed corr. G 11-12 praevium actui] principium actus AH, primum a. EZ, p. primo a. L 12 intelleciones] intellecctionem EFGHZ 12-13 etiam re absente] e. r. absolute B, et absolute E, rem absentem Z 14 sequitur] primum add. L 16 Aquinatis] opinio Scotti add. (mg.) A, opinio Thomae add. (mg.) E 17 Hoc] quod B || extendendo] illam add. E 18 tam... quam] angelicum et PGZ || hic om. PGZ

1 Aristot., *De caelo*, II, c. 12, tt. 62-63 (292a 22 - 292b 15). 2 Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 55, aa. 1-3; *Summa contra gent.*, II,

ponit quod necesse est ponere speciem impressam intellectui ad hoc quod intelligat.

Quod probatur multipliciter. Primo sic : intellectus ad hoc quod intelligat oportet quod fiat in actu. Hoc autem fit per speciem quae est forma eius, igitur etc. ⁵

Item, potentia angeli est limitata, igitur ad hoc quod possit omnia intelligere oportet quod extendatur et fiat illimitata. Hoc autem est per speciem omnium, igitur etc.

Item, omnis cognitio fit per assimilationem. Intellectus autem secundum se non assimilatur rei sed solum per speciem, igitur etc. ¹⁰

[Item, secundum C o m m e n t a t o r e m ¹, quae causantur ab eodem, assimilantur. Sed angelus et obiectum non assimilantur nisi per speciem; ergo etc.]

Item, quod angelus inferior non intelligat superiorem per essentiam suam probatur, quia illud quo intellectus intelligit est ¹⁵ perfectius intellecto. Si igitur inferior intelligeret superiorem per essentiam inferioris, tunc essentia inferioris esset nobilior essentia superioris. Hoc falsum, igitur etc.

Item, si sic, tunc angelus intellectus esset intra intellectum angeli videntis et intelligentis. Sed hoc non potest esse per contactum ²⁰ — patet de se — nec per illapsum, quia sic solus Deus est in quolibet.

Item, C o m m e n t a t o r, XII *Metaphysicae*, commento 44²,

1 impressam] expressam C 3 multipliciter] modo C 5 eius] praevia actui
 add. L 6 limitata] finita A 7 et] quod add. FGZ 9 assimilationem] sed add. D
 11-13 Item... etc. Z, om. reliqui 15 quo] quod BD || est] oportet esse G 16 perfectius]
 perfectior CE || igitur] angelus add. FGZ 17 inferioris... inferioris] inferiorum... inferiorum E
 || tunc... inferioris² om. (hom.) B || nobilior] quam add. CDZ 18 superioris] quod est
 add. Z || Hoc] Consequens est FG || falsum] est add. DE 19 intellectus] intelligens BFGZ
 20 per] motum add. D 21 illapsum] lapsus FG, sed corr. G

c. 98; *De veritate*, q. 8, aa. 8-10. Ockham tamen probabiliter opus cuiusdam discipuli Thomae Aquinatis pree oculis habuit, ubi argumenta eo ordine quo hic citantur invenit.

¹ Cf. potius, Aristot., *De gener. et corrupt.*, I, c. 7, t. 51 (324a 5-14).

² Averroes, *In Aristot. Metaph.*, XII, t. 44 (ed. Iuntina, VIII, f. 154r).

dicit quod illud quod intelligit unus motor de motore primo est aliud quam illud quod intelligit alias motor.

Item, *Auctor De causis*¹ dicit quod inferior intelligentia intelligit per modum substantiae suae, non per modum substantiae superioris.

Item, unus angelus non assimilatur alteri per essentiam sed per speciem, igitur etc.

Quantum ad secundam quaestionem probat² quod angelus superior intelligit per pauciores species quam inferior et universaliores. Quia Deus, qui est in fine intelligibilitatis, intelligit omnia per unum, puta per essentiam suam. Et omnis natura intellectualis praeter Deum intelligit diversa per diversa. Sed quanto natura est Deo propinquior in perfectione, tanto per pauciora intelligit. Natura autem angeli superioris magis appropinquit Deo quam inferioris, igitur etc. Et ponitur exemplum de audientibus, quorum aliqui non possunt intelligere nisi per maximum explicationem, aliqui per modicam, secundum quod magis et minus vident in naturalibus.

Confiratur, quia architectonica indiget paucioribus ad operandum quam ars inferior propter sui perfectionem. Igitur sic est in propositio.

1 illud quod om. ABFG 2 motor] et aliae huiusmodi rationes, peiores istis, ponuntur ad idem add. L 7 etc. om. CDG 8 secundam quaestionem] secundum articulum E || probat] probatur ADFGZ 10 universaliores om. EFZ || in fine] infinite BDEGZ, infinite add. F || intelligibilitatis] simplicitatis B, intelligentiae Z 12 divers¹ om. PG 15 quam] natura angeli add. D, natura add. G 15-18 de... naturalibus] de duobus audientibus, puer et senectus. Puer non potest intelligere sine magna explicatione quod senectus per modicam. Vel de duobus quorum unus vident in naturalibus, alias non BL 16 aliqui] sunt qui add. Z 19 Confirmatur] probatur B || architectonica] ars add. BG

1 *Liber de causis*, VII (VIII), nn. 74-75 (ed. A. Pattin, pp. 64s.). 2 Thomas Aquinas, *De veritate*, quaest. 8, a. 10; *Summa theol.*, I, q. 55, a. 3; *Sent.*, II, d. 3, q. 3, a. 2.

[OPINIO SCOTI]

Istam opinionem quantum ad primam conclusionen tenet Doctor Subtilis et probat per alias rationes. Quaere eas in Ioanne¹. Sed secundam conclusionem non tenet.

Ista opinio quantum ad primam partem non potest evidenter ⁵ improbari per rationes naturales ; tamen videtur mihi quod pars opposita est probabilior, et hoc quia non est ponenda pluralitas sine necessitate. Sed omnia possunt salvare sine specie quae salvantur cum specie; igitur non est necessitas ponendi eam.

[DE COGNITIONE INTUITIVA ET ABSTRACTIVA]

10

Ideo² circa istam quaestionem primo praemitto quasdam distinctiones. Una est quod quaedam est cognitio intuitiva, et quaedam abstractiva³. Intuitiva est illa mediante qua cognoscitur res esse quando est, et non esse quando non est. Quia quando perfecte apprehendo aliqua extrema intuitive, statim possum formare ¹⁵ complexum quod ipsa extrema uniuntur vel non uniuntur; et

2 conclusionem] partem B, quaestionem EZ 3 alias] aliquas BFGZ 4 Ioanne]
 libro I, d. 3 add. B 5 opinio] quod species non est ponenda add. D || partem] conclusionem D 6 improbari] probari Z 7 est¹] melior et add. G 9 cum specie]
 per speciem FGZ || necessitas... eam] ponenda C 11 istam quaestionem] istas (om. G)
 quæsitiones EFGZ || quasdam] aliquas D 12 et om. ABCD 15 formare] propositionem vel add. (mg.) G 16 complexum] cognoscere B || quod] quia CDFZ, in qua G ||
 et] etiam C

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 1 (ed. Vaticana, III, 201-44). Quæstio Scoti est: « Utrum in parte intellectiva proprie sumpta sit memoria habens speciem intelligibilem priorem naturaliter actu intelligendi ». ² Hinc usque ad p. 276, lin. 11, et pp. 298-308 verbotenus exscriptis Ioannes de Reading in suo scripto *In Sententias*, I, d. 3, q. 3. Edidit G. Gál « Quæstio Ioannis de Reading de necessitate specierum intelligibilium. Defensio doctrinae Scoti », *Franciscan Studies*, XXIX (1969), pp. 66-156. ³ Codex L hic addit: « De quarum differentia quaere in primo huius, in prologo ». Cf. *Scriptum in I Sent.*, prol., q. 1 (OTh I, 30ss.).

assentire vel dissentire. Puta, si videam intuitive corpus et albedinem, statim intellectus potest formare hoc complexum ‘corpus est’, ‘album est’ vel ‘corpus est album’, et formatis istis complexis intellectus statim assentit. Et hoc virtute cognitionis intuitivae,
 5 quam habet de extremis. Sicut intellectus apprehensis terminis aliquius principii — puta huius ‘omne totum [est maius]’ etc. — et formato complexo per intellectum apprehensivum, statim intellectus assentit virtutē apprehensionis terminorum.

Sciendum tamen quod licet stante cognitione intuitiva tam
 10 sensus quam intellectus respectu aliquorum incomplexorum possit intellectus complexum ex illis incomplexis intuitive cognitis formare modo praedicto et tali complexo assentire, tamen nec formatio complexi nec actus assentiendi complexo est cognitio intuitiva. Quia utraque cognitio est cognitio complexa, et cognitio
 15 intuitiva est cognitio incomplexa. Et tunc, si ista duo, abstractivum et intuitivum, dividant omnem cognitionem tam complexam quam incompleam, tunc istae cognitiones dicerentur cognitiones abstractivae ; et omnis cognitio complexa [diceretur] abstractiva, sive sit in praesentia rei stante cognitione intuitiva extremorum
 20 sive in absentia rei, et non stante cognitione intuitiva.

Et tunc secundum istam viam potest concedi quod cognitio intuitiva, tam intellectus quam sensus, sit causa partialis cognitionis abstractivae quae praedicto modo habetur. Et hoc, quia omnis effectus sufficienter dependet ex suis causis essentialibus,
 25 quibus positis potest effectus poni et ipsis non positis non potest poni naturaliter, et a nullo alio dependet, sicut frequenter

1 intuitive] aliquod add. G 2-3 corpus... album^{2]}] corpus est albedinem B, corpus est albedinem habens vel corpus est album C, corpus est album vel corpus est non album D, corpus est album, corpus album est E, corpus est album vel corpus non est album M, *Reading*
 3-4 est²... assentit om. B 4 assentit] vel dissentit add. D || hoc om. ABCD 5 Sicut intellectus] assentit illi complexo sicut statim B 6 est maius C, om. reliqui 11 incomplexis]
 complexis DF 13 actus] intelligendi add. E 15 cognitio om. FGZ 17 cognitiones¹]
 seu iudicia add. L 18 diceretur Z, om. reliqui || abstractiva om. ACDE 19 rei om. AC
 19-20 extremorum... intuitiva] sive non G 21-23 potest... hoc om. C 22 intuitiva] intellectus add. D 24 essentialibus] specialibus A 26 frequenter] superiorius D

dictum est¹. Sed illa cognitio qua evidenter assentio huic complexo ‘hoc corpus est album’, cuius extrema cognosco intuitiva, non potest esse naturaliter nisi stante utraque cognitione. Quia si res sit absens et cognitio intuitiva corrumpatur, intellectus non assentit evidenter quod illud corpus quod prius vidit sit album,⁵ quia ignorat utrum sit vel non. Sed respectu cognitionis apprehensivae², per quam formo complexum, non est cognitio intuitiva — nec sensitiva nec intellectiva — causa partialis, quia sine ipsis potest formari omne complexum quod potest formari cum 10 ipsis, quia ita in absentia sicut in praesentia.

Sic igitur patet quod per cognitionem intuitivam iudicamus rem esse quando est, et hoc generaliter sive intuitiva cognitio naturaliter causetur sive supernaturaliter a solo Deo. Nam si naturaliter causetur, tunc non potest esse nisi obiectum exsistat praesens in debita approximatione; quia tanta potest esse distantia¹⁵ inter obiectum et potentiam quod naturaliter non potest potentia tale obiectum intueri. Et quando obiectum est sic praesens tali modo approximatum, potest intellectus per actum assentiendi iudicare rem esse, modo praedicto. Si autem sit supernaturalis, puta si Deus causaret in me cognitionem intuitivam de aliquo²⁰ obiecto exsistente Romae, statim habita cognitione eius intuitiva possum iudicare quod illud quod intueor et video est, ita bene sicut si illa cognitio haberetur naturaliter.

6 ignorat] utrumque add. G || Sed] non add. D 10 ita] bene add. B 12 quando] non add. C 14 obiectum] subiectum FG, sed corr. G 15 debita] determinata ACE
16 obiectum] subiectum F || potest] talis add. D 17 tali] isto FGZ 20 in me] immediate E 22 iudicare] naturaliter add. E

¹ Ockham, *Scriptum in I Sent.*, prol., q. 1 (OTh I, 36); ita arguit Scotus frequenter, ex. gr. *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 2, n. 414 (ed. Vaticana, III, 251); *Quodl.*, quaest. 7, nn. 19-20 (ed. Wadding, XII, 179). ² Cf. Ockham, *Quodlibet V*, q. 6: « Secunda distinctio est quod duplex est apprehensio: una quae est compositio et divisio propositionis sive formatio; alia est quae est cognitio ipsius complexi iam formati, sicut cognitio albedinis dicitur eius apprehensio » (OTh IX, 501).

Si dicas quod obiectum non est hic praesens, nec debito modo approximatum, respondeo: licet cognitio intuitiva non possit naturaliter causari nisi quando obiectum est praesens in determinata distantia, tamen supernaturaliter potest. Et ideo 5 differentiae quas dat Ioannes¹ inter cognitionem intuitivam et abstractivam, quod ‘cognitio intuitiva est praesentis et existentis ut praesens et existens est’, intelligitur de cognitione intuitiva naturaliter causata, non autem quando supernaturaliter. Unde absolute loquendo non requiritur necessario ad cognitionem 10 intuitivam alia praesentia nisi quod possit actum intuitivum terminare. Et cum hoc stat quod obiectum sit nihil, vel quod sit distans per maximam distantiam. Et quantumcumque distet obiectum cognitione intuitive, statim virtute eius possum iudicare illud esse si sit, modo praedicto. Sed tamen quia cognitio intuitiva 15 naturaliter non causatur nec conservatur nisi obiectum sit debito modo approximatum, in certa distantia existens, ideo non possum iudicare illud quod cognoscitur naturaliter intuitive nisi obiectum sit praesens.

Eodem modo per cognitionem intuitivam possum iudicare 20 rem non esse quando non est. Sed ista cognitio non potest esse naturalis, quia talis cognitio nunquam est, nec conservatur naturaliter, nisi obiecto praesente et existente. Ideo ista cognitio intuitiva naturalis corrumpitur per absentiam obiecti. Et posito quod maneat post corruptionem obiecti, tunc est supernaturalis quan-

1 non] sic add. FGZ || hic om. EFGZ || debito] determinato E 2 respondeo] quod add. BZ 3 non... causari] esse non possit naturaliter EFG 4 determinata] debita FGZ
 4-5 ideo differentiae] ratio differentiarum Z 6 quod] quia EFGZ 8 naturaliter causata] quae naturaliter causatur EFGZ 10 quod] quae (in corr.) G 10-11 possit... terminare] habere possit actum intuitivum E, credo add. B 15 nisi] quando add. E || debito] determinato E 17 naturaliter intuitive] naturali intuitione D 20 potest esse] est G 23 corrumpitur] etiam add. AC, et add. D || Et] etiam F 23-1 (p. 260) Et... causationem mg. G,
 om. BE 24 post] et per add. F || obiecti] oportet quod add. Z 24-1 (p. 260) tunc... causationem om. F, et ideo etc. add. AC, ideo etc. add. D, ergo etc. add. Z

1 Scotus, *Quodl.*, quaest. 13, n. 8 (ed. Wadding, XII, 309); *Ordinatio*, I, d. 2, p. 2, qq. 1-4 (ed. Vaticana, II, 352).

tum ad conservationem licet non quantum ad causationem. Ideo oportet quod cognitio intuitiva qua cognosco rem non esse quando non est sit supernaturalis quantum ad causationem vel conservationem vel quantum ad utramque. Puta, si Deus causet in me cognitionem intuitivam de aliquo obiecto non exsistente ⁵ et conservet illam cognitionem in me, possum ego mediante illa cognitione iudicare rem non esse, quia videndo illam rem intuitive et formato hoc complexo 'hoc obiectum non est', statim intellectus virtute cognitionis intuitivae assentit huic complexo et dissentit suo opposito, ita quod illa cognitio intuitiva est causa ¹⁰ partialis illius assensus, sicut prius dictum est de intuitione naturali ¹. Et sic per consequens intellectus assentit quod illud quod intueor est purum nihil. Quantum ad conservationem supernaturalis et non causationem exemplum est: si primo de aliquo obiecto causetur cognitio intuitiva naturaliter, et post ipso obiecto ¹⁵ destructo Deus conservet cognitionem intuitivam prius causatam, tunc est cognitio naturalis quantum ad causationem et supernaturalis quantum ad conservationem. — Tunc est idem dicendum hic per omnia sicut si illa cognitio esset supernaturaliter causata. Quia per illam possum iudicare rem esse quando est, quantum- ²⁰ cumque distet obiectum cognitum, et non esse quando non est, posito quod obiectum corrumpatur. — Et sic potest concedi aliquo modo quod per cognitionem naturalem intuitivam iudico rem non esse quando non est, quia per cognitionem naturaliter causatam licet supernaturaliter conservatam.

25

1 Ideo] ergo BG, igitur F 2 oportet] si Z 3 non om. C || vel] et BEG, sed corr. G
 6 et... possum om. E 7 rem¹] obiectum M, om. A || quia] et FZ 11 assensus] effec-
 tus FG, sed corr. G || intuitione] intuitiva B, ita corr. G 12 sic om. DE || assentit] huic add.
 FGZ || quod²] ego add. FGZ 13 nihil] per conservationem vel add. F, per causationem et
 conservationem vel add. G, quod tamen est add. Z 14 non] quantum ad add. Z || primo] modo
 add. B 15 causetur] aliqua add. E || ipso] modo B 17 tunc] nunc FGZ 19 hic
 om. FGZ || supernaturaliter] supernaturalis ABCE 21 non² om. B 22-24 posito... quia
 om. D 24 non¹... est] esse quando est et non esse quando non est Z 25 causatam] co-
 gnitam FG, sed corr. G || licet] sed BDF

¹ Supra, pp. 257s.

Sic igitur patet quod cognitio intuitiva est illa per quam cognosco rem esse quando est, et non esse quando non est. Sed cognitio abstractiva est illa per quam non iudicamus rem quando est esse et quando non est non esse, et hoc sive sit naturalis sive 5 supernaturalis.

[DE COGNITIONE INTUITIVA PERFECTA ET IMPERFECTA]

Sed intuitiva subdividitur¹, quia quaedam est perfecta, quae-
dam imperfecta. Perfecta cognitio intuitiva est illa de qua dictum
est quod est cognitio experimentalis qua cognosco rem esse etc.
10 Et illa cognitio est causa propositionis universalis quae est princi-
pium artis et scientiae, I *Metaphysicae*² et II *Posteriorum*³, id est,
est causa assensus propositionis universalis formatae stante cogni-
tione intuitiva perfecta. Cognitio autem intuitiva imperfecta est
illa per quam iudicamus rem aliquando fuisse vel non fuisse. Et
15 haec dicitur cognitio recordativa; ut quando video aliquam rem
intuitive, generatur habitus inclinans ad cognitionem abstracti-
vam, mediante qua iudico et assentio quod talis res aliquando
fuit quia aliquando vidi eam.

Et est hic notandum quod stante cognitione intuitiva ali-
20 cuius rei, habeo simul et semel cognitionem abstractivam eiusdem
rei. Et illa cognitio abstractiva est causa partialis concurrens cum
intellectu ad generandum habitum inclinantem ad cognitionem

2 et] rem add. FZ 3 non om. ACD 4 non² om. D || naturalis] intuitiva add. C ||
sive] sit add. DE 7 quia om. ABD || quaedam] alia AE 12 est om. BEFGZ || assen-
sus] qua assentimus Z || propositionis universalis] propositioni universalis BEFGZ, sed corr. G
13 autem... imperfecta] igitur... perfecta A 14 vel non fuisse om. (hom.) B || vel] ali-
quando add. C 15 haec] ph C 18 vidi eam] videbam CD 19 Et... notan-
dum] Est autem notandum B, Notandum est hic EFGZ || stante] mediante A || intuitiva] im-
perfecta add. Z

1 Cf. Scotus, *Opus Oxon.*, III, d. 14, q. 3, nn. 6-9 (ed. Wadding, VII,
305s.). 2 Aristot., *Metaph.*, I, c. 1 (980b 25 - 981a 16). 3 Idem, *Anal.*
Poster., II, c. 19 (100a 3-9).

intuitivam imperfectam per quam iudico rem aliquando fuisse. Cuius ratio est quia habitus semper generatur ex actibus inclinantibus ad consimiles actus eiusdem speciei. Sed huiusmodi non est cognitio intuitiva, quia intuitiva perfecta et imperfecta sunt cognitiones alterius rationis, quia cognitio intuitiva imperfecta est ⁵ simpliciter cognitio abstractiva. Nunc autem intuitiva perfecta et abstractiva sunt alterius rationis, igitur etc. Si igitur ex cognitione intuitiva perfecta generatur habitus aliquis, ille solum inclinabit ad cognitionem intuitivam perfectam et non ad imperfectam, quia sunt alterius rationis. Igitur si habitus inclinans ad cognitionem ¹⁰ intuitivam imperfectam generatur ex aliquo actu cognitivo, illa cognitio erit abstractiva, et illa erit simul cum cognitione intuitiva perfecta. Quia statim post cognitionem intuitivam perfectam, sive obiectum destruatur sive fiat absens, potest intellectus eandem rem, quam prius vidit intuitive, considerare et formare ¹⁵ hoc complexum 'haec res aliquando fuit', et assentire evidenter, sicut quilibet experitur in se ipso.

Igitur oportet ponere aliquem habitum inclinantem ad istum actum, quia ex quo intellectus potest modo prompte elicere istum actum post cognitionem intuitivam, et ante non potuit, igitur ²⁰ nunc est aliquid inclinans intellectum ad istum actum quod prius non fuit. Illud autem vocamus habitum. Sed iste habitus sic inclinans intellectum non potest causari a cognitione intuitiva perfecta, sicut ostensum est¹; nec ab aliqua cognitione ab-

¹ im perfectam A || aliquando] non add. FGZ, sed corr. G 2 Cuius om. FG || semper om. AE 2-3 inclinantibus] et inclinant G 3 huiusmodi] hoc A 4 intuitiva¹] perfecta add. FGLZ || quia] cognitio add. G || sunt] alicuius add. A 5 rationis] scilicet FG, sed corr. G, om. A || imperfecta] perfecta A 6 cognitio om. BZ || Nunc] Non FG, sed corr. G || Nunc... intuitiva] Cognitio vero perfecta intuitiva non, ergo Z 9 et om. DFGZ || ad^a om. CDFZ 12 illa²] cognitio add. G 13 post] per FZ 17 ipso om. FGZ 20 ante] aliquando Z || non potuit] et non post D || igitur] sequitur quod FGZ 21 intellectum om. FG 22-23 inclinans] ad add. G

¹ Supra, p. 261, lin. 19.

stractiva sequente cognitionem intuitivam — quia illa¹ est prima [abstractiva], per positum —, quae [abstractiva] habetur post cognitionem intuitivam. Igitur oportet necessario ponere aliquam cognitionem abstractivam simul cum cognitione intuitiva perfecta existente, quae est causa partialis cum intellectu ad generandum istum habitum sic intellectum inclinantem.

Ponendo² cognitionem intuitivam habere semper secum necessario cognitionem abstractivam incomplexam, tunc cognitio intuitiva erit causa partialis illius cognitionis abstractivae, et illa abstractiva erit causa partialis respectu habitus inclinantis ad aliam cognitionem abstractivam incomplexam consimilem illi cognitioni ex qua generatur habitus sic inclinans. Et tunc intellectus formato hoc complexo ‘haec res — cuius est haec cognitio abstractiva incompleta — fuit’ potest virtute illius cognitionis incompletae evidentiter assentire quod haec res fuit. Et sic debet intelligi.

Si dicas quod apprehensis terminis primi principii, et formato complexo, statim intellectus assentit sibi. Nec plus inclinatur intellectus ad assentiendum post multos assensus quam ante omnem assensum, tamen ex illis actibus assentiendi genera-

1 sequente] illam add. A 1-2 illa... positum] iste habitus est causa et principium illius G 3 aliquam] aliam E 4 simul] incomplexam consimilem illi cognitioni ex qua generatur habitus, scilicet (v. lin. 11-12) E, om. A 5 intellectu] vel totalis add. L 7-10 (p. 264) Ponendo... ante trp. p. abstractivam (p. 265, lin. 7) FGZ, om. ABM Reading 7 Ponendo] tenendo FGZ 7-8 necessario om. CD 8-11 tunc... incomplexam om. (hom.) D 10 aliam] illam C 11 incomplexam om. FGZ 14 cognitionis] intuitivae add. Z 17-10 (p. 264) Si... ante trp. p. tamen (p. 267, lin. 10) E 18 sibi] sed FG, om. Z 20-1 (p. 264) generatur ille add. FGZ

¹ Scilicet illa abstractiva ex qua generatur habitus inclinans ad secundam abstractivam seu ad intuitivam imperfectam, ut explicatur planius in paragrapho sequenti. ² In Clm 8943, f. 68v hic notatur in margine: « Usque huc non de suo ». Vide lectiones variantes ad lin. 7. Iuxta Ph. Boehner haec pars, usque ad p. 264, lin. 10, videtur esse additio posterior. Cf. « The Notitia Intuitiva of Non-Existents According to William Ockham », *Traditio*, I (1943), 244; *Collected Articles*, p. 299.

tur habitus in intellectu, igitur eodem modo potest esse de cognitione intuitiva:

R e s p o n d e o : licet ille habitus non ponatur propter inclinationem nec propter experientiam, tamen ponitur propter rationem evidenter inducentem ad hoc. Sed in cognitione intuitiva ⁵ nec inducit experimentum nec ratio evidens ad ponendum ibi habitum, igitur etc. Vel potest dici quod oportet ponere habitum generatum ex illis actibus propter experientiam, scilicet quia quilibet experitur quod magis et firmius inclinatur ad assentiendum post habitum quam ante. ¹⁰

S i d i c a s quod ex cognitione intuitiva perfecta frequenter elicita potest generari habitus sicut ex cognitione abstractiva frequenter elicita, igitur non oportet ponere cognitionem abstractivam cum intuitiva, r e s p o n d e o quod ex nulla cognitione intuitiva sensitiva vel intellectiva generari potest habitus. Quia si ¹⁵ sic, aut ille habitus inclinat ad cognitionem abstractivam aut intuitivam. Non abstractivam, propter causam iam dictam ¹, quia sunt alterius speciei. Nec intuitivam, quia nullus experitur quod magis inclinatur ad cognitionem intuitivam post talem cognitionem frequenter habitam quam ante omnem cognitionem intuitivam. Quia sicut prima cognitio intuitiva non potest naturaliter causari sine exsistentia obiecti et praesentia, ita nec quaecumque alia, nec plus inclinatur ex tali cognitione frequenti quam in principio.

Sed de cognitione abstractiva aliud est, quia post primam ²⁵ cognitionem intuitivam habitam experitur quis quod magis in-

3 habitus *mg.* E, *om.* FGZ || non] nec CD 6 *nec¹*] non FGZ || evidens] eius FGZ
 8 quia] quod DE 9 quod... inclinatur] se... inclinatum E || et firmius] firme FGZ 10 ante]
 inclinantem sic intellectum *add.* D, igitur etc. *add.* FGZ 11 perfecta] imperfecta BFG, *sed*
corr. G, *om.* A 12 cognitione] intuitiva cum *add.* EH 12-13 frequenter elicita] cum in-
 tuitiva B, *om.* E 14 nulla *om.* D 17 iam dictam] istam E 18 speciei] rationis H
 22 exsistentia... praesentia] obiecto exsistente et praesente C || ita *om.* CD

¹ Supra, pp. 261s.

clinatur ad intelligendum illam rem quam prius vidit quam ante omnem cognitionem intuitivam. Sed hoc non potest esse per habitum generatum ex cognitione intuitiva, ut probatum est¹, igitur generatur ex cognitione abstractiva simul existente cum cognitione intuitiva. Et respectu illius cognitionis est cognitio intuitiva causa partialis, licet non respectu habitus generati per talem cognitionem abstractivam.

Ali ter potest dici quod habitus generatur ex cognitione intuitiva sicut ex causa partiali et negari illa cognitio abstractiva quae simul ponitur cum intuitiva. Tum quia nullus experitur quod simul et semel cognoscat eandem rem intuitive et abstractive, et hoc loquendo de cognitione abstractiva rei in se, immo potius experitur homo oppositum, maxime cum illae cognitiones habeant alias condicione oppositas. Tum quia omnis cognitio abstractiva potest manere destructa intuitiva; ista autem quae ponitur non potest manere, quia tunc per eam iudicaret intellectus quod illa res, cuius est illa cognitio, aliquando fuit. Et sic ipsa esset cognitio intuitiva imperfecta ad quam ponitur habitus generatus ex cognitione abstractiva manente cum intuitiva perfecta inclinans. Igitur, ut videtur, cum cognitione intuitiva perfecta non manet cognitio abstractiva eiusdem rei, sed ex cognitione intuitiva frequentata generatur habitus inclinans ad cognitionem abstractivam sive intuitivam imperfectam.

Si dicas quod habitus, secundum Philosophum, II Ethicorum², inclinat ad actus consimiles ex quibus generatur,

¹ hoc om. DE 6 partialis] particularis A || respectu] ratione FG, sed corr. G || generati] qui generatur E 9 partiali] particulari A || et... cognitio] et ex illa cognitione FGZ, alia littera habet: et negari illa add. (mg.) G 13 illae om. FG 15-16 destructa... manere om. (hom.) D 18-20 ad... perfecta om. (hom.) D 20 inclinans] inclinat C, om. GZ 20-21 inclinans... perfecta mg. G, om. (hom.) F 21 perfecta] imperfecta D || rei om. ACD 22 ex] hac add. C 23 sive] et A, sicut ad E, seu G || imperfectam] perfectam CD 24 secundum] per AB

² Ibidem.

² Aristot., *Ethica Nicom.*, II, c. 1 (1103a 14 - 1103b 25).

et non ad actus alterius rationis, sicut est in proposito de cognitione intuitiva et abstractiva, r e s p o n d e o: verum est generaliter quando habitus non generatur ex cognitione intuitiva tanquam ex causa partiali. Sed quando cognitio intuitiva est causa partialis, sicut est in proposito, tunc non est verum. Minus enim 5 inconveniens apparet quod habitus inclinans ad cognitionem abstractivam generetur ex cognitione intuitiva tanquam ex causa partiali quam quod cum intuitiva maneat semper cognitio abstractiva generativa habitus, cum tamen experientia non sit ad hoc, sed potius ad oppositum. 10

Ex dictis apparet differentia inter cognitionem intuitivam perfectam et imperfectam : quia prima non est nec esse potest naturaliter nisi obiectum exsistat, secunda potest esse etsi obiectum destruatur.

S i d i c a s quod cognitio intuitiva imperfecta est simpli- 15 citer abstractiva quia abstrahit ab exsistentia rei, igitur non est intuitiva, r e s p o n d e o: pro tanto dicitur intuitiva quia mediante ea potest intellectus assentire alicui complexo quod concernit differentiam temporis, puta quod ‘hoc fuit’, sicut per intuitivam perfectam potest iudicare quod ‘hoc est’. Sed aliquam 20 cognitionem est dare in intellectu per quam vel mediante qua intellectus nec assentit quod illud obiectum est nec fuit, immo utrumque ignorat. Puta si Deus causaret in me cognitionem abstractivam alicuius rei singularis quam numquam vidi, mediante illa nec iudicarem quod illa res est nec fuit. Similiter quando intel- 25 ligo aliquod singulare — quod nunquam vidi — in conceptu communi sibi et aliis, tunc habeo de illo singulari cognitionem ab-

1 sicut] similiter GZ 2 respondeo] quod dictum Philosophi add. B, add. mg. G

4-5 Sed... partialis om. (hom.) Z 6 apparet] esset G, intellectus add. D || habitus] intellectus D

9 tamen experientia] habitus cum evidenter E 10 ad oppositum] ad hoc propositum D

15 imperfecta] perfecta DE 17 respondeo] quod add. EFGZ || pro s. lin. G, om. F 20 iudi-

care] videre C || Sed] Nam FGZ || aliquam] aliam BE 21 est dare] potest causare D || in

intellectu om. CE || vel... qua del. E, om. DFG 22 nec²] vel EFGZ, quod add. B || immo]

vel add. E 25 iudicarem] viderem CE, sed corr. E || nec²] quod add. FZ

stractivam, licet non in se, tamen in aliquo conceptu communi, et tamen per illam nec iudico quod praedictum singulare est vel fuit nec horum opposita.

Similiter forte cognitio illa abstractiva quae ponitur simul cum intuitiva est talis quod nec mediante illa iudico rem esse vel fuisse nec horum opposita. Ideo licet illa cognitio per quam iudico rem aliquando fuisse sit simpliciter abstractiva, quia tamen mediante ea assentio et iudico rem aliquando fuisse et non mediantibus aliis duabus cognitionibus, ideo respectu earum posse test dici cognitio intuitiva, imperfecta tamen.

[DE RATIONE INTELLIGENDI]

Alia distinctio est de ratione intelligendi. Quia uno modo accipitur pro omni eo quod est praevium actui intelligendi; et sic quaelibet causa partialis intellectionis tam intellectus quam obiectum quam etiam Deus dicitur ratio intelligendi. Alio modo accipitur ut distinguitur contra intellectum possibilem, ita tamen quod est causa efficiens intellectionis; et sic notitia principii est ratio cognoscendi conclusionem. Tertio modo accipitur ut distinguitur contra intellectum agentem et possibilem, quod tamen est necessario requisitum ad intellectionem tanquam praevium.

1 tamen] sed Z 2 praedictum] tale B || vel] nec C 4-6 Similiter... opposita *om.*
(hom.) D 4 forte] fortis A, for-ter F, Sortes M 5 intuitiva] intellectiva D 6-7 vel...
 fuisse] cum E 6 illa] dicta FG 7 sit simpliciter] sic sunt D 9 duabus] tribus AE,
 sed corr. E, *om.* CD 10 tamen] tantum E, *om.* Z 13 praevium actui] principium (*mg.*)
 actus E 15-20 Alio... praevium] Aliter sumitur ut distinguitur contra intellectum et obiectum,
 ita tamen quod sit praevium actui illi respectu cuius dicitur ratio intelligendi, sicut notitia
 principii est ratio cognoscendi conclusionem et species praevia primo actui, si ponatur, sic di-
 citur ratio intelligendi L 16 intellectum] agentem et *add.* B 17 principii] principio-
 rum E 18 ratio] causa EFGZ, *sed corr.* G || Tertio] secundo E 19 et *om.* ACD || ta-
 men] non *add.* FZ 20 praevium] p-m D, pn-m F, principium GZ

[CONCLUSIONES]

His visis probo alias conclusiones. Prima est quod ad cognitionem intuitivam habendam non oportet aliquid ponere praeter intellectum et rem cognitam, et nullam speciem penitus. Hoc probatur, quia frustra fit per plura quod potest fieri per pauciora. Sed per intellectum et rem visam, sine omni specie, potest fieri cognitio intuitiva, igitur etc. Assumptum probatur: quia posito activo sufficienti et passivo et ipsis approximatis, potest poni effectus sine omni alio. Intellectus autem agens cum obiecto sunt agentia sufficientia respectu illius cognitionis; possibilis est patiens sufficiens, igitur etc.

Item, nihil est ponendum necessario requiri naturaliter ad aliquem effectum nisi ad illud inducat ratio certa procedens ex per se notis vel experientia certa; sed neutrum istorum inducit ad ponendum speciem; igitur etc. Assumptum probatur: quia experientia non inducit ad hoc, quia illa includit notitiam intuitivam. Sicut si aliquis experitur aliquid esse album, videt albedinem sibi inesse; sed nullus videt speciem intuitive; igitur experientia non inducit ad hoc.

Sidicas quod in aliis potentias sensitivis a visu, tam interioribus quam exterioribus, est cognitio experimentalis, non tamen intuitiva, respondere quod in quolibet sensu, qui habet aliquam cognitionem virtute cuius potest cognoscere rem esse quando est et non esse quando non est, est cognito intuitiva et experimentalis. Quia illa est cognitio intuitiva per quam sic

2 probo] pono BD, add. s. lin. pono E || Prima] conclusio add. B 4 nullam] aliam D || penitus om. BD 5 potest] aequaliter add. BCD 6 visam] cognitam Z 8 activo] actu B, termino D 9 autem om. FG || obiecto] subiecto B 10 cognitionis] illius et intellectus add. B, et add. DE, intellectus vero add. G, intellectus add. Z || possibilis] potentia C || patiens] passivum FG, et add. D 13 nisi] naturaliter add. B 13-14 certa... notis] recta E 15 Assumptum] primum add. D 16 quia] quod ABCFZ || includit notitiam] non includit A 17 videt BCHL Reading, videlicet A, vidi D, oportet E, vel FGZ 18 videt] valet AE || intuitive] cognoscere add. E || igitur] etc. igitur add. B 24 et] rem add. Z 25 et om. FGZ || sic om. DFGZ

cognosco rem esse vel non esse. Et ideo concedo quod in omni sensu, tam interiori quam exteriori, est cognitio intuitiva, hoc est, talis cognitio virtute cuius potest praedicto modo cognoscere rem esse vel non esse, licet non sit cognitio intuitiva ocularis. Et 5 in hoc decipiuntur multi: credunt enim quod nulla sit cognitio intuitiva nisi ocularis, quod falsum est.

Nec etiam ratio procedens ex per se notis inducit ad hoc. Quia nulla ratio potest probare quod requiratur nisi quod habeat efficaciam. Quia omnis effectus sufficienter dependet ex causis 10 suis essentialibus, secundum Ioannem¹; sed quod aliquid creatum sit causa efficiens non potest demonstrative probari sed solum per experientiam, per hoc scilicet quod ad eius praesentiam sequitur effectus et ad eius absentiam non. Nunc autem sine omni specie ad praesentiam obiecti cum intellectu sequitur 15 actus intelligendi ita bene sicut cum illa specie, igitur etc.

Item, si species ponatur necessario requiri ad cognitionem intuitivam sicut causa eius efficiens, cum illa species possit conservari in absentia obiecti, posset causare naturaliter cognitionem intuitivam in absentia rei, quod falsum est et contra experientiam.

20 Secunda conclusio est quod ad habendum cognitionem abstractivam oportet necessario ponere aliquid praevium praeter obiectum et intellectum. Hoc probatur, quia omnis potentia quae nunc potest in aliquem actum in quem prius non potuit, manente obiecto et potentia aequaliter nunc ut prius, habet

1 cognosco] scio FGZ || ideo] sic D || quod] ideo add. D 3 cognitio om. BG 4 vel non esse om. E || ocularis] oculorum BZ 4-5 Et in] per E 5 multi om. A || credunt enim] qui credunt G 7 ratio] ad hoc add. B, etiam add. D || inducit] inducens B 8 Quia] quod ABD, cum Z || potest probare] probat B || quod¹] aliquid add. DEFG, aliud add. Z || requiratur] species add. M || nisi quod²] quae F 9 efficaciam] efficientiam BGZ, rationem effectivam D, rationem efficacem E || causis] omnibus D 10 secundum Ioannem] secundis et Deo Reading 11 sit] determinate add. Z 14 specie] vel saltem sine omni experientia speciei add. L 15 illa] alia G 16-17 intuitivam] igitur add. C 17 efficiens] sufficiens FG, tunc add. Z 21 prae- vium] praemium D, primum Z 23 nunc om. DE

¹ Vide supra, p. 258, notam 1.

nunc aliquid quod prius non habuit. Sed intellectus habens notitiam intuitivam potest in cognitionem abstractivam, et non habens eam non potest, manente obiecto aequaliter in se post notitiam intuitivam et ante. Igitur habita cognitione intuitiva aliiquid relinquitur in intellectu ratione cuius potest in cognitionem 5 abstractivam et prius non potuit. Igitur praeter obiectum et potentiam necesse est ponere aliquid aliud ad habendum cognitionem abstractivam.

Item, secundum Philosophum, II *De anima*¹, quando aliquid est in potentia essentiali et accidentalis, aliquid habet quando 10 est in potentia accidentali quod non habuit quando fuit in potentia essentiali. Hoc enim est verum etiam in potentia sensitiva. Nam phantasia post cognitionem intuitivam sensus particularis potest in illud sensatum in absentia rei sensibilis in quod non potuit ante cognitionem intuitivam sensus particularis. Et per consequens in virtute fantastica aliiquid relinquitur mediante cognitione intuitiva sensus particularis quod prius ibi non fuit, quia aliter in absentia rei sensibilis non posset phantasia habere actum circa illud. Igitur eodem modo est de intellectu, qui ante cognitionem intuitivam est in potentia essentiali ad cognitionem abstractivam; sed ipsa habita [intellectus] est in potentia accidentalis, ita 15 quod potest in cognitionem abstractivam et prius non potuit, igitur etc. Hoc etiam patet de anima separata, quae post cognitionem intuitivam potest in aliquam cognitionem abstractivam

3 cam] nec præhabens add. BL 4 et] ut G || intuitiva om. FG 5 ratione] respec-
tu BEFG 7 aliud om. DE 10 et] post in potentia add. BG 12 essentiali] sed sic est
hic ante intuitivam et post add. L || sensitiva] intuitiva sensitiva E, mg. G, om. F 13 phantasia]
phantasma A || intuitivam mg. G, om. F 14 rei om. BFG 15 cognitionem intuitivam]
notitiam sensitivam BFGZ 17 ibi om. FGZ 18 phantasia] phantasma A 19 qui]
quia Z 21-22 sed... abstractivam mg. G, om. (hom.) F 22 potest] modo add. C, non
add. D || et] in quam E 23 etc.] aliiquid derelictum est ex cognitione intuitiva B || quae]
quod ABCE

¹ Cf. Aristot., *De anima*, II, c. 5, tt. 53-56 (417a 9 - 417b 2).

in quam prius non potuit. Et hoc propter aliquid derelictum; igitur eodem modo est de intellectu nostro.

Tertia conclusio est quod illud derelictum non est species sed habitus. Hoc probatur, quia illud quod derelinquitur ex actibus sequitur actus; species autem non sequitur, sed praecedit, igitur etc.

Item, quando aliquid est in potentia accidentaliter respectu cognitionis, non oportet aliud ponere quam illud per quod est in potentia accidentaliter ad eliciendum actum. Sed posito habitu in intellectu, inclinante ad aliquam cognitionem, est intellectus in potentia accidentaliter. Igitur praeter habitum non oportet aliud ponere in intellectu. Assumptum patet secundum Philosophum, III *De anima*¹, ubi dicit quod aliter est intellectus in potentia ante addiscere vel invenire quam post. Quia ante est in potentia essentiali, et post, quando per aliquem actum aliquis habitus derelinquitur, tunc est in potentia accidentaliter ad actum consimilem. Igitur intellectus per habitum generatum ex actu est in potentia accidentaliter. Unde nunquam experitur aliquis se esse in potentia accidentaliter respectu cognitionis nisi post intellectionem. Si enim ponantur mille species praeviae actui intellectus, si nullum actum habeat intellectus, non plus est nec experitur se esse in potentia accidentaliter quam si nulla sit ibi species. Et si non ponatur aliqua species in intellectu, et tamen si actus intelligendi ponatur, statim intellectus experitur se esse in potentia

1 potuit] igitur etc. add. C || derelictum] a re (?) add. C 2 igitur] et D, om. E || est om. AC 4 quod derelinquitur] derelictum B 5 sequitur] actus add. DE 7 potentia] cognitione C || accidentaliter] actuali B, om. FG 9 accidentaliter ad eliciendum] actuali ad eligiduum B 11 praeter] post ABC 12 secundum] per BZ 14 post] prius FG, sed corr. G 16 actum] alium ABDFGZ 19 post] prius A 20 enim] autem B || mille] multae C 21-22 experitur] aliquis add. E 22 se... accidentaliter om. Z 22-1 (p. 272) quam... accidentaliter om (hom.) F 23 non om. G || aliqua] alia AEGZ || si2] intellectus D 24 intellectus] intelligit et add. Z

¹ Aristot., *De anima*, III, c. 4, t. 8 (429b 5-10).

accidentali respectu alterius cognitionis. Et hoc non potest esse nisi per habitum derelictum in intellectu ex primo actu.

Item, omnia illa quae possunt salvari per speciem, possunt salvari per habitum; igitur habitus requiritur et species superfluit. Quod autem habitus requiratur necessario ad intelligendum aliquod obiectum patet, quia si non, sed sufficit tantum species, 5 igitur si species corrumpatur post multas intellectiones, non aliter possem intelligere illud obiectum cuius est illa species quam ante omnem intellectionem, quia habitus non ponitur et species corrumptur. Haec conclusio videtur absurdā. 10

Si dicas quod per multas cognitiones augetur species, contra: tunc per talem augmentationem speciei semper inclinatur intellectus plus ad intelligendum, et per consequens totaliter superflueret habitus, qui ab omnibus ponitur. Et sic vel superflue ponitur species vel habitus. Cum igitur habitus ponatur 15 ab omnibus et non species, videtur quod species superfluit.

Item, species non ponitur nisi propter assimilationem vel propter causationem intellectionis, vel propter representationem obiecti, vel propter determinationem potentiae, vel propter unionem moventis et moti. Propter ista maxime ponitur species. Sed 20 propter nullum istorum oportet ponere, igitur non est ponenda.

Non propter assimilationem, quia illa assimilatio aut est in essentia et natura intellectuali per quam assimilatur obiecto cognito, aut est assimilatio effectus ad causam. Non primo modo, quia si intellectus intelligat substantiam, tunc magis assimilatur in natura sua propria obiecto quod est substantia, quam per speciem quae est accidens, quia minus assimilatur accidentis

4 requiritur] praerequiritur D 5 habitus *om.* ABCFG 6 non] requiritur *add.* FGZ

7 multas] mille ABL, centum mille FGZ || multas intellectiones] actum intelligendi E 8 illa *om.* FGZ 12 talem *om.* EFGZ 13 intellectus] actus D || consequens] tunc *add.* D
14-15 Et... ponitur *om.* (*hom.*) D 14 Et sic] Sic igitur FG 15 Cum... ponatur] Sed habitus ponitur FGZ 16 species^{1]}] igitur *add.* FGZ 18 causationem] productionem *add.* (*mg.*) G 19-20 unionem] unitatem ACDE 21 non est ponenda *om.* C 23 et] aut E || per quam] qua E || assimilatur] potentia *add.* (*mg.*) G 25 tunc magis] tunc maxime D, maxime tunc E 27 accidens^{1]}] actus C

substantiae quam substantia substantiae. Nec secundo modo, quia sic est illa assimilatio passi ad agens per hoc quod recipit aliquem effectum causatum ab agente. Sed isto modo assimilatur intellectus sufficienter per intellectionem causatam ab obiecto et re-
5 ceptam in intellectu, igitur non requiritur species.

S i d i c a s quod requiritur species praevia ad assimilandum ipsum obiectum agens intellectionem ipsi passo ad hoc quod recipiat intellectionem, c o n t r a : eodem modo d i c a m e g o quod illa species recepta requirit aliam speciem praeviam ad assi-
10 milandum intellectum agenti ad hoc quod recipiat istam speciem quam tu ponis, et illa species adhuc requirit aliam, et sic in infinitum.

Item, tanta assimilatio requiritur in notitia intuitiva quanta in abstractiva; sed in intuitiva non requiritur aliquid, praevium
15 cognitioni, assimilans; igitur nec in abstractiva.

Item, in sensu tactus non oportet ponere aliquam speciem praeviam ipsi sensationi caloris propter assimilationem, igitur nec in intellectu. Consequentia patet per illud III *De anima*¹: Sicut anima per sensum est omnia sensibilia, ita per intellectum est
20 omnia intelligibilia.

S i d i c a s quod in visu ponitur species, d i c o quod non,
sicut p o s t p a t e b i t².

Nec debet species poni propter representationem, quia in

1 quia] si add. E 3-4 intellectus] intellectio C 4-5 receptionem FG,
sed corr. G 6 praevia] p-a AD, parva E, prima (*etiam infra*) MZ 7-8 recipiat intellec-
tionem] illam intellectionem recipiat FGZ 8 ego] e converso Z 9 praeviam] p-am AD,
parvam E 10 intellectum] intellectionem FGZ, sed add. in mg. intellectum G 11 aliam]
speciem add. C 14 in intuitiva] intellectiva D 15 cognitioni DFGHZ *Reading*, cogni-
tionem CE, om. AB || assimilans] sibi passum add. B 17 ipsi sensationi] ipsius sensationis B
18 in intellectu] ex parte intellectus E || illud] dictum add. FGZ 19 sensibilia] sensitiva G ||
ita] anima add. FGZ 23 quia in] quando D 23-1 (p. 274) in notitia... requiritur] noti-
tia... requirit AC

1 Aristot., *De anima*, III, c. 8, t. 37 (431b 21-23); cf. etiam Averroes, in hunc locum (ed. F. S. Crawford, p. 503). 2 In libro III, q. 3.

notitia intuitiva non requiritur aliquod repraesentans, aliud ab obiecto et actu, ut supra patet¹. Igitur nec in abstractiva quae immediate sequitur intuitivam requiritur aliud praeter obiectum et actum. Consequentia patet, quia sicut obiectum sufficienter repraesentat se in una cognitione, ita in alia quae immediate sequitur intuitivam².

Item, repraesentatum debet esse prius cognitum; aliter repraesentans nunquam duceret in cognitionem repraesentati tanquam in simile. Exemplum: statua Herculis nunquam duceret me in cognitionem Herculis nisi prius vidisse Herculem; nec aliter possum scire utrum statua sit sibi similis aut non. Sed secundum ponentes speciem, species est aliquid praeivum omni actui intelligendi obiectum, igitur non potest poni propter representationem obiecti.

Item, si ponatur propter representationem, hoc non est nisi quia distans non potest agere in distans. Sed hoc est falsum, sicut post patet³. Nam si obiectum distans non posset agere in intellectum causando intellectionem nisi prius causaret speciem — quia oportet obiectum esse praesens passo in se vel in alio — igitur eodem modo obiectum distans non potest causare

¹ aliquod] aliquid et add. repraesentativum vel FGZ ² et actu] in intellectu DE, om. FG || supra] similiter A ³ immediate] igitur add. BC, semper add. Z || aliud] aliquid DG 5 ita] et add. B ⁷ debet] oportet ACD ⁹ Exemplum] respondeo D, om. Z || statua] enim add. Z ¹⁰ Herculem] vel per auditum didicerem (!) qualis fuerit add. L ¹¹ aliter] similiter B, etiam FGZ ¹¹⁻¹² Sed secundum] secundum autem Z ¹⁵ representationem] obiecti add. BFGZ, unionem add. (mg.) G ¹⁶ Sed hoc] hoc autem FG ¹⁹ obiectum] omne agens EH, activum L, agens Reading, om. ACD ²⁰⁻⁶ (p. 275) obiectum... potest mg. G, om. F

¹ Supra, p. 268, lin. 2-11. ² Codex L hic prosequitur: «cum idem obiectum habeant, — nisi voces sint repraesentativum [et] activum principium respectu cognitionis abstractivae. Et hic non oportet ponere speciem, sed intuitivam respectu primae cognitionis abstractivae et habitum respectu sequentium». ³ In quaestione: *Utrum sensibile imprimat speciem suam in medio*, quae in editione Lugdunensi est quaest. 18 libri II, sed edetur ut quaest. 2 libri III.

speciem in intellectu nisi ponendo aliquid praevium speciei per quod obiectum est praesens intellectui ad causandum illam speciem. Et similiter ante illam oportet ponere aliam, et sic in infinitum. Igitur si obiectum distans potest causare speciem in intellectu sine aliquo praevio per quod sit praesens, igitur eodem modo potest immediate causare intellectionem sine aliqua specie praevia repraesentante¹.

Nec debet poni species propter causationem intellectionis, quia secundum eos² corporale et materiale non potest agere in spirituale, et ideo oportet ponere talem speciem in intellectu. Sed contra: sicut corporale et materiale non potest esse causa partialis immediata respectu intellectionis quae recipitur in spirituali — quia in intellectu possibili, et est spiritualis qualitas — ita nec materiale potest esse causa partialis cum intellectu agente concurrens ad producendum speciem, quae est spiritualis, in intellectu possibili qui est etiam spiritualis. Vel sicut tu ponis³ quod corporale potest esse causa partialis ad causandum speciem in spirituali, ita ego pono quod corporale est causa partialis ad causandum intellectionem in spirituali.

Si dicas quod natura intellectualis requirit materiale ad producendum speciem, ita dic a me de intellectione.

Nec debet poni species propter determinationem potentiae, quia omnis potentia passiva sufficienter determi-

1 nisi om. C 2 intellectu] in intellectu D || illam] speciem add. Z 7 praevia om. AC 8 debet] oportet B, potest D 9 corporale] corruptibile E 10 spirituale] immediate add. L || speciem] quae est spiritualis add. H 11 sicut] hoc si B, si D || corporale] corruptibile E 12 potest] per te add. H 13 et] etiam D, qui Z 13-14 spiritualis] scilicet add. C 15 concurrens] immediate add. L 16 qui... spiritualis om. B || qui] quae CD, et E || etiam spiritualis] etiam in spirituali C, res spiritualis DL, spiritualis qualitas E || Vel] Et EFGZ 17 quod] quia E || corporale] res corporalis E 18 corporale] materiale A 19 intellectionem] intentionem ADG, sed corr. G || in] intellectu add. BC 20 intellectualis] intelligibilis AD 21 intellectione] intentione AG, sed corr. G 22 debet] oportet B, potest D

¹ In Clm 8943, f. 70r, hic notatur in margine: «Haec est ratio fortissima negandi speciem». ² Cf. Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 2, nn. 86-89 (ed. Vaticana, III, 289s). ³ Scotus, loco cit.

natur per agens sufficiens, maxime quando ipsamet potentia est activa. Sed agens sufficiens est obiectum et intellectus, ut probatum est¹; igitur etc.

Nec debet poni propter unionem obiecti cum potentia tanquam moventis et moti. Quia tunc eodem modo arguerem quod ante illam speciem oportet ponere aliam, quia ad hoc quod obiectum possit causare primam speciem in intellectu requiritur quod uniatur sibi, sicut requiritur unio ad hoc quod causet intellectionem, et hoc erit per aliam speciem, et sic in infinitum. Sic igitur patet quod habitus sit ponendus, propter experientiam, et non species.

[RESPONSIO AD PRIMAM QUAESTIONEM]

His visis dico ad primam quaestionem, loquendo de cognitione intuitiva naturali, quod angelus, et intellectus noster, intelligit alia a se non per species eorum nec per essentiam propriam, sed per essentias rerum intellectarum. Et hoc prout ly per dicit circumstantiam causae efficientis, ita quod ratio intelligendi, ut distinguitur a potentia, est ipsa essentia rei cognitae. Quod probatur: quia illud quo posito potest aliud poni, circumscripto quocumque alio, et quo non posito non potest aliud poni naturaliter, est causa illius. Sed posita ipsa re praesente et intellectu angelico sive nostro sine omni alio praevio, sive habitu sive specie, potest intellectus illam rem intuitive cognoscere. Igitur talis res est causa illius cognitionis. Sed non potest esse nisi causa efficens, igitur etc.

25

6 quia] si add. E 7 requiritur] per te add. H 8-9 intellectionem] intentionem AG,
sed corr. G 10 propter] rationem et add. B 13 dico] quantum add. A || quaestionem] quod
add. AC 15 intelligit] intelligent FGZ 17 prout] secundum quod E 18 quod]
ut A, om. D 18-19 essentia] substantia B 21 poni] si ponatur quocumque aliud
add. G || naturaliter] illud add. BEL 22 et] ipso add. DZ

¹ Supra, in prima conclusione (pp. 268s.).

Loquendo vero de notitia abstractiva, tunc aut loquimur de illa quae semper consequitur intuitivam aut de illa quae habetur post corruptionem intuitivae. Si primo modo, sic ad illam requiritur obiectum et intellectus et cognitio intuitiva
 5 tanquam causae partiales. Quod probatur sicut prius¹: quia 'illud quo posito' etc. Si secundo modo loquamur, sic ad illam requiritur intellectus et habitus generatus ex cognitione abstractiva elicita simul cum intuitiva. Et non requiritur obiectum in ista secunda cognitione abstractiva tanquam causa partialis,
 10 quia illa potest haberi etsi obiectum adnihiletur. Et est utraque istarum notitiarum abstractivarum incomplexa. Et ista secunda est causa partialis notitiae complexae qua iudico quod res aliquando fuit.

Sed quod talis habitus sit in angelo non potest ratione naturali probari, sed per hoc quod talem habitum experimur in nobis. Et angelus in suis naturalibus potest habere duplē cognitionem, intuitivam et abstractivam, ideo verisimile est quod [habitus] consimilis debet poni in angelis. Et hoc sive ponatur habitus infusus sive adquisitus. Et verisimile est quod sit habitus adquisitus.

20

[RESPONSIO AD SECUNDAM QUAESTIONEM]

Ad secundam quaestionem²: si intelligat de speciebus proprie dictis, sic angelus superior non intelligit per plures nec pauciores, quia per nullas intelligit. Si tamen intelligat per species rationes cognoscendi, sic non intelligit per species universales,
 25 puta per conceptus rerum, sed intelligit per diversas rationes, hoc

2 semper... intuitivam] simul habetur cum intuitiva (*in corr.*) G || consequitur intuitivam] simul est cum intuitiva H, et hoc ipsa stante add. L 5 causae partiales] causa partialis FG
 12 qua] per quam E 16 suis om. FG 17 habitus] talis habitus B, *om. reliqui* 18 debet
 ponij] etiam ponendus sit B || debet] potest FGZ 19 Et... adquisitus² *om. (hom.)* DFZ
 21 quaestionem] dico quod add. BZ 22 sic] quod B || non] nec ACE || plures] species quam
 inferior add. B || nec] per add. BEGZ 24 rationes] rationem FG || sic] angelus add. B

¹ Supra, pp. 257s.² Seu ad quaest. 13 (supra, p. 253).

est diversa cognita. Et hoc loquendo de cognitione intuitiva naturaliter habita, quia sic ratio cognoscendi, distinguendo contra potentiam, est obiectum.

Hoc probatur, quia quando aliqua duo sic se habent quod unum potest cognosci intuitive alio non cognito intuitive, illa ⁵ cognoscuntur distinctis rationibus. Sed angelus potest cognoscere unam rem intuitive et non aliam, quia Deus potest destruere unam et aliam conservare. Et per consequens potest angelus unam videre intuitive et aliam non. Cum igitur in cognitione intuitiva ratio cognoscendi sit res cognita, naturaliter loquendo, sequitur ¹⁰ quod tanta sit distinctio inter rationes cognoscendi, quanta est inter res cognitas.

Si autem loquamur de ratione cognoscendi in cognitione abstractiva incomplexa, et accipiendo rationem cognoscendi ut distinguitur contra potentiam, sic possunt esse ¹⁵ plures rationes cognoscendi respectu plurium et una respectu plurimum. Primum patet, quia ratio cognoscendi sic accepta, tam in nobis quam in angelo, est habitus, non obiectum nec species. Tunc sic: quando aliqua sic se habent quod unum potest frequenter cognosci alio non cognito, potest haberi habitus inclinans ad ²⁰ cognitionem unius et non alterius, quia habitus generatur ex actibus. Et si aliud post frequenter cognoscatur, potest tunc respectu eius generari alius habitus; et quot possunt divisim frequenter cognosci sic, tot habitus cognitivi respectu eorum possunt generari, igitur etc. ²⁵

Secundum probatur, quia respectu quorum est idem actus, vel esse potest, respectu eorum est idem habitus, vel esse potest. Hoc patet, quia habitus generatur ex actibus, ita quod

1 diversa] obiecta add. B 2 habita] adquisita Z 2-3 distinguendo] ut distinguitur B, eam add. Z 3 obiectum] ut add. C 6 cognoscuntur] distinguuntur D 7-8 Deus... conservare] potest aliam destruere Deus primam (unam G) conservando FG 9 non om. D
11 inter rationes mg. G, om. F 19-20 frequenter om. FG 22 post] prius G || frequenter om. FGZ 23 quot] ut sic quoties Z 23-24 possunt... cognosci sic] sic possunt... cognosci FG 24 sic om. BEZ || cognitivi] cognoscendi FGZ 27 eorum] eorumdem Z
28-1 (p. 279) ita... actibus om. (hom.) B

tanta est distinctio in habitibus quanta in actibus. Sed respectu multorum potest esse idem actus. Puta, quando intelligo propositionem habentem extrema distincta, intelligo subiectum et praedicatum simul, et hoc uno actu; et per consequens multa; igitur 5 etc. Et similiter uno actu intelligo totum discursum et omnes propositiones illius, igitur etc.

Si dicas quod intelligo plura ut unum, quia plures terminos in quantum convenient in una propositione, contra: quando intelligo istam propositionem ‘Sortes non est Plato’, in- 10 telligo terminos. Quaero, quid est illud quod terminat actum intelligendi? Aut absolutum aut respectivum. Si absolutum, cum hic sint duo, et non est maior ratio quare unum intelligatur quam aliud — puta Sortes quam Plato — vel utrumque ut distinguitur ab alio intelligitur vel neutrum. Si respectivum terminat, cum 15 respectus non intelligatur sine extremis, igitur intelligendo illum respectum, intelligo extrema distincta. Et sic habetur propositum.

Ideo dico quod sicut in prima apprehensione sive formatione complexi habeo unum actum respectu subiecti et alium respectu praedicati et tertium respectu copulae, ita post primam forma- 20 tionem — mediante habitu inclinante — per unum actum numero possum ista tria intelligere, ita quod ista tria — sive tres conceptus absoluti — terminant illam intellectionem et non aliquis respectus rationis nec realis. Et ex illo actu frequenter elicito potest generari unus habitus numero.

25 Si dicas quod in prima apprehensione, per te, sunt tres actus respectu complexi, et ex illis generantur tres habitus incli-

1 distinctio] secundum speciem add. L 2 actus] habitus D || Puta] quia E 4 et¹] tamen add. D 5 Et similiter] Sic in F, Sic enim GZ 6 illius om. EFG 8 in quantum... propositione] in una propositione convenientes B 9-10 intelligo terminos] intelligendo plura et add. intelligo plura ut distincta L 10 Quaero] tunc add. E || est illud quod om. FGZ 12 quare] quod C, magis add. E || intelligatur] plus add. DZ 13 Plato] ergo add. E || distinguitur] unum d. E, d. unum D 14 neutrum] vel utrumque add. D 15 respectus] intellectus add. D 16 intelligo] illa add. FGZ || distincta] et ut distincta, cum connexio illa sit distinctiva, quia negativa unius ab altero add. L || sic om. AC 19 copulae] compositionis C || ita] est add. D 21 possum] sic add. FH || ista2... sive] illi B, ista tria sint F, isti tres G, isti add. Z 26 generantur tres] generatur triplex G || tres] et D

nantes ad tres actus formaliter alterius rationis, quia actus respectu subiecti et praedicati possunt esse alterius rationis. Igitur medianibus istis habitus non potest elici aliquis actus unus numero respectu complexi, sed necessario erunt tres:

R e s p o n d e o : ponendo quod sint tres actus modo praedicto, tamen actus terminatus ad copulam vel ad conceptum copulae non terminatur ibi absolute, sed simul cum hoc ad subiectum et praedicatum. Ideo actus qui solum terminantur ad subiectum et praedicatum sunt incomplexi. Sed actus terminatus ad copulam est complexus quatenus terminatur immediate ad totum complexum. Et iste dicitur compositio vel divisio, et ex isto actu uno generatur habitus inclinans ad actus consimiles respectu totius complexi. Unde si iste tertius actus solum terminaretur ad conceptum copulae, tunc ratio superius facta haberet evidentiam¹. 15

S i q u a e r a s utrum in prima formatione complexi sint necessario tres actus, d i c o quod non. Quia sive formetur complexum mediante cognitione intuitiva sive abstractiva incomplexa — et hoc sive extrema complexi distinguantur sive non — non requiruntur nisi duo: unus quo intelligo extrema solum et alias quo intelligo copulam cum extremis. Quia si intelligam aliqua extrema distincta specie intuitive uno actu — puta, si simul videam albedinem et nigredinem unico actu intelligendi — et tunc formem hoc complexum ‘album non est nigrum’ mediante illa

¹ formaliter] forte FGHZ 1-2 quia... rationis om. (hom.) FGH 2 esse] vel sunt add. E 3 potest... unus] possunt elici aliqui actus idem A 5 Respondeo] non add. D, quod add. E || ponendo] posito BFGZ 6 ad² om. DZ 10 quatenus] quantum FZ, in quantum G 11 iste] actus add. C || vel] et E || ex om. AC || uno om. FG 13 iste tertius] illi tres D, isti tres EFGZ || terminarentur DEZ, terminantur FG 13-14 conceptum] compositionem C 17 sive] si EFGZ 17-18 formetur... sive om. (hom.) D 19 non² om. A 19-20 non²... nisi] nam requiruntur Z 20 duo] actus add. EHLZ 21 copulam] copulationem C, copulatum L 22 intuitive mg. G, om. F, puta add. A 22-23 videam] unam add. Z 23-2 (p. 281) unico... nigredinem mg. G, om. (hom.) F 24 illa om. AD

¹ Cf. p. 279, lin. 7.

cognitione intuitiva, hic tantum habeo duplarem actum: unum intuitivum terminatum ad albedinem et nigredinem et aliud complexum quo negatur albedo a nigredine, qui terminatur ad copulam et extrema negative. Et tantum habeo istos duos.

- 5 Similiter, si stante illa cognitione intuitiva abstractive eadem extrema cognitione incompleta, tunc habeo unum actum incomplexum terminatum ad ista extrema quae cognosco intuitiva. Et si tunc mediante isto actu formem hoc complexum praedicto modo ‘album non est nigrum’, habeo aliud actum terminatum ad conceptum copulae negative, et cum hoc ad extrema. 10 Et si isti duo actus sufficiunt quando extrema complexi distinguuntur realiter, multo magis quando sunt eadem realiter sufficiunt duo actus.

[DUBIA CIRCA RESPONSIONEM]

- 15 Contra ista sunt multa dubia. Primo videtur quod intellectus non potest habere notitiam intuitivam respectu singularis, quia intellectus abstrahit a condicionibus materialibus, puta ab esse hic et nunc. Sed nec singulare nec cognitio intuitiva abstrahunt a condicionibus praedictis, igitur etc.
- 20 Item, illud quod ponit intellectum in errore non debet poni in intellectu; sed notitia intuitiva est huiusmodi. Patet, [quia] si destruatur res et maneat cognitio intuitiva, tunc per illam iudicorem esse quando non est, igitur etc.

Item, quod singulare non intelligitur intuitive nec abstractive probatur, quia quando aliqua sunt simillima, quidquid est simi-

1 hic <i>om.</i> G tantum] tamen Z, <i>om.</i> ABG	3 quo... nigredine <i>om.</i> FG	4 duos]	
actus add. BFGZ	5 abstractive] absolute ABE	6 incompleta] complexa DE	7 in-
complexum] complexum DL	8 isto actu] ista cognitione A	10 extrema] quae co-	
gnosco intuitiva add. BL	11 Et si isti] Sed ista BG, Et sicut isti Z actus <i>om.</i> FG complexi]	12 concurre-	
completa B, <i>om.</i> C	15 Contra] sed <i>praem.</i> DL ista sunt] praedicta occurunt (concur-	re) BL	
	18 esse <i>om.</i> CD	19 condicionibus] materialibus add. D, <i>om.</i> FG	
	22 quando] quae ACD est] sicut quando est add. G	21 quia	
	23 non] nec AEFGZ intelligitur] nec add. DF	24 quod] si D :	
	25 probatur] multipliciter p. Z		

litudo unius et alterius. Exemplum: si accipientur multae albedines in eodem gradu, quidquid est simile uni et alteri. Sed intellectio est similitudo obiecti, et per hoc intellectus intelligit per quod assimilatur obiecto. Hoc autem est per intellectionem, non per species secundum praedicta. Si igitur accipientur multa individua simillima, — puta multi angeli in eadem specie vel animae intellectivae —, qua ratione intellectio per quam intelligo unum est similitudo unius, et omnium aliorum simillimorum, ex quo sunt simillima. Igitur per talem intellectionem vel intelligo quodlibet singulare vel nullum, loquendo semper de simillimis. Sed non quodlibet, patet de se, igitur nullum intelligitur in se, nec intuitive nec abstractive.

Item, contra hoc quod dicitur de cognitione intuitiva perfecta et imperfecta. Quia secundum illud videtur quod nulla sit cognitionis abstractiva simpliciter in intellectu, quia nulla est quin per eam possim intelligere quod res aliquando fuit.

Item, contra hoc quod non ponitur species in intellectu sed habitus. Quia pars sensitiva, licet habeat cognitionem intuitivam, tamen prius recipit speciem; igitur similiter intellectus. Consequentia patet, quia « sicut sensus ad sensibilia, ita intellectus ad intelligibilia »¹.

Item, III *De anima*², in multis locis dicitur quod pars intellectiva est receptiva specierum; et anima est locus specierum; et

1 et] etiam est similitudo BDZ || si om. FGZ || multae] mille ABFL, duo C, tres E
 2 uni] est simile add. Z 3 et] quia BEGHLZ || hoc] quod FGZ 4 quod] quam E, illud
 FGZ || Hoc] Huius CD 5 igitur] autem AE 7 intellectio] intelligo A 8 unius] alterius (unius G) eadem ratione FGZ 9 sunt s. lin. G, om. AF || vel om. EZ 10 simillimis] similibus B, semper add. Z 19 tamen] si A, si add. FGZ, sed del. G || igitur similiter] igitur E, sequitur quod consimiliter FGZ, sed del. sequitur quod G 20 sicut] se habet add. B || intellectus] se habet add. B 23 anima... et² om. (hom.) B || anima om. FG

¹ Ut dicit Aristot., *De anima*, III, c. 4, t. 3 (429a 15-18). ² Cf. Aristot., *De anima*, III, cc. 4 et 8, tt. 3, 6 et 37-38 (429a 15-18, 27-28; 431b 21 - 432a 1).

quod lapis non est in anima sed species lapidis. Et intellectus est omnia intelligibilia sicut sensus omnia sensibilia.

Item, intellectus non tantum est in potentia essentiali ad cognitionem complexorum sed incomplexorum. Sed illud quod
 5 reducit intellectum de potentia essentiali ad accidentalem non potest esse habitus. Tum quia [habitus] praesupponit actum, et per consequens praesupponit intellectum reductum de potentia essentiali. Tum quia habitus non est nisi respectu complexorum, et per consequens si habitus posset reducere intellectum de po-
 10 tentia essentiali ad accidentalem respectu cognitionis complexae, non tamen respectu cognitionis incomplexae, respectu cuius non ponitur habitus.

Item, per eandem rationem per quam tu probas habitum esse in intellectu et non speciem, potest probari quod sit in phantasia.
 15 Quia nos non experimur quod sumus in potentia accidentalis ad phantasiandum si non prius simus phantasiati. Ergo ex illo actu phantasiandi derelinquitur habitus inclinans ad actus consimiles. Quod est contra Philosophum, *De somno et vigilia*¹, qui dicit quod in absentia rerum manent imagines rerum.
 20 Item, si sic, tunc intellectus intelligendo non indiget phantasmate. Quia quando aliquid est in potentia accidentalis non indiget motore extrinsico ad hoc quod exeat in actum. Si igitur talis habitus sit in intellectu et non species, cum phantasma sit motor extrinsecus, sequitur conclusio, igitur etc.

3-5 cognitionem... ad om. (hom.) D 4 sed incomplexorum om. CPG || Sed] etiam add. Z 6 Tum... praesupponit] cum praesupponat FZ || habitus² E, om. reliqui 7 reduc-
 tum] inductum FZ 8 essentiali] ad accidentalem add. H 8-10 Tum... esentiali om. (hom.) D 11 respectu¹ om. DE || incomplexae] Tum quia praesupponit actum, et per con-
 sequens praesupponit intellectum reductum de potentia essentiali add. seu rep. Z 11-12 res-
 pectu²... habitus mg. G, om. FZ 13 probas] ponis B 15 non om. E || accidentalis om. DFZ
 16 si non] si nos E, si F, nisi GZ 18 Philosophum] in add. FG || qui] quia D 20 non
 om. M 23 phantasma] phantasia GL 24 conclusio... etc.] quod intellectus non indiget
 phantasmate B || igitur om. AEF

¹ Aristot., *De insomniis*, cap. 2 (459a 23 - 459b 20).

[SOLUTIO DUBIORUM]

Ad primum istorum¹ dico quod intellectus primo intelligit singulare intuitive. Tum quia intellectus intelligit illud quod est in re intuitive; sed nihil est tale nisi singulare. Tum quia hoc convenit potentiae inferiori, puta sensui, et est perfectionis; igitur etc.⁵

Item, illud quod cognoscit aliquid ut est hic et in hoc situ, in hoc et in hoc 'nunc' et sic de aliis circumstantiis, perfectius cognoscit et est perfectioris naturae quam illud quod non sic cognoscit. Si igitur sensus sic cognoscat et intellectus non, intellectus esset imperfectior sensu. Ideo dico quod intellectus cognoscit intuitive singulare ut hic et nunc et secundum omnes condiciones secundum quas cognoscit sensus et etiam secundum plures. Unde angelus et homo sciunt perfectius ubi et quando hoc corpus movetur, et sic de aliis condicionibus materialibus, quam aliqua¹⁵ potentia sentivia.

S i d i c a s quod sensus requirit determinatum situm obiecti secundum lineam rectam et determinatam approximationem, sed intellectus non, [ergo intellectus non cognoscit singulare], — c o n t r a : per e u m² sensus potest intuitive cognoscere rem absentem et non exsistentem. Igitur sine contradictione potest res videri sine situatione, saltem per potentiam divinam, et ita intellectus potest. Et sicut sensus non potest naturaliter videre

² primo] non M 3 illud om. BD 4 tale] in re B 5 inferiori] imperfectioni FGZ, sed corr. (mg.) G || puta... perfectionis mg. G, om. (hom.) F || sensui] sensitiae BG 8 in²] etiam C || in² hoc om. BD || circumstantiis] evidenter B 10 cognoscat] significat D, intelligat FG || non] tunc add. B 11 imperfectior] perfectior Z || Ideo] Unde E 13 secundum² om. BDEZ 14 ubi et om. FG 15 materialibus] naturalibus C || quam] de add. D || aliqua] alia AE 18 sed] et PGZ 20 eum] te BH, qui hoc dicis quod add. B || sensus] non add. C 21 absentem... exsistentem] praesentem et absentem B 23 intellectus... Et om. E || sicut om. BCDE

¹ Supra, p. 281, lin. 15. ² Per Petrum Aureoli, *Scriptum in I Sent.*, prooem., sect., 2, a. 3, nn. 80-87 (ed. E. Buytaert, Franciscan Institute Publications, Text Series 3, St. Bonaventure, N.Y. 1953, 198s.).

objectum nisi determinato modo approximatum et situatum secundum lineam rectam, ita nec intellectus potest naturaliter intueri rem apprehensam mediante visu, nisi sit determinato modo — et eodem modo quo sensui — approximata. Quia naturaliter nihil intuetur intellectus nisi mediante sensu exsistente in actu suo, sed supernaturaliter potest, et ita sensus.

Ideo dico quod habere cognitionem materialem dupliciter potest intelligi. Uno modo quod aliquis habeat cognitionem quae perficit materiam extensive sicut forma materialis. Et sic sensus 10 habet cognitionem materialem et cognitionem quae est hic et nunc, quia visio corporalis extenditur in toto organo sive composito ex materia et forma, et sic habet esse hic et nunc. Et isto modo intellectus abstrahit a condicionibus materialibus, quia intellectio est subiective in intellectu, non extensive in aliquo composito sive organo corporali. Et potest sic intelligi dictum commune¹ de 15 istis condicionibus materialibus quod ‘intellectus abstrahit’ etc. Alio modo potest aliquis habere cognitionem materialem quia cognoscit materiam sive objectum materiale. Et sic intellectus divinus, angelicus et humanus habent cognitionem 20 materialem, quia intelligunt non solum rem materiale sed etiam materiam; et sensus non potest cognoscere materiam. Mirabile enim esset, ex quo materia est res aliqua positiva, si non posset apprehendi ab aliqua potentia.

1 determinato modo] debite BFG, debito modo D, determinate Z 3 rem apprehensionem C || determinato] debito BFGZ || modo] approximatum add. D, approximata add. (mg.) E 4 modo] approximata add. B || approximata] approximatum ACE, om. B 6 ita] non D, potest add. B 7 Ideo] Et ita D, Et *prae*m. FGZ 8 aliquis C, aliquid *religi* 9 extensive] extrinsecus A 10 materiale] naturalem D 11 corporalis] materialis add. G 12-13 isto... intellectus] sic intellectus isto modo G 15 sive] sicut FZ
16 istis] abstractione a Z || quod] quia sic C 17 aliquis FGZ, aliquid ABCD, om. E
18 quia... materiam om. F || sic] omnis add. BL 19 divinus... humanus] tam divinus quam angelicus quam humanus B || et] etiam C, om. ADE 20-21 materiale²... materiam¹] immateriale... materiale BFGHZ 20 etiam om. CDE 21 et] sed FGZ

¹ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 85, a. 1.

Et quando dicit quod Commentator, I *Physicorum* et III *De anima*¹, dicit quod materia non est intelligibilis, dico quod materia impedit illam intellectionem qua aliquid est intellectum et intelligens. Quia nihil potest intelligere nisi abstractum a materia, sic quod non indiget organo corporali ad intelligendum. ⁵

Ad aliud dicitur² quod «cognitio intuitiva naturaliter habita imprimitur ab obiecto et conservatur sicut lumen a sole. Ideo non facit intellectum errare», licet cognitio intuitiva supernaturaliter causata ponat intellectum in errore :

Contra: ipse³ dicit quod notitia intuitiva potest esse naturaliter respectu non existentis — dico sensitiva. Igitur non est contra naturam notitiae intuitivae quod imprimatur et conservetur a non-ente. Et si sensitiva potest sic esse, igitur intellectiva. Consequentia probatur per eum⁴, quia notitia intuitiva, intellectiva et sensitiva, quando habentur naturaliter semper coniunguntur. ¹⁵

Ideo dico quod cognitio intuitiva est illa qua exsistente iu-

1 quod om. FGZ 2 dicit om. EFG || est] per se add. BL 4 intelligens] intellectus E
 7 habita mg. G, om. F 9 ponat intellectum] possit i. ponere B 10 ipse] qui dat istam
 responcionem add. B 11 respectu] rei B || dico sensitiva] sicut s. B, sicut? sensitiva? C, d.
 non intuitiva s. D, d. notitia intuitiva s. E 12 contra] notitiam intuitivae quod privatur conservetur a non ente. Et si sensitiva, igitur non est contra add. C 13 intellectiva] intuitiva DF, intuitiva intellectiva Z 15 quando] quae E

¹ Hic Ockham respondet ad quoddam argumentum prius non citatum. Cf. Averroes, *In Aristot. Physicam*, I, t. 69 (ed. Iuntina, IV, 19v); *In Aristot. De anima*, III, t. 11 (ed. F. S. Crawford, p. 426). ² Hoc dicitur a Petro Aureoli, loco cit., art. 4, n. 120 (ed. cit., p. 209). ³ Scilicet Petrus Aureoli. Vide p. 284, notam 2. Loco «Ad aliud... errore» (p. 286, lin. 6 - 287, lin. 7) codex L haec habet: «Ad aliud: istud faceret contrarium, qui dicit quod naturaliter potest conservari vel causari visio re absente [vel] non existente. Sed ego hoc non pono. Sed a Deo bene potest. Nec tamen tunc contingat propter hoc error, quia sicut supra dictum est, sicut mediante intuitiva iudico evidenter rem esse si est, ita iudico evidenter eam non esse si non est mediante intuitiva a Deo tunc conservata vel causata. Et hoc si simul [intelligam] complexum huiusmodi ‘hoc est’ vel ‘hoc non est’». ⁴ Petrus Aureoli, loco cit., n. 121 (ed. cit., p. 209).

dico rem esse quando est et non esse quando non est, modo supra dicto, et hoc sive causetur naturaliter sive supernaturaliter. Quia habita notitia intuitiva qualitercumque, statim possum formare hoc complexum ‘haec res est’ vel ‘non est’, et virtute cognitionis 5 intuitivae assentire complexo si res sit vel dissentire si non sit, sicut supra dictum est¹. Et sic nullo modo ponit intellectum in errore.

Ad aliud² dico quod illud concludit aequaliter contra ponentes speciem sive in intellectu sive in phantasia sicut contra me, 10 maxime si poneretur causari a Deo, quia per illam non magis assimilatur intellectus uni singulari simillimo quam alteri. Ex quo igitur est principium intelligendi, sicut si causaretur naturaliter, vel est principium intelligendi quodlibet singulare vel nullum, quia non determinat sibi aliquod singulare, eo quod a nullo producitur.¹⁵

Dico tunc quod intellectio est similitudo obiecti sicut species si poneretur, et non plus est similitudo unius quam alterius. Et ideo similitudo non est causa praecisa quare intelligit unum et non aliud. Quod potest patere in exemplo: nam simile est de 20 cognoscibilitate et causatione univoca. Nam causa univoca causat per assimilationem, et ideo est univoca quia effectus sibi assimilatur, et tamen non producitur determinate ab una causa univoca et non ab alia propter assimilationem. Quia si ponantur duo

1-3 supra... notitia om. C 2 causetur om. FG || Quia] modo scilicet FG, sed corr. G,
hoc modo quia Z 4 haec om. BDFG || vel] res add. B 5 si²] res add. G || non] res add. D
9 me] et hoc add. B 10 causari] terminari D || quia] quae D 12 sicut] tunc B, om. FGZ
12-13 sicut... intelligendi om. (hom.) D 13 nullum] Non quodlibet add. B 16 intellectio
AEGHL, intellectus BCDFZ || obiecti] ocularis D 17 et¹] quae E, etiam add. B 18 si-
militudo] dissimilitudo Z || intelligit] intelligitur G 19 simile] videtur esse ad propositum
add. BL 20 cognoscibilitate] cognitione BDFGZ 21 est] causa add. Z 22 tamen]
ille effectus propter assimilationem add. BG 22-23 univoca... assimilationem] ita quod non
ab alia E, ita corr. G 23 non] est add. F || assimilationem] similitudinem A || Quia] Et FGZ,
sed del. G

¹ Supra, pp. 256s.

² Supra, p. 281, lin. 24.

calores aequi intensi et unus producat tertium calorem, iste tertius tantum assimilatur uni sicut alteri et aequaliter utriusque et tamen non producitur nisi ab uno. Igitur assimilatio non est causa quare una causat et non altera. Et eodem modo est in proposito: nam licet intellectus assimiletur omnibus individuis aequaliter per casum positum, tamen potest unum determinate cognoscere et non aliud. Sed hoc non est propter assimilationem, sed causa est quia omnis effectus naturaliter producibilis ex natura sua determinat sibi quod producatur ab una causa efficiente et non ab alia, sicut determinat sibi quod producatur in una materia et non in alia. Quia si non, sequeretur quod idem effectus a diversis agentibus simul et semel produceretur in duabus materiis, quod est impossibile. Assumptum patet, quia si sint hic duo agentia, puta duo calores aequi intensi et duae materiae eiusdem rationis et aequaliter dispositae et approximatae uni calori sicut alteri per omnia et hoc in eodem instanti, — hoc est bene possibile —, tunc calor producendus, ex quo per te neutrum istorum agentium determinat sibi a quo producatur, vel simul et semel produceretur in duabus materiis ab utroque vel neutrum producet calorem, cum tamen utrumque sit agens naturale approximatum passo et in nullo impeditum. Quia ex quo effectus non plus determinat sibi unum quam aliud, et utraque materia utriusque aequaliter approximet, vel idem effectus ab utroque agente in utraque materia produceretur vel in nulla. Utrumque est inconveniens. Igitur oportet quod effectus determinet sibi unum agens eiusdem rationis et non aliud, ita quod ab illo potest produci et non ab

1 intensi] extensi B calorem] et alias non add. L	2 et ² om. ABCD	3 nom ²]
cadem add. D	4 Et] quia D	5 nam om. FG intellectus] intellectio L
calorem A	7 Sed] et A assimilationem] vel similitudinem maiorem add. L	6 casum]
om. ABCD	9-10 ab... producatur om. (hom.) D	8 omnis
om. BG	10-11 sicut... alia om. (hom.) F	11 Quia] Et FG
Ad sensum BFG, sed del. G patet] probatio consequentiae BL, consequentiae G	12 sicut... producatur om. ACE	13 Assumptum]
16 hoc	17 Ad sensum BFG, sed del. G patet] probatio consequentiae BL, consequentiae G	18 Ad sensum BFG, sed del. G patet] probatio consequentiae BL, consequentiae G
19 producet] produceret causaret D, aliquem add. EFG	20 naturale] mat	21 non plus] in nullo A
22 sibi om. ABCDE	23 est om. ABCDE	24 est om. ABCDE

alio. Igitur eodem modo est in proposito: quod licet intentio vel species, si poneretur, aequaliter assimilaretur multis individuis, tamen ex natura sua determinat sibi quod ducat intellectum in cognitionem illius obiecti a quo partialiter causatur, quia ita determinat sibi causari ab illo obiecto quod non potest causari ab aliquo alio. Et ideo sic in eius cognitionem dicit quod non dicit in cognitionem alterius.

S i d i c a s quod illa intentio potest immediate causari totaliter a Deo; et tunc per illam intentionem non plus intelligi ret intellectus unum singulare simillimum quam aliud, quia tantum assimilatur uni sicut alteri. Nec causalitas facit ad intentionem unius et non alterius, quia a nullo causatur sed a solo Deo immediate:

R e s p o n d e o : quaelibet intentio creaturae causata a Deo potest a creatura causari partialiter, licet non causetur de facto. Et ideo per illam intentionem cognoscitur illud singulare a quo determinate causaretur si causaretur a creatura; huiusmodi autem est unum singulare et non aliud, igitur etc.

S i d i c a s quod in primo¹ et in isto secundo frequenter dictum est quod idem effectus numero potest produci a duabus causis totalibus, et per consequens neutrum sibi de-

1 intentio] intellectio Z 4 illius] unius C 5 illo] alio ab illo B 6 aliquo om. ACDG || dicit om. FGZ 9 non om. AC 10-12 quam... alterius] nec causalitas iam aliquid facit B 11 sicut] quam E 12 a... sed] causatur B || nullo] nec sic add. F, ut sic add. G, illorum ut sic add. Z || causatur... solo om. C || sed] igitur D 14 Respondeo] quod add. Z 17 autem] creatura add. Z 19 primo] libro add. BL || et in isto om. FG || isto] hoc BL

¹ Ockham, in *Scripto in I Sent.*, dist. 2, q. 10, arguendo contra Scotum dicit: «Tamen una propositio, quae accipitur in istis duabus rationibus, scilicet quod ‘nulla duo possunt esse totaliter terminantia dependentiam alicuius unius’, non est universaliter vera, sicut alias ostendetur» (OTh II, 354); in hoc vero secundo cf. *quaestiones 3-4* (p. 63, lin. 15 - p. 64, lin. 6).

terminat, cuius contrarium dicitur hic, responsione m
quaere¹.

Si dic a s, quantum ad exemplum positum de duobus calo-

¹ dicitur] assignatur E, tenet L 1-2 responionem quaere] posset tamen pro nunc sic dici quod concedentibus oppositum illius quod hic probatum est, rationes probantes eiusdem effectus posse esse duas causas totales sunt efficaces et evidentes add. B, in quarto, d. 43, in Reportatione add. D; del. hic, sed notavit prius in mg.: Responionem quaere in 4, scilicet in Reportatione E, Dici tamen posset quod illud de eodem effectu numero debet intelligi quod sic potest esse respectu diversarum causarum finalium in casu et de eodem secundum speciem respectu diversarum causarum totalium efficientium. Et plus non debet dari, quia illud quod hic dicitur ab Ockham credo verum esse, et ideo aliud quod sonat contrarium glossa vel nega L 3 duobus] illis E, om. C

¹ Responsio videtur esse ea quae legitur in quaestione 10 (12) libri quarti (ed. Lugdun., G et J): « Secundum dubium est, quia alibi dictum est quod duae possunt esse causae totales alicuius effectus. Quod non est verum si unum agens determinet sibi certum effectum ». — « Ad secundum dico quod forte possunt esse duae causae finales totales eiusdem rei, sicut alias dictum est, et duae causae agentes successive totales. Puta si una causa totalis producat effectum et illa causa destruatur et ponatur alia causa eiusdem speciei et virtutis per omnia, tunc illa causa conservaret eundem effectum. Sicut si iste sol destrueretur et poneretur alius sol eiusdem virtutis per omnia, tunc iste secundus conservaret illud idem lumen numero in medio quod producit primus sol. Nunc autem conservatio non differt a creatione quantum ad principale significatum sed solum penes connotativa. Alio modo potest dici quod sunt duae totales agentes respectu unius effectus simul et semel producti quarum una sit Deus et alia causa secunda cum Deo. Exemplum: si esset hic calor unus sufficiens ad pròducendum alium calorem in isto gradu, ita quod non requireret aliam causam secundam ad producendum istum calorem, tunc calor potest simul et semel produci a calore sicut a causa totali et a Deo similiter. Quod autem Deus concurrat cum calore sicut causa totalis vel partialis hoc est in voluntate sua, quia dimittit creaturam habere actionem [propriam] et potest ipse nihilominus concurrere sicut placet sibi. Quod autem creatura non potest esse causa totalis, ratio est quia semper concurrit Deus. Sed quod respectu eiusdem effectus sint duae causae totales naturales, est impossibile. Nec hoc unquam dixi nisi secundum opinionem Ioannis ». Nota tamen quod Scotus expresse dicit in *Ordinatione*, I, d. 2, p. 1, qq. 1-2, n. 73: « quia eiusdem causati duas esse causas totales et perfectas in eodem ordine est impossibile » (ed. Vaticana, II, 173). Verba Scotti ipsem Ockham citat in *Scripto in I Sent.*,

ribus¹, quod calor productus, licet non determinet certum agens eiusdem rationis, tamen determinat sibi certam materiam in qua potest produci, ita quod non in alia. Et ita non sequitur quod idem calor numero producatur a duobus agentibus in duabus 5 materiis, sed quod unus calor producitur a duobus agentibus in una materia quam sibi determinat, et aliis ab eisdem in alia materia quam sibi etiam determinat:

R e s p o n d e o quod ex quo materiae sunt eiusdem rationis, non videtur ratio quare effectus plus determinet sibi unam 10 materiam quam aliam, quia materia aequa illimitata est et indeterminata ad unam formam et ad aliam. Nec potest aliqua ratio assignari quare effectus determinet sibi materiam quin aequa concludet quod determinat sibi certum agens. Et ideo illud est acceptum in ratione tanquam manifestum.

15 Ad aliud² dico quod in intellectu potest esse aliqua cognitio abstractiva per quam nec iudico rem esse, nec non esse, nec fuisse, sicut supra determinatum est³, ideo modo transeo.

Ad aliud de parte sensitiva, alias patetibit⁴.

Ad omnes auctoritates Philosophi⁵ dico quod accipit

1 productus] producens FG 3 potest produci] producitur E || in alia] maneat D || ita²] quod add. DE 4 agentibus] et add. BFG 5 sed quod] si tamen D, sed quia FG 8 quod om. BD 11 et] sicut AD || ad om. ABCDE 12 quin aequa] quantumcumque A 13 ideo] in D, om. EG 14 in] non E 16 nec²] vel D 17 determinatum] dictum C

dist. 2, q. 10 (OTh II, 342); haec tamen citatio non nisi in redactione completa occurrit. Est igitur additio posterior. — Codex L responsionem desideratam his verbis supplet: «Dici tamen posset quod illud de eodem effectu numero debet intelligi quod sic potest esse respectu diversarum causarum finalium in casu et de eodem secundum speciem respectu diversarum causarum totalium efficientium. Et plus non debet dari, quia illud quod hic dicitur ab Ockham credo verum et ideo aliud quod sonat contrarium glossa vel nega».

¹ Exemplum de duobus caloribus habetur supra, pp. 281ss., sed legitur etiam in quaestione decima libri quarti, quam modo citavimus. ² Supra, p. 282, lin. 13. ³ Supra, p. 261, lin. 2-5 et pp. 266s. ⁴ In quaestione tertia libri tertii. ⁵ Supra, p. 282, lin. 22.

speciem pro actu vel habitu. Hoc patet, quia *Commentator* nunquam nominat speciem, sed semper ubi *Philosophus* dicit 'speciem', ipse nominat 'formam', et accipit formam pro intentione vel habitu. Et quando dicit quod 'anima est locus specierum', verum est, quia subiectum intentionum et habituum.

Sic dicas quod *Philosophus* dicit quod 'est locus specierum, non tota sed intellectiva'¹; nunc autem sensus est subiectum suorum actuum sicut intellectus, igitur aliter est intellectus locus specierum quam praedicto modo:

Respondeo: verum est. Aliter est locus sive subiectum quam sensus, quia recipit intentiones non solum eorum quae sentiuntur uno sensu, sed etiam quae sentiuntur quolibet sensu, quia potest intelligere sensibilia omnium sensuum, non sic sensus.

Sic dicas quod sensibilia communia apprehenduntur ab omni sensu, ad hoc responsum est *supra*², quaestione de motu.

Similiter, aliter est intellectus subiectum intentionum et sensus sensationum, quia sensations extenduntur in sensibus, non autem intentiones in intellectu.

Ad aliud³ dico quod eodem modo est habitus ponendus respectu incomplexi sicut respectu complexi et propter eandem causam. Sed quando hoc est et quando non, oportet recurrere ad experientiam. Quia quando aliquis est magis inclinatus ad intelligendum, sive incomplexum sive complexum, post actum fre-

1 vel] pro add. B 3 formam^{1]}] secundum differentiam D 4 intentione] intellectione Z || anima om. BDEFGZ 10-11 specierum... locus om. (hom.) D 11 est^{1]}] quod add. EFZ, quia add. GL 13 etiam... sentiuntur om. C || etiam] illorum D, om. EFG 14 sensum] sensationum C || non] nec AC 15 apprehenduntur] sentiuntur HZ 16 omni] uno B 17 intellectus] locus add. (mg.) G, seu add. FG 18 sensationum] sensuum E || non] nunc C 19 autem] tamen A 22 non] est add. Z, om. D 24 sive^{1]} ad add. CD

1 Aristot., *De anima*, III, c. 4, t. 6 (429a 27-28); in versione Arabico-Latina legitur «anima est locus formarum»; vide expositionem Averrois in hunc locum (ed. F. S. Crawford, p. 416). 2 In quaest. 7 (p. 125).

3 Supra, p. 283, lin. 3.

quenter elicium circa tale quam ante, tunc est ponendus respectu illius; et quando non, non est ponendus. Unde sicut non omnis notitia incompleta est generativa habitus incompleti, ita nec omnis notitia completa est generativa habitus completi. Verbi 5 gratia: cognitio intuitiva — ponendo illam viam superius dictam¹ de cognitione intuitiva et abstractiva quae simul sunt — non est generativa habitus incompleti, cum tamen sit notitia incompleta. Et hoc quia nullus experitur se magis inclinatum ad cognoscendum aliquid intuitive post intuitionem frequenter habita 10 quam ante. Et eodem modo est de cognitione completa per quam iudico rem esse mediante cognitione intuitiva tanquam causa partiali. Quia illa cognitio, licet sit abstractiva, sicut supra dictum est², et completa notitia, tamen non est generativa habitus. Et hoc quia nullus experitur se magis inclinatum ad iudicandum rem esse vel non esse mediante illa cognitione intuitiva post iudicium frequenter elicium quam ante omne iudicium. Quia nunquam potest sic iudicare rem esse vel non esse nisi praesente et exsistente cognitione intuitiva. Et illa habita et formato completo, modo frequenter dicto³, statim 15 intellectus potest iudicare et assentire et semper aequiter faciliter. Unde in talibus habitibus ad videndum utrum debeant poni et quando, et quando non, recurrendum est ad experientiam, modo praedicto.

1 ponendus] habitus add. L 2 non² om. C 3 incompleta] completa E 5-6 ponendo... abstractiva] et abstractiva secundum viam superius tactam G 6-7 quae... non] quod simul non sunt D 9 intuitionem] intentionem A 10 modo] habitus add. A || completa] incompleta FG, sed corr. G 11 per quam] qua FGZ || tanquam] et nunquam FG, sed corr. G 13 notitia] non est add. D 14 habitus om. BDFGZ 15 esse²] certitudinaliter add. L 16 omne om. CD 17 iudicare] intelligere FZ, intelligere iudicare G 19 frequenter] supra D, om. FGZ 21 videndum] iudicandum ABL 22 quando¹] sic add. Z || et quando² om. BDEFG

1 Supra, pp. 261s, et 264s. 2 Supra, pp. 257 et 261s. 3 Supra, pp. 256s.

Ad aliud, utrum in sensibus sit ponendus habitus vel species,
alias patet¹.

Ad aliud² dico quod ita concludit contra ponentes speciem sicut contra me. Unde sicut ipsi dicunt quod praeter speciem non requiritur motor extrinsecus ad actum intelligendi, ita dico ego⁵ quod praeter habitum non requiritur alias motor extrinsecus tanquam causa partialis respectu actus intelligendi, nec phantasma, nec aliquid in sensu; et hoc in cognitione abstractiva, licet forte sit oppositum in cognitione intuitiva. Et ideo nulla talis conversio ad phantasma requiritur tanquam ad causam partialem in cognitione.¹⁰ Tamen ad hoc quod aliquis sit in potentia accidentalis ad intelligendum requiritur debita complexio et dispositio corporis et omnium virtutum, et per consequens phantasiae. Et si non habeat talem dispositionem, non potest intelligere, ut patet in pueris et furiosis. Et ideo sic ad intellectionem requiritur phantasma et aliter non.¹⁵ Et forte aliqua complexio corporalis potest esse causa partialis actus intelligendi quae necessario requiritur.

[AD RATIONES THOMAE PRO PRIMA QUAESTIONE]

Ad rationes primae opinionis.

Ad primam³ dico quod primo dicit quod illud per quod intellectus intelligit est forma inhaerens. Et post dicit oppositum, quia dicit quod non refert ad hoc quod aliquid sit principium actionis

1 sensibus] sensibilibus GZ 3 ita] illa add. B 5 ad.. intelligendi om. E 6 alias]
aliquis A 8 nec] aliud nec add. G 9 oppositum] obiectum B || talis om. FG 10 ad..
partialem] causa partialis DFGZ 12 debita] determinata E 15 et¹] in add. FGZ
15-16 phantasma] phant-a ACDE, phanta-a BFGH 17 quae... requiritur mg. G, om. F
20 primo] ille A, Philosophus C 21 post] primo E 22 actionis] actus E

¹ Libro tertio, quaestione 3. ² Supra, p. 283, lin. 20. ³ Supra,
p. 254, lin. 3.

- utrum sit inhaerens vel subsistens¹. Similiter, per eum², essentia divina videtur per se ipsam et non per speciem, et tamen essentia divina non est forma inhaerens intellectui. Ideo dico quod argumentum non valet, quia illud quo intellectus intelligit⁵ tanquam causa partiali potest esse subsistens — puta in intellectione substantiae intuitive — et potest esse inhaerens alteri; non tamen intelligenti, ut patet in cognitione intuitiva albedinis. Et potest esse inhaerens intellectui, et tamen non species sed habitus. Ideo ratio nihil valet.
- 10 Ad aliud³ dico quod ad cognitionem intuitivam angeli sufficit obiectum, et ad abstractivam sufficit habitus, et per illa potest omnia intelligere sine aliqua specie.
- Ad aliud⁴ dico quod non requiritur ante actum intelligendi aliqua assimilatio praevia quae sit per speciem. Sed sufficit assimilatio quae fit per actum intelligendi qui est similitudo rei co-

2 divina] aliqua D, om. C 3-4 Ideo... valet] Unde iste Doctor considerans quod in altera parte contradictionis semper est veritas, et cum hoc volens dicere verum, saepe in scriptis suis posuit utramque partem contradictionis, et ideo nulli mirum debet esse si verum dixerit. Aliter tamen respondeo ad primam quod non valet B 5-6 subsistens... esse mg. G, om. (hom.) F || intellectione] intentione AD 6 intuitive] intuitiva Z 6-7 nom... patet] et non intellectui ut B 8 esse inhaerens] inesse A 9 nihil] non CDE 11 obiectum... sufficit om. (hom.) B 12 omnia intelligere] intelligere omnia abstractive et intuitive B 15 qui DGH, quae reliqui

¹ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 56, a. 1 Resp.: « Sed in actione quae manet in agente, oportet ad hoc quod procedat actio, quod obiectum uniatur agenti: sicut oportet quod sensibile uniatur sensui, ad hoc quod sentiat actu... Nihil autem differt, ad hoc quod forma sit principium actionis, quod ipsa forma sit alii inhaerens, et quod sit per se subsistens: non enim minus calor calefaceret si esset per se subsistens, quam calefacit inhaerens ». ² Cf. idem, ibidem, quaest. 12, a. 2 Resp.: « Dicendum ergo quod ad videndum Dei essentiam requiritur aliqua similitudo ex parte visivae potentiae, scilicet lumen gloriae... Non autem per aliquam similitudinem creatam Dei essentia videri potest, quae ipsam divinam essentiam repraesentet ut in se est ». ³ Supra, p. 254, lin. 6. ⁴ Ibidem, lin. 9.

gnitae. Quia secundum Augustinum, V *De Trinitate*¹, quando aliquid intelligitur ut est in se, tunc intellectio erit simillima rei, et non requiritur praeter intellectionem alia similitudo.

Ad aliud² dico quod secundum eum illa quae causantur ab eodem agente assimilantur. Nunc autem essentia angeli et res⁵ quam intelligit causantur ab eodem agente, quia a Deo, igitur assimilantur. Igitur angelus per essentiam suam aliis assimilatur.

Si dicatur quod per idem non potest aliquid assimilari diversis, falsum est, quia Deus per essentiam suam simplicissimam assimilatur omnibus quae intelligit extra se.¹⁰

Ad aliud³ dico quod si bene procederet, concluderet quod species si poneretur esset nobilior angelo superiori, si angelus inferior intelligat superiorem, et angelo intelligente. Quorum utrumque est falsum, quia species est perfectio accidentalis si esset. Et eodem modo est de habitu, quod est perfectio accidentalis et est¹⁵ principium partiale respectu actus intelligendi substantiam.

Ad aliud⁴ dico quod nulla forma est intra intellectum quae est principium quo intellectus intelligit. Sed bene est aliqua forma in eo — puta habitus — qui est principium quo partiale.

Ad Commentatorem⁵ dico quod non intelligit quod in motore intellecto sit aliqua distinctio et quod aliquid intelligatur

² est om. BFG || intellectio... simillima] intellectio... simillima EZ, intellectus... similis FG, sed scripsit s. lin. intellectio... simillima G ³ intellectu[m] intentionem AEF || alia] aliqua BFGZ
⁴ eum] cundem doctorem B ⁸ Si dicatur] Nec valet dicere B || potest] valet B ⁹ essentiam] potentiam D ⁹⁻¹⁰ simplicissimam] simplicem BE ¹⁰ se] Deest solutio add. (mg.) H ¹⁴ est²] esset FG ¹⁵ quod] quid D, qui H, quia Z ¹⁶ substantiam] essentiam Z ¹⁷ intra intellectum] necessaria intellectui E ¹⁸⁻²¹ quo... intelligatur om. C
¹⁹ quo] quoddam DE || quo partiale] partiale quo et add. intellectus intelligit FGZ ²⁰ Ad... quod¹] Ad aliud dico quod Commentator B ²¹ motore] primo add. L || intellecto] intelligente BG, sed corr. G, intelligiendo HL || distinctio] intellectorum add. L

¹ Cf. August., *De Trinit.*, XV, cc. 12-14, nn. 21-23 (PL 42, 1073-77; CCL 51, 490-95). ² Supra, p. 254, lin. 11. ³ Ibidem, lin. 14.

⁴ Ibidem, lin. 19. ⁵ Supra, p. 254, lin. 22.

ab uno motore et aliud ab alio, sed quod aliud provenit a motore primo in uno motore et aliud in alio.

Ad aliud¹ concedo quod essentia angeli non sufficit ad cognoscendum alia a se, quia in cognitione intuitiva concurrunt obiecta sicut causae partiales et rationes distinctae cognoscendi. Tamen bene intelligit per essentiam suam sicut per causam partiale omnia alia, quia per intellectum suum qui nullo modo distinguitur ab essentia.

[Ad aliud² patet quid sit dicendum per solutionem ad tertium.]

[AD RATIONES THOMAE PRO SECUNDA QUAESTIONE]

Ad argumenta pro secunda quaestione. Dico ad primam³ quod maior propinquitas vel minor ad Deum non arguit quod paucioribus indigeat in cognoscendo, nec in cognitione intuitiva, nec abstractiva. Sed arguit quod natura propinquior Deo in entitate respectu unius et eiusdem habet perfectiorem cognitionem quam natura remotior, quia habet perfectiorem intellectum qui est principalis causa, licet partialis respectu actus intelligendi. Et quando dicit quod puer non potest intelligere sine magna explanatione illud quod alius statim concipit, hoc non arguit quod puer pluribus indigeat in adquirendo scientiam quam alius. Sed vel arguit quod multi habitus adquiruntur seni qui non puero, vel

1 aliud] aliquid FG 2 alio] sic scilicet add. ACE, sed del. E, sive sit illud essentia propria illius vel intellectio vel volitio B 4 intuitiva] intellectiva G || obiecta] opposita Z 7 quia om. FG 8 essentia] sua add. DH, ad aliud patet quid sit dicendum per solutionem ad tertium add. Z 12 pro... quaestione] secundae quaestionis FGZ || primam] rationem add. D 14 nec¹] vel BFG || intuitiva] intellectiva G, add. (mg.) intuitiva G || nec²] vel B, in cognitione add. D 16 eiusdem] obiectum add. HLZ 17 qui] quae C, quia D, non add. Z 18 licet] sed FGZ, et add. s. lin. licet G 20 aliud] angelus D, senex E, provectus L 21 aliud] angelus D 22 non] adquiruntur add. GHZ || puer] adquiritur add. EF

¹ Supra, p. 255, lin. 3. ² Ibidem, lin. 6. Vide solutionem ‘ad tertium’ p. 295, lin. 13. ³ Supra, p. 255, lin. 8.

arguit bonitatem complexionis in uno plus quam in alio. Ideo ex uno principio habito potest unus plures conclusiones investigare quam alius. Et quod perfectior natura non arguit paucitatem rationum cognoscendi patet in exemplo manifesto: nam homo est quid perfectius igne, et tamen pluribus indiget ad agendum quam 5 ignis.

Et quando dicitur de architectonica¹, etc., dico quod paucioribus indiget quam scientia inferior, quia non respicit illa quae respicit scientia inferior, nec considerat de illis.

[AD RATIONES SCOTI PRO PRIMA OPINIONE]

10

Ad rationes I o a n n i s. Prima² multipliciter deficit. Primo enim illud quod assumit est dubium, scilicet quod universale etc. Quia quaero, quid intelligit per universale? Aut speciem, aut aliquid extra animam, aut aliquid in anima, aut aliquid compositum ex his. Non p r i m o modo: tum quia tunc peteret, quia intendit probare quod species sit praesens intellectui per hoc quod universale actu est praesens intellectui. Si tunc per universale intelligat speciem, igitur probat quod species est praesens quia species est praesens. Quia hoc supponit. Tum quia tunc diceret quod universale esset praesens per universale. Nec s e c u n d o modo, 20

¹ bonitatem] nobilitatem E || in¹... quam] qui non E || in¹ uno om. BFG || uno] isto Z || alio] Et add. EFGZ ² potest] habet E || conclusiones] cognitiones E ³ non mg. G, om. F 5 et om. ABCD ⁷ de] quod G || etc. om. ABCD ⁷⁻⁸ paucioribus] pluribus A ⁸ quam] alia add. G || quia] et F ¹¹ Ioannis. Prima] Pro opinione primae quaestioniis quas ponit libro primo, distinctione tertia. Ad primam dico quod B ¹² enim] quia omne B ¹⁴ in... ali-
quid³ om. (hom.) D || aliquid³ om. CE ¹⁵ quia¹] quod EFGHZ ¹⁶ quod¹] quia FG ||
sit] fit BFG ¹⁷ actu] scilicet D, om. AZ || praesens] actu add. D ¹⁸ igitur] tunc non
add. B ¹⁸⁻¹⁹ quia... praesens om. BFZ ¹⁹ Quia¹] Et Z, om. G || Tunc... tunc] Tunc
etiam F, Item tunc etiam G

¹ Supra, p. 255, lin. 19. ² Rationes Scoti Ockham supra non reci-
tavit, hic tamen respondet ad eas. In prima ratione Scotus dicit: «certum est
enim quod universale potest intelligi ab intellectu», *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3,
q. 1, n. 348 (ed. Vaticana, III, 209).

quia sicut impossibile est quod aliquid omnino indistinctum repreaesentet aliqua sub distinctis et oppositis rationibus, ita impossibile est quod aliquid exsistat sub rationibus oppositis. Sed per eum repreaesentare universale sub ratione universalis et repreaesentare sub ratione particularis non conveniunt uni speciei, quia opponuntur¹. Igitur esse realiter universale et particulare non possunt convenire eidem realiter, quia non minus opponuntur in essendo quam in repreaesentando. Quia singulare a parte rei est determinatum ad unum, univale non est determinatum ad unum, sed est indifferens ad multa. Cum igitur secundum omnes in re extra est singulare, impossibile est quod in re sit universale idem cum singulari. Nec tertio modo, quia illud quod est sic in anima sequitur actum intelligendi per eum², sed universale praecedit. Nec quarto modo, quia tunc quantum ad illud quod est compositum ex aliquo exsistente in anima sequitur actum intelligendi, quod est contra eum; et quantum ad aliud non possunt sibi competere distinctae rationes et oppositae.

Item, consequentia sua³ non valet: ‘intellectus potest habere obiectum praesens, igitur habet speciem intelligibilem’. Quia aut intelligit per obiectum praesens aliquod fictum et ens rationis, aut ens reale. Si primo modo, tunc non oportet propter tale obiectum ponere aliquam speciem praeviā cognitioni repreaesentantem, quia illud ens rationis causatur per actum intelligendi. Si

2 aliqua] aliquid Z 4-5 repreaesentare] illud add. DE, om. BFGZ 5 conveniunt] habent B 7 convenire] rci add. E || in om. ABCE 8 singulare] significare G 9-10 universale... unum om. (hom.) D 9 universale] autem add. C 9-10 est... unum om. CEH
11 re²] extra add. BC 12 cum om. FGZ 16 aliud] illud quod est extreum ex quo etiam componitur B 20 fictum] actum DF || et] aut B 22 praeviā] per add. D || cognitioni ABCH *Reading*, cognitionem DEFG, quod corr. G, cognitione Z 23 quia] quod BC || rationis] realiter C, reale FZ, om. D

¹ Scotus, ibidem, n. 352 (pp. 211s.). Vide textum interpolatum, p. 212.

² Iuxta Scotum, ibidem, n. 359: « primus terminus actionis intellectus agentis est universale in actu... universale autem in actu praecedit actum intelligendi » (ed. Vaticana, III, 217). ³ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 1, n. 349 (ed. Vaticana, III, 210).

secundo modo, tunc sine omni specie per se ipsum potest esse praesens in ratione obiecti intellectui sicut est praesens sensui sine omni specie, ut supra dictum est.

C o n f i r m a t u r, nam secundum eum motivum et mobile, causa et effectus possunt distingui loco et subiecto¹; universalē autem est movens, intellectus mobile; igitur non obstante quod universale exsistens extra animam distet ab intellectu, nihilominus potest causare intellectionem partialiter sine omni specie media.

Ad primam probationem consequentiae², quaero quomodo intelligit quod species sensibilis sive phantastica repraesentat singulare sub ratione singularis? Quia aut intelligit quod repraesentat differentiam individualem, aut quidditatem, aut compositum ex his, quia plura non ponuntur in singulari. Primo modo non: tum quia illud quod primo repraesentatur per speciem est ratio agendi, quia proprietas individualis non est ratio agendi secundum eum³. Tum quia illud quod primo repraesentatur per speciem est illud quod primo cognoscitur et terminat actum cognoscendi; differentia autem individualis non cognoscitur a sensu nec terminat actum videndi sensitivum etiam secundum eum⁴. Nec secundo modo, quia tunc species sensibilis et intelli-

2 intellectui] intelligendi E 3 ut] sicut BEFGZ || supra om. FG 4 nam] quia AE || motivum] motum BFZ, motor H 5 et²] vel C, situ et add. B || subiecto] situ Z 5-6 universale... obstante om. D 6 intellectus] est add. BE, vero est add. FGZ 7 universale] intellectus Z 8 partialiter] particularem FG 10 primam] aliam D || consequentiae] dico et E 11 sensibilis] intelligibilis A || phantastica] phantasma AH, statuta D 12 Quia om. BGZ 13 quidditatem] quantitatem DF 16-18 ratio¹.... est om. (hom.) E 16 quia] prima A, secundum eum, sed BG, sed H, primo Reading || quia... agendi² om. (hom.) FZ

1 Idem, ibidem, dist. 37, q. unica, nn. 3-5 (ed. Vaticana, VI, 299s.); *Theoremata, theor. XXII, n. 19* (ed. Wadding, III, 325). 2 Vide p. 299, notam 1. 3 Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 1, n. 380 (ed. Vaticana, III, 231). 4 Cf. Scotus, *Quaestiones in Metaph. Aristot.*, VII, q. 13, n. 23: « Ad primum: differentia individualis a nullo nota est in hac vita communiter » (ed. Wadding, IV, 707).

gibilis eodem modo et sub eadem ratione repraesentant, quia utraque repraesentat quidditatem ut distinguitur a singularitate. Et sic non oportet ponere aliquam speciem in intellectu, sed sufficeret species in phantasia.

- 5 Si dicas quod species in phantasia repraesentat quidditatem ut coniunctam singularitati, species intelligibilis repraesentat sive coniuncta sit sive non, contra: species potest remanere in phantasia re destructa, et tunc quidditas non est coniuncta cum singularitate, igitur etc.
- 10 Si dicas quod species sensibilis repraesentat sub condicionibus materialibus hic et nunc, species autem intelligibilis non, sed abstrahit, contra: ita species sensibilis abstrahit a condicionibus materialibus sicut intelligibilis. Patet enim quod species in phantasia, si ponatur, ita repraesentat rem quando non est sicut quando est. Igitur ita abstrahit imaginativa a condicionibus materialibus sicut intellectus.

Si dicas audie species in phantasia repraesentat sub ratione quidditatis singularis et in intellectu sub ratione quidditatis universalis, contra: aut species in phantasia repraesentat singularitatem aut non, sed tantum quidditatem, aut compositum ex utroque. Si primo modo, tunc ita apprehenditur a sensu singularitas sicut quidditas, quod est contra eum. Si secundo modo, tunc non erit differentia inter repraesentationem speciei intelligibilis et sensibilis, quia utrobique repraesentatur idem. Nec tertio modo, ut accipitur pro composito ex utroque: tum quia

1 eadem ratione] eisdem rationibus FGZ || repraesentant] repraesentat BG 2 quidditatem] quantitatem D || ut] nec AC, vel B, etiam add. D 3 oportet] oportet FGZ || aliquam] aliam DE 4 phantasia] sensibilis E 6 ut] et C 7 coniuncta sit] coniunctum sit F, coniunctam G, coniuncti Z 8 re] non add. Reading || tunc] ibi add. E 8-9 coniuncta cum singularitate] delecta cum singulare D 10 species] sensus G 11 species autem] species A, sed E, om. B 12 ita] ista AFGZ, illa BE, om. D 13 Patet] posito D 18 singularis... quidditatis om. (hom.) B 20-21 aut... utroque GZ, aut non sed tantum quidditatem ACDE, aut compositum ex utroque aut non sed tantum quidditatem BF 21 apprehenditur] repraesentatur D 21-22 apprehenditur... singularitas... quidditas] apprehendam... singularitatem... quidditatem FZ 24 intelligibilis et sensibilis] phantasticae et speciei intelligibilis E 25 utroque tum] utrisque FGZ, primo add. B

tunc non plus repraesentatur una pars quam alia, et per consequens, non plus intelligitur una pars quam alia, et sic non plus intelligitur quidditas quam singularitas. Quod est contra eum, quia dicit quod differentia individualis non potest apprehendi pro statu isto, maxime a sensu¹. Tum quia sicut repugnat toti ratione differentiae individualis terminare vel agere ad cognitionem, ita sibi repugnat repraesentari. Tum quia secundum eum natura primo videtur², et per consequens primo repraesentatur. Et ex hoc sequitur quod idem repraesentatur per speciem intelligibilem et sensibilem, et sic non oportet ponere distinctas species.¹⁰

Ad rationem³ igitur respondeo quod sola species in phantasia non sufficit ad cognitionem alicuius rei. Sed sicut ad cognitionem intuitivam corporalem requiritur potentia et obiectum sine omni specie, ita ad intuitivam intellectualem sufficit obiectum cum intellectu. Et ad notitiam primam abstractivam, quae stat cum intuitiva, sufficit notitia intuitiva cum intellectu, sed ad secundam abstractivam requiritur habitus, sicut supra dictum est⁴. Nec phantasma simpliciter facit aliquid necessario ad cognitionem intuitivam vel abstractivam, sed tantum per accidens pro statu isto. Nam anima separata potest intuitive videre res sibi praesentes sine omni phantasmate. Sed Philosophus non vi-

1 pars] plus add. B 1-2 per consequens] sic BDFGZ 2-3 una... intelligitur om. (hom.) BDFGZ 3 quidditas] quantitas F 4 quia] qui C 5-6 toti ratione] toti ratione AC, ratione B, toti r D, toti substantiae E, termino ratione FG, sed del. termino G, ratione Z 6 individualis om. FG 7 repugnat] repraesentare sive add. C, sibi add. FG || eum] quod add. D 8 primo] secundo G, om. FZ 10 distinctas species] distinctionem specierum FZ 12 cognitionem¹] repraesentationem FG || alicuius... cognitionem² om. (hom.) D 14 intuitivam] speciem Z || intellectualem] intellectivam B, intelligibilem FZ 15-17 quae... abstractivam om. (hom.) E 16 sufficit... intuitiva om. (hom.) D 17 requiritur] sequitur D 18 phantasma CH, fan-a ABDE, phantasia PGZ || aliquid] et add. B

¹ Vide p. 300, notam 4. ² Scotus, *Reportatio Paris.*, III, d. 14, q. 3, n. 9: «quia principium immutandi sensum non potest esse nisi natura ut natura» (ed. Wadding, XI, 476). ³ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 1, n. 352 (ed. Vaticana, III, 211s.); cf. p. 299, lin. 3. ⁴ Supra, pp. 262s.

dit nisi res et cursus earum pro statu isto, ideo quantum est pro statu isto, bene dicit quod requiritur phantasma¹.

Ad aliud² dico quod non sunt duae rationes repraesentabiles in re quarum una repraesentatur phantasiae et alia intellectui. Quia non sunt talia duo in re, natura scilicet contracta et proprietas contrahens, quia quidquid est in re est singulare, sicut patet per praedicta a lib i³.

Ad aliud⁴ dico quod intellectus agens causat aliquid in intellectu possibili, quia intentionem quae est primus terminus eius.

Et quando dicit quod actio intellectus agentis terminatur ad universale in actu, aut intelligit quod terminatur ad universale, quia terminatur ad illud universale quod primo — secundum e u m⁵ — intelligitur, aut quia actio sua terminatur ad primum repraesentativum universalis quod est in re. Non primo modo, quia per e u m actio intellectus terminatur ad speciem⁶, species autem non primo intelligitur. Nec secundo modo, quia tunc non magis actio intellectus agentis terminatur ad universale quam ad particulare. Quia sicut producere potest speciem repraesentantem universale, ita potest producere speciem repraesentantem singulare,

1 cursus] concursus DEFZ || earum] rerum B 1-2 est... isto] ad istum B 2 phantasma] fa-a D, fanta-a G 3 aliud] secundum B || rationes] cause D, res EFG 4 re] r A, ratione CG, sed s. lin. re G 5 re] rerum AEGZ || scilicet] natura add. E 6 quia quidquid] quidquid enim B || est²] in add. C 7 praedicta] dicta AF 9 quia] scilicet B || intentionem AC, intellectuionem DGZ, lect. dubia reliqui 10 actio] actus E 11-12 in... universale om. (hom.) B || quia terminatur] in actu scilicet FZ, scilicet G 12 universale om. FG 15 actio] actus D 16 primo] modo add. D 18-19 universale... repraesentantem om. (hom.) F, mg. EG 19 ita] et D

1 Cf. Aristot., *De anima*, III, c. 8, t. 38 (431b 28 – 432a 1); et Scotus, loco cit., n. 392 (ed. Vaticana, III, 239). 2 Cf. Scotus, ibidem, n. 352 (ed. Vaticana, III, 211s.). 3 Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, dist. 2, qq. 4-7 (OTh II, 99-266). 4 Ockham hic respondet ad rationes Scotti ex parte intellectus agentis, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 1, nn. 359-363 (ed. Vaticana, III, 216-20). 5 Scotus, *Theoremata*, theor. 3: « Universale primo intelligimus » (ed. Wadding, III, 266). 6 Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 1, n. 360 (ed. Vaticana, III, 218).

maxime cum species illa — si ponatur — sit singulare et habet esse hic et nunc. Ita enim habet esse in isto intellectu quod non in alio, et ita nunc quando primo causatur quod non prius. Aliter enim nisi species repraesentaret singulare nunquam posset singulare intelligi.

S i d i c a s quod intellectus agens facit universale, quia facit speciem quae indifferenter repraesentat multa¹, c o n t r a : tunc eodem modo dicam quod sensus facit universale, quia facit speciem indifferenter repraesentantem multa. Assumptum patet, quia quando sunt aliqua simillima, nihil potest esse similitudo vel repraesentativum unius nisi sit similitudo et repraesentativum alterius. Exemplum: si Sortes exsistens hic et Romae alius Sortes sint simillimi, non posset esse aliqua imago ad similitudinem Sortis hic quae esset repraesentativa eius, quin eadem per omnia esset similis Sorti existenti Romae et repraesentativa eius. Igitur eodem modo, si sint duae albedines simillimae, nulla species in sensu potest esse similitudo vel repraesentativa unius quin aequaliter sit similitudo et repraesentativa alterius. Et per consequens species sensibilis potest plura repraesentare sicut intelligibilis, et sic actio sensus terminaretur ad universale sicut actio intellectus.

Ideo dico quod actio intellectus est realis quia terminatur ad cognitionem realem intuitivam vel abstractivam, modo praedicto.

E t q u a n d o d i c i t quod intellectus agens facit universale in actu, v e r u m e s t , quia facit quoddam esse fictum et

¹ singulare] singularis DFGZ 2 enim] bene D, om. AE || habet] in E || non] sit add. D
 4 singulare¹ s. lin. G, om. BEF 7 speciem quae] quod C || quae... repraesentat] indifferenter
 repraesentantem Z 8 tunc] in add. B 9 representantem] quae repraesentet E 10 ali-
 qua] duo B || vel] et E 11 similitudo et representativum] s. vel r. Z, om. C 12-13 alias...
 simillimi] sit alius Sortes simillimus sibi E 12 Sortes²] si B, om. FGZ 13 imago ad
 similitudinem] similitudo FG 14 eadem] codem modo FGZ 15 existenti] qui est C ||
 et repraesentativa ciui om. BFGZ 17-18 aequaliter... repraesentativa om. C 19 intelligi-
 bilis] intellectus G 20 actio] actus D 21 actio] actus D 22 vel] et D 25 quia
 facit] quod facit GZ, quod facit add. F

¹ Scotus, ibidem.

productit quendam conceptum in esse obiectivo, qui terminat eius actum, qui tantum habet esse obiective et nullo modo subiective. Et sic facit universale, sicut alias dictum est¹.

Et quando dicitur quod intellectus agens facit de intelligibili in potentia intelligibile in actu², dico quod haec propositio non invenitur a Philosopho, nec a Commentatore, sed ista: quod intellectus agens facit de intellecto in potentia intellectum in actu³. Et hoc est verum, quia facit intellectionem per quam aliquid est in actu intellectum quod prius fuit in potentia intellectum. Hoc patet per Commentatorem, III *De anima*, commento 18⁴, ubi dicit quod operatio intellectus agentis est facere intellectum intelligere in actu, et quod intellectus agens et possibilis se habent respectu intellectoris sicut agens et patiens. Unde dicit: «Cum in parte animae necesse sit invenire tres differentias, necesse est ut in ea sit pars quae dicitur intellectus... secundum quam facit intellecta vel intellectum in potentia [esse] intellectum in actu». Et hoc causando

2-3 qui... est] partialiter ab intellectu agente causatum L 2 qui] et C 3 facit] fit FGHZ || alias] prius A 6 a² om. BCFGZ 7 quod om. ABCDE 7-8 de... potentia] intellectu in potentia facit E 9 intellectionem] intentionem add. mg. (*lectio altera*) G || in actu intellectum] intelligibilis in actu E || in om. AHZ 10 intellectum] intelligendum Z 13-14 respectu intellectoris] ad intellectionem FGZ 14 dicit] quod add. Z || Cum] Quod B || animae] intellectivae add. (s. lin.) A 15 differentias] animae add. BG 16 quam] quid FG, sed corr. G, quod Averr. 16-17 vel... intellectum²] in potentia intellecta C

¹ Haec est opinio quam Ockham prius, dum super primum librum *Sentiarum* legeret, velut probabilem proposuit et quam in redactione incompleta defendit. Vide *Scriptum in I Sent.*, dist. 2, q. 8 (OTh II, 271-92). In codice L hic notatur in margine: «Ita sensit quando legit, sed post mutavit hanc opinionem de facto».

² Hoc non dicitur a Scoto, sed potius id ipsum quod Ockham Aristoteli et Averroei attribuit. Dicit enim Scotus, ibidem: «Et confirmatur ratio, quia ponitur intellectum agentem facere 'de non-universali universale' vel 'de intellecto in potentia intellectum in actu', sicut dicunt auctoritates Philosophi et Commentatoris».

³ Cf. Aristot., *De anima*, III, c. 5, t. 18 (430a 14-17); Averroes, in hunc locum (ed. F. S. Crawford, p. 437).

⁴ Averroes, ibidem.

intentionem modo praedicto. Et ideo actio intellectus agentis est facere intellectionem et possibilis recipere. Unde dicit quod intellectus agens semper est in actu; intellectus materialis aliquando in potentia, aliquando in actu.

Et quando dicitur¹ quod, secundum Commentatorem, intellectus agens transfert res de ordine ad ordinem, verum est quia facit rem intelligi quae prius non intelligebatur. Dicit enim ibi² quod «abstrahere nihil aliud est quam facere intentiones imaginatas intellectas in actu postquam erant in potentia intellectae. Intelligere autem nihil aliud est quam recipere has intentiones». Cum enim dicit ipse: «Invenimus idem in suo esse transferri de ordine ad ordinem, scilicet intentiones imaginatas, dicimus quod necesse est quod hoc sit a causa agente et recipiente». Et multa ibi de hoc.

Si dicas quod Commentator³ vult quod actio intellectus agentis sit prior actione intellectus possibilis. Dicit enim quod «intellectus, cuius est abstrahere intellectum et causare eum, necesse est ut praecedat in nobis intellectum qui est vel cuius est recipere»:

Respondeo: secundum eum⁴ intellectus agens et possibilis sunt duae substantiae separatae quarum una est activa et alia passiva. Nunc autem activum prius est in perfectione passivo, quia perfectius. Non tamen oportet quod intellectio sit prius ab uno quam recipiatur in reliquo.

Et quando dicit Commentator⁵ quod si quidditates

¹ intentionem] intellectionem CF || Et om. ABC ²⁻³ intellectus om. GZ ³ materialis] possibilis BFGZ || aliquando] est add. ABDE ⁶ res] rem C ⁸ ibi om. FGZ
⁹ imaginatas] imaginarias G || postquam] quae prius A ¹¹ ipse] quod add. E, ibi add. Z
¹⁴ ibi de hoc] ibidem de hoc dicit B ¹⁸⁻¹⁹ qui est vel om. CFGZ ²² perfectione] pars
add. F ²⁴ in reliquo] a reliquo BFGZ, ab alio D

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 1, n. 359 (ed. Vaticana, III, 217).

² Averroes, loco cit., p. 439. ³ Averroes, loco cit., p. 440. ⁴ Averroes, *In Aristot. De anima*, III, t. 4 (ed. F. S. Crawford, pp. 383-413).

⁵ Averroes, loco cit., t. 18 (p. 440).

- rerum essent abstractae a materia, sicut posuit *Plato*, tunc non indigeremus intellectu agente, igitur intellectus agens abstrahit, respondeo quod duplex est abstractio intellectus agentis.
- Una est causare intellectionem intuitivam vel abstractivam partialiter cum obiecto vel habitu, modo praedicto, quae intellectio est omnino abstracta a materia, quia immaterialis est in se et habet esse subiective in immateriali. Alia est abstractio per quam producit universale sive conceptum rei universalem in esse obiectivo, sicut alias¹ dictum est. Quantum ad primam abstractiōnem, si quidditates rerum essent abstractae a materia, sicut posuit *Plato*, adhuc indigeremus intellectu agente si debeant intelligi, quia non possent intuitive intelligi nec abstractive sine intellectu causante intellectionem. Huiusmodi autem est intellectus agens. Sed quantum ad secundam abstractionem non indigeremus intellectu agente si opinio *Platonis* esset vera, quia si universalia essent in re separata a singularibus, sicut posuit *Plato*, tunc intellectus non produceret ea in esse obiectivo tantum, quia tunc haberent esse subiectivum in re, tamen bene posset ea intelligere.
- [Vel² potest dici, supponendo unum, scilicet quod impossibile est cognoscere universalia nisi abstractive, quia illud solum cognoscitur intuitive quod habet esse subiectivum in re, quale esse non habent universalia, ut supra ostensum est³, etiam

1 abstractae] absolutae F || posuit] solvit A 2 igitur] qui FG 4 est om. ABC || intellectionem] intentionem AD 5 intellectio] intentio D 6 omnino] vere FGZ 7 subiective] subiectivum B, om. ACD 8 esse] rei add. B 8-9 obiectivo] subiectivo FG, sed corr. G 9-10 abstractionem] abstractivam E 10 abstractae] absolutae BFG 11 debeant] deberent BFGZ 12 possent] possunt CD || nec] vel B 16 singularibus] particularibus A 17 tunc... ea om. B || obiectivo] subiective D 18 subiectivum] subiective D, obiectivum Z || re] tantum add. FGZ, sed. del. G || tamen] unde D || ea] eam DM 20-7 (p. 308) Vel... cognoscuntur HZ, om. reliqui 20 unum om. Z

1 Vide supra, p. 305, notam 3. 2 Paragraphus iste nonnisi in codice Bruxellensi (H) et in editione Lugdunensi (Z) occurrit. 3 Vide supra, p. 303, lin. 3-7 et notam 3 ibi.

secundum opinionem Philosophi et Commentatoris. Certum est autem quod cognoscimus universalia aliqua cognitione causata ab intellectu agente, quae non est intuitiva. Posita igitur opinione Platoni, possent universalia cognosci intuitive, quia essent subiective in re, ideo non oportet ponere 5 intellectum agentem alium ad cognitionem universalium quae est abstractiva, quia una cognitione sufficienter cognoscuntur].

Unde ex dictis Commentatoris ibi¹ patet quod non est species in intellectu, quia ibi enumerat intellectum quantum ad omnes dispositiones quas recipit. Unde enumerat intellectum 10 agentem; materialem sive possibilem; intellectum speculativum quando speculatur; intellectum in habitu quantum ad habitum; intellectum adeptum quando est in fine perfectionis; intellectum possibilem. Non autem nominat intellectum qui est species.

Et ex hoc patet falsitas illius opinionis² quae ponit quod 15 intellectus agens habet actionem circa phantasmata et intellectum possibilem per modum depurationis, illustrationis, irradiationis, remotionis, abstractionis, sequestrationis. Quia talis remotio vel sequestratio aut est secundum esse subiectivum aut obiectivum. Non primo modo, quia tunc intellectus agens causando speciem 20 aliquid amoveret a phantasmate vel aliquid positivum causaret in phantasia, quorum utrumque est falsum secundum eos. Nec etiam secundo modo, quia esse obiectivum causatur per intellectum possibilem, secundum eos.

5 ideo] ergo H 6 agentem om. Z 8 ibi om. EFG 9 ibi] ubi FG 9-10 quantum... intellectum om. (hom.) D 10 recipit] non enumerat species add. PG 12 quando] qui ADFGZ 13 quando] quantum FG, sed corr. G 14 possibilem] possibilem ABCG, sed corr. G || qui] in quo E 17 possibilem] possibilem GZ 17-18 irradiationis... abstractionis mg. G, om. B 19 aut²] secundum esse add. D || obiectivum] aut secundum non esse obiectivum add. D 21 vel] nec F 22 phantasia] phantasmate Z || quorum om. FG 23 etiam... modo] secundum esse obiectivum D || etiam om. BE

¹ Averroes, *In Aristot. De anima*, III, t. 18 (ed. F. S. Crawford, p. 437). ² Scilicet opinionis Thomae Aquinatis, *Summa theol.*, I, q. 85, a. 1.

Ad aliud¹ dico quod ad praesentiam obiecti sufficit praesentia sui ipsius: vel in notitia intuitiva et abstractiva, quae sunt perfectae similitudines obiecti, vel in habitu.

Ad aliud² dico quod concludit contra opinionem quae ponit quod obiectum non potest esse praesens intellectui nisi per speciem et potentias inferiores. Quod non est verum, quia ipsum obiectum in se debito modo approximatum est sufficienter praesens. Nec impedit distantia, dummodo non excedat virtutem causativam potentiae et obiecti. Quia si obiectum distans potest esse causa immediata speciei in sensu et in intellectu, — saltem in sensu, secundum eos —, eodem modo potest esse causa immediata actus sentiendi et intelligendi sine omni specie; nec est maior ratio de uno quam de alio.

Ad aliud³ dico quod anima est quodammodo omnia per cognitionem omnium. Nam per cognitionem sensitivam est omnia sensibilia et per cognitionem intellectivam omnia intelligibilia. Et utraque cognitio est ita perfecta similitudo obiecti et perfectior quam species. Sed differentia est in hoc quod sensus non est omnia sensibilia nisi per cognitionem actualem, sed intellectus est omnia intelligibilia per cognitionem actualem et habitualem. Unde habitus ita perfecte est similitudo rei sicut species vel actus.

2 et] vel FGZ, om. AC 3 in habitu] habitus FZ 6 non om. B 7 debito]
 determinato ACE 9 si] sicut G || obiectum] subiectum A 10 in sensu om. BFG
 11 eodem modo] eadem F, om. BG 15 omnium om. FGZ 15-16 sensitivam... intelligibilia]
 intuitivam est omnia intelligibilia, per cognitionem sensitivam est omnia sensibilia Z
 16 per cognitionem om. BFG || intellectivam] est add. DFG 18 quod] quia PG || sensus]
 exterior add. L || omnia om. ACD 19-20 actualem... actualem] accidentalem... accidentalem
 B || sed... actualem om. (hom.) A 19 sed om. E || sed intellectus] intellectus autem D
 20 per... et] tam per actualem quam per Z 21 perfecte] perfecta C || rei] obiecti habitu-
 liter noti L

¹ Ockham hic respondet ad rationes Scoti ex parte praesentiae obiecti, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 1, n. 366 (ed. Vaticana, III, 222s.). ² Scotus, ibidem, n. 367 (pp. 223s.). ³ Vide Scotum, ibidem, n. 371 (p. 226).

Ad aliud¹ de dicto Augustini de cognoscente et cognito, dico quod verum est. Et quando dicit² [Scotus] quod obiectum non est praesens in se, dico quod in cognitione intuitiva est praesens in se; in abstractiva est praesens in habitu.

[AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

5

Ad principale primae quaestione³ dico quod angelus non potest intelligere alia a se per essentiam suam, ita quod essentia sua sit tota causa in ratione obiecti, non concurrente aliqua alia ratione, nec in se nec in habitu. Quia una res non potest intelligi per aliam. Et quando probas per subiectum et passionem⁴, dico quod subiectum non inducit in cognitionem incomplexam passionis, sicut dictum est in prologo⁵. Tamen una res extra animam potest cognosci per rem in anima — puta, per habitum — sic quod potest esse causa partialis respectu cognitionis illius.

Ad alia patet per praedicta.

15

1 aliud] dico add. D, dico quod add. E || de dicto Augustini] de Augustino BC, om. AFGZ || de2] ex BDE || cognoscente] cognoscibilitate A, cognitione D 1-2 cognito] etc. add. ABEF 2 dicit Scotus] dicitur A 3 non] quod D, om. FG 3-4 praesens... praesens... prius... prius... prius D 4 in2] cognitione add. D 6 primae om. FG 8 aliqua alia] in re alia aliqua E || aliqua om. FGZ 9 ratione] re GZ 14 illius] huiusmodi C 15 praedicta] et haec de quaestione add. Z

¹ Scotus, ibidem, nn. 375-376 (pp. 228s.). Scotus ibi citat Augustinum, *De Trinit.*, XII, c. 4, n. 4; XV, c. 10, n. 17 et c. 21, n. 40 (PL 42, 1000, 1070, 1088). ² Scotus, ibidem, n. 375 (p. 228). ³ Supra, p. 251, lin. 5.

⁴ Scilicet quod «subiectum est ratio cognoscendi passionem». Ibidem, lin. 9-10. ⁵ Ockham, *Scriptum in I Sent.*, I, prol., q. 9 (OTh I, 240-44).

QUAESTIO XIV

UTRUM ANGELUS ACCIPIAT COGNITIONEM A REBUS SPIRITUALIBUS VEL CORPORALIBUS

Quod non a corporalibus:

5 Probatur, quia corpus non agit in spiritum, secundum Augustinum, *Super Genesim ad litteram*¹.

Ad oppositum:

Ab illo accipit quis cognitionem sine quo non potest cognitionem habere. Sed sine corporalibus non potest angelus cognitionem corporalium habere, igitur etc.

[OPINIO THOMAS AQUINATIS]

Hic dicitur quod angelus nullam cognitionem accipit a rebus, quia intelligit omnia alia a se per species concreatas et sibi influxas a Deo². Et ideo nec cognitio nec species accipitur a rebus. Quod probatur multipliciter. Primo sic: qualis est ordo corporum caelestium ad corpora inferiora se, talis est [ordo] substancialium separatarum ad inferiora se. Sed corpora superiora non accipiunt aliquam perfectionem de inferioribus. Exemplum: caelum non potest recipere aliquam aliam formam quam habet,

3 vel] an a Z 5-6 secundum Augustinum] ut dicit Augustinus Z 12 dicitur] dicit una opinio B || accipit] habet D, recipit G 13 concreatas] creatas A 16 est] ordo add. CH 17 separatarum] incorporearum EH 18 accipiunt] possunt FG recipere add. G 18-19 accipiunt... non mg. G, om. (hom.) F 18 de] ab BDGZ || Exemplum] quoniam Z 19 potest] possunt F || recipere] accipere D || aliquam om. EFZ || formam] ab illa add. Z

1 August., *De Genesi ad litteram*, XII, c. 16, n. 33 (PL 34, 467; CSEL 28-1, 402). 2 Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 55, a. 2.

propter sui perfectionem, igitur angelus non potest recipere aliquam formam ab inferioribus, et hoc propter sui perfectionem.

Item, animae sunt formae corporum, et ideo recipiunt perfectionem a corporibus et medianibus corporibus. Sed angelus est sine corpore. Igitur tantum intelligit per species influxas a Deo. 5

Item, impossibile est quod aliquid transeat de extremo ad extremum sine medio. Sed imaginatio est media inter mere spirituale et corporale. Igitur impossibile est quod aliquid transeat de corporali sive materiali ad angelum sine imaginatione. Cum 10 igitur in angelis non sit imaginatio, impossibile est eos accipere cognitionem a materialibus. Quod autem imaginatio sit medium probatur, quia imaginatio licet non sit sine materia, tamen est sine condicionibus materialibus; sensus autem corporalis non, igitur etc.

Item, intellectus noster est agens et patiens respectu rerum 15 cognitarum a nobis¹. Est enim agens per intellectum agentem irradientem phantasmata, et est patiens quia recipit intellectionem causatam a re post sui depurationem. Et omnia ista fiunt medianibus potentiarum sensitivis. Sed intellectus angeli non est sic agens et patiens respectu inferiorum, quia non habet sensum. 20

Similiter agens et patiens sunt eiusdem generis, quia actus et potentia sunt eiusdem generis. Sed res materialis et immaterialis non sunt eiusdem generis, quia non possunt fieri ex se mutuo.

Secundo dicit quod angelus non discurrit a noto ad ignotum.

1-2 aliquam] perfectionem vel add. E 2 hoc om. BE 3 ideo] non B 3-4 perfectionem] cognitionem PGZ, sed lectio altera perfectionem G 4 medianibus] me-as C 5 tantum om. BFG 6 de] ab BD || ad] in ACZ 7 media] medium E 10 est om. ACD 11 materialibus] sensibilibus A, corporibus FZ, corporalibus G, sed lectio altera materialibus G || imaginatio] imago (*ita et infra*) CD 15 noster] numc FG 17 irradientem phantasmata] i. san-atem D, i. super p. E, mg. G, om. F 18 post] propter Z || omnia] ideo E || fiunt] sunt ACD 20 patiens] substantia (?) add. C || habent] habent C 21 Similiter] Item Z 22-23 Sed... generis om. (hom.) AD 23 sunt eiusdem generis om. PGZ 24 dicit] dicitur PGZ || a noto] a notis C, de noto Z

¹ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 54, a. 4, ad 2.

Quod probatur, quia intellectus angelii in prima sui creatione est perfectus respectu omnis cognitionis naturalis¹. Et per consequens naturaliter non potest discurrere a noto ad ignotum. [Item, *Auctor De causis*² dicit quod intelligentia est plena formis.
5 Formae tales sunt species, igitur].

Item, eundem locum tenent angelii inter spiritualia quem tenent corpora caelestia inter corporalia³. Sed corpora caelestia non possunt naturaliter perfici, igitur etc.

Contra ista:

- 10 Primo contra primum⁴, quia omnis res absoluta quae non potest naturaliter existere sine alia re absoluta, dependet ab ea in aliquo genere causae naturaliter, quia ‘effectus⁵ sufficienter dependet’ etc. Sed cognitio intuitiva angelii non potest naturaliter esse sine existentia rei cuius est, igitur dependet
15 a re sicut effectus a causa, et per consequens angelus accipit cognitionem intuitivam a rebus.

Si dic a s quod cum omnis cognitio sit per assimilationem, ad hoc quod angelus cognoscat rem existentem sufficit quod assimiletur sibi absque hoc quod accipiat cognitionem a rebus. Nunc
20 autem dupliciter assimilatur aliquid alteri: vel per motum proprium vel per motum alterius. Exemplum primi: quando aliquid movetur ad formam quam prius non habuit. Exemplum secundi: quando aliquid movetur ad formam quam prius habuit.

2 cognitionis] creationis F 3-5 Item... igitur in imo folio G, om. reliqui 9 ista] istam opinionem B 10 quia] quod Z 11 sine] omni add. B 12 naturaliter] naturalis FG, naturali Z 13 dependet] ex suis causis essentialibus add. BH 15 a²] sua add. G
16 intuitivam om. BD 17 sit] fit C 18 sufficit] sibi add. AB 19 accipiat] sibi add. Z
19-2 (p. 314) Nunc... habet] quia ad hoc quod aliquid de novo assimiletur alicui non requiritur novitas in ipso, sed vel in ipso vel in illo cui assimilatur sine (?) mutatione (?). Sufficit igitur novitas vel mutatio ex parte cognitionis ad novam assimilationem angelii ad illud L 21 per om. ABCE 23 aliquid] aliquod DZ, aliud add. H, om. AC

1 Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 58, a. 3 Resp. 2 *Liber de causis*, IX (X), n. 92 (ed. A. Pattin, p. 70). 3 Ut dicit Thomas Aquinas, ubi prius. 4 Supra, p. 311, lin. 15. 5 Vide p. 314, notam 1.

Secundo modo assimilatur angelus rei exsistenti virtute speciei quando pervenit ad formam quam angelus habet.

C o n t r a: omnis effectus sufficienter dependet a causis suis essentialibus et approximatione et dispositione earum¹, quia aliter destrueretur omnis via ad probandum aliquid esse causam alterius. Sed cognitio angeli intuitiva naturalis dependet a re cognita, quia non potest naturaliter intuitive intelligere res nisi res cognita sit. Et res cognita non est dispositio intellectus angelici, nec speciei respectu intellectionis, nec approximatio causarum. Igitur est causa: non materialis, formalis vel finalis, igitur efficiens.

Item licet aliqua denominatio nova conveniat alicui per motum alterius absque hoc quod res mota sit causa alicuius exsistantis in re quam denominat, — exemplum: per mutationem creaturae dicitur Deus de novo creator —, tamen res nova non potest advenire alicui de novo per motum alterius nisi illud motum sit causa illius rei. Sed angelus per mutationem rei a non esse in esse potest modo rem intelligere et prius non potuit, et angelus recipit in se novam rem, scilicet intellectionem, igitur illa res quae mutatur est causa intellectionis istius.

Item, quando aliiquid potest cognosci sive aliud exsistat sive non, et aliud non potest cognoscere nisi ipso primo exsistente, et

2 quando corr. in qua E, scilicet res de novo add. H 3 a] ex CFGZ 6 Sed] Et F || angelis om. FG || naturalis] naturaliter BDZ 7 intuitive om. ACD || intelligere] intueri CD || res nisi res] rem nisi res prius Z 9 speciei respectu specie in corr. F, speciei G, species respectu Z || intellectionis] intentionis (*itis et infra*) A || approximatio] respectu add. Z 10 causa] sed add. Z || materialis] vel add. D 12 nova] non DE, de novo G 13-14 mota... denominat... mutationem] m. vel noviter mota... de novo denominat... novitatem L 15 de novo] dominus de novo et FGL 15-16 creator... novo om. (hom.) D 16 motum... motum] m. vel novitatem... noviter m. vel novum L 17 illius] alterius D || in] ad LZ 18 rem] intuitive add. B 19 intellectionem] intuitivam add. L 19-20 mutatur] nova est vel quae mutatur et noviter L 21 potest cognosci] cognoscitur G || aliud om. DE 22 et aliud non om. B || cognoscere] cognosci H || primo om. BDFG || existente] praesente D

¹ De hac propositione frequenter allegata vide supra, quaest. 12-13 (p. 258, nota 1).

ipso existente potest aliud eam cognoscere, primum habet rationem causae respectu cognitionis secundi. Sed angelus potest ipsam rem cognoscere ipsa existente, et non potest eam cognoscere ipsa non existente. Res autem potest cognosci, angelo 5 existente vel non existente; igitur res habet rationem causae respectu cognitionis angelicae.

Item, angelus assimilatur rei sufficienter sive exsistat sive non, igitur mutatio rei a non esse in esse et exsistentia nihil facit ad assimilationem. Cum igitur existente re potest haberi cognitione 10 de ea in intellectu angeli et non existente non potest, igitur exsistentia rei est causa intellectionis.

C o n t r a s e c u n d u m¹: quia omnis intellectus potens apprehendere praemissas et non conclusiones et e converso potest discurrere. Patet, quia omnis talis intellectus potest virtute principiorum cognoscere conclusiones. Et hoc est discurrere: scire conclusiones aliquas prius ignotas virtute principiorum. Sed angelus est huiusmodi. Probatur, quia si non, tunc non posset cognoscere unam praemissam nisi cognosceret omnes conclusiones sequentes ex tali principio. Quod falsum est, quia ex una praemissa possunt sequi infinitae conclusiones. Maxime videtur falsum, quia angelus potest aliqua ignorare et post scire, quia non habet in principio scientiam omnium².

1 aliud eam] illud (secundum add. Z) illam rem FGZ || primum] ipsum E 1-2 rationem causae] causam CD 3 rem] intuitive add. L || ipsa] re add. FGZ 3-4 et... existente] ipsa autem D 4 Res] non M 5 vel] et ACD 8 igitur] sic A || mutatio] vel translatione add. L || in] ad FGLZ 9 Cum igitur] Facit autem ad cognitionem quia L 9-10 potest... potest] possit... possit FGZ 9 cognitione] intuitiva add. L 11 exsistentia] ex natura DZ || rei] res add. Z || est] esse E || intellectionis] angelus add. Z 12 secundum] dictum add. E || quia] quod C, om. B 13 praemissas] principia EFGHZ || et¹ non] alicuius CD || et² non add. Z 14 discurrere] scilicet add. B 16 prius] sibi add. Z || ignotas] incognitas B 17 Probatur] patet D || si] vel E || non om. ADE 18 omnes mg. G, om. F 19 est] ergo add. Z 19-20 una praemissa] uno principio B, ad unam praemissam D 21 angelus] non add. D 22 omnium] legitur enim in Scriptura quod angeli aliqua ignoraverunt saltem aliqui, sicut: *Quis est iste qui venit de Edom (Bostra G), etc.* add. BG, legitur enim in Scriptura quod angeli aliquando ignoraverunt aliqua H

¹ Supra, p. 312, lin. 24.

² Codices BGH hic alludunt ad Is. 63, 1:

[CONCLUSIONES SEX]

Ideo dico quod notitia est duplex: quaedam incomplexa et quaedam complexa. [Incomplexa] quaedam est intuitiva, quaedam abstractiva. Abstractiva quaedam in particulari, quaedam in universalis. Tunc dico quod angelus potest naturaliter accipere notitiam intuitivam a re materiali et immateriali tanquam ab obiectis quae sunt causae partiales respectu illius cognitionis. Quod probatur, quia illud quo posito potest aliud poni, et quo non posito non potest aliud poni, illud habet rationem causae respectu illius. Sed posito uno angelo, potest alias eum intuitive videre. Et posita una re materiali, potest angelus etiam illam intuitive videre; et non posita illa re, non potest angelus eam intuitive videre. Igitur res utraque est causa cognitionis intuitivae angelicae.

Secundo dico quod potest accipere notitiam abstractivam incomplexam a rebus mediante intuitiva, sicut in priori 15 quæstione¹ dictum est. Et hoc loquendo de abstractiva existente cum intuitiva, quia illa non exsistit nisi existente intuitiva, et respectu illius est tam res extra quam cognitio intuitiva causa partialis cum intellectu. Cognitionem autem abstractivam manentem post intuitivam accipit a re mediante habitu. Non qui-

2 quaedam] est add. Z 3 et om. DFZ || Incomplexa DHL, om. reliqui 4 Abstractionis] quaedam DE, quaedam est intuitiva (corr. in abstractiva G) FGZ 5 Tunc] Item E || naturaliter] materialiter D, naturalem G 6 et] vel FGZ || ab] ex B 7 respectu om. ABF
7-8 Quod probatur] Q. probo D, om. E 8 aliud] aliquid D 8-9 et... poni om. (hom.) ADE
9 respectu s. lin. G, om. F 10 Sed] scilicet B || uno om. FG || potest] angelus add. BEH
10-11 Et... videre om. (hom.) CD 11 angelus] a-us F, alias G 12 et... videre mg. G, om. (hom.)
FZ || illa] alia B 13 intuitivae om. FG || angelicæ] absolutæ D, om. E 15-17 sicut... intuitiva¹ om. (hom.) D 16 abstractiva] simul add. H 17 illa] prima abstractiva L 18 illius]
prius add. Z || tam... quam] causa extra et E 19 Cognitionem autem] cognitionis aut F
20 post... mediante] in B

Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra. Ubi Glossa Interlinearis dicit: « Hoc in persona angelorum, quasi mysterium [incarnationis] ignorantium, et ideo querentium » (apud Lyranum, ed. Duaci 1617, IV, 499s.).

¹ Scilicet in quaest. 12-13 (pp. 261-67).

dem quod res sit causa partialis respectu illius cognitionis, quia potest esse re non existente; sed quia habitus, qui est causa partialis illius cognitionis, generatur ex actibus qui immediate accipiuntur a re sicut a causa partiali, quia a cognitione abstractiva manente cum intuitiva. Hoc probatur, quia non minoris perfectionis est intellectus angelicus quam humanus. Sed intellectus hominis potest istas cognitiones accipere a rebus, sicut dictum est in *praecedenti quaestione*¹. Igitur et angelus potest hoc facere in puris naturalibus exsistens.

10 Tertio dico quod potest accipere a rebus notitiam universalium, quia potest abstrahere universalia a singularibus. Quod probatur, quia quod est perfectionis in intellectu nostro, hoc attribuendum est intellectui angelico. Sed huiusmodi conceptus facere et universalia abstrahere est perfectionis in intellectu nostro, 15 igitur angelus potest hoc facere. Et hoc potest mediante cognitione intuitiva singularium vel abstractiva incompleta, sicut potest intellectus noster. Nec apparet aliqua ratio quare non.

Quarto dico quod potest naturaliter accipere a rebus notitiam complexam propositionum contingentium. Quod probatur, quia qui cognoscit extrema alicuius complexi contingentis intuitiva, statim potest mediante cognitione intuitiva et abstractiva eorundem, quae simul est cum intuitiva, complexum formare et virtute illius cognitionis intuitivae assentire vel dissentire. Istud patet, quia non est maioris imperfectionis formare complexum

1-2 illius... quia *mg.* G, *om.* F 2 esse] manere A, *om.* CDZ 2-3 qui est... generatur] est... qui generatur BG (*in corr.*) 3 illius] respectu DE || generatur] generatae FG, *sed corr.* G 5 cum] tamen DZ || minoris] cognitionis *add.* D 6-7 hominis] humanus CL
10-11 a... universalium] notitiam universalem a rebus materialibus B 11 singularibus] particularibus D 12 quod] hoc BL, quidquid Z 12-14 hoc... nostro *om.* (*hom.*) B 14 abstractive] hoc *add.* ABE || nostro] quia (quod E) competit sibi *add.* EPGZ 15 hoc¹] facere] abstractive C 17 non] Quod autem sit perfectionis in intellectu nostro patet, quia illa abstractio et actio convenit sibi ut distinguitur a (!) et supereminet potentis inferioribus *add.* H 18 quod] non *add.* D 20 qui *om.* AD 22 corundem] earundem E 23 illius] illis FG, *om.* DE || intuitivae *mg.* G, *om.* FZ 24 imperfectionis] perfectionis BDEH

¹ Ibidem, pp. 276s.

et sic assentire quam cognoscere intuitive vel abstractive. Sed angelus potest cognoscere extrema alicuius complexi contingentis intuitive, puta istius ‘paries est albus’, ergo etc.

Et sciendum est hic quod nunquam potest angelus nec intellectus noster habere notitiam evidentem vel evidenter assentire alicui complexo contingenti nisi exsistentibus extremis illius complexi et cognitione intuitiva eorum. Quia ex ista cognitione abstractiva complexa non potest generari habitus, quia nullus experitur se magis inclinatum ad assentiendum tali post notitiam intuitivam re non existente, vel notitia intuitiva non existente extermorum, quam ante omnem notitiam intuitivam. Si enim angelus videat intuitive parietem et albedinem in eo, evidenter assentit isti complexo ‘paries est albus’. Sed destructa albedine vel pariete, et existente cognitione intuitiva prius habita naturaliter et modo per potentiam divinam conservata, statim intellectus dissentit isti complexo ‘paries est albus’, quia hoc complexum tunc est falsum. Si res existat et cognitio intuitiva non maneat sed corrumptatur, licet hoc complexum sit verum, non tamen intellectus illi evidenter assentit. Probatur, quia post intuitivam non habet nisi cognitionem abstractivam. Nunc autem per cognitionem abstractivam non iudico rem esse, sed quod aliquando fuit. Igitur ad hoc quod intellectus angelicus habeat cognitionem evidentem de aliquo contingentи complexo affirmativo qua iudicatur hoc esse hoc, requiritur necessario existentia extermorum et notitia intuitiva eorum — et hoc dico naturaliter, non loquendo de po-

1 sic] illi B, sibi E || assentire] vel dissentire add. BH 1-2 vel... cognoscere om. B

4 nec] vel Z 5 noster] naturaliter add. E 7 et] in DE || cognitione¹ intuitiva] cognitiva A

8 abstractiva] et add. FGHZ 9 tali] complexo add. H 11 quam] puta FG, sed corr. G

12 angelus] simul add. FGZ 14 intuitiva] post add. F || habita] adquisita EFGH 15 et

om. FGHZ || modo om. EH 15 conservata EGH, conservatam BCDFZ, ? A || intellectus

om. FGZ 16 quia] et E 17 falsum] Sed add. E || Si] autem add. G 19 illi] non add. E ||

post] cognitionem add. BZ 20-21 Nunc... abstractivam] Et (om. Z) per illam (autem add. Z)

EZ, mg. G, om. F 21 abstractivam] absolutam B 21-22 Igitur] sicut 22 cognitionem]

aliquam add. E 23 qua] quo ad assensum E 24 hoc] hic B, om. CEHZ || requiri-

tur] rem add. D || necessario existentia] ex natura E

tentia divina. Sed ad habendum notitiam evidentem de aliquo complexo contingentи negativo quo negatur hoc esse hoc vere sufficit notitia intuitiva extermorum, et illa necessario requiritur — naturaliter dico — et non-existentia rei, quia ipsa exsistente 5 iam intellectus evidenter dissentiret praedicto complexo negativo.

Quinto dico quod angelus potest accipere a rebus notitiam propositionum necessiarum, quia potest terminos talium propositionum intuitive apprehendere et ipsis apprehensionis potest evidenter assentire illis veritatibus. Tamen utrum de facto accipiat 10 notitiam a rebus incomplexam vel complexam quamcumque, contingentem vel necessariam, nescimus. Cuius ratio est quia quando aliquid dependet ex sola voluntate divina contingenter et libere causante, quidquid causat extra se, illud non potest certitudinaliter a viatore cognosci per rationem nec per experientiam. Sed quod 15 habeat unam cognitionem vel aliam quamcumque a Deo, hoc solum dependet ex voluntate divina, igitur etc. Et ideo tales propositiones sunt nobis neutrae, quia nec habemus rationem nec certam experientiam ad unam partem vel ad aliam. Si autem sint auctoritates Sanc torum quae magis sonant in unam par- 20 tem quam in aliam, illa pars potest rationabiliter teneri. Sed prius dicta omnia de cognitione angelorum loquuntur de possibili: si angelus esset relictus puris naturalibus.

Sexto dico quod angelus potest discurrere et per discursum adquirere notitiam propositionum contingentium. Quod 25 probatur, quia angelus in puris naturalibus ex una propositione contingente nota potest per discursum adquirere credulitatem fal-

2 negativo quo] negative quod D || esse] ad add. Z 4 non-existentia rei quia] non ex regula rei quod E 5 dissentiret] assentiret C 6 angelus om. ABCDE 7 potest om. ABC 10 a rebus om. ABCD || quamcumque] quantumcumque GZ 14 a viatore om. BFG || nec] vel C 15 habeat] angelus add. FGZ || quamcumque] quantumcumque GZ 16 ex] sola add. D 17 nec¹] non E || nec²] vel FG, om. C 18 certam om. AF 19 so- nant] sonent ad D 20 in] ad D, om. AC 20-21 Sed... omnia] Omnia autem prius dicta B 21 loquuntur] sunt intelligenda B, loquor D 22 puris] suis B 24 Quod om. FGHZ 26 contingente] contingenter BG 26-1 (p. 320) contingente... propositione om. (hom.) E 26-2 (p. 320) falsam... credulitatem om. (hom.) A 26-1 (p. 320) falsam H, factam CD, firmam BFGZ

sam de aliqua propositione ignota, igitur per discursum potest adquirere sibi credulitatem veram. Consequentia patet. Antecedens probatur, quia secundum communem sententiam doctorum angelus malus non potest cognoscere occulta cordium nisi per signa exteriora¹, puta si videat hominem ridere arguit gaudium⁵ in corde et talia. Nunc autem signa exteriora possunt esse sine actu interiori eis correspondente, quia non est contradictio quod ita sit. Igitur per talia signa potest decipi credendo quod tales sint actus interiores quia talia sunt signa. Et per consequens potest decipi per discursum. Igitur si sint actus interiores correspondentes¹⁰ signis, tunc per signa potest adquirere credulitatem veram. Et totum facit per discursum.

Item, omnis intellectus apprehendens propositionem sibi neutram vel ignotam potest sibi assentire si voluntas velit. Sed angelus potest apprehendere propositionem sibi ignotam. Patet, quia¹⁵ multi angeli ignoraverunt incarnationem Verbi, ut dicunt Sanc*t*i², et utrum beata Maria fuerit virgo, et talibus propositionibus apprehensis potest angelus ex libertate sua assentire. Igitur eodem modo si angelus apprehendat praemissas ex quibus dicta conclusio sequitur, posset illam conclusionem ex illis elicere, igitur²⁰ potest discurrere. Et hoc est de intentione Augustini³

1 aliqua] alia CFZ 2-3 Antecedens] Maior A 4 occulta] abscondita D 5 gaudium] habere add. D 6 autem om. FGZ 7-8 contradic... sit] necessarium quod ita non sit E 11 signis] simul B 11-12 totum] hoc add. C 17 Maria] virgo GZ
17-18 et... propositionibus om. FG 18 ex... sua] talibus B 20 posset] postea add. Z || il-lam] iam B 21 est de intentione] patet per intentionem E

1 Cf. Gennadius, *De ecclesiasticis dogmatibus*, cap. 81: « Internas animae cogitationes diabolum non videre certi sumus, sed motibus eas corporis ab illo et affectionum indicis colligi experimento didicimus. Secreta autem cordis solus ille novit ad quem dicitur: *Tu solus nosti corda filiorum hominum*, I Reg. 8, 40» (PL 58, 999); etiam inter opera Augustini (PL 42, 1221), sed hic ut cap. 48. 2 Cf. Petrus Lombardus, *Collectanea in epist. Pauli*, in I Cor. 2, 1-8 (PL 191, 1548 B). 3 August., *De civ. Dei*, IX, c. 22 (PL 41, 274).

et aliorum S a n c t o r u m qui dicunt daemones per longitudinem temporis et experientiam scire multa quae prius ignoraverunt et in scientia proficere. Mirabile enim esset si diabolus omnia sciret et nihil ignoraret.

- 5 Idem dico de propositionibus necessariis, scilicet quod potest earum notitiam adquirere per discursum, quia potest scire unam praemissam et ignorare infinitas conclusiones ex illa sequentes. Et per illam praemissam potest primo adquirere notitiam unius conclusionis ignotae et post alterius, et sic deinceps.

10

[DUBIA CIRCA CONCLUSIONES]

Contra ista sunt multa dubia. Primo enim videtur quod angelus non possit accipere notitiam intuitivam a rebus, quia in omni actione naturali agens et patiens sunt simul et tangunt se. Sed angelus non potest aliquam aliam rem tangere, quia nec 15 contactu situali, nec essentiali. Non primo modo, quia in angelis non est situs nec locus. Nec secundo modo, quia ille contactus est per illapsum, sed angelus nulli illabitur sed solus Deus, igitur etc.

Item, si sic, tunc angelus discurreret, quod est falsum. Sed illud non probat ille. Consequentia patet, quia nulla substantia 20 creata agit nisi mediante accidente. Ergo si angelus videret substantiam, non videret nisi mediante accidente quod primo videatur, et ab eius cognitione discurreret ad cognitionem substantiae, igitur etc.

1 qui] quia B || dicunt] quod add. FGZ 2 et] per add. BZ || scire] sciunt FGZ 3 et] ita add. FG, quod add. Z || scientia] possunt add. FGZ || Mirabile] Vile FG, sed corr. G || si] quod F 5 Idem] ideo CD 6 earum] eam F, earumdem Z 8 per... praemissam] ex illa praemissa B || primo] post BC 9 unius] alicuius Z || conclusionis] cognitionis DE 11 Contra] Sed prem. D 14 aliquam om. ABCD || nec] non E, aut FGZ 15 situali nec es- 16 sentiali] essentiali aut accidentaliter FGZ || primo modo] accidentaliter FGZ 16 secundo modo] essentiali FGZ 17 nulli] nullus ABC, non D 18-19 Sed... ille] licet ille qui ponit ar- gumentum falsitatem non probet BG mg., om. F 19 substantia] creatura B 20-21 Ergo... accidente mg. G, om. (hom.) DF 22 ab] a prima E || substantiae] et (sic add. G) angelus di- scurreret add. FG

Item, si sic, tunc illa intuitio non esset in potestate angeli. Consequentia patet, quia non est in potestate patientis pati vel non. Si igitur intellectus angeli pateretur a re, non esset in eius potestate, igitur etc.

Item, sensibilia et materialia non agunt in intellectum nostrum 5 nisi mediante virtute sensitiva, puta phantasia, quae non est in angelo, igitur etc.

Item, secundum A u g u s t i n u m, *Super Genesim*¹: Corpus non agit in spiritum.

Item, III *De anima*²: « Agens est nobilior patiente ». Sed res 10 materialis non est nobilior angelo, igitur etc.

Item, in libro *De generatione*³: Agens et patiens communicant in materia et sunt ad invicem transmutabilia; sed res materialis et angelus non, igitur etc.

Item, VII *Physicorum*⁴: In parte intellectiva non est alteratio; nec ad formas de prima specie. Sed intellectio angeli est qualitas de prima specie, igitur etc.

Item, effectus eiusdem rationis habent causas eiusdem rationis; et non necessario [effectus alterius rationis habent causas] alterius rationis. Sed prima cognitio abstractiva quae stat cum intuitiva et secunda sunt eiusdem rationis. Igitur sicut secunda causatur ab habitu, ita prima. Et sicut secunda non causatur ab obiecto nec a notitia intuitiva, ita nec prima.

Item, si angelus posset discurrere, tunc intellectus eius esset imperfectus, quod videtur falsum.

25

2 non] pati add. BCD 3 Si igitur] igitur enim FGZ 8 Genesim] ad litteram add. BC
10 paciente] passo FGZ 15 intellectiva] intuitiva AD 16 specie] qualitatis add. C 20 cognitio] notitia BG, om. CDFZ 21-23 sicut... prima] etc. F, in immo f. G, ergo etc. add. Z
22 ita] et add. DZ 24-25 Item... falsum om. C

¹ Vide supra, p. 311, notam 1. ² Aristot., *De anima*, III, c. 5, t. 19 (430a 18-19). ³ Aristot., *De gener. et corrupt.*, I, c. 7, tt. 50-51 (323b 29 - 324a 14); cf. etiam cap. 10, t. 87 (328a 18-23). ⁴ Aristot., *Physica*, VII, c. 3, t. 20 (247b 1 - 248a 9); de 'formis' seu de qualitatibus de prima specie vide ibidem, text. 14-19 (245b 3 - 247a 19).

Item, contra hoc quod dicitur quod respectu distinctorum cognitorum intuitive non potest esse una ratio cognoscendi: quia respectu distinctorum cognitorum abstractive potest esse una ratio cognoscendi, ergo respectu intuitive cognitorum, igitur etc.

5 Item, contra hoc quod dicitur quod respectu distinctorum potest esse una ratio cognoscendi: quia ratio cognoscendi habet obiectum adaequatum continens omnia quae intelliguntur sub illa ratione. Sed multae sunt quidditates quae in nullo obiecto adaequato continentur, igitur non possunt habere eandem rationem 10 cognoscendi.

Item, multiplicato priori et posterius multiplicatur, sed non econtra. Sed obiectum est prius ratione cognoscendi, igitur quot sunt obiecta tot sunt rationes cognoscendi. Item, si potest esse una ratio cognoscendi multa, et infinita; quia non est maior ratio 15 de uno quam de alio, ergo etc.

[SOLUTIO DUBIORUM]

Ad primum¹ istorum dico quod si intelligas rem esse praesentem per illapsum quando non distat ab eo, sic non est inconveniens quod res cognita ab angelo sit sibi praesens per illapsum. 20 Hoc tamen non oportet, quia res distans loco partialiter potest causare intellectionem in angelo, et similiter unus angelus in alio angelo distante. Si autem intelligas per illapsum praesimalitatem sine distantia et cum hoc conservationem et dependentiam, sic angelus non est praesens rei cognitae per illapsum.

2 cognitorum *om.* ABCD 4-6 ergo... cognoscendi¹ *om. (hom.)* G 5 distinctorum] cognitorum abstractive *add.* B 6-7 obiectum] subiectum E 9 eandem] unam EFGZ
11 *sed*] licet CGZ 13 cognoscendi] intelligendi A || *si om.* AC 14 *quia*] quando D ||
est] potest esse B 18 illapsum *mg.* G, *om.* F 21 *in*¹] ab FG, *sed corr.* G 22-23 praesimalitatem] pre-tem A, pen-tem B, praesentem CD, pntm F, praesentiam GZ, vel *add.* FG, *sed del.* G 23 sine distantia] rive indistantiam Z

¹ Supra, p. 321, lin. 11.

Et quando dicens quod ibi esset contactus situialis vel essentialis, dico quod potest ibi esse contactus situialis et virtualis. Exemplum primi, ponendo quod angelus non sit in loco per operationem — propter articulum¹ — sed per substantiam suam: potest angelus esse in loco proximo rei cognitae, sive loco⁵ rei cognitae, ita quod sit contactus situialis inter loca illa. Exemplum secundi: potest angelus distare modicum a re cognita et eam cognoscere intuitive. Quia tunc est contactus virtualis quando res tantum distat vel approximatur alteri quod potest secum vel in eo agere. Et si angelus tantum distet a re cognita quod potest¹⁰ agere cum ea ad cognitionem intuitivam, tunc est ibi contactus virtualis. Si autem tantum distet quod non potest cognoscere rem intuitive, tunc non est contactus talis.

Ad aliud² concedo consequens, licet non sequatur ex probacione sua, quia quando dicit ‘substantia creata non agit nisi¹⁵ mediantibus accidentibus’, dico quod philosophi posuerunt hoc tantum in istis corruptibilibus in quibus experti fuerunt alterationem praecedere generationem. Sed in multis aliis in quibus hoc non habetur per experientiam, potest oppositum ostendi. Et

1-2 *essentialis*] *virtualis* M 4 per] propter FG, *sed corr.* G 5 *suam*] *tunc add.* B ||
sive] *sine* Z, *etiam add.* B, *enim add.* E 5-6 *sive...* *cognitae om.* CFG 6 *cognitae*] *in-*
cognitae B, *om.* E 7 *potest*] *esse quod add.* B 8 *quando*] *quod CDE, quia FGZ*
9 vel... *secum*] *ab alia vel approximatur quod potest secum agere B* 10 *eo*] *eam B || agere*]
dicitur contactus virtualis add. B || *Et*] *ut B, ideo add. s. lin.* G || *angelus*] *non add.* FGZ || *quod corr.* *in* *quin G || potest*] *possit FZ, posset G* 14 *aliud*] *secundum B || concedo consequens*]
infert B 15 *quando*] *non M || dicit*] *quod add.* BDE 17 *tantum*] *non nisi E || corruptibili-*
bus] *corporibus BGZ, corporibus C, cori-bus DE*

¹ Seu propter articulos condemnatos a Stephano Tempier, episcopo Parisiensi, die 7 Martii 1277. Agitur de articulo 204 « quod substantiae separatae sunt alicubi per operationem » et de articulo 219 « quod substantiae separatae nusquam sunt secundum substantiam »; cf. *Chartularium Universitatis Parisiensis*, ed. H. Denifle - Ae. Chatelain, Parisiis 1889, 554s. Similem doctrinam profitebantur Sigerus de Brabantia et Boethius de Dacia. Cf. R. Hissette, *Enquête sur les 219 articles condamnés à Paris le 7 mars 1277 (Philosophes Médiévaux*, XXII, Louvain-Paris 1977, 104-10). ² Supra, p. 321, lin. 18.

sic est in proposito, nam essentia unius angeli potest agere in alium angelum sine omni accidente, igitur in intellectum proprium. Antecedens patet, consequentia probatur per rationem I o a n n i s¹: quia quando aliqua activa sunt eiusdem rationis,
 5 quidquid potest esse passivum respectu unius potest esse passivum respectu alterius. Sed ponendo plures angelos in eadem specie, — sicut reputo verum —, tunc essentiae angelorum illorum sunt eiusdem rationis, et intellectus similiter. Et essentia unius potest agere in intellectum alterius, ergo eodem modo in intellectum
 10 proprium.

Ad aliud² dico quod illud quod est mere passivum non habet actionem suam in potestate sua, nec est in potestate eius pati ab obiecto vel non pati. Sed in proposito intellectus angeli est causa partialis respectu intellectionis suae, et illam impedire et suspendere voluntas sua potest, et illa non agente non agit obiectum.
 15 Et ideo tota actio est in sua potestate. — Tamen haec ratio aequaliter est contra omnem opinionem, quia sive ponatur species in intellectu angeli sive habitus, ex quo differunt ab essentia angeli, sequitur — cum efficiunt intellectionem — quod intellectio non
 20 sit in potestate angeli.

Ad aliud³ dico quod hoc verum est pro statu isto, sed non pro statu competenti animae intellectivae post separationem. Quia

1 essentia... angelij] unus E 3 Antecedens] maior A || Antecedens patet om. B || rationem] argumenta DE 4 quia om. FGZ || activa] accidentia E, possunt esse vel add. G
 5-6 potest... respectu om. ABCD 6 ponendo... angelos] si plures angelii essent EFGZ
 7 illorum om. EFG || sunt] essent EFG 8-10 Et... proprium om. B 8 essentia] substantia E, om. D 9 eodem modo] potest agere E 9-10 in... proprium om. A 12 est om. ABCDF 16 tota... potestate] sicut voluntas sua est in potestate sua, ita omnes aliae eius actiones, quia non ponuntur nisi voluntate volente BG, sua add. D || Tamen] Aliter potest dici quod BG, sed del. G 16-17 aequaliter om. ABCD 17 omnem om. BE 19 sequitur] tunc add. A || cum] quod D, quia G 19-20 cum... angelij] quod intellectio non sit in potestate angeli, cum illa efficiat intellectionem B 21 non] est verum add. BG 22 competenti om. BG 22-1 (p. 326) Quia... phantasiam] Quando sine phantasia B

1 Cf. Scotus, *Opus Oxon.*, II, d. 9, q. 2, nn. 15 et 24 (ed. Wadding, VI, 604s., 621). 2 Supra, p. 322, lin. 1. 3 Supra, p. 322, lin. 5.

anima separata, quae non habet phantasiam, potest cognoscere rem intuitive, et respectu illius cognitionis est res materialis et corporalis causa partialis sine phantasia. Igitur eodem modo potest agere in intellectum angelicum, licet non habeat phantasiam.

Aliter potest dici quod res materialis et corporalis pro statu ⁵ isto potest agere partialiter ad causandum cognitionem intuitivam in intellectu nostro, licet non causet cognitionem intuitivam in phantasia, nec forte abstractivam. Et hoc est verum si phantasia non sit capax unius cognitionis vel alterius. Quia secundum Ioannem¹ angelus potest agere et loqui angelo multum ¹⁰ distanti licet non causet locutionem nec aliquid aliud in medium, quia medium non est capax alicuius effectus talis. Et si ita sit in proposito, tunc potest consimiliter dici de uno et de alio. Si autem phantasia sit capax cognitionis intuitivae rei cognitae ab angelo, tunc non potest agere in intellectum nostrum pro statu ¹⁵ isto nisi agat in phantasiam cognitionem intuitivam.

Ad aliud ² dico quod corpus non potest agere in spiritum ut agens primarium et principale, potest tamen agere ut agens secundarium. Vel aliter, quod non potest agere in spiritum destruendo et corrumendo eius naturam, quemadmodum ignis ²⁰ agit in aquam, potest tamen agere in spiritum partialiter aliquem effectum accidentalem qui non est corruptivus substantiae spiritus. Et sic est in proposito. Certum est enim quod ignis infernalis vel purgatorius sic agit et affigit spiritum.

2 respectu] ratio D || et²] vel D 3 phantasia] phantasare G 7 cognitionem]
 aliam E || intuitivam] aliquam add. BFG 8 forte] formaliter A, aliam add. E, aliquam
 add. FGZ 9 vel] et B 10 Ioannem] Scotum D, unus add. Z || loqui] alio add. B || angelo]
 alio FZ, alii G 11 distanti] distincto Z || causet] cognitionem nec add. E || locutionem]
 intellectu] medium] medio C 13 de² om. ACDE 16 nisi] nec B || phantasiam]
 phantasia D 17 potest agere] agit A 18 potest... agere] sed B, tamen FGZ 19 Vel..
 quod] et ipsum B 20-21 quemadmodum... aquam mg. G, om. F 24 vel] et B, sive
 C || et... spiritum] in spiritum et affigit G

¹ Scotus, *Opus Oxon.*, II, d. 9, q. 2, n. 16 (ed. Wadding, VI, 607).

² Supra, p. 322, lin. 8.

Ad aliud¹ dico quod de virtute sermonis propositio generaliter accepta est falsa, quia ignis potest agere in animam separatam et in hominem et in multa quae sunt simpliciter nobiliora igne. Similiter aer potest agere in ignem, cum tamen ignis sit elementum nobilius aere. Ideo si intelligatur generaliter de omni agente partialiter, falsa est. Si autem intelligatur de causa totali, vera est generaliter, quia in omni actione creata concurrit Deus immediate ut agens partiale. Sed Philosophus intelligit quod ratio agentis universaliter est nobilior quam ratio patientis.
 10 Et hoc est verum, quia ratio agentis potest competere alicui agenti quod est nobilius omni passo, puta ipsi Deo.

Ad aliud² dico — et ad omnia consimilia — quod Philosophus intelligit quod agens et patiens communicant in materia quando agens per actionem suam potest corrumpere patiens, alterando per qualitates sensibiles; et aliter non, sicut est in proposito.

Ad aliud³ patebit alias.

Ad aliud⁴ dico quod non est generaliter verum quin idem effectus productus a causa secunda necessario producatur a causis diversarum rationum, puta calor productus ab igne, sole et Deo, et alias [effectus] eiusdem rationis potest causari a solo Deo. Et si sol produceret ignem et calorem, ille ignis posset producere alium ignem et calorem.

1 sermonis] haec add. A, quod add. C 3 hominem] etiam add. FG || simpliciter om. AD
 5 aere] quam aer EFGZ, et add. G 7 creata] creatura D 11 passo] passivo AC, patien-
 ti B || ipsi om. DFGZ || Deo] non e converso add. B 12 omnia] alia FGZ 13 patiens]
 passum DFGZ, in add. E, per actum add. FG, sed del. G 14 quando] tamen FG, sed corr. G
 15 sicut] sic FGZ, non add. G 17 Ad... alias] Ad aliud dico sicut Philosophus vult quod in
 parte intellectiva non sit alteratio corruptiva. Et hoc verum est, sicut alias dicetur B 18 quin]
 quando BE 19-20 at... productus mg. G, om. (hom.) F 20 diversarum rationum] diver-
 sac rationis BDZ || puta... Deo] puta eiusdem rationis effectus produci possit simul ab igne et a
 sole et Deo L 21 alias] alio AD, aliis BF, aliud E

¹ Supra, p. 322, lin. 8 et 10. ² Supra, p. 322, lin. 12. ³ Supra,
 p. 322, lin. 15. Videsis lectionem variantem codicis B. ⁴ Supra, p. 322,
 lin. 18.

Eodem modo in proposito, notitia abstractiva prima si producatur ab intuitiva partialiter, ut *p r i u s* dictum est¹, tunc necessario producitur a causa alterius rationis quam secunda abstractiva, quia prima causatur ab obiecto et cognitione intuitiva et intellectu. Et hoc si cognitio intuitiva naturaliter causetur. Si autem a solo Deo, tunc non causatur ab obiecto, sed a notitia intuitiva, quia illa notitia causata a Deo non necessario requirit obiectum exsistere sicut prima intuitiva naturaliter causata. Notitia autem abstractiva *s e c u n d a* causatur ab habitu et intellectu. Et ideo si naturaliter causentur, requirunt causas alterius rationis non obstante quod sint effectus eiusdem rationis. Si autem utraque notitia abstractiva causetur supernaturaliter a solo Deo, tunc habent causam eiusdem rationis.

Ad aliud² dico quod angelus potest discurrere et quod in prima sui creatione est imperfectus, quia caret multis accidentibus¹⁵ quae post potest adquirere, et adquirit secundum *A u g u s t i-*
n u m, ut *s u p r a* dictum est³. Tamen perfectus est in prima sui creatione quantum ad omnem perfectionem substantialem.

Ad rationem *s u p e r i u s* dictam de effectibus eiusdem rationis⁴ potest dici aliter quod sicut prima abstractiva naturaliter²⁰ necessario praesupponit intuitivam tanquam causam eius partialem, ita secunda, tertia, quarta, quinta, sexta, et sic deinceps — posito casu — necesario praesupponit intuitivam. Nam si ha-

1 prima *mg.* G, *om.* BF 1-2 producatur] et *add.* FG 6 Deo] causetur *add.* C
7 notitia] intuitiva *add.* B 8 obiectum exsistere] rem existentem E || prima] notitia *add.* D
9 et] in C 13 tunc] sequitur quod *add.* Z 15 caret] causaret C 15-16 accidentibus
quae] acibus quos BFG, accidentalibus perfectionibus quas E 16 post *om.* FG || et adquirit
om. BFG 16-17 secundum Augustinum *om.* FGZ 17 es²] etiam *add.* Z 18 sub-
stantialem] possibilem sibi et *add.*: Multa alia erant hic dubia nullius apud me momenti, ideo per-
transii L 20 prima] notitia *add.* B || naturaliter] naturalis B, *om.* EFG 21 necessario] pri-
mo D 22 ita] prima *add.* B || secunda... deinceps] secunda tertiam, quarta quintam F, *quod corr.*
in secundam tertia, quartam quinta G || sexta om. CZ

1 Vide pp. 316ss. 2 Supra, p. 322, lin. 24. 3 In conclusione sexta,
supra, pp. 319ss. 4 Supra, p. 322, lin. 18 et p. 327, lin. 18.

bitus derelictus a prima abstractiva, secunda, tertia, quarta corrupitur per oblivionem, sicut est possibile, tunc ad hoc quod quinta abstractiva eliciatur naturaliter, necessario praesupponit intuitivam tanquam causam eius partialem, quia omne derelictum
 5 ex abstractivis prioribus, per positum, est corruptum. Et sic non necessario requirunt causas alterius rationis prima abstractiva et secunda, quia ambae possunt fieri a causa eiusdem rationis¹. Tamen prima abstractiva necessario requirit aliquam causam alterius rationis — si naturaliter causetur — quam non necessario requirit secunda; quia prima necessario requirit intuitivam — naturaliter loquendo — secunda non necessario. Quia licet in priori casu requirat necessario intuitivam, non tamen absolute, quia potest fieri mediante habitu derelicto a prima abstractiva, posito quod maneat.

15 Ad aliud² dico quod non est simile de cognitione intuitiva et abstractiva, quia naturaliter experimur quod destructo obiecto intuitive cognito non inclinatur intellectus ad unum vel multa prius cognita cognitione intuitiva, sed naturaliter experimur quod corrupta cognitione intuitiva inclinatur intellectus ad intelligendum plura abstractiva, ideo non est simile de uno et de alio.

Ad aliud³ dico quod una ratio cognoscendi non habet necessario unum obiectum adaequatum, quia unus habitus numero potest inclinare ad intelligendum plura obiecta ut plura, non accipiendo ly ut reduplicative sed specificative, sic scilicet quod plura

2 possibile] in primo B 3 quinta] talis B 5 ex] ab CFZ, sed corr. F || prioribus] praeecedentibus DE || per positum] oppositum A 6-7 et secunda] abstractiva (!) A, et tertia D
 7 ambae] ambo AC 9 rationis] quod add. Z 10 secunda] probatur add. B 12 absolute] abstractiva secunda PGZ, sed corr. G 13 a] et A 18 cognitione] cognoscendum C,
 ad cognoscendum E 20 plura] similia cognita D, unico add. A, uno add. C 24 sed] ut add. D || specificative] specific BG, sed corr. G

1 Codex L hic notat in margine: « Nota tamen etiam (?) quod ista responsio non stat cum response data praecedenti quaestione ad tertium primi dubii ». Alludit ad quaest. 12-13 (pp. 261-65). 2 Supra, p. 323, lin. 1. 3 Supra, p. 323, lin. 5.

possunt cognosci mediante uno habitu, tamen si esset aliquis habitus inclinans ad cognoscendum aliquid commune multis, tunc ille posset habere unum obiectum adaequatum omnibus inferioribus.

Ad aliud¹ dico quod non oportet ad multiplicationem prioris⁵ multiplicari posterius, maxime quando prius est causa partialis respectu posteriorum. Sic est in proposito de obiecto respectu habitus quando est unus habitus respectu plurium.

[AD ARGUMENTA PRIMAE OPINIONIS]

Ad argumenta primae opinionis². Ad primum dico quod¹⁰ deficit multipliciter. Tum quia accipit falsum in hoc quod dicit quod corpora caelestia non recipiunt perfectionem aliquam. Quia aut intelligit de perfectione substanciali, et sic verum dicit et est bona similitudo, quia angelus non potest accipere formam substantialiem a rebus. Si accidentalem, sic falsum dicit, quia luna¹⁵ recipit illuminationem a sole, igitur eodem modo potest unus angelus recipere illuminationem ab alio. Similiter similitudo deficit, quia si teneret universaliter, tunc sicut corpus caeleste causat aliquid in istis inferioribus, ita angelus in animabus nostris, et

² cognoscendum] aliquid B, concludendum FGZ // aliquid] quod B, aliquod ADE, alium Z // commune] convenit B, actibus Z 3 ille... habere] illo... cognosci B // obiectum] subiectum D 7 posteriorum] posterioris AFGZ // obiecto] et de add. B // respectu om. DE 8 habitus¹ C, cognoscendi B, cognitionis FGZ, om. ADE // quando] enim add. B // plurium] tunc obiecta possunt multiplicari et non habitus, quia obiecta sunt tantum cause partiales add. B 12 recipiunt] requirunt FG, sed corr. G, adquirunt Z 12-13 Quia aut] aut FG, aut enim Z 14 accipere] totam add. Z 15 Si accidentalem] si intelligit de perfectione accidentaliter B, Sed sic non est ad propositum. Aut de perfectione accidentaliter et Z // sic] est add. BDG // dicit om. BG 16 igitur... modo] et ita B, ita eodem modo G // unus om. DE 17 illuminationem ab] a Deo vel G 18 universaliter] uniformiter Z 19 istis] corporibus B // et] immo BG

¹ Supra, p. 323, lin. 11. ² Scilicet ad argumenta opinionis Thomae Aquinatis, supra, p. 311, lin. 12.

causaret animas nostras sicut corpus caeleste ista inferiora. Et per consequens animae nostrae dependerent ab angelis.

Ad aliud dico¹ quod non est inconveniens quod corpus agat in spiritum causando intellectionem sui partialiter sicut potest causare in anima coniuncta corpori. Et dico quod non est causa praecisa quare corpus potest agere in animam nostram quia coniuncta est corpori, sed causa praecisa est quia anima non potest de se habere omnem perfectionem ad quam est in potentia mediante corpore et quam potest habere a corpore. Et haec eadem est causa quare agit in angelum: quia potest habere aliquam perfectionem posito corpore quam non potest habere destructo corpore.

Ad aliud² dico quod non oportet semper transire per medium nisi quando est medium, ut in motu locali, sed in mediis perfectionum non oportet. Et ideo non oportet [quod] si aliquid causat aliquid in extreum quod prius causet in medio. Similiter quod dicit quod phantasia est medium etc., falsum est. Sed si aliquid ponatur medium inter mere corporale et spirituale, erit anima intellectiva, nam virtus fantastica est extensa in materia cum condicionibus materialibus et est pure materialis et corporalis.

Ad aliud³ dico, sicut dictum est *p r i u s*⁴, quod intellectus agens non depurat, nec illustrat etc., nisi quia est causa partialis ad causandum intellectionem, et propter hoc non dicitur depurare; sicut nec sol dicitur depurare quia concurrit sicut causa par-

1 sicut... inferiora] partialiter saltem, sicut corpora illa caelestia causant virtute sua naturali partialiter ista inferiora B 8-9 mediante corpore] immediate E 9 haec] sic B 10 quia] angelus add. B, ipse add. Z 11 destructo] non positio B 14 ut om. EFGZ || sed] etiam add. E 15 nom¹] semper add. L 16-17 Similiter] Sed ACD 17 quod¹] quando FGZ || medium] igitur add. E 18 aliquid] aliquod CEZ || spirituale] hoc add. B 21 dico] quod add. DE || sicut] secundum D 22 nec om. ACFG || nisi] pro tanto add. B 23 dicitur] videtur A 24 sicut¹... depurare om. FG (*in col.*) || dicitur... quia] propter hoc quod BG (mg.) || sicut²] tanquam B

1 Supra, p. 312, lin. 3. 2 Ibidem, lin. 6. 3 Supra, p. 312, lin. 15. 4 In quaestione praecedenti, supra, p. 308, lin. 15.

tialis ad causandum aliquid inferius eo. Et ideo eodem modo debet poni intellectus agens in angelo et beato sicut in nobis. Et quod dicit *Commentator*, III *De anima*¹, quod intellectus agens est lumen, intelligendum est quod sicut lumen est causa partialis cum colore ad causandum actum videndi et non est in potentia ⁵ receptiva coloris, ita intellectus agens est causa partialis respectu intellectionis et non est in potentia receptiva, et ideo potest dici lumen. Similiter, dato quod praedicta ratio concluderet de corpore quod non potest agere in angelum, non tamen concludit quin unus angelus possit causare cognitionem in alio. ¹⁰

Ad aliud²: sunt in eodem genere remoto, non propinquuo. Et sic angelus et substantia materialis sunt in eodem genere quemadmodum corpora caelestia et ista inferiora. Et hoc sufficit ad hoc quod unum sit agens et aliud patiens. — Et quando dicit quod potentia et actus sunt in eodem genere, verum est de potentia quae fit actus, quae dicitur obiectiva, non autem de subiectiva vel receptiva. Quia potentia receptiva est substantia, sed actus receptus potest esse accidens. Aliter enim si semper essent in eodem genere, esset processus in infinitum. ¹⁵

Ad aliud³ dico quod *Auctor De causis* intelligit quod intelligentia est plena formis quia intelligit plures formas.

Sic dicas quod intellectus angeli se habet ad omnia intelligibilia sicut intellectus noster ad prima principia, *falsum*

1 aliquid] hic add. B || eo om. BFGZ || ideo om. BD 2 beato] in beato B, ita bene E || quod] quia E, cum FGZ 5-6 colore... coloris] corpore... corporis BG 7 in om. ABCD
7-8 et¹... lumen] activa L 7 ideo] non add. M 8 lumen] et add. EFGZ 10 possit]
agere in alium et add. B || cognitionem] sui add. B 11 aliud] dico quod add. BZ, dico add. G
12 Et sic] sic enim B 12-13 quemadmodum... inferiora om. FG 15-16 verum... autem
om. D 16 quae¹... obiectiva om. F || quae¹... dicitur om. GZ || fit... dicitur] vocatur B ||
obiectiva... de] abstractiva non quae dicitur E 17 Quia] aliquando add. B 17-18 sed...
accidens] actus receptus est accidens vel potest esse B 18 receptus] receptivus DZ 23 no-
ster om. ACDE

¹ Averroes, *In Aristot. De anima*, III, t. 18 (ed. F. S. Crawford, p. 438).

² Supra, p. 312, lin. 21. ³ Supra, p. 313, lin. 3.

e s t, quia intellectus noster intelligit prima principia sine discursu, non sic autem intelligit angelus omnia ut prius dictum est.

Ad aliud¹ dico quod eundem locum tenent quantum ad aliquid et quantum ad aliquid non.

5 [DE NOTITIA ABSTRACTIVA QUAE SIMUL STAT CUM INTUITIVA]

Circa notitiam primam abstractivam quae simul stat cum intuitiva² est advertendum quod illa notitia causatur ab intuitiva notitia et intellectu et corpore³, quodcumque sit illud, tanquam a causis partialibus, et non ab obiecto, licet tamen contrarium dicatur⁴. Cuius ratio est quia stante cognitione intuitiva, licet obiectum totaliter corrumpatur, adhuc stat illa abstractiva. Ergo non requirit obiectum necessario ad eius causationem.

S i d i c a s quod licet cognitio intuitiva posset existere per potentiam divinam non existente obiecto, non tamen naturaliter. Igitur ad hoc quod causetur cognito abstractiva praedicta naturaliter necessario requiritur existentia obiecti. Et tunc ultra: omne illud quod necessario requiritur ad aliquem effectum causandum habet aliquam causalitatem respectu illius effectus per propo-

1 intelligit] omnia add. PGZ 2 omnia] intelligibilia add. B 6 primam om. BD || abstractivam] de qua dictum est add. B 7 intuitiva¹] notitia add. E || advertendum] scendum et add.: ut melius intelligatur B || notitia] quae E, om. BL 8 et²... illud om. L || et²] ab (om. B) aliquo forte in add. BG, non add. E, forte ab aliquo add. H 9 tamen] superius D, prius visum fuerit add. B, prius add. CEF, post add. G 10 Cuius] et BG || intuitiva mg. G, om. F || licet] et BEFGZ 11 obiectum] obiecto BFGZ, om. C || totaliter corrumpatur] toto corrupto FGZ || adhuc... illa] manet ista notitia B 12 requirit] requiritur BEGZ 13 licet] haec E 14 non existente] sine B 16 necessario] adhuc Z, om. BG 17 requiritur] naturaliter add. BEZ || causandum] naturaliter add. BFGL 18-2 (p. 334) per... etc.] sufficienter dependet ex suis causis essentialibus. Sic est in proposito B 18-1 (p. 334) per... acceptam om. G

1 Ibidem, lin. 6. 2 De prima abstractiva quae simul stat cum intuitiva diffusius egit Ockham in quaestione praecedenti, pp. 261-67; hic iterum tangit eam, supra, pp. 316s. et 328s. 3 Cf. supra, p. 294. 4 Loco «contrarium dicatur» in codice L legitur: «contrarium innuere videbar».

sitionem frequenter acceptam, quia 'effectus¹ sufficienter dependet' etc.:

R e s p o n d e o: verum est quod intuitiva non potest conservari destructo obiecto nisi per potentiam divinam, tamen si naturaliter posset conservari sine existentia obiecti, causaret abstractivam primam sufficienter cum aliis causis. Et quando dicit 'quidquid necessario requiritur' etc., dico quod vel illud quod necessario requiritur est causa immediata illius effectus vel est causa causae illius effectus. Sic est in proposito. Nam licet obiectum non sit causa immediata respectu primae abstractivae, tamen est causa cognitionis intuitivae quae est causa cognitionis abstractivae, et eodem modo. Ad aliud dico quod effectus sufficienter dependet ex causis suis essentialibus, approximatis et dispositis et conservatis, ita quod nihil aliud necessario requiritur ad talem effectum absolute loquendo, tamen aliud aliquando requiritur necessario ad conservationem causae naturaliter loquendo quod non est causa illius effectus, sicut est in proposito. Et potest poni exemplum in aliis.

Aliud sciendum est quod cognitio prima abstractiva est illa mediante qua intellectus nec iudicat rem esse vel non esse, nec fuisse vel non fuisse, nec — breviter — de aliqua differentia temporis. Quod probatur, tum quia si mediante illa tanquam causa partiali intellectus iudicaret rem esse vel non esse, tunc esset in-

1 quia] quod D, omnis add. G 2 etc.] ex omnibus suis causis D 3-4 conservari destructo] manere sine B 4 nisi] solum add. B 8 immediata] mediata C 10-12 respectu... abstractivae] abstractivae notitiae, est tamen media quia causat notitiam intuitivam B 12 quod] verum est quod add. B 18 potest ponit FG, sed corr. G 19 Aliud] ad aliud ADEF, unde B, adhuc H, aliud hic Z || Aliud... est¹] Ad aliud dicendum est corr. in: notandum etiam est G || sciendum] dicendum F 20 nec²] vel DE 21 nec] et non G, fore nec non fore nec add. B || breviter] videtur Z, om. G 22 illa] causa add. Z 23 rem] secundum aliquam differentiam temporis, tunc non esset abstractiva sed intuitiva perfecta vel imperfecta add. EFGZ, in contrarium huius dictum est. Et si mediante illa tanquam causa partiali intellectus iudicaret rem add. (ultra) E, contrarium utriusque prius dictum est add. (ultra) FG, in contrarium utriusque prius dictum est. Nam si mediante illa sicut causa partiali intellectus iudi-

¹ Vide supra, p. 258, notam 1.

tuitiva perfecta, sicut prius patet¹. Si etiam mediante illa tanquam causa partiali intellectus iudicaret rem fuisse vel fore, tunc esset intuitiva imperfecta, sicut etiam prius dictum est².

Similiter cognitio dicitur abstractiva quia abstrahit ab existentia et non exsistentia. Quod non sic intelligitur quod obiectum cuius est notitia abstractiva nec sit nec non sit, quia hoc est impossibile. Sed sic intelligitur quod mediante abstractiva tanquam causa partiali intellectus non iudicat rem exsistere nec non exsistere, nec etiam secundum aliquam differentiam temporis. Cum igitur ista sit abstractiva simpliciter, sequitur etc.

Si dicas quod potest dari una alia abstractiva simpliciter in intellectu quae potest stare cum intuitiva et manere post intuitivam, illa scilicet per quam cognosco aliquid intuitive cognitum, puta albedinem in se et absolute primo, et est ista cognitio incompleta. Et post mediante ista tanquam causa partiali potest intellectus assentire alicui complexo necessario quod non concernit aliquam differentiam temporis, et illa est cognitio abstractiva simpliciter complexa. Exemplum: si primo videam albedinem intuitive et post cognosco eandem albedinem absolute abstractive, si tunc intellectus mediante ista cognitione formet hoc complexum ‘albedo est qualitas’, haec est cognitio complexa abstractiva simpliciter quae non concernit aliquam differentiam temporis. Igitur praeter predictam abstractivam primam est dare aliam abstractivam quae non est principium iudicii secundum aliquam differentiam temporis:

C o n t r a: licet ista cognitio actualis vel habitualis non sit

caret rem add. (*ultra*) Z 23 (p. 334) - 2 esse¹... rem om. (*hom.*) DZ 23 (p. 334) - 3 esse¹... est om. PG 3 imperfecta] perfecta Z || etiam om. DEZ 5 Quod] quia C, et Z || Quod non sic] Quid sit non sit D || non om. F 8 rem] non add. E 9 aliquam] aliam A 10 ista] aliqua DE || simpliciter] similiter E, om. A 14 cognitio] intuitiva add. Z 19 absolute om. BEFGZ 22 quae] quaque C 23-25 Igitur... temporis om. (*hom.*) D 24 iudicij] iudicandi BFGZ 26 actualis] accidentalis AC

¹ In quaestione praecedenti, p. 261.

² Ibidem.

principium iudicii respectu praedicati quod non concernit aliquam differentiam temporis, — cuiusmodi est omne praedicatum quod convenit subiecto necessario, sicut est in exemplo iam posito ‘albedo est qualitas’ —, tamen eadem cognitio numero, si distinguatur a prima abstractiva, potest esse principium iudicii respectu praedicati quod concernit differentiam temporis, cuiusmodi est illud praedicatum quod convenit subiecto contingenter. Exemplum: licet enim illa cognitio abstractiva per quam cognosco albedinem absolute non sit principium iudicii secundum differentiam temporis respectu istius praedicati, ‘albedo est qualitas’, quia hoc praedicatum non concernit differentiam temporis, tamen respectu istius praedicati ‘albedo fuit’ vel ‘est in corpore’ vel ‘fuit in corpore subiective’ est ista cognitio principium [iudicii] partiale. Et ita non probas propositum.

S i d i c a s quod illa cognitio non est principium iudicii secundum differentiam temporis respectu cuiuscumque praedicati, sicut patet per rationes supra adductas. Ex isto sequitur quod abstractiva quam tu ponis non distinguitur a prima abstractiva, quia prima sufficit, igitur quaelibet alia superfluit. Ideo apparet quod non fuit aliqua abstractiva simpliciter alia a prima quae non est principium iudicii secundum aliquam differentiam temporis:

Sed tunc e s t d u b i u m: a quo generatur habitus inclinans ad secundam abstractivam quae dicitur intuitiva imperfecta, quia mediante illa potest intellectus iudicare quod res aliquando fuit? Non enim potest generari ab intuitiva, ut probatum est; nec a

1 iudicii] indifferenter D, iudicandi PGZ 3 in] proposito add. D 5 iudicij] iudicandi BFGZ 7 contingenter] contingenti AFGZ 9 absolute] abstractive A || iudicij] iudicandi Z 10 temporis] tamen add. D || praedicati] scilicet add. A 11 concernit] aliquam add. E 12 est] vel erit add. C 13 subiective] tamen add. Z 14 partiale] perfectibile A || ita] illa B, ista FZ || non] notitia B || probas] probat BD, est ad PGZ 16 secundum] aliquam add. Z 17 rationes... adductas] rationem... dictam E || supra] contra A, superius BD || adductas] dictas FGZ, dico quod add. BG 18 a... abstractiva] contra abstractivam primam A || quia] quae C 19 prima] abstractiva add. B || apparet] oportet Z 20 fuit] sit FGZ || aliqua] alia add. BF || quae] quia BFGZ 21 aliquam] aliam AE 23 imperfecta] perfecta A 24 illa] re FGZ, sed corr. G 25 probatum] dictum et probatum EFGZ || nec om. D

prima abstractiva, quia habitus semper inclinat ad actus consimiles illis a quibus generatur. Sed prima abstractiva non est principium iudicii secundum aliquam differentiam temporis, ut probatum est; igitur nec habitus generatus ex prima abstractiva inclinabit 5 ad aliquem actum abstractivum qui sit principium iudicii, quia tunc non inclinaret ad actus consimiles etc.; et per consequens habitus generatus ex prima abstractiva non inclinat ad secundam abstractivam quae est intuitiva imperfecta. Igitur oportet dare alium habitum inclinan tem ad illum actum. Sed a quo generatur 10 ille habitus? Responsonem quaere¹.

3 aliquam] aliam A || probatum] prius add. EPGZ 4 nec om. Z 6 non om. A
 7 secundam] aliquam DE 8 imperfecta] perfecta M 9 alium] aliquem E || illum]
 alium FGZ || Sed] scilicet FZ 10 habitus] ibi add. FG || Responsonem quaere] vide ultima quaestione quarti B, responso huius patet per supra dicta Z

¹ Cf. quaest. 12-13 (pp. 263s.), pars scilicet quae videtur esse additio posterior; vide etiam pp. 265s. et 292s.

QUAESTIO XV

UTRUM ANGELUS MALUS SEMPER SIT IN ACTU MALO

[OPINIO SCOTI]

Dicit Ioannes¹ quod angelus malus potest in actum bonum ex genere sed non in actum meritorium, sed bene potest in actum bonum moralem. Quod probatur, quia secundum Dionysium² naturalia in angelo damnato manent integra, et per consequens ita inclinant naturalia ad actum bonum post peccatum sicut ante, igitur aequae potest in talem actum post sicut ante.

Item, habet remorsum conscientiae et displicantiam de peccato, quae non necessario est mala per circumstantiam aggravantem, igitur ex illo actu potest generari habitus bonus.

Item, potest esse sine omni actu, quia « nihil est tam in potestate voluntatis quam ipsamet voluntas »³, — quod intelligitur quantum ad actum. Igitur potest se facere sub bono actu.

2 Utrum] Circa quartam distinctionem quaero primo *praem.* (*mg.*) A || malo] malus B
4 Ioannes] hic Ioannes Scotus B 5 ex genere] exigitur (?) D, exire FGZ || actum] ex genere
add. D 6 moralem] materialem A, naturalem C 8 naturalia *om.* AE 9 igitur... ante
omi (*hom.*) A 10 et] in A || displicantiam] displicantia A, displicet C 11-12 aggravan-
tem] aggravatam EF 13 tam *mg.* G, *om.* F 14 voluntatis] etc. add. G || quam] sicut CFG ||
ipsamet] ipsa BDZ, *om.* E || ipsamet... intelligitur] intellectus FG 15 quantum ad] quod
in D || sub] idem FG, *sed corr.* G || bono] uno C || actu *mg.* G, *om.* F

1 Scotus, *Opus Oxon.*, II, d. 7, q. unica, nn. 14-15, 22-23 (ed. Wadding, VI, 569, 575). Scotus, ibidem, n. 11 (p. 566) ultra bonitatem naturalem distinguit triplicem bonitatem moralem: « prima dicitur bonitas ex genere; secunda potest dici bonitas virtuosa sive ex circumstantia; tertia bonitas meritoria sive bonitas gratuita sive bonitas ex acceptatione divina in ordine ad praemium ». 2 Dionysius, *De divinis nominibus*, cap. 4, § 23 (PG 3, 726 C). 3 August., *De lib. arbitrio*, III, c. 3, n. 7 (PL 32, 1274; CCL 29, 279); *Retract.*, I, c. 9, n. 3 et c. 22, n. 4 (PL 32, 596, 620; CSEL 36, 40, 104).

Haec opinio licet sit probabilis, tamen hoc quod dicit quod voluntas potest facere se sine omni actu non videtur verum, quia secundum A u g u s t i n u m¹ et ipsummet, voluntas damnati non potest esse sine poena. Tunc sic: poena non est sine actu voluntatis. Igitur si angelus posset facere se sine omni actu, posset facere se sine omni poena. Assumptum patet, quia poena voluntatis est tristitia. Sed tristitia est in actu volendi aliquid secundum P h i l o s o p h u m². Igitur poena voluntatis est in actu volendi. Cum igitur voluntas non possit privare se omni poena, sequitur quod non posset privare se omni actu.

S i d i c a s quod in eo est dolor, non tristitia, c o n t r a : dolor est in parte sensitiva quae non est in angelo.

[CONCLUSIONES AUCTORIS]

Ideo dico sine assertione, tenendo aliquas conclusiones. P r i-
ma est quod angelus damnatus necessario est in aliquo actu vo-
luntatis, non dico de potentia Dei quin Deus posset privare eum
omni actu, sed de potentia creaturae, quia nulla creatura potest
eum privare omni actu. Quod probatur, quia impossibile est
quod aliqua creatura faciat damnatum sine poena et tristitia,

1 Haec] Contra Ioannem *praem.* A || hoc *om.* ABCD 2 voluntas] angeli *add.* G || fa-
cere] habere FGZ, *sed corr.* G 3 et *om.* EFG || ipsummet ipsamet ADE, *om.* FG 4 Tunc
sic] tamen A, cum C || poena] in voluntate *add.* D || est] potest esse A || sine²] statu *add.* D
5 actu] voluntatis *add.* B 6 quia] omnis *add.* ABZ 7 Sed] quia FG, *sed corr.* G || in]
omnia *add.* G || volendi] nolendi BGZ 8-10 poena... quod *mg.* G, *om.* FZ 8 volen-
di ACDH, nolendi BEGL 11-12 contra dolor] quia tristitia E 12 in¹] potestate *add.* D ||
qua] igitur C 14 Ideo] Item D 15 est¹] conclusio B 16 quin] quoniam Z
17-18 sed... actu *om.* (*hom.*) E 17 creatura] potentia creata D 19 damnatum] damna-
tos E || sine] omni *add.* D || et] sine *add.* C

¹ August., *De civit. Dei*, XXI, cc. 23-24 (PL 41, 735-41; CSEL 40-2,
555-64); Scotus, loco cit., n. 18 (p. 570). ² Cf. Aristot., *De anima*, III,
c. 11, t. 56: «Dicamus igitur utrum sit possibile ut habeant tristitiam et
delectationem? Et si haec duo habent, de necessitate habent appetitum»
(434a 1-5).

quia sunt in poena aeterna; tristitia autem et poena non possunt esse sine actu nolendi poenam, igitur etc.

S e c u n d a c o n c l u s i o est quod aliquis est actus in angelo damnato qui non est in eius potestate. Quod probatur, quia licet voluntas damnati non possit se facere sine omni actu, tamen 5 potest se suspendere ab omni actu qui est in potestate sua et elicere alium. Et per consequens si actus nolendi poenam esset in eius potestate, posset se suspendere ab illo actu et facere se sub actu diligendi se sine omni alio actu. Et per consequens posset facere se sine poena. Quod falsum est. 10

T e r t i a c o n c l u s i o est quod Deus totaliter et immediate causat aliquem actum in voluntate angeli mali. Quod probatur, quia omnem actum causatum in voluntate a voluntate libere potest voluntas impedire. Actum causatum a solo Deo non potest voluntas impedire. Cum igitur in voluntate angeli damnati 15 sit aliquis actus qui per voluntatem non potest impediri, nec voluntas potest se suspendere ab illo actu, igitur est aliquis actus in voluntate angeli qui causatur a solo Deo.

Item, si non causetur a solo Deo, aut igitur a voluntate damnati aut ab habitu. Non a voluntate, quia tunc voluntas 20 posset illum actum impedire. Nec ab habitu, cum habitus sit eiusdem rationis in via et in patria, et in via non necessitat voluntatem, igitur nec in patria. Patet de caritate. Similiter, si causetur ab habitu cum Deo, dummodo non causetur a voluntate, sed

2 nolendi] volendi A || poenam] aliquid add. AC, vel aliquid add. E 5 voluntas] angeli add. D 7 nolendi] volendi AD 8 eius potestate] voluntate sua AE, *sed corr. in potestate sua* E || illo] omni AE 9 se (*ita forsitan pro eam*) *codd.* || actu om. DFGZ 10 se om. AB || sinc] omni add. FGZ || est] et contra priorem conclusionem add. L 13 a voluntate om. CDF 13-14 voluntate libere] volitione libera Z 14 impedire] imperare (*etiam infra*) A, et add. EPGZ 15 voluntas om. ACDE || angeli mg. G, om. F 16 impediri] impedire BD 17 ab] omni add. FGZ 18 qui] quae AB 19 Item... Deo om. (hom.) C 20 habitu] quia add. D 21 habitus] non add. FG, *sed del.* G 22 rationis] rei A, generis B 23 igitur mg. G, om. EF 24 ab habitu cum] cum habitu a E || causetur] active add. B || sed] si BDE, cum add. CFG

voluntas sit pure passiva respectu illius, sufficit mihi, quia tunc ille actus potest dici necessarius.

Item, actus quo beatus amat Deum clare visum causatur a solo Deo, quia non libere causatur a voluntate creata. Igitur est alius quis actus qui non est in potestate voluntatis.

[RATIO CONFIRMATIONIS BONORUM ET OBSTINATIONIS MALORUM]

Ex ipsis potest assignari ratio confirmationis beatorum et obstinationis malorum. Nam in beatis causatur tam actus videndi Deum quam diligendi eum a solo Deo tanquam a totali causa et nullo modo ab intellectu vel voluntate sicut a causis partialibus. Et iste actus dilectionis formaliter opponitur omni actui peccati; et quia sunt formaliter oppositi, nullo modo compatiuntur se in eodem. Et ideo quamdiu iste actus conservatur totaliter a Deo — sicut ab ipso causatur — tamdiu est confirmatus, ita quod nullo modo, etiam de potentia absoluta voluntatis creatae, potest in actum peccati ; quia non potest in actum peccati nisi posset impedire actum dilectionis, propter repugnantiam formalem inter illos actus. Sed ex hoc non dicitur voluntas cogi, quia voluntas formaliter vult et diligit illo actu, licet non causetur ab eo¹.

Eodem modo potest assignari ratio obstinationis malorum per

1 voluntas] Dei add. FG, sed del. G || pure] potentia B, mere D || illius] Dei FG, sed corr. G, actus add. B, add. mg. G 3 beatus] unus add. D 4 quia] sic quod FGZ 5 actus] in voluntate creata add. BL, add. mg. G || potestate voluntatis] eius potestate B, igitur a simili in damnato add. BL 7 ratio] causa (s. lin., ut altera lectio) G || beatorum] bonorum AEFGZ 8 malorum] damnatorum BL || beatis] bonis E || causatur tam] est causatus B 9 quam] et B 9-10 eum... partialibus om. D 10 vel] et EZ 11 omni actui peccati] peccato E 12 quia... oppositi] ideo B, om. E 13 Et ideo mg. G, om. F 13-14 iste... tamdiu om. D 13 a] solo add. G 14 ipso] eo FGZ || tamdiu] beatus add. B, add. mg. G || confirmatus] formatus D, conservatus E 15 etiam] nec D, om. CL || potentia] potestate B, voluntatis add. D 16 quia... peccati om. (hom.) ACDE 17 dilectionis] a solo Deo causatum add. L || formalem] formaliter A 18 voluntas²] ipsa B 19 eo] ea A 20 Eodem] Et praem. BFGZ || per] ex C

¹ Scilicet a beato.

hoc quod Deus causat tanquam totalis causa quidquid absolutum est in actu nolendi et odiendi Deum. Et ille actus non compatitur secum actum diligendi Deum nec aliquem actum bonum propter repugnantiam formalem inter illos actus. Et stante illo actu et conservato a Deo totaliter, non potest voluntas creata in oppositum de potentia sua absoluta. Et ideo quamdui stat iste actus, est voluntas obstinata, sic quod non potest oppositum velle. 5

Et quod Deus possit causare actum odiendi Deum quantum ad omne absolutum in actu in voluntate creata probatur, quia Deus potest omne absolutum causare sine omni alio quod non 10 est idem cum illo absoluto. Sed actus odiendi Deum quantum ad omne absolutum in eo non est idem cum deformitate et malitia in actu, igitur Deus potest causare quidquid absolutum est in actu odiendi Deum vel nolendi, non causando aliquam deformitatem vel malitiam in actu, igitur etc. 15

Item, non minus potest separari deformitas ab odio Dei quam bonitas moralis a dilectione Dei. Sed dilectio Dei in angelo bono potest separari a bonitate morali et meritoria. Igitur odium Dei in angelo malo potest separari a deformitate. Et tunc omne quod non includit contradictionem, nec malum culpae, potest fieri a 20 Deo solo, igitur odium Dei etc.

Item, respectu cuiuscumque est Deus causa partialis respectu eius est vel esse potest causa totalis, quia ipse supplere potest omnem causalitatem causae secundae in genere causae efficientis. Sed respectu cuiuslibet positivi, maxime absoluti producti a crea- 25 tura, est Deus causa partialis, sicut prius ostensum est¹. Igitur

1 causat] causatur B 2 nolendi] volendi AD 4 actus om. DEFGZ 7 obsti-
nata] absoluta F || sic] sed F 9 omne] esse FGZ || creata] causata BG, sed corr. G 11 odien-
di] odii E 12 omne] esse FGZ, sed corr. G || malitia] materialis D 16-18 deformitas...
separari om. (hom.) A 16 Dei om. AB 17 bono] beato D, om. AB 19 tunc] cum C
20 nec] vel D 21 solo mg. G, om. F || solo... etc. om. D 22 Item] odium add. A
23 eius] illius D, eiusdem FGZ 24 omnem... secundae] omnium generalitatem causae pri-
mae A 25 Sed] Et B || cuiuslibet] eiusdem Z 26 sicut prius] ut Z

¹ Supra, quaest. 3-4 (pp. 60-63).

potest esse causa totalis respectu cuiuslibet absoluti, et per consequens respectu actus odiendi Deum.

Item, odium non est formaliter peccatum, igitur potest causari a solo Deo. Consequentia patet. Antecedens probatur, quia si 5 sic, tunc quidquid esset causa odii peccaret. Et per consequens cum habitus generatus ex actu odiendi Deum sit causa alterius actus consimilis, sequitur quod habitus peccaret.

Aliter potest dici et redi causa obstinationis malorum, et hoc supposito quod Deus concurrat in omni actione creaturae, ad 10 minus sicut causa partialis. Tunc potest dici quod Deus concurrit cum voluntate creata ad causandum actum odii Dei, et non vult concurrere cum angelo malo ad causandum actum bonum, puta dilectionem, quia sic concurrit ad unum et non ad alium. Ideo [damnatus] potest dici obstinatus, quia non potest elicere aliquem 15 actum bonum.

Si dicas quod tunc Deus peccat et est malus, quia non vult concurrere ad actum bonum, respondeo: nunquam homo peccat nisi quia tenetur facere quod non facit vel quia facit quod non debet facere. Per istam [rationem] fit homo debitor; 20 Deus autem nulli tenetur nec obligatur tanquam debitor, et ideo non potest facere quod non debet facere nec non facere quod debet facere.

Si dicas quod data predicta responsione videtur quod angelus malus potest cessare ab omni actu, ex quo omnes habet

1 cuiuslibet] cuiuscumque A 5 tunc *om.* FGZ || quidquid] quilibet A, illud quod (*mg.*) C, quicunque D, quisquis E, omne quod H || *esset*] in *add.* B 6 causa] respectu add. FG 7 peccaret] causaret D 9 in... actione] ad omnem actionem FZ, ad omnem actum seu actionem G 10 sicut] tanquam B || partialis] ubi non placet sibi esse causa totalis *add.* L 11 actum odii] odium DFG || odii] odiendi BE || Dei] Deum B 13 dilectionem] delectationem A, Dei et *add.* FGZ || quia] et B, si *add.* E || alium] aliud FGZ || Ideo] Et sic D, Ita E 16-17 Si... bonum *mg.* E, *om.* (*hom.*) C 18 quia¹] quod *add.* (*s. lin.*) C 18-19 quia²... non] non facit quod FG 19-22 Per... facere *om.* (*hom.*) A 19 Per... debitor] Debitor autem est homo et angelus ad faciendum quaedam et non faciendum quaedam BL || istam... fit] illa sicut D, ista fuit E 20 autem] vero BL || nulli] non G || nec] vel DE 21-22 facere²... facere] nec non facere quod debet B 21 nec] potest *add.* EFGZ 23 responsione] conclusione FG 24 omnes] angelus FGZ

in potestate sua quatenus est causa partialis respectu illorum, respondeo: licet actus odii divini non sit totaliter a Deo sed partialiter solum, tamen aliqui alii actus qui sunt in damnato sunt totaliter a Deo, puta actus nolendi poenam quam patitur et volendi beatitudinem, actus nolendi peccatum sive odiendi, 5 actus nolendi esse in tali loco, qui non sunt peccata sed poena peccati.

Magna enim poena est velle beatitudinem et tamen semper carere ea; qui non sunt mali nec peccatum, et talibus non potest se privare. Et ideo licet forte posset cessare ab actu odiendi Deum, 10 non tamen ab aliis qui totaliter causantur a Deo, in quibus consistit magna poena. Ideo nec potest cessare ab omni actu, nec privare se poena, nec elicere bonum actum — licet posset cessare ab actu odii — quia Deus non concurrit ad eliciendum actum bonum sed malum. 15

Ex his patet quo modo in beatis et damnatis est libertas. Quia respectu illorum actuum qui causantur a solo Deo, sive in bonis sive in malis, vel respectu actuum oppositorum illis actibus non est in eis libertas, quia nec a primis actibus qui totaliter causantur a Deo possunt cessare, nec secundos possunt elicere 20 propter repugnantiam formalem inter illos et primos actus causatos a solo Deo. Et ideo quia Deus totaliter causat actum beatificum in voluntate angeli boni, ideo angelus bonus nec habet li-

2 actus] causa FGZ || odii divini] odiendi Deum B, odiendi D 3 solum om. ABCD ||
alii om. DE 4 a] in A 4-6 quam... nolendi] vel volendi beatitudinem vel actus nolendi B
5 actus... odiendi del. G || odiendi] est add. A 6 nolendi] volendi ACE || qui] quae A, actus
add. B || peccata] mala nec peccatum E 6-7 poena peccati] poenae peccatorum BH 8 beat-
itudinem] actu intenso add. BH || semper H, om. FG 9 ea om. AD || qui... peccatum om. BE ||
qui] quae CDFGZ || sunt om. FGZ || mali] mala FGZ || peccatum] peccata sunt FGZ || et talibus]
talibus autem B, et tamen talibus Z 10 actu] actibus B 10-14 odiendi... odii om. A
12-15 Ideo... malum] nec potest elicere actum bonum, quia ad illum Deus non vult concurrende H
14 ab] omni add. FGZ || odii] Dei add. FG || quia] qui B, quod E || Deus om. ABDEZ 16 quo
modo in] quod Z 17 illorum] liberorum A 17-18 qui... actuum mg. G, om. (hom.) F
17 qui] quae GZ 18 bonis] beatis D || vel] sive D || oppositorum] optimorum A 19 a
primis] ab ipsis Z 20 cessare] causare FG, sed corr. G 21-22 primos... Deo] in alios
primos D 22 Et ideo om. ACD || quia] igitur add. (s. lin.) C

bertatem respectu actus beatifici nec respectu eius oppositi, puta odiendi. Similiter est de angelo malo. Sed respectu aliorum qui nec sequuntur necessario ex primis actibus nec repugnant sed sunt indifferentes habent libertatem et indifferentiam. Huiusmodi autem est temptare hominem in malo angelo et custodire in bono, quia isti actus nec necessario sequuntur ex actibus primis causatis a solo Deo nec repugnant eis, sed sunt indifferentes.

Sed dubium est utrum sint detrusi in aliquo loco convenienti eis vel inconvenienti. Respondeo: non est aliquis locus conveniens vel inconvenientis naturae suae, nec plus unus quam aliis, quia quantum est ex natura sua aequaliter omnem locum respicit angelus. Tamen aliquis est locus conveniens vel inconvenientis actui voluntatis suae, quia in aliquo loco vellet esse et in aliquo loco nollet esse. Et ille locus in quo vellet esse est sibi conveniens, et in quo nollet esse est sibi inconvenientis. Et sic dico quod ad poenam eorum sunt detrusi in aliquo loco in quo nollent esse, immo summe odiunt illum locum. Et ille actus causatur a solo Deo, et ideo non possunt cessare ab illo actu, et propter hoc summe tristantur.

Sed dubium est utrum angeli boni sint impeccabiles. Respondeo quod sic, quia Deus causat in voluntate eorum actum beatificum totaliter et conservat, et non coagit ad causandum actum malum in eis. Et ideo ex sola voluntate Dei sic agente et conservante est angelus bonus impeccabilis, non autem ex natura sua. Primum probatur, quia subiecto existente sub uno contrariorum non potest recipere aliud. Sed angelus bonus sem-

1 eius om. AE 2 aliorum] angelorum D 3 sequuntur] sequitur BD, requiri-
tur FG || necessario] nec sequitur (sequuntur G) necessario add. FG || primis] puris A || repu-
gnant] repugnat BDG 4 indifferentiam] in Deum D 6 sequuntur] causantur C || actibus]
bonis add. FGZ || primis] prius AC 8 detrusi] detenti DE 9 Respondeo] quod add. FGZ
10 plus] potius FGZ 12 respicit] recipit C 12-13 vel inconvenientis] alicui FG, sed corr. G
14 et... esse¹ om. (hom.) B || aliquo] alio FG 14-15 vellet... quo om. (hom.) A 15 et¹
in quo om. B || et¹] locus add. DFZ 16 detrusi] detenti E 17 odiunt] esse in
add. E || actus] locus A 18 ideo om. BC 20 impeccabiles] et quomodo add. BL
23 actum om. FGZ 24 et] a add. E 25 quia] quod G 26 bonus om. ACDE

per exsistit sub actu beatifico, nec potest ab illo cessare, sicut patet per praedicta. Igitur nunquam potest peccare de potentia sua etiam absoluta, quia actus peccati formaliter repugnat actui beatifico.

Item, quando agens conservans effectum est fortius in conservando quam agens effectum contrarium in causando, non potest secundum agens causare effectum contrarium effectui conservato a primo agente. Sed Deus est agens fortissimum, conservans actum beatificum. Igitur quamdiu Deus conservat istum actum, non potest voluntas creata elicere actum contrarium. Et sic patet 10 quod angelus bonus est impeccabilis ex sola voluntate Dei causante actum beatificum et conservante, et non ex natura sua.

[DUBIA]

Sed contra ista sunt multa dubia. Primo contra hoc quod ponitur quod sit aliquis actus in voluntate qui non sit in potestate 15 voluntatis¹. Quia licet causis approximatis concurrentibus ad aliquem effectum producendum potest actio eorum impediri, ita quod non producatur effectus, saltem per potentiam divinam, — quia Deus est causa partialis, et si non concurrat cum aliis causis, quantumcumque approximetur, nunquam produceretur 20 effectus, quia deficit una causa partialis necessario requisita ad actionem —, tamen quod omnes causae sint approximatae et

1 sub] in E || ab] sub B 2 nunquam] nec FG, non Z 3 sua om. AE || etiam om. BDEZ || quia] et F 7 contrarium om. B || effectui] effectum C, om. BE || conservato om. ACE 8 a... agente] primi agentis C 9 Deus] agens GZ 12 sua] Secundum patet, quia si naturae suae dimitteretur, stante influenti generali, posset peccare, sicut de illis qui ceciderunt; et etiam malus posset actum bonum causare add. B 14 Sed... ista] Contra dicta B 15 qui] quod A 17 effectum] actum D || impediri] virtute divina add. H 20 approximetur C, approximetur ABE, approximantur D, approximantur FGZ, approximatis H || produceretur] producit ACD, producunt B, producunt E 21 effectus] effectum ACDE || deficit] d-ta FG, sed corr. G, delecta Z || partialis] partiali FZ 22 tamen quod] tum quia E || omnes] aliae add. B || causae] aliae FGZ, sed corr. G || et] non impeditae et add. B

¹ Supra, pp. 340ss.

quod effectus producatur et non ab illis causis videtur impossibile. Exemplum: voluntas et obiectum sunt causae partiales respectu actus volendi, et non obstante omni approximatione eorum, si non agat voluntas, quae est causa partialis necessario requisita ad 5 talem actum, non potest actus causari. Et sic non obstante approximatione causarum, potest earum actio impediri. Sed quod voluntas et obiectum approximentur, et actus volendi producatur ab obiecto et non a voluntate, hoc est impossibile. Sed Deus et voluntas sunt causae approximatae ad causandum voluntatem in voluntate. Igitur non obstante quod actio voluntatis potest impediri, si effectus non ponatur, tamen quod volitio ponatur in voluntate et actio voluntatis suspendatur, est impossibile. Igitur impossibile est quod sit aliquis actus in voluntate qui non sit in eius potestate.

15 Item, voluntas est potentia libera respectu cuiuslibet actus existentis in ea, et non potest cogi. Sed respectu nullius est libera nisi respectu cuius est activa, igitur etc.

Item, contra hoc quod ponitur odium posse totaliter a Deo causari¹. Quia secundum Philosophum, III *Ethicorum*², aliqui sunt actus qui statim nominati habent malitiam annexam et deformitatem, et nullus talis potest fieri a Deo. Sed odium est huiusmodi; statim enim ut nominatur habet malitiam annexam et deformitatem. Igitur non potest causari a solo Deo.

Item, omne factibile a solo Deo sine peccato, quod etiam 25 potest fieri a voluntate, potest cadere sub praecepto divino, et

1 quod om. ACDE || effectus] non add. B, add. s. lin. E || et non mg. G, om. EFZ || et... videtur] ab eis est B 3 omni om. BC 5 obstante] existente E 6 causarum corr. in eorum B || potest] effectus vel add. C || earum actio] eorum actus B || earum] eorum FGZ 8 est] videtur FGZ 11 potest] ut C, posit D, posset E || impediri] et add. E || non om. C || tamen] et Z 12 suspendatur] supponitur C 14 eius] voluntatis A 15-17 Item... etc. om. A 18 ponitur] probatur G || odium om. AD 20 nominati] necessario D 21-23 et... deformitatem om. (hom.) D 21 nullus] nullatenus C || potest] debet A 22 enim om. ABCD 22-23 habet... Deo] etc. igitur C 25 voluntate] ab obiecto add. D 25-2 (p. 348) et... Dei om. E

¹ Supra, pp. 342s.

² Aristot., *Ethica Nicom.*, III, c. 1 (111a 26-27).

potest Deus praecipere voluntati ut faciat illud, quia omne quod non est peccatum potest cadere sub praecepto Dei. Si igitur actus odiendi Deum potest fieri a solo Deo sine peccato et potest etiam fieri a voluntate creata, igitur potest Deus praecipere voluntati ut odiat Deum. Et tunc cum voluntas creata mereatur implendo ⁵ praeceptum divinum, voluntas creata potest mereri odiendo Deum, quod videtur magnum inconveniens.

Item ¹, dilectio Dei est bona propter debitum finem, et odium Dei malum propter indebitum finem. Igitur sicut nullus potest Deum diligere propter debitum finem quin dilectio eius sit bona ¹⁰ et meritoria, ita nullus potest Deum odire propter indebitum finem nisi odium sit malum. Sed nullum tale quod non potest separari a peccato potest fieri a solo Deo, igitur etc.

Item, contra hoc quod ponitur angelum habere aliquos actus in potestate sua respectu quorum habet libertatem, puta temptare ¹⁵ homines ². Quia omnis voluntas potens habere actum desiderii,

1 omne] illud add. FGZ 3-4 potest¹... creata] sit huiusmodi, ut concedit L 5 tunc] tamen G, sed corr.; om. EFZ || cum] tamen FZ, om. C 6 divinum] igitur add. FG, sed del. G, ergo add. Z 8-9 et... finem om. (hom.) D 9 indebitum finem corr. in debitum finem quin E 12 nisi] quin FGZ || tale om. FGZ 13 peccato] non add. F || etc. om. CDE
14 ponitur] malus add. G || angelum] angelus DFGZ || habere] habet D 15 libertatem] po- testatem D 16 potens] quae potest E

¹ Loco huius paragraphi codex L haec habet: « Item, accipiamus odium Dei propter finem pessimum possibilem. Si Deus possit illum actum odiendi in voluntate causari (!) creata, per argumentum tuum, quia iste actus est quoddam absolutum factibile, quaero tunc sic: sicut dilectio Dei propter debitum finem circumstantionata obiective — ita bene ponamus sicut est possibile — nullo modo potest esse mala moraliter, immo etiam non potest esse non bona, ita odium Dei propter finem malum et pessime circumstantionatum obiective, nullo modo potest esse bonum moraliter, immo non potest non esse malum, nec esse in voluntate creata, maxime causari ab ea, sine peccato, quoconque etiam praecepto circumscripto vel quoconque positivo. Igitur non potest huiusmodi odium causari a solo Deo, quia Deus nullius potest esse causa totalis quod non est a peccato separabile ». ² Supra, p. 345, lin. 1-7.

si post consequatur desideratum, delectatur et gaudet habito desiderato. Si igitur angelus malus potest velle et desiderare temptare homines, igitur in temptando delectatur et gaudet. Sed omne gaudium repugnat damnato sicut omnis tristitia beato.

- 5 Item, contra hoc quod ponitur angelum non habere locum convenientem naturae suae vel disconvenientem¹; quia prius² dictum est quod angelus potest pati a rebus corporalibus. Tunc sic: ille locus est conveniens naturae suae in quo est corpus aliquod naturaliter a quo angelus patitur passione delectabili et 10 disconveniens in quo est corpus a quo patitur passione afflictiva. Cum igitur multa sint talia, sequitur etc.

Item, contra hoc quod ponitur: locum esse convenientem vel disconvenientem angelo in poenam peccati³. Quia quidquid positivum potest Deus facere cum peccato, potest facere sine peccato. Si igitur potest facere locum convenientem vel disconvenientem propter poenam peccati, potest hoc facere sine peccato. Et sic locus esset conveniens vel disconveniens angelo ratione naturae suae, non ratione peccati nec poenae peccati.

Similiter, contra hoc quod ponitur: angelum non habere libertatem respectu actus causati a solo Deo⁴. Quia secundum Sanctos⁵ angeli boni habent maiorem libertatem post con-

1-2 habito desiderato] habens desideratum D 1-3 habito... gaudet om. (hom.) E
 3 igitur] sequitur quod FGZ 4 tristitia] repugnat add. FGZ 5 ponitur] potentia C ||
 angelum] aliquando ACD, malum add. B 7 potest pati] patitur G 8-9 aliquod om. AE
 9 et] ille locus add. FGZ, est add. (ultra) GZ 10 corpus] aliquo add. B || quo²] quibus C
 11 sequitur] igitur add. E || etc.] propinquum FGZ 12 vel] et C 14 cum... facere² om.
 (hom.) D 15 Si igitur] Sed si B || locum om. ACD 16 peccati] igitur AB, igitur add. D,
 sic add. B || hoc om. BZ 17 vel] et A 18 nec] nec ACB || nec] vel FGZ || nec... peccati
 om. BD 19 Similiter] Sed A, Item D 19-2 (p. 350) Similiter... post trp. p. etc. (p. 348,
 lin. 13) Z 20 Quia] Quod A || secundum] omnes add. B 21 boni] beati E || habent...
 libertatem] sunt maioris libertatis FGZ

¹ Supra, p. 345, lin. 8. ² In quaestione praecedenti, pp. 316-19 et 326. ³ Supra, p. 345, lin. 12. ⁴ Supra, pp. 344ss. ⁵ August., *Enchiridion*, cap. 105 (PL 40, 281; CCL 46, 106); *De correptione et gratia*, cap. 11, n. 32 (PL 44, 936); Anselmus, *De lib. arbitrio*, cap. 1 (PL 158, 491)

firmationem quam ante. Sed ante habuerunt libertatem respectu cuiuscumque actus voluntatis, igitur et post.

[SOLUTIO DUBIORUM]

Ad primum¹ istorum dico quod Deus potest esse causa totalis respectu actus in voluntate, puta respectu dilectionis Dei et odii,⁵ sicut potest esse causa totalis respectu lapidis vel hominis, quia cuiuscumque potest esse causa partialis, potest esse totalis.

Et quando dicis de causis approximatis etc., dico quod si causae sint approximatae debito modo et effectus ponitur, non requiritur necessario actio omnium causarum. Quia una est partialis quae potest esse totalis respectu cuiuslibet producibilis ab alia causa partiali, et quando illa est causa totalis de facto, tunc non requiritur actio alterius causae. Sic est de voluntate nostra et Deo. Licet enim voluntas nostra, vel angeli, ut est activa et passiva sit debito modo approximata et etiam Deus, non sequitur propter hoc quod voluntas habeat actionem in volitione causata in voluntate, quia illa potest causari totaliter a Deo. Et si sic de facto causetur, tunc voluntas creata nullam actionem habet respectu illius volitionis. Et ad exemplum de voluntate creata

2 cuiuscumque] alicuius E || et om. ACDE || post] Minor videtur manifesta, quia si non, tunc non potuisset peccasse add. B, Minor probatur, quia alias non potuisset peccare add. H 4 istorum om. FGZ || potest esse] est ACD 5 respectu¹ actus] actus FZ, alicuius G, respectu alicuius actus H || Dei om. FGZ 7 potest² esse³] et C, causa add. FGZ 9 debito modo] debite E || et] sic add. D 10 Quia et Quando (ut altera lectio) G 11 cuiuslibet] cuiuscumque BDEZ 12 partiali] totali PG, sed corr. G || causa² om. ABC || totalis] vel add. C 13-14 nostra... nostra om. C 13 nostra] rei D 14 vel] et DGZ 16 volitione] no- litione A, om. E 17 in] a CE 18 si] illa add. G || causetur] causaretur ACD || creata] causata ABFG 19-2 (p. 351) Et¹... volitionis typ. p. partialis (p. 351, lin. 3) BD 19 ad] aliud add. E

A-B; F. S. Schmitt, I, 208); Petrus Lombardus, *Sententiae in IV libros dis- tinctae*, II, d. 7, c. 3 (*Spicilegium Bonaventurianum IV*, Grottaferrata 1971, 360s.).

¹ Supra, p. 346, lin. 14.

et obiecto creato, dico quod non est simile, quia neutrum potest esse causa totalis respectu alicuius volitionis, sed utrumque, quando est causa, necessario est causa partialis, ideo una non agente alia non agit. Sed si obiectum posset esse causa totalis volitionis,
5 sicut est in proposito, tunc non agente voluntate nihilominus causaretur volitio.

Ad aliud¹ dico quod voluntas non cogitur in recipiendo illum actum causatum a solo Deo, tamen bene necessitatetur. Primum probatur, quia tunc proprie aliquid cogitur quando facit
10 vel patitur aliquid contra naturalem inclinationem suam. Exemplum de gravi si moveatur sursum. Nunc voluntas non recipit illum actum contra naturalem inclinationem suam, quia posset naturaliter illum causare, saltem partialiter, et tunc eum reciperet naturaliter, igitur et modo naturaliter recipit.

15 Similiter, tunc aliquid recipit aliud naturaliter quando non inclinatur ad oppositum illius naturaliter. Nunc autem voluntas non inclinatur naturaliter ad oppositum illius actus, igitur etc. Secundum probatur, quia tunc agens vel patiens necessitatetur quando non est in potestate sua agere vel non agere, pati vel non
20 pati, recipere vel non recipere. Sed non est in potestate voluntatis illum actum causatum a solo Deo recipere vel non recipere, igi-

1 creato om. CDZ 2 alicuius] actus CD 2-6 sed... volitio *mg.* (*ut alia littera*) G
2-4 sed... volitionis *om.* in col. G 2-3 sed... quando] si utrumque D 3 partialis] et
add. ACDG 3-5 ideo... proposito *om.* B 3 una *om.* ACDZ || non agente *om.* EG
4 alia] voluntate obiectum Z 4-5 alia... agente *om.* (*hom.*) ACD 4 Sed *om.* EG 5 est
in proposito] potest Deus L || tunc] enim *add.* BG 7 aliud] secundum G 7-8 illum]
tamen D, *om.* E 8 causatum *om.* ABCD 10 vel] aut Z 11 Nunc] Modo FG, Nunc
autem *add.* (*mg.*) G || recipit] elicit E 12 illum] actum *add.* Z 13 cum] cum AC, *sed*
del. C, quasi B, tamen D, *om.* Z || reciperet] causaret Z 14 igitur] ideo Z || et *om.* ABCDZ ||
recipit] eum licet non efficiat *add.* L 15-16 Similiter... naturaliter *om.* D 16-17 ad...
inclinatur *om.* (*hom.*) D 16 oppositum] obiectum Z 16-17 naturaliter... illius *om.*
(*hom.*) E 16 autem *om.* AB 17 etc.] Ex hoc argue contra eum *add.* (*mg.*) L, *om.* CD
19 sua] nostra D, *om.* A 21 illum] tantum C || causatum *om.* BD 21-1 (p. 352) igi-
tur] non *add.* M

¹ Supra, p. 347, lin. 15.

tur necessitatur. Patet igitur quod non cogitur voluntas recipiendo illum actum, sed necessitatur.

Ad aliud¹ dico quod licet odium, furari, adulterari et similia habeant malam circumstantiam annexam de communi lege, quantum fuit ab aliquo qui ex pracepto divino obligatur ad contrarium, tamen quantum ad omne absolutum in illis actibus possunt fieri a Deo sine omni circumstantia mala annexa. Et etiam meritorie possunt fieri a viatore si caderent sub pracepto divino, sicut nunc de facto eorum opposita cadunt sub pracepto. Sed stante pracepto divino ad eorum opposita non posset aliquis tales actus meritorie nec bene exercere, quia non possent [exerceri] meritorie nisi caderent sub pracepto divino. Sed opposita non possunt simul cadere sub pracepto divino. Sed si sic fierent a viatore meritorie, tunc non dicerentur nec nominarentur fursum, adulterium, odium etc., quia ista nomina significant tales actus non absolute sed connotando vel dando intelligere quod faciens tales actus per praceptum divinum obligatur ad oppositum. Et ideo quantum ad totum significatum quid nominis talium nominum significant circumstantias malas. Et quantum ad hoc intelligunt Sancti et philosophi quod ista statim nominata convoluta sunt cum malitia. Si autem caderent sub pracepto divino, tunc faciens tales actus non obligaretur ad opposi-

1 voluntas] in add. Z 3 odium] Dei add. Z || furari] vel add. D, et add. G || et] etc. ABE, om. FGZ || similia om. FGZ 4 annexam] et similia add. FGZ 4-5 quatenus] pro quanto B 6 tamen] tantum A, sed EFGZ || omne] esse DFGZ 7 etiam] tunc D, tunc (s. lin.) etiam E 9 sicut... pracepto mg. G, om. F 9-10 sicut... divino] Sed stante pracepto divino sicut nunc de facto eorum opposita cadunt sub pracepto E || cadunt... opposita om. (hom.) D 10 ad eorum opposita om. A 11 meritorie] facere add. D || nec] et C 12-13 Sed... divino mg. G, om. EFZ || Sed... possunt] Non possunt autem opposita G 13 Sed si sic] Et EF, Si autem sic G, Et si Z 14 tunc non] nec tunc ACD 16 absolute] obstante D || quod] quia G 20-21 quod... malitia om. F 20 quod ista om. G 20-21 nominata... Si mg. G || nominata] nomina E 21 convoluta] coniuncta CD, annexa E 22 tunc om. ABC

¹ Supra, p. 347, lin. 18.

tum, et per consequens tunc non nominaretur furtum, adulterium, etc.

Ad aliud¹ dico quod aliquis actus ab una causa potest fieri bene, et si fieret ab alia, non posset fieri nisi male. Et tota ratio⁵ est quia una causa obligatur ad actum oppositum et alia non. Sic est in proposito: voluntas creata obligatur ex pracepto Dei ad diligendum Deum, et ideo stante illo pracepto non potest bene odire Deum nec causare actum odiendi, sed necessario male causat malitia moris. Et hoc quia obligatur ex pracepto Dei ad¹⁰ actum oppositum. Nec stante primo pracepto potest sibi Deus oppositum praecipere. Sed Deus ad nullum actum causandum obligatur, ideo quemlibet actum absolutum potest sine omni malo culpae causare et eius oppositum. Et² ideo sicut potest causare totaliter actum diligendi sine bonitate vel malitia morali,¹⁵ quia bonitas moralis vel malitia connotant quod agens obligatur ad illum actum vel eius oppositum, ita potest causare totaliter actum odiandi Deum sine omni malitia morali propter eandem causam, quia Deus ad nullum actum causandum obligatur.

Ad aliud³ dico quod si odium Dei causatur a solo Deo, semper erit propter bonum finem, quia Deus ex odio creaturee in

1 nominaretur] commominaretur A, vocaretur D 3 aliquis] quidam E || ab] sub D, ex E || una] aliqua D 4 alia] causa add. GH || posset fieri] fieret CH || ratio] causa BH 5 causa] scilicet voluntas creata add. (mg.) H 6 Dei] divino EFGZ, positivo Dei et etiam de iure naturae L 7 pracepto] certe E 9 Dei] divino EFGZ 13 causare] facere A 14 diligendi] Deum add. D || bonitate] voluntate DG 15 vel] et Z 16 totaliter] formaliter A 18 quia] igitur B || Deus om. FGZ 19 quod om. ABC 20 erit] hoc add. FGZ

¹ Supra, p. 347, lin. 24. ² Loco «Et... obligatur» (lin. 18) codex L habet: «Si tamen posset tolli praceptum Dei et naturae de diligendo et non odiendo Creatorem, quod utique est etiam praceptum Dei, procederet argumentum. Sed forte non potest tolli praceptum instinctu naturae, licet praceptum positivum legis latae tolli posset». ³ Supra, p. 348, lin. 8. — Loco «Ad aliud... concupiscentiae» (p. 354, lin. 6) codices L et Paris., Nat. lat. 15904 = N (non collatus) haec habent: «Ad tertium: quod si odium Dei causetur a solo Deo, qualitercumque obiective circumstantientur vel quaecumque sint obiecta (obiectiva N) illius actus, semper erit propter

nullo damnificatur. Sed odire Deum propter indebitum finem est malum, et sic est actus creaturae et non a solo Deo. — Illud etiam quod assumit est falsum quod dilectio Dei sit semper bona [et] propter debitum finem, quia aliquando potest esse mala et propter indebitum finem, ut quando amo Deum amore concu- 5 piscentiae.

Ad aliud¹ dico quod libertas accipitur quinque modis. Uno modo ut opponitur servituti culpae, secundo modo ut opponitur servituti miseriae, tertio modo ut opponitur servituti poenae,

2 malum] malitia D 3 sit] erit D, sic est E 4 et¹ C, om. reliqui || debitum] bo-
num D 5 ut] puta EFGZ 7 dico om. AB 8 servituti] miseriae add. D || modo om. CZ
9 miseriae... servituti] Tertio modo ut (mg.) C

bonum finem intentum a Deo, licet non a creatura sic odiente. Unde a creatura sic odiente propter malum et indebitum finem, vel sic pessime obiective circumstantionatum, non posset per quamcumque potentiam bene causari nec per consequens sibi a Deo praecipi. A Deo tamen posset, quia nec lex positiva nec naturae instinctus ad contrarium obligat Deum. — Istae rationes quoad hoc quod iste actus odii Dei non posset a Deo praecipi creaturae nec a creatura bene vel meritorie causari, vera est, (sive N) Ockham ita dicere voluit sive non, quia plane non expressit hoc, licet aliqui sibi imponant quod voluerit dicere sic. Ex verbis tamen suis non possunt hic haec accipere. — Cuius rationem ego assigno talem: quia nullus meritorie exsequitur praeceptum Dei vel alterius nisi ex amore illius qui praecepit vel Dei hoc faciat, actu vel habitu (ratio L), id est saltem non cum opposito. Sed ille qui actu et pessime odiret Deum non posset exsequi praeceptum de odio Dei cum amore Dei, quia odium pessime circumstantionatum repugnat et excludit amorem Dei. Igitur meritorie non (nullus N) posset tale odium causare in voluntate sua etiam casu possibili vel imaginabili positio. Maior patet, quia nullus meretur apud aliquem in exsequendo praeceptum suum nisi exequatur intendens sibi placere et revereri eum in oboediendo sibi. Sed odiens (Deum N) odio pessimo non est huiusmodi, quia talis ita execratur Deum quod (quia L) simpliciter velit eum (Deum N) non esse et faceret eum non esse si posset; aliter non pessimo odio odiret eum (Deum N), quia peiori posset. Igitur etc. ». Errores et omissiones codicis N non indicavimus.

¹ Supra, p. 348, lin. 14.

quarto modo ut opponitur coactioni, quinto modo ut opponitur immutabilitati. Quantum ad primam, secundam et tertiam libertatem, sic non est libertas in angelo malo, quia nec est liber respectu peccati nec respectu miseriae nec respectu poenae. Quia angelus malus non potest velle esse in loco cruciativo, quia actus nolendi esse in illo necessario sibi inest a Deo, ut dictum est¹, et actus oppositi non possunt simul inesse eidem. Tamen in eis est libertas quae opponitur immutabilitati et coactioni quantum ad aliquos actus indifferentes qui nec repugnant illi actui qui a Deo totaliter causatur nec sequuntur ipsum necessario. Et respectu talium potest indifferenter elicere unum actum vel alium et ad neutrum oppositorum cogit. Sed in angelis bonis est libertas quantum ad tres primos modos, quia sunt sic liberi a peccato, poena et miseria. Sunt etiam liberi quarto modo, quia non co-guntur ad volendum aliquid contra inclinationem voluntatis eorum. Et sic etiam est in eis maior libertas quam in viatore vel damnato, quia licet viator non possit cogi quantum ad actus interiores, puta velle et consimiles, tamen quantum ad actus exteriores potest. Sed angelus bonus quoad nullos actus potest cogi contra inclinationem suam. Sed libertas quinto modo accepta non est in angelis bonis quoad omnes actus voluntatis, quia quantum ad illos actus qui totaliter causantur a Deo non habent libertatem oppositam immutabilitati, sed quantum ad tales actus

1 modo om. CZ 2 primam] et add. EFG 3 sic om. FGZ || nec] non FGZ
 5 velle corr. in nolle C, nolle H || quia] sed G || actus] actio DE 6 nolendi] volendi CDF,
lectio dubia E || nolendi... necessario] contrarius B || illo] aliquo F, loco add. AFGZ || sibi] simili-
 ter B, sic F || inest] inesse D || a] solo add. BC 9 actus om. ABF || indifferentes] indiffer-
 ter AB || qui¹] quoniam A || qui²] quia AB 10 sequuntur GZ, sequitur reliqui 12 bo-
 nis] beatis D 13 modos] actus FG || sic om. FGZ 14 et] vel B || non om. A 15 vo-
 lendum] nolendum A || contra] naturalem add. D, suam add. PG || voluntatis om. FG 16 eorum
 om. DFG 18 quantum om. AD || actus om. GZ 19 potest²] de communi lege add. L
 20-21 accepta om. ABCD 21 bonis] beatis D || quoad] quantum ad AFGZ 22 to-
 taliter] essentialiter D 23 tales] illos FGZ

¹ Supra, p. 345, lin. 17.

sunt immutabiles, quia sic per illos volunt unum oppositum quod non possunt velle reliquum. Sed quantum ad actus indifferentes qui nec repugnant formaliter illis actibus causatis a Deo nec sequuntur necessario, habent libertatem oppositam immutabilitati, quia respectu illorum possunt velle unum oppositorum vel reli- 5 quum. Et isto quinto modo est maior libertas in viatore quam in beato, quia viator habet libertatem oppositam immutabilitati quantum ad omnes actus, et angelus similiter ante confirmationem. Sed post non habet libertatem respectu omnium, quia ante confirmationem potuit peccare et non peccare, sed post non potest 10 peccare, sed quoad tales actus sunt immutabiles. Sed hoc non ponit aliquam imperfectionem in eis, sed magis perfectionem.

Ad aliud¹ dico quod licet ad desiderium sequatur delectatio vel tristitia, quia tamen est res distincta ab omni actu voluntatis sicut absolutum distinguitur ab absoluto, ideo potest Deus fa- 15 cere primam rem, puta actum volendi sine secunda, puta sine delectatione et tristitia.

Et sic forte Deus ordinavit in poenam damnati quod possit habere intensem actum volendi respectu sui ipsius vel alterius, non tamen delectari. Aliter potest dici quod in voluntate damnati 20 est vehemens tristitia consequens actum volendi, et illa non compatitur secum quamcumque delectationem propter formalem repugnantiam. Et ideo licet damnatus summe velit et diligit se, non tamen delectatur, propter causam dictam. Et sic causae ali-

1 sic] sicut Z || per... volunt] per illum illos actus volunt D, possunt F, possunt velle G || volunt] nolunt BE 3 qui] quia Z 5 possunt] habent E || vel] et C 6 modo] non add. Z || libertas] tam add. E 7 viator] maiorem A || libertatem] voluntatem B 8 et] etiam add. B || similiter] consimiliter FG, om. B 9-10 Sed... confirmationem om. (hom.) E 9 libertatem] quantum add. C || quia] scilicet add. Z 9-10 ante... post mg. G, om. F 10 sed] et Z 13 ad om. FGZ || delectatio] dilectio G 15-16 Deus facere] deserere A, de se facere C 16 volendi] nolendi A, volendi et nolendi E, volendi vel nolendi FGZ 17 et] vel C 18 forte] formaliter A 19 volendi] sed add. D 20 non tamen] et non tamen E, et tamen non FGZ || Aliter] Similiter A 21 volendi] nolendi BHZ 21-22 com- patitur] patitur A

¹ Supra, p. 348, lin. 14.

quorum sunt compossibles, licet effectus sint incompossibles, puta nolitio et volitio, quae sunt causae tristitiae et delectationis.

Ad aliud¹ dico quod de facto damnatus ex quo desperat de beatitudine, semper elicit aliquem actum malum, licet ex libertate sua posset non elicere, quia potest desistere ab actu malo malitia culpe licet non poenae, quia ille non necessario causatur a Deo, sicut prius² dictum est.

Ad aliud³ dico quod corpus non agit in spiritum corrumpendo aliquid de eius substantia, sed agit sicut causa partialis ad cognitionem intuitivam, quia illa re posita potest angelus habere cognitionem intuitivam, et illa non posita non potest habere. Et in hoc non derogatur angelo nisi quod non est Deus, in quo nulla

1 compossibles] possibiles FZ 2 delectationis] dilectionis C 3-7 Ad... est trp. p.
nostra (p. 358, lin. 18) Z 3 Ad aliud] ad probationem primae opinionis Z || de facto om. A
4 elicit] eligit FG || licet] sed D 5 ab] in ABCE || malo] et add. D 6-7 non... Deo]
actus poenae causatur a solo Deo L 6 necessario om. AB 10 quia] et FZ || re] non H,
om. G 11 potest habere] sunt contraria FG, sed corr. in potest eam habere G, om. D
12 quod] quia A || non est Deus] Deus non coagit illi FGZ || in quo] sine B, corr. in sine G

¹ Cf. supra, p. 349, lin. 19. — Paragraphus iste in codicibus L et N his verbis introducitur: «Contra aliud dictum de illibertate respectu culpe in angelo damnato (etiam N) argui potest: quia nullus actus est (in N) culpa nisi sit in potestate voluntatis, quia peccatum adeo est voluntarium etiam secundum beatum Augustinum [quod si non est voluntarium, non est peccatum]. — Dicendum [*nota marginalis* in L: Istud non est dictum Ockham] quod illud dictum debet intelligi de odio Dei vel superbia, quos actus iuxta imaginationem bonam Scotti libere in principio eliciebat malos, et ideo in eliciendo (in eligendo N) peccavit. Sed non est in potestate sua cessare ab illis, quia placet Deo illos postquam sunt eliciti conservare. Et per istum modum salvat confirmationem beatorum et bene et pulchre, supposito quod voluntas creata conprincipiat libere suum actum beatificum, sicut tenet Scotus. — Aliter potest dici quod angelus malus libere peccat, semper tamen et continue, quia de facto...». Hinc prosequuntur ut codices collati, sed in L notatur in margine: «Hic est modus Ockham, sed oportet retractare prius dicta». Errores et omissiones codicis N non indicavimus. Locus Scotti ad quem auctor respicit est *Opus Oxon.*, IV, d. 7, q. 3, n. 29 (ed. Wadding, XI, 297). ² Supra, pp. 339s., 343s., 355s. ³ Supra, p. 349, lin. 5.

res causat cognitionem. Nunc autem cognitio non est sibi poenosa, quia cognitio non est in potestate angeli. In voluntate autem angeli nihil potest res extra facere, nec sicut causa partialis nec sicut totalis, quia posita cognitione rei — sive intuitiva sive abstractiva — et obiecto adnihilato, nihilominus potest voluntas illam rem diligere, ita quod respectu dilectionis rei non requiruntur plures causae quam intellectus et voluntas, bene tamen in cognitione intuitiva est obiectum causa cognitionis quae est causa partialis volitionis. Quia igitur volitio est in potestate angeli, ideo non est sibi poenosa, sed illa quae praecise causatur a Deo.

Ad aliud¹ dico quod Deus de potentia sua absoluta potest alii cui infligere poenam sine culpa praecedente, sed illa poena non potest tunc dici punitio, quia istud nomen connotat peccatum praecedens. Sic enim in brutis est poena sine aliquo peccato praevio,¹⁵ tamen de facto et de potentia ordinata Deus non infligit poenam sine culpa praecedente, vel in punito ut est in nobis, vel in alio ut in Christo cui poena fuit inficta propter peccata nostra.

1 res... cognitionem] cognitio causatur B 3 nihil] non C 4 sicut] causa add. DZ
 6 dilectionis] delectationis A || rei] Dei DZ, om. A 7 intellectus] intellectio ABCD
 9 quae] cognitio add. BHL || volitionis] cognitionis add. (ut alia littera) G || volitio] aliqua add. B
 || in] potentia et add. G 10 ideo s. lin. G, om. FZ || sibi s. lin. G, om. DF || poenosa] illa add. EFGZ,
 sed del. G 11 a Deo] a solo Deo est sibi poenosa B 12 absoluta om. AD 13 non]
 nec F 14 tunc om. DEZ 15 Sic] Sicut GZ || enim del. G || aliquo om. FGZ 16 et
 om. FGZ || de² om. ABCE || potentia] Dei add. BD, sua add. GZ || infligit] affligit B, potest infligere D 17 culpa] peccato C || vel¹ om. BH || in punito] imputata B, imputa FG, imputare (sed
 corr.) H || ut] non add. M 18 ut] vel non E

¹ Supra, p. 349, lin. 12.

QUAESTIO XVI

UTRUM ANGELUS POSSIT LOQUI INTELLECTUALITER ALTERI ANGELO

Hic primo videndum est utrum angelus possit videre aliquem actum creaturae rationalis, actum interiorem.

[OPINIO COMMUNIS]

Et dicitur communiter¹ quod non potest intuitive videre aliquem actum interiorem, sed tantum per signa extrinseca cognoscit, sicut medicus per signa exteriora iudicat de infirmo. Et mirum est de istis quare negant discursum ab angelo², cum cognitio rei per signa est cognitio causae per effectus, cuiusmodi cognitio non potest haberi sine discursu, quia per notum adquirit notitiam ignoti; et negant angelum errare³, cum tamen Deus posset talia signa facere sine signato, puta sine actu interiori, et tunc si

2-3 Utrum... angelo] Utrum angelus possit loqui angelo et exprimere seu intimare sibi cogitationes suas et affectiones BG, Utrum angelus possit illabi cuicunque creaturae rationali. Et videtur quod sic, quia potest eius actus videri (eam videre Z) cum obiectum eius sit ens et potest in ea aliquid causare, aliter non posset illuminare, quod est contra Dionysium. In contrarium (oppositum Z) est Magister in littera Z, add. (ut aliam litteram) G; C et E omittunt titulum, sed C notat in margine: Quaestio an angelus possit videre actum creaturae rationalis interiorem. 4 Hic] Et A || angelus] malus add. DH 8 sed] et F || tantum] tales add. EFG || extrinseca] exteriora B, om. A 11 causae] tantum D 12 potest haberi] habetur D || sine discursu] nisi per discursum B 13 angelum] posse add. G || tamen om. FG || Deus om. C

1 Cf. Thomas Aquinas, *Sent.*, II, d. 7, q. 2, a. 1; d. 11, q. 2, a. 3; *Summa theol.*, I, q. 57, a. 4 Resp.; Bonaventura, *Sent.*, II, d. 8, a. unicus, q. 6; d. 10, a. 3, q. 1 (ed. Quaracchi, II, 233, 269). 2 Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 58, a. 3 Resp.; q. 79, a. 8 Resp. 3 Idem, ibidem, q. 58, a. 5.

angelus credit sic esse in anima sicut signum exterius ostendit,
tunc errat.

Sed quomodo tunc possunt intelligere cogitationes aliorum?
Dicitur¹ quod unus angelus videt in intellectu alterius angeli spe-
ciam per quam intelligit plura, et sic potest intelligere obiectum⁵
intellectum ab alio in universalis, licet non in particulari. Et eodem
modo videt conceptum alterius. Sed per illum non potest ali-
quod obiectum videre in particulari sed solum in universalis, et
solum videt cogitationes et affectiones et obiecta illarum non in
particulari sed in universalis, puta videt quod intelligo animal sed¹⁰
non hoc animal.

Contra ista:

Quia potentia videns aliquid intuitive, videt illud in particu-
lari ut est hoc et non illud, ergo videt hoc ut terminatur ad unum
et non ad aliud. Cum igitur per te unus angelus videt cogi-
tationem et affectionem alterius intuitive², videt eas in particu-
lari et ut terminatur ita ad unum obiectum quod non ad aliud.
Igitur non tantum videt obiectum in universalis.

S i d i c a s quod una potest esse intellectio respectu diversorum,
quia per illam possum primo intelligere unum et post aliud.²⁰
Et eodem modo eadem [affectione] possum affici successive ad

1 ostendit] dicit D 3 quomodo] qualiter D || tunc om. BC || possunt intelligere] posset
cognoscere G || cogitationes] cognitiones (ita et infra) FZ 4 videt in intellectu] potest videre
intuitive A, speciem add. D || angeli om. AE 5 quam] ipse add. E || intelligit] videt A
8 solum om. DF 8-14 sed... particulari om. (hom.) A 8-10 et... universalis mg. G, om.
(hom.) BDF 8 et] sed E 9 solum] ideo Z || cogitationes et affectiones] cognitionem et
affectionem G || et²] sed E, per Z 10 sed²] et G 11 non] quod add. E 13 Quia]
quando aliqua FGZ || videns] videt EFGZ 14 ut¹... terminatur] quod hoc est et non illud,
ita quod visio terminatur in particulari B || ad] hoc add. D 15 et] sic quod B 15-16 co-
gitationem] cognitionem (ita et infra) Z 16 et] intellectionem et add. G 17 obiectum]
ita add. G || quod] et B 20 quia] et BEFG 21 eadem om. EFGZ || affectione B, om.
reliqui

¹ Idem, ibidem, q. 57, a. 4, ad 2; cf. ibidem, q. 56, a. 2, ad 3. ² Cf.
Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 107, a. 1 Resp. et ad 3. Sed hoc intel-
ligendum est de cogitationibus et affectionibus ad alium ordinatis.

aliquid et suum oppositum. Et ita licet videam intuitive affectio-
nem vel intellectionem, non tamen video ad quid terminatur:

C o n t r a: impossibile est transire de contradictorio in con-
tradictorium sine mutatione. Et accipio mutationem, sicut acci-
pit Aristotle¹, pro productione vel destructione alicuius
positivi. Sed voluntas modo afficitur ad aliquam rem et non ad
eius oppositum contradictorie, et post afficitur ad suum contra-
dictorium et non ad istam rem. Igitur necesse est ponere quod
aliquid producitur in voluntate per quod afficitur voluntas alicui
cui prius non afficiebatur. Hoc autem non potest esse nisi nova
affectio, igitur non afficitur utrique oppositorum per unam af-
fectionem.

C o n f i r m a t u r: quia licet idem actus terminatur ad
objecum primarium et secundarium, loquendo de affectione,
non tamen potest terminari ad aliquid et suum oppositum.

[OPINIO AEGIDI^{II}]

Alia est opinio quae ponit quod unus angelus non potest
videre cogitationes et affectiones alterius, quia omnes intellectio-
nes sunt eiusdem speciei inter se, et affectiones similiter inter se².
Et ideo non potest cognoscere utrum habeat cognitionem affir-

1 et] ad add. Z || ita] ideo FG || videam] videat FGZ || intuitive om. EFGZ 2 vel] et
EFG || video] videt FGZ 4-6 Et... positivi] Aliqua quae sit productio vel corruptio alicuius
sicut accipit Augustinus mutationem B 4-5 accipit] ipsam add. Z 5 Aristoteles] Augu-
stinus AFG 6 aliquam] unam FGZ || rem] respectum C 7 oppositum] oppositam FG ||
contradictrio... suum om. B || suum] eius CFGZ 7-8 contradictorium] oppositum C 10 po-
test] habet D || nova] sit add. Z 11 utrique] AZ, ad utrumque B || unam] suam F
13 terminatur] possit (posset E) terminari EFGZ 14 obiectum] oppositum D 15 et] ad
add. A 18 cogitationes] cognitiones FG, sed corr. G || alterius] angelis add. Z 18-19 in-
tellectiones] affectiones et cogitationes D 19 speciei] obiecti D || et... se om. (hom.) D || simi-
liter om. ACZ

1 Aristot., *Physica*, V, c. 1, tt. 8-9 (225a 25 - 225b 5). 2 Aegidius
Romanus, *In II Sent.*, d. 7, q. 2 (ed. Venetiis, 1482); *Quaestiones disputatae
de cognitione angelorum*, quaest. 11 (ed. Venetiis, 1503, ff. 107rb-108vb).

mativam vel negativam, quia si sic, aut igitur hoc habet ex parte intellectus aut ex parte cognitionis. Non primo modo, quia intellectus eodem modo se habet ad utrumque. Nec secundo modo, quia cum sint eiusdem speciei, non est differentia inter cognitiones nisi sicut inter intensum et remissum. Idem dicitur de affectionibus, quia sequuntur actum intellectus componentis et dividentis, qui actus non possunt cognosci, ut dictum est, igitur etc.

Contra ista.

Et primo probatur quod intellections omnes non sunt eiusdem speciei, quia si sic, tunc habitus generati ex actibus sunt eiusdem speciei, quia habitus non inclinant ad actus eiusdem speciei nisi sint eiusdem speciei habitus. Sed consequens est falsum secundum eos, quia duo accidentia eiusdem speciei secundum eos¹ non possunt esse simul in eodem subiecto. Sed duo habitus possunt simul esse in eodem intellectu, sicut metaphysicalis et naturalis, igitur etc.

Item, quando aliqua sunt eiusdem rationis, quidquid repugnat uni et alteri. Si igitur omnes habitus sint eiusdem rationis, tunc sicut error metaphysicalis repugnat scientiae metaphysicali ita repugnaret scientiae naturali, et tunc nullus posset scire unam conclusionem nisi sciret omnes, nec errare circa unam nisi erraret circa omnes, quod est absurdum.

Et eodem modo arguo de actibus si omnes sint eiusdem rationis, quod nullus potest scire unam conclusionem et errare circa aliam. Quia si cognitiones omnium conclusionum sint eiusdem speciei, tunc sicut error alicuius conclusionis in actu secundo re-

1 hoc habet] habetur E 3 eodem] utroque C 5 sicut inter] secundum GZ ||
 Idem] Ideo FG 5-6 affectionibus] intentionibus B, idem add. FG 9 non om. A 12 nisi...
 speciei mg. E. om. (hom.) C || Sed om. FG 15 eodem] subiecto, quia in eodem add. FG
 18 et] repugnat C 19 repugnat] uni add. B 20 ita] tunc E || nullus] non AC, unus non Z
 22 est] videtur B 25 conclusionum] orationum FG, rationum Z 26 alicuius] unius FG ||
 conclusionis] cognitionis BD

¹ Aegidius Romanus, *In I Sent.*, d. 10, p. 2, q. 1 (ed. Venetiis, 1521, f. 62rb).

pugnat scientiae eiusdem conclusionis in actu secundo, ita repugnaret actui sciendi quamlibet aliam conclusionem, quia omnes sunt eiusdem speciei, igitur etc.

Item, si omnes cognitiones sint eiusdem rationis, igitur tunc 5 intuitiva et abstractiva. Consequentia patet, sed falsitas consequentis probatur sicut in prologo¹. Quia quando aliqua sunt eiusdem speciei, si unum non sit tantae virtutis sicut aliud, in tantum potest intendi quod attinget eundem effectum ad quem aliud attingit, sicut calor parvus potest tantum intendi quod potest 10 in ita perfectum effectum sicut calor magnus. Sed quantumcumque cognitionis abstractiva augeretur in infinitum, nunquam attinget ad effectum ad quem cognitionis intuitiva attingit. Quia per eam potest intellectus evidenter scire notitiam contingentem de praesenti; per abstractivam non, nec de aliqua differentia [temporis] 15 si sit pure abstractiva, sed per notitiam intuitivam potest, quia per eam possum evidenter cognoscere rem esse vel non esse.

Et per idem argumentum potest probari quod intuitiva perfecta et imperfecta non sunt eiusdem speciei, quia per intuitivam perfectam possum cognoscere veritatem contingentem de praesenti, sed per imperfectam non contingit, quantumcumque augetur, sed tantum cognoscitur veritas contingentis de praeterito vel de futuro.

Item, contra hoc quod ponitur quod actus voluntatis neces-

1 conclusionis] rationis D, cognitionis E 2 conclusionem] cognitionem B 3 sunt] ponuntur B 4 rationis] speciei EFGZ || igitur] etc. add. G 5 abstractiva] essent eiusdem speciei add. FGZ 5-6 consequentis] consequentiae G 6 probatur] igitur add. G 8-9 eundem... attingit mg. E 8-12 eundem... attinget om. (hom.) D 9 tantum] ita FGZ 10 in mg. G, om. EF || effectum] producere add. E 11 cognition om. AD 13 eam] non add. E || evidenter om. E || notitiam] evidenter add. Z 14 praesenti] ut quod res sit vel non sit add. (mg.) H || per... differentia om. E || abstractivam] autem add. GZ || non] potest add. G || aliqua] alia add. G 19-20 possum... imperfectam om. ACD || praesenti] evidenter add. E 20 per] intuitivam add. B || non contingit] nunquam E, non convenit Z 21 cognoscitur veritas] cognitionem veritatis B || contingentis] consequentis AZ 23 ponitur EFG

¹ Ockham, *Scriptum in I Sent.*, prol., q. 1 (OTh I, 30-38, 68).

sario sequitur actum intellectus componentis vel dividentis¹: quia non minoris virtutis est voluntas in eliciendo actum suum quam appetitus sensitivus in eliciendo suum. Sed appetitus sensitivus potest elicere actum suum circa obiectum nude ostensum et apprehensum a sensu sine omni compositione et divisione praecedente intellectus vel sensus. Igitur multo magis hoc potest voluntas. Consequentia patet, quia illud non est imperfectionis in potentia sensitiva, igitur non est negandum ab appetitu intellectivo.

[OPINIO TERTIA]

Ideo ab aliis² dicitur quod unus angelus potest videre omne absolutum in cognitione nostra et affectione, quia cognitio duo importat, scilicet actum absolutum et directionem in finem. Quantum ad primum potest angelus cognoscere affectiones nostras; sed quantum ad secundum non, quia illa directio est quidam respectus ad finem, qui non potest cognosci nisi cognito fundamento et termino, sed finis non potest cognosci, igitur etc.

Contra:

Impossibile est transire de contradictorio in contradictorium sine productione vel corruptione alicuius positivi. Sed primo potest homo intelligere et non dirigere actum in finem, et post potest tendere et dirigere in finem. Igitur necessario in intellectu producitur aliquid de novo, ex quo transit de contradictorio in contradictorium. Sed non causatur tantum de novo quidam respec-

2-3 quam... sumum om. (hom.) D 3 sensitivus²] non add. Z 7 non est imperfectionis] est perfectionis Z 10 Ideo] Item FG, sed corr. G || ab aliis dicitur] dicit unus doctor B || unus om. BG || omne] actum add. M 11 cognitione] cogitatione EZ || cognitio] cogitatio BDZ 15 qui] quia A 16 sed] si F || etc.] nec ista directio in finem B 18 de] extremo in add. E, uno add. G 20 non om. D 21 tendere] intelligere DE || dirigere] actum add. DE 23-1 (p. 365) quidam respectus] respectu B, quibusdam C, aliquis secundus Z

¹ Aegidius Romanus, *Quaestiones* cit., f. 107vb.

² Auctorem huius

opinionis non invenimus.

tus, tum quia ad relationem non est primo mutatio, tum quia per eum¹ non differt relatio a fundamento. Igitur causatur in eo aliquis actus absolutus, et per consequens dirigere est actus absolutus.

- 5 Item, velle aliquid absolute et velle illud propter finem sunt distincti actus absoluti, sicut intelligere conclusionem in se et per principium sunt distincti actus, igitur etc.

Item, meritum nostrum vel demeritum non consistit in uno respectu sed in aliquo absoluto. Sed per hoc quod actum voluntatis dirigimus in finem debito modo vel non dirigimus, meremur vel demeremur, igitur etc.

[RESPONSIO OCKHAM]

Ideo dico² sine assertione quod angelus naturae suae derelictus potest videre intuitive cogitationes et affectiones in alio anno, et in nobis similiter. Quod patet, quia sicut visibile ad visum sic intelligibile ad intellectum. Sed omne visibile potest videri a potentia visiva perfecta si debito modo approximetur. Igitur omne intelligibile, tam absolutum quam respectivum, si distinguitur ab absoluto, potest videri ab intellectu angelico qui est potentia intellectiva perfecta.

1 primo] per se Z 2 cum] te H || relatio BG (mg.) H, om. ACDEFZ 3-4 et...
 absolutus om. (hom.) FG 3 dirigere] in finem add. E 5 absolute om. FG || illud] aliquid ABD 6-7 absoluti... actus om. (hom.) BD 6 conclusionem] cognitionem E || per] propter FG 8 vel] et B, om. A || demeritum] nostrum add. G 9-10 actum... dirigimus... dirigimus] actus... dirigitur... dirigitur FGZ 10 debito modo] debitum PGZ || dirigimus²] debito modo add. D 11 vel] et D || etc.] dirigere est aliquid absolutum B 13 Ideo] Item A 14 cogitationes] cognitiones FZ 17 visiva] visibilia D, visus E 18 intelligibile] intelligere absolutum D 19 absoluto] opposito FG, sed corr. G 20 intellectiva] intuitiva E

1 Iuxta Gualterum de Chatton, qui scripsit circa a. 1322-1323, duo erant auctores qui negabant relationes esse distinctas ab absolutis. Unus eorum erat Richardus Campsall. Cf. *Reportatio*, I, d. 30, q. 1, a. 2 (cod. Paris., Nat. lat. 15,887, f. 62va). 2 Pars huius responsionis citatur fere verbo-

Item, omne activum totale vel partiale respectu unius passivi potest esse causa partialis respectu passivi cuiuslibet eiusdem rationis et cuiuslibet effectus eiusdem rationis. Sed una intellectio angeli potest esse causa partialis respectu alterius intellectonis eiusdem angeli, sicut actus rectus per quem intelligo aliquod obiectum est causa partialis respectu actus reflexi per quem intelligo me intelligere et experior. Quia licet secundum Augustinum¹ de actibus exterioribus possim dubitare, non tamen de actibus interioribus. Igitur illa intellectio potest esse causa partialis respectu intellectonis alterius angeli, si debito modo approximetur. — Et eodem modo est de intellectione nostra et affectione similiter. Sed de facto forte aliud est, quia angelus non potest aliquid intelligere nisi concorrente Deo sicut causa partiali. Et quia de facto Deus forte non coagit intellectui angelico ad intelligendum cogitationes nostras vel alterius angeli, ideo de facto forte non intelligit illas.

[DUBIUM DE VISIONE OBIECTI]

Sed dubium est, hoc supposito quod videat cogitationes nostras et affectiones intuitive, utrum videat obiectum terminans intuitive ?

Potest dici quod de facto non videt obiectum terminans actum nisi in universalis et conceptu communi sibi et aliis. Quia po-

1 unius] alicuius Z 1-2 passivi] passi FG, om. D 2 causa] totalis vel add. Z || partialis vel totalis add. H || passivi cuiuslibet] causae D 2-3 passivi... et (mg.) G, om. EFZ
 3 effectus om. FGZ 4-6 alterius... respectu om. (hom.) A 7-8 secundum Augustinum]
 angelus D 8 possim] possit B 10 si] sed B 12 similiter om. CD || aliud] aliter D
 14 de facto om. FG || intellectui] cum intellectu E 15 cogitationes] cognitiones PG
 18 hoc om. FGZ 21 de facto om. BG || videt] oportet, nec etiam oportet quod non co-
 gnoscat BG, oportet C 21-22 actum] cognosci add. (mg.) C

tenus a Gregorio de Arimino, *In II Sent.*, dist. 9-10, a. 1 (ed. Venetiis, 1522, f. 70 J).

¹ August., *De Trinit.*, XV, c. 12 (PL 42, 1074; CCL 50 A, 491s.).

sito quod diligam Sortem, potest angelus videre intuitive dilectionem meam si sit approximata sibi et videt quod diligo hominem, sed non videt quod diligo Sortem. Eodem modo in proposito, si intelligam Sortem, potest videre intellectiōnem meam intuitive 5 et potest videre quod intelligo hominem, sed non quod intelligo istum vel illum. Et tota causa est quia obiectum actus non potest cognosci a potentia cognoscente actum nisi per discursum et argutive. Aliter enim si videns actum intuitive semper videret obiectum illius actus intuitive, cum angelus et intellectus noster 10 pro statu isto potest cognoscere cognitionem abstractivam simpliciter intuitive, sequitur quod videret tunc obiectum illius actus intuitive. Quod falsum est, quia possum intelligere abstractive obiectum quod nihil est in effectu, igitur tantum cognosco obiectum actus argutive et discursive. Sed per discursum non 15 cognosco aliquod singulare determinatum illius actus sed tantum in conceptu communi, quia illa cognitio aequaliter assimilatur omnibus individuis eiusdem rationis, maxime si illa individua sint simillima. Et per consequens per talem non potest plus argui cognitio determinate unius magis quam alterius. Igitur per illam 20 cognitionem tantum cognoscitur aliquid in conceptu communi. Exemplum: videndo fumum cognosco per discursum quod ignis fuit hic, quia cognosco quod fumus non potest esse nisi ab igne. Sed non cognosco quod ille ignis fuit hic, igitur etc.

Secundo videndum est quid unus angelus potest facere circa alium angelum.

2-3 hominem... diligo *om. (hom.)* D 3 *sed*] et Z, *om. B* || *modo*] si *add.* D, est *add.* EFGZ
 4 intelligam Sortem] diligo Sortem non F || intuitive] intuitivam D 5 *sed om. FG* || *quod om. DE* 6 istum vel illum] illum ultimum D 8 *si*] *sed A* 10-11 abstractivam
 simpliciter] abstractam et D, et *add.* E 13 *quod*] et D 14 *actus*] alicuius G || *Sed igitur FG* || *Sed per discursum om. C corr. in specie G* 18 *plus om. EZ* 15 determinatum] determinate D 17 rationis
 22 potest esse] procedit C, fieri *add.* D 19 cognitio determinata] quod illa cognitio fit E
 Patet igitur quod angelus in intellectu nostro potest videre cogitationes sed non obiecta in particulari *add.* B 24 Secundo... est] Restat nunc videre B 25 angelum] in particulari B,
om. D

Et hoc propter verba Dionysii¹ qui ponit tres actus hierarchicos : illuminare, purgare et perficere.

[OPINIO THOMAE AQUINATIS]

Et dicit² quod 'illuminare' non est nisi manifestationem veritatis alteri tradere. Sed ad illud faciendum duo concurrunt, scilicet confortatio intellectus angelici et similitudo rei cognitae. Et ideo unus angelus alium illuminat confortando potentiam eius intellectivam, sicut unus confortat alium per eius praesentiam ad agendum. Illuminat etiam per similitudinem, quia angelus superior illud quod intelligit in universalis explicat particulatim et in particulari inferiori, sicut doctor explicat discipulis suis in speciali quod intelligit in universalis.

Contra ista:

Quaero, quid intelligit per confortationem ? Aut conservationem intellectus angeli, aut augmentationem alicuius in intellectu, puta luminis. Non primo modo, quia sicut intellectus a solo Deo creatur ita a solo Deo conservatur, quia eiusdem cause est producere et conservare. Nec secundo modo, tum quia illud lumen, per eum, est indivisible et per consequens non augmentabile; tum quia ab eodem agente causatur forma et augmentatur.

1 verba Dionysii] Dionysium CD 1-2 hierarchicos] hierarchiae scilicet D 4 Et dicit quod] quia E // dicit quod PG, hoc ACD, dicitur quod BZ // nisi] aliud quam D 5 alteri] alterius AD, om. E 6 confortatio] consortio FG, sed corr. G 7 confortando] conformando F 8 eius] suam D 10 intelligit] inferior add. B // particulatim] sibi B, particulariter E, particulari Z // et om. BCFG 11 inferiori] angelo add. C // explicat] in particulari et speciali add. C 11-12 in speciali om. C 14 Aut] intelligit add. FGZ 15-16 intellectu] angelii add. B 17-18 creatur] causatur DEFGZ // ita] et consimili mota (!) add. C 17-18 quia... conservare om. B 18 producere] indivisibilis add. FGZ 19-20 non augmentabile] est in angelo E 20 tum] non secundo B // causatur forma] forma datur B // augmentatur] augetur BCE

¹ Dionysius, *De caelesti hierarchia*, cap. 8, §§ 1-2 (PG 3, 240 B-D; PL 122, 1054 C-D). ² Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 106, a. 1 Resp.

Sed illud lumen a solo Deo creatur, igitur a solo Deo augetur, igitur a nullo angelo.

Item, quando est confortatio aliquorum, illa est mutua. Patet in igne parvo et magno, quia sicut magnus ignis confortat 5 parvum ut diu maneat et agat, ita econtra parvus confortat magnum, quia si paulatim tollas parvum ignem post parvum, contingit tandem tollere totum. Sed in proposito non ponitur talis confortatio, igitur etc.

Item, si sic, tunc beatitudo unius angeli dependeret ab alio 10 angelo confortante, quia in tali actu consistit confortatio.

Item, illud quod dicit de doctore est contra eum¹, quia doctor per aliquid notum sibi explicat discipulo aliquid ignotum, quod non fit sine discursu, quem tamen non ponit in angelis.

[RESPONSIUS PROPRIA]

15 Dico igitur quod angelus potest comparari ad alium angelum vel ad intellectum humanum. Primo modo unus angelus non agit in alium nisi per modum obiecti, quia scilicet potest esse obiectum intellectionis intuitivae et abstractivae et volitionis. Et sic agere ita competit angelo inferiori respectu superioris sicut e 20 converso.

Et ideo, ut mihi videtur, nullo modo agit superior in inferiorem quin eodem modo agat inferior in superiorem. Nec

1 augetur] augmentatur B 2 igitur] et per consequens A, et E || a nullo] non ab D
 3 mutua] intuitiva C 4 et] vel D || sicut s. lin. C, om. ABDE 5 agat] eget C || econtra]
 aeque F 6 post parvum om. FGZ 9 alio] aliquo D 11 doctore] et discipulis add. B
 13 fit] sit CD || sine] omni C || quem... ponit] quem iste negat B, quod non ponunt D, quem
 non ponit CE, quod non ponit FG, quod non potest fieri Z 15 Dico igitur] Ad illud
 dico FG, sed del. Ad illud G || quod] unus add. BG 18 intellectionis] cognitionis B, om. D ||
 intuitivae... et² om. C || abstractivae] alterius angelii add. B || et²] etiam add. B 19 ita]
 sic G, om. DE || competit] convenit FGZ 21 ideo... videtur] mihi videtur quod F
 22 in] per FG, sed corr. G

1 Idem, ibidem.

est istud contra Sanctos, nec contra Sacram Scripturam. Quod probatur, quia in angelo non ponuntur plura causata per actum obiecti nisi actus et habitus, et ista aequaliter requiruntur in superiori et inferiori, et ad ista causanda sufficient potentia et obiectum, et ista requiruntur. Igitur nihil agit in intellectum angelii nisi per modum obiecti.

Si loquamur secundo modo, sic dico quod angelus nihil agit in intellectu nostro, quia intellectus noster nihil intelligit nisi aliquo praevio in sensu, quia non intelligit de facto nisi sensibilia et actus nostros interiores et conceptus, et omnia ista possunt sufficienter intelligi sine actione angelii.

[**QUID FACIT ANGELUS IN PARTE SENSITIVA?**]

Sed dubium est quid angelus facit in parte sensitiva? Dico quod tantum potest approximare activum passivo. Potest enim approximare obiectum interius et exterius, sicut angelus malus ponit rem in tali situ et tali distantia, et scit facere illam rem videri per lineam rectam vel reflexam. Et sic fiunt illusiones a daemonibus in quibus aliquid reale videtur, tamen homo decipitur circa illas illusiones, quia ex illis visis infert propositionem non sequentem formaliter. Et eodem modo angelus bonus approximat activum passivo. Similiter potest approximare obiectum interius potentiae, quia novit ponere humores et spiritus in debita proportione vel indebita ut agant. Et isto modo potest agere in

2 causata] causari B 3 obiecti] cognoscendi FGZ || nisi] nec D 4 et¹] sicut in FGZ
5 et] si add. FGZ, sed del. G, om. D 6 nisi mg. G, om. FZ 7 secundo] primo C 8 intelligit] agit intelligit D, agit nec intelligit E, agit Z 8-9 nisi... intelligit om. (hom.) G || aliquo praevio] primo fuerit F 9 sensu] aliquo modo add. F || intelligit] intelligimus EFZ
10 et³] ita add. E 10-11 sufficienter intelligi] sufficere intellectui C 13 quid] quin D
15 exterius] exterius add. FG 16 ponit] potest ponere BZ || in tali] intelligi A || scit]
sic BEFGZ 17 vel] et DE || illusiones] illuminations FG, sed corr. G 18 reale] ratio-
nale A 19 illusiones] conclusiones B, illuminations FG, sed corr. G || visis om. FG || infert]
format D 20 Et... modo] puta hoc est hic praesens etc. Similiter B 22 interius] intel-
lectus E || novit] potest E 23 vel] et B || indebita] approximatione B, immediata D, non
debita FGZ " ut agant] proportione FG, et add. (mg.) ut agant G, om. Z

intellectum nostrum indirecte, non tamen directe, eliciendo actum partialiter, sicut facit in intellectu angelico.

S i d i c a s: si unus agat in alium tantum per modum obiecti, igitur unus angelus non potest aliquid ab alio occultare, et per consequens quidquid superior intelligit potest inferior intelligere, quod falsum est:

R e s p o n d e o: non est in potestate angeli aliquid occultare et aliquid ostendere, cum tantum agat per modum obiecti non tantum quantum ad essentiam suam sed quantum ad omnem actum tam intellectus quam voluntatis. Sed dicitur unum occultare et aliud non, quando Deus coagit secum ad unum actum et non ad alium, puta Deus vult coagere et coagit cum intellectu unius ad videndum unum actum alterius angeli et non ad actum alium, et aliter non potest occultare.

15 [QUID ANGELUS BONUS FACIT CUSTODIENDO ET MALUS EXERCENDO?]

Sed dubium est tunc quid angelus bonus facit custodiendo et malus exercendo? Respondeo: angelus bonus instigat homines ad bonum, offerendo et approximando sensibilia interiora et exteriora, movendo eum ad bonum et retrahendo eum a malo, et sic 20 impedit diabolum ne noceat sibi. Et angelus malus, per oppositum, offert et approximat sensibilia ut sunt moventia ad malum, et hoc tam sensibilia interiora quam exteriora.

T e r t i o videndum est quomodo unus angelus loquitur alteri.

2 partialiter] per modum obiecti add. B || angelico] alterius angeli B 3 si²... agat] si agat A, si unus angelus agat B, quod unus agit C, si unus agit D, quod si unus angelus agat E 4 unus... non] nullus angelus BD 6 falsum est] non videtur verum B 8 modum obiecti] naturam E 9 sed] etiam add. B 11-12 secum... coagit om. (hom.) D 12 cum] in FGZ 13 unum om. ACDZ || alterius] unius FZ 13-14 ad²... alium] actum alium E, alium FG, alterius angeli Z 17 exercendo] temptando B, exercitando G, cum neuter possit aliquid agere in nobis nisi naturaliter per modum obiecti, et adhuc hoc non possunt ut ostensum est add. B 18 et²] ad Z 19 cum² om. CZ 21 sensibilia] interiora quam exteriora add. G || moventia] motiva ADE, no-cia C 22 et... exteriora om. G 23 quomodo] quando C || alteri] angelo add. BD

[OPINIO SCOTI]

Et est hic opinio Ioannis¹ quod unus angelus potest causare in alio conceptum suum vel speciem vel actum. Et probat per multas rationes. Quaere in Ioanne.

Sed contra dicta sua.

Et primo contra primam rationem, quia non videtur concludere. Quia accipio maiorem suam et arguo sic: quando aliquid est sufficienter in actu primo, potest sufficienter causare actum secundum ceteris paribus. Sed voluntas angeli superioris volens causare volitionem in voluntate angeli inferioris est sufficienter in actu primo respectu illius volitionis, et voluntas angeli inferioris est sufficiens receptivum et approximatum. Igitur potest causare volitionem in voluntate angeli inferioris. Consequens falsum, igitur etc.

S i d i c a s quod voluntas est libera, et ideo in potestate sua est quod in ea causetur velle vel non, saltem a quocumque agente creato; sed sic non est de intellectu, *contra*: angelus inferior non potest impedire volitionem superioris quin angelus superior velit causare volitionem in alio, quia virtus minor non impedit maiorem ab actione sua naturali vel libera. Igitur angelus superior potest causare talem in omni passo receptivo. Sed huiusmodi est voluntas angeli inferioris.

Item, si sic, sequitur quod voluntas posset amare incognitum,

¹ annis] Scoti B 3 alio] aliquo A, alium BD || actum] et speciem add. FG, sed
 4 Et probat] probatur DFG 4 in Ioanne] eas in secundo suo B 6 Et pri-
 mo B, primo FGZ, om. E 7 suam] tuam H 7-8 aliquid] aliquis FG,
 sufficienter² om. DFG 9 actum om. FG 11 respectu... volitionis om. E
 ivum B 13 Consequens] Quod Z, est add. EFGZ 15-16 potestate
 t potestate G 16 vel] et FG || a] in D 17 creato] circumscripto D
 19 angelus superior om. FG 19 velit] possit FG 20 vel]
 iliter add. Z 21 talem] actum add. E || passo] passivo BZ

quia volitio in angelo superiori sufficit ad causandum volitionem in inferiori, quia 'illud quod est in actu primo' etc. Cum igitur intellectus et voluntas angeli superioris sufficienter possunt cau-
 5 sare volitionem in angelo inferiori, et per consequens possunt facere eam sufficienter in actu primo absque hoc quod angelus inferior cognoscat superiorem vel aliquid in eo, et talis voluntas angeli superioris potest causare volitionem in voluntate angeli inferioris quae forte est respectu angeli superioris, tunc sequitur quod angelus inferior amat incognitum, quia amat vel vult an-
 10 gelum superiorem quem non cognoscit.

Item, tunc angelus in quo causatur intellectio posset intelligere sine specie, ex quo intellectio superioris est sufficiens ad producendum intellectionem in angelo inferiori, quia per eam est angelus superior sufficienter in actu primo, secundum eum,
 15 et per consequens potest sufficienter causare intellectionem in angelo inferiori absque hoc quod in angelo inferiori praecedat species. Quod est contra eum¹, quia cognitio saltem abstractiva est per speciem [secundum eum].

Si dicas quod species et actus intelligendi sunt effectus ordinati, ita quod primo causatur in intellectu species et post actus intelligendi, contra: species, si ponatur, est causa cognitionis. Igitur actus intelligendi non est causa speciei; aliter esset processus in infinitum, quia una cognitio causaret unam speciem, et illa species aliam cognitionem, et illa cognitio aliam
 25 speciem, et illa species aliam cognitionem, et sic in infinitum.

1 volitio] voluntas E || in angelo] angeli FGZ || superiori] inferiori A, superioris FGZ
 2 inferiori] etc. add. E 5 eam] eum DH 8 quae] qui A || forte] formaliter CD || su-
 perioris] inferioris D, quia add. G, ignota add. Z 9 incognitum] cognitum F || quia amat
 om. ABCD 11 intellectio] intellectus BFG || posset] possit B, tunc add. Z 16 inferiori]
 superiori D 19-24 Si... speciem om. (hom.) C 19 effectus] species B, om. D 24 et...
 cognitionem om. F 24-25 et²... cognitionem om. (hom.) EGHZ 25 et²... infinitum] igi-
 tur etc., sic fieret processus in infinitum B, et sic esset processus in infinitum D

¹ Scotus, *Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 1, nn. 348-352 (ed. Vaticana, III, 209-12); *Quodl.*, quaest. 13, n. 10 (ed. Wadding, XII, 310; ed. F. Alluntis,

Item, si angelus posset sic causare intellectionem in alio etc., tunc sequitur quod aliquis qui potest discurrere posset cognoscere conclusionem ignotam sine experientia vel discursu qui procedit ex principiis per se notis. Consequens falsum. Consequentia patet, quia angelus loquens potest cognoscere totum discursum per quem deducitur conclusio, et potest statim facere angelum audientem in eodem actu in quo ipse erat in fine discursus, causando in angelo inferiori cognitionem conclusionis quam habet in fine discursus non causando cognitionem principiorum, quia per cognitionem conclusionis est sufficienter in actu primo per eum, igitur etc.

Sic igitur videtur per eum quod ratio prima non probet, saltem quod angelus totaliter producat talem intellectionem in alio.

Item, contra hoc quod ponit¹ angelum audientem nihil agere in intellectione sibi impressa ab alio. Quia intellectus est causa activa vel esse potest respectu intellectionis alterius angeli, igitur eodem modo respectu intellectionis sui ipsius.

Item, quando aliquid potest esse causa partialis et totalis alii- cuius effectus, si in eius potestate non est quando est causa partialis quin alia causa partialis secum causet nec erit in eius potestate quando est causa totalis ut possit impedire aliam causam

1 alio] angelo ABFGZ 3 conclusionem] cognitionem B 4 Consequens] est add. FGZ // falsum] igitur antecedens add. FG, ergo et antecedens add. Z 7 causando] cognoscendo E 9 quia] et CD 9-10 cognitionem] respectu add. FGZ 10 conclusionis] cognitionum D 11 igitur] non add. B 12 per eum mg. G, om. BEFZ // prima] sua B, propria C // non om. B 13 talem om. BFGZ // intellectionem] intentionem B // alio] angelo add. BZ 14 nihil] vel C // agere] agentem FG, sed corr. G 15 impressa] expressa E // ab] in FG, ab add. s. lin. G 16 intellectionis] intentionis A, cognitionis Z 16-17 intellectionis... intellectionis om. D 17 intellectionis] intentionis A, om. E 18 aliquid] aliquis E // et] vel DE 19 si] sed D 19-20 partialis] et totalis alii- cius add. C 20 quin... secum om. A // quin] quando B, nisi FGZ // alia] aliqua D // causet] esset D, concurrat FGZ // nec] non FGZ 21 ut possit] nec potest EFGZ // aliam] aliquam A

n. 33, p. 458); opinionem Scoti de speciebus intelligibilibus discussit Ockham supra, quaest. 12-13 (pp. 298-310).

¹ Scotus, *Opus Oxon.*, II, d. 9, q. 2, n. 22 (ed. Wadding, VI, 617).

secum causare. Exemplum: ignis et sol sunt causae partiales respectu caloris; et non est in potestate ignis quod sol causet vel non, quando est causa partialis; et si ignis esset causa totalis caloris, adhuc non esset in potestate sua impedire solem a concavatione si sint aequae approximata. Sed angelus unus loquens alteri potest esse causa partialis respectu intellectionis in alio angelo, quia potest esse obiectum intellectus alterius angeli concurrens ad causandum intellectionem; et potest esse causa totalis per t.e. Sed quando est causa partialis in ratione obiecti, non est in eius potestate quod alias angelus secum causet vel non, nec potest impedire. Igitur eodem modo quando est causa totalis in actu locutionis, non est in eius potestate quod alias angelus secum causet locutionem [vel non], et per consequens angelus cui loquitur non tantum audit passive sed active.

15

[SOLUTIO AUCTORIS]

Ideo dico quod unus angelus nihil potest causare in alio nisi per modum obiecti. Et isto modo potest unus angelus cui aliqua sunt nota alteri angelo manifestare. Sed hic distinguendum est de cognitis, quia aut cognita sunt singularia aut universalia. Si singularia, tunc nisi distantia impedit vel absentia, potest sibi talia singularia manifestare, et tamen hoc erit solum per modum obiecti. Sed ex hoc non sequitur quod angelus cui fit manifestatio singularium videat illa intuitive. Quia cum notitia angeli supe-

1 Exemplum] si add. E 1-2 respectu *om.* FGZ 2 caloris] caritatis A, calorum B
 3 non] causet add. DH || partialis] caloris add. Z || ignis *mg.* G, *om.* FZ 3-4 caloris] caritatis A 4 solem] calorem A 4-5 concausatione] concausando B causatione FG 5 sint] esset FG, essent Z || approximata] secundum exigentiam utriusque add. B || unus] bonus Z || alteri] angelo add. B 6 potest esse] est B || intellectionis] sui add. H 7 concurrens] concurrentis Z 8 intellectionem] intentionem (*ita et infra*) A 10 quod] quia C || non] causet add. B 12 alias *om.* FG 12-13 causet] esset et add. intellectionem vel D, intellectionem vel non add. H 13 cui] ibi A 14 sed] etiam add. BZ 17 potest] aliquis add. E
 18 nota] illa add. FZ, ista add. G || angelo *om.* FGZ 20 nisi] quia add. G 21 solum] falso sum D 22 fit] sit A 23 angelij] et add. A

rioris de singularibus aequaliter respiciat omnia singularia eiusdem rationis, angelus cui fit manifestatio vel videret quodlibet vel nullum. Ideo unus angelus potest videre intuitive cognitionem alterius angeli de re singulari et affectionem, non videndo illud singulare intuitive, sicut ⁵ s u p r a ¹ dictum est. Angelus tamen loquens potest sibi — exprimendo — manifestare quod haec sit notitia unius singularis et non alterius, puta formare aliquod complexum et ei assentire, in quo denotatur aliquod praedicatum convenire uni singulari quod non convenit alteri. Et illum actum apprehensivum et iudicativum potest alius videre, et per tales ¹⁰ multos actus potest unus angelus devenire in cognitionem singularis sibi ignoti. Sed omnes illi actus in angelo loquente cognoscuntur solum per modum obiecti.

Si autem loquamur de universalibus, sic unus angelus potest alteri manifestare conceptus universales per explicationem, sicut ¹⁵ potest manifestare singularia. Quia universalia non habent esse nisi obiective in anima². Et ideo quicumque videt intuitive cognitionem terminatam ad universale, videt universale intuitive, nec requiritur ulterior manifestatio nec explicatio.

Si quaeras, utrum angelus possit aliqua sibi ignota ²⁰ primo, postea nota, alteri manifestare, dico quod sic, quia potest talia intelligere sive sint complexa sive incomplexa, et tunc alteri per modum obiecti ostendere.

Ex istis patet quod angelus bonus et malus, si Deus secum

¹ de] si B || singularibus] singulari ADE || respiciat] repugnat D || omnia] ad G 2-3 nullum] et add. EFGZ 4 et affectionem om. B || affectionem] affirmationem D, affectione Z
⁷ puta] quia potest B 8 in] a FGZ, sed corr. G || aliquod] complexum add. D 9 uni] ali-
cui CEH 10 et¹] vel B || alias] angelus B 12 actus] angeli D 14 sic] ut C
¹⁵ manifestare] indicare D || universales] singulares D 17 Et om. ACD 18 terminatam
ad universale] universalis B || universale] tale E 19 ulterior] interior D || manifestatio] in-
tentio A || nec] vel BCFGZ 20-21 angelus... nota] actus angelus sibi ignoret postea non
possit D 21 primo om. AC || postea] et post mg. G, vero sibi add. F, vero add. Z || nota]
non A, om. M 22 sint om. FG 24 quod] unus add. AB || et corr. in vel E

¹ Supra, pp. 366s. ² De hac opinione vide supra, p. 305, notam 1.

coagat, videre potest intuitive cogitationes nostras et affectiones et omnes actus interiores et exteriore, quia non magis sunt interiores proportionati vel improportionati intellectui angelico quam exteriore.

5 Confirmatur, quia quando potentiae aliquae sunt eiusdem rationis, quidquid est obiectum naturale unius potentiae, est vel esse potest obiectum naturale alterius. Sed potentiae intellectivae angelorum [sunt eiusdem rationis] inter se, et intellectiva nostra quantum ad modum cognoscendi est eiusdem rationis cum intellectiva angelorum. Igitur cum unus angelus potest videre cogitationes et affectiones in se ipso intuitive, et similiter intellectus noster etiam pro statu isto, sicut alibi¹ dictum est, igitur intellectus unius angeli potest videre intuitive cogitationes et affectiones alterius et etiam cogitationes et affectiones nostras.

Confirmatur adhuc, quia si non potest: aut hoc erit propter obstaculum, puta quia corpus interponitur angelo et talibus cogitationibus, aut propter perfectionem, aut propter imperfectionem. Plures modi non sunt dandi. Non primo modo, quia 20 obstaculum non plus impedit angelum ad videndum cogitationes et affectiones nostras quam ad videndum essentiam animae et potentias. Sed hoc non impedit aliquod obstaculum, secundum eos², igitur etc. Nec secundum impedit, quia angelus intelligit

1 affectiones] et malus, si Deus secum coagat add. seu rep. FG, et malus del. G 2-3 et²... interiores om. (hom.) CD 2 quia] et quod E 3-4 vel... exteriore mg. G, om. F 3 vel] et CD 5 quia] quod A 7 naturale om. BD 7-8 intellectivae] intuitivae ACDFG, sed corr. G 8-9 intellectiva] intuitiva FG, sed corr. G 9 est] sunt CD 10 cum... angelorum om. D || intellectiva] intellectu A, intuitiva FG, sed corr. G 11 in se ipso] primo in se E 11-12 similiter] etiam add. FGZ 12 etiam] et E, om. BZ 13 videre] intelligere A 14 alterius] angeli potest videre add. D, angeli add. GH || etiam om. ABCD 16 quia om. FG 17 angelo] in speculo FG, sed corr. G 18 perfectionem... propter om. (hom.) ACD 20 videndum] iudicandum B 20-21 cogitationes] nostras add. F 21 nostras om. EFZ || quam] impedit eum add. EFGZ || videndum] intelligendum B 23 intelligit] impedit C

1 Ockham, *Scriptum in I Sent.*, prol., q. 1 (OTh I, 39-44). 2 Cf. Scotus, *Opus Oxon.*, II, d. 9, q. 2, n. 16 (ed. Wadding, VI, 607s.).

essentiam suam quae est perfectior cognitione nostra. Nec tertium impedit, quia intelligit aliquam quantitatem vel albedinem quarum utraque est imperfectior cognitione nostra, igitur nihil impedit angelum intelligere cogitationes et affectiones nostras.

[NOTANDA QUAESTAM]

5

Notandum est hic quod ratio superius facta ad probandum distinctionem specificam inter cognitionem intuitivam et abstractivam probat aequaliter distinctionem specificam inter intuitivam perfectam et imperfectam¹. Quia quantumcumque augetur intuitiva imperfecta, nunquam potest causare partialiter illum effectum quem potest intuitiva perfecta, quia mediante intuitiva perfecta potest intellectus iudicare rem esse vel non esse, sed mediante intuitiva imperfecta tantum potest iudicare quod res aliquando fuit. Et hoc reputo verum.

Aliud est sciendum quod videns cognitionem singularis intuitive, non videt illud singulare intuitive quatenus ad illud singulare terminatur cognitio. Quia etsi angelus videat cognitionem alicuius singularis intuitive, et illud etiam singulare intuitive — ponamus — non tamen videt quod ista est huius singularis. Quia si sint duo singularia aequa approximata intellectui quorum utrum-

¹ cognitione] cogitatione BZ 2 intelligit] videt Z 3 quarum utraque... imperfectior E, quorum utrumque est imperfectius reliqui || cognitione] cogitatione CZ 4 angelum] angela A || intelligere om. AC 6 facta] dicta FGZ, sed corr. G 7 cognitionem] cogitationem BCDE 7-9 et... intuitivam om. (hom.) A 9 Quia] et BE || quantumcumque] quantumcumque C || augetur] augmentatur FGZ 10-11 effectum] perfectum A 11 quem] quam A, quae C || potest] causare add. C || quia] quae FG, sed corr. G 12-13 potest... imperfecta mg. G, om. (hom.) FZ 13 imperfecta] perfecta D 15 Aliud est om. FGZ || cognitionem] cogitationem (ita et infra) Z || singularis] singularem DEFGZ 16 quatenus] quantum FGZ, sed corr. G 16-17 singulare] immediate A, om. EFGZ 18-19 ponamus] ponatur FGZ 19 ista] notitia add. (s. lin.) G || est] tamen A, cognition M, om. B || si] etsi CD

¹ Vide supra, p. 363, lin. 4-22. De distinctione inter cognitionem intuitivam necnon de distinctione inter intuitivam perfectam et imperfectam vide quaest. 12-14 supra, pp. 256-67, 267s., 333-37.

que angelus videt, non plus scit quod haec cognitio est ab isto obiecto quam ab illo, maxime si sint similia. Et etiam si tantum esset unum singulare approximatum intellectui, adhuc non posset evidenter scire quod ista cognitio est huius singularis, et ab eo
5 partialiter et effective, quia ista cognitio potest esse a solo Deo.

Exemplum: si sint duo ignes et appareat fumus causatus, non plus scio quod fumus causatur ab isto igne quam ab illo, quia ab utroque potest indifferenter causari. Et si etiam sit tantum unus ignis et videatur fumus, non potest evidenter sciri quod cau-
10 satur ab isto igne, quia potest causari a solo Deo. Sic est in pro-
posito. Unde ad hoc quod sciam evidenter quod haec cognitio quam video intuitive sit ab hoc singulari, oportet quod sciam quod nullum aliud sibi simile sit approximatum angelo in quo
15 est ista cognitio intuitiva et quod ista cognitio intuitiva non sit a Deo sicut a causa totali. Et si alterum istorum deficiat, tunc non scio evidenter quod haec cognitio intuitiva causatur ab hoc singulari. Ista autem non possum scire nisi per multos discursus vel saltem per unum discursum, et ideo licet cognoscam intuitive cognitionem alicuius singularis, tamen non cognosco intuitive
20 illud singulare cuius est, sed vel non cognosco vel solum cognosco per discursum.

Ulterius sciendum quod illud quod superius dictum¹ est quod

1 plus] prius A 2 illo] alia BD || sint] plura add. Z || Et om. AB || etiam om. CD
 3 approximatum] alteri add. D 5 effective] causata add. H 6 Exemplum] sicut E
 7 quod] iste add. Z || isto... illo] uno igne, isto scilicet quam ab alio B || illo] alio Z 8 utroque]
 fumus causatur et add. G 9 fumus] tunc add. D || sciri] scire BD || quod] utrum FGZ
 11-12 evidenter... sciam om. (hom.) C 12 intuitive] sic A, om. BD || ab hoc] aliquid D, ab
 isto E 12-13 sciam quod] sciam evidenter quod haec cognitio D 13 sibi om. FGZ || sit]
 sic add. D, ita add. Z 14 et... intuitive] nec Z, mg. G, om. (hom.) CF 15 a!] solo add. (s.
 lin.) G || sicut] tanquam DE 17 multos] modum A 19 cognitionem... intuitive om.
 (hom.) D 19-20 intuitive... cognosco¹ mg. G, om. (hom.) FZ 20 singulare] simpliciter
 add. E || solum] non Z, om. CDFG 22 sciendum] dum G

¹ Supra, pp. 366s.

angelus manifestat alteri cognitionem universalis et non singularis, intelligendum est tantum quod non tantum manifestat sibi cognitionem universalis sed singularis, puta quando per multas intellectiones quarum una terminatur ad tantam longitudinem, alia ad talem figuram etc., quae sunt propria unius singularis et non ⁵ alterius.

Notandum quod tres actus hierarchici ¹ significant eandem rem, puta solam intentionem quantum ad significatum principale, et connotant diversa et distincta. Nam 'illuminare' significat intellectiōnēm connotando visionem eius intuitivam, ideo significat cognitionem ut videtur intuitive ab alio. 'Purgare' significat eandem intellectiōnēm, connotando expulsionem ignorantiae angelī videntis. 'Perficere' significat eandem intellectiōnēm, connotando solum quod informatur et perficitur per cognitionem causatam ab ista prima intellectione. Unde unus angelus dicitur ab alio ¹⁵ illuminari, quia videt cognitionem alterius intuitive. Dicitur purgari, quia mediante isto actu illud quod prius ignorabat nunc scit,

¹ angelus] angelus unus F, unus angelus Z 1-2 universalis et non singularis EK, singularis et non universalis ABCDZ, ita in corr. G, simpliciter et non tantum universalis F, universalis et non tantum singularis H 2 tantum^{1]}] tamen E // quod] quia C // tantum² s. lin. G, om. FZ 3 multas] manifestationes seu add. G 4 quarum] quando D // tantam] totam C 5 sunt] sit ABC // propria] propter FGZ, sed corr. G, proprietates H // singularis] notitiam tantum add. FGZ, sed del. G 6 alterius] Hoc de isto articulo et dubio add. FG, etc. add. Z, Hic terminatur quæstio secundum exemplar aliud et nihil addendum restat add. (mg.) G 7-11 (p. 381) Notandum... asini trp. p. experimur (p. 387, lin. 12) FG, et G notat hic in margine: Quaere infra 3 folio additionem quae hic ponit debuit. Ibi vero: vacat hic et superius [ponendum] in loco sibi assignato secundum exemplar, in imo autem folio legitur: hoc 'vacat' debet supra ponit, versis tribus foliis, sub hoc signo o—o; in imo f. A, trp. ante Ulterius (p. 379, lin. 22) Z, om. CDE 7 Notandum] Ulterius sciendum B, Sciendum FG, Sciendum est autem Z 8 intentionem] intellectiōnēm FGZ 8-9 quantum... distincta] et diversam connotant B 9 Nam illuminare] illuminare enim B 12 eandem intellectiōnēm] idem B 12-13 angelis om. A 13 videntis] cui fit locutio add. B // Perficere] Perfecte A, etiam add. B // eandem intellectiōnēm] eandem intentionem A, idem B, et add. dando intelligere vel B 14 solum] subiectum BFG, obiectum Z 15 intellectiōne] intentione (ita et infra) B 16 quia] qui A // cognitiōnēm] intellectiōnēm FGZ // Dicitur om. B 17-1 (p. 381) illud... Dicitur] nunc scit quod prius nescivit B 17 ignorabat] ignoratur A

¹ Supra, pp. 368s.

et sic purgatur ab ignorantia. Dicitur perfici, quia mediante ista intellectione sicut causa partiali elicit et recipit aliam intellectio-
nem per quam perficitur sicut subiectum accidente proprio. Et
habent isti actus solum esse in angelis et non in nobis, quia in nobis
5 pro statu isto nihil potest angelus causare, nec obiective nec ef-
fective, per imperium voluntatis.

Sciendum etiam quod auditio et locutio nihil aliud signifi-
cant quam intellectionem. Et omnis auditio est locutio et non e
converso, quia auditio proprie non est nisi intellectio unius angeli
10 terminata ad cognitionem alterius angeli. Sed locutio potest esse
intellectio alicuius obiecti extrinseci, puta hominis vel asini¹.

3 per quam] quae B 4 actus] hierarchici add. B 5 nihil] vel A, nec FG || nec¹
 corr. in aliquid G 7 etiam] est FGZ, praeterea add. Z 7-8 auditio... omnis om. (hom.) FGZ
 8 Et] Quia B 9 intellectio] intentio A, locutio B 11 intellectio] intentio A, om. B ||
 hominis] bovis add. B

1 «Dubium de solutione Ioannis de locutione angelorum», quod in
 editione Lugdunensi hic sequitur (U - DD) edetur in *Opera Theologica* VIII.

QUAESTIO XVII

UTRUM ACTUS RECTUS ET REFLEXUS SINT IDEM REALITER AUT DIVERSI ACTUS

[OPINIO]

Et hic dicunt quidam¹ quod sic. Quod probant multipliciter.⁵

Primo sic: impossibile est duos actus simul esse in eadem potentia, quia si duo possunt simul esse in eadem potentia, eadem ratione infiniti, quia secundum Philosophum, IV *Physicorum*², si duo corpora possunt esse simul in eodem loco, eadem ratione infinita. Et secundum eundem modum arguitur in proposito. Sed actus rectus et reflexus sunt simul, quia simul cognoscit aliquis obiectum et cognoscit se cognoscere obiectum.¹⁰

Item, eodem actu quo beatus videt Verbum, videt visionem suam in Verbo, quia eodem actu videt Verbum et creaturam in Verbo. Sed ille actus quo videt Verbum est rectus, et ille actus¹⁵ quo videt visionem suam est reflexus, igitur etc.

3 aut] vel C, an Z || actus mg. G, om. DFZ 5 quidam] quidem CE || sic] sint idem BGZ,
actus add. (ultra) BG 7 possunt... potentia om. C 9 simul om. FGZ 10-11 Et... pro-
posito om. B 11 Sed BEHL, si ACD, quia FGZ 12 aliquis om. FG || obiectum²] ergo
add. Z 13 Item] in add. ACD || actu] modo E 15-16 Verbum... videt om. (hom.) EPG
16 suam] in Verbo add. FZ || etc.] actus B, om. D

¹ Scilicet quod sunt idem actus. Cf. Thomas Aquinas, *Sent.*, I, d. 10, q. 1, a. 5, ad 2: «non alio actu potentia fertur in obiectum et in actum suum; eodem enim actu intellectus intelligit se et intelligit se intelligere». Similis opinio attribuitur Durando de S. Portiano apud Gregorium de Arimino, *Sent.*, I, d. 1, q. 1, a. 3, in margine (ed. Venetiis 1522, f. 24v), sed ex argumentis hic recitatis ibi nonnisi primum occurrit. ² Aristot., *Physica*, IV, c. 6, t. 53 (213b 6-12).

Item, *Augustinus*, IX *De Trinitate*, cap. 7¹: «Amor amatur se ipso». Et ille actus amoris quo amor amatur est reflexus, igitur etc.

Item, si differunt: aut specie aut numero. Non specie, quia tunc sequeretur quod respectu eiusdem obiecti possent esse infiniti actus differentes secundum speciem, quia contingit procedere in infinitum in actibus reflexis, et per omnes illos actus cognoscitur obiectum primum. Nec differunt solo numero, quia duo accidentia eiusdem speciei non possunt esse in eodem subiecto simul et semel.

Item cognitio rei in communi et in singulari sunt una res sicut universale et singulare sunt una res, sicut albedo et haec albedo. Et per cognitionem singularis ego possum cognoscere aliquid in universalis; et una cognitio est actus reflexus, quia illa per quam cognosco aliquid in communi; et cognitio singularis est actus rectus. Igitur actus rectus et reflexus sunt una res, igitur non differunt.

Item, si sint diversi actus, sequitur quod quilibet intellectus creatus posset habere infinitos actus intelligendi simul, quia non potest habere tot simul quin possit habere plures. Quia quilibet actus reflexus potest cognosci per alium actum reflexum, et simul cognoscitur actus reflexus et eius obiectum. Igitur possunt esse infiniti actus intelligendi simul in eodem intellectu creato.

Item, si differrent, hoc esset ratione obiectorum, quia ratione subiecti non differunt, quia sunt in eodem subiecto. Sed conse-

4 aut¹] igitur add. E 6 contingit] convenit BZ 7 reflexis ALZ, rectis et reflexis BCDEFG 9 accidentia] actus D 11-12 sicut] similiter Z 13 per] eandem add. Z || singularis] singularem FGZ 14 universalis] et in particulari add. Z 15 communi] est actus reflexus add. Z || cognitionis singularis] illa (om. B) qua cognosco singulare BFGZ 16 Igitur¹... rectus om. (hom.) C || igitur²] et per consequens D 20 habere² om. ABC 22 cognoscitur] concurrat C, quando noscitur Z 24 ratione¹] respectu BFG || ratione²] respectu FG

¹ August., *De Trinit.*, IX, c. 5 (PL 42, 965).

quens est falsum, quia tunc different specie, quia obiecta differunt specie. Sed non differunt specie, ut probatur, quia quando unus actus tendit in alium actum secundum formalem rationem illius alterius actus, erit eiusdem speciei cum illo actu in quem tendit. Verbi gratia: si ego habeam opinionem de aliquo et cognoscam illam opinionem opinative, illa cognitio per quam cognosco opinionem est opinio. Sed videns Deum intuitive, videt se videre Deum intuitive. Igitur unus actus in proposito tendit in alium actum sub ratione actus, et per consequens sunt eiusdem speciei.

Item, in eodem instanti in quo potentia est in optima dispositione respectu obiecti, percipit se cognoscere illud obiectum actualissime. Aliter nunquam posset percipere se esse in optima dispositione. Sed illud percipere est actus reflexus. Si igitur sit alias actus, simul est in duobus actibus; quod non est verum; et hoc in actu secundo. Si idem, habetur propositum.

Vel aliter sic: potentia non percipit se esse in optima dispositione nisi quando est in optima dispositione. Sed quando est in actu recto respectu optimi obiecti, tunc est in optima dispositione. Igitur tunc percipiet vel nunquam. Igitur impossibile est ipsum esse in actu recto nisi sit in actu reflexo. Et sic actus rectus et reflexus sunt idem.

1 est om. ABCD || quia²] cum AZ 1-2 quia²... specie¹ om. (hom.) E || quia²... specie² om. (hom.) D 2 Sed... specie² om. (hom.) F || non... probatur] hoc non oportet BG (mg.) L 5 et] ego add. Z 7 opinionem] quod opinio C || Sed] sic est in proposito quia add. L 8 videre] scilicet add. FG 9 in] et D || alium] unum E || ratione] formale add. H || sunt] est D, om. ABFGZ 11 instanti] obiecto D 14 dispositione] igitur tunc percipit se esse in optima dispositione add. AE, Sed illud percipere est actus reflexus, igitur tunc percipit se esse in optima dispositione add. B, respectu illius. In illo enim instanti in quo percipit se esse in optima dispositione respectu obiecti, percipit tam dispositionem quam obiectum add. L 16 habetur] tunc habetur D, est, habetur tunc E 17 potentia] posito C || se] respectu add. D 18 in om. ABDEZ 19 obiecti] subiecti AFGZ, sed corr. G 21 nisi] simul add. H 22 idem] igitur add. CD

CONTRA ISTAM OPINIONEM

Primo, quod actus rectus et reflexus sunt diversi actus realiter, quia si essent idem actus, sequitur quod eadem cognitio esset intuitiva et abstractiva¹. Sed consequens falsum, ut dicitur communiter. Probatio consequentiae: quia intellectus potest cognoscere aliquid abstractive sicut Antichristum vel aliquod aliud obiectum quod non est praesens intellectui secundum actualem existentiam, et potest cognoscere istum actum intuitive cum sit in intellectu secundum suam actualem existentiam. Si igitur idem actus esset rectus et reflexus, eadem esset cognitio intuitive et abstractiva.

Item, si sic, tunc idem actus esset confusus et determinatus, quia cognito homine cognitione confusa, determinate potest homo cognoscere illam cognitionem confusam. Et illa cognitio determinata est cognitio reflexa, et alia cognitio recta, igitur eadem esset cognitio confusa et determinata.

Item, si sic, sequitur quod opinio et scientia sunt idem. Quia quando homo habet opinionem de aliquo, potest certitudinaliter se scire opinari; et se scire opinari est actus reflexus et opinari actus rectus. Igitur idem erit se scire opinari et opinari, data hypothesi.

2 Primo] Probo CFGZ || diversi] distincti D 3 actus] realiter add. D 4 consequens] est add. FGZ 6 Antichristum] Caesarem H 8-9 et... existentiam om. (hom.) D
8 actum] cognoscendi add. H 10 esse²] debet esse FZ 12 tunc om. CE 12-13 determinatus... determinate] distinctus seu determinatus... determinate et distinete L 13 cognito homine] cognosco homine EH 14 confusam om. DE || cognitio om. FG 14-15 determinata] confusa add. D 15-16 eadem... determinata om. C 17 sequitur... sunt] se queretur... essent BDFGZ || Quia] et C 19 et!] sed HZ || se... opinari] ille C || opinari] est add. B

¹ Iuxta Richardum de Campsall eadem notitia est intuitive et abstractiva; intuitive quidem quando res est praesens, abstractiva autem quando res est absens. Cf. J. O'Callaghan, « The Second Question of the Prologue to Walter Catton's Commentary on the Sentences. On Intuitive and Abstractiva Knowledge », *Nine Mediaeval Thinkers*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies and Texts 1, Toronto 1955, 236, nota 1.

Item, per eundem actum numero non tendit intellectus diversimode in idem obiectum, et hoc simul. Sed per rectum tendit immediate in obiectum et per reflexum mediate, quia mediante actu recto.

Item, si sic, tunc idem esset dubitare et certitudinaliter scire. ⁵
Quia si aliquis dubitet regem sedere, potest certitudinaliter scire vel cognoscere se dubitare. Et ista certa cognitio est actus reflexus et alius actus rectus. Igitur idem esset actus cognoscendi et dubitandi.

Item, nullus actus est obiectum sui ipsius, quia obiectum ¹⁰ actus est mensura actus. Et idem non est mensura sui ipsius. Sed actus rectus est obiectum actus reflexi.

Item, illa differunt realiter quorum unum potest esse sine alio. Sic est in proposito, quia prius cognoscitur obiectum quam actus per quem cognoscitur obiectum. Igitur actus rectus est prior ¹⁵ actu reflexo, et per consequens potest esse sine actu reflexo.

Item, idem actus numero non potest simul esse intensus et remissus. Sed aliquis potest intense diligere aliquod obiectum et minus intense diligere actionem vel dilectionem qua diligit obiectum. Quia possibile est quod obiectum sit multum exce- ²⁰ dens in bonitate illam dilectionem qua diligitur; et quod est magis bonum potest magis diligi. Igitur si idem esset actus rectus et reflexus, idem esset actus intensus et remissus¹.

3 et] sed B 6 aliquis] quis FGZ 7 certa om. FG 8 actus] certitudinaliter
add. AZ || cognoscendi] sciendi D 12 reflexi] ergo add. Z 13 Item] si add. E 14 alio]
altero E || est om. ABC || obiectum] oppositum C 15 cognoscitur] cognosco C 16 et...
reflexo² om. (hom.) AFGZ || actu reflexo²] eo CH 17 actus] rationis add. AE 18 obiec-
tum] intense add. C 19 actionem om. CD || vel] et FGZ, om. CD 20 possibile] im-
possibile D 21-23 qua... remissus] Item, tunc videtur idem actus esse dilectio et cognitio,
ut pote cognosco me diligere vel diligere me cognoscere L, sed in margine notatur: non Ockham.
21 et] etiam C 22 bonum] et add. C || Igitur] Sed D 23 actus] reflexus add. D

¹ Codex L hic addit unum argumentum: « Item, tunc videtur idem actus esse dilectio et cognitio, ut pote cognosco me diligere vel diligere me cognoscere », sed in margine legitur: « non Ockham ».

Ideo dico quod actus rectus et reflexus distinguuntur sicut distincti actus.

[DUBIA CIRCA RESPONSIONEM]

Sed contra istud arguitur: posito quod aliquis habeat tantum unum actum cognoscendi obiectum, omni alio circumscripto, aut ille intelligit se intelligere illud obiectum aut non. Si sic, habetur propositum, quia non habet nisi unum actum intelligendi per hypothesis. Et intelligit obiectum et intelligit se intelligere obiectum, igitur sunt idem actus. Si non percipit se intelligere illud obiectum, tunc sequitur quod si quaereretur ab eo utrum intelligeret illud obiectum, responderet quod non. Cuius oppositum experimur.

Item, quando aliquis intelligit aliquod obiectum delectabile, delectatur in intelligendo et appetit plus intelligere, igitur voluntas habet istum actum pro obiecto. Sed voluntas non fertur in incognitum, igitur pro tunc ille actus est cognitus. Igitur quando habet tantum unum actum, intelligit adhuc illum actum, igitur actus rectus et reflexus sunt idem.

Item, si illi actus distinguuntur in intellectu, igitur eodem modo distinguuntur in voluntate, quia consimilis videtur ratio. Sed consequens est falsum, quia tunc quot sunt virtutes morales causatae in voluntate ex actibus rectis, tot erunt causatae ex actibus reflexis. Sed actus reflexi possunt variari in infinitum secundum speciem, igitur possunt causari infinitae virtutes morales differentes secundum speciem, quia sicut ex actibus rectis multi-

1 distinguuntur sicut] sunt CD 2 actus] realiter add. D, add. s. lin. E² 4 posito] supposito EFZ 5 alio] actu intelligendi add. E, actu cognoscendi add. FGHZ 6 ille] illud D, iste EFG 8 intelligere] idem add. Z 9 Si] Sed F 10 obiectum] igitur sunt idem actus add. F || tunc om. DEZ 14 in om. DZ 15 non om. Z 16 incognitum] ignotum E, cognitum FZ, igitur add. B || tunc] tempore M 19 illi om. FG || in] ab FG 20 in] a FG, sed corr. G || consimilis] similis DEGZ 21 est om. ABCD || quot] tot E || sunt] erunt FGZ 23 reflexi] sunt quae add. D 24-25 igitur... speciem om. (hom.) D 25 sicut] sunt D 25-1 (p. 388) multiplicatis] multipliciter D, om. A

plicatis potest causari habitus moralis, sic ex actibus reflexis multiplicatis.

Item, quando aliquis est in actu recto, aut percipit se esse in actu recto quando est in actu recto, aut quando non est in actu recto sed quando est in actu reflexo. Si [percipit se esse in actu recto] quando est in actu recto, tunc si actus reflexus est alius a recto, non simul ultimate est in utroque; igitur cum est in actu reflexo non percipit se esse ultimate in actu recto respectu obiecti. Si percipit se esse in actu recto quando est in actu reflexo, tunc percipiet se ultimate esse in aliquo actu quando non est ultimate in illo actu, quod est impossibile.

Item, si sic, aut actus reflexus est actus fruendi aut utendi. Non primum, quia immediate tendit in creaturam quia in actum rectum. Nec secundum, quia per illum actum tendit in Deum et in actum rectum prout tendit in Deum, et ut sic non est actus utendi, 15 igitur sunt idem actus.

[RESPONSIO AD DUBIA]

Ad primum istorum¹, quando accipitur quod supposito quod aliquis habeat tantum unum actum cognoscendi obiectum, omni 20 alio actu intelligendi eiusdem circumscripto, etc: dico quod non. Et ulterius dico quod si esset quod pro eodem instanti quaerere-

1 sic] sicut B, ita C || reflexis] rectis A 3 recto] aliquo H 3-4 recto... recto¹] reflexo, aut dum est in actu recto vel non L 4 recto¹] aut percipit se esse in actu recto add. B || recto²] non simul add. D || aut] percipit se esse in actu recto add. CG 4-5 quando²... sed om. BC 4 non om. G 5 sed] aut ADEG || quando] non add. AG || reflexo corr. in recto G || Si] sed G 5-6 Si... recto² om. F 6 recto²] reflexo BG, Si primum add. (mg.) G 7 non om. B || utroque] utraque G 8 actu² recto] actum recte C, om. FG 9 Si] sed AF 11 ultimate om. DE 12-13 Item... primum] Item, idem actus esset frui et uti, quia actus quo diligo actum ipsum dilectionis vel visionis Dei aut est actus fruendi tantum, et hoc non videtur L 12 utendi] attendi C 13 quia²] scilicet L 15 in¹... et om. (hom.) FGH || ut] si B 18 accipitur... supposito] supponitur CH || quod¹] pro EG 19-20 obiectum... circumscripto om. B 19 omni] cum D 20 alio] illo C, om. B || eiusdem] eius EFGZ || etc. dico] et credo CD 21 si] sic add. E || quod om. BDFGZ || instanti] quod add. E, quo add. FGZ

¹ Supra, p. 387, lin. 4.

tur ab eo utrum intelligeret se intelligere illud obiectum, dico quod non debet hoc concedere, quia pro illo instanti non percipit se intelligere illud obiectum. Si tamen proponatur post, bene potest hoc concedere, quia tunc habebit unum actum cognoscendi respectu complexi de novo propositi, quia tunc intelligit complexum propositum. Et hoc erit uno actu differenti a priori actu.

Ad aliud¹ dico quod si voluntas delectetur in actu intelligendi alicuius obiecti, oportet quod apprehendatur per intellectum esse delectabile. Et sic oportet quod prius cognoscatur, et ideo non potest delectari in actu nisi ille actus cognoscatur per intellectum. Sed hoc erit per actum reflexum, qui est alias quam actus rectus.

Ad aliud² dico quod maior est neganda, quia ex multiplicatione actuum reflexorum non causatur habitus moralis sed solum ex multiplicatione actuum rectorum. — Vel aliter potest dici quod virtus moralis non solum generatur in voluntate sed in appetitu sensitivo, quia habitus moralis est moderativus passionum et solum in appetitu sensitivo consistunt passiones.

Ad aliud³ dico quod si ponatur quod tantum sit in actu recto, tunc non percipit se esse in actu recto. Sed bene possibile est quod se percipiat esse in actu recto quando est in actu recto, quia actus rectus et reflexus possunt esse simul. Et quando dici-

1 eo] codem B || se intelligere om. ABC 2 illo] primo G 3 intelligere] cognoscere EFGZ || Si] sed D || post] quaestio add. EF, quo add. sed del. G 4 hoc om. DE 5-7 quia... actu om. G 6 erit] de add. D || a] ex D 8 actu] respectu add. E 8-9 intelligendi] respectu add. FGHZ 11 actus] prius add. D 12 intellectum] actum D, aliquem actum E || est... quam] non est E 14 quia s. lin. E, om. AC 14-15 multiplicatione] multitudo Z 15-17 sed... moralis om. (hom.) D 16 multiplicatione] multitudo BZ 18 habitus] actus E || moderativus] moderatio D, commoderativus Z 20 in uno add. E 22 se] si AC || quando... recto² om. (hom.) DF || recto²] reflexo B 23 reflexus] sunt simul vel PGZ

1 Supra, p. 387, lin. 13. 2 Supra, p. 387, lin. 19. 3 Supra, p. 388, lin. 3.

tur: quod est ultimate in uno actu non potest esse ultimate in alio actu, dico quod si intelligatur per ‘ultimate esse’, ‘perfecte esse’ in actu, sic dico quod simul potest esse sub duobus ultimate, quia uterque actus terminat potentiam in suo ordine, licet diversimode. — Si intelligatur per ‘ultimate perficere’, ‘finaliter perficere in ratione simpliciter ultimi’, sic non perficit uterque ultimate, quia unus actus est finis alterius.

Ad aliud¹ dico quod sunt diversi actus fruendi. — Ad probationem dico quod actus reflexus, licet terminetur ad actum rectum, quia tamen non sistit ibi finaliter sed tendit in obiectum fruibile, ideo est actus fruibilis².

AD RATIONES ALTERIUS OPINIONIS

Ad primam³ dico quod consequentia facta non valet, quia maioris perfectionis potentiae est habere plures actus simul quam pauciores. Sed non est magis inconveniens infinita corpora esse simul quam duo, ideo si duo corpora possunt esse simul, et infi-

1 quod] quando add. B || actu] igitur add. C || ultimate² om. FGZ 2 quod om. ACD || per] pro CE 2-3 perfecte esse] perfectissime B 3 actu] illud est abque omni remissione actus add. BL || duobus] actibus add. BL 3-5 ultimate... diversimode om. B 4 licet] sed E 5 per] pro E 5-6 perficere] id est perficere add. B 6 ultimi] actus add. L || sic om. ACD || perficit uterque] perficitur utroque B 8 fruendi] finiendi B 9 ad] in FZ 10 rectum om. ABCFG || quia del. E, om. D || ibi om. DE 11 fruibile] finale G || fruibilis] finalis BG, fruendi Z 16 simul²] ideo add. B, quam add. D

¹ Supra, p. 388, lin. 12. ² Loco «Ad... fruibilis» (lin. 8-11) codex L haec habet: «Ad quantum potest concedi quod idem actus aliquando est frui respectu unius obiecti et uti respectu alterius, sicut dictum est in prima distinctione libri primi. — Similiter potest dici quod actus ille reflexus non habet Deum pro obiecto. Vel si aliquis reflexus ponatur, habens tam actum rectum quam Deum pro obiecto, ille erit actus fruendi, quia licet terminetur ad creaturam, non tamen sistit ibi finaliter, sed tendit ulterius et principius in obiectum fruibile». Opinionem Ockham de distinctione inter actum utendi et actum fruendi vide in *Scripto in I Sent.*, dist. 1, q. 1 (OTh I, 374s.).

³ Supra, p. 382, lin. 6.

nita, quia tanta est repugnantia inter dimensiones duorum corporum esse simul sicut inter dimensiones trium. Sic non est de actibus, quia quanto plures actus recipit potentia, tanto potentia est maioris virtutis, et ideo si haberet infinitos actus simul, esset infinitae virtutis.

Ad aliud¹ dico quod videre visionem suam in Verbo potest intelligi dupliciter: vel ut visio sua solum continetur virtualliter in Verbo, vel ut visio sua accipitur formaliter secundum quod habet esse in genere proprio. Primo modo videtur eodem 10 actu recto quo videtur Verbum; secundo modo si videatur, hoc erit actu reflexo.

Ad aliud² dico quod verum est: amor amatur se ipso, secundum speciem sed non secundum numerum. Vel aliter, quod amor in habitu est principium amandi se ipsum in actu, sicut scientia 15 in habitu est principium cognoscendi scientiam in actu.

Ad aliud³ dico quod sive differant specie sive numero, faciliter potest responderi. Quia si differant specie, dico quod non est inconveniens quod infiniti actus differentes specie possint esse respectu eiusdem obiecti remoti, dum tamen obiecta propinqua 20 differant specie. Sed nunquam erunt illi actus actualiter infiniti, ita quod infiniti sint simul in actu. Si autem differant solum numero, tunc non est inconveniens quod tales duo actus sint simul

1 quia] et FGZ || inter dimensiones] dimensionibus AC, inter divisiones B 2 esse] ad essendum BL || sicut... trium] sicut trium BL, in eodem loco tamen D, vel infinitorum sed add. BL || Sic] enim add. E 2-3 actibus] actu EFG 3 quia quanto] quantum enim E || potentia² om. CFGZ 4 virtutis] perfectionis E 6-7 potest intelligi] intelligitur E 7 solum] tantum FGZ, om. E 8 sua] eius EFGZ 12 est] quod D, quod add. EFZ || amat] etiam add. E 13 speciem] specialissimam vel intermedium add. L || sed] quia EF || quod] quia EF 14 principium] mediatum saltem add. L 14-15 amandi... principium om. (hom.) C 14 si- cut] in add. AE 15 cognoscendi scientiam] saltem cognoscendi se L 16 dico om. ABC 16-17 faciliter] satis CD 17 Quia] quod A 18 actus] et add. A 19 dum ta- men] dum modo BL, cum D 21 ita... actu] quia semper simul accepti in actu erunt finiti L

¹ Supra, p. 382, lin. 13.

² Supra, p. 383, lin. 1.

³ Supra, p.

383, lin. 4.

in eodem, quia sunt actus respectivi et uterque importat respectum ad obiectum ad quod terminatur. Et actus respectivi differentes solo numero possunt esse simul in eodem.

Ad aliud¹ dico quod cognitio in communi potest intelligi duplice: uno modo secundum quod dicitur commune communitate universalitatis, et sic est communis per praedicationem et praedicatur de omni cognitione. Alio modo potest accipi quando aliquod obiectum cognoscitur in communi secundum aliquam communem rationem eius. Sicut si cognoscitur homo in quantum est animal vel substantia, illa esset cognitio hominis in communi.¹⁰ et talis cognitio in communi non est cognitio communis per praedicationem, quia est una cognitio singularis. Sumendo cognitionem primo modo: si aliquis cognoscat cognitionem illo modo, illa cognitio per quam cognoscit, est actus rectus et non reflexus, sicut est actus rectus quando cognoscitur substantia vel¹⁵ accidentis. Sed loquendo de cognitione secundo modo, sic illa cognitio per quam cognoscitur talis cognitio est actus reflexus realiter differens ab illa cognitione cognita, sicut si ego cognoscerem me cognoscere hominem sub ratione animalis vel substantiae.

Ad aliud² dico quod intellectus non potest habere infinitos²⁰ actus simul, et ideo dico quod potest habere tot simul ita quod plures non potest habere simul³. — Et quando dicitur quod 'qui-

1 respectum] illum FG, sed corr. G, illud Z 2 terminatur] actus add. E || differentes] qui differunt E 3 solo] solum CD 5 quod] aliquid add (s. lin.) G || commune] de communi B 6 est] dicitur Z 7 praedicatur] patet FG || quando] quod EZ 8 cognoscitur] communiter add. E 9 eius om. FZ || Sicut] modo potest accipi add. A 9-10 in... est] esse D 11 cognitio¹] hominis add. EZ || non... communis om. (hom.) D || cognitio² om. CG || communis] hominis Z, omni cognito add. G 12 Sumendo] Accipiendo FGZ 13 illo] primo AD 17 cognitio²] in communi add. H 19 substantiae] specie E 22-3 (p. 393) Et... simul om. (hom.) A, canc. per va-cat G

¹ Supra, p. 383, lin. 11. ² Supra, p. 383, lin. 18. ³ Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, dist. 17, q. 8: « Praeterea, impossibile est Deum facere tot individua eiusdem rationis quin possit facere plura. Et tamen non potest facere infinita individua simul » (OTh III, 550). Forsitan Ockham etiam hic

libet actus reflexus potest cognosci per actum reflexum', dico quod verum est quod sic contingit procedere in infinitum successive, sed nunquam erunt infiniti actus simul.

Ad aliud¹ quidam doctor² concedit quod differunt.

- 5 Et quando dicuntur: unus actus tendit in alium secundum rationem formalem illius actus alterius, et tunc ratio alterius actus erit eiusdem rationis sive speciei cum secundo, sicut ponitur exemplum, si aliquis cognoscat opinionem suam opinative, utraque cognito erit opinio et eiusdem speciei; et eadem ratione si 10 per actum reflexum cognoscitur actus intuitivus intuitive, sequitur quod sint eiusdem speciei; dicuntur negando assumptum. Quia si aliquis superficialiter cognosceret superficiem vel cognosceret extensionem extensive, non sequitur quod cognitio sua et superficies essent eiusdem speciei, nec extensio et cognitio essent eiusdem 15 speciei, et tamen huiusmodi actus tenderent in ista obiecta secundum rationem formalem istorum obiectorum. Dico tamen quod non differunt specie sed solum numero. — Et quando dicuntur quod ubi obiecta sunt ordinata et unum obiectum est obiectum alterius, ibi non oportet actus specificē distingui ex tali distinctione obiectorum. Sic est in proposito. Sed si obiecta sic essent distincta 20 quod neutrum reduceretur ad alterum, sed utrumque haberet ra-

1-2 dico... successive] secundum istam viam concedo quod contingit procedere in infinitum successive in actibus reflexis intuitivis miraculose et in abstractivis quae non requirunt existentiam suorum obiectorum naturaliter L 2 quod] quia EG || contingit] quod ideo tangit B, convenit Z 6 actus] et add. D, add. s. lin. E 7 rationis] generis E || secundo] illo FG, primo H || sicut] si add. GZ 8 aliquis] angelus E || opinative] op. E, mg. G, om. F 9 erit... et¹] erit opinio D, est op. et E, et opinio erit Z, om. F || et²] vel G || eadem ratione] eiusdem rationis FG 12 superficialiter] sufficienter E 14-15 nec... speciei om. (hom.) AFG 14 extensio] sua add. E || et] sua add. CH 15 huiusmodi] isti A || ita] illa DFGZ 15-16 obiecta secundum] opposita per D 18 igitur] et add. HZ 20 ibi] ideo D || specificē] specie AF || distingui] ratione add. B 21 est om. ABC || Sed] quod FGZ || si] illa add. D, add. mg. E

dicere voluit: ideo dico quod non potest habere tot simul quin plures possit habere simul.

¹ Supra, p. 383, lin. 24. ² Quisnam iste doctor fuerit, nescimus.

tionem formalem distinctam specifice sub ratione obiecti, tunc bene posset concedi quod actus essent distincti specifici. Sic non est in proposito.

Ad aliud¹ dico quod maior non est vera, quia per actum rectum per quem unitur potentia obiecto perfectissimo est in optima dispositione intuitiva, et tamen possibile est quod nullum alium actum habeat.

5 potentia] cum add. BL 7 habeat] tunc habeat nisi illum rectum I, etc. add. PG,
et sic finis add. (ulterius) F

¹ Supra, p. 384, lin. 11.

QUAESTIO XVIII

UTRUM IN CAELO SIT MATERIA EIUSDEM RATIONIS CUM MATERIA ISTORUM INFERIORUM

Et dicitur quod non¹:

Quod probatur multipliciter. Primo sic: quia materia istorum inferiorum est in potentia formaliter ad aliam formam quam non habet et privatur ea et habet appetitum ad eam, ideo unumquaque tale est generabile et corruptibile. Si igitur sit materia in caelo eiusdem rationis, tunc illa materia haberet omnes istas proprietates, et per consequens materia caeli posset recipere aliam formam et sic [caelum] esset corruptibile.

Item, omni potentiae passivae correspondet potentia activa naturalis. Si igitur sit materia eiusdem rationis etc., cum omnis potentia materiae ad formam in ipsis inferioribus potest reduci ad actum per agens naturale creatum, [ergo eodem modo in caelo. Et tunc agens naturale creatum] posset corrumpere caelum, quod falsum est.

4 dicitur] videtur B, communiter add. Z 5 quia] si F 7 non s. lin. G, om. CDEF
8-11 Si... corruptibile om. (hom.) A 9 tunc] cum B 11 caelum s. lin. G, om. reliqui ||
corruptibile] corruptibilis FZ 12 passivae] naturali add. B || correspondet] aliqua add. C
13 rationis om. FGZ 14 reduci] produci B 15-16 ergo... creatum E, om. (hom.?) reliqui
16 posset] agens naturale add. H

1 Haec est opinio etiam Thome Aquinatis, *Sent.*, II, d. 12, q. 1, a. 1; *Summa theol.*, I, q. 66, a. 2, sed ex argumentis hic recitatis apud Aquinatem duo tantum, secundum scilicet et quintum, occurunt. Cf. etiam Godefridus de Fontibus, *Quodl. V*, q. 2 (*Les Philosophes Belges*, III, ed. M. de Wulf et J. Hoffmans, Louvain 1914, 7-12); Richardus de Mediavilla, *Sent.*, II, d. 12, a. 1, q. 8 (ed. Brixiae 1591, 150).

Item, in cuius natura est instrinsecum quod est causa transmutationis et corruptionis, illud non habet causam sufficientem intra se intransmutabilitatis. Sed si materia caeli sit eiusdem rationis etc., cum materia in istis inferioribus sit causa transmutationis et corruptionis, sequitur quod ibi erit similiter. Et sic caelum ⁵ non esset intransmutable, quod videtur falsum saltem secundum substantiam, licet forte sit transmutable secundum locum.

Item, VII *Metaphysicae*¹ dicit Philosophus quod materia est qua res potest esse et non esse. Si igitur materia sit eiusdem rationis etc., sequitur quod caelum potest non esse. ¹⁰

Item, II *De generatione*²: Quae habent eandem materiam sunt ad invicem transmutabilia. Corpora caelestia et ista inferiora non sunt ad invicem transmutabilia, quia de corpore caelesti non potest fieri aliquod corpus corruptibile.

Quod autem caelum habeat materiam probatur. Tum quia ¹⁵ caelum est ens in actu, et per consequens vel est actus vel habens actum. Non autem est actus, quia tunc esset natura intellectualis, quod falsum est, quia est quantum et divisibile, et tale non est natura intellectualis. Igitur est habens actum et potentiam, et sic componitur ex materia et forma. Tum quia caelum est sensibile, ²⁰ et per consequens est materiale. Tum quia Philosophus, I

1 intrinsecum] illud add. B || causa] natura F 1-2 transmutationis] mutabilitatis A, transmutabilitatis EH 2 non om. BG || sufficientem] efficientem F 3 se] corruptionis et add. BG || intransmutabilitatis] transmutationis BFG || caeli om. ABCD 3-4 rationis om. ABG 4 in... inferioribus] istorum inferiorum FZ, cum illa add. Z 6 non.. intransmutable] esset transmutable DH 8-9 quod... qua] est quando A 9 et] vel EFGZ || materia] caeli add. Z 10 etc.] cum materia istorum inferiorum Z 12-13 transmutabilia... transmutabilia] etc. A 12 transmutabilia] sed add. C || Corpora] extra D 13 transmutabilia] etc. add. B, igitur etc. add. EFGZ 17 intellectualis] intelligibilis Z 18-19 quod.. intellectualis om. (hom.) FG 18 quia] tum quia D || quantum] compositum Z || tale] talis BDZ 19 intellectualis] intelligibilis C || et¹] vel E || sic] similiter A 21 consequens] hoc FG || materiale... Philosophus] intelligibile, cum Phil. A

¹ Aristot., *Metaph.*, VII, c. 7, t. 22 (1032a 20-22). ² Aristot., *De gener. et corrupt.*, II, c. 9, tt. 51-53 (335a 24 - 335b 29).

*De caelo*¹, dicit quod caelum est compositum ex tota materia sua, et ideo est incorruptibile.

Contra ista:

Probo, quod in corporibus caelestibus non oportet ponere 5 materiam alterius rationis ab ipsis inferioribus. Quia accipio duas stellas, [et] quaero: aut distinguuntur specie aut non. Si non, sed sunt eiusdem speciei, igitur materia in eis est eiusdem rationis. Igitur materia unius stellae est in potentia ad formam alterius stellae, et [est in ea] appetitus naturalis et privatio, sicut tu arguis de materia in 10 ipsis inferioribus. Et per consequens potest materia unius stellae formam alterius recipere ex quo est in potentia naturali ad illam, et per consequens una stella esset corruptibilis ab alia, sicut tu² arguis in ipsis inferioribus. Si autem stellae non sint eiusdem speciei, tunc aut materia in eis est eiusdem 15 rationis aut diversae. Si eiusdem rationis, tunc — sicut prius — est in potentia naturali et habet appetitum naturale et privationem ad aliam formam, et tunc una stella posset aliam corrumpere. Si autem sit materia alterius rationis in eis, igitur quot sunt stellae tot sunt materiae alterius rationis. Et sic erunt quasi infi- 20 nitiae materiae alterius rationis, quod videtur inconveniens.

Si dic a s quod licet in stellis sit materia eiusdem rationis,

1 De caelo] Caeli et mundi A 2 ideo] ita D 4 corporibus... oportet] caelum non sit C 6 et C, om. reliqui || sed om. EF 6-7 sed... speciei om. CH 7-8 in... materia om. (hom.) B 9-10 stellae... inferioribus om. E 9 appetitus... privatio] appetit naturaliter et privatur ea C || et²] esset BFGZ 10 potest] prima C 11 alterius] stellae add. CD || recipere] potest add. C 12 una] illa G 14 speciei] rationis seu speciei H || tunc aut] igitur D 15 di- versae] alterius DH || rationis om. BCFZ || tunc] sequitur add. E 16-18 est... corrumpere mg. G, om. FZ 16-17 naturalem et privationem om. D || privationem] privatur ea C 17 aliam] illam D 18 in eis om. CDE 19 sunt] erunt CD || quasi om. EFG 20 vi- detur] dicitur E

1 Cf. Aristot., *De caelo*, I, c. 3, tt. 19-20 (270a 3-17); iuxta Aristotelem caelum est incorruptibile quia non est compositum ex quattuor elementis. 2 Cf. Thomas Aquinas, *Sent.*, II, d. 12, q. 1, a. 1 (arg. 2m ad oppositum).

tamen nullum agens naturale creatum potest aliquam stellam destruere vel spoliare forma sua, ideo non sequitur quod stella vel aliquid corpus caeleste sit corruptibile, licet in eis sit materia eiusdem rationis:

C o n t r a: eodem modo dicam ego, si ponatur materia eiusdem rationis in caelestibus et in istis inferioribus, quod nullum agens naturale potest spoliare aliquid corpus caeleste forma sua in isto casu plus quam in alio. Et ideo propter corruptibilitatem vel incorruptibilitatem non oportet ponere materiam alterius rationis ibi et hic.

10

Item, sive orbes differant secundum speciem sive non, caelum tamen est divisibile in partes eiusdem rationis — saltem per potentiam divinam potest dividi — et tunc in istis partibus divisus est materia eiusdem rationis. Igitur materia unius partis est in potentia naturali et habet appetitum naturalem et privationem ad formam alterius partis, et per consequens potest illam formam recipere. Quod falsum est. Igitur cum identitate rationis materiae stat incorruptibilitas sicut cum diversitate.

S i d i c a s quod licet caelum sit divisibile, tamen una pars non potest actu separari ab alia, ideo non possunt esse nec sunt ibi multa individua eiusdem rationis, **c o n t r a:** nullus christianus debet negare quin Deus possit caelum dividere in duas medietates, ex quo est quantum et divisibile, sicut agens creatum potest dividere lapidem vel lignum. Et per consequens una medietas potest separari ab alia, et sic erunt duo individua eiusdem speciei. Unde ponere quod Deus non potest facere duo individua

1-2 aliquam... sua] destruere vel spoliare stellam a forma sua E, destruere vel causare vel spoliare stellam aliqua forma sua FG, destruere vel spoliare stellam forma sua Z, et *add.* D 2 destruere] corrumpere D 6 istis] multis D 8 isto] opposito D || ideo *om.* ACD 9 oportet] debet Z 10 hic] ergo etc. *add.* Z 11 secundum speciem] specie D 13-14 divisus] diversis FG 17 recipere] ab agente naturali *add.* H || Quod... est *om.* Z || Igitur] quod igitur C, quia D 17-18 identitate... diversitate] hoc quod sit materia eiusdem rationis *stat* incorruptibilitas sicut *si esset* alterius B 21 individua] indivisibilia E || rationis] speciei FGH 21-22 christianus] servus D 23 divisible] indivisible C || *sicut*] sic D 24 vel] et A 25 et... duo] cum sint duo EH || erunt duo G, duo erunt Z, duo ABCDF

in eadem specie in corporibus caelestibus vel angelis est potius dictum pagani quam christiani¹.

Si dicas quod licet possint de facto per potentiam divinam esse duo individua eiusdem speciei, quia tamen forma caeli non potest causari a creatura sed a solo Deo, ideo non potest una pars nec alia corrumpi etiam facta divisione caeli dicto modo:

Contra: eodem modo dicam ego ponendo materiam eiusdem rationis in corporibus caelestibus. Et hoc, quia licet materia sit eiusdem rationis, quia tamen non est in potestate creaturae producere novam formam caeli, sed hoc potest fieri a solo Deo, ideo non est in potestate agentis creati corrumpere aliquam formam caeli. Quia cuius est corrumpere unam formam naturaliter, eius est causare aliam formam.

[RESPONSIQ AD QUAESTIONEM]

Ad quaestionem igitur respondeo primo quod in caelo est materia. Et hoc pono propter dicta Sanctorum² et doctorum³ qui dicunt quod Deus creavit in principio materiam ex qua formabantur corpora caelestia et alia. Tamen secundum intentionem Philosophi⁴ et Commentatoris⁵ in

1 in... specie] eiusdem C || vel] in add. Z 3-4 per... divinam om. FG 5 ideo
om. DZ 7 ego] eam D 8 in... hoc] in caelo et hic C, utrobique Z 8-9 in... rationis]
utrobique FG, utrobique add. EH 8 hoc] hic BCE 10 producere] creare Z 11 cor-
rumpere] causare et add. mg. corrumpere G 12 formam¹ caeli] partem caeli vel formam FGZ
12-13 naturaliter corr. in naturalem G 13 causare] producere H, creare Z 16 pono] est
ponendum E

¹ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 50, a. 4 Resp.: « Si ergo angeli non sunt compositi ex materia et forma, ut dictum est supra, sequitur quod impossibile sit esse duos angelos unius speciei ». ² Cf. August., *De Ge-
nesi contra Manichaeos*, I, c. 5, n. 9 et c. 6, n. 10 (PL 34, 178). ³ Cf.
Bonaventura, *Sent.*, II, d. 12, a. 2, qq. 1-2 (ed. Quaracchi, II, 302-05). ⁴ Cf.
Aristot., *Metaph.*, XII, c. 2 (1069b 24-26). ⁵ Cf. Averroes, *In Aristot. Metaph.*, XII, t. 10 (ed. Iuntina, VIII, f. 139v); *De substantia orbis*, cap. 2 (ed. Iuntina, IX, f. 4r-v).

caelo non est materia distincta a forma, quia ambo dicunt fre-
quenter quod caelum non habet materiam omnino et quod non
habet materiam generabilem et corruptibilem sed tantum loca-
lem, quia tantum habet potentiam ad ubi. Et illa materia quae
est subiectum accidentium exsistentium in caelo est forma substan- 5
tialis. Unde secundum intentionem Philosophi vel oportet
ponere quantitatem caeli et alia accidentia eius subiective in
forma caeli substantiali, vel oportet quod sint sine subiecto.

Secundo dico quod in caelestibus et in istis inferioribus est
materia eiusdem rationis omnino, licet haec pars non possit de- 10
monstrari sicut nec alia.

Tamen potest persuaderi. Primo sic: quia si non sint eiusdem
rationis, aut hoc est propter nobilitatem formae caeli aut propter
incorruptibilitatem. Non propter primum, quia — secundum il-
los de opinione contraria¹ — forma caelestis est ignobilior anima 15
intellectiva, sicut secundum eos generaliter inanimatum est igno-
bilius animato, et tamen hoc non obstante materia informata
anima intellectiva est eiusdem rationis cum materia informata
aliis formis corporalibus. Igitur nobilitas formae non impedit etc.

Nec propter secundum, quia non est repugnantia nec incon- 20
veniens quod ex duobus incorruptilibus fiat unum compositum
corruptibile. Exemplum: materia prima est incorruptibilis et
anima intellectiva similiter, et tamen ista duo faciunt unum com-

2 caelum... materiam] in caelo non est materia C 3-4 sed... localem] situm tamen Z,
om. E 5 accidentium om. FG || caelo] corpore G 5-6 substantialis] eius add. B 6 in-
tentionem] opinionem B 7 eius] esse add. D 8 oportet om. ABCFGZ 9 quod]
materia add. D || caelestibus] corporibus C 10 licet] sed D 11 sicut] sic BFZ || alia]
illa BG 12 si non] sive C 15 caelestis] caeli CHD 16 sicut... generaliter] et ge-
neraliter B || generaliter] generatum AFZ, omne add. B, add. mg. G 17-19 informata...
corporalibus] est eadem in omnibus illis FG 18 intellectiva] sicut add. A || cum] omni add. C
19 impedit] igitur add. DE || etc. om. FGZ 20 est repugnantia] repugnat E || nec] est add. EG
21 quod] quia CDFG, sed corr. G || incorruptilibus] corruptilibus Z || compositum s. lin. G,
om. EF 22-1 (p. 401) Exemplum... quod] sicut ex materia prima et anima intellectiva, igi-
tur multo magis incorruptibile B 22 prima om. ACDE 23 tamen] cum Z

¹ Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 70, a. 2, ad 4.

positum corruptibile. Igitur eodem modo non obstante quod materia caeli sit incorruptibilis et forma similiter, adhuc possunt facere unum compositum corruptibile. Igitur incorruptibilitas formae non impedit quin sit materia eiusdem rationis hic et ibi.

- 5 Item, incorruptibilitas caeli non est incorruptibilitas simpliciter et absolute sed secundum quid. Potest enim Deus caelum destruere et corrumpere simpliciter. Igitur est tantum incorruptibile quia non potest corrumpi ab agente creato, quia super formam non potest agens creatum nec constructive nec destructive.
- 10 Sed aequaliter est caelum incorruptibile ab agente creato si in caelo ponatur materia eiusdem rationis cum istis inferioribus sicut si ponatur materia alterius rationis. Quia quantumcumque materia sit eiusdem rationis hic et ibi, dummodo agens non habet virtutem productivam vel corruptivam respectu corporis caelestis
- 15 vel virtutem separativam, sicut habet respectu compositi ex materia et anima intellectiva, nunquam dicetur caelum corruptibile. Et ideo tota causa est quare caelum non est corruptibile ab agente creato sed a solo Deo quia solus Deus et nullum agens creatum habet virtutem corruptivam vel productivam respectu formae
- 20 corporis caelestis, sicut tota ratio quare ignis est corruptibilis ab agente creato est quia non solus Deus sed agens creatum habet virtutem productivam et corruptivam respectu formae ignis, licet materia eius sit incorruptibilis ab agente creato. Ergo quod

1-3 Igitur... corruptibile *in imo f.* G, *om. (hom.)* F 1-2 *materia*] autem *add. B*
 2 *forma*] caeli *add. C* || *adhuc*] tamen *add. Z* 2-4 *adhuc...* ibi *om. B* 3 *unum*] *unicum D* ||
corruptibile] *incorruptibile E* 4 *ibi*] *etc. add. Z* 6 *caelum*] *caelestia A* 7 *et*] *vel D* ||
Igitur] *Deus D* 8-10 *quia* 2... *creato om. (hom.) D* 8-9 *formam*] *suam add. M* 9 *creatuum*
dei F || *nec* 1 *s. lin. G, om. CE* || *constructive nec destructive*] *constructive vel destructive E,*
constructive F, destructive nec constructive G, destruere nec construere Z 10 *si*] *sed A*
 11 *sicut*] *sic D* 12 *materi¹ om. AB* || *quantumcumque*] *ponatur add. D* 12-13 *materia*
om. AE 14 *vel*] *et D* || *corporis om. AC* 15 *virtutem*] *productivam add. D* 17 *Et...*
corruptibile om. (hom.) D || *quare*] *quia A* || *corruptibile*] *incorruptibile C* 19 *virtutem*]
potestatem A, scilicet add. (mg.) E || *productivam*] *vel separativam add. D* 20 *caelestis*] *vel*
virtutem separativam add. FGZ || *quare ignis*] *quia forma ignis D* 21 *solus*] *solum AD*
 22 *virtutem*] *et add. D* 23 *Ergo quod*] *tamen quia D*

materia sit eiusdem rationis vel alterius nihil facit ad corruptibilitatem vel incorruptibilitatem.

Item, non magis necessario correspondet potentiae passivae naturali potentia activa naturalis respectu corruptionis quam respectu productionis. Sed secundum fidem est dare aliquam potentiam passivam naturalem quam non potest agens creatum reducere ad actum, nec potest producere formam ad quam ordinatur talis potentia naturalis. Igitur est dare aliquam potentiam passivam naturalem ad corruptionem quam non potest agens creatum reducere ad actum, nec potest corrumpere formam respectu cuius corruptionis est illa potentia. Maior patet. Minor probatur, quia materia prima est in potentia naturali passiva respectu animae intellectivae sicut respectu formae ignis, tamen quilibet christianus habet dicere quod ista potentia passiva non potest reduci ad actum per agens creatum sed per potentiam divinam tantum. Igitur licet materia in caelo sit in potentia passiva ad recipiendum aliam formam, et sic est in potentia passiva ad corruptionem formae quam iam habet, non oportet quod illi potentiae passivae correspondeat potentia activa naturalis et creata plus respectu corruptionis quam respectu productionis. Et ideo si agens creatum posset producere unam formam corporis caelestis, posset corrumpere aliam, et aliter non. Cum ergo non negatur materia eiusdem rationis hic et ibi nisi quia tunc materia caeli esset in potentia passiva ad generationem unius formae et corruptionem

1 rationis vel] realis C 4 naturalis] vel F 5 Sed] quia Z 5-6 aliquam potentiam] aliam formam A 6 quam] quia B, quod D || creatum] naturale C 6-7 reducere] producere DE 7-10 ad²... formam rep. Z 8 est] erit EFG, etiam add. Z 10 reducere] producere D || nec] non AC, ut D || corrumpere] corruptio D, producere FGZ, sed add. mg. corrumpere G 11 cuius] unius D 12 quia] in add. AC, ita add. F, ista add. GZ || prima] vel materia prima add. AC, prima enim materia add. E || naturali] naturalis D, om. FG 13 ignis] et add. BFGZ 14 passiva] ad recipiendum aliquam formam add. seu anticipat D || potest] habet B 15 potentiam] virtutem E 17 aliam] aliquam DL || passiva] abstractiva D 18 iam om. FGZ || habet] non tamen add. B || non] ergo add. Z || potentiae] abstractiva add. D 19 et om. DFG || creata om. FG 22 aliter] aliam BG || Cum ergo] tamen hic D 23 nisi s. lin. G, om. CF || caeli] eius (?) C 24 et] ad D, ad add. C

alterius — et hoc non impedit, sicut probatum est — igitur ibi est ponenda materia eiusdem rationis.

Ideo dico quod in corporibus caelestibus et istis inferioribus est materia totaliter eiusdem rationis. Quia sicut hic est in potentia naturali ad aliam formam et appetit aliam et privatur ea, et quantum ad omnes tales ita est materia ibi cum istis condicionibus simpliciter et absolute respectu Dei licet non respectu agentis creati. Et in hoc est differentia inter materiam hic et ibi quod materia hic est in potentia ad alias formas quae possunt produci per agens naturale creatum et ad alias quae non possunt creari nisi a solo Deo, puta formae intellectivae. Sed materia caeli est in potentia ad formas multas quarum nulla per agens naturale potest produci nec induci in illa materia, sed solum a Deo possunt ista fieri. Et hoc dico de communi lege, quia posito certo casu possibili posset materia caeli recipere aliam formam ab agente creato sicut increato. Nam materia caeli, ex quo est eiusdem rationis cum materia hic, est in potentia non tantum ad illas formas quae solum possunt causari a Deo et non ab agente creato, sed etiam ad formas quae possunt produci ab agente creato, puta ad formam ignis, aeris etc.

Posito igitur quod Deus in materiam caeli induceret formam ignis, sicut est possibile quia non includit contradictionem, si aqua tunc esset approximata et esset maioris virtutis in agendo quam ignis, corrumperet formam ignis et induceret formam aquae

1 et] cum G 3 Ideo dico ergo A 4 sicut] materia add. GZ 5 aliam] eam AZ || ea AHZ, om. BCDEFG || et²] etiam C, om. A 6 tales] condiciones B, condiciones add. HZ, add. mg. G || est] illa add. B || ibi] illa E 7 licet] sed ABF 8 quod] quia GZ 9-10 possunt... quae om. (hom.) A 10 alias] aliquas FGZ, formas add. E || creari] causari CD, produci E 11 formae] animae CD 12 naturale] materiale A 13 nec induci om. FGZ || sed] sicut D, quia E 14 quia] quod A, et add. D || certo casu] casu C, casu positio casu D, certo activo casu FG, sed corr. G 15 recipere] requirere D || aliam] aliquam BGZ 16 sicut] et D, ab add. E || Nam] cum add. FGZ || ex quo om. AFGZ 18 solum] tantum G || a... creato] a solo Deo sed etiam ab agente creato Z 18-19 sed... creato mg. G, om. (hom.) FZ 19 etiam om. ABCD 19-20 puta ad formam] ut puta a forma Z 21 materiam] materia EFGZ || induceret] produceret E, seu produceret add. G 23 maioris] fortioris ABEL 24 aquae] aliam B

in materia quae primo erat sub forma caeli. Et ideo materia caeli simpliciter est in potentia passiva ad multas formas quas potest agens creatum producere.

Sic igitur videtur mihi quod in caelo sit materia eiusdem rationis cum istis inferioribus. Et hoc, quia pluralitas nunquam ⁵ est ponenda sine necessitate, sicut saepe dictum est. Nunc autem non apparet necessitas ponendi materiam alterius rationis hic et ibi, quia omnia quae possunt salvare per diversitatem materiae secundum rationem possunt aequa bene vel melius salvare secundum identitatem rationis. ¹⁰

Sed dubium est utrum materia caeli informetur anima intellectiva.

Dico secundum Philosophum quod illa materia non est informata anima intellectiva ¹, quia ipse ponit quod intelligentiae sunt cum corporibus caelestibus sicut motores tantum et non ¹⁵ sicut formae vel perfectiones. Tamen non potest probari naturali ratione quin materia caeli sit informata anima intellectiva, quia non plus repugnat naturae intellectuali informare illam materiam quam materiam nostram. Et Deus posset facere naturam intellectualis perfectiorem nostram, et illa posset informare materiam ²⁰ caeli sine aliqua repugnantia, et ita posset teneri contra Philosophum quod caelum esset animatum. Quia tamen Sancti dicunt contrarium ², ideo teneo cum eis quod caelum est inani-

¹ *materia] ignis add. H || quae... erat] quo posito erit A || primo] prius CDH || caeli] simpliciter add. E || ideo] non A 3 producere] inducere AZ, Sed nullam talium potest inducere in materiam caeli nisi prius inducatur a Deo aliqua talis forma quae potest per agens creatum produci add. EFGZ 4 Sic] si D || videtur om. AC || materia] intellectus add. D 5 cum] materia in add. C 10 identitatem] unitatem FG, sed corr. G 11 caeli] Dei A 13 Dico] quod non add. CDE 13-14 quod... intellectiva] caeli D, om. C 13 quod om. AE 15 cum] in CHZ || et] ideo add. G 16 non om. E 16-17 naturali... quin] per naturalem rationem quia E 18 naturae intellectuali] intellectui E || informare] informari A, informatae D 19 nostram] humanam D || naturam] animam C 21 aliqua] alia DF || posset teneri] teneret D 23 contrarium] quod caelum non est animatum add. D 23-1 (p. 405) est inanimatum] est animatum D, non est animatum E*

¹ Aristot., *Metaph.*, XII, c. 8, tt. 43-44 (1073b 1-10).

² Cf. August.,

matum, et similiter, quia pluralitas non est ponenda sine necessitate. Nunc autem non appetet necessitas ponendi caelum animatum.

Contra ista sunt aliqua dubia:

- 5 Primo, quia in caelo materia est causa intrinseca incorruptibilitatis, sed in istis inferioribus non, sed est causa corruptibilitatis, igitur etc.

Item, corpus caeleste est incorruptibile ex parte materiae et formae, ita quod utraque est causa intrinseca incorruptibilitatis eius. Sed si esset materia eiusdem rationis hic et ibi, esset corruptibile ratione materiae quae appeteret aliam formam, sicut est aliquod corpus hic inferius.

Item, contra hoc quod ponitur caelum esse incorruptibile quia virtus creata non potest super materiam nec formam eius constructive vel destructive¹. Quia per istam rationem potest probari quod homo sit incorruptibilis quia super formam hominis non potest agens naturale nec super materiam hominis, quia tam materia quam forma eius est incorruptibilis.

Item, contra hoc quod ponitur, secundum Philosophum, caelum esse inanimatum². Quia III *De anima*, reprehendit dicentes caelum non esse animatum³. Et VIII *Metaphysicae*, commento ultimo⁴, dicit Commentator quod intelligentiae abstractae attribuuntur caelo sicut anima corpori.

1 quia] quod EFG 4 Contra] Sed *præm.* BH || ista] dicta C 5 caelo] est add. C
 6 non] est ponenda sine necessitate add. D 8 incorruptibile] corruptibile C 11 quae]
 nec A || est] hic add. D 14 materiam] naturam D || nec] et E 15 constructive] con-
 stitutive C 16-17 formam hominis] hominis materiam B 17 materiam] formam B,
 naturam D || homini²] eius FGZ, om. C 18 eius om. BDE 21 non mg. G, om. D ||
 VIII] 4 EH 23 abstractae] absolute F, ab-te G, abstractivae Z

Retract., I, c. 5, n. 3 (PL 32, 591; CSEL 36, 27); Basilius, *In Hexaemeron*, hom. 3 (PG 29, 76); Damascenus, *De fide orthodoxa*, II, c. 6 (PG 90, 886).

¹ Supra, p. 401, lin. 5. ² Supra, p. 404, lin. 13 et nota 3. ³ Cf. Aristot., sed potius *De caelo*, II, c. 2, t. 13 (285a 27-31). ⁴ Averroes, *In Aristot. Metaph.*, VIII, t. 16 (ed. Iuntina, VIII, f. 106r).

Item, contra hoc quod ponitur caelum posse habere animam intellectivam¹. Quia in materia extensa oportet ponere formam substantialem extensam, sed anima intellectiva non potest extendi, igitur etc.

[SOLUTIO DUBIORUM]

5

Ad primum² istorum dico quod in corpore caelesti non est causa intrinseca incorruptibilitatis, sed in eo est causa intrinseca corruptionis. Et illa est materia, eiusdem rationis hic et ibi, quae potest recipere formam quam non habet. Unde est in potentia contradictionis respectu cuiuslibet formae. Sed illa potentia non potest reduci ad actum per agens creatum sed solum per agens increatum quod totum potest destruere. Et sic potest dici habere causam intrinsecam incorruptibilitatis, quia non potest corrumphi ab agente creato.

Ad aliud³ dico quod nec corruptibilitas nec incorruptibilitas conveniunt praecise per materiam vel per formam. Et ideo illud commune dictum Philosophi⁴ quod materia est causa corruptionis est falsum de virtute sermonis. Quia materia non dicitur causa corruptionis nisi quia una potest habere diversas formas successive; sicut una forma potest informare diversas materias successive⁵. Igitur eodem modo forma est causa intrinseca cor-

1 caelum] hominem Z 6 istorum] de materia add. Z 7 causal] anima D
 7-8 intrinseca corruptionis] extrinseca incorruptibilitatis C 8 corruptionis] corruptibilitatis BG || Et!] ita add. E || quae] quia A, et add. Z 9 Unde] sic add. E 11 actum] nisi add. E
 11-12 creatum... increatum om. E 12 quod] quia A || destruere. Et sic] producere sicut D
 15 nec²] vel G 16 convenienti] ei add. C, vel contingunt add. E, alicui add. HZ || praecise]
 ei add. D || per² om. BCEFGZ 17-18 corruptionis] corruptibilitatis B 19 una om. CD ||
 formas] materias F, om. AB 20 successive] non add. E || sicut] sic BCEFZ || potest] dicitur E || materias] formas DG, sed corr. G

¹ Supra, p. 404, lin. 16. ² Supra, p. 405, lin. 5. ³ Supra, p. 405, lin. 8. ⁴ Vide supra, p. 396, notam 1. ⁵ Codex L hic prosequitur: « Tamen de communi cursu fit eadem materia respectu diversarum formarum et non e converso de una forma respectu diversarum materiarum. Verumtamen in anima intellectiva sic est in isto homine quod partes materiae semper fluunt et refluent, manente eadem anima intellectiva ».

ruptionis sicut materia. Et ideo incorruptibilitas caeli est ex parte materiae et ex parte formae. Ex parte materiae, quia quamdiu est sub ista forma caeli non potest pati ab aliquo agente creato; ex parte formae, quia a nullo agente creato potest corrumpi vel 5 produci forma caelestis. Et ista incorruptibilitas est tantum secundum quid, quia per potentiam divinam potest ista materia pati ab alia forma inducenda, et haec forma potest corrumpi simpliciter.

Ad aliud¹ dico quod in homine praeter animam intellectivam est ponere unam aliam formam, scilicet sensitivam, super quam potest agens creatum corrumpendo et producendo. Et ideo non sequitur quod homo esset incorruptibilis sicut caelum. Sed si intellectiva informaret immediate ipsam materiam primam, si materia illa non posset recipere ab agente creato aliquid repugnans ipsi intellectivae, tunc illud compositum non posset corrumpi ab agente creato. Et tunc esset incorruptibile sicut modo est caelum, tamen cum hoc stat quod potest corrumpi ab agente increato, puta a Deo.

Ad aliud² dico quod Philosophus et Commen-
ta tor intelligunt quod intelligentia coniungitur caelo sicut motrix non sicut forma informans. Et sic potest dici ad omnes auctoritates.

Ad aliud³ dico quod in homine anima intellectiva non exten-

1 sicut] et add. FGZ || ideo corr. in ita G, ita FHZ 1-2 Ex... materiae s. lin. E, om. DZ
 2 quia] per C 4 ex] a D 5 Et] ideo add. D 7 ab... inducenda] ad aliquam formam
 10 unam om. FGHZ || scilicet om. BCDFG 10-11 super quam] et super illam ACD 11 crea-
 12 sicut] sed add. D || caelum] in caelo AE, intellectu D, est add. (s.
 lin.) E 13 informaret] formaret AG || si] sic CD 15 ipsi] turpi D || intellectivae] in-
 16 esset] est E, erit F 18 a om. ACDFG 19 quod
 20 intelligentia] intelligentiae CDE 20-21 motrix] motores CE, materiae D,
 motor FG 21 forma] formae CD, nec sicut forma add. AZ || informans] informantes CD,
 informante FG, sed corr. G 23 in homine] hominis E 23-1 (p. 408) extenditur] igitur
 add. G

¹ Supra, p. 405, lin. 13. ² Supra, p. 405, lin. 19. ³ P. 406, lin. 1.

ditur sed est una alia forma extensa in homine. Et si non esset aliqua alia forma extensa, posset tamen anima intellectiva informare sine extensione materiam extensam per quantitatem. Nec est inconveniens quod materia prima sit immediatum subiectum extensionis, sicut nec quod forma sit subiectum quantitatis est 5 inconveniens.

[AD ARGUMENTA OPINIONIS]

Ad primam opinionem¹ dico quod materia caeli est in potentia contradictionis ad omnem formam quam non habet, et caret et privatur omni forma, et appetit omnem formam; et 10 tamen ex omnibus istis non sequitur quod possit corrupti per agens naturale sed tantum per Deum, cuius causa dicta est prius.

Ad aliud² dico quod simpliciter loquendo falsum est. Quia materia hominis est in pura potentia passiva respectu formae intellectivae, et tamen isti potentiae passivae non correspondet potentia activa naturalis ita quod anima possit produci per aliquam potentiam naturalem. Sed de hoc alias³.

Ad aliud⁴ patet quomodo materia est causa intransmutabilitatis et incorruptibilitatis et respectu cuius agentis et respectu cuius non.²⁰

Ad aliud⁵ dico quod opinio Philosophi fuit quod in caelo non est materia distincta a forma substantiali et quantitate,

2 aliqua om. BDE 3 sine extensione] extensive FGZ 4 immediatum] immediate D
5 sicut nec] nec FG, sed corr. G, est inconveniens add. Z // quantitatis] non add. FG 5-6 est
inconveniens om. Z 8 Ad... opinionem] Ad primam B, Item, ad primam rationem primae
opinionis D, Ad primam rationem opinionis E 10 omni] alia add. C // formam] aliam add. C
11 sequitur] requiritur FG, sed corr. G 12 naturale] creatum FGZ // per] unum agens scilicet
add. FG 13 Quia] Quod ABCDF 15 passivac om. ABDF 16 naturalis om. FG // possit]
potest ABCE 18-20 Ad... non mg. G, om. E 18 aliud] dico quod add. B 18-19 intransmu-
tabilitatis] transmutationis B 21-5 (p. 409) Ad... similiter trp. post vellet (p. 409, lin. 22) Z

¹ Supra, p. 395, lin. 5. ² Ibidem, lin. 12. ³ Forsitan Ockham
cogitavit de futura expositione in libros Aristotelis *De anima*. ⁴ Supra,
p. 396, lin. 1. ⁵ Supra, p. 396, lin. 8.

ideo secundum intentionem suam propositio accepta fuit vera. Sed catholici, qui ponunt ibi materiam et potentiam passivam quae non potest reduci ad actum per agens naturale creatum, debent illam propositionem generaliter sumptam negare, et Philosophum similiter.

Ad aliud¹ dico secundum Philosophum quod caelum est actus, quia includit formam substantialem et quantitatem.

Ad aliud² dico, quod secundum Philosophum, caelum est sensibile, et tamen non habet materiam.

Ad aliud³, quando dicitur quod caelum est compositum ex tota materia sua, dico quod Philosophus aliquando accipit materiam pro partibus integralibus ut semicirculus est pars circuli, et manus est pars hominis. Et sic caelum habet materiam et est compositum ex tota materia sua, id est ex omnibus partibus integralibus. Et non accipit materiam pro altera parte compositi.

Ad aliud⁴ dico quod secundum Philosophum in caelo non est materia. Ideo secundum eum illa quae conveniunt in materia sunt ad invicem transmutabilia, tamen secundum catholicos ibi est materia. Tunc si propositio praedicta intelligitur de transmutatione possibili quae potest reduci ad actum per potentiam creatam, sic est falsa. Si per potentiam increatam, sic vera est, quia Deus posset facere asinum de corpore caelesti si vellet.

1 ideo] immo D || intentionem] opinionem Z || propositio] sua add. E 2 potentiam passivam] formam aliam E 3 naturale om. FGZ 6-7 Ad... quantitatem om. D 6 dico] quod add. EZ || quod om. CE 7 includit] concludit Z 9 tamen om. FGZ 10 aliud] dico add. CD || quando] quod ABCD, secundum Philosophum non add. D || quod om. ABFGZ || est] esse A, componitur FGZ 12 integralibus] et non accipit materiam pro altera parte compositi add. D, add. mg. E 14 id est] et Z 16 Philosophum] quod add. ABC 17 materia] et add. EFGZ || Ideo] immo D 19 materia] et add. EFGZ || si propositio] suppositio FGZ || praedicta] si add. Z 20 quae potest mg. G, om. EF 21 sic est falsa] falsum est D || Si] et BC 22 asinum... vellet] alium A || vellet] et sic est finis totalis questionis add. FG, etc. add. (ultra) F, etc. add. Z

¹ Ibidem, lin. 15. ² Ibidem, lin. 20. ³ Ibidem, lin. 21. ⁴ Haec est alia responsio ad argumentum ad quod respondit prius, p. 408, lin. 21.

QUAESTIO XIX

UTRUM CREATURA ALIQUA SIT CAUSA PRODUCTIONIS ANIMALIUM

Hic sunt tres difficultates. Prima est de propagatione sive de productis per propagationem; secunda per putrefactionem; tertia de productis utroque modo.

De primo est difficultas generalis, utrum animalia sive substantia aliqua possit produci a forma substantiali vel necessario producatur a forma accidentalii et non substantiali.

[OPINIO THOMAE AQUINATIS ET ALIORUM]

Et dicitur¹ universaliter quod forma substantialis non potest esse principium immediatum alicuius operationis, sed tantum forma accidentalis est huiusmodi principium. Quod probatur sic: quia omnis forma corruptiva directe et immediate alicuius formae est productiva alterius formae, formae corruptae incompositibilis. Exemplum de igne respectu aquae. Sed forma accidentalis

2 animalium] alterius DE 3 difficultates] de corpore caelesti si vellet add. A || propagatione] propagatis C || de² om. EFGZ 4 productis] productione E 6 primo] prima BFGZ 7 aliqua] alia FG 8 producatur] producuntur AC, producitur G || non] nulla AC, alia D, aliqua E 10 universaliter] ulterius CD 11 operationis] compositio- nis C 12 est... principium] ita quod forma accidentalis producit formam substantialiem B 13 forma] quae est add. B 13-14 formae] illa add. B 14 alterius] alicuius D || formae² om. CDEG

¹ Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 77, a. 1; Godefridus de Fontibus, *Quodl. II*, q. 4 (ed. cit., pp. 80-83); Aegidius Romanus, *Sent.*, II, d. 1, q. 5 (ed. cit.); Thomas Sutton, *Quodl. III*, q. 7 (ed. M. Schmaus et M. Gonzales-Haber, München 1969, 383-89). Sed argumenta quae pro hac opinione hic afferuntur apud nullum horum auctorum invenimus.

est corruptiva formae substantialis, igitur ipsa est productiva formae substantialis, formae corruptae incompossibilis. Minor probatur, quia forma quae est productiva formae accidentalis incompossibilis alicui formae substantiali, est corruptiva illius formae substantialis. Sed caliditas ignis potest producere calorem incompossibilem aquae sicut patet, igitur potest corrumpere aquam, et si sic, formam producere.

C o n f i r m a t u r: quia quando aliqua sunt eiusdem rationis, quidquid cadit sub causalitate unius et alterius. Sed calor coniunctus et separatus sunt eiusdem rationis. Et calor separatus potest inducere in aquam gradum caliditatis incompossibilem sibi, et per consequens potest corrumpere formam aquae, igitur eodem modo potest calor in corpore, puta in igne.

Item, si forma substantialis sit activa in productione alterius formae substantialis, tunc quaero: in principio alterationis aut producit totam formam substantialiem aut partem eius. Non primo modo, quia oppositum videmus ad sensum. Si secundo modo, igitur forma substantialis suscipit magis et minus, quod nullus concedit¹.

Item, si sic, tunc forma substantialis est corruptiva alterius formae substantialis. Sed quando una forma est corruptiva alterius, oportet quod inter illas sit contrarietas, et tunc una forma substantialis esset contraria alteri. Quod est contra *Philosophos*

1 productiva] perfectiva E 2 substantialis] illi add. FGZ || corruptae] praedictae AC, productae DH, corruptivae G || incompossibilis] et compossibilis A 5 calorem om. FG
 7 si sic] per consequens D, etiam add. BG, igitur add. CZ || formam] forma ACD 9 cadit] continetur FGZ || causalitate] caliditate DZ || Sed] semper D || calor] calores FG 11 inducere] producere FGZ || aquam] aqua ABD, aliquem add. Z 14 alterius] alicuius G 16 eius] illius A, eiusdem E 19 nullus] non AF, om. D 21-22 quando... alterius om. B 22 illas] eas B, talis C, illis D 22-23 et... alteri om. B 22 et] vel D || tunc CL, sic EFZ, om. reliqui 23 substantialis] una add. E || alteri] substantiali add. D

¹ Cf. Aristot., *Praedicamenta*, cap. 5 (3b 33 - 4a 9).

p h u m, V *Physicorum*¹, qui probat quod ad substantiam non est motus, quia substantiae nihil est contrarium.

Item, contraria nata sunt fieri circa idem suppositum². Si igitur inter formas substantiales sit contrarietas, potest idem suppositum habere successive diversas formas substantiales contrarias, quod appetet contra sensum.⁵

Item, inter omnia contraria est medium³. Sed inter illas formas substantiales non est medium, igitur etc.

Item, C o m m e n t a t o r, II *Metaphysicae*, commento 7⁴, dicit quod elementa non agunt nisi per qualitates quae non sunt 10 formae substantiales.

Similiter, II De *anima*⁵ dicit quod anima agit et nutrit ratione qualitatis et mediante qualitate.

C o n t r a i s t a m o p i n i o n e m:

Si immediate agere non competit formae substantiali, aut 15 hoc est ratione perfectionis aut ratione imperfectionis. Non ratione perfectionis, quia potest competere nobilioribus, puta Deo et angelis. Nec ratione imperfectionis, quia potest competere imperfectioribus, puta accidentibus.

Item, secundum P h i l o s o p h u m, VII *Metaphysicae*⁶, 20 omne simile producitur a simili. Tunc sic: quando est productio per modum similis, tunc productum assimilatur producenti. Sed

1 V] II BG || qui] ubi B || probat] dicit C 2 substantiae] ei B 3 circa] unum et add. Z || suppositum] subiectum GHZ 4-5 potest... suppositum om. A 4 potest] oportet Z || idem] post add. E 4-5 suppositum] subiectum HZ 5-6 contrarias om. FGZ
6 appetet] est BH || contra sensum] falsum D 7 illas] omnes FGZ, et add. s. lin. illas G
9 II] VIII E, VII G, V Z 10-13 nisi... qualitate om. C 10 quae] cuiusmodi FZ 12 nutrit] intelligit et add. anima D 16-17 aut... perfectionis om. (hom.) D 16 ratione²
om. ACZ 18-19 imperfectioribus] in paucioribus C 19 accidentibus] actibus D, acciden-
tiali FGZ 22 similis] similem E || productum] productio D

¹ Aristot., *Physica*, V, c. 2, t. 10 (225b 10-11). ² Aristot., *Praedicamenta*, cap. 11 (14a 15-18). ³ Idem, ibidem, cap. 10 (12a 9-20).

⁴ Averroes, sed rectius *In Aristot. Metaph.*, VII, t. 31 (ed. Iuntina, VIII, f. 85r). ⁵ Idem, *In Aristot. De anima*, II, t. 41 (ed. F. S. Crawford, p. 194).

⁶ Cf. Aristot., *Metaph.*, VII, c. 7, t. 22 (1032a 22-25).

productio formae substantialis in generatione univoca est per modum similis, ergo forma substantialis producta assimilatur formae producenti. Sed non assimilatur nisi formae substantiali et non accidentalni, igitur etc.

- 5 Item, quando aliquis effectus sic se habet ad aliquam rem quod posita illa re potest poni effectus, illa res habet rationem causae respectu illius effectus immediate vel mediate. Hoc est satis evidens, quia effectus sufficienter dependet etc¹. Sed posita forma ignis cum calore potest alius ignis generari, et non posita 10 forma ignis — etiam si calor ponitur — non potest generari. Sicut patet ad sensum si calor in igne separetur et agat in aquam, nunquam generabit ignem sed tantum calorem, igitur etc.

Confirmatur per animam vegetativam, quia ipsa posita cum calore potest aliquid nutriri, et posito calore sine anima 15 vegetativa non potest nutriri, igitur etc.

Item, omne necessario requisitum naturaliter ad aliquem effectum vel est causa illius effectus mediata vel immediata. Igitur cum anima vegetativa necessario requiratur ad nutritionem, vel erit causa nutritionis mediata vel immediata. Si mediata, tunc 20 est tantum causa conservans causam immediatam in esse. Sed si illa causa immediata conservetur ab alio, puta a Deo, destructa alia causa conservante nihilominus potest sequi effectus. Et per consequens delecta vegetativa adhuc posset esse nutritio ali-

3 assimilatur] univoce add. L 3-4 nisi... accidentalni] accidenti B, accidentalni sed substantiali CD || et... accidentalni om. FG 5 sic om. CD || aliquam] aliam AE 6-8 quod... satis om. C 6 poni effectus] talis effectus poni D || effectus] et sine ea non add. B, naturaliter et illa non posita non potest poni effectus add. FGZ 8 quia] est quod C || dependet] ex causa add. Z 9 calore] caliditate FG || potest] aliquis add. Z 9-10 et... generari om. (hom.) E 10 non] nunquam D || generari] ignis add. FGZ || Sicur] ut Z, om. FG 11 in igne] ignis A 14 cum] et A || calore] est et add. E 14-15 anima vegetativa] nutritiva CD 16 omne necessario om. CD 17 vel¹ om. CD 17-19 Igitur... immediata om. (hom.) B 21 illa] sua D 22 sequi] consequi E 23 vegetativa] nutritiva CD

¹ De hac propositione saepe allegata vide supra, quaest. 12-13 (p. 258, nota 1).

cuius naturaliter per solam formam accidentalem, quod falsum est. Igitur habet rationem causae immediatae.

Item, pluralitas non est ponenda sine necessitate. Sed positis qualitatibus quibuscumque sine formis substantialibus, non potest generari substantia. Igitur ad generationem substantiae necessario est ponere formas substanciales in generabilibus. Sed ad causandum effectum, ultra causas essentiales, non oportet necessario aliquid ponere, igitur etc.

Item, dicitur communiter quod herba est virtualiter calida, cum tamen sit formaliter frigida, et vinum virtualiter calidum. ¹⁰ Sed hoc non est quia aliqua qualitas in istis potest efficere caliditatem, quia nec frigiditas nec humiditas. Igitur ipsa substantia eorum est causa effectiva immediata caliditatis. Et sic habetur ratio quod substantia est frequenter principium immediatum effectivum actionis, et etiam accidens aliquando. Sed quando est ¹⁵ sic et quando non, recurrentum est ut credo ad experientiam, quia si per experientiam possumus cognoscere quod sola substantia, posita in effectu et conservata, potest effectum causare sine omni accidente a parte principii eliciti, ibi sola substantia est causa immediata effectus, concurrens tamen cum Deo. Si autem ²⁰ experiamur quod effectus potest causari a solo accidente sine substantia, tunc est [accidens] causa immediata, non substantia. Si autem non potest causari sine utroque, tunc utrumque est

1 naturaliter] animalis BF, naturalis FGZ, *sed corr. in animalis* G 2 Igitur] anima vegetativa add. L 4 qualitatibus] formis accidentalibus H 5-6 necessario] necessarium C, necesse G 7 causas] cens (!) Z, substanciales vel add. E || essentiales] totales BFG 8 aliquid] aliud add. B 10 vinum] unum B || et... calidum] habet vini virtutis calidi C, et virtute calida' E 11 Sed] Et E || est] in istis add. A || aliqua qualitas] aut generaliter C || in... efficere] virtutis potest elicere D 11-12 caliditatem mg. G, om. FZ 13 effectiva om. FGZ || immediata] frigiditatis et add. Z 13-14 Et... ratio] Dico igitur D 14 ratio om. BEFGZ || quod] quia C 15 actionis... aliquando] vel substancialia vel accidentis L 16 recurrentum] referendum A, requirendum D || credo] puto B 18 effectum] conservare et add. FGZ 19 eliciti FG, *sed corr.* G || ibi] ita AD 22 substanciali] creata concurrente add. L || accidens H, mg. G, om. reliqui || immediata] et add. E || non] sine CD || substanciali²] creata add. L

causa partialis respectu illius effectus. Et hoc est generaliter verum in omni actione naturali.

[AD RATIONES THOMAE AQUINATIS ET ALIORUM]

Tenendo ergo istam conclusionem potest responderi ad rationes alterius opinionis. Ad primam¹ dico quod maior videtur falsa et dubia, et minor similiter. Maior, quia non omne corruptivum unius formae est productivum formae sibi incompossibilis: tum quia Deus potest coagere formae in corrumpendo, non coagendo sibi in producendo. Tum quia caritas et odium Dei formaliter repugnant et voluntas potest corrumpere odium Dei, et tamen non potest producere caritatem, quia a Deo solo infunditur. Tum quia voluntas potest avertere intellectum ab omni actu intelligendi prima principia, et sic corrumpere habitum principiorum, non tamen potest producere habitum erroris circa prima principia. Tum quia si conceditur maior particulariter sumpta, non habetur propositum, quia non sequitur 'potest producere formam incompossibilem formae corruptae, igitur omnem formam' vel 'ergo formam substantialem'. Sed est fallacia consequentis, quia si forma accidentalis sit productiva formae, non est productiva nisi tantum formae accidentalis, quae est incompossibilis formae corruptae saltem secundum certum gradum.

1 generaliter] naturaliter D 4 Tenendo] Sequendo A 5 alterius opinionis] Thomas Clm 8943 || opinionis] oppositi B || videtur] est E 6 Major] minor C, manifeste D, patet add. E || non] est add. C || omne] esse Z, corpus add. E 6-7 corruptivum] corruptionem A 8 formae in mg. G, om. F || corrumpendo] et add. BCD 10 voluntas] creata add. L 11 quia] ipsa add. L 12 omni om. AB 13 sic corrumpere] tunc corrumperet E || habitum] principorum add. EFGZ 13-14 principiorum... habitum om. (hom.) C 14 erroris] erro-neum E 15 prima om. FG || Tum quia] tamen E || conceditur] consequitur A 16 non sequitur] si E || sequitur mg. G, om. F 17 formam incompossibilem] forma incompossibilis E || corruptae] corrumpendae H 18 ergo] etiam B, om. CD || Sed] sic G 19-20 formae... productiva om. (hom.) D 20 est¹... formae] tamen nisi B 20-21 incompossibilis] impossi-bilis E 21 corruptae] corrumpendae H

¹ Supra, p. 410, lin. 12.

Minor¹ similiter est dubia: tum quia accipit quod formae substantiales formaliter repugnant, quod videtur falsum, quia illa sunt formaliter contraria et repugnantia quae nata sunt fieri circa idem subiectum²; patet de caliditate etc. Sic non est de formis substantialibus, quia per corruptionem unius corruptitur unum⁵ subiectum, per inductionem alterius causatur aliud subiectum; patet de formis elementaribus. Tum quia quando aliqua forma productiva aequaliter respicit multa, non est maior ratio quare producit unum quam aliud. Sed frigiditas aequaliter respicit terram et aquam, caliditas aerem et ignem. Si ergo frigiditas sit¹⁰ forma productiva substantiae, non est maior ratio quare producit formam terrae quam aquae vel e converso; et ita causabit utramque vel neutram.

Ideo dico quod licet forma accidentalis sit productiva, non tamen formae substantialis sed solum accidentalis, incompossibilis¹⁵ formae substantiali corrumpendae secundum determinatum gradum, licet non sit formalis repugnantia inter formam substantialiem et accidentalem quamcumque. Et dato quod forma accidentalis esset productiva substantiae, adhuc non habetur quin forma substantialis etiam sit productiva substantiae, quia forma²⁰ accidentalis non esset nisi causa partialis formae substantialis, et forma substantialis alia causa partialis.

1 Minor] sic etiam add. F || similiter] etiam BZ 3 contraria et om. FGZ 4 su-
biectum] obiectum D, similiter E 5 corruptionem] adquisitionem B 6 causatur] gene-
ratur Z || subiectum] obiectum D 7 quando] quantum FG, sed del. G || aliqua] alia F
8 aequaliter om. FG || quare] magis add. E, add. (mg.) H 9 unum] plus add. B 10 calidi-
tas] autem add. E 11 producit] magis add. L 12 formam terrae] terram FG || quam]
vel D || aquae] aquam FG || vel] et Z || et ita] et ideo FG, sed illa Z || causabit] producit E
13 neutram] nullam FG 14 licet] in casu argumenti L 15 tamen om. FG || formae]
forma BD || substantialis] incompossibilis priori add. L 16 corrumpendae] corruptae E
18 et accidentalem mg. G, om. F || quamcumque] quantumcumque D 19-21 esset.. acciden-
talilis om. (hom.) E 19 habetur] haberetur BCF 20 etiam] ita FG, sed corr. G 21 nisi]
sicut add. BFG

¹ Supra, p. 410, lin. 15. ² Aristot., *Metaph.*, V, c. 10, t. 16 (1018a 25-31).

Ad aliud¹ dico quod aliqua esse compossibilia vel incompossibilia contingit dupliciter: vel in se et absolute vel per respectum ad agens creatum. Primo modo sunt omnes formae substantiales compossibles saltem elementares, quia non est maior repugnantia 5 simpliciter inter formam ignis et terrae quam inter ignem et animam intellectivam. Nec etiam est repugnantia formalis inter formam [substantiale] elementarem et formam accidentalem elementarem, quia non est aliqua forma elementaris quin si compatiatur secum unum contrarium, compatiatur et reliquum, maxi- 10 me cum contraria nata sint fieri circa idem². Secundo modo sunt formae substantiales incompossibiles inter se et etiam formae substantiales et accidentales contrariae, quia per virtutem creatam non possunt tales formae elementares simul induci in eadem materia nec simul esse. Sed eo ipso quod agens creatum inducit 15 unam, puta formam ignis, expellit aliam, puta formam aquae. Et similiter agens creatum non potest inducere in ignem frigiditatem in summo gradu nisi expellat formam ignis. Tamen agens increatum posset inducere duas formas substantiales simul in una materia et conservare eas, et etiam quamcumque formam sub- 20 stantiale elementarem cum quacumque qualitate elementari divisim, licet non coniunctim, quia non potest facere contraria simul. Hoc modo dicimus quod duo corpora sunt incompossibilia

¹ Ad aliud dico] Ad confirmationem per idem, ubi etiam notandum L, Ad confirmationem dico Z 1-2 vel incompossibilia om. DE 6 intellectivam] vegetativam BFG, et add. in mg. intellectivam G 7 substantiale H, om. reliqui || formam om. EFGZ 7-8 elementarem om. BDFG 8 quia] et FGZ || forma] substantialis add. L || elementaris] elementorum G 8-9 si... contrarium ita codd. 9 et] etiam EFGZ 11 substantiales¹] generabiles A 11-12 formae²... accidentales] forma substantialis et accidentalis formae E 13-14 eadem materia] eandem materiam PGZ 15 ignis] eo ipso add. D 18 increatum] creatum A 18-19 una materia] eandem materiam PGZ 20 quacumque] quadem F 21 licet] vel C 22 incompossibilia] compossibilia F, simul add. E

¹ Seu ad probationem minoris, supra, p. 411, lin. 2. ² Supra, p. 416, nota 2.

esse in eodem loco, quia per virtutem creatam non potest fieri, tamen per potentiam divinam bene potest fieri.

Non obstantibus istis, dico quod duae formae specificae et ultimae, sive sint elementares sive mixtae, non possunt esse in eodem individuo. Et tota ratio est quia utraque forma est ultime constituens speciem suam; et loquor de substantialibus formis. Sed idem individuum numero non potest existere per se in diversis speciebus, sicut idem individuum non potest esse homo et asinus nec ignis et aqua etc.⁵

Ad aliud¹ dico quod in principio non agit forma substantialis sed in fine alterationis. Sed ista alteratio duplicitate potest intelligi fieri: uno modo quod qualitas partialiter expellit formam contrariam et inducit formam similem quo ad certum gradum; quo habito forma substantialis corrumptit unam formam et inducit aliam sive producit aliam. Et secundum istam viam oportet dicere quod contraria compatiuntur se in gradibus remissis licet non secundum gradus excellentes. Quia ignis recipiens aliquos gradus frigiditatis aquae, adhuc retinet caliditatem suam licet non totam. Oportet etiam dicere quod quando aliqua sunt eiusdem rationis, quod aliquid est compossibile uni quod non est compossibile alteri per respectum ad agens creatum — quia frigiditas secundum gradus remissos stat cum forma ignis, sed

1 quia... creatam] et per virtutes creatas E || per] secundum D 2 potentiam divinam] virtutem increatam FGZ || fieri] facere B, vel per potentiam divinam add. FG 3-9 Non... etc. DE, *trp. p. intellectivam* (*p. 417, lin. 6*) FGHZ, om. ABC — Nota quod duae ultimae formae specificae, nec mixtae, possunt esse in eodem individuo. Sed contra hoc nota Petrum de Candide. Nota quod admittit identificationem. *Notat in mg. (alia manu)* D 3 Non] Sed *præm.* Z 4 ultimæ] ultimatae Z || sive mixtae] sine miraculo E || sive²] sint add. FGZ 5 Et] potest esse add. D 5-6 ultimate] ultima D 7 Sed] quia D || existere] esse H 9 et²] nec Z || etc. om. D 11 duplicitate] similiter D 12 fieri] finaliter FG, *sed corr.* G, om. BDE || quod] illa add. B || partialiter BD Clm 8943, parti-ter ACE, particulariter FGZ 13 contrariam *mg.* G, om. F || similem] substantialem B, finalem F 14 formam] substantialem add. H 15 aliam¹ om. FGZ 17 licet] sed B 17-18 excellentes... gradus om. (*hom.*) D 18 retinet veram add. FGZ 19 etiam] igitur D 21 creatum (?) A

¹ Supra, p. 411, lin. 14.

secundum gradum intensem non — licet absolute per respectum ad agens increatum quando aliqua sunt eiusdem rationis, quidquid est compossibile uni et alteri.

Alio modo potest fieri ista alteratio, et melius, quia tanta vis detur esse repugnantia inter gradus remissos formarum contrariarum quanta inter gradus excellentes. Et potest dici quod primo tota caliditas ignis expellitur, partibiliter tamen, quia primo una pars, post alia. Et secundo frigiditas partibiliter inducit usque ad certum gradum, et tunc forma aquae inducit formam aquae in materia ignis. Et secundum istam viam oportet dicere quod forma ignis manet per totum tempus illud quo inducitur frigiditas per alterationem, sine caliditate. Ideo dico quod tota caliditas successive expellitur; et tunc quando ultimus gradus corrumpitur tunc corrumpitur forma ignis et inducitur forma aquae cum tota frigiditate simul in instanti et non partialiter, sicut imaginatur [ratio], quia concluderet ratio quod ignis posset esse sine caliditate, quod est inconveniens. Tamen quod forma contraria tota corrumpatur antequam ista inducatur reputo verum.

Ad aliud¹ dico quod contraria accipiuntur large et stricte. Large sunt illa quae non possunt per virtutem creatam simul causari in eodem subiecto. Sic enim duae animae sensitivae sunt contrariae, quia possunt sibi succedere in eadem materia et non possunt simul in ea per agens creatum produci. Et sic substantiae est

1 licet] non tamen Z 3 et] est incompossibilis E 4 melius] intentio A 5-6 remissos... gradus om. (hom.) D 6 excellentes] intensos HM 7 partibiliter Z, Clm 8943, parti-ter ABCE, partialiter D, particulariter FG 8 partibiliter Z, parti-ter ACEDFG, Clm 8943, partialiter B 10 ignis om. FG 11 illud] in add. E 12 tota] forma FGZ 12-13 tota caliditatis] forma caliditatis FGZ 14 corrumpitur] simul add. H 15 partialiter BDE, parti-ter ACFG, partibiliter Z, Clm 8943 16 ratio... ratio] ratio sequitur H || ratio¹] ipse BG || quia] tunc add. B || esse] tanto tempore add. H 17 Tamen] Tum Z, om. BE || quod²] quia BDEFGZ, sed corr. EG 18 inducatur] et add. E, quod add. Z 21-23 Sic... produci om. B 21 Sic] sicut DE 22 succedere] successive A, simul add. E 23 produci] induci FGZ

¹ Supra, p. 411, lin. 20.

aliquid contrarium. Sed stricte sunt contraria inter quae est motus, ita quod unum est terminus a quo motus et aliud terminus ad quem illa formaliter repugnant, nec possunt fieri in eodem per agens creatum nec increatum. Et sic intelligit Philosophus¹ quod substantiae nihil est contrarium.

Et per hoc patet ad alia duo de contrariis et medio², quia verum accipiunt de contrariis stricte sumptis, non large.

Ad aliud³ dico quod Philosophus et Commentator loquuntur secundum intentionem antiquorum non secundum intentionem propriam. Si tamen loquantur secundum intentionem propriam, debent intelligi de actione quae est alteratio et non de generatione quae est productio formae substancialis, quia dicunt quod elementa non agunt nec patientur nisi mediantibus qualitatibus. Et tunc si illud dictum esset secundum intentionem [propriam], tunc secundum eum materia prima¹⁵ non reciperet immediate formam substantiam sed mediantibus qualitatibus primis, quod falsum est.

Ad aliud⁴ de nutritione dico quod aliquando est nutritio ubi non est calor formaliter, sicut in plantis. Et tunc debet intelligi quod illud est causa nutritionis quod est virtualiter calidum sive²⁰ sit substantia sive aliqua qualitas causata a sole, alterius rationis a calore. In animalibus tamen potest calor esse principium partiale

1-2 motus om. BC 2 aliud] alias ADEF 3 fieri] simul esse D 4 agens]
aliquid D || nec increatum om. ACD 7 accipiunt] dicunt B 9 intentionem
om. CE 10-11 Si... propriam om. (hom.) D 14-17 Et... qualitatibus om. (hom.) C
14 tunc si Z, tunc ADEF, si tunc BG 15 propriam M, Philosophi Z, om. reliqui 18 de
nutritione om. FG 19 calor] ille add. AD || sicut] ut B, inest add. D 20 calidum] ea-
dem A, caliditatis C, aliud D 21 sive] simul D || aliqua] alia DZ || sole] quae tamen sit
add. B || alterius] tamen add. EFGZ 22 partiale om. AB

¹ Cf. Aristot., *Praedicamenta*, cap. 5 (3b 24-32); et *Expositio Ockham in hunc locum* (OPh II, 194). — Clm 8943 hic notat in margine: «Contradicit sibi in quarto, ubi dicit quod privatio illa (?) est terminus a quo et forma ad quem, et superius». ² Supra, p. 412, lin. 3 et 7. ³ Supra, p. 412, lin. 9. ⁴ Ibidem, lin. 12.

respectu nutritionis. Et similiter in generatis per putrefactionem, secundum Commentatorem, XII *Metaphysicae*¹, causatur a sole quaedam qualitas activa quae nec est calida nec frigida nec humida nec sicca nisi tantum virtualiter, et illa est causa partialis cum sole et Deo ad generandum illud animal generatum per putrefactionem.

[DE GENERATIS PER PUTREFACTIONEM]

Sed quantum ad generata per putrefactionem dubium est utrum corpus caeleste sit principium talium generatorum. Et dicit Iohannes² quod non, quia principium productivum debet esse nobilior producto, sed non vivum non est nobilior vivo, ergo etc.

Si dicas quod agit in virtute sui motoris quod est vivum et nobilior talibus productis, contra: nihil agit virtute alterius nisi aliud cuius virtute agit, agat effective. Aliter enim ignis virtute hominis posset generare ignem, quia homo potest ponere ignem in determinata approximatione, et tunc ignis generabit ignem. Et eodem modo si motor caeli nihil agat in ista inferiora nisi tantum approximat activa passivis, non dicitur propter hoc caelum agere in virtute eius.

Item, nihil agit in virtute alterius moventis quo non moto nihilominus sequitur actio. Sed caelo non moto, sicut fuit in tempore Iosue³, nihilominus fuit calefactio et putrefactio hic in-

2 XII] 2 BG, 21 E, 22 F || Metaphysicae om. ACF 2-3 causatur] enim secundum eum add. B 3 activa mg. G, om. F 5 et] a B || generandum] agendum FG 6 putrefactionem] etc. add. F 10 Iohannes] Scoti add. B 11 non² mg. G, om. F 12 quod²] qui DZ || est] ens add. B, quid add. Z || vivum] vivus D 12-13 vivum et om. FG 13 agit] in add. F 14 aliud] illud BC, in add. B 16 determinata] debita FGZ || generabit] excitabit B 18 nisi] nihil D 20 alterius om. FZ || moto] movente EH 22 fuit calefactio] sequitur actio B

¹ Averroes, *In Aristot. Metaph.*, XII, t. 13 (ed. Iuntina, VIII, f. 141r).
² Scotus, *Ordinatio*, I, d. 7, q. 1, n. 47 (ed. Vaticana, IV, 127). ³ Iosue 10, 13.

ferius. Igitur nec caelum per motum suum virtute propria nec virtute motoris sui causat aliquem effectum in istis inferioribus. Et hoc verum est secundum A u g u s t i n u m¹. Corpora caelestia non agunt in istis inferioribus nisi approximando activa passivis; et hoc non est causare. Unde si sol semper staret et esset ⁵ in eadem dispositione et approximatione ad ista inferiora, semper causaret eundem effectum. Ideo motus solis nihil facit nisi approximat solem ut possit agere in istis inferioribus.

Ideo dico quod generata per putrefactionem producuntur a corpore caelesti saltem partialiter, cum Deo concurrente. Quia ¹⁰ non est impedimentum, ut probatum est, nisi quia caelum videtur ignobilis animali generato per putrefactionem, quia non vivum² etc. Sed non videtur inconveniens quin caelum sit nobilis tali animali vel saltem potest esse. Quod probatur, quia quando sunt aliqua duo quorum unum excedit aliud in perfectione, potest excessum augmentari in tantum quod erit eiusdem perfectionis vel maioris cum alio. Exemplum de duabus qualitatibus quarum una est maior alia. Sed una pars corporis caelestis per determinatam distantiam distat a perfectione talis animalis sic generati, quia non distat in infinitum. Igitur per additionem ¹⁵ 20

1 per] propter D || suum] nec add. FGZ || propria] virtute add. E 2 virtute] virtus FG
 3-4 Et... inferioribus mg. G, om. AEFZ 3 Augustinum] quod add. G 4 nisi approximando] nisi quod approximant B, mg. G, et in col.: nisi approximando G 7 effectum] et add. EFGZ || nihil] nisi A, non EFG 8 solem] caelum B || agere] effectum add. E, effectus add. FG
 9 Ideo] Item A 10 cum] tamen FGZ 11 ut] sicut EFGZ || nisi mg. G, om. F 12-13 quia...
 etc. mg. G, om. F 12 non] est add. C 13 etc.] est ignobilis vivo G || non om. C 14 vel
 om. FG || esse mg. G, om. F 15 quando] non C, aliqua add. D || sunt s. lin. G, om. F
 16 erit] est BFG, sunt E 17-18 qualitatibus] quantitatibus AFBZ 20 Igitur] Et ABC

¹ August., *De civit. Dei*, V, cap. 1-8 (PL 41, 141-48; CCL 47, 128-136). ² Supple: ignobilis est vivo. Cf. Scotus, *Opus Oxon.*, IV, d. 15, q. 2, n. 14: «Sicut secundum Augustinum, *De civit.*, libr. 2, cap. 16 [recte: libro 11, cap. 16, PL 41, 331]: 'melior est in domo panis quam mus', cum tamen omne vivum nobilis sit simpliciter non vivo in esse naturae» (ed. Wadding, IX, 166).

partium ad partem imperfectiorem potest adaequari illi animali in perfectione et excedere. Igitur est perfectius vel potest esse, et per consequens potest esse principium productivum.

Si dicitis quod inter individua unius speciei non est ordo perfectionis, ita quod unum sit perfectius alio, contra: illud est necessario falsum in individuis compositis ex multis partibus integralibus eiusdem rationis. Probatur per primum principium¹: ‘omne totum est maius sua parte’. Cum igitur individuum habens partem est totum in perfectione, sequitur necessario quod est maius in perfectione sua parte. Igitur duo individua eiusdem rationis quorum unum est totum et aliud pars sic se habent quod unum est perfectius alio.

Aliter potest dici, secundum dicta prius², quod in omni actione creaturae concurrit Deus sicut causa principalis et causa partialis. Et ideo licet corpus caeleste sit causa generatorum per putrefactionem, tamen est tantum causa partialis. Et causa partialis potest esse ignobilior suo effectu, licet causa totalis semper sit nobilior. Et sic intelligit Philosophus et similiter Sancti.

20

[DE GENERATIS UTROQUE MODO]

Quantum ad generata per putrefactionem et propagationem videtur esse intentio Commentatoris quod non possunt esse duo individua quorum unum generatur per putrefactionem

1 partem] et add. D, add. mg. E || imperfectiorem] inferiorem G 2 excedere] exceditur D 4-5 Si... alio om. C 4 individua dividua B 6 individui dividui B || multis] multiplicibus C 7 Probatur] quia add. E 8 omne] esse E || totum] igitur add. E || est... parte] etc. ABCE 9-10 sequitur... perfectione om. D 11 sic] sicut D 12 alio] igitur primum dictum falsum add. L 14 principalis] partialis C 14-16 et... partialis om. B 14 causa² om. FGZ 15 per] propagationem et add. H 16-21 tam... putrefactionem mg. G, om. (hom.) F 16 tantum] una add. D 21 Quantum] Sed praem. G

¹ Euclides, *Elementa*, I: Communes animi conceptiones 8 (ed. J. L. Heiberg, Lipsiae 1883, I, 11). ² Supra, in quaest. 3-4 (pp. 60-66).

aliud per propagationem eiusdem speciei. Et hoc dicit VIII *Physicorum*, commento 46¹, et probat per duas rationes. Quaere in Ioanne². Sed licet eius³ opinio sit erronea et contra fidem, sicut patet de primo homine et aliis hominibus, qui sunt univoce homines, potest tamen dici quod intelligit in rationibus suis per⁵ ‘materiam’ materiam proximam formis. Et tunc distincta materia proxima requirit distinctas formas, quia tunc est aliquid essentiale uni materiae quod non est essentiale, immo incompossibile alteri. Exemplum de semine bovis et asini.

1-2 Physicorum] et Commentator add. E 2-3 Quaere in Ioanne om. FG 3 Ioanne]
Scooto BL, et add. libro 1, d. 2 B 6 materiam¹] id est add. B || materiam² del. F, om. ADE
|| formis] formam E 7 quia] et EFGZ || aliquid] aliquid E 7-8 essentiale... essentiale]
aequale... aequale A 8 materiae] proximae add. L 8-9 incompossibile] impossibile BCFG
9 semine bovis] generatione hominis A || asini] Et haec de quaestione ista add. FG, etc. add. Z

¹ Averroes, *In Aristot. Physicam*, VIII, t. 46 (ed. Iuntina, IV, f. 176v).

² Scotus, *Ordinatio*, I, d. 2, p. 2, qq. 1-4, nn. 212-215, 327-337 (ed. Vaticana, II, 255ss., 322-28). ³ Scilicet Averrois.

QUAESTIO XX

UTRUM MEMORIA INTELLECTUS ET VOLUNTAS SINT POTENTIAE REALITER DISTINCTAE

Quod sic:

Probatur, quia operationes distinctae realiter procedunt a potentis distinctis realiter. Sed operationes intellectus et voluntatis sunt realiter distinctae, igitur etc. Maior probatur, tum quia Philosophus, XII *Metaphysicae*¹, per pluralitatem motuum probat distinctionem intelligentiarum, quod non valet nisi ad pluralitatem operationum sequatur pluralitas potentiarum. Tum quia II *De anima*² dicit Philosophus quod potentiae distinguuntur per actus.

[RATIO AD OPPOSITUM]

Ad oppositum est Augustinus³ dicens quod memoria, intelligentia et voluntas non sunt tres substantiae sed una substantia, nec tres mentes sed una mens.

[OPINIO THOMAE AQUINATIS]

Hic est una opinio quod potentiae animae sunt accidentia absoluta, superaddita essentiae animae⁴. Quod probatur multipliciter.

2 Intellectus] intelligentia B 5 Probatur om. FG || quia] omnes add. E 6 operationes]
memoriae add. Z 7 Maior] minor E 9 distinctionem] multitudinem Z || valet] vide-
tur G, oportet Z 10 Tum] Item BE 11 quia] etiam E, om. AB 14 dicens quod
om. FG 18 una om. FGZ 19 essentiae] potentiae B

¹ Aristot., *Metaph.*, XII, c. 8, t. 48 (1073a 14 - 1074b 14). ² Aristot.,
De anima, II, c. 4, t. 33 (415a 16-20). ³ August., *De Trinit.*, X, c. 11, n. 18
(PL 42, 893; CCL 50, 330). ⁴ Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 77 a. 1.

Primo sic: sicut se habet esse ad essentiam, sic operari ad potentiam. Igitur, permutatim, sicut se habet esse ad operari, sic essentia ad potentiam. Sed in solo Deo sunt esse et operari idem, igitur etc.

Item, potentia et actus sunt in eodem genere. Sed operatio 5 est in genere accidentis, igitur etc.

Item, quod est principium operationis per essentiam, semper est in actu. Sed anima non est semper in actu, quia est actus entis in potentia¹, igitur etc.

Item, aliquae operationes ita diversificantur quod nullo modo 10 possunt esse ab eodem principio et potentia, sicut operatio quae non potest exerceri sine organo corporali diversificatur ab operatione quae fit sine organo². Igitur erit consimilis diversitas inter potentias quarum una est organica et alia non. Sed hoc non est in essentia animae, ergo etc. 15

Item, potentia naturalis est in secunda specie qualitatis. Sed potentiae animae sunt naturales, igitur etc.

Item, idem per idem principium non est receptivum diversarum formarum et contrariarum. Et per consequens oportet quod determinetur per aliqua absoluta; aliter quidlibet posset generari ex quolibet. Cum igitur anima sit receptiva diversarum operationum, sequitur etc. 20

[Praeterea, secundum Commentatorem³ accidens

1 sic] ita BFGZ 2-3 Igitur... potentiam om. (hom.) A 4 etc.] et in eo solo idem sunt essentia et potentia add. H 5 operatio] actus H, potentia Z 6 etc.] et potentia (mg.) D
8 Sed om. DE || anima om. ABFG 9 entis] non est add. D 11 eodem] uno Z 13 consimilis] vel maior add. (mg.) D 17 naturales] potentiae add. E 18 est] ratio nec add. FGZ 18-19 diversarum] potentiarum seu add. FG 22 sequitur] quod add. Z
23-2 (p. 427) Praeterea... etc. Z, om. reliqui

1 Cf. Aristot., *De anima*, II, c. 1, t. 4: « Unde necesse est ut anima sit substantia secundum quod est forma corporis naturalis habentis vitam in potentia » (412a 19-21). 2 Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.* I, q. 77, a. 5 Resp. 3 Averroes, *In Aristot. Metaph.*, IV, t. 25 (ed. Iuntina, VIII, f. 44r). Hoc argumentum in codicibus manuscriptis non legitur; nihilominus ad hoc vel ad simile argumentum respondeatur infra, p. 429, lin. 25.

semper attribuitur substantiae. Sed huiusmodi sunt operationes, et per consequens accidentia, ergo etc].

Item, accidentia quae sunt in fluxu recipiuntur in substantia mediante accidente permanente¹. Sed intelligere et velle sunt huiusmodi et recipiuntur mediantibus potentii, igitur etc.

[CONTRA OPINIONEM THOMAE AQUINATIS]

Sed istae rationes non concludunt propositum, ideo ad eas respondeo.

Ad primam² dico quod accipit falsum, quia aut intelligit per operationem ipsum productum a potentia producente, aut principium producendi, aut respectum denominantem producens — quia pluribus modis non potest intelligere. Si primo modo, sic est falsum quod assumit. Nam sic esse Dei et operatio Dei differunt sicut Deus et ipsum productum, sive sit ad intra sive ad extra. Si secundo modo, sic esse principium operationis et operatio sunt idem in creatura sicut in Deo, quia sic accipitur operatio pro principio operativo secundum eum. Si tertio modo, tunc secundum eum cum ille respectus sit respectus rationis sive in Deo sive in creatura, non est idem cum Deo nec cum creatura. Et ideo dico ad argumentum quod operatio, id est ipsum productum, universaliter in omnibus distinguitur ab esse et essentia producentis.

7 Sed] Quidquid sit de conclusione B 7-8 ideo... respondeo *om.* D 9 dico quod *om.* AEF || per] ipsam *add.* D 10 a... producente] et potentiam procedentem C 11 respectum denominantem] respectu denominante BCE, *sed corr.* E, pro respectu denominante FG || producens] producetur D, productionem F 12-13 sic... assumit] sic falsum assumit FGZ 13 esse] essentia A 14 ad¹ *om.* FGZ 15 esse] est A, omne E, *om.* GZ 17-18 pro... tunc *om.* D || Si... eum *om.* (*hom.*) E 17 Si] Sed A 18 cum] si FGZ 19-20 non... creatura *om.* (*hom.*) E 20 id *om.* AC 22 et] vel FGZ || essentia] non esse G

1 Cf. Aegidius Romanus, *Quodl. III*, q. 11 (ed. Venetiis 1504, f. 36va).

2 Supra, p. 426, lin. 1.

Ad aliud¹ dico quod potentia accipitur multipliciter: uno modo ut passio vel differentia entis. Sic est potentia obiectiva, et sic est in eodem genere cum actu, immo est idem cum actu, quia fit actus. Quia idem homo est primo in potentia et post in actu, et similiter eadem intellectio est primo in potentia et post in actu.⁵ Alio modo accipitur ut est pars entis. Et tunc vel est potentia activa vel passiva. Si activa, sic falsum est. Assumptum patet de se. Si passiva, sic etiam falsum est secundum eum², quia necessarium est quod substantia aliqua sit immediate receptiva alicuius accidentis, vel aliter erit processus in infinitum.¹⁰ Similiter, posito quod concludat quod actus recipitur in anima mediante alio accidente³, tamen non oportet ponere tot accidentia receptiva quot actus. Hoc patet, quia non minus compatiuntur se in aliquo eodem subiecto immediate intelligere et velle quam duae qualitates sensibiles distinctae specie, puta albedo et dulcedo in lacte, quarum neutra recipitur in alia, quia possunt separari, quia aliquid potest esse album et non dulce et e converso. Igitur intelligere et velle possunt recipi in anima mediante uno accidente si ponatur. Et per consequens non oportet ponere tot potentias quot actus.¹⁵²⁰

Ad aliud⁴ dico quod falsum assumitur, nisi intelligatur quod essentia sit sibi ratio sufficiens sine omni alio ad agendum. Et hoc est in solo Deo.

Ad aliud⁵ concedo quod est distinctio inter potentias orga-

1 quod om. ABCDE || potentia] activa add. D || multipliciter] primo add. E 2 ut] est add. CDZ || est] in add. FG, sed del. G 3 et sic] quae D 5-6 et¹... actu mg. G, om. (hom.) D 5 intellectio] intelligentia B, intentio C || post] primo E 6 tunc vel] sic aut E 8 sic... falsum] verum D || etiam om. BGE 10 vel om. BG 11 Similiter posito] supposito FGZ || quod² om. ACDF || recipitur] ponatur BG, receptibilis D, realiter FGZ, sed del. G 13 quot] contrarios D, sunt add. B 14 aliquo om. EFGZ 21 nisi intelligatur] non videtur (intelligitur Z) FGZ, sed corr. G 22 sibi] ibi BDH, ideo C, om. A 24-1 (p. 429) organicas... organicas] ordinatas... ordinatas CFG, sed corr. G

¹ Supra, p. 426, lin. 5. ² Cf. Thomas Aquinas, *Summa theol.*, III, q. 77, a. 2 Resp. ³ Cf. idem, ibidem, et I, q. 77, a. 7, ad 2. ⁴ Supra, p. 426, lin. 7. ⁵ Supra, p. 426, lin. 10.

nicas et non organicas, sicut alias patet¹. Sed quaestio ista querit de intellectu et voluntate.

Ad aliud² dico quod propter diversitatem actuum non oportet ponere distinctionem in potentia, et tot potentias quot actus.
 5 Aliter enim essent tot potentiae intellectivae quot actus intelligendi.

Et si dicas quod una potentia se extendit ad omnes actus eiusdem generis et non diversi generis, contra: actus omnium potentiarum sunt in genere qualitatis. Igitur non est distinctio
 10 potentiarum.

Si dicas quod actus qui sunt eiusdem generis proximi possunt habere eandem potentiam, sed non actus qui sunt eiusdem generis remoti:

Contra: accipio aliquid commune ad omnes actus vita-
 15 les. Illud commune habet sub se diversas species quarum una est unius potentiae et alia alterius, igitur etc.

Ad aliud³ dico quod materia prima est principium immediatum multarum formarum substantialium, et intellectiva est principium diversarum intellectionum. — Et quando dicit quod
 20 'tunc quidlibet generatur ex quolibet' etc., dico quod quando aliquid generatur ex multis, non requiritur determinatio per di-
 versa absoluta. Nunc autem eadem forma potest generari ex igne et aqua. Igitur materia potest formas recipere sine aliquibus abso-
 lutis.

25 Ad aliud⁴ dico quod intentio Commentatoris est

1 et non organicas om. (hom.) D 1-2 quaestio... querit] conclusio ista concludit B
 4 in potentia] potentiarum C, in potentia seu potentia G || et... actus om. D 7 Et si] Sed F
 8 et... generis² mg. G, om. (hom.) F 11-13 Si... remoti om. D 19 diversarum] multa-
 rum DH || quod om. AB 20 quidlibet C, quodlibet ABHZ, quilibet DEFG || ex quolibet
 om. FG 22 forma] terrae add. H 23 potest] illas add. DE

1 In quaest. 4 libri III, quae erat quaest. 26 libri II. 2 Supra, p.
 426, lin. 13. 3 Supra, p. 426, lin. 18. 4 Supra, p. 426, lin. 23.

quod accidens semper attribuitur substantiae sicut subiecto non autem sicut efficienti vel fini, licet aliquando possit sic esse.

Ad aliud¹ dico quod accidens fluxibile potest recipi immediate in substantia. Patet, nam substantia angelii potest moveri de loco ad locum. Motus autem per eum² est accidens fluxibile et immediate recipitur in substantia angelii. Similiter quantitas est accidens fluxibile, quia si separetur a substantia posset condensari et rarefieri, et tamen quantitas recipitur immediate in substantia. Similiter quod assumit est falsum. Nam intelligere et velle non plus secundum suam naturam habent esse in fluxu et fieri quam lapis vel angelus — nisi quia minus forte durat, et ita posset unus angelus minus durare quam alius. Nam sicut lapis vel angelus non habet esse nisi per productionem causae suae et conservationem eiusdem, ita intelligere et velle habent esse per productionem suae causae et conservationem. Et quamdiu conservantur tamdiu habent esse, ita quod una intellectio potest, quantum est ex natura sua, per magnum tempus durare et volitio similiter. Et similiter, sicut angelus vel lapis totus simul et semel producitur et manet et non pars post partem, ita intellectio et volitio per omnia. Et ideo dico quod non plus habet intellectio esse in fluxu et fieri quam angelus vel lux in medio, si sol staret semper in eodem situ, vel angelus vel albedo. Et ideo ita est unum accidens fixum sicut aliud.

Aliter etiam deficit argumentum, quia posito quod isti actus non haberent esse nisi in fluxu et fieri et quod accidens fluxibile non habeat esse nisi mediante accidente fixo, adhuc non oportet

¹ accidens] actus FGZ || semper om. FG || subiecto] obiecto E 1-2 (p. 430) non... efficienti] numc... effectivi D 6 recipitur] terminatur A || substantia angelii] angelis A 8 et tamen] ita A 10 naturam] materiam Z 14-15 eiusdem... conservationem om. (hom.) B || ita... conservationem om. C 15 suae... conservationem mg. G, om. F || conservationem] eiusdem add. G || conservantur] conservatur ABCGZ 17 similiter mg. G, om. DF 18 sicut] si C, om. DE || lapis] lux add. (s. lin.) G 19 et manet mg. G, om. FZ || pars] per partes E || intellectio] intellectus CD 20 intellectio] intellectus E 20-21 in... angelus mg. G, om. F 21 sol] ibi A 21-22 semper... vell om. C 23 sicut] super B, et add. G 26 mediante] immediate D

¹ Supra, p. 427, lin. 3. ² Vide p. 427, notam 1.

propter pluralitatem accidentium fluxibilium receptorum ponere pluralitatem accidentium recipientium, quia omnia illa possunt recipi mediante uno accidente, et sic mediante una potentia, ut praedictum est.

5 Si dicas quod intelligere est actus secundus et velle similiter, igitur aliter habet esse quam actus primus, et per consequens habet aliquo modo esse in fluxu:

Dico quod est actus secundus, quia presupponit aliquem actum priorem in illo a quo est, puta potentiam et habitum vel 10 saltem alterum; sed actus primus non sic. — Similiter potest dici actus secundus quia terminatur ad aliud; sed actus primus non. Et nullo modo dicitur actus secundus quia plus habet esse in fieri vel fluxu quam potentia vel habitus, qui sunt actus primi quia 15 habent totum esse suum simul, licet non de facto maneant per tantum tempus per quantum actus primus.

[OPINIO HENRICI GANDAVENSIS]

Alia est opinio¹ quod potentiae nihil addunt super essentiam animae nisi tantum respectus ad diversa obiecta. Quod probatur: quando aliquid indifferenter respicit multa, non plus exit in 20 actum circa unum quam circa aliud nisi plus determinetur ad unum quam ad aliud. Sed anima respectu diversorum obiectorum est huiusmodi. Et ista determinatio non potest esse per absoluta, igitur per respectus. Ideo ponitur quod in essentia animae fundantur diversi respectus ad diversa obiecta et secundum 25 diversitatem respectuum ponitur diversitas potentiarum. Et po-

1 receptorum] receptibilis A, recipientium M, om. BE 1-2 receptorum... omnia
om. D 5 quod] si add. FG 5-8 et... secundus om. (hom.) B 6 habet] potest A
8 quia] et C, et add. (s. lin.) G 9 actum] esse add. E 11 aliud] aliquid B 12 nullo]
primo C || dicitur] potest B 13 vel!] quam D || quia] et FZ, et add. (s. lin.) G 18 ad]
alia add. F, aliqua add. G || probatur] quia add. CD 20 circa² om. ACD 20-21 nisi... aliud
mg. G, om. (hom.) B 21 respectu] omnium add. B 22 Et om. ABDE

¹ Henricus Gandavensis, *Quodl. III*, q. 14 (ed. Parisiis 1518, ff. 66v-71r).

nit exemplum¹ de materia prima in qua sunt diversae potentiae ad diversas formas, quae quidem diversitas solum est per respectus non per aliqua absoluta.

Sed contra:

Si in anima esset talis respectus, aut est respectus realis aut rationis. Non rationis, quia ille est per actum intellectus comparantis. Sed ante omnem actum intellectus sunt potentiae in essentia animae perfecte. Nec est respectus realis, quia nunquam est respectus realis sine termino realiter existente, secundum eum etiam². Sed potentiae animae possunt esse perfectae et nullum obiectum [esse], quia Deus potest facere animam intellectivam non faciendo aliquod obiectum in mundo. Et tunc erunt potentiae animae perfectae, et tamen nullus terminus in actu, quia nullum obiectum, igitur etc. — Contra etiam exemplum de materia est idem argumentum.¹⁵

Item, in materia non ponitur talis respectus nisi quia materia est in potentia ad formam. Sed illud non cogit, quia materia adnihilata adhuc est in potentia ad formam et [ad] diversas formas. Quia nulla materia existente, haec est vera ‘materia potest recipere formam’, et tunc non habet respectus. Igitur propter hoc quod materia dicitur esse in potentia ad formam non debet poni talis respectus. Sed ad Commentatorem³ dico quod intelligit per respectum denominationem extrinsecam relativam,

1 potentiae] respectus H

2 respectus] absoluta H

3 aliqua] diversa H

5 Si... respectus] ille respectus in anima aut est B

6 ille est] ille respectus D, om. E

6-7 comparantis] operantis AFGL

7 Sed] potentiae sunt add. B || omnem] intellectum seu

add. G

7-8 sunt... perfecte om. B

10 etiam om. BG || Sed] si Z || nullum] non A

11 esse B, obiectum in actu Z, om. reliqui

13 nullus terminus] nulla res B, vel respectus

add. E, vel respectus add. (s. lin.) G

17-18 Sed... formam om. (hom.) A

reliqui

18 ad² E, om.

19 Quia] et FGZ

21 esse om. ABCD

23 per respectum] quod respectus F

¹ Idem, ibidem, f. 67r. ² Cf. idem, ibidem, quaest. 10 (f. 62v).

³ Henricus, *Quodl. III*, q. 14, citavit Averroem, *In Aristot. Physicam*, I, t. 70 (ed. Iuntina, IV, f. 20r): «Materia enim, sicut non habet sibi aliquam propriam et determinatam formam neque privationem, ut dicit Com-

sic scilicet quod sit aliquod nomen vel conceptus principaliter materiam significans, et connotat formam determinatam, puta formam asini quam potest materia naturaliter per agens naturale recipere, et materia sic significata potest dici potentia ad formam 5 asini. Et aliud nomen vel conceptus significat eandem materiam principaliter et connotat aliam formam, puta formam bovis, et materia significata tali voce vel conceptu dicitur potentia ad aliam formam. Et sic per diversas denominations extrinsecas relativas possunt dici diversi respectus in materia et aliter non, sicut 10 alias dicetur¹.

[OPINIO SCOTI]

Alia est opinio² quod potentiae sunt eadem inter se et ad essentiam animae realiter, sed differunt formaliter, non sicut respectus sed sicut absoluta. Et istud non ponit propter aliquam 15 rationem sed tantum propter auctoritates. Et dicit quod potentiae continentur virtualiter in anima. Sed distinguit de continentia

1-2 principaliter... significans] quod... importat E, qui... significat FGZ 3 naturale
om. FG 7 materia] sic add. AZ || aliam] istam E, illam FGZ 10 dicitur] dicebatur B,
plus add. E 12-13 ad essentiam] cum essentia CH 14 istud] ut dicit add. B

mentator super principium Physicae, sic nec potentiam; quia ut dicit ibidem, accidit substantiae suae ut sit in potentia omnes formae» (f. 70v). Ad hanc auctoritatem videtur hic Ockham respondere.

¹ Cf. Ockham, *Expositio in libros Physicorum Aristot.*, I, t. 70. Ibi tamen Ockham de denominatione extrinseca non facit mentionem. ² Scotus, *Reportatio Paris.*, II, d. 16, q. unica, nn. 14-19 (ed. Wadding, XI, 348s.). Quoad *Opus Oxon.*, II, d. 15-25 (ed. Wadding, VI, 748-891) nota quae scribit L. Modrić, in *Acta Ordinis Fratrum Minorum*, 94 (1975), 96s.: «La commissione [scotistica] ha stabilito che esse non appartengono all'*Ordinatio* nonostante che siano state inserite nelle edizioni Wadding-Vivès e siano state riportate dai diversi codici. — La motivazione sta nel fatto che le 11 distinzioni sono state prese dall'*Additiones Magnae* di Guglielmo de Alnwick, il quale, a sua volta, nel comporre la sua opera dipese dalle *Riportazioni* e dalla *Lettura* di Scoto. I recensori le hanno incluse nell'*Ordinatio* per riempire il vuoto ».

virtuali¹: uno modo quando contentum est de essentia continentis, sicut superiora continentur virtualiter in inferiori; alio modo quando contentum non est de essentia continentis, et sic subiectum continet virtualiter passionem. Quaere I o a n n e m.

[CONTRA OPINIONEM SCOTTI]

5

Sed contra modum suum ponendi de duplice continentia: quia illa quae sunt idem realiter vel sunt per se unum in genere vel sunt pars alicuius existentis per se in genere. Sed subiectum et passio, anima et potentia sunt idem realiter per eum, licet distinguantur formaliter. Igitur vel sunt unum per se existens in genere vel sunt pars alicuius existentis per se in genere. Sive sic sive sic, semper sunt de essentia illius quod est per se in genere, sicut partes constituentes aliquod totum existens per se in genere sunt de essentia illius totius. Et ideo non potest potentia plus poni passio animae quam differentia respectu generis. Probatur, quia ubicumque est distinctio formalis, ibi sunt aliqua quorum neutrum continetur in alio. Sed genus et differentia per eum² distinguuntur formaliter, igitur etc. Sed ubi unum non continetur sub alio, ibi unum est passio alterius per eum³, ergo etc.

20

1 contentum] extitum A, conceptus D 1-2 continentis] et sic anima continet potentias virtualiter add. E 2 in] suis add. B, sub add. E || inferiori] inferioribus BFGZ 3 contentum] extitum A 4 passionem] et sic anima continet potentias add. FGZ || Quaere Ioannem] Quaere opinionem cum rationibus suis in secundo Scoti B, om. FG 8 vel... genere mg. D, om. (hom.) E || sunt om. BFG 9 anima] animae DEPGZ 11 vel.. genere om. (hom.) B || sunt] est A, om. CD 12 semper om. AD 12-14 quod... illius om. (hom.) E 12 in genere mg. G, om. F 13 constituentes] per se add. AZ 14 ideo] ut sic add. FGZ 15 passio] potentia FG 18 formaliter] realiter D 19 unum] non add. FGZ

1 Potius de continentia unitiva. Cf. Scotus, *Reportatio Paris.*, II, d. 16, q. unica, n. 18 (ed. cit., p. 348). 2 Scotus, *Ordinatio*, 1, d. 8, p. 1, q. 3, nn. 139-140 (ed. Vaticana, IV, 222s.). 3 Scotus, loco cit. in nota 1: «Alia est continentia unitiva quando subiectum unitive continet aliqua quae sunt quasi passiones, sicut passiones entis non sunt res alia ab ente, quia quandocunque determinatur ipsa res, est ens vera et bona».

Si dicas quod genus et differentia continentur in tertio,
ita dicam quod potentiae animae continentur in tertio.

[OPINIO PROPRIA]

Ideo dico, tenendo primam partem opinionis Ioannis,
⁵ licet eam non teneat¹, quod potentiae animae, de quibus loquimur in proposito, scilicet intellectus et voluntas — non loquendo de potentis sensitivis nunc, quia alias² erit sermo de eis — sunt idem realiter inter se et cum essentia animae. Sed distinguo de potentia animae: nam potentia uno modo accipitur pro tota
¹⁰ descriptione exprimente quid nominis, alio modo accipitur pro illo quod denominatur ab illo nomine vel conceptu. Primo modo loquendo de intellectu et voluntate, dico quod distinguuntur, nam descriptio exprimens quid nominis intellectus est ista quod ‘intellectus est substantia animae potens intelligere’. Descriptio
¹⁵ voluntatis est quod est ‘substantia animae potens velle’. Nunc autem istae descriptiones possunt accipi pro vocibus vel concep-
tibus vel pro rebus. Primo modo distinguuntur realiter sicut voces distinguuntur realiter. Secundo modo distinguuntur ratione sicut conceptus. Tertio modo distinguuntur realiter, saltem par-
²⁰ tialiter, quia licet eadem sit substantia numero quae potest intelligere et velle, tamen intelligere et velle sunt actus distincti realiter.

2 dicam] ego add. GH 4 partem opinionis] opinionem E 5 licet... teneat om. HL
 6 scilicet] memoria add. H 8 idem] requiritur add. E || distinguo] distinctio est D 9 ani-
 mae om. EFGZ 9-10 tota... exprimente] toto significato per descriptione (!) exprimentem D
 10 nominis] ponere add. (s. lin.) D, potentiae add. FGZ || accipitur om. FG 11 quod] princi-
 paliter add. H 12-13 distinguuntur nam om. DE 13 descriptio] definitio DZ 14-15 in-
 telligere... potens mg. G, om. F, intelligere potens mg. F² 14 Descriptio] Sed descriptio Z, De-
 scriptio autem BG 16 accipi] vel add. BEG 18 ratione] realiter D 19-21 saltem...
 realiter] et sic distinguuntur realiter, saltem partialiter, quia intelligere et velle sunt actus distincti
 realiter, quia licet eadem sit substantia numero quae potest intelligere et velle, sunt tamen (et
 accidentia add. mg. D²) actus distincti realiter DE 21 tamen... velle² om. B

1 Licet eam non teneat sine secunda parte; id est, Scotus tenet identitatem realem potentiarum animae cum distinctione formalis earundem.

2 Vide p. 429, notam 1.

Et isto modo potest intelligi opinio *Gandavensis*¹, quod potentiae distinguuntur per respectus, intelligendo per ‘potentiam’ totum quid nominis, quod non tantum est essentia animae sed intelligere et velle. Et si sic intelligat, tunc teneo cum eo, aliter non. Sed loquendo de intellectu et voluntate secundo modo, sic intellectus non plus distinguitur a voluntate quam ab intellectu vel quam Deus a Deo vel Sortes a Sorte, quia nec distinguitur a voluntate nec re nec ratione. Sed sic est una substantia animae potens habere distinctos actus, respectu quorum potest habere diversas denominations. Quia ut elicit vel elicere potest actum intelligendi dicitur intellectus; ut actum volendi voluntas. Illud patet in divinis, nam Deus habet potentiam gubernativam, reparativam, praedestinativam, reprobativam, quae nullam distinctionem ponunt in Deo, sed quia aliis effectus consequitur potentiam Dei creativam, gubernativam, praedestinativam, et propter diversos effectus denominatur Deus diversis denominationibus, et hoc denominatione extrinseca. Sic est in multis, sicut saepe dictum est², et sic est in proposito.

Quod autem intellectus et voluntas, accipiendo pro illo quod denominatur ab ipsis conceptibus vel nominibus, sint penitus indistinctum, probatur. Tum quia frustra fit per plura quod potest fieri per pauciora. Tum quia si distinguuntur, aut hoc erit ratione aut ex natura rei. Non primo modo, quia talis distinctio causatur per actum intellectus. Sed istae potentiae praecedunt omnem actum intellectus. Nec secundo modo, quia si sic, aut ista distinctio esset ponenda propter diversitatem actuum aut propter diversum

1 *Gandavensis*] Henrici de Gand B 3-4 *essentia animae*] extra animam FG, *sed corr.* G
 7-8 *quia... ratione om.* A 8 *nec¹ om.* EFGZ 9 *respectu*] ratione BCEL, ratione respectu Z
 11 *volendi*] dicitur *add.* FGZ 12 *potentiam*] *creativam add.* (mg.) G
 13 *reparativam*] *sive add.* C 14-16 *quia... et om.* D 16 *effectus mg.* G, *om.* F 21 *Tum om.* BC 21-22 *frustra...* *quia om. (hom.) A* 22 *ratione*] sola *add.* (mg.) D 23 *talis*] tunc FZ 24 *potentiae*] scilicet intellectus et voluntas *add.* (mg.) D² 25 *quia om.* BFG

¹ Vide p. 431, notam 1. ² Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, dist. 30, q. 5 (OTh IV, 382-88); supra, quaest. 1 (p. 13).

modum principiandi et oppositum. Non propter primum, quia tunc tot essent potentiae intellectivae distinctae quot essent actus intelligendi distincti. Sed multi sunt actus intelligendi distincti specie vel secundum genus subalternum — exemplum primi: intellectio hominis et intellectio asini; exemplum secundi: intellectio hominis et lapidis — licet non semper sit distinctio tanta inter actus quanta est inter obiecta. Quia obiecta possunt distingui genere generalissimo, et tamen omnes actus cognitivi sunt in genere qualitatis. Igitur propter distinctionem actuum non oportet 5 ponere distinctionem potentiarum. Nec propter secundum, quia principiare libere et necessario respectu diversorum non opponuntur. Patet in divinis de voluntate divina respectu Spiritus Sancti et creaturae: respectu Spiritus Sancti est principium necessarium; respectu creaturae est principium liberum et contin- 10 gens. In creaturis etiam patet, quia voluntas, etiam secundum eum¹, est principium producens in se libere actum volendi et contingenter, et respectu volitionis in alio quatenus est obiectum, est principium necessarium. Aliter enim si esset principium liberum et contingens respectu volitionis in alia voluntate, posset 15 20 tunc impedire aliam voluntatem ne eam diligeret, quod falsum est et contra experientiam.

Ad illas ergo auctoritates quae dicunt quod anima ebullit potentias, et potentiae erumpunt ab essentia animae et fluunt et sunt passiones animae, propter quas Ioannes ponit distinctio-

1 principiandi] producendi Z || oppositum] obiectum Z 2 tunc om. ABFGZ 3 Sed... distincti om. (hom.) BC 4 vel] etiam E 4-5 intellectio... intellectio... intellectio] intellectus... intellectus... intellectus CD 5 secundi] sicut add. B, ut add. F 6 et] intellectus add. D, intellectio add. FGZ || non om. A 8 cognitivi] cognoscendi FGZ 10 quia] licet add. AB 11 principiare... necessario] principia rationis liberae et necessariae Z 13 et... Sancti² om. (hom.) BCE 14 creaturae] quia add. FG, nam add. Z 19 volitionis] suae add. B 20 ne] ut M 22 illas] alias C || ergo om. DE 24-1 (p. 438) distinctio- nem formalem] formam F

1 Cf. Scotus, *Quodl.*, quaest. 16, nn. 14-15 (ed. Wadding, XII, 457; ed. F. Alluntis, nn. 41-43, p. 603ss.), quoad primam partem.

nem formalem absolutam inter potentias¹, dico quod potentia potest accipi pro omni eo quod ponitur in descriptione quid nominis potentiae vel pro illo quod denominatur. Primo modo verae sunt auctoritates illae, quia potentia intellectiva sic accepta non tantum significat essentiam animae sed connotat actum intelligendi. Et eodem modo voluntas. Nunc autem anima ebullit actum, et actus fluit ab anima et erumpit sicut effectus a sua causa partiali et principali. Et sic intelliguntur illae auctoritates omnes. Exemplum in Evangelio²: *Virtus de illo exibat et sanabat omnes*, et tamen nihil exibat nisi sanitas quae fuit quidam effectus. Et eodem modo metaphorice potest causa ebullire effectum. Sed accipiendo potentiam secundo modo, sic non est verum, nec sic intelligunt auctoritates in illis locutionibus metaphoricis.

Eodem modo passio potest accipi vel pro aliquo accidente inhaerente subiecto vel pro conceptu aliquo connotativo. Primo modo potentia non est passio quantum ad totale suum significatum — et hoc sive accipiatur potentia primo modo sive secundo — quia essentia animae est de significato totali potentiae. Sed accipiendo passionem secundo modo, sic est passio, quia hoc nomen ‘potentia’ vel ‘conceptus’ connotat aliquid quod est vere passio et accidens inhaerens, puta actum elicitorum ab anima. Quia actus vere potest dici passio et praedicari secundo modo dicendi per se de anima in propositione de possibili formaliter vel aequivalenter, sicut alibi dictum est. Unde dicit *Commentator*, VII

1 potentias] partes FG, sed del. G, animae add. Z 3 quod] principaliter ab illo add. H
 4 potentia] ponitur D 6 voluntas] actum volendi add. H || Nunc autem] et sic FG
 7 actum] intelligendi add. D 7-8 et²... omnes in imo f. G, trp. p. effectum (lin. 11) F
 9 Exemplum] hoc add. FZ, de hoc add. G || Evangelio] ubi dicitur add. FG, dicitur add. Z
 11 metaphorice om. DE || ebullire] suum add. E || effectum] et erumpit... omnes (vide lin.
 7-8) add. seu rep. GHZ 16 totale] formale M 17 potentia om. FGZ || secundo] modo
 add. Z 19 passionem] potentiam Z 20 potentia] passio FG, sed corr. G 21 Quia]
 Qui FGZ 22 modo om. ABC

¹ Scotus, *Reportatio Paris.*, II, d. 16, q. unica, n. 19 (ed. Wadding, XI, 348). ² Luc. 6, 19.

*Metaphysicae*¹, quod non est aliquod accidens quin sit passio alii-
cuius subiecti. Quod probat per hoc quod non est aliquod acci-
dens quin in eius definitione ponatur subiectum aliquod, et per
consequens respectu eius dicitur passio.

Si dicas quod tunc voluntas ita bene vult per intellectum
sicut per voluntatem, respondeo: si ly per dicat circum-
stantiam causae efficientis, sic scilicet quod sit aliqua natura indi-
stincta omnino quae sit principium utriusque operationis, sic
voluntas vult per intellectum sicut per voluntatem, quia illud
idem quod denominatur intellectus est causa efficiens volitionis.
Si dicat circumstantiam causae efficientis cum nota perseitatis,
sic voluntas vult per voluntatem primo modo dicendi per se et
non per intellectum.

Vel ly per potest dicere circumstantiam principii eliciti
cum perseitate primi modi vel secundi. Primo modo haec est
vera ‘voluntas est volitiva’, ‘voluntas est potens velle’; ‘intellectus
est intellectivus’, ‘intellectus est potens intelligere’, et haec si-
militer ‘voluntas vult per voluntatem et non per intellectum’,
‘intellectus intelligit per intellectum et non per voluntatem’, quia
per voluntatem connotatur actus volendi qui non connotatur per
intellectum et econtra. Et ideo voluntas non vult per intellectum
primo modo dicendi per se nec secundo modo. Sed est proposi-
tio manifeste falsa, scilicet ‘voluntas vult per intellectum’, ‘in-
tellectus intelligit per voluntatem’, quia aliquid datur intelligi per
praedicatum quod non per subiectum. Quod est contra primum

1-3 sit... quin om. (hom.) D 4 eius] eiusdem BE || passio] Tamen omnia connotati-
va (!) dicuntur de illo quod prius denominatur secundo modo dicendi per se si illi attribuan-
tur (!) posterius mediante verbo de possibili add. L 7 quod sit] quia sic F 10 denomi-
natur] denotatur BFZ || intellectus] per intellectum D, per hoc nomen intellectus E 11 cum]
et FG, sed del. G || cum nota] et modum Z 12 primo... se exp. D 14 Vel] Unde BFG,
Et D 15 secundi] modi add. D 16 intellectus om. FG 20 voluntatem] actum vo-
luntatis D || connotatur!] connominatur A || qui] et A 21 et¹... intellectum mg. G, om.
(hom.) F 22-23 propositio] per se add. E 24 datur intelligi] denotatur FGZ

¹ Averroes, *In Aristot. Metaph.*, VII, t. 4 (ed. Iuntina, VIII, f. 73r).

modum dicendi per se, quia in primo modo licet subiectum plus includat quam praedicatum non tamen e converso. Exemplum huius: homo est animal. Similiter in secundo modo praedicatum est passio subiecti. Sed voluntas non est passio intellectus, accipiendo utrumque quantum ad significatum suum totale, quia licet ⁵ intellectio et volitio quae connotantur per ista nomina sint passiones unius animae, tamen hoc totum ‘anima cum volitione’ non est passio huius totius ‘anima cum intellectione’. Secundo modo haec est vera ‘anima est intellectiva’, ‘anima est volitiva’, quia istae passiones praedicantur de anima secundo modo dicendi ¹⁰ per se. Exemplum istius est in divinis, quo modo haec est per se primo modo ‘Deus creat potentia productiva et non gubernativa’. De istis dictum est in *primo libro*¹, quaere ibi.

Ad omnes auctoritates quae dicunt istas potentias esse partes animae, respondeo sicut respondet *Augustinus*², et etiam ¹⁵ isti de contraria opinione de portione superiori et inferiori³. Nam secundum eos, portio superior et inferior non distinguntur realiter nec ex natura rei sed solum per geminata officia. Quia anima ut respicit spiritualia dicitur portio superior, ut respicit temporalia dicitur portio inferior. ²⁰

Similiter ad *Philosophum*, VI *Ethicorum*⁴, ubi dici-

1 in s. *lin.* E, *om.* BFGZ 3 *huius] hic BCDE* || *Similiter] sed E, nec est etiam per se secundo modo quia in per se vera add.* (mg.) D²L *non est per se add.* H || *modo] quia in secundo modo add.* H 6 *nomina] si add.* ACD, *sed del.* D, *non add.* M 6-7 *passiones] et accidentia add.* BL 7 *tamen... anima om.* (hom.) D 10 *dicendi AD, om. reliqui 12 productiva] creativa D 12-13 gubernativa]* Et add. CDEFZ 13 *quaere] aliter C 15 etiam om.* BG 16 *isti] ibi C, sicut isti dicunt E* || *portione] animae add.* (mg.) D² 18 *rei] aliquo modo add.* FGZ || *geminata] distincta CDE, generata FG, sed corr.* G 19 *dicitur] sicut C* 20 *temporalia] corporalia E* || *inferior] et add.* DEFGZ 21-1 (p. 441) *dicitur] dicit DEFGZ*

¹ Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, dist. 2, q. 1; dist. 30, q. 5 (OTh II, 45-49; OTh IV, 382-88). ² August., *De Trinit.*, XII, c. 4, n. 4 (PL 42, 1000; CCL 50, 358). ³ Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 79, a. 9 Resp.

⁴ Aristot., *Ethica Nicom.*, VI, c. 1 (1138b 35 - 1139a 17).

tur quod respectu distinctorum obiectorum sunt distinctae particulae, dicunt quod propter distinctionem habituum dicuntur esse distinctae particulae animae¹, ita dico ego quod propter distincta officia et actus dicuntur esse partes et non propter aliquam distinctionem ex natura rei.

Ad aliud² dico quod accipiendo voluntatem pro illo quod denominatur a tali nomine vel conceptu, quod est principium elicitivum actus volendi et intellectionis similiter, sic voluntas non est nobilior intellectu, non plus quam voluntas est nobilior voluntate, quia idem omnino sunt. Sed accipiendo utrumque quantum ad totum significatum quid nominis eorum, sic potest concedi quod voluntas est nobilior intellectu, quia actus diligendi qui connotatur per voluntatem est nobilior actu intelligendi qui connotatur per intellectum³. Isto etiam secundo modo potest concedi quod intellectus est prior voluntate, quia actus intelligendi qui connotatur per intellectum est prior actu volendi qui connotatur per voluntatem, quia actus intelligendi est causa efficiens

1 obiectorum] puta contingentiam (!) circa quae est ars et prudentia, et respectu necessariorum circa quae est sapientia, scientia et intellectus add. L, om. FGZ 2-3 dicunt... particulae mg. G, om. (hom.) EFZ 3 propter om. FGZ 4 et actus] alicuius E || aliquam] animam A, aliam B 5 natura] a parte add. C 6 voluntatem] nobilitatem C 7 nomine] voluntate D 8 intellectionis] intellectus BFG, et add. (mg.) intellectionis G || similiter om. AD 9 voluntas] intellectus FGZ, sed corr. G 12 diligendi] intelligendi D, volendi sed corr. G 14 per intellectum] per nomen intellectus L || secundo] primo C 15-16 voluntate... prior mg. G, om. (hom.) F 16-17 qui... intelligendi om. (hom.) B || intellectum... per om. (hom.) C

1 Thomas Aquinas., *Summa theol.*, I, q. 79, a. 9 ad 3. 2 Tale argumentum supra non est propositum. Henricus Gandavensis, *Quodl.* I, q. 14 dicit: «Absolute ergo dicendum quod voluntas superior vis est in toto regno animae, et ita ipso intellectu» (ed. cit., f. 11r); Scotus, *Reportatio Paris.*, II, d. 16, q. 1, n. 12, ostendere volens Henricum sibi ipsi repugnare dicit: «Item, ille Doctor ponit voluntatem nobilorem intellectu realiter, sed cum idem sit fundamentum istarum potentiarum, et per ipsum respectus est idem cum fundamento, igitur una potentia non est nobilior alia, quia fundamentum est penitus idem» (ed. Wadding, XI, 347). 3 Cf. Ockham, *Scriptum in I Sent.*, dist. 1, q. 2 (OTh I, 402s.).

partialis respectu actus volendi, et potest esse naturaliter sine actu volendi sed non e converso. Sed ista prioritas non infert perfectionem in illo quod est prius nec imperfectionem in posteriori.

Ad Augustinum¹ et ad alios qui dicunt quod est aliquid in anima destructo corpore quod excellit, et illud est voluntas, potest dici uno modo quod accipit animam in homine ut includit intellectum et voluntatem, distinguendo contra formam sensitivam. Et tunc dico quod anima intellectiva est nobilior in homine quam sensitiva, quia pono quod in homine distinguuntur realiter intellectiva et sensitiva. Aliter potest dici secundum predicta quod accipiendo voluntatem cum actu amoris et habitu, et intellectum cum actu intelligendi et habitu, sic voluntas adhuc est nobilior intellectu. Sed ista nobilitas debet solum attendi penes actus et habitus.

Sed dubium est tunc quomodo distinguuntur intellectus agens et possibilis.

Dico quod intentio Commentatoris est, III *De anima*², quod sunt duae intelligentiae distinctae realiter quae non sunt in homine sicut perfectiones in perfectibili sed solum sicut motores corporis, sicut ponit intelligentiam moventem caelum coniungi cum caelo sicut motorem cum mobili. Et ipse in hoc negandus est a christianis.

Ideo dico quod pluralitas non est ponenda sine necessitate, ideo intellectus agens et possibilis sunt idem omnino re et ratione. Tamen ista nomina vel conceptus bene connotant diversa, quia agens significat animam connotando intellectionem procedentem

2 sed¹] licet CEZ 3 imperfectionem] perfectionem A 4 alios qui] illos FG, sed corr. G || quod] non add. D 5 destructo corpore] ut distinguitur a corpore L 8 Et tunc] adhuc C 9 pono] posito CE 10 realiter] anima add. C || intellectiva] scilicet add. D 20 sicut] et FGZ, sed corr. G 21 ipse] tanquam haereticus add. BG 23 quod] si add. E 24 ideo FG, quia BZ, quod ACDE 25 vel] et BH || quia] intellectus add. HZ 26 intellectionem] receptam add. A

¹ Respondet ad quoddam argumentum supra non memoratum.

² Averroes, *In Aristot. De anima*, III, t. 18 (ed. F. S. Crawford, pp. 437-40).

ab anima active; possibilis autem significat eandem animam connotando intellectionem receptam in anima. Sed idem omnino est efficiens et recipiens intellectionem.

Sed tunc est dubium utrum intellectus agens habeat aliquam actionem in patria. Respondeo: actus intellectus agentis est tantum causare intellectionem, et hoc intuitivam vel abstractivam, et abstractivam tam rei singularis quam universalis, sicut supra¹ dictum est; et nullam aliam actionem habet circa phantasmatum, sicut alii imaginantur, quia nec depurationem nec illustrationem etc., sicut supra² dictum est². Cum igitur respectu actus beatifici, puta tam visionis divinae quam fruitionis, Deus sit causa totalis, et intellectus et voluntas se habent pure passive respectu illorum actuum, sicut supra³ dictum est de obstinatione angelorum, sequitur quod respectu illius visionis intellectus agens non habet aliquam activitatem. Et hoc est propter nobilitatem actus, non quia idem non potest esse activum et passivum respectu eiusdem. Sed respectu aliorum obiectorum, quorum cognitio nec necessario sequitur ad visionem beatificam nec repugnat, potest intellectus esse causa partialis sicut in via, sicut supra⁴ dictum est⁴.

Ad aliud motivum Ioannis de passionibus entis⁵, puta de uno et bono, patet responsio per connotationem, quaestione de attributis.

1 anima] intellectu add. B || active] effective D, om. FG 2 omnino] non D 3 efficiens] partiale add. L 5 Respondeo] quod add. Z 6 vel] et D 7 et abstractivam om. DE 7-8 et... est om. L 10 Cum... respectu] tamen A 12 causa] activa add. B 15 aliquam] aliam A 15-16 nobilitatem] illius add. BG 16-17 non... eiusdem om. B 18-19 repugnat] tamen add. Z 19 intellectus om. ABCDE || sicut¹ s. lin. G, om. FZ 21-23 Ad... attributis om. BL 21-22 de²... bono] etc. Z 22 et bono] enti attributis FG || connotationem cognitionem FGZ, in primo libro add. H 23 attributis] accidente FG

¹ Vide supra, quaest. 14 (pp. 316s.). ² Supra, quaest. 12-13 (p. 308).

³ Supra, quaest. 15 (p. 341). ⁴ Ibidem, pp. 344s. ⁵ Scotus, *Repor-tatio Paris.*, II, d. 16, q. unica, n. 18 (ed. Wadding, XI, 348); quaestionem Ockham de attributis divinis vide in *Scripto in I Sent.*, dist. 2, q. 1 (OTh II, 22ss.).

[AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

Ad primum principale¹ dico quod aliquando operationes distinctae requirunt distincta principia, aliquando non; sicut cognitio sensitiva et intellectiva arguunt distinctionem inter sensum et intellectum. Sed quando istud est ponendum et quando non, ⁵ recurrendum est ad experientiam vel ad evidenter rationem. Sed quia in proposito neutra est, ideo ex pluralitate operationum non est ponenda pluralitas principiorum.

Ad aliud² dico quod Philosophus ibi male allegatur, quia non dicit quod potentiae distinguuntur per actus, sed est ¹⁰ expositoris male exponentis Philosophum. Unde Philosophus non dicit nisi quod actus sunt praevii respectu obiectorum et notiores, et ideo dicit quod ab illis est procedendum ad notitiam potentiarum. Et illud satis est pro me, quia aliquando ex distinctione operationum potest inferri distinctio ¹⁵ potentiarum et aliquando non.

Ideo ad sciendum quando ex distinctione operationum potest inferri distinctio potentiarum et quando non, sciendum quod universaliter quando omnia extrinseca cognoscenti sunt uniformia — puta quando obiectum est aequaliter praesens, vel plura ²⁰ obiecta, et medium aequaliter dispositum et omnia extrinseca aequaliter se habent respectu cognoscentis — si tunc cognoscens et appetens, habens potentiam, potest habere actum unum circa

2 primum principale] primam rationem principaliter B || aliquando om. AC 6 ad²
 om. ABCDG 7 neutra] neutrum FGZ 8 pluralitas] potentiarum vel add. H 9 male]
 et false add. EFGZ || allegatur] intelligitur A 10 dicit] ibi add. DH || actus] quia non est dictum Philosophi add. B 11 expositoris] expositio EFZ, sed corr. E 12 praevii] primi Z
 13 et¹] id est BEFGZ 15 aliquando] est quod add. (s. lin.) E 17-18 Ideo... non] pro quo
 est BG, sed corr. G, om. (hom.) A 17 ex distinctione] ad distinctionem C 19 quando... co-
 gnoscenti] quia quando obiecti D || cognoscenti corr. in posita E 19-20 sunt uniformia] uni-
 formiter se habent B 20 vel] et AC 21 et¹ om. ABCFG 22 se habent] disposita B || cognos-
 centi] cognitio A, cogniti E || tunc] ille A 22-23 cognoscens... potentiam] habens potentiam
 cognitivam vel appetitivam vel potentia B 23 habens potentiam] vel potentia (mg.) G

¹ Supra, p. 425, lin. 6. ² Ibidem, lin. 10.

unum obiectum et non aliud actum circa idem — si natus sit haberi circa illud obiectum vel circa aliud obiectum circa quod natus est haberi — ita quod nullo modo potest habere aliud actum, sive uterque actus sit cognitivus sive appetitivus sive sensitivus sive intellectivus, tunc ex distinctione talium actuum necessario sequitur distinctio potentiarum. Sed quando cognoscens et appetens, habens potentiam, amoto omni impedimento extrinseco, cognoscens habet unum actum circa aliquod obiectum, et eo ipso, stante natura sua, potest habere aliud actum circa idem obiectum vel aliud, ibi ex distinctione actuum nunquam sequitur distinctio potentiarum, immo sequitur necessario identitas et unitas potentiae respectu illorum actuum.

Exemplum primi: quia enim praesentibus aequaliter omnibus obiectis sensuum particularium extrinsecorum ipsi sentienti, et omnibus extrinsecis aequaliter dispositis, potest cognoscens sic disponi quod potest habere actum circa unum obiectum sensus, puta circa colorem, et nullo modo potest habere actum alium, puta auditionem, circa colorem nec circa sonum, cum tamen uterque per positum aequaliter est praesens — puta si cognoscens habeat claros oculos et bene dispositos, et cum hoc sit surdus et per consequens non habeat organum auditus bene dispositum — tunc potest habere actum videndi circa colores et non actum audiendi nec respectu coloris nec respectu soni, et ideo sequitur necessario quod sensus visus, accipiendo pro omni eo quod elicit actum videndi, distinguitur a sensu auditus. Eodem modo potest

1 unum] illud B || obiectum *om.* ABCDE || idem] obiectum *add.* B 2 haber] habere BCE || vel... obiectum² *om.* (*hom.*) DZ || aliud obiectum] illud obiectum praesens B
3-4 nullo... actum] potens habere unum actum, nullo modo potest aliud B 3 alium] aliquem DE 4 appetitivus] intellectivus D, apprehensivus E 4-5 sive³... intellectivus
om. B 6-7 cognoscens... potentiam] habens talem potentiam vel potentias B 7 appetens] simul *add.* (*s. lin.*) G 7-8 extrinseco] ex B, extra FGZ 8 actum] aliud E || circa... obiectum *om.* B 13 enim] cum A, *om.* DE 14 extrinsecorum] extrinsecis BL 15 omnibus] aliis *add.* B 16 habere] unum *add.* FGZ 17 habere *om.* DE || aliud] circa unum obiectum *add.* F 18 auditionem] nec *add.* B 23 coloris] colorum BCG || respectu²
om. CD 24 omni eo quod] eo quo videns B

probari distinctio omnium sensuum et etiam distinctio sensus et intellectus et voluntatis. Potest enim cognoscens sic disponi quod potest habere omnes actus sensitivos, et tamen nullum actum intellectus nec voluntatis, puta si sit furiosus, ideo necessario sequitur ex ipsis actibus quod potentiae sensitivae distinguuntur realiter ab intellectu et voluntate.

Exemplum secundi: quia enim impossibile est naturaliter — nisi Deus suspendat actum appetitus — quod potentia aliqua cognitiva, sive sensitiva sive intellectiva, habeat actum circa quodcumque obiectum quin appetitus sequens potentiam cognitivam habeat talem actum circa illud obiectum qualem natus est habere — sicut quilibet experitur in se quod apprehenso quocumque obiecto, sive per sensum sive per intellectum, statim potest habere actum appetitus circa idem obiectum quod apprehenditur; non dico quod necessario semper habet de facto, sed quod eo ipso statim potest habere — ideo cognitiva sensitiva et appetitus sensitivus nullo modo distinguuntur ex natura rei, nec intellectus et voluntas; et hoc loquendo de quid rei istarum potentiarum, non de quid nominis, sicut prius¹ dictum est.

S i d i c a s quod potentia cognitiva potest cognoscere malum sicut appetitus non potest appetere malum, nec voluntas velle malum, igitur sequitur distinctio inter potentiam cognitivam et appetitivam etiam secundum doctrinam tuam:

1 etiam *om.* ACD || et² *om.* DFG 1-2 et²... voluntatis] ab intellectu et voluntate BL
 2 enim] etiam B 4 nec] vel B, et D || puta... furiosus] ut patet in furioso BL 5 ex...
 actibus] ex hac distinctione istorum actuum BL 7 secundi] primi E || quia] quando D ||
 impossibile est] est possibile F, non est possibile Z 9-11 actum... habeat *om.* (*hom.*) D
 10-11 appetitus... obiectum] appetit (appetitus L) consequens (sequens L) talem potentiam cognitivam vel sibi correspondens habeat vel habere possit circa idem obiectum talem BL 10 po-
 tentiam cognitivam] cognitionem appetitivam Z 14 appetitus] appetitivum B, *sensus add.* G ||
 obiectum] eo ipso *add.* EFGZ 16 cognitiva] cognitione C, et *add.* E 20 potentia] sensitiva *add.* D
 20-21 cognoscere... malum²] appprehendere malum, non tamen appetitus potest illud appetere,
 nec voluntas potest velle malum non obstante quod appprehenditur (apprehendatur L) BL || ma-
 lum *om.* ACD 21 sicur] sic C, quod D, sed E || appetere] scilicet *add.* D

¹ Supra, pp. 435ss.

Respondeo: assumptum est falsum. Tamen supposito quod sit verum, dico quod nullum obiectum, nec bonum nec malum, potest cognosci ab aliquo cognitione sensitiva vel intellectiva quin appetitus sequens talem potentiam possit habere actum circa idem obiectum. Si bonum apprehenditur, potest habere actum volendi respectu illius obiecti; si malum, tunc potest habere actum nolendi vel fugiendi vel detestandi. Ideo dixi supra¹ quod appetitus potest habere actum talem qualem natus est habere respectu talis obiecti, et non dixi quod potest habere actum appetendi vel nolendi semper.

Ex istis sequuntur duo. Primum est quod tot sunt appetitus quot sunt potentiae cognitivae distinctae, ex quo cognitiva potentia et appetitiva sua sunt omnino idem, et cognitivae distinguuntur ab invicem, igitur et appetitivae. Et per consequens appetitus sequens potentiam visivam distinguitur ab appetitu sequente auditum etc. Secundum est quod quando ex distinctione actuum non infertur distinctio potentiarum sed unitas, tunc illi eliciuntur circa idem obiectum. Patet, quia idem obiectum est obiectum cognitivae et suae appetitivae.

1 Respondeo] dico quod add. BL || supposito] supponendo FGZ 3 vel] nec G
 4 potentiam] cognitivam BL 5 obiectum] appetendi vel volendi add. BL || bonum] obiectum add. E 5-7 bonum... detestandi] est bonum vel refutandi (refugendi L) et odiandi si est malum BL 6 tunc om. CDFG 7 nolendi] volendi EFG, sed corr. G || vel²] et E || Ideo non D 8 talem qualem] qualem ADE, aqualem C 9-10 et... semper om. B 9 non] nec (s. lin.) G, om. AF || quod] non add. D 10 appetendi] apprehendi E || vel nolendi] et volendi DG 12 distinctae] quia add. EFGZ 13 sua] propria sibi BL || et²] quia E 13-14 cognitivae... consequens] ita BL 14 et¹ om. CDE 16 quod] quia G, om. AC || quando] quandoque D 17-18 eliciuntur] necessario add. Z 18 obiectum] hoc add. B, sicut add. D 19 appetitivae] Explicit hic liber, Doctor sit crimen liber secundus add. D, Explicit hic liber, Scriptor sit crimen liber add. (ultra) D², Haec de isto et sit finis illius (questionis Z) add. FZ, et haec de isto add. G, Explicit secundus, incipit tertius add. K

¹ Supra, pp. 444s,

A P P E N D I X

[ADDITIO CODICIS G IN QUAEST. 3-4]

70, 7* — Item, si sic, Deus posset facere aliter quam fakturus est, et per consequens mutabilis est.

Item, tunc Deus posset aliud facere quam fecit vel facit, et ita non fuisse perfecta eius opera.

72, 2 — Ad aliud dico quod Deus posset non facere quod fakturus est, et aliter — scilicet melius — fecisse quam fecit. Sed negatur consequentia quod ‘igitur mutabilis est’.

Ad tertium conceditur quod Deus potuit et posset facere species nobiliores in infinitum. Sed species factas, si non habent latitudinem sed sunt indivisibles, non potuisset fecisse meliores, quia unus angelus — supposito quod sit simplex — non posset esse perfectior alio in eadem specie, et hoc in substantia. Si habent latitudinem et sunt indivisibles (!), tunc sine fine possunt intendi. Et Deus non posset facere unam albedinem ita perfectam — supposito quod sit divisibilis intensive — quin possit facere intensiorem, et per consequens perfectiorem. Et hoc non obstante dicitur: *Perfecta sunt opera eius*¹. Patet, quia non sequitur ‘possunt esse perfectiora, ergo non sunt perfecta’, sicut non sequitur ‘potest esse albius, ergo non est album’.

[LONGIOR REPORTATIO QUAEST. 6 IUXTA CODICES B ET G, PAUCIS LECITIONIBUS CLM 8943 (Q) ADDITIS]

Utrum creaturam creare includat contradictionem ²

88, 1 — Quod non, quia qualis est proportio inter principia, talis est inter effectus, VIII *Physicorum*³. Sed substantia immaterialis (materialis B)

* Numeri textui praesorti paginas et lineas nostrae editionis indicant.

¹ Deut. 32, 4.

² Cf. Ockham, *Quodlibet II*, q. 9 (OTh IX, 150-56).

³ Aristot., *Physica*, VIII, c. 10, tt. 78-81 (266a 10 - 266b 27); cf. Thomas Aquinas, *Expositio in libros Physicorum Aristotelis*, VIII, lectio 21, n. 5 (ed. Leonina, II, 74).

est perfectior causa substantia materiali; substantia autem materialis producitur a causa (substantia G) materiali; ergo producibile a substantia immateriali est perfectius. Sed modo nihil est in ea perfectius nisi substantia immaterialis aliqua; ergo illa (substantia immaterialis Q) producitur. Sed non nisi per creationem, ergo.

S i d i c a t u r quod maior non est vera quando aliqua causa perfectior habet imperfectiorem effectum, *c o n t r a*: si ex majoritate unius non potest concludi majoritas alterius, ergo nec ex infinitate unius infinitas alterius. Quod tamen facit *Philosophus*¹, ubi supra, de magnitudine infinita, si esset.

Item, cui non repugnat virtualiter continere perfectius, nec imperfectius. Sed creaturae non repugnat virtualiter continere perfectius, puta formam, ergo nec continere imperfectius repugnat, puta materiam. Et si sic, poterit creare.

Item, creatura potest adnihilare, ergo creare. Antecedens patet, quia agens naturale inducit formam contrariam praeexistenti, et per consequens praeexistens adnihilatur, quia nihil eius remanet. Patet etiam aliter, quia maximus calor separatus approximatus modico frigori separato potest ipsum corrumpere. Sed non nisi adnihilando, igitur etc.

C o n t r a: *A u g u s t i n u s*, III *De Trinitate*, cap. 26²: *Fas non est putare angelos esse creatores*.

(Item, creatura non potest super distantiam infinitam; sed a nihilo ad aliquid est distantia infinita; igitur etc. *add. G*).

Circa istam quaestionem primo ponam opinionem aliquorum et rationes quibus probant creaturam non posse creare; secundo respondebo ad quaestionem; tertio movebo dubia et solvam.

[OPINIO AEGIDI]I

Unus *D o c t o r*³ dicit quod creatura creet non potest sibi etiam a Deo communicari propter tres rationes. Prima sumitur ex ratione virtutis agentium secundorum. Virtus enim Dei est sua substantia, ideo potest totam creaturam producere immediate. Virtus autem creaturae est accidens, igitur prius producit accidens, sed non nisi praesupponendo substantiam,

¹ Ibidem.

² August., *De Trinit.*, III, c. 8, n. 13: «Non solum malos sed nec bonos angelos fas est putare creatores» (PL 42, 876; CCSL 50, 141).

³ Haec est opinio Aegidi Romani, *De esse et essentia* (alias *De primo principio*), quaest. 6 (ed. Venetiis 1503, ff. 11va-12ra).

ergo etc. Quod virtus creaturae sit accidens patet per Commentatorem¹ qui dicit quod elementa agunt mediantibus accidentibus suis. (Producit igitur primo accidens et post substantiam, et sic primo, quia producit accidens quod exigit in quo recipiatur add. G).

Secundo arguitur ex potentia passiva. Quodlibet enim ens est ens tale et signatum hoc, sicut 'Petrus' est ens, homo et hic homo. Et licet unus homo sit ista omnia, tamen ab alio habet quod sit ens et tale ens et ens signatum. Quod sit ens habet a Deo, quod sit tale ens habet ab ente creato, sed quod sit hoc signatum ens habet a signata materia. Homo ergo generans hominem non dat homini nisi quod sit homo, sed impossibile est quod producat hominem nisi producat hunc hominem. Sed impossibile est quod producat hominem et hunc hominem nisi praeponat illud propter quod homo est hic homo. Hoc autem est materia, ergo necessario praeponit materiam, et hoc est propositum.

Tertio arguitur ex ordine agentium. Quia creatio est simplex productio ad esse, igitur illius est creare cuius immediate est dare esse et per se. Sed hoc est solius Dei, igitur etc.

[CONTRA OPINIONEM AEGIDI]

Contra primam rationem: nam peccat in materia et forma, nec probat intentum. Quod peccet in materia patet, quia virtus creaturae non est tantum accidens, quia potest esse substantia, sicut patet de angelo et anima respectu suarum operationum. Et hoc probatur, quia nihil perfectionis est negandum a substantia creata quod tamen attribuitur accidenti nisi propter rationem evidenter. Create autem (immediate add. mg. G) dicit perfectionem (et convenit accidentibus, igitur non est negandum a substantia add. G). Nec ad hoc debet movere auctoritas Philosophi et Commentatoris², quia etsi elementa nunc de facto solum agant mediantibus accidentibus, quod tamen forte falsum est, non tamen habetur quod hoc repugnet elementis, ita quod hoc non possit substantiae elementorum communicari de Dei potentia absoluta.

Praeterea, quaecumque ratio concludit accidens esse causam alicuius, eadem ratio potest fieri de substantia. Nullum enim medium potest (*om. B*) inveniri ad probandum aliquid esse causam alicuius nisi quia eo posito ponitur illud et eo non posito non ponitur. Per hoc enim probatur quod calor calefacit lignum. Sed idem argumentum est de aliquibus substantiis, quia

¹ Cf. Averroes, *In Aristot. Metaph.*, XII, t. 18 (ed. Iuntina, VIII, f. 143r).

² Vide notam praecedentem.

aqua calida sibi dimissa in (se *add.* G) ipsam frigus inducit, etiam sine omni particulari agente extrinseco coagente. Aliter aqua semel calida semper esset calida.

Item, peccat in forma, quia arguit per 'non causam ut causam'¹: virtus est accidentis, igitur non potest creare. Quia etiam posito quod esset substantia, non posset creare, quia adhuc praesupponeret materiam. Igitur virtutem esse substantiam vel non esse, non est causa.

Item, non probat quod quaestio querit, utrum scilicet creatura posset creare. Ista autem ratio non probat nisi quod forma substantialis vel substantia creata non potest creare formam sine materia. Sed adhuc non est probatum quod nulla creatura possit accidentis creare abstractum a subiecto. Sed hoc oportet probare. Ergo non concludit universaliter.

S e c u n d a ratio sua adhuc minus valet. Sumit enim plura falsa, saltem hoc quod ab alio sit aliquod ens et homo et hic homo, quia hoc ens non est aliquid in mundo nisi hic homo, igitur a quocumque est hoc ens et (ab eo est G) hic homo. Antecedens patet discurrendo per singula et omnia entia imaginabilia, quia nec materia nec forma nec substantia nec accidentis nec respectus aliquis etc. (Consequentia est bona *add.* B, Tertia ratio statim solvetur *add.* G, et *ultra in mg.*: Deficit solutio tertiae rationis *add.* G).

[OPINIO THOMAE AQUINATIS]

Aliter predicta opinio posset probari sic²: creatio est prima actio, ergo nihil praesupponit, nec materiam nec prius agens. Sed creatura praesupponit utrumque in actione sua.

Secundo, ordo effectuum est secundum ordinem causarum. Sed esse est primus effectus, igitur procedit a prima causa vel virtute primae causae non a causa secunda, et per consequens nec creatio.

Item, infinita virtus non potest competere creaturae; sed creatio requirit infinitam virtutem, quia est inter extrema in infinitum distantia; (ergo non convenit creaturae *add.* Q).

Item, quod totum producit, oportet quod se toto agat. (Sed quod se toto agit *om.* B) secundum se totum est in actu. Nihil autem secundum se totum est in actu, nec se toto agit, nisi solus Deus, igitur etc.

¹ De fallacia 'secundum non causam ut causam' cf. Ockham, *Expositio super libros Elenchorum*, I, c. 11, § 1 et II, c. 14 (*Opera Philosophica* III, ed. F. del Punta, St. Bonaventure, N. Y. 1979, 61-64 et 286-289).

² Thomas Aquinas, *De potentia*, quæst. 3, a. 4 Resp.

Item, cuius actio est accidentis, necessario requirit subiectum, actio creature est huiusmodi, ergo etc.

Item, causae secundae sicut habent a Deo quod agent, ita habent a Deo determinatum modum et ordinem agendi qui est quod praesupponant in agendo materiam.

Septimo sic: secundum elongationem potentiae ab actu est proportio potentiarum reducentium aliquid de potentia ad actum. Quanto igitur plus distat potentia ab actu, tanto maiori potentia indiget. Si igitur sit aliqua potentia infinita quae de potentia nulla praesupposita aliquid operetur, oportet quod sit aliqua proportio eius ad aliquam potentiam quae educit de aliquo. Hoc autem est impossibile, quia alicuius ad nihil nulla est proportio. Una igitur potentia presupponit aliquid, et alia nihil. Ergo cum aliquid impropotionaliter distet a nihilo, respectu nihili videtur quod nulla sit proportio.

Alibi arguit idem Doctor¹: effectus universaliores reducuntur in causas universaliores. Esse est universalissimus effectus, ergo etc.

[CONTRA OPINIONEM THOMAE AQUINATIS]

Qui facit has rationes videtur sibi contradicere, nam alibi dicit² quod triplex fuit opinio. Una quod prima causa creet tantum (unum add. Q). Alia, creatio est incommunicabilis. Tertia, si non communicetur, possibile est tamen eam communicare. Et quantum ad duas ultimas, dicit quod utraque in parte dicit verum, quia de ratione creationis est quod nihil praeexistat. Nihil autem praeexistere potest esse vel ex parte causantis (creantis G), et hoc tantum convenit primae causae quae sola nullum agens praesupponit; vel ex parte causati (creati G), ita quod nihil eius praeexistat. Et hoc potest communicari creature quod virtute primae cause aliquid producat sine materia. Et isto modo posuerunt creare intelligentias, licet sit haereticum. In his patet contradictio expressa.

Et etiam aliter, quia alibi dicit quod modus quem posuerunt philosophi de creatione est impossibilis³, hic autem dicit quod est possibilis⁴.

Item, dicit quod esse primae materiae est primo creatum, et cum hoc dicit quod nullo praesupposito potest communicari creature⁵.

¹ Thomas Aquinas, *Summa theol.*, I, q. 45, a. 5 Resp.

² Thomas Aquinas, *Sent.*, II, d. 1, q. 1, a. 3 Resp.

³ Idem, *De potentia*, quaest. 3, a. 4 Resp.; *Summa theol.*, I, q. 45, a. 5 Resp.

⁴ Idem, *Sent.*, II, d. 1, q. 1, a. 3 Resp.

⁵ Idem, *ibidem*.

Item, alibi¹ dicit quod esse produci potest a solo Deo.

Item, prima ratio sua nihil valet. Deberet enim probare quod creatio non praesupponit causam, et si hoc esset probatum haberetur intentum, nam nullus umquam dubitavit quin creatura praesupperet primam causam, et sic nullus dubitaret quin creatura non possit creare.

Item, secunda ratio accipit falsum, quod esse sit effectus solius Dei. Quaelibet enim creatura producens producit aliquod esse.

Item, tertia ratio non valet, quia aequo probat quod nulla creatura possit aliquid creare. Nam tanta est distantia inter terminum a quo et terminum ad quem quando forma productur sicut in creatione, ut probatum est supra².

S i d i c a t u r quod non, quia totum productur et non tantum distat, quia materia quae est eius pars praecessit, contra: distantia est solum accipienda respectu illius respectu cuius est oppositio. Primo (illa G) autem solum est forma et suum (sola est formae ad eius G) oppositum quod est nihil.

Praeterea, quidquid inest parti, inest composito (et add. B) ex illa parte et aliis partibus ratione illius partis. Sed infinita distantia est inter esse formae et terminum a quo qui est non ens, ergo competit composito saltem ratione illius partis infinita distantia. Et hoc sufficit ad hoc (*om. BG*) quod non potest fieri transitus per finitam virtutem secundum eum. Ergo nulla creatura potest generare, quod est falsum.

Item, V *Physicorum*, dicit *Philosophus*³ quod generare est a non esse simpliciter ad esse simpliciter.

Item, quarta ratio non valet, quia angelus se toto etc. et anima separata, cum sint indivisibilis.

Item, quinta ratio non valet. Accipit enim dubium quod creatura non possit facere accidentis sine subiecto, quia hoc est dubitabile sicut principale. Secundo, quia receptivum actionis, quae (*legitur in mg. G: accidentis quod*) dicitur actio vel productio, non est passum sed ipsum productum. Tertio, quia non plus actio divina est sua substantia quam actio creaturae. Si enim accipiatur actio pro respectu, sic non est ad propositum, quia ille est in agente, et per consequens non requirit subiectum ex parte producti. Si sit principium elicativum actionis, ita illa actio est in creatura sua substantia sicut in Deo.

Item, sexta ratio non valet, quia licet ille modus et ordo sit nunc de facto, tamen aliis posset sibi competere, et ita crearet.

¹ Idem, *Summa theol.*, I, q. 45, a. 5 Resp.

² In *quaest. 3-4* (supra, pp. 76ss.).

³ Aristot., *Physica*, V, c. 1, t. 7 (225a 15-16); cf. etiam Thomas Aquinas, *Expositio in libros Physicorum Aristotelis*, V, lectio 2, n. 6 (ed. Leonina, II, 232s.).

Septima etiam ratio non valet. Sufficit enim illa proportio quod agens possit aliquid producere quod non excedat ipsum in perfectione vel quod non excedat omnino actionem suam, sive agat partialiter sive totaliter. Et quando dicit de eductione de potentia materiae, dico quod nihil aliud est educere de potentia materiae quam inducere formam in materia. Et idem agens potest inducere formam in materia et potest non inducere. Potentia enim non est accipienda penes talia sed solum penes effectus causatos secundum gradus entitatis.

Ultima etiam ratio non valet, patet in *S c o t o*, distinctione prima, quaestione prima, quarti¹.

[TERTIA OPINIO]

Aliter probatur ista conclusio². Quia secundum *D a m a s c e n u m* haec est differentia inter generationem et creationem, quia creatio est opus voluntatis, generatio naturae³. Et cuicunque communicatur voluntas, communicatur creatio, ergo creatio solum convenit voluntati in quantum voluntas divina.

Secundo sic: quod potest creare, continet eminenter (et virtualiter *add.* Q) totam entitatem creabilis. Sed creatura hoc non potest, quia illa continencia vel esset in eadem specie, et hoc non, quia non maior est ratio quare unum contineat aliud quam e converso, cum sint eiusdem speciei et perfectionis. Vel extra illam speciem, et hoc non, quia omnis species est opposita alteri, quia constituuntur per oppositas differentias, quia oppositum non continet suum oppositum.

[CONTRA TERTIAM OPINIONEM]

Sed istae rationes nihil valent. Prima non, quia non est probatum sufficienter quod creatio sit opus solius voluntatis, quia et philosophi posuerunt creationem (*creationes BQ*) sed non per actum voluntatis.

Secunda minus valet, quia dici potest quod illa creatura potest continere totam essentiam (*om. B*) alicuius sicut dicitur continere formam substantiam totam et non per partes, maxime quando est causa aequivoca. Et ad probationem dico quod utroque modo potest esse. Nam unum individuum

¹ *Scotus, Opus Oxon.*, IV, d. 1, q. 1, nn. 8-9 (ed. Wadding, VIII, 12s.).

² Auctorem huius opinionis nondum invenimus.

³ *Ioannes Damascenus, De fide orthodoxa*, I, c. 8, n. 4 (versio Burgundionis, ed. E. Buytaert, Franciscan Institute Publications, Text Series 8, St. Bonaventure, N. Y. 1955, 32; PG 94, 811 B-C).

unius speciei potest continere aliud individuum eiusdem speciei virtualiter, quia continere virtualiter non est aliud quam posse ipsum producere, sicut dicimus Deum continere leonem virtualiter. Potest etiam continere eminenter, quod nihil aliud est quam esse perfectius quam contentum.

Alio etiam modo potest esse continentia alterius speciei, nec tamen tunc unum oppositorum continet aliud proprie, quia oppositio inter differentias non est aliqua illarum quattuor proprie dictarum. Non enim opponuntur plus differentiae eiusdem generis quam substantia et accidens. Sed bene differentiae sic opponuntur quod non possunt facere per se unum, bene tamen possunt esse in uno, sicut grammatica et musica quae differunt specie.

Aliter adhuc deficit argumentum, quia illa quae sunt opposita proprie unum potest continere aliud, quod nihil aliud est nisi esse perfectius eo quod dicitur contineri eminenter. Et sic albedo dicitur continere nigredinem et omnes colores, quia est perfectior (perfectio G) et mensura omnium colorum, ex X *Metaphysicae* ¹.

[OPINIO SCOTI]

Adhuc probatur aliter ista conclusio, ostendendo per ordinem aliquas conclusiones ². Prima est quod ‘intelligentia secunda non potest creare’; secunda quod ‘nulla forma materialis potest creari a creatura’; tertia quod ‘nulla forma materialis potest esse principium creandi aliquid’; quarta quod ‘nulla forma materialis potest producere materiam’.

Prima conclusio directe est contra Avicennam ³, quae probatur probando primo tres propositiones. Quarum prima est ista: ‘nullus actus accidentalis necessario requiritur in creante substantiam tanquam prior necessario termino creationis’. Secunda quod ‘intelligentia angeli est accidentalis’, ex quo sequitur quod in angelo non necessario requiritur ut praecedens substantiam creandam. Tertia propositio quod ‘ad quodcumque producendum per angelum extra ipsum (ex ipso B) requiritur necessario intelligentia praevia’.

Prima propositio probatur, quia ille actus (*corr. in:* illud accidens G) aut est productus aut principium formale productivi (productionis G). Nec sic, nec sic.

¹ Aristot., *Metaph.*, X, c. 2, t. 7 (1053b 28-34); sed magis expresse apud Averroem, *In Aristot. Metaph.*, X, t. 7 (ed. Iuntina, VIII, f. 120v) vel apud Thomam Aquinatem, *Expositio in libros Metaphysicorum Aristotelis*, X, c. 2, lectio 3, n. 1968 (ed. Marietti, 1950, 470).

² Scotus, *Opus Oxon.*, IV, d. 1, q. 1, nn. 18-30 (ed Wadding, VIII, 31-52).

³ Cf. Avicenna, *Metaph.*, IX, c. 4 (ed. Venetiis 1508, ff. 104v-105r).

Secunda propositio probatur, quia intelligentia infinitorum est infinita.

Tertia probatur, quia natura mere intellectualis nihil producit nisi intelligendo et volendo, et sic patet prima conclusio.

Secunda conclusio patet, quia forma quae creatur prius naturaliter est a forma quam informet materiam.

Tertia conclusio patet, quia si sic, tunc terminus actionis esset absolutior a materia quam principium.

Quarta patet, quia materia est prior origine, ergo non potest creari a forma. Istam subtilem quaestionem quaere in *Scoto* (*Ioanne G*), distinctione 14¹, quarti.

[CONTRA OPINIONEM SCOTI]

Contra istam positionem sunt multa dubia, quia non videtur verum quod principium productivum oportet esse perfectius vel quod non potest esse imperfectius effectu producto, sicut patet de multis, ut de albedine causante saltem partialiter intelligentiam. Et eodem modo posset dici quod intelligentia angelii possit esse causa partialis creationis cum Deo.

Secundum est dubium, quia non videtur sufficienter probatum quod intelligentia nihil potest agere extra se nisi intelligendo et volendo, quia unus angelus potest alium angelum intuitive videre et diligere. Igitur angelus visus potest esse causa partialis cognitionis intuitivae et volitionis alterius, sicut suiectum (*objectum G*, *objectum est causa partialis Q*) sine cognitione et volitione respectu illius praevia in ipso (cognitione praevia vel volitione in ipso viso *G*).

Confirmatur, cum agere extra se sit perfectionis, igitur potest competere angelo sine omni accidente medio.

Item, de eo quod dicunt quod abstractius a materia videtur esse perfectius, hoc appareat falsum, quia caelum secundum eum est abstractius a materia quam anima intellectiva, et tamen non est perfectius, quia non vivum non est perfectius vivo, secundum eum².

Item, quando dicit quod accidens non est principium producendi substantiam, quia est imperfectius, hoc non videtur sufficienter probatum, quia secundum eum causa partialis potest esse imperfectior effectu³, sicut in generatione vermis per putrefactionem, ubi concurrunt multae causae non vivae quae omnes ignobiliores sunt.

¹ Recte dist. 1, q. 1, ut supra indicavimus.

² *Scotus, Ordinatio*, I, d. 3, p. 3, q. 2, n. 509 (ed. Vaticana, III, 301).

³ *Scotus*, ibidem.

(Patet etiam de obiecto quod est imperfectius actu intelligendi, ut albedo. Cum igitur causa imperfecta potest concurrere cum causa perfecta ad producendum effectum perfectiorem, sequitur quod potest causa imperfectior cum Deo concurrere ad producendum effectum perfectiorem, et sic non probat quin imperfectius possit causare partialiter licet non totaliter *om.* B). Ita posset dici in proposito, licet propter medium suum accidentis (actus B) non possit esse causa totalis substantiae. Potest tamen esse partialis saltem, quia hoc ratio sua non improbat.

Item, contra hoc quod dicit quod terminus formalis non potest esse absolutior a materia quam principium: quia tam materia quam forma materialis et sensibilis possunt esse causae (causa B) cognitionis intuitivae ipsius angelii (vel alterius *add.* G), et tamen talis (cognitio *add.* GQ, non *add.* B) est abstractior quam suum principium quod ipsam saltem partialiter causat. (Et sic patet quod illud est falsum quod principium non est absolutius in producendo quam in essendo *add.* Q).

Item, qualitates primae (universaliter *add.* G) videntur esse principium producendi substantiam, quia videmus sensibus (per experientiam GQ) quod substantia cum aliquibus accidentibus producit substantiam, patet de igne generante ignem cum calore (puta ignis cum calore B), et sine calore per naturam non produceret substantiam (ignem G). Ergo accidentia sunt causae partiales producendi substantiam.

(C o n f i r m a t u r: omnis effectus dependet sufficienter a suis causis essentialibus. Cum igitur ignis non possit generare naturaliter ignem sine qualitatibus, igitur qualitates sunt causae partiales respectu substantiae *add.* G). — Si dicis quod agunt in virtute substantiae, hoc non est verum, quia ita immediate possunt concurrere ad causandum substantiam sicut substantia et e converso.

Ex his appetet quod prima conclusio non est sufficienter probata, quia non est necesse quod angelus producat intelligendo et volendo. Et esto quod sic, adhuc non est sufficienter probata, quia non obstante quod sint accidentia, possent tamen esse causae partiales in (productione vel *add.* G) creatione substantiae et multo fortius accidentis.

Videtur etiam quod secunda conclusio non sit sufficienter probata, quia non videtur probatum quod creatura non possit prius dare esse formae substantiali vel accidentalii quam informet subiectum. Videtur enim quod possit. Potest enim conservare accidentis sine subiecto, igitur dare esse sine subiecto. Consequentia patet, quia dictum est quod creare et conservare non differunt absolute¹. Antecedens patet (Minorem probo Q) in Eucharistia ad sensum.

¹ In quæst. 3-4 (supra, p. 75).

Nec valet si dicas quod non (*potest add.* G), quia inclinatur ad oppositum. Potest enim creatura grave movere et conservare sursum contra inclinationem (suae *add.* G) naturae.

Et ex hoc potest patere quod tertia conclusio etiam non probatur sufficienter quod forma non possit esse absolutior in agendo quam in essendo, cum terminus actionis, ut probatum est¹, possit esse absolutior quam principium actionis.

Similiter quarta conclusio non probatur sufficienter, quia non appareat necessitas quod materia sit prior origine ipsa forma, quia Deus potest formam prius duratione creare quam materiam. Et tunc ratio non probat quin forma posset producere materiam partialiter vel totaliter.

[OPINIO PROPRIA]

Ideo dico aliter quod ista conclusio non potest evidenter probari contra philosophos. Persuadeo eam tamen aliqualiter sic. Primo probo quod nulla creatura potest esse causa (*naturalis add.* G) totalis alicuius effectus (*creati add.* G); secundo quod nec partialis. Tertio quod nulla libera creatura (*creata B, causa Q*) potest esse causa totalis alicuius effectus (*creati add.* G); quarto quod nec partialis.

Primum probatur sic: quandocumque est aliquod principium totale quod aequaliter se habet ad multa vel quod aequaliter respicit multa, non impeditum sed suae naturae relictum, vel producit quodlibet vel nullum. Sed si creatura potest creare aliquod individuum eiusdem rationis, qua ratione unum et multa (*infinita G, et infinita add. Q*). Quia ex quo est agens naturale et aequaliter respicit omnia, si potest unum et multa, eadem ratione et infinita. Sed hoc est falsum.

Secundo probo quod non potest esse causa *naturalis partialis*. Et hoc minus efficaciter, quia respectu quorumcumque potest causa partialis imperfectior concurrere, potest et causa prima quae est perfectior concurrere. Ergo illa causa potest esse respectu infinitorum. Et intelligo sic quod concurret causando et naturaliter, ergo (*et causa prima posset del. G*) (*esse respectu infinitorum om. G*). Sed non est verisimile quod causa secunda semper suspendatur ab actione sua, igitur si non suspendatur, potest saltem partialiter producere infinita, (quod falsum est, sicut prius *add. G*).

(Tertium probatur, quia non potest esse libera nisi per velle, sed voluntas potest velle infinita, ergo potest producere infinita, quod falsum est, sicut

¹ Hic supra, p. 458, lin. 9.

prius *add.* G. Tertio probatur quod non potest esse causa libere causans, quia quamvis agens liberum non necessario producat quidquid producit, nec necessario velit producere quidquid producit, tamen potest velle quidquid producit, et tunc vel producet infinita vel nullum causabit *add.* Q).

(Si dicas quod non potest velle infinita singularia *om.* B), contra: saltem potest cognoscere (universaliter *add.* Q) quod aequaliter respicit omnia singularia, ergo omnia vel nullum.

Quarto, quod nec partialis, quia eodem modo posset velle infinita, et non est verisimile quod causa prima nunquam (non semper Q) coageret quando ista vellet producere, ergo produceret infinita, quod est falsum.

Sed contra ista sunt multa dubia.

Primo videtur quod creatura possit creare, quia si calor productus ab igne in subiecto produceretur sine subiecto, crearetur. Sed Deus potest destruere subiectum, conservando ignem calefacientem et calorem productum, ergo et calefactionem, id est productionem caloris. Ergo tunc ille ignis crearet.

Si dicas quod calefactio est respectus agentis ad (subiectum *add.* G) passum (et ideo destructo subiecto quod est passum *om.* B) non remanet respectus terminatus ad illud, contra: quando tertium non (*om.* B) dependet a primo nisi mediante secundo, si secundum potest esse sine primo et tertium. Sed respectus non dependet a subiecto nisi mediante fundamento. — Etiam (Item G, Praeterea Q) respectus potest manere idem numero, variato subiecto. Omnis enim respectus sufficienter dependet a fundamento et termino. Subiectum autem nec est fundamentum nec terminus.

Si dicitur quod respectus essentialiter dependet a termino, quia duae albedines separatae a subiecto non dicuntur similes, dico quod falsum est, quia non dependet a subiecto nisi mediante fundamento. Fundamentum autem potest separari (a subiecto *add.* G), ut patet. — Et confirmatur, quia si duae albedines existentes in Sorte et Platone ponerentur eodem modo (numero G) in Iona et Petro, (Ionas et Petrus *om.* B) essent similes eadem similitudine qua Sortes et Plato fuerunt similes, quod non esset verum si respectus dependeret a subiecto. — Et confirmatur, quia duae quantitates separatae vere sunt aequales, patet, igitur et duae albedines separatae sunt similes vere.

Item, arguitur principaliter ad istum dubium: quando aliquid habet duas dependentias quarum una est prior alia, si potest esse sine priori dependentia cum posteriori, multo magis potest fieri cum priori sine posteriori. Sed calor dependet ad agens et ad subiectum, et dependentia ad agens (creatum *om.* B) est prior dependentia ad subiectum. Cum igitur calor (Et calor B) potest fieri (cum dependentia ad subiectum *om.* B) sine dependentia ad agens creatum

(quia de illo loquor *add.* G), ergo multo magis potest fieri cum dependentia ad agens creatum sine dependentia ad subiectum; et si sic, creatur.

Item, creatura potest accidens sine subiecto conservare. Exemplum de sole, si Deus destrueret medium aerem vel ignem vel quodcumque corpus receptivum luminis, adhuc sol haberet eandem virtutem conservandi lumen quam modo habet. Exemplum est supra positum de accidentibus Eucharistiae. Ergo potest producere accidens sine subiecto, ergo creare. (Tenet consequentia, quia non minus est producere quam creare *add.* G).

S i d i c a s quod sol non haberet tunc eandem virtutem etc., *c o n t r a:* Deus posset eandem virtutem conservare, et lumen a sole dependens sine corpore medio vel sine subiecto conservare, et habetur aequae propositum.

Item, quantitas separata a virtute creata vere potest augeri, ergo creari. Consequentia patet, quia saltem illud adquisitum quo praecoxsistens quantitas augetur esset productum sine subiecto, et per consequens creatum. Antecedens patet ad sensum.

S i d i c a t u r quod quantitas adquisita educitur de potentia quantitatis praecoxsistens, et igitur non creatur, *c o n t r a:* subiectum et forma vel quod educitur et de quo educitur non sunt eiusdem rationis, quia non esset maior ratio quare unum plus esset subiectum alterius quam e converso. (Sic est hic, ut patet *om.* G).

Item, quando unum educitur de potentia alterius, illa sunt in eodem loco, patet. Sic non est hic, (ut patet *om.* G).

S i d i c a t u r quod educitur de potentia quantitatis interminatae, *c o n t r a:* tunc essent in eodem, quod falsum est *add.* Q; *S i d i c a s* quod ista quantitas adquisita per augmentationem educitur de potentia quantitatis interminatae, *c o n t r a:* tunc illae duae quantitates essent in eodem loco, quod est falsum *add.* G).

Item (etiam B), patet octavo *Metaphysicae*¹ (accidens habet materiam in qua non ex qua *add.* G; accidentia habent materiam in qua non extra *add.* Q).

Item, agens naturale potest de speciebus panis et vini generare vermem et eius formam substancialiem, et (manifestum est quod *om.* GQ) illa non educitur de potentia materiae, quia nulla est ibi, ergo creatur. Et in verme est materia, igitur etiam illa materia creatur.

Item, (quia etiam *om.* GQ) agens naturale potest adnihilare, ergo creare. Consequentia patet. Antecedens probatur, quia quando corruptitur forma, est purum nihil sicut si adnihilaretur a Deo.

S i d i c i s quod non, sed revertitur in potentiam materiae, *c o n t r a*

¹ Cf. Aristot., *Metaph.*, VIII, c. 4, t. 12 (1044b 8-10).

si sic sit in potentia materiae, potest reduci ad actum. Vel igitur per agens creatum, et hoc non, quia tunc faceret redire idem numero per naturam, quod nullus concedit. Vel increatum, et tunc Deus non posset adnihilare unam formam materialem nisi adnihilaret materiam, et (quia GQ) remanente materia, remanet forma in potentia eius.

Similiter, tunc Deus non posset adnihilare unam formam materialem nisi adnihilaret omnia individua materialia, quia quantumcumque forma unius individui adnihiletur, adhuc remanet forma in potentia respectu alterius individui.

Aliud dubium est contra istam rationem quam adduxi ad probandum conclusionem principalem. Videtur enim quod prima ratio non valet. Accipio enim maiorem eandem 'agens naturale' etc. Tunc accipio istam minorem: sed agens naturale praesupponens materiam aequaliter respicit omnem formam existentem in potentia materiae et passum similiter, quia illae formae nec habent ordinem ad agens nec ad passum. Et si sint eiusdem rationis, nec habent ordinem inter se, igitur producet omnes vel nullam. Utrumque est falsum.

C o n f i r m a t u r, quia augmentatio est per partes divisibiles eiusdem rationis, et agens augmentans se habet aequaliter ad omnes; ergo vel causabit omnes vel nullam. Utrumque est falsum, ergo etc. 1. — (Licet ratio possit faciliter evadi si consideretur unus terminus in ratione positus, scilicet quod non sit causa naturalis totalis. Hic autem non est sic, quia nullum agens naturale est causa totalis. Et haec est ratio bona ad probandum Deum esse causam partiale. Et tunc ad formam: Deus qui est causa partialis determinat hoc etc.

Sed tunc est dubium, quia posito quod Deus sit causa partialis et posito quod determinet effectum producendum, tunc non remanet ratio quare agens naturale non posset saltem partialiter agere ad illum effectum et sic creare [saltem *add.* Q] partialiter *om.* G).

(*Inde a p. 95, lin. 14 convenienter cum aliis codicibus manuscriptis usque ad p. 98, lin. 22 2, deinde respondent ad argumenta principalia*):

Ad argumenta principalia³ satis patet per praedicta. Ad primum concedatur quod in aliquem effectum potest substantia immaterialis in quem non potest substantia materialis, non tamen sequitur quod possit in

¹ Hic Clm 8943 (Q) addit: « Huic rationi quae directe vadit contra rationem positionis sue non solvit (!), sed distulit eam usque ad quartum librum. Quaere ibi ».

² Sed loco « Ad aliud... etc. » (p. 98, lin. 10-22) codices G et Q habent solum: « Ad aliud de distantia infinita patet superius quod nihil valet ».

³ Argumenta principalia vide supra, pp. 449s.

aliquem totum nihil praesupponendo, quia aequaliter respiceret illud et multa alia, ut arguendo dictum est.

Ad aliud de continentia perfectionis dico quod multos effectus potest agens creatum producere perfectiores materia, non tamen materiam potest, quia non praesupponeret materiam et sic aequaliter respiceret. (*Reliqua om. G.*)

Ad aliud de adnihilatione satis dictum est. Tamen potest dici aliter quod sicut non est simile de conservatione et creatione quia creatio nihil praesupponit et ideo creans aequaliter se habet ad omnia similia ad illud, conservatio tamen praesupponit effectum in actu conservandum et ideo determinate illum respicit et non alia similia quae non existunt in actu. Eodem modo dico de adnihilatione quod praesupponit effectum adnihilandum in actu et ideo adnihilans potest determinate respicere illud ita quod non aequaliter respicit omnia similia, creatio autem non, et ideo non est simile. Posito ergo quod concederent creaturam posse adnihilare, adhuc non sequeretur quod posset creare. — Potest etiam dici, sicut dictum est prius, quod accipiendo proprio adnihilationem (etc., vide ut immediate B; sicut homines accipiunt, ut scilicet oppositam creationi, dico quod sicut creatura non potest creare ita nec adnihilare, quia adnihilare est sic reducere aliquid in nihil, nullam materiam vel suiectum praesupponendo, sicut dictum est prius Q).

[*LONGIOR REPORTATIO QUAEST. 6 IUXTA CODICEM H,
QUIBUSDAM LECITIONIBUS CODICIS K ADDITIS*]

Utrum contradicat creaturae habere potentiam creandi

88, 1 — Quod non, quia sicut se habet causa ad causam in perfectione, ita effectus ad effectum, naturalem dico. Sed substantia immaterialis est simpliciter perfectior substantia materiali, ergo potest in effectum perfectorem. Sed effectus perfectior omni effectu substantiae materialis est aliquid immateriale, ergo substantia immaterialis potest in talem effectum. Sed talis effectus creatur qui caret omni materia, igitur etc.

Confiratur, quia nisi ex maioritate perfectionis in causa posset argui maior perfectio in effectu, non posset concludi Deum esse infinitum ex hoc quod potest in infinitos effectus.

Item, cui non repugnat producere perfectius, nec id quod est minus perfectum. Sed agenti creato non repugnat producere formam (eo modo quo sibi convenit produci *add. K*) quae perfectior est quam materia, igitur nec materiam.

Item, creatura potest aliquid adnihilare ut patet de intense calido approximato frigori remisso separato. Quod enim ipsum destrueret patet, propter contrarietatem et intensionem caloris, et quod adnihilaret patet, quia corrumperet et non in potentiam subiecti.

Contra: Augustinus¹: «Nefas est putare angelos esse creatores».

Hic primo narrabo opiniones aliquorum et improbablo, secundo dicam ad quaestionem, tertio movebo quaedam dubia.

[OPINIO AEGIDI]

Quoad primum dicitur communiter quod Deus non potest conferre creature ut possit creare, quod probat Aegidius tripliciter. Prima via sumitur ex parte potentiae activae, et hoc sic: Virtus creaturae est accidens, ergo est immediate productiva accidentis. Sed non potest producere accidens nisi in subiecto, et per consequens non potest creare. Et ex opposito, quia virtus Dei est sua substantia, ideo potest immediate in substantiam et ita creare.

Secunda via sumitur ex potentia passiva quam creatura necessario praesupponit.

Tertia ex ordine agentium. Vide in originali.

[CONTRA OPINIONEM AEGIDI]

Videtur mihi hic modus ponendi inconveniens et accipere multa falsa. Cum enim primo dicit quod virtus creaturae est accidens, si loquatur de virtute substantiae, falsa est, quia substantia creata potest agere immediate per suam formam, ut patet de anima et sole in generatione substanciali, et universaliter in multis talibus. Sed nihil agit nisi per suam virtutem, igitur.

— Item, attribuere aliquam perfectionem accidenti et non substantiae videtur inconveniens, cum substantia sit nobilior accidente. Sed posse creare vel est perfectio vel sonat perfectionem, ergo propter auctoritatem cuiusdam quae ita potest exponi uno modo sicut alio non debet negari substantiae id perfectionis quod conceditur accidenti, scilicet posse creare.

— Item, licet ita esset quod virtus substantiae per quam agit sit accidentis, non probatur tamen per hoc quod repugnet substantiae immediate per

¹ Auctoritates vide in reportatione iuxta codices B et G.

suam formam agere, quia non videtur rationabile quin Deus possit facere aliquam substantiam sine omni accidente absoluto. Et hoc posito, nihilominus illa posset in aliquam operationem.

Item, non constat quod accidens sit immediatum principium agendi nisi quia ad eius praesentiam sequitur talis actio, et ad absentiam eius non sequitur. Sed si haec ratio sit bona, idem sequitur de substantia. Maior patet, quia non est alia via probandi aliquid esse causam alterius, ut patet ex quaestione praecedenti¹. Minor patet, quia sicut amoto accidente non sequitur productio, ita nec amota substantia. Alioquin calor separatus posset in generationem substantiae, quod falsum est.

Item, cum dicitur virtus creaturae est accidens, ergo non potest creare, est ‘non causa ut causa’. Quia dato etiam quod esset substantia, adhuc non posset, quia presupponeret materiam et ita non crearet. Istud confirmatur ex secunda via quam ponit, quia quantumcumque forma substantialis esset principium agendi, adhuc non posset producere materiam.

Item, dato quod accidens semper esset principium agendi, adhuc posset dici quod non repugnaret sibi producere accidens sine subiecto, et per consequens, quia hoc non probat, petit principium.

Item, contra secundam deductionem quae sumitur ex parte potentiae passivae arguitur. Quia per eum in rerum natura extra animam nihil est nisi singulare², ergo non est per aliud et aliud substantia, ens et ignis et hic ignis sed per idem. Ergo dicere quod ab alio est ens et hoc ens nihil est dicere.

Confirmatur, quia aliter oporteret ponere tot causas quot sunt praedicata superiora ad hoc individuum. Esset enim una causa quare esset ens, alia quare esset substantia etc., quod est superfluum ponere.

Item, idem dicendum esset de angelo et hoc angelo, et ita de aliis.

Item, cum dicit quod ‘ignis est hic a materia’, nihil est. Certum est enim quod non est hic a materia effective sed a causa effective. Quaeritur igitur quo modo.

Item, cum dicit quod ‘creatio terminatur ad esse’, verum est, et ita omnis productio terminatur ad esse.

[OPINIO THOMAE AQUINATIS]

Aliter igitur dicitur ad quaestionem, tenendo eandem conclusionem, sed aliter declarando. Primo sic: Actio simpliciter prima non presupponit aliam

¹ Potius in quæst. 3-4 (supra, pp. 60ss.).

² Cf. Aegidius Romanus, In I Sent., dist. 19, q. 1 (ed. Venetiis 1521, f. 110va).

priorem. Ista nota est. Ergo agens cuius est illa actio simpliciter prima non praesupponit aliquod agens prius. Sed creatio est prima actio qua aliquid agit, ergo est praecise illius agentis cui repugnat habere agens prius. Tale autem est solus Deus.

Item, creatio requirit virtutem infinitam ut probat quinque rationibus. Vide in originali. Sed infinita virtus non potest convenire creaturae.

[CONTRA OPINIONEM THOMAE AQUINATIS]

Contra istum non oportet arguere nisi ex dictis propriis, quia alibi dicit oppositum, ubi quaerit utrum potentia creandi possit communicari creaturae. Dicit enim ibi quod creatio duo requirit: unum quod nihil praexigatur ex parte creantis, aliud quod nihil praexigatur ex parte creati. Et licet primo modo repugnet creaturae creare ut patet, non tamen secundo modo, ut ipse dicit. Sed secundo modo intendunt omnes quaerere. Unde nec philosophi quos improbat aliter posuerunt. Nullus enim umquam voluit ponere quod creatura posset creare secundum quod creatio nihil requirit ex parte agentis, igitur etc. Patet igitur quod haec dicta repugnant prioribus.

Confirmatur, et ut plane videatur quod sibi contradicat. Dicit enim hic quod philosophi erraverunt in hac conclusione. Sed ipsi non posuerunt nisi quod creatura posset creare secundum quod creatio nihil requirit ex parte creati, ut patet ex dictis. Ergo cum ipse hoc ponat, ipse cum eis errat. Item, alibi dicit quod modus quem posuerunt philosophi est impossibilis, hic autem dicit quod est possibilis licet sit haereticus.

Item, ratio sua non concludit. Cum enim dicit quod agens praesupponeat aliud non potest creare: cum certum sit apud omnes quod agens creatum seu secundum praesupponit agens increatum seu primum, fatuum esset querere utrum agens secundum posset esse primum vel sine eo, quod nihil est.

Item, secunda ratio non valet. Cum enim dicit quod potentia agentis proportionatur eius virtuti etc.: concluderet enim quod creatura nihil posset facere. Patet, nam ita vere est nihil terminus a quo generationis sicut creationis, et per consequens eadem distantia utrobique. Si igitur propter proportionem etc., sequitur quod nihil posset facere aut generare magis quam creare.

Item, distantia attenditur penes ea quae habent oppositionem. Materia autem et forma non habent oppositionem, igitur penes illa non debet attendi etc., sed penes formam et eius non-esse. Sed illa sunt eiusdem rationis sive forma creetur sive generetur, cum utrobique sit distantia inter eam et eius purum non-esse. Si ergo ea quae est inter terminos creationis sit infinita,

eadem ratione et ea quae est inter terminos generationis, et tunc in omni generatione generans reduceret infinitam distantiam ad actum, quod est impossibile.

Item, secunda probatio non valet, quia anima se tota intelligit, et similiter angelus. Nec est ibi aliquid quod intelligit et aliquid quod non intelligit.

Item, ipse met ponit quod potentiae oriuntur a tota anima.

Item, quod dicit quod illud quod est totum in actu est actus *infinitus*, falsum est, quia multa creata sunt totaliter in actu, ita quod non includunt potentiam et actum *essentialiter* distincta. Alias nihil esset simplex.

Item, tertia eius probatio non valet. Cum enim dicit quod actio creaturae est accidens, ergo oportet quod recipiatur in subiecto, et ita non est creatio, hoc non valet, quia actio quae est activa productio est in agente, nec requirit subiectum aliud in quo recipiatur. Ergo per hoc quod ponitur esse accidens non vitatur quin possit esse creatio si quod fit non requirit aliud subiectum ex quo fit, ratione cuius debet vitari.

Item, sicut alias fuit probatum, non magis actio Dei est sua substantia quam actio creaturae, quia si accipiatur actio pro principio elicitive, sic utroque actio est substantia agentis. Si vero pro respectu, sic non magis est in Deo quam in creatura, tum quia nullus talis respectus ad extra est in Deo; tum quia etsi poneretur, non esset nisi respectus rationis qui necessario foret aliiquid aliud a Dei substantia.

Item, quarta probatio non valet. Cum enim dicit quod ab agente primo imponitur agentibus secundariis modus et ordo etc., hoc concesso, non sequitur: ergo talis modus et talis ordo; sed est fallacia consequentis.

[TERTIA OPINIO]

Ideo alii ponunt alias rationes. Prima est prius tacta de distantia infinita, quae supra improbata est, (et hoc probetur ut prius K).

Secunda est secundum D a m a s c e n u m, cap. sexto (octavo K): Generatio est opus naturae, sed creatio est opus voluntatis. Ex hoc sic: voluntas est principium creandi, sed nulla creatura potest creare per voluntatem, ergo etc. Minor patet, quia illud est soli Deo proprium, scilicet agere per voluntatem quod sibi placet.

Item, tertio, nulla creatura continet eminenter et virtualiter totam entitatem rei, ergo non potest totam entitatem ad esse producere et ita nec creare.

[CONTRA TERTIAM OPINIONEM]

Istae rationes non valent, quia illud *D a m a s c e n i* non est ad propositum. Loquitur enim ibi de generatione Filii in divinis et creatione ad extra. Et dicit quod generatio divina est opus naturae, id est naturalis, sed productio creaturae est libera, non quod aliud sit principium natura, aliud voluntas, sed omnino idem, habens tamen diversos modos producendi.

Item, posito quod creatio sit opus voluntatis, adhuc non sequitur evidenter quod sit opus voluntatis infinitae. Hoc enim investigatur.

Item, alia ratio non valet, quia ex ea sequitur quod creatura posset creare, saltem partialiter licet non totam rem, quia aliquid rei continet eminenter, scilicet formam licet non materiam, et in simplicibus continet totum, quia ibi non est pars et pars. Saltem est hoc verum de causa aequivoca totali.

[OPINIO SCOTI]

Ideo est opinio *Ioannis*, quarto *Sent.*, dist. 1, quaest. 1. Cuius opinio fundatur in tribus propositionibus. Prima est ‘nullus actus accidentalis necessario requiritur ad substantiam causandam tanquam necessario prior termino creationis’. Secunda quod ‘intellectio angeli est accidentis’. Tertia quod ‘ad quodcumque producendum ab angelo requiritur intellectio praevia’.

Ex his tribus infert propositum. Accipiatur prima propositio pro maiori, secunda pro minori, et concludatur sic quod intellectio angeli non requiratur necessario tanquam praevium termino creationis. Et tunc ultra accipiatur tertia propositio, scilicet quod intellectio angeli requiritur ut praevia omni producendo ab angelo. Sed ut patet ex conclusione primi syllogismi, non requiritur ut praevia termino creationis, ergo nihil quod est terminus creationis potest produci ab angelo, et per consequens angelus non potest creare. Haec igitur est prima conclusio quod angelus non potest creare.

Prima propositio assumpta probatur, quia si aliquis actus accidentalis necessario praequireretur termino creationis, aut ille actus esset productivus termini, aut principium formale producendi. Non primo modo, patet. Nec secundo modo, quia actus accidentalis non potest esse principium producendi substantiam cum sit imperfectior ea. Similiter non potest esse principium producendi accidentis, quia actus accidentalis requirit subiectum in essendo, ergo et in agendo, et per consequens non potest esse principium creandi. Prima consequentia tenet, quia terminus productivus non est absolutior a materia quam principium productivum.

Secunda propositio probatur, quia intellectio angeli non potest esse una respectu omnium, ergo ad hoc quod intelligat omnia habet vel habere potest plures intellectiones. Sed substantia eius non est nisi una, ergo intellectio eius non est sua substantia.

Tertia propositio patet, quia natura intellectualis secundum quod est prior intellectu et voluntate non est principium alicuius operationis. Sed angelus est natura intellectualis, igitur etc.; et ultra: ergo respectu cuiuslibet fiendi ab eo est principium per actum intellectus et voluntatis. Maior patet, quia tunc in divinis possent esse tres personae productae: una cuius principium esset essentia ut distinguitur contra intellectum et voluntatem, et duae aliae quarum una procederet per modum intellectus et alia per modum voluntatis. Ex his autem propositionibus infertur quod angelus nec aliqua forma immaterialis potest creare. Et haec est prima conclusio.

Secunda conclusio: nulla forma materialis potest creari ab aliqua creatura, quia quod creatur prius habet esse quam informet materiam, sed quidquid facit creatura facit in materia.

Tertia conclusio: forma materialis non potest esse principium creandi. Cuius probatio similis est uni praecedenti, quia scilicet terminus non potest esse absolutior a materia quam principium formale. Si ergo principium formale sit forma materialis et in materia, et terminus erit, et per consequens non creatur.

Ultra etiam probat quod forma materialis non potest esse principium producendi materiam, quia materia est prior forma. Sed posterius non potest esse principium producendi prius, igitur etc.

[CONTRA OPINIONEM SCOTTI]

Videtur mihi quod haec opinio non probat sufficienter intentum, quia prima propositio non probatur sufficienter, quia non est sufficienter probatum quod accidens non posset esse principium producendi substantiam. Non enim hoc sequitur ex imperfectione accidentis, sicut tamen ipse accipit arguendo, quia etiam per eum a l i b i causa partialis potest esse imperfectior producto. Modo autem quaeritur utrum creatura possit creare partialiter, id est coagere Deo in creando. Antecedens patet, quia ponit obiectum esse causam partialem actus intelligendi et sentiendi, quod tamen saepe est imperfectius actu.

Item vermis generatus per putrefactionem est a causa naturali partiali, quae tamen cum non sit viva est simpliciter imperfectior verme qui vivus est.

Item, non plus repugnat causae imperfectae concurrere cum alia imperfecta respectu effectus producendi quam cum causa simpliciter perfecta.

Si ergo accidens possit concurrere cum aliquo creato ad causandum aliquid, quare non cum Deo?

Item, in generatione univoca causa partialis est simpliciter imperfectior effectu, ergo similiter potest in aequivoca, et per consequens prima propositio non fuit probata sufficienter per hoc quod accidens est imperfectius substantia.

Similiter secunda probatio non sufficienter probat per hoc quod accidens requirit subiectum in essendo, ergo et in agendo, quia antecedens non est sufficienter probatum. Deberet autem probari quod accidens virtute creaturae non possit fieri sine subiecto. Quia ex quo creatura concurrit cum Deo ad conservandum accidens sine subiecto, ut patet in speciebus (separatis add. K) in sacramento Eucharistiae, videtur etiam quod possit concurrere ad causandum accidens sine subiecto.

Posset etiam dici quod consequentia non valet (quia licet requiratur subiectum in essendo, non tamen in agendo add. K), et quod terminus possit esse absolutior a materia quam principium, ut patet in aliis. Per eum enim res materialis agit partialiter ad intellectionem sui intuitivam et similiter ad sensationem, et tamen actus intelligendi est omnino abstractus a materia in essendo. Unde non videtur inconveniens quod causa partialis sit quid materialius et minus abstractum termino producto. Et cum probatur quod non, quia absolutius a materia est simpliciter perfectius, patet quod etiam hoc admissum non sequitur propositum, quia non est ostensum quod imperfectius non possit concurrere partialiter ad causandum perfectius.

Similiter non est verum secundum eum quod absolutius a materia est imperfectius, quia corpus caeleste est absolutius a materia quam vermis, et tamen vermis est simpliciter perfectior, quia omne vivum perfectius est non vivo.

Similiter tertia propositio quam accipit ad probationem primae conclusionis est dubia, quia angelus sine omni intellectione et volitione potest concurrere ut causa partialis ad causandum intellectionem intuitivam sui in alio angelo et similiter volitionem.

Item, posse agere ad extra nullam imperfectionem includit. Si igitur hoc conceditur de intellectu qui est (omni intellectui quod est quoddam K) accidens, multo magis debet concedi de essentia angeli.

Dico igitur quod tertia illa propositio est falsa. Et ad eius probationem cum accipit de natura divina etc., assumit falsum, quia ut alias dixi essentia divina penitus indistincta est principium immediatum producendi utramque personam et quod non magis producitur una per intellectum quam alia nisi per connotationem. Vide in primo¹.

¹ Vide Ockham, *Scriptum in I Sent.*, dist. 7, q. 2 (OTh III, 146, lin. 8-16).

Et c o n f i r m a t u r, quia ex quo natura creata potest esse immediate principium producendi sine aliquo superaddito absoluto vel respectivo, ut patet de sole, calore et multis aliis, videtur quod multo magis natura divina.

Item, secunda propositio non probatur sufficienter, et hoc si diceretur angelum non posse intelligere singulare. Tunc enim omnium ab eo intelligibilium posset esse una intellectio, quia omnes species sunt finitae et non repugnat ei simul intelligere quaecumque finita.

Item, albedo simul potest causare species infinitas in oculis infinitis si essent, quare ergo non posset intellectus angeli vel noster simul intelligere infinita tanquam causa partialis. Videtur enim quod non magis repugnat intellectui quam formae materiali habere simul effectus infinitos.

C o n f i r m a t u r, quia si simul intelligere infinita arguit infinitatem in potentia intellectiva: aut hoc est active aut passive. Non secundo modo, patet per e u m libro tertio, ubi dicit quod intellectus creatus quantumcumque finitus potest recipere visiones infinitas; nec propter hoc est in se perfectior quia receptivum non est in se perfectius propter recepta. Nec primo modo, quia tunc agere simul infinita argueret infinitatem in albedine, quod non est verum.

Et c o n f i r m a t u r, quia quantumcumque forte posset argui infinitas in forma aliqua ex hoc quod est principium activum respectu infinitorum differentium specie, non tamen ex infinitate aliquorum quae sunt eiusdem rationis, quia respectu talium, ut videtur, sufficit virtus una non variata.

S i d i c i s quod intellectiones individuorum distinctorum sunt specie distinctae et primo diversae sicut et ipsa individua in quantum huiusmodi (sunt diversae rationis *add.* K), et ideo infinitas in illis arguit infinitatem, c o n t r a : sic dicam de sole respectu vermium infinitorum productorum simul in materiis infinitis et de albedine et infinitis speciebus, ut s u p r a .

Quomodo ergo valet ratio: ubi pluralitas arguit maiorem perfectionem quam paucitas, ibi infinitas arguit infinitatem? Vide a l i b i (*in mg. add.*: quolibet quaestione¹ H, continuat (?) ly quaecumque finita causa hoc quod sequitur *add.* K).

Item, oporteret probare quod agens creatum non potest producere formam sine materia, quia certum est quod potest eam conservare sine materia, ut patet si Deus subtraheret subiectum luminis quod est natum a sole conservari. Tunc enim sol conservaret sicut modo. Cum igitur sit idem realiter conservare et creare, ut patet ex dictis, ergo etc.

(Item, ultima conclusio non probatur, quia non est contradictio quod forma esset prior materia, igitur etc. *add.* K).

¹ Vide Ockham, *Quodlibet III*, q. 1 (OTh IX, 201, 204ss.).

[OPINIO PROPIA]

Dico ergo quod non est demonstratio evidens ad hanc conclusionem quod creatura non potest creare. Potest tamen ad hoc esse persuasio probabilis, videlicet quod creatura non potest esse causa totalis et naturalis alicuius creandi; secundo quod non est causa partialis; tertio quod non est causa libera; ita quod sunt tres conclusiones.

Prima sic probatur, quia omne agens naturale totale aequaliter respiciens multa eiusdem rationis, si non sit impeditum, producit omnia (simul *add. K*) vel nulla. Hoc patet, quia si est agens totale, ipsum sufficit. Si naturale, non est maior ratio quare producit unum quam alterum, et ita vel nullum producet vel omnia. Patet ergo maior. Sed agens creatum non potest — immo sibi repugnat — simul producere omnia quae sunt eiusdem rationis; et hoc dico in quacumque specie, cum talia sint infinita, ergo etc. Minor probatur, quia in omni specie est possibilis quantacumque multitudo sine contradictione, nec est aliquis certus numerus producibilium in tali specie, ut patet.

Secundo probo quod creatura non potest esse causa partialis ad creandum aliquid, quia respectu omnium quorum potest creatura esse causa partialis, potest concurrere causa prima et supplere causalitatem eius. (*in mg. H legitur: semper causae primae, et quod faciat id praecise quod consuevit facere causa prima in suo ordine*). Sed causa secunda si sit naturalis posset concurrere ut causa partialis respectu infinitorum, si inquam poneretur quod posset concurrere respectu unius, ut patet ex argumento praecedente, ergo etc. Sed conclusio est impossibilis, quia ex ea sequitur quod possent esse actu infinita, quod est falsum.

Tertio probo idem de causa secunda agente libere, et in idem reddit, quia causa libera licet non necessario velit producere aliquid, tamen potest velle producere quidquid potest producere. Si autem posset producere unum per creationem, ita posset et aliud eiusdem rationis, et per consequens infinita. Si enim ponatur quod velit producere omnia quae potest, produceret infinita, quod est impossibile.

Istae rationes etiam sunt probabiles, sed non necessario concludunt. Sed principalem conclusionem teneo, non propter rationes sed propter auctoritates.

Circa dicta tamen sunt multa dubia.

Primo enim arguitur contra conclusionem principalem (quam concedo, non sit vera sed eius opposita, et arguo sic, quia *add. K*) Deus posset facere calorem productum ab igne sine subiecto, et ita potest facere calefactionem ignis sine subiecto. Et si sic, ergo potest dare igni potentiam creandi calorem, quia producendi calorem et non in subiecto.

S i d i c a s quod licet antecedens sit verum, consequentia tamen non valet, quia calefactio est quidam respectus. Omnis autem respectus dependet nedum a fundamento et termino sed etiam a subiecto:

C o n t r a: licet ponatur quod non possit facere respectum ad passum nisi in subiecto, tamen non videtur quin possit facere respectum productionis activae sine producto in quo sit, quia ille respectus non est subiective in producto.

Item, quando aliquid dependet ad tertium mediante secundo et non aliter, si secundum potest esse sine tertio, primum potest esse sine eodem, patet manifeste. Sed respectus non dependet a subiecto nisi mediante fundamento. Cum ergo fundamentum, ut quantitas vel qualitas, possit esse sine subiecto, sequitur quod respectus non dependebit a subiecto nisi forte aptitudinaliter, quomodo etiam dependet fundamentum separatum. Sed de hoc non est cura.

Item, quando aliquid indifferenter respicit plura eiusdem rationis, si potest fieri sine quolibet illorum per se, potest sine omnibus simul. Per hoc enim probatur materiam posse esse sine ulla forma. Si ergo fundamentum potest esse sine illo subiecto et illo et illo etc., poterit esse sine omnibus, et per consequens respectus fundatus in ipso non dependebit ad subiectum.

Item, quando aliquid habet duas dependentias quarum una est prior et alia posterior, si potest fieri sub dependentia posteriori sine priori, multo magis econtra. Sed forma producta dependet ad efficiens et ad subiectum (vel materiam *add. K*), et dependentia ad efficiens prior est ea quae est ad subiectum. Sed potest esse sine dependentia ad efficiens, ergo et sine dependentia ad passum. Sed tale creatur.

C o n f i r m a t u r: omne prius realiter distinctum a posteriori potest esse sine illo. Sed dependentia ad efficiens est prior quam dependentia ad subiectum, igitur.

Item, secundo principaliter arguitur sic: illud agens quod potest formam conservare sine passo, potest eam producere sine passo, et per consequens creare. Sed aliquod agens creatum est huiusmodi, igitur etc. Maior patet, tum quia minus est producere quam conservare. Sed quod potest in maius, potest in minus. Tum, quia conservatio et creatio idem sunt realiter licet differant per respectus, quia creatio dicit respectum ad non-esse immediate praecedens et conservatio non, ergo quidquid potest conservare potest producere, quae fuit maior. Minor probatur, quia si Deus destrueret medium in quo est lumen et conservaret lumen sine subiecto, adhuc sol coageret Deo in conservando. Et confirmatur, quia accidentia in sacramento Altaris conservantur ab agente naturali.

Tertio ad principale: species in sacramento Altaris possent augeri et minui ab agente naturali, ergo cum ibi non sit subiectum, sequitur quod agens naturale possit agere et non in subiecto, et per consequens creare. Maior patet, quia ibi est rarefactio et condensatio et adquisitio et deperditio partis quantitativae, et tamen non de subiecto nec in subiecto.

Si dicitur quod cum sit augmentatio, pars adquisita educitur de potentia quantitatis praeeexistentis, et ita non est ibi creatio. Et quando est ibi diminutio alicuius partis, reducitur in potentiam praeexistentem. Unde quantitas tenet locum subiecti in omni transmutatione facta circa illa accidentia:

Contra: quando aliqua sunt simpliciter eiusdem rationis, nunquam unum est magis in potentia ad aliud quam econtra. Sed quantitas praeexistens et adquisita sunt huiusmodi, igitur.

Item, quae sic se habent quod unum educitur de potentia alterius, illa sunt simul loco et subiecto. Sed duae partes quantitatis non sunt simul loco et subiecto, igitur.

Item, quidquid est prius purum nihil et postea producitur ad esse, a quocumque producitur creatur. Sed forma substantialis est huiusmodi ex quaestione precedente, igitur.

Item, creatura potest adnihilare; agens enim naturale corrumpendo formam reducit eam in purum nihil, ergo et creare, quia haec sunt eiusdem potentiae.

Si dicas quod agens naturale reducit formam in potentiam materiae, contra: quid est hoc? Si enim post corruptionem sit in potentia materiae, potest iterum reduci ad actum. Quod si sic, aut igitur per virtutem creatam aut increatam. Non primo modo, ut communiter dicitur. Nec secundo, quia si propter hoc (per te add. K) non dicitur adnihilari, sequitur quod Deus non posset aliquid adnihilare, quia Deus nihil potest reducere in non esse quin illud idem possit rursum ad esse producere.

Item, tunc Deus non posset adnihilare formam quae est in materia nisi simul adnihilaret materiam. (Consequentia patet add. K), quia si materia manet, de eius potentia potest iterum producere formam corruptam.

Item, tunc non posset adnihilare unum individuum quin adnihilaret omnia, quia da quod maneat unum, de potentia materiae illius potest educere omnes formas aliorum individuorum.

Item, ad principale: quod creatura possit adnihilare, quia aliter ignis maximus etiam approximatus parvissimae frigiditati separatae in perpetuum non posset eam corrumpere, quod videtur contra omnem rationem.

Item, ratio accepta ad probandum quod agens creatum non potest esse

totale agens et naturale etc., quia tunc produceret infinita vel nihil etc. Videatur enim quod haec ratio in nullo concludat, quia tunc quocumque agens naturale approximatum passo, eo quod naturale, produceret omnia eiusdem rationis vel nulla, puta ignis produceret omnem ignem vel nullum, et homo omnem hominem vel nullum. Consequentia tenet, quia per te, cum sit agens naturale non est maior ratio quare produceret unum quam aliud.

Confirmatur, quia non potes dicere quod determinatur ex materia ad producendum unum et non aliud, quia ita naturalis est materia in ordine suo sicut efficiens, et ita indeterminata est ad plures formas eiusdem rationis.

Item, tunc in principio alterationis inducerentur omnes gradus possibles induci, et tunc in principio cessaret motus.

Cetera, inde a p. 95, lin. 14, sicut in *textu critico*. *Responsio ad argumenta principalia deest*.

[**ORDO OBIECTIONUM ET SOLUTIONUM IN QUAEST. 7 IUXTA CODICEM E]**

119, 8 — Sequentia argumenta ad quae respondet non sunt scripta, quia non erant scripta in libro Willielmi, et ideo respondendo potest homo videre argumenta. Sed unum argumentum est hic, et incipit: Sicut tu arguis... negas (119, 8-14).

Ratio prima¹ quae hic solvitur est ista: nullum continuum componitur ex negativo et positivo; sed motus est continuus, V *Physicorum*²; ergo etc. — Ad primum illorum dico... (119, 16).

2a ratio quae hic solvitur est ista: motus est simpliciter unus; sed ex affirmatione et negatione non fit simpliciter unum; ergo etc. — Ad secundum dico... (124, 9).

3a ratio est ista: motus est sensibile commune, *De anima*, quod est veritas et ut distinguitur a termino. — Ad aliud dico quod motus... (125, 5).

[*Ratio quarta omissa est*].

5a ratio quae solvitur hic est haec: Commentator, IV *Physicorum*, commento 35: Motus dividitur per velocitatem et tarditatem sicut passiones. Sed non sunt passiones ratione terminorum nec negationum; ergo ratione alicuius alterius positivi. — Ad aliud dico quod passio vel accidentis... (128, 3).

¹ Vide p. 115, lin. 4.

² Rationes 1, 2, 3 et 5 scriptae sunt in marginibus, ceterae in columnis. Auctoritates vide in *textu critico*.

6a ratio quae solvitur hic est haec: motus est passio realis corporis in scientia reali, scilicet praedicamentali; igitur non includit negationes. — Ad aliud dico quod passio talis... (133, 20).

7a ratio hic solvitur: motus est fluxus formae secundum *Commentatorem*, III *Physicorum*. Sed hoc differt a forma fluente quae dicit affirmations et negationes. Ergo motus dicit aliquid aliud. — Ad aliud dico quod potentia, successio... (134, 11).

8a ratio: potentia, successio et immediatio competitunt termino motus non negationi; ergo etc. — Successio et immediatio dicunt aliquid habere unam partem contradictionis... (134, 15).

9a ratio est ista: illa eadem forma quae per agens naturale inducit (!) per motum et per potentiam divinam potest induci in instanti, et tamen esset tota tunc realiter motus sine negationibus. — Ad aliud dico quod motus quantum ad suum significatum totale... (134, 18).

Et 10a ratio hic solvitur, in qua dicitur quod auctoritas *Commentatoris* quam adduxerat pro se non est ad propositum, quia quando non (!) dicit *Commentator*, IV *Metaphysicae*, commento 58, quod motus componitur ex ente et non-ente, affirmatione et negatione, subdit immediate *Commentator* quod motus est medium inter ens et non-ens. Ergo motus includit aliquid praeter ens et non-ens. — Ad aliud dico quod motus est medium... (135, 4).

Sed ratio [*in mg.*: XIa ratio] quae solvitur hic est ista: via distinguitur a termino viae; sed motus est via in ens, IV *Metaphysicae*; ergo etc. — Ad aliud dico quod via... (135, 11).

12a ratio quae hic solvitur est ista: actio et passio fundantur in motu; sed actio et passio non dicunt tales negationes; ergo nec motus, cum non habeat minus de entitate ponitur [idem] quam illud quod in ipso fundatur. — Ad aliud dico quod actio... (135, 18).

13a ratio et non (!) solvitur hic est ista: mutatio non tantum est in instanti; res permanens est per tempus; ergo non est permanens. — Ad aliud dico quod mutatio... (136, 3).

14a ratio quae hic solvitur est ista: motus est actus entis in potentia secundum quod huiusmodi, III *Physicorum*; sed nulla res partium (!) permanens est huiusmodi actus; ergo etc. — Ad aliud dico quod illa descriptio... (136, 19).

15a ratio quae hic solvitur est ista: secundum *Philosophum* generatio unius est corruptio alterius et e converso. Igitur in omni motu aliiquid adquiritur et aliiquid deperditur. Cuius contrarium tenet, quia dicit quod in motu alterationis [*cod.*: alterius] nihil deperditur. — Ad aliud, quod generatio... (137, 3).

16 ratio hic solvitur. V *Physicorum*: Omnis motus est a contrario in contrarium. Et patet, quia album non fit ex quolibet non-albo sed ex nigro, [I] *Physicorum*. Igitur tunc motus sunt incompossibles; igitur si unus adquiritur, [aliud] deperditur. — Ad aliud dico quod differentia est... (139, 5).

17 ratio hic solvitur: quod negatio est in genere. Hoc est contra dictum superius. — Ad aliud dico quod omne... (141, 18).

18a ratio hic solvitur de albo quod est in genere per reductionem, tamen non est intrinsecum alicui et per se exsistenti in genere. — Ad aliud dico quod li [cod.: si] album... (142, 3).

19a ratio hic solvitur. III *Physicorum*, et in multis locis, motus est in tribus generibus et de genere termini ad quem; sed non per se, quia per te includit negationem quae non est per se in genere; igitur per reductionem, et habetur propositum. — Ad aliud dico quod accipiendo motum... (142, 14).

20a [cod.: 10a] ratio hic solvitur: genus et differentia ex quibus componitur definitio, ita quod genus per se, et dico per reductionem, tamen neutrum est intrinsecum definito, quia ens rationis [cod.: rei] non est intrinsecum enti reali. — Ad aliud dico quod nec genus... (143, 1).

21a ratio hic solvitur quae fuit res (!) positionis. Primum, scilicet quod si Deus separaret rem motus cum (!) termino, tunc per infinitum tempus esset aliquis motus, et tamen nunquam attingeretur per ipsum terminus. Ista ratio erit ita bene contra te, quia tu ponis quod motus prior est termino, igitur Deus potest eum separare a termino. — Ad aliud dico quod quidquid absolutum... (145, 3).

Ultimum argumentum hic solvitur, et est scriptum superius in textu ante omnes solutiones aliorum. — Ad aliud dico quod omnes negationes... (145, 11).

[ALIA REDACTIO PARTIS QUAEST. 10 IUXTA CODICES B ET G]

Utrum tempus habeat aliquod esse reale extra animam

183, 4 — Quod non, quia nulla eius pars est extra animam.

Item, instans quod est ens indivisible non est extra animam, ut probat Philosophus, IV *Physicorum*¹.

Item, Commentator, ibidem, commento 42: Tempus est de numero entium quorum actus completur extra animam.

¹ Cf. Aristot., *Physica*, IV, c. 11, tt. 104-107 (219b 12 - 220a 26).

² Cf. Averroes, *In Physicam Aristot.*, IV, t. 131: « Tempus igitur in actu non erit nisi anima sit » (ed. Iuntina, IV, f. 93r); Henricus Gandavensis, *Quodlibet III*, q. 11: « Dicit enim Commen-

In contrarium: quia entia naturalia et eorum passiones sunt extra animam, motus est ens extra animam, et tempus eius passio, ergo etc.

Secundo quaeritur utrum tempus differat realiter a motu.

Quod non, quia tempus esset posterius motu, et ita motus posset esse sine tempore, quia prius potest esse sine posteriori.

Item, tunc esset in motu sicut accidens in subiecto. Accidens autem non mensurat subiectum, tempus vero mensurat motum.

Item, *Commentator*, IV *Physicorum*, commento 9: Tempus est prius et posterius in motu. Sed prius et posterius sunt partes motus, igitur etc.

Contra: secundum *Philosophum* tempus est passio motus, igitur etc.

Ad ista dicit *Henricus* (Hic est opinio Henrici G) de *Gandavo* quod tempus habet esse debile, et quando percipitur aliqua transitio tantum a priori in posterius, non percipitur tempus. Similiter si etiam quis percipiat motum solummodo in ratione motus secundum fluxum eius quod movetur et non secundum rationem defluxus a priori in posterius, non percipitur tempus. Sed cum percipimus distincte discursum motus venire a priori in posterius, quae tamen ut sic non sunt in re extra sed solum in animae perceptione percipitur tempus. Et quia talia, ut dictum est, non sunt in re extra, ideo posuit *Augustinus* tempus non esse nisi in anima. Sed secundum rei veritatem non est ita, quia si nullus intellectus esset, esset motus et transitio subita et aeterna. Per consequens tempus, quia tempus sequitur motum. Nec possunt aliae rationes adduci ad probandum tempus non esse extra animam quin probent motum non esse extra animam. Ideo dicunt quod tempus habet aliquo modo esse extra animam, aliquo modo in anima, nec sine anima, secundum *Philosophum*, IV *Physicorum*.

Sed ad sciendum quomodo est et quomodo non, oportet primo scire quid est motus. De motu autem clarum est quod nihil aliud est quam successio quaedam translationis ipsius mobilis a priori in posterius eius secundum quod movetur; cuius quidem motus nihil (*om. B*) est in actu nisi simplex numeratio (mutatio G) et per eam totus motus.

In hac autem translatione, tria sunt consideranda (est considerare G). Primo, continuatio, quia (continuationem qua G) non cessat fluxus eius. Secundo, id quod de ea acceptum est ut distinguitur ab eo quod accipendum est, et utrum est distinctum secundum se ab eo quod instat in praesenti. Tertio, utrum est eorum continuativum secundum rem ad illud quod instat

tator, super cap. de tempore, quod tempus est de numero entium quorum actus completur per animam» (ed. Parisiis 1518, f. 64r).

de ea (*om.* B) ut distincta secundum rationem prioris et posterioris. Et hoc est continuare primo ut continuum, secundo ut distinctum, tertio ut distractum in continuo.

Primo modo motus est in re, secundo modo in anima, tertio modo partim in anima et partim in re. Et ideo (ratio si B) tempus ut sequitur motum secundum primam eius condicionem est in re et habet rationem continui et est in anima solum obiective vel sicut in cognoscente. Secundo modo est in anima, quia praeteritum ut praecisum ab instanti et non copulatum ei omnino non est in re. Sed per fluxum instantis (instanter B) causatur tempus. Tertio modo consideratur (constituitur B) secundum perfectam eius rationem, scilicet secundum continuationem (et successionem *om.* B). Sic igitur continua-tio est in re; sed ratio distinctionis partium talis (illius G) continui secundum prius et posterius non sequitur ex natura rei sed potius ex conceptu mentis. Et ideo secundum rationem formalem et perfectissimam habet esse in anima solum tanquam mensura et numerus, secundum autem esse materiale et in radice habet esse in rebus extra.

Contra istam opinionem:

Primo contra illud quod dicitur quod motus percipitur secundum fluxum eius quod movetur et non secundum rationem defluxus a priori in posterius. **C o n t r a :** motus essentialiter est defluxus, sed non est fluxus continuus in motu nisi sit a priori in posterius. Ergo sicut impossibile est (cum impossibile sit G) habere fluxum continuum nisi sit continue a priori in posterius, ita etiam impossibile est percipere motum et non percipere defluxum. Et ultra: ubicumque est prius et posterius, ibi est discretio (distinctio G). Igitur impossibile est habere motum continuum (*om.* G) sine discretione (distinctione G). Igitur dicere motum (esse continuum *om.* G) sine discretione (distinctione G) est dicere contradictoria.

Item¹ impossibile est percipere motum sine fluxu, quia fluxus est de essentia successivorum, et impossibile est percipere fluxum sine priori et posteriori.

E t c o n f i r m a t u r , quia si intelligitur motus sine ratione prioris (et posterioris *om.* B): aut sub ratione permanentis aut sub ratione successivi. Non permanentis, patet. Si successivi, ergo necessario secundum prius et posterius (rationem prioris et posterioris G) quae (quia B) sunt invicem succendentia (successiva G).

Item, ipse dicit postea quod si nullus intellectus intelligeret fluxum motus, adhuc transiret pars post partem. Igitur ibi necessario esset prius et posterius absque hoc quod intellectus intelligeret.

¹ Loco « Item... posteriori » codex G habet solum: « et etiam percipere ».

Si dicatur quod ille fluxus non est motus, sed distinguitur a motu, contra: tunc (ex hoc sequitur quod G) motus erit quid permanens, quia si circumscribatur fluxus et prius et posterius a motu, quidquid remanet (remanebit G) est permanens, igitur etc.

Item, ad (contra G) principalem conclusionem quae dicit (est G) quod motus et tempus secundum completam rationem utriusque partim est in re et partim in anima. Contra: quaero de istis partibus, priori et posteriori quomodo sunt in anima: aut subiective aut obiective. Non subiective, patet discurrendo per omnia quae sunt in anima subiective: per potentias, habitus et passiones et species — si ponatur —, et sic de aliis. Nec obiective, quia aut praeter haec sunt in re extra, aut non. Si non, igitur vel essent significata vel conceptus (tales add. B) vel relationes rationis. Sed (quia omnia talia et B) talium partes possunt simul esse tempore secundum esse sibi debitum, nullo alio existente. Similiter, tunc motus et tempus non possent continuari in esse reali, quia omnia talia quae tantum habent esse obiective (obiectivum G) in intellectu non possunt continuari in esse reali.

Si dicas quod praeter esse obiectivum habent esse subiective in re extra, sequitur quod tempus sit in re extra secundum suum esse totale, formale et materiale.

Confirmatur, quia illae partes quae sunt in anima, et ponuntur (sunt G) partes temporis, aut faciunt unum continuum (aut non. Si sic, igitur simpliciter sunt in anima, quia si essent tantum obiective in anima non possent sic continuari. Si non, constat quod aliae partes eius faciunt unum continuum *om. B*), ergo habet partes duplices.

Item, secundum illam opinionem tempus non est plus partim in anima et partim extra animam quam linea et superficies vel corpus, quia intellectus (*om. G*) posset considerare in linea continuationem partium et discretionem et unam partem priorem et aliam posteriorem, sicut tu ponis de motu et tempore. Ergo aequaliter habent esse partim in anima (*om. B*) etc.

Si dicas quod non est simile, quia una linea praecise est, non sic tempus vel motus, contra: quaero de illa praecisione motus (lineae *ut lectio altera in mg. G*): vel est in re, et tunc etiam modo est praecisa, aut in anima tantum, et hoc nihil facit, quia ita habet esse in anima praeter prarecisionem (sicut pars lineae post prarecisionem *om. B*) lineae in anima.

Praeterea, arguo sic: videtur quod unum membrorum repugnet alteri de illa multiplice consideratione (continuatione G) motus. Probo, quia impossibile est partes alias copulari ad aliquem communem terminum nisi sint distinctae, igitur impossibile est motum continuari (*om. B*) distinctum (*om. G*) per intellectum ut continuum nisi intellectus eum continuet ut distinctum.

Si dicatur quod partes illae sunt distinctae et non distinctae (*discretae et add. mg. ut lectionem alteram: continuae G*), contra: ista distinctio aut est distinctio cum continuatione aut sine continuatione. Si primo modo, igitur sicut sunt in re distinctae ita continuatae. Si secundo modo, sic non sunt in intellectu nisi falso sicut de re permanente. Intelligens enim partes lineae non continuari, intelligit falsum.

Praeterea, aut sunt eadem partes continuatae in re et in anima, aut aliae. Si eadem, ergo totum est in re continue (*continua G*). Si aliae, ergo tempus habebit duplices partes, et sic erit duplex tempus.

Si dicatur quod partes illae sunt in re, sed distinctio est in anima, contra: aut illa distinctio est in anima subiective aut obiective. Nec sic nec sic, ut prius. (Si subiective et obiective, patet quod detur *add. B*).

Item, si dicit quod praeteritum praecisum ab instanti (*et add. B*) non copulatum ei in re, omnino non est et quod sic non habet esse nisi in conceptu mentis, contra: aut ista praecisio est realis (*realiter B*), et sic simpliciter non est continuatum, aut in anima tantum, et nihil ad propositionem, quia eodem modo de linea posset dici sicut de successione.

Praeterea, illud praecisum est in re continuatum. Aliter non posset tempus et motus tertio modo continuari, scilicet ut quanta secundum rem et distincta secundum rationem prioris et posterioris.

Praeterea, nec illa prima continuatio videtur valere. Non enim videtur quod possit fieri continuatio nisi distinctorum. Sed illa distincta in motu sunt simpliciter non entia.

Item, (*contra hoc om. B*) quod dicit quod instans est tota substantia temporis. (Aut instans est aut [*pro aliquid*] *om. B*) aut nihil. Si nihil, ergo quando instans est, totum tempus est. Si aliquid, aut substantia aut accidentis, et tunc quaero: quomodo se habent ad invicem? Si dicatur quod sicut divisibile et pars eius, contra: pars divisibilis quae non est indivisible est de substantia divisibilis (quae non est divisibilis non est de substantia divisibilis *G*), igitur indivisible non est substantia temporis.

Item, tunc quolibet indivisible esset per se in genere (quantitatis, quia substantia continui est maxime per se in genere quantitatis *om. B*).

Item, quod dicit quod ratio successionis formaliter consistit in ratione prioris et posterioris non in ratione continuatatis, illud est verum; in proposito tamen (illud non est verum in proposito, cum *G*) non potest esse aliqua continuatio nisi prioris et posterioris.

Item, sicut continuatio est in re, ita successio est in re. Ergo tempus secundum se est in re. Haec contra *Henricum*.

[RESPONSIO PROPRIA]

Aliter igitur dicendum est ad quaestionem. Primo (videndum est *om.* B) quid non est tempus; secundo quid est tempus; tertio ex hoc patebit solutio duarum quaestionum propositarum; quarto videbitur quorum est tempus et quorum non, et patebit quaestio in ista distinctione proposita.

Quantum ad primum ostendo quod tempus non est aliqua res distincta a rebus permanentibus et a motu ita quod subjective sit in motu primo. Quod probatur, quia si sic (185, 11).

186, 20 — *Post unum B et G addunt:* Partes enim temporis sunt futurum et praeteritum. Constat autem (*om.* B) secundum omnes quod neutrum est nec aliquod [aliud] ab instanti ponitur pars temporis. Constat autem quod nihil est de tempore nisi instans, ergo etc.

Praeterea, motus non dicit aliquid positivum [aliud] a rebus permanentibus nec mutatio, ergo nec tempus nec instans. Antecedens probatum est supra, in quaestione de motu.

186, 27 — *Post reductionem B et G addunt:* quia non est pars intrinseca alicuius existentis per se in genere. Praeterea, omnem rem absolutam ab alia realiter distinctam potest Deus conservare sine alia. Si igitur instans est res etc., igitur Deus potest diu conservare unum instans sine instanti sequenti.

193, 2-8 — *Loco Unde... connotata B habet:* Et isto modo licet non distinguatur a tempore penes illud quod significat tempus principaliter, distinguitur tamen penes connotata, quia tempus ultra motum connotat aliud in cuius cognitionem dicit. — Alio modo possunt accipi istae partes ut per eas certificatur intellectus et ducitur in notitiam alicuius alterius quantitatis. Et isto modo istae partes sunt proprie tempus secundo modo et primo modo acceptum. Nec differunt ab aliis modis nisi quia illi modi accipiuntur secundum quod ille motus consideratur ut continuus, hic autem ut consideratur ut discretus. Et isto modo tempus est numerus numeratus secundum animam numerantem quae numerat [*cod.*: numeratur] mediantibus partibus prioribus et posterioribus. Sicut numerat decem equos continue unum post unum, et non requiritur aliquid numerans vel mensurans distinctum realiter a mensurato realiter (!), sicut superius dicebatur, sicut dicit *Commentator* de tempore, commento 15¹, quod tempus est numeratum prioris et posterioris existentium in motu.

Et commento 13² dicit quod tempus est prius et posterius in motu. (*Eadem adduntur, quibusdam mutatis vel omissis, in codice G.*

¹ Averroes, *In Physicam Aristot.*, IV, t. 101 (ed. Iuntina, IV, f. 84r).

² Idem, *ibidem*, t. 108, (f. 86r).

I N D I C E S

- I. Bibliothecae et manuscripta.
- II. Auctores et scripta.
- III. Doctrina.
- IV. Concordantia litterarum marginalium editionis Lugdunensis
et paginarum nostrae editionis.
- V. Index generalis.

I. — *Bibliothecae et manuscripta.*

- Avenio (Avignon) 8*.
Berolini, Bibl. Status, cod. lat. Q. 928: 13*, 16*, 251.
Bruxellis, Bibl. Regia, cod. 3512 (= H): 11*, 16*, 20*, 27*, 3-87, 99-447, 463-75.
Cantabrigiae, Bibl. Coll. Gonville et Caius, cod. 281/674: 24*. — Bibl. Coll. S. Ioann., cod. 100: 30.
Divio (Dijon) 8*.
Erfordiae, Bibl. Civit., cod. *Amplon.*, 4*, 109: 14*, 16*, 23, 26, 199.
Florentiae, Bibl. Nat., cod. *Conv. supp. A. 3. 801* (= M): 12*, 16*-19*, 26*, 3-447.
Giessae, Bibl. Univ., cod. 732 (= G): 10*, 17*, 19*, 20*ss., 26*s., 3-51, 80-87, 99-447, 449-63, 477-82.
Gottingae, Bibl. Univ., cod. *theol.* 118 (= B): 8*, 17*, 19*s., 26*s., 3-447, 449-62, 477-81.
Landshut, Bibl. Fratrum Minorum 9*.
Matriti, Palacio, cod. 206 (*v. Salamanicae*) 11*.
Mediolani, Bibl. Ambrosiana, cod. C. 281 inf. (= A): 8*, 12*, 16*-19*, 26*, 3-447.
- Monachii, Bibl. Fratrum Minorum 13*. — Bibl. Status, *clm.* 8943: 13*, 17*, 27*, 24, 26, 28, 88, 263, 275, 415, 418ss., 449-63. — Bibl. Univ., cod. F. 52 (= E): 9*, 19*s., 3-447, 475ss.
Olmutii, Bibl. Capit., cod. C. O. 327 (= L): 12*s., 16*s., 19*, 23*, 25*, 3-447.
Oxonii, Bibl. Coll. Balliol, cod. 299 (= C): 9*, 17*-20*, 3-447.
— Bibl. Coll. Merton, cod. 100 (= D): 9*, 19*, 3-447. — Cod. 106: 14*, 22*.
Parisiis, Bibl. Mazarine, cod. 893 (= F): 10*, 20*ss., 3-447.
— Bibl. Nat., cod. lat. 15,561: 14*. — Cod. lat. 15,887: 24*, 76s., 365. — Cod. lat. 15,904 (= N): 13*, 16*, 251, 353s., 357. — Cod. lat. 16,398: 14*, 22*.
Salamanticae, Bibl. Univ., cod. 2641 (= K): 11*ss., 16*s., 19*s., 27*, 50-87, 463-75.
Salinae, Bibl. conv. 8*.
Vaticana Civitas, Bibl. Apost., cod. lat. 952: 14*. — Cod. Palat. lat. 1805: 100.

II. — *Auctores et scripta.*

- Acta Ordinis Fratrum Minorum:* 433.
Adam de Wodeham: 18*, 23*, 25*. — *Lectura Secunda* (cod. Gonville et Caius 281/674), prol., q. 1: 24*; q. 6: 24*. — *Super quatuor libros Sententiarum* (ed. Parisii 1512), IV, q. 1: 24*.
Adam Guda, *v. Adam de Wodeham*.
Adrian, J. V., *Catalogus codicum*: 10*.
Aegidius Romanus: 26*. — *De esse et essentia* (ed. Venetiis 1503): 237; q. 6: 450s., 464.
— *De primo principio, v. De esse et essentia*. — *In Physicam Aristot.* (ed. Venetiis 1502), III, c. 1, tt. 9-10: 100; c. 2, t. 15: 100.
— *Quaestiones de cognitione angelorum* (ed. Venetiis 1503): 237.
— *Quaestiones de mensura angelorum* (ed. Venetiis 1503), q. 1: 237ss., 242s., 246ss.; q. 2: 239s., 248ss.; q. 3: 240s., 246s., 248, 250; q. 5: 244s.; q. 7: 240; q. 11: 361, 364.
— *Quodlibeta* (ed. Venetiis 1504), III, q. 11: 427.

- *Sent.* (ed. Venetiis 1521), lib. I, d. 10, p. 2, q. 1: 362; d. 26, q. 1: 30. — Lib. II, d. 1, q. 5: 410; d. 7, q. 2: 361.
- Alluntis, F., v. *Ioannes Duns Scotus, Quodlibet*.
- Anselmus (S.), ed. F. S. Schmitt; PL 158.
- *De libertate arbitrii*, c. 1: 349.
- *Monologion*, c. 13: 97.
- *Proslogion*, c. 20: 238, 248.
- Aristoteles (*Philosophus*),edd. Bekker, Berolini 1831-1870; Didot, Parisiis 1848-1874; Iunctina, Venetiis 1550-1553; *Aristoteles Latinus*,edd. L. Minio-Paluello et B. G. Dod, Bruges-Paris 1961ss.: 45, 53, 82ss., 85ss., 91, 110, 117, 176, 192, 408s., 420, 423.
- *Analytica Posteriora*, lib. II, c. 10: 194s.; c. 19: 261.
- *De anima*, lib. II, t. 4: 426; t. 33: 57, 425, 444; tt. 53-56: 270; t. 64: 115, 125, 475. — Lib. III: 405; t. 3: 282; t. 6: 282, 292; t. 8: 271; t. 18: 305, 308; t. 19: 322, 327; t. 35: 37; t. 37: 273, 282, 292; t. 38: 282, 292, 303; t. 56: 339.
- *De caelo*: lib. I, tt. 19-20: 396s., 409. — Lib. II, t. 13: 405; t. 28: 169, 172.
- *De gener. et corrupt.*, lib. I, t. 17: 117; t. 50: 322, 327; t. 51: 254, 322, 327; tt. 53-55: 135s.; t. 87: 322. — Lib. II, tt. 51-53: 396; t. 56: 56s.; t. 58: 62.
- *De insomniis*, c. 2: 283.
- *Ethica Nicom.*, lib. II, c. 1: 265s.; c. 4: 184. — Lib. III, c. 1: 347. — Lib. VI, c. 1: 440.
- *Metaphysica*, lib. I, c. 1: 261. — Lib. II: 99; t. 4: 171, 175, 179s.; t. 7: 117, 476. — Lib. III, t. 11: 170. — Lib. IV: 117, 405, 476; t. 2: 198, 211. — Lib. V, t. 2: 83; t. 12: 164, 171; t. 16: 416s.; t. 18: 115, 126s., 202, 211; t. 20: 177. — Lib. VI, tt. 4-6: 211. — Lib. VII, t. 14: 195; t. 22: 396, 412; tt. 33-36: 144. — Lib. VIII: 18; t. 12: 94, 461. — Lib. IX, t. 16: 100, 147. — Lib. X, t. 1: 163, 169, 172; t. 2: 163-66, 169, 171s., 198; t. 3: 163, 169, 172; t. 4: 163, 169, 172, 200, 249; t. 5: 163, 165, 169, 172; t. 6: 163; t. 7: 163, 456; t. 8: 163; t. 10: 399s. — Lib. XII, t. 37: 81; tt. 43-44: 404; t. 48: 425; t. 51: 80s.
- *Physica*, lib. I, tt. 33-34: 83, 86; t. 50: 117s., 477; t. 71: 83, 86. — Lib. II: 412; t. 29: 83. — Lib. III, tt. 3-5: 118, 477; t. 6: 113, 117, 476; t. 59: 106. — Lib. IV: 99, 208, 214; t. 53: 382; t. 87: 187, 209; t. 88: 187, 209, 230; t. 89: 187, 203s., 209, 230; t. 90: 187, 209, 230; tt. 91-92: 187, 209; t. 93: 206, 209, 225; tt. 94-96: 209; tt. 97-98: 205, 209; tt. 99-100: 209; t. 101: 206, 209; t. 102: 189, 209, 229; t. 103: 209; tt. 104-106: 209, 477; t. 107: 477; t. 108: 188; t. 113: 206, 478; t. 118: 197; t. 132: 207; t. 133: 199, 222s. — Lib. V, t. 4: 135, 166; t. 7: 15, 454; t. 8: 361; t. 9: 118, 361; t. 10: 411s.; t. 12: 140; t. 18: 29, 31, 39; t. 19: 117, 139, 477; tt. 31-38: 100; t. 39: 100, 115, 475; tt. 40-46: 100; tt. 47-48: 100, 140; tt. 49-65: 100. — Lib. VII, tt. 14-20: 322. — Lib. VIII, t. 49: 56s.; tt. 58-59: 102, 151; tt. 78-81: 449s.
- *Praedicamenta*: 195; c. 5: 6, 176, 411, 420; c. 6: 202s., 209, 218; c. 7: 11, 48; c. 10: 412; c. 11: 412.
- *Topica*, lib. III, c. 2: 249.
- v. etiam *Sententiae ex Aristotele collectae*.
- Augustinus (S.): 97, 357, 361, 442.
- *Confessiones* (PL 32), lib. XI, c. 23: 221.
- *Contra Faustum Manicheum* (PL 42; CSEL, 25-1), lib. XXI, cc. 1-4: 59.
- *De civ. Dei* (PL 41; CCSL, 47; CSEL, 40-1), lib. II, c. 16: 422. — Lib. V, cc. 1-8: 422s. — Lib. VII, c. 30: 72. — Lib. IX, c. 22: 320. — Lib. XI, c. 16: 422. — Lib. XXI, cc. 23-24: 339.
- *De correptione et gratia* (PL 44), c. 11: 349.
- *De ecclesiasticis dogmatibus* (PL 42), c. 48: 320s., 328. Cf. Gennadius.
- *De Genesi ad litteram* (PL 34; CSEL, 28-1), lib. XII, c. 16: 311, 322.
- *De Genesi contra Manicheos* (PL 34), lib. I, cc. 5-6: 399.
- *De lib. arbitrio* (PL 32; CCSL, 29), lib. III, c. 3: 338.
- *De Trinitate* (PL 42; CCSL, 50), lib. II: 61. — Lib. III, c. 8: 450, 464. — Lib. V, c. 7: 116, 118; c. 8: 11; c. 16: 11, 13. — Lib. IX, c. 5: 383. — Lib. X, c. 11: 425.

- Lib. XII, c. 4: 310, 440. — Lib. XV, c. 10: 310; c. 12: 252, 296, 366; c. 13-14: 296; c. 21: 310.
- *Enarr. in Ps.* 118 (PL 37): 82.
- *Enchiridion* (PL 40), c. 105: 349.
- *Retract.* (PL 32; CSEL 36), lib. I, c. 5: 404s.; c. 9: 338; c. 22: 338.
- Augustinus Auropolitanus*, v. *Augustinus de Ratisbona*.
- Augustinus de Ratisbona*: 15*, 20*, 21*, 228, 230.
- v. G. de Ockham, *In IV libros Sent.*
- Augustinus Molitor* (Müller), v. *Augustinus de Ratisbona*.
- Averroes (Commentator), *Commentaria in opera Aristot.* (ed. Iuntina, Venetiis 1550-53): 231.
- *De substantia orbis*, c. 2: 399.
- *In De anima* (ed. F. S. Crawford), lib. II, t. 41: 412. — Lib. III, t. 4: 306; t. 6: 292; t. 11: 286; t. 18: 305-08, 332, 442; t. 37: 273.
- *In Metaphysicam*, lib. II: 412, 421; t. 6: 82; t. 7: 240. — Lib. IV, t. 25: 426, 429; t. 28: 114, 117, 476; t. 58: 476. — Lib. V: 412; t. 12: 163, 175; t. 20: 177. — Lib. VII: 412; t. 4: 438s.; t. 31: 412, 420. — Lib. VIII: 412; t. 11: 57s.; t. 16: 405. — Lib. X, tt. 1-2: 163; t. 3: 163, 175; t. 4: 163, 169; tt. 5-8: 163; t. 21: 174, 176. — Lib. XII, t. 10: 399s.; t. 11: 56s.; t. 13: 421; t. 18: 82, 451; t. 39: 37; t. 41: 82; t. 42: 56s.; t. 44: 254, 296; t. 51: 80s.
- *In Physicam*, lib. I, t. 2: 175, 180; t. 69: 286; t. 70: 432s.; t. 83: 81. — Lib. III, t. 4: 101, 113; t. 17: 116, 476; t. 59: 106. — Lib. IV: 214; t. 35: 116, 475; t. 89: 203; t. 96: 116, 475; t. 97: 205; t. 98: 192, 205, 222; t. 101: 206, 482; t. 102: 206; t. 108: 478, 482; t. 109: 190; t. 112: 173, 207; t. 113: 205; t. 115: 203, 211; t. 118: 208; t. 129: 116, 475; t. 131: 477; t. 133: 164, 222s. — Lib. V, t. 9: 100s., 117, 149; t. 12: 140; t. 47: 140; t. 48: 113, 140; t. 54: 113s. — Lib. VII, t. 15: 59. — Lib. VIII, t. 46: 423s.
- Avicenna (ed. Venetiis 1508), *Metaphysica*,
- lib. V: 18. — Lib. IX, c. 4: 50s., 53, 56, 84, 456.
- *Sufficientia*, lib. II, c. 1-2: 100, 146.
- Basilius, *In Hexaemeron* (PG 29), hom. 3: 404s.
- Baudry, L.: 25*.
- *Guillaume d'Occam*: 7*.
- Bayerer: 10*.
- Beda, v. *Sententiae ex Aristotle*.
- Benedict, G., v. Grässle, J. G.
- Birch, T. B., v. G. de Ockham, *Tractatus de corpore Christi, Tractatus de sacramento Altaris*.
- Boehner, Ph., *Collected Articles*: 7*, 17*s., 23*, 25*s., 263.
- «Der Stand der Ockham-Forschung»: 25*s.
- «Manuskripte»: 7*.
- «The Notitia Intuitiva»: 7*, 17*s., 23*, 263.
- v. G. de Ockham, *Summa Logicae*.
- Boethius de Dacia: 324.
- Bonaventura (S.), *Opera Omnia* (ed. Quaracchi 1882-1901): 26*.
- *Sent.*, II, d. 2, p. 1, a. 1, q. 3: 153, 161; d. 8, a. un., q. 6: 359; d. 10, a. 3, q. 1: 359; d. 12, a. 2, qq. 1-2: 399.
- Brady, I. C.: 13*.
- Brown, S., v. G. de Ockham, *Scriptum Summa Logicae*.
- Buytaert, E. M.: 26*.
- v. Boehner, Ph., *Collected Articles*.
- v. Ioannes Damascenus.
- v. Petrus Aureolus.
- Cenci, C.: 27*.
- Chartularium Univ. Paris.* (ed. H. Denifle - Ac. Chatelain): 324.
- Chatelain, Ac., v. *Chartularium Univ. Paris*.
- Cliffe: 64.
- Copinger, W. A., *Supplementum*: 14*.
- Courtenay, W. J., *Adam Wodeham*: 23*.
- Cox, H. O., *Catalogus codicum*: 9*.
- Crawford, F. S., v. Averroes, *In De anima Aristot.*
- Creighton, B.: 27*.

- *Sent.* (ed. Venetiis 1521), lib. I, d. 10, p. 2, q. 1: 362; d. 26, q. 1: 30. — Lib. II, d. 1, q. 5: 410; d. 7, q. 2: 361.
- Alluntis, F., v. *Ioannes Duns Scotus, Quodlibet.*
- Anselmus (S.), ed. F. S. Schmitt; PL 158.
- *De libertate arbitrii*, c. 1: 349.
- *Monologion*, c. 13: 97.
- *Proslogion*, c. 20: 238, 248.
- Aristoteles (*Philosophus*),edd. Bekker, Berolini 1831-1870; Didot, Parisiis 1848-1874; Iuntilina, Venetiis 1550-1553; *Aristoteles Latinus*,edd. L. Minio-Paluello et B. G. Dod, Bruges-Paris 1961ss.: 45, 53, 82ss., 85ss., 91, 110, 117, 176, 192, 408s., 420, 423.
- *Analytica Posteriora*, lib. II, c. 10: 194s.; c. 19: 261.
- *De anima*, lib. II, t. 4: 426; t. 33: 57, 425, 444; tt. 53-56: 270; t. 64: 115, 125, 475. — Lib. III: 405; t. 3: 282; t. 6: 282, 292; t. 8: 271; t. 18: 305, 308; t. 19: 322, 327; t. 35: 37; t. 37: 273, 282, 292; t. 38: 282, 292, 303; t. 56: 339.
- *De caelo*: lib. I, tt. 19-20: 396s., 409. — Lib. II, t. 13: 405; t. 28: 169, 172.
- *De gener. et corrupt.*, lib. I, t. 17: 117; t. 50: 322, 327; t. 51: 254, 322, 327; tt. 53-55: 135s.; t. 87: 322. — Lib. II, tt. 51-53: 396; t. 56: 56s.; t. 58: 62.
- *De insomniis*, c. 2: 283.
- *Ethica Nicom.*, lib. II, c. 1: 265s.; c. 4: 184. — Lib. III, c. 1: 347. — Lib. VI, c. 1: 440.
- *Metaphysica*, lib. I, c. 1: 261. — Lib. II: 99; t. 4: 171, 175, 179s.; t. 7: 117, 476. — Lib. III, t. 11: 170. — Lib. IV: 117, 405, 476; t. 2: 198, 211. — Lib. V, t. 2: 83; t. 12: 164, 171; t. 16: 416s.; t. 18: 115, 126s., 202, 211; t. 20: 177. — Lib. VI, tt. 4-6: 211. — Lib. VII, t. 14: 195; t. 22: 396, 412; tt. 33-36: 144. — Lib. VIII: 18; t. 12: 94, 461. — Lib. IX, t. 16: 100, 147. — Lib. X, t. 1: 163, 169, 172; t. 2: 163-66, 169, 171s., 198; t. 3: 163, 169, 172; t. 4: 163, 169, 172, 200, 249; t. 5: 163, 165, 169, 172; t. 6: 163; t. 7: 163, 456; t. 8: 163; t. 10: 399s. — Lib. XII, t. 37: 81; tt. 43-44: 404; t. 48: 425; t. 51: 80s.
- *Physica*, lib. I, tt. 33-34: 83, 86; t. 50: 117s., 477; t. 71: 83, 86. — Lib. II: 412; t. 29: 83. — Lib. III, tt. 3-5: 118, 477; t. 6: 113, 117, 476; t. 59: 106. — Lib. IV: 99, 208, 214; t. 53: 382; t. 87: 187, 209; t. 88: 187, 209, 230; t. 89: 187, 203s., 209, 230; t. 90: 187, 209, 230; tt. 91-92: 187, 209; t. 93: 206, 209, 225; tt. 94-96: 209; tt. 97-98: 205, 209; tt. 99-100: 209; t. 101: 206, 209; t. 102: 189, 209, 229; t. 103: 209; tt. 104-106: 209, 477; t. 107: 477; t. 108: 188; t. 113: 206, 478; t. 118: 197; t. 132: 207; t. 133: 199, 222s. — Lib. V, t. 4: 135, 166; t. 7: 15, 454; t. 8: 361; t. 9: 118, 361; t. 10: 411s.; t. 12: 140; t. 18: 29, 31, 39; t. 19: 117, 139, 477; tt. 31-38: 100; t. 39: 100, 115, 475; tt. 40-46: 100; tt. 47-48: 100, 140; tt. 49-65: 100. — Lib. VII, tt. 14-20: 322. — Lib. VIII, t. 49: 56s.; tt. 58-59: 102, 151; tt. 78-81: 449s.
- *Praedicamenta*: 195; c. 5: 6, 176, 411, 420; c. 6: 202s., 209, 218; c. 7: 11, 48; c. 10: 412; c. 11: 412.
- *Topica*, lib. III, c. 2: 249.
- v. etiam *Sententiae ex Aristotele collectae*.
- Augustinus (S.): 97, 357, 361, 442.
- *Confessiones* (PL 32), lib. XI, c. 23: 221.
- *Contra Faustum Manicheum* (PL 42; CSEL, 25-1), lib. XXI, cc. 1-4: 59.
- *De civ. Dei* (PL 41; CCSL, 47; CSEL, 40-1), lib. II, c. 16: 422. — Lib. V, cc. 1-8: 422s. — Lib. VII, c. 30: 72. — Lib. IX, c. 22: 320. — Lib. XI, c. 16: 422. — Lib. XXI, cc. 23-24: 339.
- *De correptione et gratia* (PL 44), c. 11: 349.
- *De ecclesiasticis dogmatibus* (PL 42), c. 48: 320s., 328. Cf. Gennadius.
- *De Genesi ad litteram* (PL 34; CSEL, 28-1), lib. XII, c. 16: 311, 322.
- *De Genesi contra Manicheos* (PL 34), lib. I, cc. 5-6: 399.
- *De lib. arbitrio* (PL 32; CCSL, 29), lib. III, c. 3: 338.
- *De Trinitate* (PL 42; CCSL, 50), lib. II: 61. — Lib. III, c. 8: 450, 464. — Lib. V, c. 7: 116, 118; c. 8: 11; c. 16: 11, 13. — Lib. IX, c. 5: 383. — Lib. X, c. 11: 425.

- Lib. XII, c. 4: 310, 440. — Lib. XV, c. 10: 310; c. 12: 252, 296, 366; c. 13-14: 296; c. 21: 310.
- *Enarr. in Ps.* 118 (PL 37): 82.
- *Enchiridion* (PL 40), c. 105: 349.
- *Retract.* (PL 32; CSEL 36), lib. I, c. 5: 404s.; c. 9: 338; c. 22: 338.
- Augustinus Auripolitanus*, v. *Augustinus de Ratisbona*.
- Augustinus de Ratisbona*: 15*, 20*, 21*, 228, 230.
- v. G. de Ockham, *In IV libros Sent.*
- Augustinus Molitor* (Müller), v. *Augustinus de Ratisbona*.
- Averroes (Commentator), *Commentaria in opera Aristot.* (ed. Iuntina, Venetiis 1550-53): 231.
- *De substantia orbis*, c. 2: 399.
- In *De anima* (ed. F. S. Crawford), lib. II, t. 41: 412. — Lib. III, t. 4: 306; t. 6: 292; t. 11: 286; t. 18: 305-08, 332, 442; t. 37: 273.
- In *Metaphysicam*, lib. II: 412, 421; t. 6: 82; t. 7: 240. — Lib. IV, t. 25: 426, 429; t. 28: 114, 117, 476; t. 58: 476. — Lib. V: 412; t. 12: 163, 175; t. 20: 177. — Lib. VII: 412; t. 4: 438s.; t. 31: 412, 420. — Lib. VIII: 412; t. 11: 57s.; t. 16: 405. — Lib. X, tt. 1-2: 163; t. 3: 163, 175; t. 4: 163, 169; tt. 5-8: 163; t. 21: 174, 176. — Lib. XII, t. 10: 399s.; t. 11: 56s.; t. 13: 421; t. 18: 82, 451; t. 39: 37; t. 41: 82; t. 42: 56s.; t. 44: 254, 296; t. 51: 80s.
- In *Physicam*, lib. I, t. 2: 175, 180; t. 69: 286; t. 70: 432s.; t. 83: 81. — Lib. III, t. 4: 101, 113; t. 17: 116, 476; t. 59: 106. — Lib. IV: 214; t. 35: 116, 475; t. 89: 203; t. 96: 116, 475; t. 97: 205; t. 98: 192, 205, 222; t. 101: 206, 482; t. 102: 206; t. 108: 478, 482; t. 109: 190; t. 112: 173, 207; t. 113: 205; t. 115: 203, 211; t. 118: 208; t. 129: 116, 475; t. 131: 477; t. 133: 164, 222s. — Lib. V, t. 9: 100s., 117, 149; t. 12: 140; t. 47: 140; t. 48: 113, 140; t. 54: 113s. — Lib. VII, t. 15: 59. — Lib. VIII, t. 46: 423s.
- Avicenna (ed. Venetiis 1508), *Metaphysica*,
- lib. V: 18. — Lib. IX, c. 4: 50s., 53, 56, 84, 456.
- *Sufficientia*, lib. II, c. 1-2: 100, 146.
- Basilius, *In Hexaemeron* (PG 29), hom. 3: 404s.
- Baudry, L.: 25*.
- *Guillaume d'Occam*: 7*.
- Bayerer: 10*.
- Beda, v. *Sententiae ex Aristotele*.
- Benedict, G., v. Grässle, J. G.
- Birch, T. B., v. G. de Ockham, *Tractatus de corpore Christi, Tractatus de sacramento Altaris*.
- Boehner, Ph., *Collected Articles*: 7*, 17*s., 23*, 25*ss., 263.
- «Der Stand der Ockham-Forschung»: 25*s.
- «Manuscrits»: 7*.
- «The Notitia Intuitiva»: 7*, 17*s., 23*, 263.
- v. G. de Ockham, *Summa Logicae*.
- Boethius de Dacia: 324.
- Bonaventura (S.), *Opera Omnia* (ed. Quaracchi 1882-1901): 26*.
- *Sent.*, II, d. 2, p. 1, a. 1, q. 3: 153, 161; d. 8, a. un., q. 6: 359; d. 10, a. 3, q. 1: 359; d. 12, a. 2, qq. 1-2: 399.
- Brady, I. C.: 13*.
- Brown, S., v. G. de Ockham, *Scriptum; Summa Logicae*.
- Buytaert, E. M.: 26*.
- v. Boehner, Ph., *Collected Articles*.
- v. Ioannes Damascenus.
- v. Petrus Aureolus.
- Cenci, C.: 27*.
- Chartularium Univ. Paris.* (ed. H. Denifle - Ae. Chatelain): 324.
- Chatelain, Ae., v. *Chartularium Univ. Paris*.
- Cliffe: 64.
- Copinger, W. A., *Supplementum*: 14*.
- Courtenay, W. J., *Adam Wodeham*: 23*.
- Cox, H. O., *Catalogus codicum*: 9*.
- Crawford, F. S., v. Averroes, *In De anima Aristot.*
- Creighton, B.: 27*.

- Damascenus, *v. Ioannes Damascenus.*
del Punta, F., *v. G. de Ockham, Expositio super libros elenchorum.*
- Denifle, H., *v. Chartularium Univ. Paris.*
De Rance (Legatum): 27*.
de Wulf, M., *v. Godefr. de Fontibus.*
- Dionysius (PG 3; PL 122), *De caelesti hierarchia*, c. 8: 368.
— *De divinis nominibus*, c. 4: 338; c. 10: 247.
- Dod, B. G., *v. Aristoteles Latinus, Liber Sex Principiorum.*
- Donatio Publica ad Artes Liberales Promovendas (National Endowment for the Humanities): 6*, 27*.
- Doyle, M.: 27*.
- Duns Scotus, *v. Ioannes D. Scotus.*
- Durandus de S. Porciano: 31, 382.
- Emden, A. B., *A Biographical Register*: 9*.
Etzkorn, G.: 27*.
— «*Codex Latinus Monacensis 8943*»: 13*.
— *v. G. de Ockham, Quaestiones in III Sent.; Quaestiones variae; Scriptum.*
- Euclides, *Elementa* (ed. J. L. Heiberg), *Communes animi conceptiones* 8: 423.
- Faustus Manichaeus: 59.
- Fink-Errera, G., «*A propos des bibliothèques d'Espagne*»: 11*.
- Frage, J. K.: 15*.
- Gabriel Biel: 10*, 14*, 21*.
- Gál, G., «*Adam of Wodeham's Question*»: 23*.
— «*Quaestio Ioannis de Reading*»: 256-76, 298-308.
— *v. G. de Ockham, Expositio in librum Praedicamentorum, Quaestiones in II Sent., Scriptum, Summa Logicae.*
- Gambatese, A., *v. G. de Ockham, Expositio in librum Perihermenias.*
- Gavigan, J. J., «*De doctoribus theologiae O.S.A.*»: 15*.
- Gennadius, *De ecclesiasticis dogmatibus* (PL 58): c. 81: 320s., 328.
- Gerardus de Bononia: 199.
- Giermek, I.: 27*.
- Godefridus de Fontibus, *Quodlibeta* (ed. M. de Wulf - J. Hoffmans), II, q. 4: 410. — V, q. 2: 395. — XI, q. 3: 100.
- González-Haba, M., *v. Thomas Sutton.*
- Grässle, J., G. Benedict, T. Pleichl, *Orbis Latinus*: 23*.
- Gregorius Ariminensis, *Sent.* (ed. Venetiis 1522), lib. I, d. 1, q. 1: 382. — Lib. II, dd. 9-10, q. 1: 365s.; q. 2: 24*.
- Gualterus Burlaeus, *In Praedicamenta Aristot.* (ed. Venetiis 1541): 30.
- Gualterus de Chatton, *Lectura in I Sent.*, prol., q. 2 (ed. J. O'Callaghan): 385.
- *Reportatio* (cod. Paris., Nat. lat. 15,887), lib. I, d. 3, q. 6: 24*; d. 30: 37; d. 30, q. 1: 365. — Lib. II, d. 1, q. 2: 24*; d. 2, qq. 1-2: 24*; d. 3, q. 2: 24*; d. 4, q. 4: 24*; d. 7, q. un.: 24*; dd. 8-9, qq. un.: 24*; d. 15, q. 1: 24*; d. 18, a. 1: 76s.
- Guillelmus de Alnwick, *Additiones Magnae*: 433.
- *Determinationes* (cod. Vat. Palat. lat. 1805), q. 19: 100.
- Guillelmus de Ockham: 7*-27*, 115, 386, 475.
— *De connexione virtutum* (ed. I. C. Wey, in præpar.): 7*, 19*.
- *Dialogus* (ed. Lugduni 1495): 15*.
- *Expositio in librum Perihermenias* (ed. A. Gambatese), prooem.: 22.
- *Expositio in librum Praedicamentorum* (ed. G. Gál), c. 5: 420; c. 10: 103, 142; c. 14: 103; c. 16: 118.
- *Expositio super libros Elenchorum* (ed. F. del Punta), lib. I, c. 11: 452. — Lib. II, c. 14: 452.
- *Expositio Physicorum Aristot.* (ed. V. Richter - G. Leibold, in præpar.): 230. — Lib. I, t. 70: 433. — Lib. III, t. 59: 106.
- *In IV libros Sent.* (ed. Lugduni 1495): 7*, 14*s., 17*, 20*-23*. — Lib. II, q. 20: 25*. — Lib. IV, q. 4: 24*; qq. 8-9: 24*; q. 10: 64, 290.
- *Quaestiones in II Sent.* (ed. G. Gál - R. Wood), q. 1: 24*, 36, 40s., 436; q. 2: 24*, 9; qq. 3-4: 24*, 81, 84, 87, 289, 342, 423, 449, 454, 465, 474; q. 5: 24*; q. 6: 24*, 27*, 449-475; q. 7: 24*, 191, 212, 214, 247, 292, 475ss., 482; q. 8: 24*; q. 9: 24*, 198,

- 232; q. 10: 24*, 142, 169, 173, 232, 236, 477-82; q. 11: 24*, 168s., 173; qq. 12-13: 24s., 313s., 316s., 329, 331, 333, 335, 337, 374, 376, 378, 413, 443; q. 14: 24*, 349, 378, 443; q. 15: 24*, 443; q. 16: 24*; q. 17: 24*; q. 18: 24*; q. 19: 24*, 89, 250; q. 20: 24*.
- *Quaestiones in III Sent.* (ed. F. Kelley - G. Etzkorn, in praepar.); 22*, 27*; q. 1: 227; q. 2: 274; q. 3: 273, 291, 294; q. 4: 10*, 15*, 429, 435.
- *Quaestiones in IV Sent.* (ed. R. Wood - G. Gál, in praepar.); 18*.
- *Quaestio super Bibliam, v. Quaestiones variae, De connexione virtutum.*
- *Quaestiones variae (Opera Theologica VIII, in praepar.)*; 7s., 10s., 15*, 18*, 22s., 25*, 27*, 251, 381.
- *Quodlibeta* (ed. I. C. Wey), 8*, 11*. — II, q. 9: 449; q. 10: 137; q. 11: 137. — III, q. 1: 471. — V, q. 6: 258.
- *Scriptum in I Sent.* (Prol. et dd. 1-3, ed. G. Gál et S. F. Brown; dd. 4-18, ed. G. Etzkorn; dd. 19-48, ed. G. Etzkorn et F. Kelley); 7*, 9*, 10*, 12*, 14*, 18*, 21*, 24*, 25s*. — Prol., q. 1: 256, 258, 363, 377; q. 3: 128; q. 9: 310; q. 11: 74. — Dist. 1, q. 1: 390; q. 2: 441; d. 2, q. 1: 440, 443; qq. 4-5: 303; q. 6: 41, 303; q. 7: 303; q. 8: 305; q. 10: 64, 289s.; d. 7, q. 2: 470; d. 8, q. 2: 144; q. 4: 143; d. 17, q. 8: 392; d. 24, q. 2: 126, 148, 188; d. 27, q. 3: 26*; d. 30: 14, 38; q. 1: 37, 41; q. 4: 40; q. 5: 436, 440; d. 31: 14; d. 43, q. 1: 52s.; d. 45, q. un.: 59, 62.
- *Summa Logicae* (ed. Ph. Boehner, G. Gál, S. Brown); 13*. — Pars I, α. 64-65: 227.
- *Tractatus de corpore Christi* (ed. T. B. Birch), c. 12: 28.
- *Tractatus de sacramento Altaris* (ed. T. B. Birch); 18*.
- Hain, L., *Repertorium Bibliographicum*: 14*.
- Harkins, C.: 27*.
- Heiberg, J. L.: 423.
- Henricus Gandavensis: 26*, 233.
- *Quodlibeta* (ed. Parisiis 1518), I, q. 14: 441. — III, q. 10: 432; q. 11: 183s., 477s., 481; q. 14: 431s., 436. — IV, q. 12: 226; q. 37: 88. — V, q. 2: 29. — VIII, q. 8: 174; q. 9: 82ss. — IX, q. 1: 4, 6; q. 2: 163, 174, 176; q. 3: 28s.
- *Summa* (ed. Parisiis 1520), a. 32, q. 5: 28s., 44; a. 55, qq. 5-6: 28; a. 66, q. 5: 45; q. 6: 29; a. 67, q. 3: 28.
- Henricus Totting de Oyta: 24*.
- Hieronymus: 160s.
- Hissette, R., «Enquête sur les 219 articles»: 324.
- Hoffmans, J., v. Godefridus de Fontibus.
- Hoffmann, F., *Die Schriften ... Iohannes Luttermann*: 24*.
- Hugo de Berga: 23*.
- Iacobus de Metz: 31.
- Ioannes XXII: 26*.
- Ioannes Damascenus, *De fide orthodoxa* (PG 90; versio Burgundionis, ed. E. M. Buytaert), lib. I, c. 8: 455, 467s. — Lib. II, c. 6: 404s.
- Ioannes de Reading: 18*, 25*.
- *Sent.*, I, d. 3, q. 3 (ed. G. Gál): 256-76, 298-308.
- Ioannes Duns Scotus (Doctor Subtilis): 26*, 37.
- *Opus Oxon.* (ed. L. Wadding, Lugduni 1639), lib. II, d. 7, q. un.: 338s.; d. 9, q. 2: 325s., 372, 374, 377; d. 12, q. 2: 35; dd. 15-20: 433; d. 20, q. 2: 64; dd. 21-25: 433. — Lib. III, d. 1, q. 1: 48; q. 2: 64; d. 2, q. 2: 18; d. 14, q. 3: 261. — Lib. IV, d. 1, q. 1: 88, 90s., 455ss., 468; d. 7, q. 3: 357; d. 12, q. 4: 100; d. 13, q. 1: 4; d. 14: 457; d. 15, q. 2: 422; d. 40, q. ex lat.: 55.
- *Ordinatio in lib. Sent.* (ed. Vaticana), lib. I, prol., pars 1, q. un.: 64; d. 2, p. 1, qq. 1-2: 54, 290; p. 2, qq. 1-4: 259, 424; d. 3, p. 3, q. 1: 256, 298, 306, 309s., 373; q. 2: 89, 258, 269, 275; d. 7, q. 1: 421; q. 2: 457; d. 8, p. 1, q. 3: 434; p. 2, q. un.: 55; d. 31, q. un.: 3; d. 35, q. un.: 7; d. 37, q. un.: 300. — Lib. II, d. 1, q. 2: 35; qq. 4-5: 28s., 31s., 41, 45s.; d. 2, p. 1, q. 2: 192, 204.
- *Quaestiones in Metaph. Aristot.* (ed. L. Wadding, Lugduni 1639), lib. VII, q. 13: 300.

- *Quodlibet* (edd. L. Wadding, Lugduni 1639; F. Alluntis, Matriti 1968), q. 7: 258, 269; q. 13: 219, 259, 373; q. 16: 437.
- *Reportatio Parisiensis* (ed. L. Wadding, Lugduni 1639), lib. II, d. 1, q. 3: 55; d. 16, q. un.: 433_{ss.}, 437_{ss.}, 441, 443; d. 20, q. 2: 64. — Lib. III, d. 14, q. 3: 302. — Lib. IV, d. 13, q. 1: 4.
- *Theoremata* (ed. L. Wadding, Lugduni 1639), *theor.* 3: 303; *theor.* 22: 300.
- Ioannes Lutterell, *Libellus contra doctrinam G. Occam* (ed. F. Hoffmann), a. 2: 24*; a. 23: 24*; a. 38: 24*; a. 40: 24*.
- Ioannes Trechsel: 15*.
- Iodocus Badius Ascensius: 15*.
- Isidorus, *Etymologiae* (PL 82), lib. VII, c. 1: 160.
- Iunta (familia typogr.), v. Averroes.
- Kelley, F.: 27*.
- v. G. de Ockham, *Quaestiones in III Sent.*, *Quaestiones variae*, *Scriptum in I Sent.*
- Koch, J., «Jacob von Metz»: 31.
- *Kleine Schriften*: 24*.
- «Neue Aktenstücke», 24*.
- Kunzelmann, A., *Geschichte der Deutschen Augustiner-Eremiten*, 15*.
- Leibold, G., v. G. de Ockham, *Expositio Physicorum*.
- Liber de causis* (ed. A. Pattin), *propos.* I: 71. — *Propos.* VII: 255. — *Propos.* IX (X): 313, 332.
- Liber sex principiorum* (ed. L. Minio-Paluello et B. G. Dod): 80; §§ 16-32: 135s.
- Marcella: 161.
- Marcus Alexandreus de Benevento: 15*.
- Miksche, F. L., «Der Augustinerorden»: 15*.
- Minio-Paluello, L., v. *Aristoteles Latinus, Liber Sex Principiorum*.
- Modrić, L., «Relatio laborum Commissionis Scotisticae»: 433.
- Molinier, A., *Catalogue des Manuscrits*: 10*.
- Moorman, J. R. H., *Medieval Franciscan Houses*: 8*.
- Mynors, R. A. B., *Catalogue... Balliol College*: 9*.
- Oberman, H. A., *Studies*: 23*.
- O'Callaghan, J., «The Second Question»: 385.
- Pattin, A., v. *Liber de causis*.
- Pelzer, A., *Codices Vaticanini Latini*: 14*.
- Petrus Aureolus: 26*.
- *Commentarium in IV Sent.* (ed. Romae 1596), lib. II, d. 2, a. 2: 184; a. 3: 198.
- *Scriptum super Primum Sent.* (ed. E. M. Buytaert), prooem., sect. 2, a. 3: 284; a. 4: 281, 286.
- Petrus Lombardus (Magister), *Collectanea in epist. Pauli* (PL 191), in I Cor. 2, 1-8: 320.
- *Sententiae in IV libris distinctae* (ed. Grottaferrata 1971): 7*, 18*. Lib. I, d. 8 c. 1: 161; d. 22, c. 2: 11; d. 30, c. 1: 13. — Lib. II, d. 2: 99; d. 7, c. 3: 350.
- Philippus Bonhomarus: 8*.
- Plato: 307s.
- Pleischl, T., v. Gräße, J.
- Powicke, F. M., *The Medieval Books of Merton College*: 9*.
- Radecliff: 64.
- Richardus de Campsall: 37, 365, 385.
- Richardus de Mediavilla, *Sent.* (ed. Brixiae 1591), lib. II, d. 12, a. 1, q. 1: 119; q. 8: 395.
- Richter, V., v. G. de Ockham, *Expositio Physicorum*.
- Robertus Holtot, 15*.
- Schmaus, M., v. Thomas Sutton.
- Schmitt, F. S., v. Anselmus.
- Schott, G., *Die Handschriften*: 9*.
- Schum, W., *Beschreibendes Verzeichniss*: 14*.
- Scriptura Sacra: Apoc. 10, 6: 226. — I Cor. 2, 1-8: 320. — Dan. 3, 46-50: 62. — Deut. 32, 4: 449. — Ex. 15, 18: 238. — Gen. 1, 1: 80. — Ioan. 1, 3: 61. — Iosue 10, 12: 206, 226; 13: 206, 226, 421; 14: 206, 226. — Is. 63, 1: 315a. — Luc. 6, 19: 438. — I Reg. 8, 40: 320. — Tobias 12, 19: 73.
- Sententiae ex Aristotele collectae* (inter opera Bedae, PL 90): 86.

- Shoomer, H. V., *Codices Manuscripti*: 8*.
- Sigerus de Brabantia: 324.
- Stegmüller, F., *Repertorium Commentariorum*: 7*.
- Stephanus Tempier: 324.
- Thomas, cancellarius Universitatis Parisiensis: 26*.
- Thomas Aquinas: 26*.
- *De potentia*, q. 1, a. 5: 52; q. 3, a. 4: 452s., 465ss.; a. 15: 52.
 - *De veritate*, q. 8, a. 1: 253ss., 297s.; aa. 9-10: 253ss., 297s.
 - *Expositio in lib. Metaph. Aristot.* (ed. Marietti 1950), lib. X, c. 2, lect. 3: 456.
 - *Expositio in lib. Physicorum Aristot.* (ed. Leonina): 8*. Lib. V, lect. 2: 454. — Lib. VIII, lect. 21: 449.
 - *Sent.*, lib. I, d. 10, q. 1: 382; d. 43, q. 2: 52. — Lib. II, d. 1, q. 1: 453, 466; d. 3, q. 3: 255; d. 7, q. 2: 359; d. 11, q. 2: 359; d. 12, q. 1: 395, 397.
 - *Summa contra gent.*, lib. II, c. 98: 253ss., 297s.
 - *Summa theol.*, I, q. 10: 198; q. 12: 295; q. 13: 4; q. 14: 7; q. 19: 52; q. 45: 4, 7, 453s.; q. 50: 399; q. 54: 312; q. 55: 253ss., 297s., 311, 330; q. 56: 295, 360; q. 57: 359s.; q. 58: 313, 359; q. 60: 53; q. 66: 395; q. 70: 400; q. 77: 7s., 410, 425-28; q. 79: 359, 440; q. 85: 285, 308; q. 106: 368s.; q. 107: 360. — III, q. 77: 428.
- Thomas Sutton, *Quodlibeta* (ed. M. Schmaus - M. González-Haba), III, q. 7: 410.
- Tijdschrift voor filosofie, v. *Liber de causis*.
- Van Den Ghelyen, J., *Catalogue*: 11*.
- Verzeichniss der Handschriften: 8*.
- Wadding, L., v. Ioannes Duns Scotus.
- Wey, I. C.: 27*.
- v. G. de Ockham, *De connexione virtutum, Quodlibeta*.
 - Wood, A.: 27*.
 - Wood, R.: 10*.
 - v. G. de Ockham, *Quaestiones in II Sent.*

III. — *Doctrina*.

- Absolutum: omne in subiecto est 185; a quo dependet? 313.
- et relativum: conceptus in esse obiectivo 45.
 - et respectus: non sunt in eodem genere 244.
 - in causa et effectu 35.
 - in odio Dei, potest causari a Deo 342, 352.
 - prius a. potest sine alio conservari 105, 119.
- Abstractio: intellectus agentis duplex 307.
- et conceptus copulae 22.
- Abstractius: an perfectius? 89.
- Abstractiva secunda et intuiva imperfecta 336.
- Abstrahere (Averr.) 306.
- Accidens: absolutum vel respectivum 154; inhaerens aut contingenter praedicabile 211s.; attribuitur substantiae (Averr.) 426s., 429s.; inhaeret subiecto 16s., 245; habet materiam in qua (Arist.) 94; est passio subiecti (Averr.) 439; est in genere (etiam separata) 44, 47; an duo eiusdem speciei in eodem subiecto? 362, 383; non mensurat subiectum 199; inhaerentia estne respectus realis? 23; estne principium actionis? 8; producitne substantiam? 89, 458, 465, 468s.; potest fieri a Deo sine subiecto 66.
- fluxibile vel permanens 427, 430.
 - in Eucharistia 32, 93, 97, 461, 473.
- Action: significat agens et connotat effectum 148; est respectus, conceptus vel effectus 73s., 147; estne in agente? 454, 467; estne accidens? (Thom.) 453; estne respectus? 11; differtne a producente? 26; eadem vel diversa ex termino 70, 74; an eadem duorum agentium? 70.
- divina 7s.
 - et passio: fundantur in motu 117; sunt cum motu et mutatione (Arist., *Sex Pr.*) 135s.;

- si actiones distinguuntur, etiam passiones 101.
- et terminus: potestne esse absolutior principio? 458.
- immanens et transiens 54, 146; intellectus et voluntatis 52. Cf. Actus.
- Activa et passiva** 325, 366.
- Actus:** absolutus et connotativus 96; accidentalis (Scot.) 456, 468; confusus et determinatus 385; intensus et remissus 386; animae mensurantis 194s.; cognitivi (qualitates) 429, 437; indifferentes (et angeli mali) 345, 355; an unus respectu plurium? 279; an duo in eadem potentia? (Thom.) 382; an infiniti respectu eiusdem? 391; an oppositi in eodem? 355; habere plures, est perfectio nis 390s.
- et potentia (Thom.) 312.
- hierarchici (Dion.) 368, 380.
- meritorius 95s.
- malus (statim ut nominatus) 347, 352.
- odiendi Deum et deformitas 342.
- primus: qui dat a. primum, etiam secundum 71; esse in a. primo vel secundo 372s.; et perceptio 388.
- recti et reflexi 366; suntne idem? 382-94; possibilis est in eis processus in infinitum 252 (Aug.), 383, 393.
- vitales 429.
- Adam:** non est causa mea 61.
- Additio et motus** 111.
- Aditas,** identitas, inherentia 46.
- Adnihilatio:** reductio in potentiam materiae? 94s.; presupponit effectum adnihilandum 463.
- et corruptio et mutatio 97s.
- Aer et illuminatio** 113, 137.
- Aegritudo,** sanitas, motus 140.
- Aequalitas, inaequalitas,** relatio 42.
- Aeternitas:** an mensura Dei et angelorum? 159s., 168, 246; non inheret Deo 158.
- et duratio 157s. Cf. Angelus, Deus, Tempus.
- Aevum:** estne mensura media (Aeg.) 237s.; an dicat unitatem et simultatem? (Aeg.) 242; an sit mensura aeviterni? 239, 241s.; an sit accidens in angelo? 248s.; habitudo ultra angelum? (Aeg.) 240s., 244; non est in angelo 233; est in genere substantiae per reductionem 244.
- aeternitas et tempus 163.
- Affectiones:** an omnes eiusdem speciei? (Aeg.) 361s.
- Affirmationes et negationes:** in motu 113s., 119-24, 130s., 145, 202, 210s., 214; in continuis et discretis 190; connotatae per instans 213s.; non sunt simul 230.
- Agens:** creatum presupponit increatum 466; liberum 52s.; 77; naturale: mutatur ad relationem 48, determinatur ad unum 52, producit omnia vel nihil 459, 472; potestne adnihilare? 461, 463, 474; si est unum, etiam effectus erit unus (Averr.) 56; non impeditum 95.
- respectus formae ad a. 110.
- violentum 77.
- Agere:** virtute alterius 421; se toto 452; extra se (perfectio) 89, 457, 470.
- Alba:** duo necessario similia 16, 35.
- Albedines** duae sine subiectis 96.
- Albedo:** est qualitas 335s.; mensura colorum 219, 232s.; perfectior nigredine 105; a. in uno subiecto non repugnat a. in alio 107; causat intellectionem 457s.; potest causare species infinitas 471.
- et dulcedo in lacte 428.
- et Sortes, Plato, Iona, Petrus 460.
- Album:** fit ex nigro (Arist.) 117s.; definitio albi 195s.; potest esse nigrum 226; non est nigrum (duplex actus) 280s.; estne in genere per reduct.? 118; non necessario est simile 32; simile non est compositius non simili 30.
- et suppositio quadruplex 227.
- intensum et remissum 102.
- Romae et in Anglia 47.
- Alteratio** 103, 116; quomodo fit? 418s.; terminus eius est qualitas 167; non est in parte intellectiva (Arist.) 322.
- et augmentatio 120s., 124, 151, 216s.
- Amatum et desideratum** (Deus) 81s.
- Amor:** amatur se ipso (Aug.) 383, 391.
- amicitiae 75.
- Angeli:** sunt simplices 34; naturae intellectuales 469; fuerunt creati ante tempus 153, inno-

- centes et perfecti 153, 161, 328; subiacent intellectibus et affectionibus 242; non habent sensum et imaginationem (Thom.) 312, 326; sunt plures in eadem specie 181, 325; non habent quantitatem molis 236; habent perfectionem posito corpore 331.
- actio: agunt in alium (per modum obiecti) 325, 367-71, 375s.; se toto agunt 454; incorporati possunt facere quod homo facit 73.
- actus hierarchici 368s., 380.
- assimilantur alteri per speciem? 255; an rei non existenti? 315.
- causant intelligendo et volendo 88s., 456 (Scot.), 468.
- cognitionis: habent cognitionem abstractivam et intuitivam 277; an intelligent per species? 251-310; unde accipiunt cognitionem? 311-37; an intelligent per species concretas? (Thom.) 311, vel per essentias rerum? 276, 297, vel per essentias proprias? 297, per obiectum vel per habitum? 295; noritiam abstractivam accipiunt mediante habitu 316s.; cognoscunt intuitive materialia et immaterialia 316; vident intuitive cognitionem aliorum (non obiectum) 88s., 360, 366s., 376; manifestant aliis cognitionem universalis et singularis 380; superiores et inferiores quoad cognitionem et volitionem 253, 255 (Thom.), 277s., 372s.; videntne cogitationes nostras? 359-66, 376s.; possunt pati a rebus corporalibus 349, 357s.; accipiunt a rebus notitiam propositionum necessiarium 319.
- custodes: quid faciunt? 370s.
- et creatio: nefas est eos vocare creatores (Aug.) 450, 464; an intelligentia eorum sit causa partialis creationis? 457.
- et discursus 312 (Thom.), 319-22, 328.
- et duratio: differt ab essentia et existentia? 152-62; non est tota simul 152, 159, 160ss.; an durent sine successione? (Bonav.) 153; a. primus plus duravit quam de novo creatus 153; et aeternitas 157s.; mensurantur tempore 234s.; participant aeternitatem et tempus (Dion.) 247; sunt perpetui a conservatione divina 246.
- et error et ignorantia 315, 320, 359s.
- et illapsus 321.
- et libertas 345, 349, 355s.
- et locus 321, 324, 326 (Scot.), 345, 359-81.
- et intellectio (accidentalis?) 456 (Scot.), 468.
- et numerus 166s.
- et peccatum: primo innocentes, post peccaverunt 153, 161; boni impeccabiles sunt ex Dei voluntate 345s.; post confirmationem non possunt peccare 356.
- mali: habent naturalia integra (Dion.) 338; an semper sint in actu malo? 338-58; habent remorsum 338; possuntne in actu bonum? (Scot.) 338; possuntne se facere sine omni actu? 338s.; cognoscunt occulta cordium per signa exteriora 320; quid faciunt temptando? 370s.; delectantur in temptando? 348s.; possunt decipi 320; sunt obstinati 443.
- Anglia, Roma, album 47.
- Anima intellectiva: creatur 68; est actus entis in potentia (Arist.) 426; medium inter pure corporalia et pure spirit. 331; estne in potentia materiae? 68s.; est in genere per reductionem 141; non est extensa 406s.; est incorruptibilis 400s.; quodammodo omnia (intelligibilia et sensib.) 273 (Arist.), 309; accipit perfectionem a corpore (Thom.) 331; distinguitur a sensitiva 407, 442; est locus specierum (Arist.) 282s., 292; se tota intelligit 467; quomodo agit? 8, 412 (Arist.), 464; quid est portio superior, quid inferior? 440.
- et forma corporeitatis 137.
- et potentiae: an sint accidentia? (Thom.) 425s.; ebulliunt 437; an distinguuntur realiter? 425-47, an per respectus? (Gand.) 436, an formaliter? (Scot.) 433s.
- Anima sensitiva: in homine differt ab intellectiva 407, 442; non possunt esse duae in eodem individuo 419; quid facit angelus in ea? 370s.
- Anima separata: potest habere cogn. abstractivam post intuitivam 270s.; vident res sine phantasmate 302; non habet phantasiam 326.
- Anima vegetativa et nutritio 413.
- Animalia disciplinabilia 14.
- Animatum nobilis non animato 400.
- Appellatio relativa (P. Lomb.) 13.

- Appetitus: tot sunt quot potentiae cognitivae
 447; habet actum quallem natus est habere
 447.
 — sensitivus et voluntas 364.
- Approximatio: estne respectus? 15, 24, 35s.;
 requiritur in omni actione naturali 37; ignis
 ad aquam 15; solis in aestate 235; activi
 passivo 370.
- Aqua et ignis (exemplum) 410s.
- Architectonica ars 255, 298.
- Argumentum peccans in forma 451s.
- Aristoteles: intentio eius de praedicamentis 11,
 de motu et mutatione 110, de tempore 209s.;
 sec. eum Deus necessario producit 53; non
 nominat relationes rationis 48; quaedam dicit
 sec. opinionem aliorum 209; non vidit nisi
 cursum rerum pro statu isto 302s.
- Artifex: mensurat quantitatem imaginatam
 192.
 — et artificialia (Averr.) 57s.
- Assensus evidens 261ss., 318.
 — et dissensus: fiunt complexo 257, 261,
 287.
 — et veritas 176.
- Assimilatio: ad obiectum 272s.
 — et intellectio 295s., 313s. (Thom.).
 — et productio 413.
- Attributa dominant Deum 9.
- Auditorum unus facilius, aliis difficilius intel-
 ligit 255.
- Auditus et harmonia 30, et visus 58.
- Augmentatio 93; fit per partes divis. 95; mo-
 tus augm. 104, 111; in motu augm. omnes
 affirmaciones manent 139.
 — et diminutio (albedinis) 149s.
 — specierum in Eucharistia 97, 462, 474.
- Averroes: erravit 424; negandus est a christia-
 nis 442.
- Beati: sunt confirmati 341-46; non possunt
 peccare (de potentia eorum absoluta) 346;
 amor eorum a Deo causatur 341; vident
 visionem suam in Verbo 382; mensura-
 bunt poenas damnatorum 226.
- Beatitude: visio et fruitio 443.
- Bonum: potest apprehendi et appeti 447.
- Boves et mensuratio 178.
- Breve et longum: mensurantur tempore 201,
 234s.
- Bruta: habent poenam sine culpa 358.
- Caecus: mensurat motum solis 192.
- Caelum (corpus caeleste): est ens actu (Arist.)
 396, 409; habet materiam eiusdem ratio-
 nis cum inferioribus? 395-409; est compo-
 sum ex tota materia sua (Arist.) 397, 409;
 estne abstractum a materia? 89, 457; est
 sensibile sine materia (Arist.) 409; non ha-
 bet materiam distinctam a forma 399s.
 (Arist.), 408s.; est inanimatum 404s.; est
 quantum et divisibile 396, 398; non recipit
 aliam formam (Thom.) 311s.; non potest
 corrumpi ab agente creato 397s., 401; ha-
 bet potentiam ad ubi 400; ei convenit mo-
 tus 151; motus eius est regularissimus 239;
 estne nobilis animali? 422s.; est ignobilior
 anima intellectiva 400; possetne informari
 anima intellectiva? 404s.; si essent plures
 caeli essetne plura tempora? 206, 225; si c.
 staret omnia producerentur ut nunc 235.
Cf. Corpus caeleste.
- Calefactio: an dicat respectum? 92; et calefa-
 ciens 95.
- Caliditas: corrumpit frigiditatem 138.
- Calor: et subiectum caloris 92s., 460, 472; par-
 vus et magnus 363; coniunctus et separatus
 411; maximus, et frigus 88.
- Calores duo et tertius productus 287s., 290s.
- Canis et simia: animalia disciplinabilia 14.
- Caritas: a solo Deo infunditur 415; repugnat
 odio Dei 415.
- Categoremata 22.
- Causa: ad cuius esse sequitur aliud (Arist.) 85s.;
 quo posito potest aliud ponи 276s., 316, 413,
 451; quidquid necessario requiritur... 334;
 quomodo probatur aliquid esse causa? 62,
 314, 465.
- efficiens: unde principium motus (Arist.)
 83; scitur per experientiam 269.
- et effectus: simul sunt et non sunt 61; pos-
 sunt distinguui loco et subiecto 300; c. prior
 est effectu 71; c. non dependet ab effectu 7;
 c. ebullit effectum 438; c. non perficitur
 per e. 7; distinguuntur 57; sicut c. ad c. ita

- e. ad e. 463; et relatio 25, 35s.; c. totalis nobilior est effectu 423.
- finalis, v. Finis.
- immediata: an sit Deus? 50-87; definitur 60s.; i. immediatione causae vel effectus 56ss., 66.
- naturalis et libera 55ss., 79.
- partialis 36, 374s.; potest esse imperfectior effectu 89, 423, 457, 469.
- prima: plus infinit (De causis) 71; potest supplere causalitatem secundae 459, 472; et secunda (ordo) 54s., 73.
- remota 61, 87.
- secunda: agit virtute primae 54s.; requirit materiam 76s.; et Deus 453; et approximatio 32; libera 459s., 472; non potest demonstrari quod aliquid producat 72s.
- totalis 63s., 374s.; nobilior effectu 423.
- univoca, et assimilatio 287.
- Causae concurrentes 61, et essentialiter ordinatae 170.
- Causatio et mutatio 59, et conservatio 75s.
- Christus passus est propter peccata nostra 358.
- Circumscripicio impossibilis 85.
- Circumstantia mala 352.
- Coactio 351s.
- Cognitio: paritur a cognoscente et cognito (Aug.) 310; est similitudo obiecti 309; fit per assimilationem 254; importat actum et directionem in finem (op.) 364; non fit naturaliter de re non existente 314s.; una res non cognoscitur per aliam 310; potest esse a solo Deo 379.
- abstractiva: requirit intellectum, obiectum et notitiam intuitivam 269s.; non requirit motorem extrinsecum 294; non iudicat de differentia temporis 291; est complexa vel incomplexa 277, 335; potest cognosci intuitive 367; generat habitum 264s.; est prima vel secunda 328s.; a. secunda requirit habitum 302; potest a solo Deo causari 266s.; obiectum eius potest esse nihil 367; a. quae simul stat cum intuitiva 261ss., 265 (potest negari), 277, 302, 316s., 333ss., 337.
- apprehensiva 258.
- cognitionis et obiecti 378.
- complexa vel incomplexa 178, 277, 316ss., 335; complexa est abstractiva 257, et non generat habitum 293; complexa negativa 319.
- essentiae et quantitatis 175s.
- et assensus evidens 261ss.
- evidens, et intuitio 258, 318.
- in communi 266, 292, 383.
- intuitiva intellectiva: qua evidenter cognoscitur res esse vel non esse 256, 258-61, 263, 286s., 234s.; est cognitio incomplexa 257, et experimentalis 261; est visio in particulari 360; non est tantum ocularis 269; naturaliter fit mediante sensu 285; ad eam sufficit intellectus et obiectum 286, 302; non requirit assimilationem 273; non generat habitum 293; est eorum quae habent esse subiectivum 307; non facit intellectum errare 286s.; non est eiusdem rationis cum abstractiva 363, 385; est naturalis vel supernaturalis (obiecto non existente) 258s., 328, 333s.; potest esse naturaliter causata et supernaturaliter conservata 259s.; est rei singularis 281, 284; est perfecta vel imperfecta 261-67, 282, 335, 363, 378.
- intuitiva sensitiva: causatur a sensu et obiecto 257, 270; est in sensu exteriori vel interiori 268s.; fitne per speciem? 282; distinguitur ab appetitu sensitivo? 446; coniungitur cum intellectiva (Aur.) 286; potest esse naturaliter re non existente (Aur.) 284.
- recordativa (intuitiva imperfecta) 261.
- per signa (causae per effectum) 359.
- sensitiva et intellectiva: arguunt diversas potentias 444.
- singularis in conceptu communi 266s.
- simillimorum 378s. Cf. Intellectio.
- Cognoscibilitas et entitas 175, 240.
- Color: mensuratur albedine 232s.
- Comparatio intellectus 6.
- Complexum: formatio complexi 256s., 279s., 287; habitus est respectu c. 283.
- Compositio accidentalis (relatio) 45.
- Compositum: est in genere per se 104; est notius naturae quam materia vel forma (Averr.) 180.
- Componibilia 417s.

- Conceptus: significant res 143; c. rei simplicis est unus 178; categorematici vel syncat. 22s.; distinguuntur ratione 453; c. copulae 17-20; c. generis et speciei habent esse obiective 7.
- Conclusio: scitur per causam aut per experientiam 79; c. copulativa 134.
- Concursus divinus 58s. Cf. Deus.
- Condensatio et rarefactio 199.
- Confirmatio bonorum et obstinatio malorum 341-46. Cf. Angeli.
- Confortatio angelica 368s.
- Connotare 73s.
- Connotata: per calefactionem 95s.; per durationem 155s., 159, 162; per creationem 158s.; per motum et mutationem 110s., 114, 124, 134s.; per album 142; per actionem et passionem 148; per caecum, siimum etc. 144; per tempus 194s., 197, 224, 482; per instans 213s.; per intellectum agentem et possibilem 442s.; per passiones entis 443; per potentias animae 438; per intellectualem et volitionem 440.
- Connotatio: generis 23; obligationis ad oppositum 352s.
- et denominatio 38s., 48. Cf. Denominatio.
- Connotative significare 38s.
- Conservatio: accipitur pro dependentia 162; non est in primo instanti 155.
- asini in perpetuum 243.
- et causa secunda 75s.
- et creatio 65, 93, 105, 157.
- et productio (ab eodem) 368.
- Contactus situialis (essentialis vel virtualis), 321, 324.
- Continere eminenter vel virtualiter 433s., 455s.
- Contingentia: causarum 55; non potest probari Deum agere contingenter 84, 87.
- Continuatio: quid est? 153; in ea pars succedit parti 153; in linea et motu 119-24; est naturalis vel supern. 120-24.
- et discretio: sunt conceptus vel voces 190.
- Continuum: est infinitum in potentia 34.
- et discretum (Averr.) 190.
- Contradictoria: non verificantur de eodem 14ss., 24, 26, 49, 145, 155, 168; sibi succedunt in motu 129s., 161, 190, 213-18, 220; inter c. non est medium 130; Deus non potest facere c. 134.
- et relatio 32.
- transitus de c. in c.: fit per motum vel mutationem 16, 39s., 43.
- Contraria: nata sunt fieri circa idem (Arist.) 412, 416; large (pro medio) et stricte 139s., 419s.; inter c. non est medium 412; an se comparantur? 418.
- Copula (conceptus copulae): unde abstrahitur et pro quo supponit? 6s., 17-22.
- et formatio complexi 279s.
- Corpus: agitne in spiritum? 275, 311 (Aug.), 322, 326, 357; est causa partialis intellectio- nis 326, 331; si duo c. possunt esse simul, etiam infinita 382 (Arist.), 390, 418.
- in loco 24.
- Corpus caeleste: si staret... 206; accipitne perfectionem ab inferioribus? 311 (Thom.), 313, 330; approximat activa passivis 422. Cf. Caelum.
- Corpus humanum et debita complexio 294.
- Corrumperet: cuius est c. unam formam eius est causare aliam 399.
- Corruptibilitatis et incorr. causa 406s.
- Corruptio formae: non fit per partes 138.
- Creans: non requirit subiectum 50, nec materiam 76s.
- Creare: est perfectio simpliciter 51.
- et conservare 75s., 158s., 471.
- et creatura: contradicitne creature habere potentiam creandi? 88-98.
- Creatio: fit ex pure nihilo 66s., 94; nullam materiam praesupponit 97s.; opinio Thomae de c. 452s., 466; est productio realis 3; est opus voluntatis (Dam.) 455, 467; est nomen connotativum 13; importat essentiam divinam 24s., et connotat creaturem 12; estne prior creatura? 12; quid est eius significatum totale? 25.
- actio: definitur 195s.; estne respectus? 4, 8; significat essentiam divinam connotando creaturem 8-11; non est querendum in quo sit 9s.
- et conservatio (et productio) 65, 76, 97, 157ss.
- passio: definitur 28, 64s.; significat creaturem

- connotando Deum 40; an differat a creatura? 27-49.
- Creator: non dicitur ad se 14.
- Creativum: passio Dei quae connotat creaturam 224.
- Creatura: capit esse post non-esse 4; habet esse desinens (Aeg.) 248; habet actionem propriam 70; non habet virtutem infinitam 452; vel est eadem alteri vel differt 41; quo vicinior Deo tanto perfectior 219, 232, 297; habetne potentiam creandi? 88-98, 450s. (Aeg.), 459, 472; non potest esse causa totalis creaturee 91s.; an causet vel conservet formam sine materia? 90, 471; potestne facere vel conservare accidens sine subiecto? 454, 461, 473; estne causa productionis animalium? 410-24; potestne adnihilare? 88, 94, 97s., 450, 464.
- et creatio actio 3-26.
- Creditum: Deum esse causam liberam 55.
- Credulitas falsa et angelus 319s.
- Daemones: sciunt multa prius ignota (Aug.) 320s.
- Damnati: sunt in poena aeterna 339s.; sunt in loco ubi nollent esse 345; non possunt esse sine poena 339; non sunt sine omni actu 339; aliquem actum non possunt impedire 340; diligunt se sine delectatione 356s.; semper elicunt actum malum 357; non possunt elicere actum bonum 343. Cf. Angeli mali.
- 'De': dicit circumstantiam ordinis 67.
- Dealbatio 115; duae simul 107s.; et denigratio (motus) 140.
- Definitio: componitur ex genere et differentia 118; componitur ex conceptibus 143s.; ei correspondent partes rei (Arist.) 144; alia est quid rei, alia quid nominis 122s., 160, 194s.; individuorum eiusdem speciei est eadem 170.
- et definitum 83, 199s.
- Deformitas in actu: non est a Deo 342.
- Delectatio in actu intelligendi 389.
- Demonstratio: affirmativa, negativa vel hypothetica 133s.; universalis vel particularis 79.
- non potest demonstrari: quod causa secunda producit 72s.; quod aliquis sit homo 73; quod creatura non posset creare 91.
- Denominatio (connotatio, intellectus, motus, relatio, unitas) 5, 10, 16, 38s., 109, 148, 188s., 314.
- Dependere et dependentia 65, 93, 460, 473.
- Desiderium: est respectu non habiti (Aug.) 89; id sequitur delectatio vel tristitia 356.
- Determinatio potentiae 275s.
- Deus: est solus increatus 71; non potest destrui 33; maxime ignotus 163, 173; idem est in eo esse et operari 426; virtus eius est sua substantia 464; non est in praedicamento nec praedicamenta in eo 45.
- actio Dei: est sua substantia vel essentia 7, 428; est immanens 52, et continua 153, 161; D. agit cum causis secundis 72; est agens voluntarium 72, et fortissimum 346; non agit secundum totam potentiam 72; actio ad extra significat essentiam divinam et connotat creaturam 14, ad intra productiones in divinis 46s.
- aeternus: duratio Dei est tota simul 159s.; D. non novit fuisse nec fore (Hier.) 160s.; regnat in aeternum (Ans.) 238, 248; coexistit omni tempori (in actu vel in potentia) 158, 247s.; non mensuratur 163, 236s., 246.
- assimilatur omnibus per essentiam 296.
- causa: a Deo dependere convenit omnibus 41s.; est c. prima et libera omnium 50-87; non potest probari quod sit c. libera 55, 84; est causa immediata 60s.; an etiam secundum intentionem philosophorum? 80-87; est c. primitate perfectionis et non durationis 62s., 71; attingit effectum simul duratione 74; causat de novo voluntate antiqua 59s.; est causa partialis cuiuscumque producti a creatura 327, 342s., 346, 414, 423; estne causa malorum? 58s., 61; creaturas agere proprios motus sinit (Aug.) 72; solus causat actum videndi et diligendi se in beatis sicut actum nolendi et odiendi in damnatis 340s.
- cognitionis: nulla res causat cognitionem in Deo 357s.

- concurrit immediare in omni actione creaturae 327, 343, 346, 414, 423; etiam ad odium sui ipsius 343; an D. et creatura possint eandem rem producere? 63ss.
 - continet: causalitatem causarum secundae 50, 63; leonem virtualiter 456.
 - denominatur creans etc. 3ss., 11, 13, 26, 36, 314, 436.
 - essentia Dei: videtur per seipsum (Thom.) 295.
 - et creatura, v. *Creatura*.
 - et demonstratio: D. non est medium in ea 79.
 - et distinctio: nulla est in D. nisi personarum 8.
 - et illapsus: solus D. illabitur 254, 321.
 - et intelligentiae 81. Cf. *Intelligentiae*.
 - et relatio: estne ponenda in Deo? 8, 17.
 - existentia Dei: probatur per motum (Averr.) 81.
 - intellectio Dei: D. intelligendo se intelligit omnia 51, 255; quomodo intelligit alia a se? 80s.
 - iustus: non infligit poenam sine culpa 358.
 - mensura perfectionis 173, 218s., 232, 236s., 247, in genere substantiae (Averr.) 240.
 - movet ut amatum et desideratum (Arist.) 81s.
 - obligatio: D. ad nihil obligatur (ideo non peccat) 59, 343, 353.
 - odium Dei: potest a solo D. causari 353s.; D. concurrit ad odium sui 343.
 - opera Dei: sunt perfecta 449.
 - potentia divina (quid potest, quid non): **potest facere**: multa quae non facit 51; immediate quod facit mediate 69; suppleret causalitatem causae secundae 47, 342; esse causa totalis 63, 350s.; omnem rem absolutam 187, 342, 482; dimittere naturam assumptam 15; accidens sine subiecto 66; substantiam sine accidente 465; successiva simul manere 119-21; idem corpus esse in pluribus locis 121; plura ubi esse simul 231; ut corpus movens retineat priorem locum 111s., 217; prius absolutum sine posteriori 28, 35; formam sine materia vel ante 91, 459; materiam esse simul cum forma sine unione 245; inducere formam in instanti 116; calorem sine respectu ad subiectum 92; unam qualitatem sine alia 103; an albedinem sine albo? 118; an qualitatem sine quantitate? 104; successive calcificare lignum 109; causare fumum sine igne 379; creare hominem quem Petrus generaret 48s.; destruere angelum 153, 160; conservare absolutum in motu 145; cognitionem intuitivam sine obiecto 318s.; an motum velociorem et regulariorem primo motu? 223, 249; dividere caelum vel corrumpere 398s., 401; asinum de corpore caelesti 409; signa sine significato 359s.; conservare lumen sine subiecto 461, 473; conservare asinum vel angelum in perpetuum 243; angelum ita simplicem quod non simpliciorem 249; animam, et nullum obiectum 431; infligere poenam sine culpa 358; causare odium sui sine malitia 352; creature coagere et non coagere 371, 415; potuitne melius fecisse quae fecit? 449. — **Non potest facere**: duo alba quin sint similia 9, 37; duo quanta nec aequalia nec inaequalia 42; respectus sine subiecto 78s.; actum meritorium 95s.; motum in instanti 134; angelum non fuisse 153.
 - scientia: D. necessario scit omne futurum producendum 70ss.
 - si Deus (propos. hypotheticae): separaret accidens a subiecto 17; si posset separare materiam a forma et accidens a subiecto 23s., 40; si conservaret absolutum in causa 35; si causaret partem albedinis una hora 123; si separaret quantitatem 127; si crearet formam sine subiecto 148; si, per impossibile, non esset intelligens 9.
 - voluntas Dei: est principium liberum 437; v. *complacentiae aut efficax* 79; ea quae dependent a voluntate Dei ignoramus 319.
- Dici ad se vel ad aliud (Aug.) 11.
- Differentia: significat partem 143s.
- individualis: non cognoscitur a sensu (Scot.) 300, 302.
 - realis: si unum potest esse sine alio 386.
- Digitus motus, caelum et relatio 38.

- Dilectio: ad eam sufficit intellectus et voluntas 358; nobilior est actu intelligendi 441.
- Diminutio 109.
- Discretio et continuatio: sunt conceptus vel voces 190s.
- Discursus: scire conclusionem virtute principiorum 315; uno actu intelligitur 279; estne in angelis? 359s.
- et cognitio 367.
- Dispositio optima potentiae 384, 394.
- Dispositiones motus 146.
- Distantia: attenditur penes opposita 454, 466s.; non impedit cognitionem 309; inter nihil et aliquid est infinita 88.
- et actio in distane 274s.
- Distincta genere, et mensura 250.
- Distinctio: significat distincta absoluta 10; fit per actum intellectus 436; non est relatio 10.
- formalis 9; non est ponenda in creaturis 41; estne d. media? 241s.; et potentiae animae 433s.
- realis 9; quomodo probatur? 49; si unum manet alio non manente... 99; est inter terminos reales 146.
- Divisibile: in partes indistinctas loco et situ 127; in infinitum 111s., 130, 132.
- Doctor: docet per discursum 369.
- et discipuli (Thom.) 368.
- Dolor: est in parte sensitiva 339.
- Dubitare et scire 386.
- Dubium: de actibus interioribus non habemus (Aug.) 366.
- Duplum et dimidium 42.
- Duratio: connotat successionem 155s., 159, 162, 200s.; mensuratur tempore 229; non mensurat existentiam 162; estne distincta a durante? 154.
- angelii: non differt ab angelo 155-62. Cf. Angeli.
- Educere de potentia 93.
- Effectus: sufficienter dependet a suis causis essentialibus 90, 257, 269, 313s., 334, 413, 458; praecessunt in Deo 52; dependent a causa universalis 61s.; assimilantur suis causis 254, 287; an unus e. determinet sibi unam causam? 288s.; an e. eiusdem rationis ha-
- beant causas eiusdem rationis? 322, 327ss.; idem e. potest habere duos fines 74; idem e. potestne habere duas causas totales? 64, 70, 288ss.; idem e. potest creari et generari 77s.; posito activo et passivo potest poni e. 268; an infinitas effectus arguat infinitatem causae? 251s.; effectus universaliores habentne causas universaliores? 453.
- et respectus agentis ad passum 96.
- incompossibilis 57.
- ordo effectuum et causarum 452.
- Elementa: agunt mediantibus qualitatibus (Arist.) 412, 420, vel mediantibus accidentibus (Averr.) 451.
- Ens: reale vel rationis 118, 207.
- conceptus entis: potest supponere pro respectibus 20.
- et ens signatum (Aeg.) 451s.
- passiones entis (Scot.) 443.
- rationis: habet esse obiectivum tantum 18s., 22, 142, 168; causatur per actum intelligendi 299.
- Entitas et cognoscibilitas 175 (Arist.) 240.
- Esse: est primus effectus et a solo Deo (Thom.) 452, 454; triplex est (Aeg.) 237ss., 246, 248; se habet ad essentiam sicut operari ad potentiam 426; est conceptus syncategoreticus 22.
- fuisse et fore (in angelo vel Deo) 153, 157s., 160s.
- in, ad, per se 29, 46s.
- in potentia: est purum nihil 67.
- obiectivum vel cognitum in anima (conceptus, ens rationis) 6s., 19-23, 304s., 308, 376.
- Est: importat conceptum absolutum 17.
- Equi et mensura 188, 482.
- Error: excluditur a cognitione intuitiva 281; e. circa unam conclusionem non repugnat scientiae circa aliam 362s.
- Eucharistia et accidentia separata 32, 44, 90, 93, 458, 470.
- Ex et ex se 86.
- Extrema contradictionis et transitus 14s., 312, 331.
- Exempla quaedam: qualitas et quantitas 5; sol et vermis 7; similitudo 9; intelligere

- Deum esse creaturam 11; non intelligere hominem esse subiectum 12; ignis, aqua et approximatio 15, 24; albedo et similitudo 34; esse et inesse 19s.; ignis magnus 34; album hic et Romae 37; motus digitii et relationes 38; praedicatio identitatis 46; si calor generet calorem... 45; homo fortissimus 72, et debilis 74; fumus et ignis 367; frigiditas et caliditas 418s.
- Experientia: est fons cognitionis 444; videmus per e. 90.
- Existentia non repugnat existentiae 107.
- Fallacie: consequentis 53s., 146, 415, 467; figurae dictionis 95.
- Fictum: ens rationis 299, 304s. Cf. Ens rationis, Esse obiectivum.
- Fides et philosophia 57.
- Fieri: extrahi de potentia ad actum (Averr.) 82.
- Filius: succedit patri 113.
- Dei: habetne potentiam ad non-esse? 85.
- Finis (causa finalis): movet efficiens 74, 83; f. necessario praestitutus 53; f. universi 52; f. secundum rectam rationem 74s.; f. debitus vel indebitus 348, 353s.; directio in f. 364.
- Finitum: consumitur per ablationem finiti (Arist.) 106.
- Fluxus formae 116, 134; est de essentia successorum 184, 479; esse in f. 430s. Cf. Motus.
- Forma: dat actum primum 71, 75; omnis f. absoluta creatur 66-71; f. respectiva nec est creata nec increta 78s.; f. ante productiōnem et post corruptionem est nihil 94; eadem f. potest informare diversas materias 146; estne prior materia? 91; ab eadem causa augmentatur a qua causatur 368; adquisita per motum est divisibilis in infinitum 113, 139.
- accidentalis: estne productiva vel corruptiva? 410s., 416; et respectus unionis 110.
- corporeitatis 137.
- elementaris 416ss.
- et materia: unio earum dicatne respectum realem? 23, 40, 110, 245; dicuntur quantitates 126s.
- materialis (Scot.) 456, 469.
- quiescens: dicit positivum tantum 146.
- specificae: an duae in eodem subiecto? 418.
- substantialis: terminat generationem 108; potest esse sine materia 69; una non repugnat alteri 416; non suscipit magis et minus 411; estne principium immediatum operationis? 410; est causa partialis operationis 75.
- totius 18.
- violenter inducta 77.
- Formaliter: est conceptus syncateg. 22.
- Frigiditas et caliditas 418s.
- Fruitio et obiectum fruibile 390.
- Fumus 367, 379.
- Furiosi: non intelligunt 294.
- Futurum: non est necessario producendum 71s.
- Generata per putref. et propag. 423s.
- Generatio: fit de nihilo 77s.; requirit materiam 76ss.; est via ad substantiam 105; est opus naturae (Dam.) 455, 467; est medium inter ens et non-ens 135; g. unius et corruptio alterius (Arist.) 117, 137.
- et creatio 27s.
- univoca 45, 89.
- Genus: ut qualitas, quantitas etc. 239s.; in praedicando est totum, in definitione pars 144; in omni g. est unum primum 164, 181; esse unum in g. 434; conceptus g. non est connotativus 144.
- esse in g. per se vel per reductionem 101, 104, 106, 118, 141s., 154, 212, 230, 239s., 245.
- et differentia: sunt tantum conceptus 23, 143; distinguuntur formaliter (Scot.) 434.
- et species 7, 12, 14, 142.
- Geometer et mensura 166.
- Gradus intensi et remissi 418s.
- Gratia et prolatio verborum 73.
- Grave: et motus sursum 69, 459; et inclinatio deorsum 90s.
- Habitu: est inter distincta 242; requirit fundatum et terminum 244; est in genere relationis 245.
- et aevum (Aeg.) 240ss.
- Habitus: est perfectio accidentalis 296; ab omnibus ponitur 272; experientia inducit ad po-

- nendum h. 264, 277; sequitur actum intelligendi 253, 271, 283; generatur ex actibus 262, 278; inclinat ad actus consimiles 265s. (Arist.), 278, 337, 362; h. potest cognosci per habitum 250; potest corrumphi per oblivionem 328s.; est respectu tam complexi quam incomplexi 292s.; est principium partiale quo intelligimus 296, 310; est perfecta similitudo rei 309; unus h. inclinat ad intelligendum plura 329s.; h. non necessitat voluntatem 340; non potest peccare 343; potest augeri 103; est divisibilis (quantum) 127; an sint duo in eodem intellectu? 362; estne ponendus in sensibus? 294; generatur ex cognitione intuitiva? 265; generatur ex cognitione abstractiva 261s.; unde generatur h. inclinans ad secundam abstractivam? 336s.; omnia salvantur per habitum quae per speciem 272.
 — moralis: generatur ex actibus rectis 389.
 Herba: est virtualiter calida 414.
 Herculin statua 274.
 Homo: non potest probari quod aliquis sit h. 73; h. est asinus (relatio rationis) 6; h. est albus per albedinem 86; habet plures formas substantiales 137; conservatur a sole 157; non potest cogi quoad actus interiores 355; h. primus et alii sunt univoce homines 424.
- Idem: est simile uni et dissimile alteri 32; i. manens facit. i. (Arist.) 56; i. non est activum et passivum respectu eiusdem 443.
- Identitas: si uno posito ponitur aliud 27; et praedicatio 46.
- 'Inest': quid significat? 19-23.
- Ignis: generatio i. 54; nobilior est aere 327; generat ignem cum calore 458; parvus i. generat magnum 89; magnus i. confortat parvum 369; non conservatur a generante 152; an ex igne fiat aqua? 137; i. et calor in ligno 62; an i. sit causa combustionis vel Deus? 72s.
 — caminus i. ardenti 62.
 — et aqua et approximatio et sol 15, 24, 375, 418s.
 — infernalis 326.
- Ilapsus, et cognitio angelica 321, 323.
- Illuminare, purgare etc. 380s.
 Illuminatio: manifestatio veritatis (Thom.) 368.
 — medii 78.
 Illusiones diabolicae 370.
 Imagines: manent in absentia rerum (Arist.) 283.
 Imaginatio (Thom.) 312.
 Imago Petri 165.
 Imitabilitas divinae essentiae 174.
 Immediatio et successio 134.
 Imperfectius: potest esse causa partialis perfectioris 89.
 Incorrutibilitas: faciunt compositum corruptibile 400s.
 Individua: an sint duo in eadem specie in angelis? 399; non est ordo inter i. 170, 423.
 — simillima, et cognitio 367.
 Indivisible: non addit quantitatem 208; non mensuratur 218; partes motus sunt indivisibles 128.
 Infidelis, libertas et causalitas Dei 55, 84.
 Infinita: esse in actu est impossibile 32, 34, 91, 398s.; an sit possibile intelligere i.? 471.
 Influencia Dei generalis 70.
 Inhaerentia: estne respectus realis? 15; accidentis in subiecto 17, 44.
 — aptitudinalis 44.
 — in conceptu 20.
 Inquantum: syncat. 22.
 Inseparabilitas et relatio 42.
 Instans: continuativum temporis 203 (Arist.), 217s.; definitio quid rei vel nominis 213, 215; distinguit inter praeteritum et futurum 204 (Arist.), 220; nihil est actu de tempore nisi i. 203, 482; raptim transit 203; non dat esse 208s.; non corruptitur sed desinit 231; non mensurat 235s.; estne mensura perfectionis? 218s.; est divisibile in infinitum 187, 217; an infinita possint esse simul? 230; non est extra animam 113, 186s., 207, 212s., 477 (Arist.); non est dare primum i. post modo praesens 213.
- Instare in proposito 107.
- Intellectio (actus intelligendi): est in intellectu subiective 285, 307; causatur ab obiecto, ab intellectu et a Deo 269, 289; est similitudo obiecti 282, 287, 295s. (Aug.); an

- omnes sint eiusdem speciei? (Aeg.) 361s.; alia est i. hominis et animi etc. 437; i. infinitorum est infinita 457; distinguitur a veritate 176.
- et ratio intelligendi (triplex acceptio) 267.
Cf. Cognitio.
- Intellectualis natura (Scot.) 457, 469.
- Intellectus: est substantia animae potens intelligere 435; i. comparat 6; causat relatiōnem rationis? 5s.; potest coniuncta in re dividere (Arist.) 37; i. ante et post addiscere (Arist.) 271; habet diversas operationes specie 58; intelligit singulare intuitiva 284; primo intelligit sensibilia 292; intelligit actus interiores intuitiva 370; intelligit materiam 285; abstrahit a condicionibus materialibus 285; intelligit res per essentias rerum 276; est causa activa 374; actio eius est realis 304; obiecto praesente potest exire in actum 252; est mensura rerum quas intelligit 164; potest causare infinitas intellectiones 252; non potest habere infinitos actus simul 392; est receptivus specierum (Arist.) 282s.; an intelligat per species? 253-310.
- agens: est lumen (Averr.) 332; facit speciem (Scot.) 304; transfert res de ordine in ordinem (Averr.) 305; facit de intellecto in potentia intellectum actu (Arist., Averr.) 305; facit quoddam fictum in esse obiectivo 304s.; causat intellectionem in intellectu possibili (non depurat etc.) 303, 308, 331, 443; competit ei duplex abstractio 307; ponendus est in angelis et beatis 332; quid facit in patria? 443.
- angelicus: perfectior humano 317.
- et materialis, speculativus etc. (Averr.) 308.
- et sensus: distinguuntur 446.
- et voluntas: sunt idem realiter 435-43, 446; sunt causae partiales 252; i. estne prior voluntate? 441; potest impediri a volunt. 252.
- possibilis (patiens) et agens 275; suntne duas substantiae? (Averr.) 306; opinio Thomae 312; sunt idem re, commotando diversa 442s.; quid faciunt? (Averr.) 305s.; suntne motores corporis? (Averr.) 442; et cognitio intuitiva 268.
- Intelligentiae (substantiae spirituales): causantur et dependent a Deo 81s.; movent caelum 404s. (Arist.), 407, 425 (Arist.), 442; sunt plenae formis (*De causis*) 313, 332; inferior intelligit per modum substantiae (*De causis*) 255; i. secunda non potest creare (Scot.) 456.
- Intelligere: est recipere intellectiones (Averr.) 306.
- et velle: non plus flunt quam lapis 430; sunt actus secundi 431; sunt realiter distincti 435.
- Intelligibile: ad intellectum sicut visus ad vi- sum 365.
- Intentio prima et secunda 14, 28, 43.
- Interpellatio quietis 124s.
- Intrancitas motus 123.
- Intuitio, v. Cognitio intuitiva.
- Iosue, sol et tempus 206, 226, 421.
- Lapis: non est in anima (Arist.) 283; i. visus et non visus (respectus) 31.
- Latitudo specierum 449.
- Libertas: quintuplex acceptio 354s.; estne in beatis et damnatis? 344.
- Lignum, arca et lectus 58.
- Linea: non componitur ex punctis 217.
- et superficies 185, 207.
- Locus: conveniens vel disconveniens angelis et damnatis 345, 349.
- et corpus 24.
- Locutio angelorum, v. Angeli.
- Longitudo: mensuratur lineam (Arist.) 169.
- Lumen: a Deo creatur et augmentatur 368s.
- in medio 97, 108.
- Luna: illuminatur a sole 330.
- et eclipsis 79.
- Magis et minus suscipere 170, 172.
- Magnitudo infinita (Arist.) 450, et mensura 189s.
- Magnum et parvum: sunt passiones temporis 202, et quantitatis 211.
- Mali: ratio obstinationis eorum 342-46.
- Malitia: effectus eius et causa 59; m. actibus annexa 347.

- Malum: ad cuius oppositum obligamur 59; estne a Deo? 58s., 61, 87; potest cognosci sed non appeti 446s.
- Manichaei 59.
- Materia: est res positiva 285; est qua res potest esse et non esse (Arist.) 396; causalitas eius 77; non est intelligibilis (Averr.) 286; manet sub utroque termino 78; recepta forma mutatur 108; mutatur in primo instanti 136; est indeterminata ad unam formam vel aliam 291, 475; nulla materia existente, m. potest recipere formam 431; est causa corruptibilitatis (Arist.) 406, vel incorruptibilitatis 408; requiritur in omni actione creaturae 97s.; quae habent eandem materiam sunt invicem transmutabilia 396; quid est esse in potentia materiae? 67; si separetur a forma... 48; si m. est una, et genus est unum 57.
- caeli: 395-409. Cf. Caelum, Corpus celeste.
- et creatio et productio 76.
- et forma: sunt in genere per reductionem 101, 104; unio earum dicit respectum 15, 110.
- prima: est principium multarum formarum 429; est incorruptibilis 400; eius esse est primo creatum (Thom.) 453.
- proxima formis 424.
- Mathematica 32.
- Medicus: iudicat per signa exteriora 359.
- Medium: an contrarietur extremis? 139.
- Memoria, intellectus et voluntas: suntre realiter distinctae 425-47; sunt una substantia (Aug.) 425. Cf. Intellectus, Voluntas.
- Mensura: qua cognoscitur quantitas rei (Arist.) 164, 198; est primum in omni genere 164; est simplex et indivisibilis 167; suntre duae in eodem genere? (Arist.) 249; non oportet quod sit causa 250; est representativum 165; nihil est m. sui ipsius 233; prius est in esse et cognitione (Averr.) 175; est triplex (Aeg.) 237s., vel quadruplex 232; est in anima obiective, in re subiective 166s.; abstrahit a veloci et tardo 223.
- et mensuratum 163-82; distinguuntur realiter 152, 242; m. estne notior et perfectior mensurato? 168s., 172s., 179, 227, 233, 236, 242; mensuratum dependetne a mensura? 240.
- et tempus 188s.
- multitudinis et magnitudinis 189s., 236s.
- Meritorium 352.
- Meritum et demeritum 365.
- Minimum: estne mensura in omni genere? 171s.
- Miraculum (non ponendo m.) 128.
- Mobile: tardum vel velox 129s.
- Modus: grammaticalis vel logicalis 15s., 43s., 241; m. loquendi impropus et falsus 45; m. rei (aevum?) 241.
- Motor: ab uno m. unus motus (Averr.) 56; m. in motu locali 150; primus m. et intellectio eius (Averr.) 255, 296.
- Motus: est actus entis in potentia (Arist.) 113, 117, 136s.; est fluxus formae 16 (Averr.), 183s., 430, 479; est quid successivum 99; est passio realis 102, 116; est medium inter ens et non-ens (Averr.) 117, 135; est via ad perfectionem (Averr.) 101, 113, et ad terminum (Averr.) 117, 135; componitur ex ente et non-ente (Averr.) 114; dicit affirmations et negationes 111-14, 210s.; est ab alio effective 82; est a contrario in contrarium 117 (Arist.), 139s.; est operatio transiens 101; est ratione termini (Arist.) 166; est unus 124s.; unitas eius est minor quam formae quiescentis (Arist.) 100; consideratur secundum materiam et formam (Arist.) 101; approximat agens passo 250; quomodo percipitur? (Averr.) 192; est sensibile commune 115 (Arist.), 125s.; est quid continuum (Arist.) 115; quomodo est quantum? 127s.; non componitur ex indivisibilibus 128; non habet primam partem nec ultimam 128; dispositiones eius non sunt stabiles (Avic.) 100s.; est generatio partis post partem (Averr.) 113; est cum discretione 479; connotat subiectum 148; est in tribus generibus 118 (Arist.), 142; est in genere quantitatis (Arist.) 115, vel passionis (Averr.) 149; estne in genere per reductionem? 104, 118; estne vera res? 99-151; non addit super mobile (op.) 100; non dicit quid

- absolutum 105-08, nec respectivum 108ss.;
 quid est eius significatum totale? 114.
- ab aegritudine ad sanitatem 140.
- adquisitus vel deperditus 85, 117, 121,
 140.
- aeternitas motus probat aeternitatem motoris
 (Averr.) 81.
- alterationis 103.
- augmentationis 104, 130s.
- et mensura 192, 200. Cf. Mensura.
- et mutatio 139.
- et spatium (Arist.) 205.
- et tempus 173 (Averr.), 199s. Cf. Tempus.
- et terminus 100 (Arist.), 102, 104s., 117
 (Averr.), 141, 148s., 166.
- imaginatus (objective in anima) 222.
- localis: est continuus 119ss.; est continua
 adquisitio et deperditio 111s.; estne per-
 fectissimus? 102 (Arist.), 150; non est unus
 naturaliter 124s.; transit per medium 331;
 solus dicitur tempus 216; estne respectus? 24,
 40; non distinguitur a permanentibus 104.
- primus: maxime notus 197s.; est mensura
 omnium motuum (Arist.) 199s.; est velocissi-
 mus et regularissimus (Arist.) 222s.
- velox vel tardus 132s., 205, 220s. Cf. Tem-
 pus.
- Movens: an omne m. moveatur? 109.
- Multitudo et mensura 189s.
- Musica 32.
- Mutatio: actus entis in potentia 136s.; medium
 inter ens et non-ens 135; componitur ex
 positivo et negativo 111; est productio vel
 destructio positivi (Arist.) 361; significat
 subiectum, formam et negationem 111; per
 eam adquiritur forma indivisibilis 139;
 potest fieri in instanti 134s.; estne res abso-
 luta vel respectus? 105; non est alia res a
 termino vel a re permanente 108, 110s., 117.
- subita 108, 203s., 218.
- temporis et velle 60. Cf. Alteratio, Augmen-
 tatio, Motus.
- Natura: quo perfectior tanto paucioribus indi-
 get (Arist.) 253, 255; primo videtur (Scot.)
 302.
- assumpta a Verbo et relatio 15, 23, 32, 40.
- et voluntas 53.
- Navis tracta a multis 75.
- Negatio: ponitur loco respectus 24; est in
 eodem genere cum positivo (Aug.) 116, 118;
- est de essentia motus 85; connotatur per
 conservationem 75.
- et affirmatio in motu 112ss., 145. Cf. Mo-
 tus.
- medii (et approximatio) 36, 40s.
- Nigrescere et nigredo (Avic.) 101, 146s.
- Nihil: distat ab aliquo in infinitum 88, 450;
 ex nihilo nihil fit 83 (Arist.), 86; non con-
 tinuatur alicui 186; potest intueri 260.
- et pura negatio, et generatio 77s.
- Nomen: institutio et impositio 14; n. vel
 conceptus significans plura 9s.
- Nomina connotativa et definitio 196. Cf. Con-
 notata.
- Non-ens: non fit ens 208.
- Norwich 16*, 108, 220s.
- Nota nobis et naturae (Averr.) 179s.
- Notiora naturae: suntne perfectiora? 175.
- Notitia: paritur a cognoscente et cognito
 (Aug.) 310. Cf. Cognitio.
- Nugatio et definitio 143.
- Numerus: par vel impar 167; mensuratur nu-
 mero (Averr.) 169, vel per unitatem 188;
 partes numeri vel accidentia (Averr.) 203;
 estne per se in genere quantitatis? 250; non
 est res alia a numeratis 126.
- decem angelorum 166.
- et numerata 212.
- numeratus: est idem ac res numeratae 189;
 et quo numeramus 189 (Arist.), 228s.
- Nutritio 420s.
- Obiecta ordinata et actus 393.
- Obiective vel subiective esse in anima 166ss.,
 184, 189, 194s., 480s.
- Obiectum: est mensura cognitionis (Arist.) 165;
 est causa partialis intellectio et volitionis
 77, 89, 358, 457s., 469; est causa mediata
 primae abstractivae 334; o. distans potest
 sentiri et intelligi 309; est mensura actus
 386; idem est o. cognitivae et appetitivae
 447; o. distans vel nihil potest actum intui-
 tivum terminare 259.

- actus, et cognoscens actum 366s.
 Obligatio et malitia actus 352s.
 Oblivio: potest corrumpere habitum scientiae 328s.
 Obstinatio malorum: unde oritur? 341-46.
 Odium: non est formaliter peccatum 343; posset esse meritorium 352.
 — Dei: absolutum in eo non includit malum culpac 342; posset esse totaliter a Deo 342, 344, 347s., 353s.
 Operatio: immanens 101, vel transiens et terminus (Arist.) 101; fit cum vel sine organo 426.
 Operationes: an o. distinctae arguant distinctas potentias? 58, 444.
 Opinari, et scire opinari 385s.
 Opinio: cognoscitur opinative 384, 393.
 Oppositio et negatio formae 98.
 Oratio vera: in eo quod res est vel non est 11.
 Ordo: universi 32, 40s.; causarum 73; agendum et finium 70; essentialis 170.
 Organa et operationes 58.
- Pagani dictum 399.
 Pannus et ulna 166, 168, 170, 189, 232.
 Paries: modicum distans 106; est albus (assensus) 318.
 Pars: et totum 16, 32, 40ss., 242; et compositum 454.
 Passio: accidens inhaerens vel praedicabile secundo modo 128, 211, 228, 438; significat effectum et connotat agens 148; quomodo demonstratur? 79, 133s., 150; fundatur in motu 101.
 — et accidentia: an distinguantur? (Arist.) 211.
 — et conceptus connotativus 438.
 — in appetitu sensitivo 389.
 Pater: est alicuius p. 11.
 Peccator: qui non facit quod debet 343.
 Peccatum et praeceptum divinum 348.
 Per: dicit causam efficientem 276; dicitur multipliciter 439.
 Per se: est conceptus syncateg. 22; primo vel secundo modo dictum 20, 22, 46, 440.
 Percipere se esse in actu recto 388ss.
 Perfectio simpliciter 51.
- Perfectissimum: est in omni genere (Arist.) 170; p. ad p. (Arist.) 249.
 Perfectius 450, 463.
 Permanentia et successiva 190s. Cf. Successiva.
 Perpetuum: estne incorruptibile? 85.
 Perspectiva 32.
 Phantasia: estne medium inter corporale et spirituale? 331; est extensa 331; debet esse disposita 294; estne habitus in ea? 283; potest in sensatum in absentia sensibilis 270.
 — et cognitio abstractiva et intuitiva 326.
 Phantasma 283, 294, 302.
 Philosophi: eorum opinio de causalitate Dei 80-87; posueruntne creationem? 455.
 Plato: posuit quidditates rerum abstractas (Averr.) 307.
 Pluralitas: non est ponenda sine necessitate 256, 404s., 414, 442; frustra fit per plura... 199, 268, 436; ubi pluralitas arguit maiorem perfectionem... 471.
 Portare decem 72.
 Portio superior et inferior 440.
 Potentia: multipliciter accipitur 428, 435.
 — activa vel passiva 275, 395, 408, 428.
 — ad non esse 84.
 — animae: an distinguantur per actus et operationes? 57s., 425, 444s. Cf. Anima.
 — esse in potentia agentis 67.
 — essentialis et accidentalis 270ss., 283, 294.
 — et actus 44, 332, 426, 453.
 — intellectiva: nostra et angeli sunt eiusdem rationis 377.
 — materiae 67s., 94s., 134, 402, 455.
 — naturalis: est in secunda specie qualitatis 426.
 — organica 426, 428s.
 — sensitiva 268, 435. Cf. Anima sensitiva.
 Potentia absoluta voluntatis creatae 341s., 346.
 Positivum: unum potest intelligi sine alio 37.
 Praedicatio: identitas 46; primo vel secundo modo dicendi per se 20, 22, 46, 440.
 Praedicamenta: in qualibet est res et modus (Gand.) 28; transferuntur ad divina? 29; consequi diversa p. 46; linea praedicamentalis 143.
 Praemissae et conclusiones 315.
 Practeritum 209.

- Primum: est in omni genere (Arist.) 171, 181; in genere substantiae est Deus 163.
- Principia prima 263s., 333, 423.
- Principium (causa): essendi, cognoscendi vel operandi 34, 90s., 175, 181, 421, 427; actionis 295.
- et effectus: proportionantur (Arist.) 449. Cf. Causa, Effectus.
- Prioritas in causando 75.
- Prius et posterius 28, 35, 42s., 69, 93, 183s., 191ss., 323, 330, 460, 473.
- Privatio et habitus 240.
- Processus in infinitum 4, 10, 32, 34, 41, 43.
- Productio: differt a producto 3; est prior productu 25s., 83; idem potestne bis produci? 76; omnis p. posset cessare 72.
- et conservatio 157ss.
- Propagatio 410.
- Proportio: et motus 106; et velocitas 132s.
- Propositio: omnis p. est vera vel falsa 6.
- neutra, et assensus 319s.
- universalis: est principium artis et scientiae (Arist.) 261.
- Proprietas individualis (Scot.) 300.
- Puer et intellectio 294, 297s.
- Punctus: est essentialis linea 141; non differt a linea 217; est in genere quantitatis 171, per reductionem 104.
- Punitio: connotat peccatum 358.
- Putrefactio et generata per p. 410, 421ss. (Averr.).
- Qualitas: quatuor habet species 103; estne modus rei? 241; an producat substantiam? 90, 458; potest conservari a Deo sine subiecto 154; potest esse sine quantitate 104.
- et inhaerentia 43s.
- Quanta duo: vel aequalia vel inaequalia 30, 46.
- Quantitas: eius species 103, 166, 180; estne accidens fluxibile? 430; sumitur large et stricte 126s., 209s.; adquisita 461, 474; interminata 461; successiva vel permanens 154; passiones eius: magnum, parvum etc. 202; non est perfectior qualitate 249.
- aequalitas et proportio 204.
- et mensura 178, 199. Cf. Mensura.
- in Eucharistia 93.
- qualitas et inhaerentia 43s. Cf. Qualitas.
- Quid rei et quid nominis, v. Definitio.
- Quidditas singularis et universalis 300s.
- Quidditates rerum et Plato (Averr.) 306s.
- Quies: est privatio motus 125; non contraria tur motui (Averr.) 113s.; non est in motu continuo 120-23; non est alia res a forma quiescente 125; mensuratur tempore 201.
- Rasorium Ockham, v. Pluralitas.
- Ratio: cognoscendi 251, 278, 323, 329s. Cf. Cognitio.
- formalis obiecti 393s.
- intelligendi 267, 276.
- naturalis 57; quid probat de Deo? 84.
- Reale: realiter denominat 4.
- Recipiens: est patiens 7.
- Reductio: esse in genere per r. 101, 104, 106, 118, 141ss. Cf. Genus.
- in potentiam materiae 94s.
- Refugium: significat Deum, connotando creaturam 14.
- Res: una non intelligitur per aliam 310; quae libet r. potest destrui 33.
- Relatio: cuius esse est ad aliud 11; oritur positis extremis 3; consequitur omne praedicamentum 30; posterior est extremis 48; non est composita 30; non fit sine subiecto 50; advenit fundamento sine mutatione fundamenti 29 (Arist.), 31, 39; non fundat relationem 43; non est causa absoluti 47; componitne cum absoluto 30, vel cum fundamento? 45; immutat auditum 30; convenit omni distinctioni 41; plus dependet quam fundamentum 96; relationes distinguuntur penes fundamenta 29; sunt primi, secundi vel tertii modi 96, 177 (Arist., Averr.); an Deus sit causa earum? 63.
- ab intrinseco vel ab extrinseco 48s.
- diversitatis 32ss.
- estne alia res a fundamento, a termino vel ab extremis? 3, 8, 10, 16, 27-49, 95, 365; si distinguerentur, possent separari 41, et multiplicarentur in infinitum 47.
- in communi 28.
- rationis: unde causatur? 4, 10s.

- realis: tria requirit 3s., 26; dicit extrema relata 9; ei respondet r. realis 4; habetne esse subiectivum? 6; r. causae ad effectum et Dei ad creaturam estne r. realis? 7. Cf. Respectus.
- Repraesentare singulare vel universale (Scot.) 299-304.
- Repraesentatio et cognitio 273s.
- Respectus: an crecentur? 66, 71; non possunt fieri sine subiecto 78s.; dependent a fundamento et termino 92; dependent a subiecto mediante fundamento 460, 473; suntne diversi r. in eodem fundamento? 154; sunt posteriores fundamento 26, 96; multi r. salvari possunt per negationes 40s.; non intelliguntur sine extremis 279, 364.
- angeli ad Deum 154s.
- de genere 'ubi' 150.
- et actio et passio 147.
- et potentiae animae (Gand.) 431s.
- extrinseci 14, 16s., 431s. (Averr.).
- inter causam et effectum 25.
- mutui 25.
- permanentes (inhaerentiae, unionis etc.) 110.
- rationis 6, 14, 22s., 26, 432.
- reales 68, 109, 432.
- si ponantur vel non ponantur 12, 54, 73, 103, 110s., 114, 121, 123, 135, 148, 159, 225. Cf. Relatio.
- Rex sedet, non sedet 120ss., 124.
- Ritus: arguit gaudium 320.
- Sanctorum auctoritas 319.
- Scibile 31, 48, 174 (Averr.), 176.
- Scientia: generatur in anima 78; refertur ad scibile 177.
- et error: an repugnant? 362s.
- naturalis: considerat de mobili et motu 102.
- realis: ut mathematica etc. 32; habet subiectum reale 102.
- Semen bovis et asini 424.
- Senex et puer quoad intellectionem 297s.
- Sensationes: extenduntur in sensibus 292.
- Sensatum et actus sentiendi 177.
- Sensibile commune (motus, quies etc.) 115, 125s., 292.
- Sensitiva anima, v. Anima sensitiva.
- Sensus: cognoscit singulare 284s., sed non materiam 285; cognoscit intuitive rem non existentem (Aur.) 284; non est in angelis 339; quomodo probatur sensuum distinctio? 445s.; sicut s. ad sensibilia, ita intellectus ad intelligibilia (Arist.) 282s.
- exterior et interior 286s.
- tactus et calor 273.
- visus et auditus 445s.
- Separabilitas: in intellectu et in effectu 37; probat distinctionem 49.
- Sermo: de virtute sermonis 45, 236, 327 etc.
- Signa exteriora 320.
- Significare principaliter et connotative 10.
- Significatum totale: nominis 10; motus 142, vel principale 155.
- Simile: producitur a simili (Arist.) 412.
- Similia et relatio 35.
- Similitudo: significat duo alba 9, 16, 39; et relatio 43; et dissimilitudo 44; et intellectio 287s.
- Simillima: et cognitio 281s., 287ss.; unica imagine repraesentantur 304.
- Simul esse 107s.
- Singulare: nihil aliud est in rerum natura nisi s. 299, 303, 465; et intellectio 281s., 284.
- Situs et respectus 38.
- Sol: actio, motus, approximatio, illuminatio etc. 7, 54s., 57, 61s., 73, 235, 422.
- Sortes 120, 146, 279.
- Species intelligibilis: ponitur propter quinque rationes 272-76; ab Averroë vocatur forma 292; forma intellectus a Thoma 254; accipitur pro actu vel habitu ab Arist. 292; repraesentat iuxta Scotum 298-301, 373s.; nullus eam experitur 268; si poneretur, praecederet actum intelligendi, et esset singulare 304; non est ponenda 164, 256; utrum angelus intelligat per species 251-310. Cf. Cognitio.
- Sphaerae motus 191.
- Stellae 397s. Cf. Caelum.
- Subiective vel obiective esse in anima vel in re 166s., 184, 189, 194s., 480s.
- Subiectum: estne pars? 225; est ratio cognoscendi passionem 251, 310.
- et accidentis (unio) 15. Cf. Accidens.

- et praedicatum et copula 6s., 12, 14, 17, 19, 23.
- passionis, et passio alterius subjecti 212.
- Substantia: non est in alio 47; est materia, forma vel compositum 154; nobilior est accidente 164; suscipitne magis et minus? 172; estne ei aliiquid contrarium? 412, 419s.; an agat mediante accidente? 90, 321, 324; an mensuretur tempore? 201s., 207s., 235; ad s. non est motus (Arist.) 412; an transmutetur in substantiam? 137; a Deo conservatur 243.
- immaterialis: est causa perfectior 450.
- intellectualis, et duratio 154.
- separata 82, 85.
- Successio: in actu vel in potentia 156ss.; in motu 112s., 151; parti priori coexistit negotio posterioris 113; maior vel minor, et duratio 156; necessario coexistit Deo 160.
- Successiva: omnia s. sunt motus 201; an maneat simul? 119-22; an sint in genere per reductionem? 106.
- et permanentia 99, 151, 154, 190, 247. Cf. Duratio, Motus, Tempus.
- Suppositio terminorum 20ss., 49, 226; quadruplices 142, 227; et conceptus mensurae 179.
- Syncategorematum et suppositio 22.
- Tempus: quintupliciter accipitur 191-96; tripliciter consideratur (Gand.) 183; est passio motus 164 (Averr.), 206 (Arist.), 226, 478 (Arist.); est accidens motus 205 (Averr.), 224; est accidens primi mobilis 198s. (Thom.), 248s.; significatum eius principale et totale 169s.; mensurat motum 164 (Averr.), 188ss., 197 (Arist.), 232, 478; est consequens motum (Arist.) 205; estne species quantitatis? 202 (Arist.), 210; est prius et posterius in motu 478, 482; est numerus 192s., 482; strictissime, est motus velocissimus maxime notus 191; habet esse debile (Gand.) 478; partes temporis sunt praeteritum et futurum 482; quorum est mensura? 200ss., 207s.; estne mensura angelorum? 232-50; est mensura permanentium per accidens (Aver.) 208; quid est esse in tempo? 24; est notius motu 211; estne t. in motu alterationis et augmentationis? 216; non est per se in genere 230; critica t. post iudicium? 226; habetne esse ab vel in anima? 196-200, 206, 231, 477 (Averr.), 478s. (Aug., Gand.); quomodo percipimus t.? 192, 222 (Averr.), 478 (Gand.); t. est unum apud omnes per aequivalentiam 205 (Arist.), 207, 222s., 225, 229; habetne esse reale extra animam? 183-231; non distinguitur a rebus permanentibus 185s., 208ss., 482.
- et motus inferior vel imaginatus 191s.
- et velle novum 60.
- velox vel tardum 223s.
- Terminus: actionis (Scot.) 457, 469; deperditio- nis 109; formalis 89s.; motus 101, 118, 138, 146, 149, 151; productionis 98; et materia 78.
- Tertium, et dependentia 96.
- Tobias et angelus 73.
- Totum: non est, si pars non est 42, 186s. (Arist.); omne t. est maius sua parte 257, 423; an t. sit medium? 135; quid est 'significare to- tum'? 143s.
- Transitus de contradictorio in contradictorium, v. Contradicatoria.
- Transmutabile: esse in aliquo transmutabili (Averr.) 192.
- Tristitia: est in actu volendi (Arist.) 339.
- Ubi: estne respectus? 102, 150, 225; in motu 102, 120s., 129ss., 216; non est dare primum u. post u. iam adquisitum 128s.
- Ulna: et pannus 166, 168, 170, 189, 232; est mensura quantitatis 201; non differt a virga 193s.
- Ultimate esse et perficere 390.
- Ultimum: in motu locali non datur 124.
- Unio: an dicat respectum realem? 15, 19, 109; significat extrema unita 40s.
- naturae assumptae ad Verbum 15, 40.
- obiecti cum potentia 276.
- Unitas: dupliciter accipitur 188s.; est mensura numeri 232; convenit quantitati (Arist.) 166.
- Universalia: primo intelliguntur (Scot.) 303; habent esse obiectivum tantum 307s., 376;

- suntne praesentes per species? (Scot.) 298s.; homo vel angelus potest ea abstrahere 317; si essent abstractae, ut posuit Plato... 306ss. (Averr.).
- Universum: habet finem 52.
- Univocatio entis in anima et extra 228.
- Unum: in conceptu et in re 167s.; ab uno non procedit nisi u. (Arist.) 50, 56.
- Ut: sumitur reduplicative vel specificative 329s.
- Variatio: in mensura et mensurato (Aeg.) 247. Velle novum et tempus 60.
- Velocitas et tarditas: sunt nomina connotativa 133; sunt passiones vel accidentia motus 116 (Averr.), 128; in motu vel in tempore 131ss., 220ss.; sumenda sunt penes partes eiusdem quantitatis, non proportionis 132s.
- Veritas: in eo quod res est vel non est... (Arist.) 176; et falsitas et relatio 6; v. complexa et actus intelligendi 176. Cf. Verum.
- Vermis: est perfectior caelo 470; generatur per putrefactionem 89, 97, 457, 469; etiam ex speciebus panis et vini 94, 461.
- Via: dupliciter accipitur 135.
- Videre visionem in Verbo 391.
- Vinum: est virtualiter calidum 414.
- Virtus: in Deo est substantia, in creatura accidentis (Aeg.) 450s., 464; v. minor non impedit maiorem 372; v. exhibat de Christo (i. e. effectus) 438.
- Virtutes morales: causantur ex actibus 387s.
- Visio corporalis 285.
- Visus 31, 273.
- Vivum: est perfectius non vivo 89 (Scot.), 421, 457, 469s.
- Volitio et effectus 53.
- Voluntas: est substantia animae potens velle 435; excellit in anima (Aug.) 442; estne nobilior intellectu? 441s.; est potentia libera 347, 372; v. est in potestate voluntatis (Aug.) 338; v. et obiectum sunt cause partiales volitionis 55, 77; non fertur in incognitum 372s., 387; potestne velle infinita? 92; an velit per intellectum? 439; habet operationes specie distinctas 58; est causa volitionis et nolitionis, amoris et odii 57; non necessario sequitur actum intelligendi 363a., 415; potest impedire intellectionem 252, 325; aliquis actus non est in potestate voluntatis 341, 346s.; potestne mereri odiendo Deum? 248.
- affectio voluntatis 361.
- antiqua, et causatio nova (Averr.) 59s.
- beati: an cogatur a Deo? 341, 351s. Cf. Beati.
- et natura 53.
- Voces: sunt qualitates 142; non significant naturaliter 14; distinguuntur realiter 435; sunt significativae aliquibus animalibus 14.

IV. — *Concordantia litterarum marginalium editio
et paginarum nostrae editionis.*

Quaestio 1 (Lugd. 1)		O 46, 5	Quaestio 5 (Lugd. 6)
		P 47, 2	
		Q 48, 5	
A 3, 2	R 49, 7	A 80, 2	
B 4, 15		B 82, 8	
C 8, 13		C 84, 18	
D 9, 7			
E 9, 23	Quaestio 3-4 (Lugd. 4-5)		
F 10, 19			Quaestio 6 (Lugd. 7)
G 11, 10			
H 14, 12	A 50, 2	A 88, 2	
J 17, 16	B 51, 2	B 89, 5	
K 18, 3	C 52, 2	C 89, 9	
L 19, 9	D 53, 6	D 91, 9	
M 21, 14	E 55, 3	E 91, 18	
N 23, 17	F 56, 7	F 92, 9	
O 25, 3	G 58, 4	G 94, 13	
	H 58, 23	H 95, 14	
	J 59, 9	J 97, 20	
	K 60, 20		
Quaestio 2 (Lugd. 2)		L 63, 15	Quaestio 7 (Lugd. 9)
		M 66, 6	
		N 66, 13	
A 27, 2	O 69, 10	A 99, 2	
B 28, 12	P 69, 23	B 100, 5	
C 30, 13	Q 72, 3	C 103, 2	
D 31, 2	R 72, 21	D 104, 1	
E 31, 17	S 73, 13	E 104, 9	
F 32, 14	T 73, 22	F 104, 14	
G 35, 24	U 74, 15	G 105, 15	
H 38, 16	X 75, 8	H 108, 24	
J 42, 3	Y 76, 7	J 119, 16	
K 43, 16	Z 76, 24	K 123, 20	
L 44, 7	AA 77, 20	L 124, 9	
M 44, 19	BB 78, 22		
N 45, 10	CC 79, 4		

INDEX IV: CONCORDANTIA LITTERARUM ET PA

F	157, 18	O	196, 15	F	236, 5
G	158, 7	P	197, 5	G	236, 18
H	158, 17	Q	197, 20	H	237, 10
J	159, 14	R	208, 4	J	237, 18
K	160, 13	S	208, 12	K	241, 2
L	161, 5	T	209, 6	L	246, 2
M	161, 16	U	209, 16	M	248, 11
N	162, 3	X	210, 13	N	249, 4
		Y	211, 1	O	249, 11
		Z	211, 12	P	249, 21
Quaestio 9 (Lugd. 11)		AA	211, 21	Q	250, 6
		BB	212, 8		
		CC	212, 14		
A	162, 2	DD	213, 7		
B	164, 9	EE	214, 15	Quaestio 12-13 (Lugd. 14-15)	
C	166, 12	FF	215, 19		
D	168, 3	GG	217, 14		
E	168, 13	HH	217, 24	A	251, 2
F	169, 15	JJ	218, 8	B	253, 2
G	170, 13	KK	218, 22	C	253, 17
H	171, 4	LL	219, 22	D	255, 8
J	173, 4	MM	220, 3	E	256, 11
K	173, 9	NN	220, 15	F	littera deest
L	173, 18	OO	222, 3	G	261, 7
M	176, 6	PP	223, 20	H	264, 14
N	176, 17	QQ	224, 9	J	264, 25
O	178, 1	RR	225, 3	K	263, 17
P	179, 9	SS	225, 24	L	266, 2
Q	180, 14	TT	226, 10	M	266, 15
		UU	227, 8	N	267, 12
		XX	227, 17	O	268, 2
Quaestio 10 (Lugd. 12)		YY	228, 5	P	268, 22
		ZZ	228, 22	Q	269, 20
		AAA	229, 17	R	271, 3
A	183, 2	BBB	230, 2	S	272, 5
B	183, 11	CCC	230, 10	T	273, 6
C	185, 9	DDD	231, 8	U	276, 13
D	187, 11			X	277, 21
E	188, 2			Y	278, 26
F	188, 6	Quaestio 11 (Lugd. 13)		Z	279, 17
G	189, 12			AA	284, 2
H	190, 4			BB	284, 17
J	190, 15	A	232, 2	CC	285, 7
K	190, 18	B	233, 5	DD	286, 6
L	191, 12	C	234, 1	EE	287, 8
M	194, 7	D	234, 11	FF	292, 4
N	195, 4	E	235, 10	GG	292, 20

BB	330, 10	Quaestio 16 (Lugd. 20)	H	390, 12	F	417, 1
CC	331, 3		J	391, 6	G	418, 10
DD	331, 13		K	391, 12	H	419, 19
EE	331, 21	A	L	391, 16	J	420, 8
FF	332, 11	B	M	392, 4	K	421, 8
GG	333, 6	C	N	392, 20	L	422, 9
HH	334, 3	D	O	393, 18	M	423, 21
JJ	334, 19	E				
		F				
		G				
		H				
		J				
		K				
		L				
		M				
		N				
		O				
		P				
		Quaestio 15 (Lugd. 19)				
		Quaestio 18 (Lugd. 22)				
		Quaestio 20 (Lugd. 24)				
A	338, 2		A	395, 2	A	425, 2
B	339, 1		B	397, 3	B	425, 18
C	339, 14		C	399, 15	C	428, 1
D	340, 3		D	400, 9	D	429, 3
E	340, 11		E	404, 11	E	429, 17
F	341, 7		F	406, 6	F	430, 2
G	343, 8		G	406, 15	G	431, 17
H	343, 17		H	407, 9	H	432, 4
J	344, 16		J	407, 24	J	433, 12
K	345, 8		K	408, 8	K	435, 4
L	345, 20		L	408, 13	L	437, 22
M	350, 4	Quaestio 17			M	438, 14
N	351, 7	(Lugd. 21)			N	439, 6
O	352, 3				O	440, 15
P	353, 3	A	382, 2	Quaestio 19	P	441, 6
Q	353, 19	B	385, 1	(Lugd. 23)	Q	442, 15
R	354, 7	C	387, 4		R	443, 4
S	356, 13	D	388, 18	A	410, 2	
T	357, 8	E	389, 8	B	410, 6	
U	358, 12	F	389, 14	C	412, 14	
X	357, 3	G	389, 20	D	414, 13	
				E	415, 5	
					Y	447, 16

INDEX GENERALIS

INTRODUCTIO

1. De codicibus manuscriptis et de editione Lugdunensi Reportationis	7*
2. De adfinitatibus et de qualitate codicum manuscriptorum	15*
3. Sex quaestiones quae ad secundum librum Reportationis non pertinent	22*
4. Notanda quaedam	23*

QUAESTIONES LIBRI SECUNDI

Q. 1. Utrum creatio actio qua Deus denominatur formaliter creans differat ex natura rei a creatore	3
Q. 2. Utrum creatio passio differat a creatura	27
Q. 3. Utrum Deus sit prima causa et immediata omnium	50
Q. 4. Utrum Deus sit agens naturale vel liberum	51
Q. 5. Utrum Deus sit causa omnium secundum intentionem philosophorum	80
Q. 6. Utrum contradicat creaturae habere potentiam creandi	88
Q. 7. Utrum motus sit vera res extra animam differens realiter a mobili et a termino	99
Q. 8. Utrum duratio angeli differat ab essentia vel exsistentia angeli	152

Q. 9. Utrum mensura sit semper notior et nobilior mensurato	163
Q. 10. Utrum tempus habeat esse reale extra animam .	183
Q. 11. Utrum tempus sit mensura angelorum	232
Q. 12. Utrum angelus intelligat alia a se per essentiam suam vel per species	251
Q. 13. Utrum angelus superior intelligat per pauciores species quam inferior	253
Q. 14. Utrum angelus accipiat cognitionem a rebus spiritualibus vel corporalibus	311
Q. 15. Utrum angelus malus semper sit in actu malo .	338
Q. 16. Utrum angelus possit loqui intellectualiter alteri angelo	359
Q. 17. Utrum actus rectus et reflexus sint idem realiter aut diversi actus	382
Q. 18. Utrum in caelo sit materia eiusdem rationis cum materia istorum inferiorum	395
Q. 19. Utrum creatura aliqua sit causa productionis animalium	410
Q. 20. Utrum memoria, intellectus et voluntas sint po- tentiae realiter distinctae	425

APPENDIX

Additio codicis G in quaest. 3-4	449
Longior reportatio quaest. 6 iuxta codices B et G, pau- cis lectionibus clm 8943 (Q) additis	449
Longior reportatio quaest. 6 iuxta codicem H, quibus- dam lectionibus codicis K additis	463
Ordo obiectionum et solutionum in quaest. 7 iuxta co- dicem E	475
Alia redactio partis quaest. 10 iuxta codices B et G . .	477

INDICES

1. Bibliothecae et manuscripta	485
2. Auctores et scripta ab Ockham et ab editoribus alle-gata	485
3. Doctrina	491
4. Concordantia litterarum marginalium editionis Lug-dunensis et paginarum nostrae editionis	510
5. Index generalis	513

CORRIGENDA

- p. 4, lin. 1: distinguntur *lege* distinguuntur
- p. 53, in nota, lin. 6-7: in-lectum *lege* in-tellectum
- p. 66, lin. 16: forma *lege* formae
- p. 149, lin. 21 - 150, lin. 1: es-sentalia *lege* es-sentialia
- p. 169, lin. 3: specie *lege* speciei
- p. 170, lin. 2: specie *lege* speciei
- p. 276, lin. 25: efficens *lege* efficiens
- p. 367, lectio varia, lin. 17: speci *lege* speciei
- p. 410, in nota: Gonzales-Haber *lege* González-Haba